1732

comprato ... di 17 ... 1695 ...
... da ... 3 ... 1

13.14.5 12.

F. M.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
14 S
12

13.14.5.12.

Inſtitutionum

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IVRIS CIVILIS LIBRI IIII.

OLIM A THEOPHILO ANTECESSO-
re in eum e Latino vberius diffuſiusq; tranſlati,
& nunc nuper e Græco in Latinum per D.
Iac. Curtium Brugenſem Iuriſ-
conſultum conuerſi.

IN QVIBVS MVLTA, QVAE IN ALIA-
rum libris vel deerant uel corrupte legebantur,
adhibita Græcarum inſtitutionum, col
lationes ſunt reſtituta.

Cum argumentis compendiariis paragraphos ſin-
gulos illuſtrantibus.

Indexq; copioſiſſimus adiectus eſt.



Venetiis Apud Hieronymum Scotum.

HIC LIBER EST CONV. ... MARIAE ... EXCAL. FF. EREM. S. AUG.

AMPLISS. CLARISSIMOQVE VIRO D. IAC. AB HAleuinio, Eq. Aur. Domino de Maldehem, VutKercKe, LambeKe, &c.

IAC. CVRTIVS S.

QVVM Impellentibus huc amicis V.C. editionem horum librorum adornarem, quiduis potius in animo habebam: quã vt cuiquam eos dicarem: propterea, quod nihil in iis meum viderem præter verba, hoc eſt rem adeo leuem ac nihil, vt inde natum ſit prouerbium de iis, qui compoſita in fraudem oratione falſa pro veris obtrudunt, quod verba dare dicantur. Et ecce repente frequens accurrit ex latere turba cauillantium hominem eſſe me putidum, ruſticumq́;, ac plane indignum qui literas norim: quod tenebras quæram, famamq́; detrectem, ac lucem ſpectare non auiſim. Quod quantumuis falſo dicatur (nã quomodo is qui in vulgus aliquid edit, ſperare poſſet vt lateat?) authoritas tamen ipſorum velut de gradu ſententiæ, quam inſtitueram tenere, me deiecit. Quid enim facerem: quum præſertim ex eo numero eſſet Dammius: qui quia ipſius iuſſu hanc omnem rem pri-

mum ſubiiſſem, hoc quoq; ſibi putaret deberi, ne quid iniuſſu ſuo de editione conſtitueretur. Ac mihi videtur ſatis acerbe ac rigide ius ſuum, ſi quod habebat, in me & mea exercuiſſe: quando ne ita quidem ad præſens hominem potui differre, quod alia mihi in incude eſſe dicerem, quæ longe iuſtius mea poſſem vocare. Venit igitur ad te Theophilus noſter V. C. venit, ſed incultus & incompoſito habitu, dubitamq; ac hærens, quid primum, quidve vltimum dicat: quippe ex medio itinere, ad aliũ, quam ad quem emiſſus erat, abreptus. Amico & honeſta valde, & parum, vt aiebat, grauia efflagitãti morem gerere me putabam: ſimul & illud futurũ ſperans, vt prima eorum, qui iuri operam darent ſtudia, vtcunque pro uirili mea iuuarem. Itaq; & eo tempore, quo feſta ac læta (vt cum Vopiſco loquar) fieri diciq; ſolent omnia, rem aggreſſus, per intermiſſionũ dilationumq; moras, diſſimili vt neceſſe erat, & inæquali textura tandem abſolui. Verum vt aliquando tibi inſcriberetur, nihil omniũ minus tunc agebam. Nec vero quærendum eſt, quare non in manus reſumpto libro, mutarim correxerimq;, quæ mutata aut correcta magis placere poſſe crederem: quoniam, vt omittã integrũ id mihi non fuiſſe, multo maxima parte iam excuſſa: quũ oĩs emendatio etiã in facili ac iucũda materia, ĩgratũ quiddã & amatum habet, tum vero hic tantũ in uertẽ

 III

do moleſtiarum exhauſtũ mihi fuerat, vt & ipſum emendationis nomen, velut earum memoriã refugerem. Etenim ſi pleriſq; in rebus, iis maxime in quibus mercedem non ſpectamus, ipſa muneris quod tractamus dignitas, diligẽtiam noſtram cũ primis intendere & exacuere conſueuit: qui tandẽ in omnibus his libris eſt, quod adeo mihi id, quicquid eſt laboris quod ago hic ſubii, commendare debuerit? Eſt quidem ea Iuris Ciuilis excellentia, vt neque eorum qui ad minima quæque & infima ſe dimittũt non honeſta functio, & laudanda ſit opera: ſed lõge alia eſt vertendi, & alia ſcribendi ratio. Qui ſcribit, ſolutus ac liber nulliq; addictus, ſeipſum, hoc eſt naturã ſuam ſequitur: quæ tẽpore mutata ſunt, trãſit: quæ in præſens omitti poſſunt, differt: modo capita rerum percurrit, alias in altũ penitus deſcendit: nũc ſtylum cohibet, interdũ latius excurrit Omnia prorſus varie. Deniq;, quod vel maxime animos noſtros accedit, ſolidam laudem, ſi ad eam aſpirat, ſperare poteſt. At illi alteri, intra ingeniũ eius quẽ vertit ſtandum eſt, ac multa etiam præter animi ſui rationem dicenda. Siue quid frigidius collectum, ſiue audacius trãſlatum, ſeu durius aut inſtatius dictum eſt, mutare non licet. Quod ſi qua deinde laus ſequitur, maior & melior par eius, ei qui trãsfertur decidi debet. Atque hæc eo minora ſunt, quo maior ac grauior eſt author, quẽ vertis, vbi ſ.

& figuris iuuet certare, et ſelectis verbis vti liceat. Nec enim omnia vt e Græcis conuerſa ſint, elaborendum eſt, ſicut M. Cicero docet: ſatis eſt, ſi vel eiuſdẽ generis ſint. At vero hic noſter, adeo non habet quod contentionem illam admittat, vt etiam videri poſſit operam dediſſe, ne haberet. Sic & in verbis negligens eſt, & longus in exemplis, & in docendo remiſſus. Non quod ea commode caſteq; transferri nõ poſſint (quis enim id dicat?) ſed quod animus eius qui transfert, non ſatis iis ſe oblectet, parumq; tali opere paſcatur. Quid tædii mihi concoquendum fuerit, quantunque nauſeæ inter vertendum obortum ſit, oſtendo: non Theophili ſtudium vel operam damno: quando is aliter ac ſcripſit, ſcribere nec potuit ſere, nec in his libris debuit: ſiue naturam rerũ quæ traduntur ſpectes, ſiue perſonam eorum quibus ſcribuntur. Quoniam & Iuris Ciuilis ea ratio eſt, vt quemadmodũ res in medio poſitas, atque in communi hominum vſu verſantes amplectitur: ita & ſermone e media hominum vita deſumpto, contentum, nullas dicendi figuras, nulla verborum lumina, nullos tractandi colores magnopere deſiderare videatur. Et omnibus in artibus, id quum primis animaduertendum ac cauendum eſt iis, qui rudibus earum εἰσαγωγὰς inſtitutioneſq; cõponunt, vt nec ſummã ingenii laudem ex eo labore captẽt, nec tanquã parua contemnant, quæ viam ad maiora

faciunt, & ſine quibus maiora non conſiſtũt. Quid ergo inquies V.C. mihi inſcribis? nihil ne habet, qđ quenquam capere poſſit? Imo enimuero complura. Quæ quamuis (vt dixi) non admodum grata ſint nomen aliquod ex tranſlatione quærenti, tamen eum, qui magis rem ipſam quã alia quædam expẽdat, vehementer delectare debeant. Etenim (ne ſingula quæq; tam anxie cõſecter) quã tibi probatum iri credimus eum docendi modum, quem Theophilus obſeruat, tam facilem, tam expoſitum, tam familiarem? Primum quum nomen aliquod Iuris Ciuilis vel principaliter in diſceptationem venit, vel obiter in re tractanda incidit, nec ſatis apertam habet ſignificationem: mirum quam breui, quam plana, quam commoda definitione id explicet. Quin etiam in pleriſq; eo deſcendit, vt quare in definiẽdo quicq; adiectũ ſit, exequi non grauetur. Qđ ſi quando nõ verba, ſed res ipſæ (vt ſæpe ſit) obſcuritate aliqua laborant, eas eo ἐπὶ θέματος .i. exẽplis quibuſdam pro tempore confictis, tam apte, tamq; aperte declarat, vt quamuis teneras diſcentium aureis, quamuis rudes adoleſcentulum animos facile ſubire poſſint. Deinde vbi per medias Iuris regulas eſſe eundum videt, antequã ad ea veniat, quæ propria ſunt eius diſputationis, πρ..θεωρίαις quibuſdã (ſic .n. ab eo vocantur) diſcentis animũ præparat atq; inſtruit: ne quum illuc venerit, aut ille velut in

tenebris oberrans ad multa offendat, nihil videat,
aut ipſe ſeriem rerum, ſi tunc demum docere velit,
ſoluere ac ſcindere cogatur, Poſtremo, quoniam hoc
nonnunquã euenit, vt iis, quæ author quem exponis
dixit, vel aliqua nõ male poßis addere, vel tale ali
quid ſit conſequens, quod omitti vix debeat: habet
& Theophilus nõnullos id genus exceſſus. Incre-
dibile tamen quam ſeſe reprimat, quam modum
teneat: in ea re præſertim, quæ neque ſi ſemper
ſequaris modum aut finem habeat, & hodie ſane
ad nimium venerit. Ne dicam interim, quam
vbique timeat, ne cui impudentior videri poßit.
Sic enim fere veniam præfatur, Τοῦτο δὲ ἔξω-
θεμιστὶ ἔξωθεν δ᾽ εἰδέναι ὀφείλεις. *Ab hac*
docendi ratione, qua melior nulla eſt, pudet dicere
quã longe recedant, qui his temporibus vulgo Inſti
tutiones Iuris prælegunt. Nã perinde quaſi non pri-
mã & infirmã ætatem inſtituant, ſed omni genere
huius ſtudii perfectis ſummam (quod aiunt) manũ
imponãt, difficillimas quaſque & maxime arduas
quæſtiones iã inde a Pylii vel Azonis ſeculo in Do-
ctorũ diſputationibus verſatas, ſub incudem reuo-
cant, ac diffuſe iis quæ in vtranq; partem a multis
multa dicta ſunt relatis, & quibuſdam etiam ab
ipſis ne nihil ſuum videantur auferro additis: ita
rem omnẽ inuoluũt, vt neq; ipſi ſe (mitto nunc adole
ſcentes) explicare omnino, aut exitum vllum inueni

re poſſit. Mirātur hæc ii, qui nuper ad hæc ſtudia ad moti ſunt: tam exundans leges ac iura citandi flumen tam parata argumentorum copiam, tam variā opinionum expoſitionem. Sed cum tempore hoc omni, quod prælectioni conſtitutum erat, in eum modum extracto ac conſumpto, domum abeunt, ſi quē ipſorum roges, quid ſecum e ſcholis afferat, quod vel in vſum aliquem transferri, vel viam munire ad maiora poſſit: nihil habeat, opinor, quod cōmode & ad rogatum dicat. Habere tamen pro more Doctores noſtri videntur, vt priuſquam ad rerum ipſarum interpretationem accedant, quædam de tituli ſignificatione præmittant, ac breuiter & paucis cōſtituant qūo id de quo agitur, intelligendū ſit. Faciūt id ſane nonnunquā (cur.n. vera diſſimulē) ſed plerunq; tā obſcura ſunt oīa, tam dubia, tā coacta vt prima ſtudia magis onerent quā iuuent, & diſcentem incertiorem, quā ante fuerit, dimittant. Fingunt etiam caſus aliquos (ſic.n. hodie vocāt, quæ Græci θέματα, & veteres, ſpecies dicunt) ſed quā ineptos, quāq; abſurdos? in his præſertim libris vbi hoc decebat eſſe conuenientiores, quo rudes animos magis exēpla intrant quā regulæ Equidem non opinor quenquā tam triſtem eſſe aut ſeuerū, qui in iis legendis riſum tenere poſſit. Euidentialia vero) nā & ea ſic dicuntur) quæ ſimile quiddā τοῖς πε-θεωρί'αις habent, vt putantur: quam indigna ſunt

eo nomine, res ipſa vel me tacente clamat. Quod ſi ad partes, & ii mihi vocandi ſunt, qui neque delectu vllo habito, neq; veniam vllam (quod minimũ eſt) præfati, omnia vndenis in prælectionibus ſuis ε᾽ἶωθεν aſciſcunt, veluti parum interſit, quo quicque loco dicatur: vides iamdudum quãtam hic ſcribendi materiam habeam, quam latus ſe mihi campus oſtendat. Quid.n.minus ferẽdum eſt, quã quod iſti vnius verbi arrepta occaſione, tractatum ex in aliquem quos maximos fuſiſſimoſq; habet Ius Ciuile, alieno loco, non ſuo tempore, totum a capite accerſunt, ac tanquam Peliam quendam recoquunt? Ita fit vt dum contra quam Iuſtinianus factum voluit infirmas bonorũ adoleſcentum aures, multitudine ac varietate rerum obruunt: aut ſpes illorum infringatur, & deſertores huius ſtudii fiant: aut ſerius et magno cum labore ad ea veniãt, ad quæ maturius per faciles quaſdam methodos ſine labore perduci poſſent. Huc adde, Ius Ciuile in tam tenuem & obſcuram artem contruſum non eſſe, ex qua tanquam e priſtino educandum diſsipandumq; ac diſpergendum ſit: quin e contrario, doctiſsimum quenq; & ſapientiſsimum id iam diu optare, vti exiſtat tandẽ aliquis, qui ita Ius omne in artis formã redigat, vt & quæ diſperſa non protinus ad manum ſunt, in vnum colligat: & quæ diuulſa iacent iis quæ affinẽ tractatum habẽt, ſubiungat: et quæ confuſa ma-

gnos tumultus cient, multos errores gignunt per genera ſua diſponat: ac aliquãdo certa ſi apud omnes per æque gentes, & omnibus in ſcholis, Iuris Ciuilis ratio. Quod Aelius noſter martianus, non tãtum fieri poſſe, ſed etiam debere ſcribit. Quid porro memorem, nihil ægrius caueri poſſe, quam, ne quantũ operæ ac temporis iis datur, quæ obiter, et (vt dixi) ἔξωθεν oblata vel aſcita ſunt: ei omne pereat & decedat, cuius potior ac prior in tractando eſſe ratio debebat Magna ſunt hæc, & grauia: maius ac grauius illud, quod etiam exemplo, non tantum peccato nocent. Pronior ſemper in deteriora mortalium natura eſt faciliuſq; præceptorum vitia, vt parentũ liberi, quam virtutes, reddũt, & exprimunt diſcipuli. Vix menſem vnum aut alterum in ſcholis verſati ſunt: iã Digeſta cogitant, iã Codicem poſcunt. Pudet e numero Iuſtinianiſtarũ eſſe. Ardet animus cũ Baldo, cum Bartholo pedem conferre. Expertus dico: eadem enim me imperita mala quæ cæteros, tam ſtultis cogitationibus fatigarunt. Inde, vbi de iure publice reſpodendi poteſtas facta eſt, ne id quidem nos ſequitur, vt regulas rationeſque Iuris, ad cauſam de qua conſulti ſumus, accommodare poſſimus: ſed magna temporis iactura, per immenſa conſiliorum, Repetitionum, Lecturarumq; volumina rapimur, deciſionem (ſic.n. loquimur) Doctoris alicuius quærenter. Haud aliter, atq; is qui viam quã

non probe didicit, ingreſſus eſt, ad ſingula penetrinia, hæret animo, & in proximas villas deflectit, vt diſcat, qua eundũ ſit. Quod tamen ſic nolim accipi, vt eos probare videar, qui ex vna & altera Iuris regula, de tota re, quæ magnum & varium forſan tractatũ habet, confidenter impudenterq; reſpõdent: ſed vt me vicem meam, & aliorum dolere intelligas, qui graui valetudinis iactura, nec æſtimandis quoq; ſumptibus, Iuri ciuili operam damus, ſi qui ad Doctoris nomẽ aſpirãt ſine cortice (vt aiũt) interdũ nare non poterunt, ſed toti ſemper ex veterũ ſcriptis pendebunt. Vnde ergo hoc flagitium, vnde hoc dedecus fluxit? Nimirum ex eo, qđ omnis iã docendi ac diſcendi ordo inuerſus, & ratio peruerſa eſt: nec quiſquã omnium ſeu magiſtri perſonam ſumit, ſiue ad diſcendum venit, circa minora illa tantiſper hærere poteſt, dum ſolida in ſequentes annos fundamenta iaciuntur. Nec vident miſeri quanto minore negotio, in cacumen euadat, qui obliquum & circa montis latera, pendentem cliuum ſequitur, quã qui per abruptas, & aſperas cotes recta in altum contendit. His ego cogitationibus, & me inter relegendi diſcribendiq; tædia refocillari plurimum ſenſi, & te inter legendum, ſi quando tãtillum tibi eſſet, a maximis quæ curæ tuæ incumbũt rebus otiĩ, acquieturũ mihi perſuaſi. Quin etiã (vide quo pgredıar) de euentu tranſlationis tam magnifice non du

bitaui ſentire, vt in ſpem venirem, noſtros homines, quum accepiſſent, quemadmodum Græci, qui viuo etiamnum Iuſtiniano, Iura tractarunt, in docendo Iure ſeſe geſſerint: rationem inſtituendorum adoleſcentum in melius commutaturos. Porro in vertẽdo (non & eius rei reddenda eſt ratio) eum morem ſeruaui, vt orationis elegãtiam, verborumq́; lenocinia non ſane captarem, ſed verbum verbo, quo ad fieri poſſet, ſumma fide redderem. Quod eo pertinet, ne quis aut ſermonis dictioniſq; negligentiam mihi pòtius, quam ei quem tranſtuli aſcribat, aut timide ſe tranſlationi meæ: tanquam ad exercendum ingeniũ magis quam vt res intelligerentur ſcriptæ, committat. Quanquam, o nemo ſe cõmittat, ſed omnes potius Græcis literis operam dent, vt in priſtinum decus redeat Iuriſprudentia. Nec rurſus tamen ita me huic ſuperſtitioni alligaui, quin aliquando cum Græca ſignificantius quid efferrẽt (vt propria quædam cuiq; linguæ ſunt, quæ in aliam tranſlatæ, indolẽ illam amittãt) non vererer longiore verborum circunductu, tam appoſitam vnius verbi ſignificationem vtcunq; exprimere. Sed ea omnia (ſcio) tu boni conſules: apud quem omnis quidem ſemper excuſatio facilis eſt: ſed illa hoc tempore facillima erit: quod nec animi cauſa, nec operis amore, ſed eius rògatu, cui nihil negare poſſem, tam grauem arduãque prouinciã, tã temere, forſan ſuſceperim. Apud

non probe didicit, ingreſſus eſt, ad ſingula penetriuia, hæret animo, & in proximas villas deflectit, vt diſcat, qua eundũ ſit. Quod tamen ſic nolim accipi, vt eos probare videar, qui ex vna & altera Iuris regula, de tota re, quæ magnum & varium forſan tractatũ habet, confidenter impudenterq; reſpõdent: ſed vt me vicem meam, & aliorum dolere intelligas, qui graui valetudinis iactura, nec æſtimandis quoq; ſumptibus, Iuri ciuili operam damus, ſi qui ad Doctoris *nomẽ aſpirãt ſine cortice (vt aiũt) interdũ nare non poterunt, ſed toti ſemper ex veterũ ſcriptis pendebunt. Vnde ergo hoc flagitium, vnde hoc dedecus fluxit? Nimirum ex eo, qđ omnis iã docendi ac diſcendi ordo inuerſus, & ratio peruerſa eſt: nec quiſquã omnium ſeu magiſtri perſonam ſumit, ſiue ad diſcendum venit, circa minora illa tantiſper hærere poteſt, dum ſolida in ſequentes annos fundamenta iaciuntur. Nec vident miſeri quanto minore negotio, in cacumen euadat, qui obliquum & circa montis latera, pendentem cliuum ſequitur, quã qui per abruptas, & aſperas cotes recta in altum contendit. His ego cogitationibus, & me inter relegendi diſcribendiq; tædia refocillari plurimum ſenſi, & te inter legendum, ſi quando tãtillum tibi eſſet, a maximis quæ curæ tuæ incumbũt rebus otiĩ, acquieturũ mihi perſuaſi. Quin etiã (vide quo pgredíar) de euentu tranſlationis tam magnifice non du*

bitaui ſentire, vt in ſpem venirem, noſtros homines, quum accepiſſent, quemadmodum Græci, qui viuo etiamnum Iuſtiniano, Iura tractarunt, in docendo Iure ſeſe geſſerint: rationem inſtituendorum adoleſcentum in melius commutaturos. Porro in vertẽdo (non & eius rei reddenda eſt ratio) eum morem ſeruaui, vt orationis elegãtiam, verborumq́; lenocinia non ſane captarem, ſed verbum verbo, quo ad fieri poſſet, ſumma fide redderem. Quod eo pertinet, ne quis aut ſermonis dictioniſq; negligentiam mihi pòtius, quam ei quem tranſtuli aſcribat, aut timide ſe tranſlationi meæ: tanquam ad exercendum ingeniũ magis quam vt res intelligerentur ſcriptæ, committat. Quanquam, o nemo ſe cõmittat, ſed omnes potius Græcis literis operam dent, vt in priſtinum decus redeat Iuriſprudentia. Nec rurſus tamen ita me huic ſuperſtitioni alligaui, quin aliquando cum Græca ſignificantius quid efferrẽt (vt propria quædam cuiq; linguæ ſunt, quæ in aliam tranſlata, indolẽ illam amittãt) non vererer longiore verborum circunductu, tam appoſitam vnius verbi ſignificationem vtcunq; exprimere. Sed ea omnia (ſcio) tu boni conſules: apud quem omnis quidem ſemper excuſatio facilis eſt: ſed illa hoc tempore facillima erit: quod nec animi cauſa, nec operis amore, ſed eius rogatu, cui nihil negare poſſem, tam grauem arduãque prouinciã, tã temere, forſan ſuſceperim. Apud

cæteros quoq; eo nomine paratiorem mihi veniam fore confido, quod non admodum ſpectem aut poſtulem vt inter ingenii mei monumenta, ſi tale quid vnquam curabo, tranſlatio hæc ponatur. Vale.

Septimo Idus Septembris.

AD LECTOREM.

IGNORARE *nolumus te, Lector optime, multa in Græcis temporum uitio, aut ſcriptorum incuria, corruptiora eſſe, quam Latina Curtij translatio oſtendat. Sicuti in omnibus fere rebus natura fert, ut initio minus perfectæ prodeant. Ne quē tamen, id falleret, Aſteriſci notulam* * *ijs locis omnibus diligenter Curtius in margine adſcripſit.*

Imperatoris Iuſtiniani Auguſti Cõſtitutio, qua inſtitutiones confirmantur, approbanturque.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ARGVM.

Imperaturo ſancte, ac Rempublicam recte moderaturo, non armorum modo, verum etiam Legum præſidiis opus: vt tempore vtraque, pacis nimirum ac belli commode præſit.

IMPERATORIAE maieſtati proprium eſt, non ſolum armis decorari, ſed etiam legibus armari: vt vtrunq; tempus, & belli & pacis recte gubernetur: ac princeps Romanus victoriam reportet, non tantum iuſtis congreſſu hoſtibus nomen ſibi comparans, ſed etiã per legales admonitiones calumniatorum iniquitates expellens. Atque tam Iure conſtituendo venerabilẽ ſe præbeat, quam de victis hoſtibus triumphet.

ARGVM.

Arma et leges ex æquo Imperator amplexus, vtrãque ſummis vigiliis curaque confecit ac deinde ex triplici Codice, vnum ſuo nomine decoratum cociunauit.

Horum vtranque vitam cum ſummis vigiliis maximaq; rerum futurarum prouidentia, Deo iuuante Imperator noſter confecit. Et bellicos quidem ſudores eius Barbaræ gentes ſub iugum miſſæ teſtantur, re ipſa fortiorem potentioremque ¶Quorum vtraq;.

expertæ: & tam Aphrica*, quam aliæ innumeræ prouinciæ poſt multas annorum circum uolutiones, victoriis eius a cœleſti numine præſtitis: iterū* Ro*manæ ditioni, &* Imperio *ipſius additæ clamant.* Porro *& omnes populi legibus ab ipſo editis, & compoſitis reguntur: quaſi ipſe lex ſit.* Et principiū *quidem conſtitutiones, quæ olim confuſæ iacebāt, et inter ſe pugnabant, in luculentiſſimam erexit conſonantiam. Quum autem tres eſſent* Codices, Grego*rianus,* Hermogenianus*, &* Theodoſianus*: ad hoc & multæ extarent aliæ conſtitutiones, quæ poſt* Theodoſianum*,* Codicem *fuerant amiſæ: ac magna etiam eſſet contrarietas, atque diſcordia inter eas, quæ in præfata volumina erant relata:* Optimus *hic noſter & maximus* Princeps*, reſectis iis quæ aut cum aliis, quarum* Iure *vtimur, pugnabāt:* Codicem *iuſſit conſcribi, quem de ſuæ* Sere*nitatis nomine vocauit.* Sed *& his non contētus, ad immēſa veterū legum volumina curā ſuā extendit, & opus quod omnē ſpem vincebat, veluti per medium profundū incedens,* Deo *fauente correxit, & probatas receptaſque veterum ſententias vno libro concluſit.*

A R G *V* M.

Inſtitutionum libri abs tribus legitimæ diſciplinæ coryphæis, ad faciliorem iuuentutis eruditionem Imperatoris mandato compoſitis.

Atque

Atque id quum peractū eſſet, Triboniano glorio-ſiſsimo magiſtro, & ex quæſtore ſacri Palatii, nec non Theophilo, Dorothæoq́; viris illuſtribus, & Antecesſoribus, quorum omnium ſolertiam, & legum ſcientiā, ac in principum iuſsis fidem, ex multis argumentis cum cognitam perſpectamq; haberet Imperator Sanctiſsimus, conuocatis ſpecialiter mandauit, vt ſua ipſius authoritate, ſuoq́; ſuaſu, Inſtituta ſiue εἰσαγωγὰς *iuris componerent: quo adoleſcentibus liceret, prima iuris exordia non ab antiquis fabulis diſcere (nā qui ea legunt, quæ olim obtinebant & nunc ab vſu reiecta ſunt, ſimiles videtur iis, qui in fabulas incidere) ſed ab Imperatorio ſplēdore ea cognoſcere, ac tam aures ipſorum, quā etiam animi nihil inutile, nihilq́; perperam poſitum: ſed quod in ipſa rerum obtineret experientia addiſcerent. Et ita quod ſuperioribus temporibus, vix poſt trium annorum tempora iuri operam dantibus contingebat, vt tanto tempore elapſo, principum conſtitutiones legerent: id nunc in ipſis rerum (vt ita dixerim) initiis conſequentur: tanto digni habiti honore, tantamq́; aſſecuti felicitatem, vt & iuris exordium, & ſtudii finem a voce imperatoria adipiſcerentur. Nam & præſens volumen ab imperatoria voce componitur, quod veluti proœmium eſt atque exordium legalis diſciplinæ & perlecta veteris iuris interpretatione neceſſe eſt eum, qui in iure inſtituitur legen-* §. Cū q; hoc.

dis Principum conſtitutionibus accingi.

ARGVM.

Inſtitutiones in quatuor partitæ libros, quid olim vſus obtinuit, quidue hodie in deſuetudinem abiit, paucis explicant.

§. Igitur. *Poſteaquam igitur compoſiti ſunt libri Digeſtorum ſiue Pandectarum, in quibus omne Ius antiquum collectum eſt, quos glorioſiſſ. Tribonianus & cæteri Illuſtres facundiſſimique viri compoſuerunt in quatuor hos libellos, dictorum Digeſtorum inſtitutiones Sereniſſi. Imperator noſter partiri iuſſit: vt totius legalis diſciplinæ prima eſſent elementa: in quibus, breuibus ac paucis expoſitum eſt, & quod apud maiores obtinebat, & quod deinde deſuetudine obumbratũ, Imperatoria cura illuminatũ eſt.*

ARGVM.

Inſtitutiones potiſſimum ex Caii commentariis concinnatæ, ab Imperatore lectæ, Imperiali fulciuntur munimine: & ſummam conſequuntur authoritatem:

§ quas ex oĩbus. *Has autem inſtitutiones ex omnibus veterum inſtitutis præcipueq́; ex commentariis Caii, tum Inſtitutorum, tum Codicum, in quibus de rebus quotidianis diſputat, aliisque multis voluminibus collectis præfati tres prudentiſſimi viri maximo Imperatori obtulerunt. Porro cum Serenitas eius eas legiſſet, cognouit opus eſſe vt ſuum pleniſſimumque robur per conſtitutionem ei accommodaret.*

ARGVM.

Gnauiter alacriterque huic ciuili diſciplinæ vacã dum, ob idque per magna proponuntur præmia. Adhortatur igitur per præſentem conſtitutionem Clementiſs. Imperator noſter eos, ad quos eã reſcripſit: vt ſumma ope, & alacri ſtudio præſentes leges excipiãt: et iis legendis ita ſe prudentes oſtendant, vti ſpes eos pulcherrima foueat, alatque, fore vt toto legali opere perfecto, diuerſæ ipſius Imperatoris Reip. partes regendæ credantur. §. Summa itaque.

*

ed by Googl

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS A THEO-PHILO ANTECESSORE IN GRAECAM LINGVAM TRANSLATARVM

LIB. I.

Iac. CVRTIO Iuriſconſulto Interprete.

De Iuſtitia & Iure.

TIT. I.

ARGVM.

Iuſtitia quid ſit, quid item Iuriſprudentia, propria accommodataque explicatur definitione

§. Iuſtitia.

§. Iuriſprudentia

ANTE *omnia definitionẽ Iuſtitiæ ſcire oportet. Eſt igitur Iuſtitia, conſtans & perpetua voluntas, ius vnicuique ſuũ tribuens. Deinde dicamus quomodo definiatur & Iuriſprudentia. Iuriſprudentia autem eſt, diuinarum atque humanarum rerum notitia, iuſtiq; & iniuſti ſcientia.*

ARGVM.

Infirmæ adoleſcentium aures multitudine rerum, ac varietate onerantur, quibus perterriti ad duorum

alterum compelluntur, nimirum aut huius artis deſertores fiant, aut ad eius cognitionem tardius ac difficilius perueniant.

His igitur generaliter præcognitis, incipientibus nunc nobis exponere leges ac Iura populi Romani, ita maxime videntur ea commode tradi poſſe: ſi primo facili ac ſimplici uia, poſt deinde exactiſſima diligentiſſimaq; interpretatione ſingula exequamur. alioqui ſi ſtatim in ipſis initiis prooemiiſq; etiã nũ, et infirmas adoleſcentũ aures multitudine ac varietate rerũ onerauerimus: duorum alterũ, aut deſertores huius ſtudii efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiã cũ diffidẽtia, quæ plerũq; iuuenes auertit, ſerius ad ea pducemus, ad quæ leuiori via deducti, ſine labore, & bona cum ſpe maturius pduci poſſẽt. §. His igitur.

ARGVM.

Iuris præcepta tria eſſe: huius autem ſtudii poſitiones duas. Et in quo ſint.

Iuris autẽ præcepta tria ſunt hæc: Honeſte uiuere alterũ non lædere: & ius cuique ſuũ tribuere. Porro ſtudii huius duæ ſunt poſitiones ſiue ſpecies. Publicũ et priuatum. Et publicum quidem ius dicitur, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Priuatũ vero, quod ad ſingulorum vtilitatem pertinet. Dicendum eſt autem de Iure priuato, quod ex tribus conſtat partibus. Collectum eſt enim aut ex naturalibus, aut ex gentium, aut ex ciuilibus præceptis. §Iuris præcepta. §. Huius.

De iure naturali, gentium, & ciuili.

TIT. II.

ARGVM.

Naturæ Ius quid ſit, finitione explicat, Et ad quæ porrigatur animantia, hic traditur.

Ius naturale eſt, quod ad omnia animalia quæ in terra, in aqua, vel in aere ſunt: extenditur. Nec *enim vſque ad ſolos homines natura vim ſuã coanguſtauit ſed etiam, ea quæ in aere ſunt, diſpoſuit: & iis quæ in terra viuunt, formã dedit.* Ac *ne illa quidem quæ in mari naſcuntur, prouidentiæ ſuæ expertia eſſe paſſa eſt.* Exemplum *autem iuris naturalis eſt, maris atque fœminæ coiunctio, (quod nos matrimonium appellamus) & in liberis educandis ſtudium.* Videmus *enim non homines modo ſed cæteræ quoque animalia, iis qui legem hanc obſeruant, aſſcribi. Quoniam natura quum ſingula quæque animalia videret morte conſumi: per matrimonium, et ex eo ſequẽtem liberorum procreationem, ac rurſus eorum quæ procreata ſunt charitate, educationemq; & ſucceſsionem, quandam veluti immortalitatem iis commenta eſt.*

ARGVM.

Ius gentium quid, & quid ciuile. Et idem aut ſcriptum, aut non ſcriptum. Item, vnde Vnum quodque inductum.

Diximus ſupra, iura aut naturalia eſſe, aut gentium, aut ciuilia. Quum igitur dictum ſit de iuris naturalis definitione, & exemplis eius, neceſſe eſt, vt & de iure gentium dicamus. Quoniam quicunque Rempublicam conſtituit, & eam legibus ornare vult: has duas in legibus ferendis vias ſequitur: Aut enim ius gentium (quod etiam per abuſionem Naturale vocamus) aut ius Ciuile Conſtituit: & aut ius ſcriptum, aut ius non ſcriptum. Quid eſt ius Gentium. ius gentium eſt, quod ad omnes homines aut eos ſaltem qui ratione volunt viuere extenditur. Exempla autem eius ſunt: Homicidas interfici Adulterum puniri, Furem pecunia mulctari, quoniam & in pecunia nos læſit. Vt debitor memorem ſe oſtendat beneficii, & gratum aduerſus eum qui in rebus anguſtis neceſsitati ipſius ſuccurrit. Vt ſeruus domini iuſsis, quæ lex nõ prohibet, obtemperet. Vt contractus celebrentur, venditiones, emptiones, locationes, conductiones, depoſita, ſocietates, mutui dationes, Vt donationes fiant, vt teſtamenta conſcribantur. Quid eſt ius Ciuile. quod locale, & χρειῶδες appellatur: ideſt ex vſu neceſsitateq; rerum latum: locoque circunſcribitur, & iis, quibus cuique loco opus eſt ſubuenit, eaque quæ loco illi pernicioſa ſunt, tollit. Veluti, Ciuitas Athenienſium aduectitio frumento vtebatur, vtpote, quæ ſterilis eſſet, nec vlla alia res magis eos preme- §. Ius autem Ciuile

bat ac grauabat, quam annonæ caritas. Huic malo qui finem quæreret, quid aliud lege lata conſtituiſſet, quam hoc? Vt negotiatores omnes frumentarii, immunitatem vectigalium haberent. Id enim quũ fama per omnes gentes diffudiſſet, multi erant in Atticam nauigaturi, duo hæc ſtudentes vt, & propter frumenti inopiam ſtatim venderent, & nullũ inſuper huius negotiationis nomine vectigal penderent. Quum autem multi illhuc nauigaſſent, dubiũ non eſt, quin magna aduecta fuerit frumenti copia ius igitur hoc, ſolis vtile erat Athenienſibus. Apud Alexandrinos vero et alios, qui frumento abũdãt, non ſolum ſuperuacaneum, ſed etiam ridiculum ſit, tale aliquid conſtituere. Alterũ exemplum Iuris Ciuilis præbet nobis ciuitas Lacedæmoniorum: quæ ex iure quod Lycurgus ipſis compoſuerat: peregrinos expellebat: quam inde ξενηλασιαν vocãt, ne immiſtis peregrinis mores ciuium Lacedæmoniorum in deterius mutarentur corruperenturq;. Ius hoc apud Lacedæmonios magna in veneratione eſt. At Athenienſes pene irrident, qui adeo abſunt ab expellendis peregrinis, vt etiam magno apud eos in honore ſit ara Miſericordiæ, & tam officioſe eos qui ad ſe veniunt excipiant, vt præ nimia humanitate pro iis ſæpe bella gerere non ſint veriti. Omnes igitur populi aut ſcripto iure vtuntur, aut non ſcripto. Et alias proprio, ideſt, Ciuili, alias communi, ideſt,

iure gentium. Quæcunque enim iura ſibi quæque Ciuitas conſtituit, & intra eam conſiſtunt ea Ius ciuile dicuntur,

ARGVM.

Quæ naturalis ratio inter omnes homines ad inueni, eadem apud omnes gentes obſeruari, Iuſque gentium appellari. Hinc populum Romanum partim ciuili, partim gentium Iure vti.

§. Qđ vero.

Quæ vero naturalis & humana ratio inter omnes homines inuenit, hæc apud omnes gentes obſeruantur, & Ius gentium appellantur. Et populus igitur Romanus partim Iure Ciuili, partim Iure gentium vtitur. Quæ ſingillatim, & qualem naturam habeant, ſuis locis exponemus.

ARGVM.

Ius Ciuile aut a ciuitate, in qua obtinet, aut ab eo qui ipſum conſtituit, appellationem deſumit, per ſe tamen pronuntiatum, Romanum ceu excellẽtius, notat.

§. Sed Ius q̃dem ciuile.

Sed Ius quidem Ciuile, ex vnaquaque ciuitate, in qua obtinet, appellationem ſumit, veluti Athenienſium aut Lacedæmoniorum. Nam ſi quis leges Solonis, qui Athenienſibus leges conſcripſit, aut Draconis, qui Lacedæmoniis, Ius Ciuile Athenienſium vel Lacedæmoniorum, appellare velit: non omnino peccauerit, aut a veritate aberrauerit. Similiter & Ius quo Ciuitas Romana vtitur, Ius Quiritum dicitur, hoc eſt, quo Quirites vtuntur. Romani enim a Quirino, ideſt, Romulo, qui ſe ex

Marte natum gloriabatur, Quirites appellantur. Quum vero quis indefinite Ius Ciuile dicit, non addito cuiuſnam Ciuitatis, Romanũ ſignificat. Quemadmodum quum Poetam dicimus, nec proprium nomen addimus, apud Græcos ſubintelligitur Homerus: *apud Latinos*, Virgilius.

ARGVM.

Ius gentium humano generi commune, uſu exigente, ac humanis neceſſitatibus cogentibus natum, bellis occaſionem dedit, vnde & ſecutæ ſunt captiuitates, inde & quæ fere contractus ſunt ex eo omnes.

§. Ius autem gentiũ. *Ius autem gentium omni humano generi commune eſt. Nam vſu exigente & humanis neceſſitatibus efflagitantibus gens humana quædam ex ſeſe inuenit atque conſtituit. Et bella enim coorta ſunt, & ea captiuitates ſequutæ, & introductæ ſeruitutes, quæ res maxime iuri naturali contraria eſt: quoniam natura ab initio liberos homines omnes creauit. Et hoc Iure gentium omnes fere contractus inuenti ſunt, vt emptio, venditio, locatio, conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alii complures contractus.*

ARGVM.

Ius ciuile aut ſcriptura conſtat, aut minime. Eius autem quod ſcripto conſtat, formæ ſex ſunt. Et quid vtraquæque ſpecies, ac rurſus, quinam iura cõſtituerũt.

§. Conſtat.

Quum igitur de prima iuris diuiſione dictum ſit aliud ſcilicet eſſe naturale, aliud gentium & aliud

ciuile: & vnumquodque eorum definitione et exemplis explicatum ſit: tranſeamus ad ſecundam iuris diuiſionem. Ius igitur aliud ſcriptum eſt, & aliud non ſcriptum. Et ſcriptum quidem ius eſt, vt Leges, Plebiſcita, & Senatuſconſulta, Principum conſtitutiones, Magiſtratuum edicta, Prudentum reſponſa. § Scriptum.

Libenter diſcerem quot ſint qui iura apud Romanos conſtituant: & quinam hi ſint, & quomodo ea quæ ſinguli quique eorum conſtituerint vocentur.

Sex ſunt qui apud Romanos iura conſtituunt. Populus, plebs, Senatus, Princeps, Magiſtratus, & Prudentes vrbis Romæ. Et quid eſt populus? communis fortunæ concilium, in vnum & eundem cum plebe numerum relato Senatu, ius autem quod a populo conſtituitur, dicitur Lex, quoniã ſcriptum ius erat, quod a populo conſtituebatur. Porro commune eſt omni ſcripto iuri nomen, Lex: quum ex ea & cæteræ quinque iuris conſtituendi rationes proficiſcantur. Quoniam vero omnium, qui iura conſtituunt, prima poteſtas apud populum erat, neceſſe erat, vt & ius quod ab eo conſtitueretur, communi nomine quod omnes iuris ſcripti ſpecies habent, cohoneſtaretur. Hunc autem in modum id conſtituebatur. Senatorio magiſtratu, veluti Conſule interrogante, an hoc conſtituendum eſſet, annuebat populus. § Lex eſt.

Plebs eſt, reliqua omnis multitudo, exceptis Senatoribus. Quod autem ab ea conſtituebatur, § Plebiſcitũ

dicebatur plebiſcitum quaſi,quod plebs ſciuit ac ratum eſſe iuſsit. §. *plebs autem.* *Nam plebeio magiſtratu, (vt eſt Tribunus plebis,quē* Græci δήμαρχον *vocant)interrogante,plebs conſtituebat ius.* Plebs autem *a populo eo differt, quo ſpecies a genere.* Nam appellatione *populi,omnes ciues ſignificantur connumeratis etiā patritiis &* Senatoribus. *At plebis nomine,ſine patritiis &* Senatoribus, *cæteri ciues veniunt:* Tertio §. *Senatuſcōſul.* *loco apud* Romanos *ius conſtituit* Senatus. Senatus *eſt,concilium e ſelectis viris conſtans, quo nulli plebeio aditus eſt.Ius autem, quod ab eo conſtituitur, proprio nomine dicitur* Senatuſconſultum.*Sed dicat hic mihi aliquis.* Quomodo *quum populus facile cōuenire poſſet, & legem condere, ius omne ſuum in tā varias ſecuit ſciditq; appellationes,*Et *cauſa eius rei eſt hæc.* Quum *vrbs* Roma *hominum numero abūdaret,diſcordia,vt fere fieri conſueuit,et ſeditio inter plebem et Senatum coorta eſt,Senatu forte primas omnium rerum ad ſe trahente.* Eiuſce *rei nomine ſeceſsio facta eſt: & vtrique per ſe agebant, & per ſe* Remp. *gerebāt. Sed quoniam in* Repub. *non poterant viuere quin negotia contraherent, & contractus inirent,ad tollendas controuerſias, & iudicandas lites quæ inde exoriebantur, iura quædam a* Senatu *conſtituebantur.* Idem *& ſeorſum fiebat a plebe.* Non *igitur iniuria, quæ ab iis conſtituta erant, diuerſam appellationem ſumpſere.* Et *qui-*

dem quod a Senatu conſtituebatur, Lex dici non poterat, quum Plebis conſenſus non interueniſſet: vnde neceſſe erat: vt ab iis, qui id conſtituerant, nomẽ caperet, et diceretur Senatuſconſultum. Nimirum a Senatu, & a Conſulendo. Conſulere porro eſt, prouidere & curam gerere. Quoniam ergo Senatus conſtituendo Iure lites ſubinde incidentes ad curam ſuã reuocabat, merito vocatum eſt id Senatuſconſultũ. Sed & quum apud Plebeios litium occaſiones exorirentur. Ius ab is conſtituebatur: quod nec ipſum Lex dici poterat, propterea quod de ſententia Patrũ factum non eſſet. Vocatum eſt igitur Plebiſcitum. Quoniam tamen inimicitias eorum immortales eſſe non decebat, Hortentius quidem vir patriæ amãs conſuluit eis, vt poſita mutua maleuolentia, ad concordiam reuerterentur, enarrans mala quæ ex diſcordiis ſeditionibuſq; conſequi ſolent, & tandẽ perſuaſor in mutuam gratiam reduxit. Quum igitur in vnũ couenißent, poſtulare cœpit Plebs, vt ea, quæ ipſa ſciuiſſet, & etiã aduerſus Senatũ tenerent. Petebat autẽ & Senatus, vt Senatuſconſulta et aduerſus Plebẽ valerent. Quumq; his vtriq; aduerſarentur, et Senatus dedignaretur Plebiſcita, recipere, & plebs id ægre ferens Senatuſconſultis parere nollet: futurũ erat, vt veteres inimicitiæ renouarẽtur, donec idem Hortenſius, compreſſa eorum diſſenſione, perſuaſit, vt alteri alterorũ iura acciperent, & iis obtempe-

dicebatur plebiſcitum quaſi,quod plebs ſciuit ac ratum eſſe iuſsit. Nam plebeio magiſtratu, (vt eſt Tribunus plebis,quẽ Græci δήμαρχον vocant) interrogante,plebs conſtituebat ius. Plebs autem a populo eo differt, quo ſpecies a genere. Nam appellatione populi,omnes ciues ſignificantur connumeratis etiã patritiis & Senatoribus. At plebis nomine,ſine patritiis & Senatoribus, cæteri ciues veniunt: Tertio loco apud Romanos ius conſtituit Senatus. Senatus eſt,concilium e ſelectis viris conſtans, quo nulli plebeio aditus eſt. Ius autem, quod ab eo conſtituitur, proprio nomine dicitur Senatuſconſultum. Sed dicat hic mihi aliquis. Quomodo quum populus facile cõuenire poſſet, & legem condere, ius omne ſuum in tã varias ſecuit ſciditq́; appellationes, Et cauſa eius rei eſt hæc. Quum vrbs Roma hominum numero abũdaret,diſcordia,vt fere fieri conſueuit,et ſeditio inter plebem et Senatum coorta eſt,Senatu forte primas omnium rerum ad ſe trahente. Eiuſce rei nomine ſeceſsio facta eſt: & vtrique per ſe agebant, & per ſe Remp. gerebãt. Sed quoniam in Repub. non poterant viuere quin negotia contraherent, & contractus inirent,ad tollendas controuerſias, & iudicandas lites quæ inde exoriebantur, iura quædam a Senatu conſtituebantur. Idem & ſeorſum fiebat a plebe. Non igitur iniuria, quæ ab iis conſtituta erant, diuerſam appellationem ſumpſere. Et qui-

§. plebs autem.

§. Senatuſcõſul.

dem quod a Senatu conſtituebatur, Lex dici non poterat, quum Plebis conſenſus non interueniſſet: vnde neceſſe erat: vt ab iis, qui id conſtituerant, nomẽ caperet, et diceretur Senatuſconſultum. Nimirum a Senatu, & a Conſulendo. Conſulere porro eſt, prouidere & curam gerere. Quoniam ergo Senatus conſtituendo Iure lites ſubinde incidentes ad curam ſuã reuocabat, merito vocatum eſt id Senatuſconſultũ. Sed & quum apud Plebeios litium occaſiones exorirentur. Ius ab is conſtituebatur: quod nec ipſum Lex dici poterat, propterea quod de ſententia Patrũ factum non eſſet. Vocatum eſt igitur Plebiſcitum, Quoniam tamen inimicitias eorum immortales eſſe non decebat, Hortentius quidem vir patriæ amãs conſuluit eis, vt poſita mutua maleuolentia, ad concordiam reuerterentur, enarrans mala quæ ex diſcordiis ſeditionibusq; conſequi ſolent, & tãdẽ perſuaſor in mutuam gratiam reduxit. Quum igitur in vnũ cõueniſſent, poſtulare cœpit Plebs, vt ea, quæ ipſa ſciuiſſet, & etiã aduerſus Senatũ tenerent. Petebat autẽ & Senatus, vt Senatuſconſulta et aduerſus Plebẽ valerent. Quumq; his vtriq, aduerſarentur, et Senatus dedignaretur Plebiſcita, recipere, & plebs id ægre ferens Senatuſconſultis parere nollet: futurũ erat, vt veteres inimicitiæ renouarẽtur, donec idem Hortenſius, compreſſa eorum diſſenſione, perſuaſit, vt alteri alterorũ iura acciperent, & iis obtempe-

rarent. Et ita quidem, quod vtrique conſtituerant, lex dici non potuit, quum neque initio de conſenſu amborum partium conſtitutum eſſet. Sed quum ius quod plebs conſtituerat (ideſt, Plebiſcitum) eundem exitum haberet, et eundē ſortiretur effectū, vt ſcilicet omnes teneret (id enim dico) ac legis vigorem haberet: ac deinde ſucceſſu temporis, Populus Romanus in magnam multitudinem excreſceret, ita vt difficile eſſet populum in vnum locum iuris conſtituendi cauſa conuenire, æquiſſimum viſum eſt, vt vice totius populi, ſolus Senatus iura conderet.

ARGVM

Princeps apud Romanos ius conſtituit & Conſtitutio dicitur, quæ tres habet partes. Et quid vna quæque: Quod autem Princeps conſtituit, legis vim habet.

§. Sed & qđ princi pi. *Tres diximus qui iura conſtituerent, Populum, plebem, & Senatum. Quum igitur dictum ſit quo modo ſinguli eorum definiantur, quomodoque ius quod ab iis conſtituitur, vocetur, dicamus nunc & de eo, qui Quartus ius, conſtituit. Quartus, apud Romanos iura conſtituit Princeps. Et quid eſt Princeps. Princeps eſt, qui poteſtatem imperandi a populo accepit. Ius autem quod ab eo conceditur, generali nomine Conſtitutio vocatur, hoc eſt διάταξις, aut διατύπωσις. Porro in tria diuiditur: in Epiſtolam, in Edictum, & in Decretum. Et quid eſt Epiſtola? Reſcriptum Principis*

*ad relationem magiſtratus alicuius, de requapiam dubia emiſſum. Veluti, Euenit vt in prouincia aliqua mortuo quopiam, quum neque parentum vllus extaret, neque liberorum, duo de hæreditate contenderent frater & patruus defuncti horum enim vterque ſolus ad hæreditatem volebat admitti: Ille vt frater, hic vt patruus. Quum lex nulla poſita eſſet qua controuerſia hæc dirimeretur, Præſes Prouinciæ ea de re quid fieri placeret ad Principem retulit. Princeps quum rem allatam legiſſet: reſcripſit: fratrem defuncti debere præferri. Per decretum quoque Princeps ius conſtituit Et quid eſt Decretũ. Eſt ſententia principis inter duas partes, de quarum ipſe cauſa cognoſcit et iudicat, pronuntiata. Vt in ade ſpecie: Duo aliqui magnis contentionibus de defuncti cuiuſdam hæreditate agebant, frater in quam et patruus defuncti, nẽpe vter eorũ potius ad hæreditatẽ deberet vocari. Princeps cauſa cognita Et vtroq; audito, pronũtiauit: fratrẽ pferri. ea lex eſt Principis Dicitur autẽ Decretũ a decernendo, quod diſpicere ſignificat: quonia is vbi cum animo ſuo de tota re diſpexit, id quod iuſtum ſibi videtur, pronuntiat. Aeque autem et decretũ dicitur ſententia magiſtratus. Sed in hoc differunt: quod Principis Decretum, & eam ipſam & aliam ſimile cauſam quocunque tempore exortam dirimat: Magiſtratus autem Decretum, * eam tantũ de qua agitur, ac interdũ ne*

*. Eſt tãtum dequa agitur.}

Nota cotra, vulgare noſtrorũ errorẽ qui ex ſententiarũ, prudẽtiæ argumẽta capiant.

eam quidem, ſi interceſſerit appellatio Per edictum quoque ius coſtituit Princeps. Et quid eſt edictum. Quicquid ex ſua natura motus princeps ſtatuit ad honeſtatem & vtilitatem ſubditorum. Dicitur autē Edictum ab edicendo, quod prædicere ſignificat, & obuiam ire rebus, quæ ſi contingant, damno aut dolori ſint ſubditis futuræ Nam ſæpe Principes, quum de vita ac moribus ſuorum cogitationem inſtituerēt deprehenderunt aliqua, quæ admodum iniqua & praua eſſent. Quale hoc fuerit: quidam quum centū aureos mutuo daret, octonos aureos ſibi quotannis dari vſuræ nomine ſtipulatus eſt. Id quum princeps apud ſe valde iniquum eſſe videret, commotus aduerſus eos qui tam grauiter peccarent, conſtitutione emiſſa cauit, vt in centum aureos mutuo datos ſeni tantum (verbi gratia) quotannis vſuræ nomine darentur. Porro in confeſſum venit ea quæ a Principe conſtituuntur, legis vim habere. Sed dixerit hic mihi aliquis: Quare quum in Senatuſconſultis faciendis frequens ſit Senatus ea tamen plebem non tenerent? Et rurſum, quū immenſus ſit plebis numerus, aduerſus tamen ſenatum plebiſcita non valerent, niſi Hortenſius aliquis ita cum eis egiſſet, vt eo iure, quod alteri conſtituerent, vtroſque teneri vellent: et tamen nemo principis conſtitutionibus: quæ ab eo vno homine emittuntur parere detrectat. Sed dicemus eum, qui rationem huiſce rei cognoſcere velit, in

memo-

memoria habere definitionem Principis debere. Eſt enim Princeps, qui poteſtatem imperitandi à populo accepit. Porro autem Populi appellatio, & Senatum & Plebem in ſe continet. Atq; ita, neque Plebs conſtitutionibus eius parere renuebat, neque Senatus eas aſpernabatur. Alioqui enim ipſi ſecum & cum ſuffragiis ſuis pugnaſſent: quum populus eum deſignarit, per legem Regiam, quæ de Imperio eius lata eſt, & omnem Principi in populum poteſtatem conceſſerit.

RRGVM.

Quæ Princeps conſtituit, nomine communi conſtitutiones dicuntur, quæ aut perſonales ſunt, aut generales. Et cur perſonales atque generales dicantur.

Quæ igitur conſtituuntur à Principe, communi nomine conſtitutiones vocantur. Atque harũ quædam ſunt perſonales, ne q; in exemplum trahũtur: quia nunc hoc Princeps voluerit. Nam ſi cui Princeps ob egregia in Rempulicam merita aliquid conceſſerit, veluti immunitatem à tributis, aut vectigalibus: ac deinde alius quiſpiam non peius, aut etiam longe melius de Republica mereatur, is ex illa lege conſimilẽ ſibi immunitatẽ vindicare nõ poterit: propterea, quod illa lex intra certam perſonam conſiſtat. Sed & ſi cui aut grauiorẽ quam pro delicto vel quàm lege cautum eſt, pœnam irrogauerit,

aut pœnæ gratiam fecerit, id ad conſequentiam nõ pertinet. Itaque nec ſi quis poſtea in idem delictum inciderit, aut ſimilem gratiam conſequetur aut grauius quàm par eſt in eũ animaduertetur. Quoniam intra perſonas eorum, quibus ſubuentum eſt, vel auctum ſupplicium, ea ſiſtentur. Perſonales igitur conſtitutiones, perſonas eorum de quibus emiſſæ ſunt, non excedunt. Quæ autem generales ſunt: & ad omnes perſonas viam ſibi faciunt, & omnibus in rebus valent, obtinentq́;.

A. R. G. V. M.

Magiſtratus Romanis Iura conſtituunt, aliter tamen ac Princeps. Et cur ita.

§. Prætorũ. Quatuor diximus, qui Iura conſtituerent: *Populum, Plebem, Senatum, & Principem*. Quinto loco apud Romanos Iura conſtituunt, *Magiſtratus populi Romani: qui & ipſi ſella conſulari vtebantur. Multi autem hi, & varii ſunt, & communi nomine Magiſtratus populi Romani vocantur*. Porro *conſtituebant hi* Iura, *non per epiſtolam, nec per* Decretum, *ſed per edicta tantum*. Et *quænam ratio eſt, vt* Princeps: *& per* Decretum *& per edictum* Iura *conſtituat: Magiſtratus autem tantum per edictum?* Et *inde huius rei cauſa fluxit: Veteres quum Rempub. Romanam conſtituerent, & eam bonis legibus inſtitui vellent, id ſummopere laborauerunt, ne quid in conſtituendo* Iure *admitteretur,*

*quod merito reprehẽdi poſſet. Id autem maxime videntur eſſe cõſequuti, quum Principũ decreta et edicta, legis vigorem habere voluerunt: magiſtratuũ vero non item. Satis.n.ſciebant, magiſtratum multis obnoxiũ eſſe ſuſpicionibus, vtrũ amicitiæ aliquid tribuens, aut donis corruptus, aut odio incenſus ita pronuntiaſſet. Quæ in Principem non cadunt Neq; .n.auro is ineſcatur, qui non tantum fortunarũ noſtrarum, ſed etiam corporum ipſorum dominus eſt. Neque ob amicitiam Iura tranſgreditur quoniam Princeps ei, quem diligit, aliter prodeſſe poteſt, vnde & certiorem gratiam, & veriorem gloriã aſſequatur. Neque etiam odio cuiuſquam aliquid facit. Nec.n. odit Princeps quenquam eorũ, qui ſunt in eius Republica: aut ſi quis inuentus fuerit, is protinus inter mortuos connumerabitur. Porro ideo tantũ per edictum iura conſtituere magiſtratibus permiſſum eſt, quod edicta res ipſas præcedant.i. quod antequam negotia & cauſæ exiſtant, proponi ſoleãt: atque ita omnis deterior ſuſpicio ceſſet, præcipua aut iuris conſtituendi poteſtas Prætori Vrbano data eſt, & Prætori peregrino, & Aedilibus Curulibus. Ac ptoris Vrbani appellatio inde fluxit: quoniã Prætor * a præcedendo, quod anteire & impetrare ſignificat, dictus eſt. Vrbanus aũt, quia vrbs κατ᾽ἐξοχὴν, id eſt, per excellentiam Roma dicitur. Atque is, iis qui Romæ agebant, ius dicebat*

§. A præcedẽdo) rectius dixiſſet ab eo quod eſt præire, Prætorẽ dici quaſi Præitorem. Curtius.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

At alter Prætor peregrinus dicebatur: Prætor quidẽ ab eo quod eſt præcedere. Peregrinus vero, quod inter peregrinos & aduenas ius redderet. Nã quum innumerabilis hominum turba Romam conflueret, nec oĩbus Prætor vrbanus operã dare poſſet: creatus eſt Prætor Peregrinus, qui peregrinis ius diceret.

ARGVM.

Aediles Curules Ius Romanis conſtituerunt, quod legis uim obtinuit. dicti autem Aediles, quod ſacrarum curam gererent ædium: aut quod ab iis, qui ope aliqua egerent adirentur, quaſi Adiles.

§. Proponebant. Porro Aediles Curules & ipſi conſtituebant Iura: qui ex eo nomen hoc ſumpſere, quod ædium ſacrarum curam gererent Aediles ab ædibus dicti, et Curules a cura. Id enim ad ſolicitudinem ipſorum pertinebat, ne quis ante quadrageſimũ forte annũ ad ſacerdotium admitteretur. Aut, quod vel magis eſt, quod forum curarent, ita vocati ſunt. Nam & qui Latine Aediles dicantur, a Græcis ἀγορανόμοι vocantur. Aut quod omnium maxime ad verũ accedit, ex illo. Nã quo tẽpore plebs ſeceſſerat a Senatu, quemadmodum inter Patres Conſul ius reddebat, & controuerſias dirimebat: ita & in plebe creatus eſt quidam, quẽ ii adirẽt, qui ope aliqua egerẽt & ita ab adeundo dictus eſt Aedilis, quaſi Adilis. Nam euphoniæ gratia interpoſita eſt litera e.

Et ita factum eſt, Aediles Curules autem ideo dictũtur, quod ſella conſulari vterentur. Horum edicta & in prouinciis obtinebant, Ius aũt quod ii conſtituebant, Ius honorarium appellabatur: quoniam in honorem magiſtratuum & authorum eius, id valebat, & in vſum recipiebatur. Aediles igitur de capitulis & cauſis quibuſdã ius conſtituebant: & edictum eorum factũ eſt portio, ac cohæret edicto amborum Prætorum, Vrbani & Peregrini.

ARGVM.

Reſponſa prudentùm, Iuris partèm notant Et in ſententiam ac opinionem reſponſum ſecatur: abs qua iudicanti recedere liberum non eſt.

Sexto loco Ius conſtituunt prudentes. Prudentes dico, quibus iura condere populus, aut Senatus, aut Princeps conceſſit. Ius autem quod ab iis conſtituitur, generali nomine vocatur, Reſponſa prudẽtum: quoniam per conſultationem & reſponſionem iura condebant. Porro Reſponſum diuiditur in ſententiã & opinionem. Et quid eſt ſententia? Eſt perfecta et indubia reſpõſio. Veluti, hoc facere licet: hoc facere non licet. Opinio vero eſt, ſuſpenſa & timida, ac cum dubitatione elata reſponſio. Vt, exiſtimo hoc fieri licere: exiſtimo hoc fieri non licere. Conceſſum autem erat his, vt publice Iura conſtituerent, ſiue interpretarentur: qui & Iuriſconſulti appella- §. Reſponſa prudẽtum.

ti ſunt, quòd de iure interrogarentur, nam conſulere, interrogare eſt. Quorum ſententiæ & opiniónes eam authoritatem obtinent, vt liberum non ſit Iudici, à reſponſo eorum recedere: quemadmodum & Principis cuiuſdam conſtitutione cauetur. In his igitur Ius omne ſcriptum conſiſtit: in iis ſcilicet, quæ vel à populo conſtituta ſunt, vel à Plebe, vel à Senatu, vel à Principe, vel à magiſtratibus P. R. vel ex reſponſo Prudentum.

ARGVM.

Ius non ſcriptum eſt, quod longa conſuetudo, Vtentium conſenſu approbauit, & ad ſcripti Iuris ſimilitudinem redactum eſt: unde nec temere in duas partes Ciuile Ius diſtributum eſt, nimirum in ſcriptum, ac non ſcriptum.

§. Ex nõ ſcripto. *Ius autem non ſcriptum eſt, quod longa conſuetudo conſenſu vtentium approbauit, & ad ſimilitudinem Iuris ſcripti redegit. Haud igitur ridendus fuerit, qui dicat in duas ſpecies Ius Ciuile diſtributum eſſe, in Ius ſcriptum, & in Ius non ſcriptũ.*

§. Et nõ inelegãter. *Summa autem eorum origo ex inſtitutis duarum ciuitatem. Athenarum ſcilicet & Lacedæmonis videtur fluxiſſe. In his enim ciuitatibus agi ſolitum erat, vt Lacedæmonii iura ſua magis memoriæ mãdarent: Athenienſes ea maxime ſeruarent cuſtodirentq;, quæ in literas eſſent relata.*

ARGVM.

Ius gentium, quod & naturale dicitur, im-

victum manere, Ciuile vero aut conſuetudine, aut contraria lege mutari poſſe.

Sed iura quidem gentium veluti diuina quadā prouidentia, apud omnes peræq; gentes ſeruantur, vnde & firma ſemper atque incommutabilia permanent. Quæ vero ex Iure Ciuili deſcēdunt, id eſt, quæ ipſa ſibi quæq; Ciuitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent: vel tacito populi conſenſu, vel alia lata lege. §. Sed natura lia.

De Iure perſonarum.

TIT. III.

ARGVM.

Ius Romanorum circa tria verſari nempe circa perſonas, res, & actiones. Et paruum quidem eſt iura noſſe, ſi perſonæ, quarum gratia ipſa conſtituta ſunt, ignorentur.

Quum dixerimus quid ſit Iuſtitia, & generalem iuris diuiſionem exequuti ſimus, didicerimusq; quot olim iura conſtituerint ac quomodo ea, quæ à quoq; conſtituebantur, vocata ſint; & quemadmodum aliud ſit Ius ſcriptum, & aliud ſit Ius non ſcriptum: pergamus ad aliud ac diſcamus circa quot ius omne Romanorum verſetur. Circa tria igitur verſatur: circa perſonas, circa res, circa actiones. Et quidem circa perſonas, quum dicimus, hic Senatorius eſt, aut plebeius. Circa res, quum quærimus teſtamentum ab aliquo factum, valeatne, an inutile ſit. Circa actiones, quum indubium venit, §. Omne autem.

Sitne hic actio, an non ſit. Atque in primis de perſonis diſſerendum eſt, deinde de rebus, & poſtea de actionibus. Hic enim ordo veriſsimus & rectiſsimus eſt. Quoniam vbi perſonæ ſunt, ibi & res contrahi iniriq; in confeſſo eſt: atque quum res exiſtũt, tunc et de actionibus neceſſe eſt quærere. Dicendum eſt igitur de perſonis nam & exiguum quiddam ſit ac inutile, iura noſcere; ſi perſonæ, quarum gratia ius conſtitutum eſt, à nobis ignorantur.

ARGVM.

Perſonarum primaria ſectio, qua hominum alii liberi, ſerui alii dicuntur: vnde libertas atque ſeruitus profluunt. Et ibidem libertas quid ſit, et item quid ſeruitus, aptiſsimis finitionibus explicatur.

§. Sũmaitaque. Summa itaque perſonarum diuiſio eſt hæc, quod hominum alii ſint liberi, alii ſerui. Et libertas quidem (ex qua & Liberi vocantur) ſic definiẽda eſt: §. Et libertas. Libertas eſt naturalis facultas, qua cuique facere, quæ velit, conceſſum, niſi quatenus aut ius aut vis prohibet. Vis quidem, veluti quum me agere aliquid volentem quod iure vetitum non eſt, fortior quiſpiam & plus habens virium prohibet. Ius autem, veluti quum pœnarum minis cohibeor, ne quicquid animo collibitum eſt, faciam. Nam ſeruo ne omnia pro animo ſuo agat, etiam timor domini obſtat. §. Seruitus autẽ. Seruitus autem eſt conſtitutio iuris gentium qua quis dominio alieno contra ius naturæ ſubiici-

tur. Quoniam natura omnes liberos produxit: bellorum autem machinamenta, ſeruitutē inuenerunt. Nam ius belli vult vt victores eorū, quos vicerint, domini fiant.

ARGVM.

Serui a ſeruando dicti, qui & mancipia dicuntur, quod ab hoſtibus manu capiantur. Naſcuntur autem, aut ſerui fiunt.

Serui autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captiuos quos vendere volebant, ſeruabant, nec occidi ſinebant. A ſeruādo igitur ſerui dicti ſunt, qui etiā vocantur Mancipia, quòd ab hoſtibus manu capiantur. Porro ſerui aut naſcuntur, aut fiūt. Naſcuntur, qui ex ancillis noſtris nobis gignuntur. Fiunt, aut iure gentiū .i. ex captiuitate: aut iure Ciuili, veluti quū homo liber maior viginti annis, ad participandū pretium ſe venundari paſſus eſt. Egi .n. fortaſſè cum aliquo vt me, verbi gratia viginti aureis vēderet, & ſibi pro lucro quinq; haberet, & quindecim mihi redderet. Hic nanq; talis, eo iure quod Romanorū proprium eſt, libertatē amittit, cui tantā ignominiæ notam inuſſit, ſimul & ſeipſum ea indignum oſtendens, et liberum arbitrium quod per eam habebat vili accepto argento, procedens. §. Serui aut ex eo. §. Serui autem.

ARGVM.

Seruorum natura diuiſionem non recipit, liberorū vero conditio differentias habet multas. §. In ſeruorum.

Et ſeruorum quidem conditio nullam recipit

diuiſionem, neque enim de quoquam eorum dicere poſsis, Minus ſeruus aut magis ſeruus. Scindi igitur in ſpecies ſeruitus non poteſt In liberis vero multas inuenimus differentias, aut enim ingenui ſunt, aut libertini.

De ingenuis.

TIT. IIII.

ARGVM.

Liberorum differentia duplex: vt alius ingenuus, libertinus alius dicatur Ad ingenuitatem autem matris conditio etiam differentibus tēporibus ſpectatur.

Diximus liberos in duo diuidi, in ingenuos & libertinos. Et ingenuus eſt, qui ſimulac natus eſt, liber, eſt, nondum ſeruitutis iugum expertus, ſiue ex duobus ingenuis matrimonio editus eſt, ſiue ex duobus libertinis, ſiue vna perſona ingenua ſit, & altera libertina. Sed & ſi quis ex matre naſcatur §. Sed & ſi quis. *libera, ſed patre ſeruo: nihilominus ingenuus erit: quemadmodum & is, qui ex matre libera & incerto patre, hoc eſt, ex meretricio concubitu natus eſt. Neque enim pueri ingenuitatem offendit, ex meretricio coitu conceptum eſſe, Sufficit autem liberam eſſe matrem, eo tempore quo naſcitur: quamuis eo tempore quo conceptus eſt, ſerua fuerit. Et ex contrario, ſi libera concepit, & ancilla facta peperit, vt quia vendi ſe paſſa eſt, & ex pratio accepit,*

liberum eſt quod naſcitur. Quoniam ei qui in vtero eſt, calamitas matris non nocet. Porro quum dictũ ſit ſufficere infanti ad libertatem, quod mater in pariendo libera fuerit. & quando conceptio in libertate contigit, ac partus in ſeruitute, liberum eſſe qui naſcitur: vide quid ex hoc quæſitum ſit. Ancilla quædam quum prægnans eſſet, manumiſſa eſt paulo poſt ancilla facta eſt. Poſteaquam ancilla facta eſſet, peperit. Videamus, ſeruum an liberum pepererit. Et dicimus liberum eſſe. Sufficit enim ei, qui in vtero eſt, matrem ipſius vel medio tempore liberam eſſe. Quod & verum eſt.

ARGVM.

Ingenuitas vera manumiſſione non læditur, nec ipſi ob manumiſſionis actum præiudicium paratur.

Is qui ingenuus natus eſt, ſi ſtatus ſui ignarus ſeruierit, & deinde manumiſſus fuerit, Ingenuitas eius per manumiſſionem non læditur: Nam §. Cũ autẽ. *id ita ſæpiſſime Principum conſtitutionibus cautum eſt, Libertatem ex abundanti, & ſuperuacuo datam, nullum ingenuitati præiudicium parere. Et quomodo contingat, vt ingenuus aliquis manumittatur, exemplo aliquo velut ex facto oſtendamus. In miniſterio meo liberam habebam mulierem. Ea peperit: & anniculum (verbi gratia) relinquens puerum deceſſit. Non multo poſt euenit, vt & ego morerer. Hæres meus quum in*

hæreditate mea infantẽ hunc reperiſſet, ſeruum eſſe putauit. Sed & is quum adoleuiſſet: conditionem ſuam ignorabat. Verum Ius cui nota eſt veritas: ex hæredis, & ipſius pueri errore, ingenuitatẽ eius nõ mutauit. Et ſi hæres beneficium manumiſsionis in eum conferre voluerit, libertas fruſtra, & ſuperua cuo, vt dictum eſt, data, propter fictam ſeruitutem, veram ingenuitatem non corrumpet.

De libertinis.

TIT. V.

ARGVM.

Libertinus, is dicitur, qui ex iuſta legitimaque ſeruitute manumiſſus eſt: quanquam natura ſeruos neſciat, quos bella induxerunt. Ac horum liberatio manumiſsio eſt, quæ libertatis datio dicitur.

Diximus qui ſint Ingenui: Dicamus & de Libertinis. Libertinus eſt, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſus eſt. Verum adde, Et legitima. Libertinus igitur eſt, qui ex iuſta, & legitima ſeruitute manumiſſus eſt. Additum eſt autem definitioni Iuſta, vt eum eximerem, qui ſuæ conditionis ignarus ſeruiit. Adiectum quoq; eſt, Legitima; propterea quod natura ſeruos neſciat, ſed ex bellis inuẽta ſit ſeruitus.

§. Manumiſſio. *Porro liberatio horum, Latine dicitur, Manumiſsio, Et quid eſt Manumiſsio? Eſt datio libertatis. Etenim quandiu quis in ſeruitute eſt, manui*

poteſtatiq; noſtræ ſubiicitur: & manumiſſus, ab ea poteſtate liberatur. Manumiſsio autē hæc a Iure primū gentiū originem ſumpſit, cū iure naturali omnes homines liberi naſcerētur. Nec. n. nota erat manumiſsio, quū ſeruitus eſſet incognita. Sed poſtquā Ius gentiū ſeruitutem introduxit, conſequenter & beneficio manumiſsionis opus eſſe viſum eſt. Et quū natura nobis vnū nomen hominis dediſſet, (Omnes .n. homines appellamur) Iure gentiū tria eſſe hominum genera cœperūt. Sunt. n. liberi, & qui iis opponuntur ſerui. Eſt & tertiū genus Libertinorū, id eſt, eorū qui ſerui eſſe deſierunt. Diximus hominū alios eſſe ſeruos, alios liberos. Et ſeruitutem quidem indiuiduā eſſe, libertatē vero in duas ſpecies diuidi: In ingenuos & libertinos. Ingenuitas quoq; indiuidua eſt, neque magis aut minus in ſe recepit. Videamus & de Libertinitate, quæ et ipſa hodie indiuidua eſt, quāuis olim tres fuerint ſpecies, vt infra dicemus. Definimus iam ante, quis eſſet libertinus.

ARGVM.

Manumiſsio, ſiue inter viuos, ſiue in vltima voluntate, varie procedit: quinetiam libertas, cum liberæ, non neceſſariæ ſit iuriſdictionis, aut contentioſæ, quouis tempore, ac loco ſerui s dari poteſt.

Porro manumiſsio multis modis procedit aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis eccleſiis manumittere poſſumus: aut apud magi- §. Multis autē modis

hæreditate mea infantẽ hunc reperiſſet, ſeruum eſſe putauit. Sed & is quum adoleuiſſet: conditionem ſuam ignorabat. Verum Ius cui nota eſt veritas: ex hæredis, & ipſius pueri errore, ingenuitatẽ eius nõ mutauit. Et ſi hæres beneficium manumiſſionis in eum conferre voluerit, libertas fruſtra, & ſuperua cuo, vt dictum eſt, data, propter fictam ſeruitutem, veram ingenuitatem non corrumpet.

De libertinis.

TIT. V.

ARGVM.

Libertinus, is dicitur, qui ex iuſta legitimaque ſeruitute manumiſſus eſt: quanquam natura ſeruos neſciat, quos bella induxerunt. Ac horum liberatio manumiſſio eſt, quæ libertatis datio dicitur.

Diximus qui ſint Ingenui: Dicamus & de Libertinis. *Libertinus eſt, qui ex iuſta ſeruitute manu miſſus eſt.* Verum adde, *Et legitima. Libertinus igitur eſt, qui ex iuſta, & legitima ſeruitute manumiſſus eſt.* Additum eſt autem definitioni *Iuſta, vt eum eximerem, qui ſuæ conditionis ignarus ſeruiit. Adiectum quoq; eſt, Legitima; propterea quod natura ſeruos neſciat, ſed ex bellis inuẽta ſit ſeruitus.*

§. *Manumiſſio.* Porro liberatio horum, Latine dicitur, Manumiſſio, Et quid eſt Manumiſſio? Eſt datio libertatis. Etenim quandiu quis in ſeruitute eſt, manui

poteſtatiq; noſtræ ſubiicitur: & manumiſſus, ab ea poteſtate liberatur. Manumiſsio autē hæc a Iure primā gentiū originem ſumpſit, cū iure naturali omnes homines liberi naſcerētur. Nec. n. nota erat manumiſsio, quū ſeruitus eſſet incognita. Sed poſtquā Ius gentiū ſeruitutem introduxit, conſequenter & beneficio manumiſsionis opus eſſe viſum eſt. Et *quū natura nobis vnū nomen hominis dediſſet,* (Omnes *.n. homines appellamur*) *Iure gentiū tria eſſe hominum genera cœperūt. Sunt. n. liberi, & qui iis opponuntur ſerui. Eſt & tertiū genus* Libertinorū, *id eſt, eorū qui ſerui eſſe deſierunt.* Diximus *hominū alios eſſe ſeruos, alios liberos.* Et *ſeruitutem quidem indiuiduā eſſe, libertatē vero in duas ſpecies diuidi:* In *ingenuos & libertinos.* Ingenuit*as quoq; indiuidua eſt, neque magis aut minus in ſe recepit.* Videamus *& de* Libertinitate, *quæ et ipſa hodie indiuidua eſt, quāuis olim tres fuerint ſpecies, vt infra dicemus.* Definimus *iam ante, quis eſſet libertinus.*

ARGVM.

Manumiſsio, ſiue inter viuos, ſiue in vltima voluntate, varie procedit: quinetiam libertas, cum libera, non neceſſariæ ſit iuriſdictionis, aut contentioſa, quouis tempore, ac loco ſeruis dari poteſt.

Porro manumiſsio multis modis procedit aut enim ex ſacris conſtitutionibus in ſacroſanctis eccleſiis manumittere poſſumus: aut apud magi- §. Multis aūt modis

ſtatim, quod dicitur Vindicta (cuius appellationis cauſam infra diſcemus,) aut inter amicos, aut per epiſtolam, aut in teſtamento, aut per aliam quamlibet vltimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas dari poteſt: qui tum ex veteribus, tum ex Imperatoris noſtri conſtitutionibus introducti ſunt.

§. Serui vero.

Libertas autem ſeruis omni tempore recte dari poteſt, etiam in die feſto. Nec ſolum, cum magiſtratus in ſuo Prætorio conſiſtit, ſed etiam cũ iter facit, poſſumus eum adire, & ita manumittere: veluti quum Prætor Romæ, vel Proconſul, aut Præſes in Prouinciis in balneum, aut theatrum abeunt, aut ad ædes publicas, vel quum quauis alia de cauſa in publico comparent.

ARGVM.

§. Libertinorũ autẽ.

Libertinorum multiplici reſecta priſca differentia vna, eſt hodie conditio ac natura, vt liberi dicantur, ciueſque Romani efficiantur omnes

Libertinorum autem tripartito diuiſa erat conditio. Nam qui manu mittebantur: aliàs maiorem, & iuſtiſſimam libertatẽ conſequebantur, & fiebant ciues Romani: alias minorem, & efficiebantur Latini Iuniani, ex lege Iunii Norbani, quæ conditionem eorum prima reperit. Dedititios vero inuenit Aelius Sentius. Ait enim, Si quis tempore ſeruitutis inciderit in aliquod ex iis vitiis aut affectis, quæ ab eo reperta ſunt veluti ſi ob deli-

ſtum, notis in fronte, & ſtigmatibus compunctus, vel in publicos carceres coniectus: aut propter delictum aliquod verberibus affectus, delictum confeſſus ſit: ac deinde gratia cum domino inita, manumiſſus ab eo fuerit: Libertinum Deditiium *hunc fieri.* Deditios *autem eos nominauit ad exemplum peregrinorum.* Nam *quondam* Peregrinorum *aliqui cum* Romanis *vectigal penderent, ſublatis aduerſus* Romanos *animis, arma in eo ſumpſere.* Quos *collocata acie & dato congreſſu* Romani *vicerunt.* Etenim *quum impetum fortitudinemque eorum,* Peregrini *ſuſtinere non poſſent, abiectis armis, ſeſe dediderunt.* At Romani, *cum iis humane agentes: vitam quidem iis conceſſere, ſed huius appellationis ignominia affectis, vt quia ſe dediſſent,* De*ditii vocarentur.* Et *hi quoque igitur* Libertini, *ex lege* Aelia Sentia Deditii *vocati ſunt: vt quorum turpitudo communis erat, eorum & nomen commune eſſet.* Sed Deditii *quidē iam ex multis temporibus in deſuetudinem abierant:* Latinorum *vero nomen non admodum frequens erat in vſu.* Vnde *&* Imperator *noſter omnia augere cupiens, & in meliorem ſtatum reducere, duabus conſtitutionibus veterum errores correxit, ſublata* Deditiorum *et* La*tinorum conditione: &* Iure *libertinorum ad priſtinam formam reuocato, libertinitatem omnē vnius generis fecit.* Quando *& à primis* Imperii Romani

§. Sed deditiorū.

incunabulis, vna atq; ſimplex ſuit Libertinorum cõditio, id eſt, vt libertus eandem libertatem haberet, quã habebat manumiſſor, & vterq; ciuis eſſet Romanus, tantũque in illo differrent, quod Libertinus eſſet is, qui manumitteretur, quamuis is qui manumitteret eſſet ingenuus. Et deditiios quidem Imperatoris ſanctiſsimi conſtitutio ſuſtulit, quam ad ſuggeſtionem Triboniani excellentiſsimi. Quæſtoris reſcripſit, & inter deciſiones, per quas veterum altercationes compreſsit, in vulgus emiſit. Latinos autẽ Iunianos, & omnem quæ circa eos erat obſeruantiam eodem glorioſiſsimo. Quæſtore ſuggerente, per aliam conſtitutionem e Repub. fugauit, quæ & ipſa inter Imperatorias ſanctiones reſplendet. Vt omnes iam Libertini ciues ſint Romani: nullo habito diſcrimine in ætate manumiſsi, aut in dominio manumiſſoris, aut in modo manumittendi, ſicut antea obſeruabatur. Quid autem id ſit, dicere neceſſe eſt.

§. Et deditios.

A R G V M.

Aetas apud Roman. legitima ac naturalis: item dominium legitimum, ac naturale: præterea manumiſsionis modus legitimus. & naturalis quiſnam dicatur.

Tu hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. Eſt apud Romanos legitima ætas, eſt & naturalis ætas, Eſt legitimum dominium, Eſt & naturale dominium. Eſt legitimus modus manum

numiſsionis, eſt & naturalis modus manumiſsionis. Et naturalis quidẽ ætas eſt, quæ minor eſt triginta annis. Legitima uero, quæ maior eſt anno trigeſimo. Non quod ætatẽ maiorẽ triginta annis, natura non agnoſcat: quoniã omnis ætas naturalis eſt: Sed quod ſpecialiter lex ætatis, quæ annos triginta excedit, meminerit, ideo dixi hanc ætatẽ eſſe legitimam. Eſt etiam (vt dixi) naturale dominium, eſt et legitimũ dominium. Et naturale dominium dicitur in bonis: & dominus bonorum dominus. Legitimum vero dicitur, Iure Quiritum. id eſt, Romanorum: Romani enim, Quirites à Romulo, à quo originẽ ducunt, vocantur. & dominus dicitur, Iure Quiritũ dominus. Quod ſi quis vtrumque dominiũ habeat, is pleno iure dominus dicitur: vt ambo dominia habens, naturale & legitimum. Eſt & legitimus modus manumiſsionis & naturalis modus manumiſsionis.

ARGVM.

Manumiſsionis legitimus modus triplici uia procedit, nimirum vindicta, cenſu ac teſtamento. Et quid horum vnumquodque.

ET *legitimus modus, tribus modis fiebat: vindicta, cenſu, teſtamento. Et vindicta erat, apud magiſtratum facta manumiſsio. Dicta eſt autem vindicta, quod vindicaretur mancipium in naturalem libertatem: aut à Vindicio quodam qui quum ſeruus eſſet, erupturam aduerſus Romanos coniura*

tionem, indicio ſuo patefecit: publiceq; à Romanis manumiſſus eſt, & in honorem eius quicũque apud magiſtratum manumittuntur vindicta manumitti dicebãtur. Quæ autem cenſu fiebat manumiſsio, ea hunc in modum procedebat. Cenſus ſignificat tabulam aut chartam, in qua Romani facultates ſuas conſcribebant, vt belli tempore, pro modo patrimonii ſui vnuſquiſq; conferret. In hoc igitur cenſu cum iuſſu domini ſeruus ſe liberum ſcribebat, liberabatur à ſeruitute. Teſtamento vero, quum quis ſeruum ſuum in teſtamento liberum eſſe iuſsiſſet.

ARGV M.

Manumiſsionis naturales modi tres olim, & quo in manumittendo ſeruo concurrere deberẽt legitima.

Naturales quoque modi manumiſsionis erãt tres inter amicos, per menſam, & per epiſtolã. Et quidẽ inter amicos, quũ præſentibus amicis quempiã manumittebãt. Per mẽſam vero, quũ libertatis dandæ gratia ſeruũ cõuiuio adhibebãt. Per epiſtolã, quãdo alii in locis agenti miſsis literiſ permittebant, vt liber viueret. His ita præcognitis, videto nunc rem de qua agimus. Quum in manumittendo ſeruo triã legitima concurrebant: vt & ipſe maior eſſet annĩs triginta & dominus eius legitimus eſſet dominus, hoc eſt ex Iure Quiritum: & ſeruus vindicta, cenſu e aut teſtamẽto manumitteretur, nec ignominia

vllum genus perpeſſus eſſet : omnino is qui manumittebatur, ciuis Romanus fiebat. Quod ſi quum ignominia nulla ſubeſſet tria non concurrebant legitima: quoniã aut ſeruus minor erat triginta annis: aut dominus tantũ bonorum erat dominus, nec etiã legitimum dominium habebat: aut manumiſſio procedebat per menſam, aut per epiſtolam : aut inter amicos: aut duo interdum deſiderabantur legitima aut etiam omnia tria : is qui ita manumittebatur, Latinus Iunianus fiebat. Porro quum nota ignominiæ ſuberat omnino is, qui manumittebatur, fiebat Deditius. Et hæc quidem olim. Hodie vero, quum (vt dictum eſt) vna ſit ſpecies Libertinitatis, ii qui manumittuntur, omnino fiunt ciues Romani : nec quidquam curioſius, de dominio, modove manumittendi, aut de ætate tractamus.

Quibus ex cauſis manumittere non licet.

TIT. VI.

ARGVM.

Manumittere cuiuis domino lege non permittitur: et qui in creditorum fraudem manumittit, nihil agit. tametſi ei qui ſoluendo minime eſt, quandoque ſeruũ manumittere, et eundẽ haredẽ inſtituere lex cõcedit.

Superiora nos docere poſſunt, quot modis manumiſſio procedat. Nunc neceſſe eſt, vt diſca-

mus quemadmodum nõ cuiuis domino liceat manumittere. Nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit. Quia lex Aelia Sentia libertatem impedit. Odio .n ius habet illos, qui in fraudem eorum facultates ſuas minuunt, qui in tempore neceſſitatis, quum egerent, pecuniam ipſis ſuppeditauerunt. Eadem tamẽ lex quæ hoc cauit, quibuſdã manumittẽdi poteſtatẽ facit, quãuis per hoc facultates ipſorum minuãtur: hoc eſt iis qui non ſoluendo ſunt, quos Græci α πορους *vocant. Is aũt nõ ſoluendo eſt: qui plus debet, quàm in bonis hẽt. Is igitur qui non ſoluendo eſt, valde ſit infracto ægroq; et curis cõfecto aĩo neceſſe eſt, quum apud ſeſe tacitus cogitat, non tam ea, quæ multa et grauia viuos fatigant et vexant, vt pote quæ interdũ vitari quibuſdã modis (aut minui) poſsint: quàm ignominiã infamiamq;, quã a morte cineribus atq; oſsibus ſuis videt inuſtũ iri. Nemo .n. qui modo mentem aliquam habet, hæreditatem admittet, ex qua adiens nullum emolumentum ſperare poſsit, ſed quæ multas iniurias moleſtiasq; & damna, et lites ſecũ afferat. Nemine igitur eius hæreditatem ſuſcipiente, neceſſe erit, vt bona ipſius a creditoribus vẽdantur, et per hoc memoria eius laceretur ac minuatur. Neque .n. dicent creditores ſe hæredis illius bona vendere, ſed defuncti.*

§. Licet ãt. *Permittit igitur lex Aelia Sentia ei, qui non ſoluendo eſt, vt ſi ſeruos habet, vnum eorum cum*

libertate hæredẽ inſtituat: qui poſt mortẽ ipſius hæres ei fiet ex neceſſitate, ac dicetur ſolus, & neceſſarius. Solus, quoniam vnum & eũ ſolum ei qui non ſoluendo eſt, herędẽ licet inſtituere. Nã uſque ad vnũ lex conſtitutionẽ ſuam vitiat, & corrũpit, Neceſſarius, quoniã & inuitus hæres fit. Fiebat autem hic hæres quum nemo alius ex teſtamento hæres eſſet, aut quia alius hæres nõ erat ſcriptus, aut quia qui ſcriptus erat, hæres eſſe nolebat. Magna eſt ergo huiuſce legis prouidentia, qua proſpectũ eſt, vt ii, qui non ſoluendo ſunt quum eorum hæreditatem omnes auerſarentur, vel ſeruũ ſuum hæredẽ haberent, qui creditoribus ſatisfacere, debitaque diſſoluere poſsit: aut hoc eo nõ faciẽte, creditores res hæreditarias vẽderẽt, nõ defuncti, ſed hæredis nomine. Et ita manes defuncti ab omni cõtumelia vindicarentur. Atque vterque tũ defunctus. ſ. tum libertus beneficio afficeretur. Nam & qui non ſoluendo obiit, quamuis in ſerui pretio facultates ſuas imminuerit, tamen ignominiã euaſit. Et ſeruus quãuis ignominiæ ſubiiciatur, mercedem tamen ignominiæ habet libertatem.

ARGVM.

Seruus ſimpliciter inſtitutus, liber factus intelligitur.

Sed etſi ſeruus hæres ſine libertate inſtitutus ſit, nihilominus liber ſit. Sic enim id generaliter conſtitutione Imperatoris noſtri cautum eſt: ſine non ſol §. Idẽ q; iuris.

mus quemadmodum nõ cuiuis domino liceat manu mittere. Nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit. Quia lex Aelia Sentia libertatem impedit. Odio .n ius habet illos, qui in fraudem eorum facultates ſuas minuunt, qui in tempore neceſſitatis, quum egerent, pecuniam ipſis ſuppeditauerunt. Eadem tamẽ lex quæ hoc cauit, quibuſdã manumittẽdi poteſtatẽ facit, quãuis per hoc facultates ipſorum minuãtur: hoc eſt iis qui non ſoluendo ſunt, quos Græci ἀπόρους vocant. Is aũt nõ ſoluendo eſt: qui plus debet, quàm in bonis hẽt. Is igitur qui non ſoluendo eſt, valde ſit in fracto ægroq; et curis cõfecto aĩo neceſſe eſt, quum apud ſeſe tacitus cogitat, non tam ea, quæ multa et grauia viuos fatigant et vexant, vt pote quæ interdũ vitari quibuſdã modis (aut minui) poſſint: quàm ignominiã infamiamq;, quã a morte cineribus atq; oſſibus ſuis videt inuſtũ iri. Nemo .n. qui modo mentem aliquam habet, hæreditatem admittet, ex qua adiens nullum emolumentum ſperare poſſit, ſed quæ multas iniurias moleſtiasq; & damna, et lites ſecũ afferat. Nemine igitur eius hæreditatem ſuſcipiente, neceſſe erit, vt bona ipſius a creditoribus vẽdantur, et per hoc memoria eius laceretur ac minuatur. Neque .n. dicent creditores ſe hæredis illius bona vendere, ſed defuncti.

§. Licet ãt. *Permittit igitur lex Aelia Sentia ei, qui non ſoluendo eſt, vt ſi ſeruos habet, vnum eorum cum*

libertate hæredẽ inſtituat: qui poſt mortẽ ipſius hæres ei fiet ex neceſſitate, ac dicetur ſolus, & neceſſarius. Solus, quoniam vnum & eũ ſolum ei qui non ſoluendo eſt, heredẽ licet inſtituere. Nã uſque ad vi.ũ lex conſtitutionẽ ſuam vitiat, & corrũpit, Neceſſarius, quoniã & inuitus hæres fit. Fiebat autem hic hæres quum nemo alius ex teſtamento hæres eſſet, aut quia alius hæres nõ erat ſcriptus, aut quia qui ſcriptus erat, hæres eſſe nolebat. Magna eſt ergo huiuſce legis prouidentia, qua proſpectũ eſt, vt ii, qui non ſoluendo ſunt quum eorum hæreditatem omnes auerſarentur, vel ſeruũ ſuum hæredẽ haberent, qui creditoribus ſatisfacere, debitaque diſſoluere poſſit: aut hoc eo nõ faciẽte, creditores res hæreditarias vẽderẽt, nõ defuncti, ſed hæredis nomine. Et ita manes defuncti ab omni cõtumelia vindicarentur. Atque vterque tũ defunctus, ſ. tum libertus beneficio afficeretur. Nam & qui non ſoluendo obiit, quamuis in ſerui pretio facultates ſuas imminuerit, tamen ignominiã euaſit. Et ſeruus quãuis ignominiæ ſubiiciatur, mercedem tamen ignominiæ habet libertatem.

ARGVM.

Seruus ſimpliciter inſtitutus, liber factus intelligitur.

Sed etſi ſeruus hæres ſine libertate inſtitutus ſit, nihilominus liber fit. Sic enim id generaliter conſtitutione Imperatoris noſtri cautum eſt: ſiue non ſol §. Idẽ q; iuris.

nendo,ſiue locuples deceſſerit dominus: Atq; in hoc noua quadam humanitatis ratione vſus eſt: vt per ſolam inſtitutionẽ ipſam ſeruus manumiſſus eſſe intelligatur. Cum veriſimile nõ ſit, dominũ nolle eum liberũ eſſe, quẽ ſibi hæredẽ eſſe voluit: ſed eo manente in ſeruitute, neminem ipſius hæreditatẽ amplecti.

ARGVM.

In fraudem manumittere, vt quis dicatur, non tã facultatum magnitudo ac paruitas cum manumittitur, ſpectatur, atque conſilium & euentus.

6. *In fraudem.* *Quomodo quis in fraudem creditorum manumittere videatur, quærere neceſſe eſt. Et quidam dicebant eum in fraudem creditorum manumittere, qui plus deberet, quàm in bonis haberet. Alii eum, cui deducto ære alieno, nihil reliquum eſſet, cuiusq; præſens patrimonium creditoribus poßit ſufficere, ſed datis libertatibus futurum ſit; vt creditores lędantur, quia hoc modo minuantur eius bona, ita vt ſoluendo eſſe deſinat. Verum præualuit vt non ſolum inſpiciamus, an non ſoluendo ſit is qui manumittit, ſed etiam an vt creditores defraudet, det libertatem. Tunc enim datio libertatis impeditur, quum & conſilium interuenerit, et euentus acciderit. Itaq; ſi ea vtraq; concurrant, ſeruus nõ fit liber. Sin vnum deſit, libertatẽ adipiſcitur. Vtrũq; autem, hoc eſt conſilium & euentum, inue-*

nẽs in hoc ſpecie. Quidã trecentorum aureũ patrimonium habebat. Hic trecentos aureos debebat. Et ad defraudandos creditores ſuos, voluit ſeruos, qui centũ aureis valebant, manumittere. Atq; ita patrimoniũ eius ducentorum aureum fiebat. Hic vtrumque eſt, & conſilium & euentus. Nam & malo conſilio rem aggreſſus eſt, et euentus creditoribus damno eſt. Deficit autem euentus hunc in modum. Qui mille aureos in bonis habebat, trecentos tantũ habere ſe putabat: & quadringentos debebat. Seruos ſuos, qui centum aureorum erant, in fraudem creditorum manumiſit. Res hæc peſſimo conſilio inita eſt: nempe in necem damnumque creditorum. Euentus tamen eis damno non eſt. Nam & deducta ſeruorũ qui manumiſſi ſunt æſtimatione, abunde ſupereſt in bonis, quo nomina creditorum diſſolui poſſint. Conſilium deeſt, vt in hac ſpecie. Aliquis mille aureos in bonis habebat: & debebat quadringentos. Eo procul a patria profecto contigit, vt fortunæ ipſius luculentum damnum acciperent, ædibus forte incendio abſumptis, aut collapſis, ita vt iã ad trecẽtos aureos reciderint. Is quum nondũ damna ſua reſciiſſet, ſeruos quoſdam pretii centum aureorum, quorum nimiæ erga ſe beneuolentiæ gratiam volebat referre, manumiſit. In hac ſpecie, nihil affectu aĩoq; fraudandi factum eſt: ſed euentus creditores lædit. Quoniam quod in patrimonio ſupereſt, dimittendis

creditoribus nõ ſufficit. Vides.n.quẽadmodũ amplũ ſe putarit habere patrimonium, & quod æri alieno diſſoluendo poſſet ſufficere. Ac fideliſſimos, & optime de ſe meritos ſeruos manumiſerit: & in omnibus per quæ omnia oſtenderit, nihil agi malo conſilio. Euentus autem exitioſus eſt, quia nõ vt putabat in patrimonio eius vere plus erat, quàm in ære alieno. Interdum.n.aliter exiſtimamus de facultatibus noſtris, quàm rei veritas ſe habet. Tũc igitur (vt rem in pauca conferam) impediuntur libertates, quum & animo peruerſo ſeruos manumitto: & creditoribus nocet damnoque eſt, id quod egi. Satis ex iis quæ proxime dicta ſunt patet, libertates in fraudem creditorum datas impediri per legem Aeliam Sentiam quippe quæ manumittentis cogitationẽ in alterius iniuriam ſuſceptam oderit.

A R G V M.

Minor annis viginti non temere ac paſſim manumittit, ſed iuſta ex cauſa in conſilio approbata. Quid autem conſilium, quod conuentus, & qui recuperatores iudices dicantur, ſubinde traditur.

§ Eadem. *Eadem lex, irritas eſſe vult libertates, quæ a minore viginti annis præſtantur: nulloque id odio, ſed fauore potius manumittentium. Nouerat enim eos, qui eam ætatem agunt, facile circumueniri, ſeruulorumque blandimentis & adulationibus capi, & ita facultates ſuas diminuere. Id ergo quum ſciret.*

inſiisd quæ illinc intendi & parari poterant, conſtitutionem ſuam oppoſuit. Non tamen ita eos prohibet ſuum ſeruorum manumittere, quin libertates eorum qui apud magiſtratum iuſta cauſa in conſilio approbata, manumiſſi fuerint, ratas habeat. Sed dicamus prius quid ſit conſilium, deinde iuſtas manumiſſionis cauſas enumerabimus. Conſilium eſt, conſeſſus certorum virorum ſtatis anni diebus coeuntium. Habebatur autem hoc conſilium, non Romæ tantum, ſed etiam in prouinciis. Coibant autem viri illi, tempore conuentus. Et quid eſt conuentus? Eſt certum ſtatumque tempus litium dirimendarum gratia inuentum. Nam Romani, quum totum fere annum bellis gerendis occuparentur, certo quodam tempore, quum hyems eos & hybernæ tempeſtates ſub pellibus agere prohiberent: quoniam (vt in communi vita) ſine litibus controuerſiſque eſſe non poterant: omiſſis armis. Iudiciis vacabant, & multos eam in rem conſtituebant Iudices, vt ambiguas ipſorum cauſas dirimerent, qui Recuperatores vocabantur: quia per eos vnuſquiſque debitum recipiebat. Tempus autem illud a conueniendo. Conuentus dictum eſt. Conueniebant enim & iudices & litigatores Extremo autem conuentus die habebatur conſilium in prouinciis, hunc in modum. Procedebat enim Proconſul aut Præſes, & in tribunali ſuo conſidebat, vnaque iuxta ipſum

viginti viri, qui dicebātur Peregrini Recuperatores, quia per eos mancipium naturalem libertatem recipiebat (ſcis enim natura liberos omnes homines productos eſſe) et apud eos a manumittētibus allegabantur iuſtæ cauſæ manumiſsionis. Habebatur & Romæ *conſiliū die aliquo Conuentus,* Prætore *pro tribunali ſedente, & aſsidētibus ei quinq; Senatoribus & quinque equitibus* Romanis. *Erat autē dignitas Equeſtris minor ordine Senatorio, ſed tamen veluti ſeminarium eius.*

ARGVM.

Manumittendi cauſa iuſta varie ſpectatur, et compluribus exemplis explicatur.

§. Iuſta. Quum *dictū ſit de conſilio, dicamus & de iuſtis cauſis. Iuſta cauſa eſt, quum minor viginti annis patrem aut matrē vult manumittere: quos natura filio parentes dedit, ſed domini voluntas ſeruos fecit.* Et *quomodo id accidit, vt is qui ex ſeruis natus eſt, liber ſit ac ciuis* Romanus*, parentes autem in filii dominio ſint? Finge omnes tres in vnius & eiuſdem eſſe dominio: & filium a domino moriente minorem viginti annis hæredem inſtitui; & hoc modo illum cum cæteris rebus & parentum ſuorum dominum fieri.* Deinde *quum filius parentes ſuos e quibus ipſe genitus eſſet, ſeruitutis iniuria ac calamitate affectos videre nollet, manumiſit ſi quis dicat, eos apud conſiliū.* Eſt *& iuſta cauſa,*

ſilius meus naturalis, aut filia mea naturalis eſt. Finge enim quempiam amore ancillæ ſuæ captum fuiſſe, & liberos ex illa habere. Quod natum eſt, haud dubie ſeruum eſt, vt ex ſeruo ventre procedens. Rurſus & illa iuſta cauſa eſt, ſi quis dicat. frater meus naturalis, aut ſoror mea naturalis eſt. Nam quũ pater meus ex ancilla ſua ſtupro cognita liberos haberet, quos nõ manumiſerat, illorũ eo mortuo ego dominus iure ſum factus. Sed eos ego ob naturalẽ cognationẽ manumiſi. Iuſta & illa cauſa eſt, ſi quis dicat. Pædagogus meus eſt, aut nutrix, aut educator, aut alumnus vel alumna, aut collactaneus. Idemque eſt ſi procuratoris habẽdi gratia, ſeruũ manumittere velim, vt liber factus ſine vllo impedimento negotia mea adminiſtret. Vel ancillam matrimonii cauſa. Nam quoniam inter liberũ & ſeruum matrimonium non conſiſtit, ideo eam manumittere volui. Is autem qui matrimonii cauſa manumittit, intra ſex menſes vxorem eam debet ducere, niſi iuſta cauſa impedierit: Veluti, quia manumiſſor Senator factus eſt: Nã Senator libertinam vxorem ducere no poteſt. Sed et is qui procuratoris habendi gratia manumittitur, maior eſſe debet ſeptemdecim annis.

ARGVM.

CAVSA manumiſſionis in conſilio ſemel dictæ, ſiue vera, ſiue falſa ſit, manumiſſio

ſecuta non retractatur.

§. Semel autē cauſa. *Quū autem ſemel in conſilio iuſta cauſa allegata eſt, ſiue vera ſit, ſiue falſa, manumiſsio ſequuta, non retractatur. Nam quum ea dicitur, contradicere licet, et manumiſsioni moram facere. Quæ poſtquam ſequuta eſt, non credetur ei, qui iuſtam illam cauſam fictam eſſe contendet.*

ARGVM.

Minor annum decimumoctauum ingreſſus, ſeruis proprijs libertatem teſtamento conferre poteſt.

§. Cū ergo. *Quoniam vero diximus, minorem viginti annis manumittere non poſſe, niſi iuſtam in conſilio cauſam dixerit: abſurdum quiddā hinc oritur. Contingit.n. vt qui maior ſit quatuordecim annis, legata maximi pretii dare, teſtamentūque facere, & hæredes inſtituere poſſit, & quocunque modo velit de hæreditate ſua diſponere: ſeruulum tamen vnum, qui decem aureis valeat, manumittere non poſſit. Ridiculum igitur hoc ius eſt, quod maiora concedit, & minora prohibet. Quod profecto ferendum non videtur, vt omnia bona ſua quis in quem velit transferre poſſit, vnum ſeruulū libertate donare non poſſit. Vnde & Imperator noſter Sanctiſſ. tanta iuris abſurditate cōmotus, conſtituit, vt quemadmodū de cæteris omnibus rebus ſuis adoleſcentes in teſtamentis ſecundum volūtatem ſuam diſponūt: ita etiam quamuis minores viginti annis ſeruos ſuos teſta-*

mento poſſent manumittere.Porro quoniam in æſtimabilis res eſt apud Romanos libertas, & propter hoc lex Aelia Sentia ante vigeſimum annum libertatem dare prohibuit: ideo ipſe mediam quandam viam ingreſſus, non aliter minori viginti annis, ſeruo ſuo libertatem dare teſtamẽto permiſit, quam ſi decimumſeptimum annum exceſſerit,et decimum octauum attigerit.Etenim quum ueteres maiori ſeptemdecim annis pro aliis poſtulare permittãt, quare non dicamus iudicii ſui ſtabilitatem & in manumittendis ſeruis ei prodeſſe? Qui.n.adeo ſapit,vt alios patrocinio ſuo iuuare poßit, is haud dubie & ſibi recte conſulet. Itaque minor viginti annis inter viuos non manumittet.In teſtamento autem poſt annum decimum ſeptimum, recte id faciet. Nam quum ſex anni ſint ab anno decimoquarto, vſque ad annum vigeſimum completum Imperator noſter in,tribus primis annis vſque ad annum decimumſeptimum prohibitionẽ legis Aeliæ Sentiæ ſeruauit. poſt annum vero decimumſeptimum, manumittere conceßit.

De lege Fuſia Caninia.
TIT. VII.
ARGVM.

Libertatem ſeruis inteſtamento, ſicuti inter viuos, acerbitate inuidia Legis Fuſiæ Caniniæ profliga ta, quiuis dare poteſt.

Lex quidem Aelia Sentia minori viginti annis domino ſeruum ſuum manumittere non permiſit. Erat autem & alia lex, quæ de manumiſsionibus tractabat, Fuſia Caninia: quæ certum tantum ſeruorum numerum in teſtamento volebat manumitti, Hanc vero legem imperator noſter optimus, vt libertati aduerſantem, & inuidia plenam per conſtitutionem ſuam ſuſtulit: inhumanum eſſe iudicans viuos poteſtatem habere vel omnes ſeruos ſuos manumittendi, niſi quum aliqua cauſa impedit, veluti quum minor viginti annis manumittere prohibetur, aut quum in fraudem creditorum datæ libertates reuocantur, morientibus vero non permitti, vt circa impedimentum ſeruos ſuos manumitterent.

De iis, qui ſui uel alieni iuris ſunt.

TIT. VIII.

ARGVM.

Tranſitus ad ſecundam perſonarum diuiſionem, quo paucis perſtringit, quæ ſuperius varie diſſeruit Imperator: vt apertius indicet hominum conditionem poſitam in his, qui aut ſui ſunt, aut alieni Iuris. Quorum altero cognito, alterũ planũ apertũque erit.

Ad exitum nobis perducta eſt prima perſonarum diuiſio, in qua dictum eſt, hominum alios, eſſe liberos & alios ſeruos. Ac rurſum Seruitutem

indiuiduum quiddam eſſe, & Libertatem in duas ſpecies ſcindi. Liberorum.n.alios eſſe ingenuos, & alios libertinos. Atque iterum Ingenuitatem eſſe indiuiduam: Libertinitatem vero olim in tres ſpecies diuiſam fuiſſe. Nam libertinorum alios fuiſſe Ciues Romanos, quoſdam Latinos Iunianos, & aliquos Deditítios. Addidimus etiam Dedititiorum & Latinorum conditiones diuerſis conſtitutionibus ſublatas eſſe: vt iam Libertinitatis vna tantum ſit ſpecies quemadmodum & Ingenuitatis. Dicamus nunc & de ſecunda perſonarum diuiſione. Hominũ enim alii ſunt in poteſtate, alii ſunt ſuæ poteſtatis, hoc eſt, alii ſunt ſui iuris, alii ſunt iuris alieni. Diſcamus igitur prius de perſonis quæ alieno iuri ſubiectæ ſunt: nam ex iis & eas cognoſcemus, quæ ſui iuris ſunt. Quicunque enim inter has non ſunt, apertum eſt, inter eas eſſe quæ ſui iuris ſunt. Subiectum autem eſſe alieno iuri, Græce ὑπεξουσιότης, Latine dicitur poteſtas. Hanc porro habemus aut in ſeruos noſtros, aut in liberos noſtros.

ARGVM.

Poteſtas dominis olim in ſeruos ſumma conceſſa, quæ iure gentiũ inducta eſt, hodie adeo legitime coercita eſt, atque temperata, vt nemini imperio ſubdito, cauſa legibus non cognita, ſeruum occidere liceat.

Ac prius inſpiciamus de iis, qui in poteſtate dominorum ſunt. Eſt autem poteſtas ἀρχὴ ἐξουσία, Summa licentia vel authoritas.

Poteſtas vero hæc in ſeruos, Iuriſgetiũ eſt. Nec enim tantũ apud Romanos, ſed etiã apud alias gentes, e t in vſu habetur: Adeoq; iuri noſtro ſubiecti ſunt ſerui vt vitæ necisq; in eos ſit poteſtas, hoc eſt, vt eos trucidare impune liceat: atq; vt quodcuq; per ſeruũ acquiritur, id ad dominũ eius ptineat. Sed hodie, nulli hominũ qui ſub Imperio Ro. ſunt, ſine cauſa legibus cognita ſeruum ſuum occidere permiſſum eſt.

ARGVM.

Dominis in ſeruos ſæuire ſupra modum, cauſaque non cognita, minime licet Iuſta autem ſæuiendi cauſa, quæ ſit exemplis planum facit. Seruis autem de dominis quærentibus non temere credendum, ſiquidem natura ſerui dominorum hoſtes ſunt. At ſi domini ſæuitia intolerabilis cognita ſit, vendere dominus conditionibus bonis, ac pretio iuſto ſeruum cogitur Et qui conſtitutioni huic fraudem fecerit, ſeuerisſime plectetur.

§. Sed et maior.

Ac ne ſupra modũ quidem ſæuire in eũ licet. Cõſtitutione. n. Antonini Ceſaris, is qui ſeruũ ſuũ ſine iuſta cauſa occiderit, nõ minus puniri iubetur, quã is qui alienũ ſeruũ occidit. Eſt autẽ iuſta cauſa, ſi dominus ſeruum ſuum cũ vxore ipſius rem habentem comprehenderit, aut quum domino manus iniicere vellet, dominus eum anteuertens ferro interemerit. His enim ex cauſis cædes ad pœnam non vocatur. Nec vero occidi tantum ſeruos idem Princeps vetuit, ſed etiam maiorem dominorum aſperitatem

alias

alia quadam conſtitutione coercuit, quæ ex huiuſmodi occaſione initiũ ſumpſit. Iulius quidam Sabinus, ſæuus admodum et immitis erat in ſeruos ſuos. Qui quũ tam immoderatã eius acerbitatẽ ferre nõ poſſent, relicto domino, alii in ædes ſacras, alii ad ſtatuas principum confugerunt. Quumq; Aelius Martianus Præſes Prouinciæ illac præteriret, auxilium eius inuocauerũt. Is quũ eos interrogaſſet, ſimul & cõditionẽ ipſorũ cognouit, & cauſam cur ſe adirent didicit. Sed quũ nullã legẽ haberet, qua ſpecies talis dirimeretur, rem ad Principem retulit, quid de ea fieri placeret conſulens, & omnia vt geſta erant exponens. At Princeps ad ea cõmotus reſcripſit, Seruis de domino querẽtibus facile credendum non eſſe. Natura enim ſeruus domini hoſtis eſt. Sed Iudicem eos cõuocare, & quid inter eos cõtrouerſiæ ſit cognoſcere debere. Vt ſi intolerabilis dominorũ ſæuitia videretur, cogãtur domini eos, quibus tã duri & acerbi incũbunt, bonis cõditionibus vẽdere, & dominis pretiũ illorũ reddatur. Ideo autẽ dixit bonis cõditionibus, ne dominus ſeruo infenſior, graues vẽditioni cõditiones apponerẽt, paciſcẽs ſcilicet vt aut ſemper haberetur in vinculis, aut nũquã manumitteretur, aut habitaret in regionibus, quæ tam graui & immiti cælo ſunt, vt nemo id niſi qui diu aſſueuerit, ferre poſſit. Et ita poteſtas fieret vendenti domino, etiam a venditione crudelitatem ſuam eo pacto

in ſeruum effundendi. Rectiſſime autem & illud Princeps adiecit, vt venderetur ſeruus, ac pretium domino daretur: quo ſcilicet & ſeruus per vēditionē ab impotēti & acerbo domino liberaretur, & dominus pretiū accipiēs nulliū ex ſeruo damnū ſentiret. Nec eſt quod indignetur dominus nō licere ſibi, vt ſuis ſeruis imperet: quoniā ſubditos ſuos Princeps & inuitos beneficio afficit. Porro illud facile futurum erat, vt ſerui deſperata liberatione, aut manus ac vim ſibi afferrēt, aut fuga arrepta, pretiū ſui domino auferrent. Vtriſq; igitur prouidit, & dominis & ſeruis. Nā & hoc expedit Reipub. ne quis ſua re male vtatur. Sunt autē reſcripti ad Aeliū Martianum miſſi verba hæc: Dominorū quidē poteſtatem in ſeruos ſuos illibatā eſſe oportet, neq; hac lege diſſolui, id eſt, iura dominorū minui nō debent. Sed tamē id dominis vtile eſt, vt auxiliū feratur ſeruis, qui male a dominis habētur, aut ex immodica ira, aut per famē vel aliā intolerabilē iniuriā. Vnde nec ſeruis qui iuſta petūt, id negandū eſt: Cognoſce igitur de querela eorū, qui ex familia Iulii Sabini ad ſtatuas cōfugerūt. Et ſi, re tota perquiſita, durius eos a Sabino quā par erat tractatos, aut ad turpiſſima quadā obeūda adactos eſſe cōpereris, diſtrahi iube. Idq; ita, vt nūquā in vēditoris ptātem reuertātur. Quod ſi dictus Sabinus in fraudem huiuſce conſtitutionis aliquid agere tētauerit, palā quidem et prima fron

te ſeruos venundans, ſed clam & per occultum paciſcens vt ſibi reddantur: ſeueriſſime aduerſus eum qui tantum facinus admiſerit, fraudemq; conſtitutioni ſuæ fecerit, Princeps eam rẽ exequuturus eſt.

De patria poteſtate.

TIT. IX.

ARGVM.

Poteſtati patriæ ſubeſſe dicũtur, qui ex iuſtis nuptiis ſuſcepti ſunt. Nuptiæ autẽ, viri ac mulieris cõiũctio individuam vitæ conſuetudinem promittens dicũtur.

IAm ante diximus in poteſtate nos habere ſeruos noſtros et liberos noſtros. Quũ igitur de eo dictũ ſit, quẽadmodum ſerui in poteſtate noſtra ſint: reliquũ eſt, vt dicamus quẽadmodũ in poteſtate noſtra ſint liberi noſtri. In poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex iuſtis nuptiis ſuſcepimus. Porro quod Græci vno verbulo dicunt γάμον, pro eo Latinus ſermo duo habet, nuptias & matrimoniũ. Et quid eſt matrimoniũ ſiue nuptiæ? Viri et mulieris coniunctio, indiuiduã vitæ cõſuetudinẽ promittẽs ſiue pbẽs.

ARGVM.

Poteſtas patria iure Romano inducta: ſolis competit ciuibus Romanis: at ne id quidem omnibus, ſed maribus tantum.

Ius autem poteſtatis, quam in liberos noſtros habemus proprium eſt ciuium Romanorum. Nemo enim alius talem poteſtatem in liberos ſuos habet, §. Ius aũt.

qualem habent ciues Romani . *Eſt igitur ius illud Ciuilis iuris.*Nam *poteſtas quã in ſeruos habemus, iuris gentium eſt . Qui igitur ex me & vxore mea naſcitur,in poteſtate mea eſt.* Similiter *& is,qui ex eo,qui in potrſtate mea eſt, & vxore eius naſcitur, id eſt, nepos meus, & neptis mea æque in poteſtate mea ſunt.* Idem *& in pronepotibus abnepotibusq;, & deinceps dicendũ eſt.Qui vero ex filia mea naſcuntur,in poteſtatẽ aut materni,id eſt,in meã ſcilicet non cadunt,ſed in poteſtate patris ſui ſunt.*

De nuptiis.

T I T. X.

A R G *V* M.

Puberes maſculi , ac fœminæ viripotentes inter ſe iuſtas contrahunt nuptias:ſi modo quæ legibus iubentur,obſervent. Et ſi filiifamilias ſint qui contrahunt, paterno conſenſu egent,modo is ſit pater,qui conſentire queat.

Iuſtas autem nuptias inter ſe contrahunt ciues Romani,*quum ea quæ de nuptiis, legibus cauẽtur, obſeruant.*Neceſſe *eſt autẽ,vt maſculi puberes ſint, fœminæ viripotentes,hoc eſt,vt illi maiores ſint annis quatuordecim,hæ annos duodecim excedãt.* At*que hæc dicimus,ſiue filii familias,ſiue patresfamilias ſint ii,qui nuptias contrahunt.* In *filiis tamen familias aliud quiddã exigimus .* Nempe *parentũ conſenſum, in quorũ ptãte ſunt ii , qui matrimonio*

coniungantur. Id enim fieri & ciuilis & naturalis poſtulat ratio. Ciuilis quidē propter ius quod Romanorum proprium eſt, nempe patriam poteſtatem. Naturalis vero, quoniam æquum eſt, vt qui ad illam vſq; ætatem eos educauerunt (parētes ſcilicet,) hoc honoris, habeāt, id eſt, vt matrimonio conſentiant. Oportet autem patris iuſſum præcedere, hoc eſt, oportet a patre rem comprobari. Vnde illud in dubitationē deuenit, quū pater in furore eſſet, filius aut filia ad cōtrahendas nuptias ſolicitabātur. Neq; enim calamitas patris furioſi, liberos a poteſtate eius liberat, Quoniā neque ſana ac ſobria parentis mens poteſtatem patriā aduerſus liberos inducit, vt conſequenter dicere poſſimus, quū pater ſapere deſijt, vna & patriā poteſtatem extingui, ſed potius liberi ex iuſtis nuptiis procreati eam inducūt. Nuptias igitur liberi volebāt cōtrahere, ſed quum filii familias eſſent, opus erat patris cōſenſu. At is qui in furore eſt, nullū poteſt habere cōſenſum. Quærimus ergo an poſſint? Et quidē ſi dicimus conſenſum eſſe, quū ſpecialiter pater dixerit ſibi id qđ agitur placere, hunc a furente conſenſum præſtari morbus non patitur. Sin autē conſenſum eſſe admittimus, quòd quū pater rem quæ geſta eſt videret, nō cōtradixerit: propius eſt, vt citra impedimentū nuptiæ procedant. Attamen ne hoc quidem verum eſt. Nam is qui in furore eſt, tacendo non conſentit. Quòniam

is demũ tacendo cõſentit, qui quum rem ſentiat quæ agitur: ſi illa parum ipſi placeat, contradicere poteſt. At *is qui furore tenetur, tacet quidem, ſed vt malis oppreſſus, non vt placide quieſcens. Quoniã igitur multæ magnæq; hiſce de rebus inter* Iuriſcon*ſultos erant dubitationes, edita eſt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, quæ totam controuerſiam diſſoluit ac filio cuius pater in furore eſt permittit, vt legitimam ſibi vxorem adiungat, non expectato patris conſenſu, quemadmodũ & filiæ permiſſum eſt (nã in filia nulla erat dubitatio) iis tamen ſeruandis, quæ præfata conſtitutione comprehenſa ſunt.*

ARGVM.

Nuptiæ non paſſim ac temere contrahuntur, ſed ita demum, cum nec naturalis nec ciuilis coniunctionis vinculum, affert impedimentum, quod aut cognationis agnationiſve, aut adoptionis eſt.

§. Ergo non oẽs. Porro *quoniam diximus, iuſtas eſſe nuptias, quum ciuis* Romanus *maior annis quatuordecim vxorem ducit ciuem* Romanam *maiorem annis duodecim: an ſi quis matrem ſuam, ſororemve aut filiam in vxorem acceperit, licitum eſt hoc matrimonium:* Et *dicimus nequaquam.* Quoniam *a quibuſdam nuptiis abſtinendum eſt.* Et *vt rem omnem melius intelligas, hæc habeto in modum cuiuſdam præuiæ inſpectionis.* Cognatio *nomen eſt generale, diuiditur autem in tria in aſcendentes, in deſcendentes, & eos qui ſunt in obliquum.* Et

aſcendentes quidem ſunt, qui nos genuerunt, veluti pater, mater, auus, auia, & qui ſupra hos ſunt. Deſcendentes vero, qui ex nobis gignuntur: veluti filius, filia, nepos, neptis & qui infra hos ſunt. Ex trãſuerſo propinqui, ſunt, qui neque nos genuerunt, neq; à nobis gignuntur, ſed ſtirpem ſuam & radicẽ nobiſcum habent communem: veluti, frater, ſoror, patruus, vel auunculus, amita vel matertera, conſobrinus, conſobrina, et qui ex his deſcendunt. Cognatio autem quæ ex latere ſiue ex tranſuerſo eſt, in duo diuiſa eſt: in agnatos et cognatos. Et agnati quidem ſunt, qui per maſculos nobis coniunguntur, ut frater conſanguineus, & ſoror conſanguinea & fratris liberi, & nepos neptiſve ex fratris filio & patruus, & patrui liberi, & ex filio patrui nepos neptiſve, et amita. Atque (vt totam rem vno verbo abſolutam) tandiu per ordinem procedit agnatio, quãdiu nulla interuenit perſona fœmina, quæ cauſam det cognationi. Cognati vero ſunt, qui per fœminas nos coniũgunt. Vt frater vterinus non etiam conſanguineus, & liberi eius. Aut ſoror vterina, aut etiã ſororis conſanguineæ liberi: nam & hi cognati ſunt, quoniam ſororis perſona agnationem incidit. Porro agnati et legitimi dicũtur, id eſt, iure Ciuili inuenti, et cognati, id eſt, natura cogniti. Cognatos vero ſola nouit natura, neque item legitimi ſunt. Quos enim ius Ciuile nouit, hos nouit & natura: quos vero natura

nouit hos non omnino non nouit & ius Ciuile. *Hæc autem cognatio bifariam conſtituitur, aut natura, aut iure Ciuili, ſiue adoptione.* Natura, *quũ ex iuſtis nuptiis liberi naſcũtur. Adoptione, quum quis filiũ habens, alium in adoptionem accipit. Is enim qui ita adoptatur, filii mei naturalis & fratris ſui adoptiui agnatus eſt, eſt autem & cognatus. Quos enim adoptio ei agnatos facit, hos facit & cognatos. Quoniã actus hic legitimus, hoc eſt, adoptio, facile agnationi quæ & ipſa legitima eſt, cõiungitur. Legitima .n. legitimis facile cohærẽt. Porro agnatio adoptioni coniuncta ſecum trahit & naturam, id eſt, cognationem: & quos adoptiuus agnatos vocat, hos nominat et cognatos. Quos vero cognatos vocaret (ſi natura mihi eſſet filius) hos quũ adoptiuus eſt, neq; agnatos. neq; cognatos vocabit. Cognatio enim quæ natura cõtingit, pro nulla habetur in adoptione.* His *ita præcognitis, vide nũc rẽ de qua agimus.* Diximus *ſupra nõ ſemper iuſtas eſſe nuptias, quum ciuis* Rom. *ius ciui* Romanæ *iungitur, ꝑpterea quòd a quibuſdam nuptiis abſtinẽdum ſit. Et quidem inter parentes & liberos in infinitum prohibitæ ſunt nuptiæ: neq; enim poteſt quiſpiã matrẽ ſuã vel auiam, aut filiã vel neptem in vxorem accipere, ſiue naturales ſint, ſiue adoptiuæ, etiam ſi maxime per emancipationem ſoluta ſit adoptio, quoniam & priſtinum patris vel aui nomen pudori eſſe oportet.*

ARGVM.

Cognatio non omnis iuſtas contrahi nuptias vetat. Et ſublata ciuili cognatione, cognationē diſſolutā eſſe.

Sed & inter perſonas, quæ ex tranſuerſo gradu cognationis iunguntur, eſt prohibitio aliqua, verum non perpetua. Ecce enim inter fratrem et ſororem nuptiæ non conſiſtunt; ſiue ab eodem patre eademq; matre nati fuerint, ſiue ab eodem patre tantum, vel ab eadem matre tantum. Sed & ſi qua mihi per adoptionem, ſoror eſſe cœperit, quamdiu conſtat adoptio, matrimonium impeditur; quum vero ea diſſoluta fuerit, quia aut ego emancipatus aut illa emancipata ſit, citra impedimentum procedent nuptiæ. Nam quum adoptio quæ legitima res eſt per emancipationem quod & ipſum iuris Ciuilis nomem eſt, diſſoluta ſit; nullo cognationis genere ea mihi videtur coniungi. Nam ante, quum ambo in vnius eſſemus poteſtate, & agnatam eam vocabam et cognatam, verum adoptione per emācipationem diſſoluta, agnatam eam amplius non vocabo. Quoniam adoptio, quum ſit res Iuris Ciuilis: ciuilem quoque cognationem, id eſt, agnationem ſecum vna quum extingueretur, ſuſtulit. Sublata autem agnatione, diſſoluta eſt & cognatio. Nam quum agnatam eam vocare non poſſim, conſequenter nec cognatam potero. Quapropter ſi quis generum ſuum adoptare velit, debet ante §. Inter eas quoq;.

filiam ſuam emancipare. Et ſi quis quum filium habeat, nurũ ſuam velit adoptare, ante debet emancipare filium. Id enim niſi fecerit per adoptionẽ, generi vel nurus ſoluetur matrimonium. Quoniam futurum eſt, vt fratres inueniantur. Porro inter fratres neque ſi adoptiui ſint, conſiſtunt nuptiæ.

ARGVM.

Cum filia aut filio fratris naturalis, & ſi iuſtæ ac legitimæ non contrahuntur nuptiæ, cum filia tamen ſororis ciuilis id eſt, adoptiua contrahi mihi vetat.

§. Fratris uero. *Fratris mei aut ſororis meæ filiam vxorem ducere fas non eſt. Imo ne nepotem quidem eorum: quãuis mihi quarto gradu ſit. Quo tamẽ ex gradu vxorẽ, poſſum ducere, veluti patrui vel auunculi, amitæque vel matertere filiam. Id enim pro vniuerſali regula tenendũ eſt: Cuius perſonæ filiã vxorẽ ducere non poſſim, eius nec neptẽ ducere me poſſe.* §. eius vero. *Quod ſi pater meus naturalis virginem aliquam adoptauerit, atque ex ea nata ſit filia, vxorem hanc poſſum ducere. Nam hæc mihi per fœmininũ ſexum cognata eſt. Porro iam dictum eſt, cognationem, quæ natura contingit, pro nulla haberi in adoptione.*

ARGVM

Liberi fratrum duorum aut ſororum legitime nuptias contrahũt. Sed cum amita, aut matertera etiam adoptiua, & ſuperiore gradu non licet.

§. Duorũ autem. *Duorum fratrum vel ſororum, aut fratris et ſo-*

roris liberi, recta inter ſe nuptias contrahunt.

Amitam meam (eſt autem amita patris mei ſo- § . Itẽ
ror) vxorẽ ducere non poſſum, quamuis adoptiua amitã
ſit: neq; etiam materteram (eſt autem matertera
matris ſoror) quoniam matrum locũ obtinent. Qua
ratione, neq; magnã amitam, neq; magnã mater-
teram ducere potero: quoniam vicem auiarum ſu-
ſtinent. Eſt & magna amita aui mei ſoror, quam
pater meus amitã, & ego magnam amitã appello.
Matertera magna auiæ meæ ſoror, quam mater
mea materterã vocat, & ego magnam materterã.
Dictũ eſt de amita, eã in vxorem accipi non poſſe,
neq; ſi adoptiua ſit. Quod tamẽ in matertera non
æque placuit. Et qũo contingit vt amitã adoptiuam
vel amitã magnam adoptiuam habeã? Verbi gra-
tia, Auus meus paternus quũ patrem meũ filiũ ha-
beret, puellam aliquã in adoptionẽ accepit. Et pa-
ter meus hãc adoptiuam ſororẽ vocabat, egoq; ado
ptiuã voco amitã. Magna autem amita adoptiuã
qũo procedit? Finge a proauo meo paterno, quũ auũ
meum filium haberet, puellam aliquam in adoptio
nem acceptam eſſe: quam auus meus ſororem ado-
ptiuam vocabat, & pater meus amitam adopti-
uam, at ego magnam voco amitam adoptiuã. Ideo
autem in amita adoptionis mentio ſemper fit, in
matertera vero, non item: quia quũ per virilem ſe-
xum illa mihi coniungeretur, dubium non erat

quin eſſet mihi agnata: atque ideo erat & cognata quoniam qui agnatus eſt, is omnino et cognatus eſt. In matertera autem, per adoptionem nuptiæ non impediebantur: quoniam quũ matertera me per fœminæ perſonam contingat, cognata tantum mihi eſt: & ex adoptione nullo iure cognationis mihi iungitur, propter regulam qua dicimus: Cognationem, *quæ natura contingit, in adoptione pro nulla haberi. Quando igitur cum hac nuptiæ non prohibentur, ideo in fingenda exempli ſpecie, materteram adoptiuam non poſui.* Et *quomodo accidit, vt quis materteram adoptiuam habebat?* Veluti, *ſi auus meus maternus, quum matrem meam haberet filiam, puellam quampiam in adoptionem accepit, quam mater mea ſororem adoptiuam vocabat, & ego voco materteram adoptiuam.*

A R G V. M.

Affinitatis veneratio ac reuerentia inter ſocrum ac nurum, vitricum ac priuignam, ſiue nunc ſit, ſiue olim fuerit, vt prohibet nuptias: ita inter ſocrum ac nouercam cum genero ac priuigna non admittit.

Diximus iam de nuptiis propter cognationem prohibitis. Sunt & aliæ quæ non per cognationis iura, ſed per affinitatis venerationem parum procedant. Eſt autem affinitas, propria quædam perſonarum qualitas, quæ citra cognationem nobis ex nuptiis coniunguntur: veluti, priuignam nurumve meam vxorem non poſſum ducere, quoniam loco

6. Affinitatis quo qu:.

ſiliarum habentur. Et *nurus quidem eſt, filii mei vxor: priuigna vero, vxoris meæ filia*. Porro in *his addenda eſt dictio*, (*Quondam*) & *dicendum eſt, in vxorem accipere non poſſum priuignam quondã meam, aut quæ nurus quondam mea fuerit*. Nam *addita dictione* (*Quondam*) *oſtẽdimus perſonas eas non extare, quæ affinitati cauſam dederunt*. Atqui *ne ſic quidẽ iis poſſum matrimonio coniungi, ſublatis perſonis per quas contracta eſt affinitas, ſed affinitatis veneratione ab huiuſmodi coniunctionibus abſtinẽdũ eſt*. Nam *quum dico*, *Quæ quondã nurus mea fuit: oſtendo maritum illius, filiũ meum, defunctum eſſe*. Item *quum dico*, *Quæ quondam priuigna mea fuit, oſtendo matrem illius, uxorem meam mortuam eſſe*. Etenim *ſi hæc adhuc priuigna mea eſt, et illa adhuc nurus: maior eſt ratio, quæ prohibet ne eam vxorem ducam, quoniam futurum eſt vt aut vnus vir duas habeat vxores, aut vna mulier duobus maritis nupta ſit*. Si *enim nurum meã duxero, et filiũ meum, et me illa habebit maritos*. Sin *vero priuignam meam, continget vt mihi duæ ſint vxores, ea. ſ. quæ mea nunc vxor eſt, & filia quoq; eius priuigna mea*. Porro *capitalis in eos pœna conſtituta eſt, qui binas nuptias contrahunt*. Nemo *igitur*.

* *maiore prohibitione omiſſa* (*de capitali pena ſen-*

* Maiore prohibitione } Græce eſt in editione Baſilienſi κωλυσιν, quod ni

tio) de minore diſputat et in honorē affinitatis coni.ctionē dicit probi b.tem eſſe. | hili verbū eſt. Ideoq; aut κολασιν legēdū ē, aut κώλυσιν Editio Louanienſis hēt κολασιν Egomalui κωλυσιν. Hæc Curtius. Malint alii nonnulli κολασιν.

§. Socru quoq;. Vxorē nō poſſum ducere, quæ quōdā aut ſocrus mea aut nouerca fuerit: quoniā matrum loco habetur. Et ſocrus quidē eſt, vxoris meæ mater. Nouerca vero, patris mei uxor, ex qua ego natus nō ſum. Addidi aūt & hic dictiunculā illā. Quondā, vt oſtēdā pſonas quæ cām affinitati dederut, nō extare, quia aut vxor mea, aut pater meus defunctus ſit. Nam ſi adhuc ſuperſint, fiet vt geminentur nuptiæ Etenim ſi ſocrū meā vxorē duxero, futurū eſt, vt duas habeā vxores ſocrum & filiam eius. Sin nouercam, duorū illa vt vxor ſit continget, patris ſcilicet mei, & mea ipſius. Porro ex iis quæ diximus, noſti capitalem eſſe binarum nuptiarum pœnam.

ARGVM

Filius ac filia diuerſi vteri, etiam ſi parentes vtrinque nuptias contraxerint, & liberi ſuſcepti exinde ſint, licite matrimonium incunt.

§. Mariti. Patrimius, quum filiū ex Titia haberet, Patrimiā quæ filiā ex Titio habebat, vxorē duxit: aut ex contrario, ille filiā, hæc filiū habeat. Horū liberi (* qui vulgo dicutur αλλη * Qui vulgo dicunt. } π ολογονοι, quaſi οι αλληγοπρ γονοι, Lati

dic.ıs inuicem priuignos) recte ĩter ſe nuptiıs cotrahunt, licet frater aut ſoror iis natus fuerit ex matrimonio, poſteaquam ipſi nati eſſent, contracto.

ne poſſent dici cõpriuigni, nẽpe quorũ alterius pater alteri⁹ matrẽ in vxorẽ duxerit. Sicut a Trãquillo ĩ vita Claudii, cõſoceri dicũt, quorũ alterius filia, alterius filio nupſiſſet. Curtius.

ARGVM.

Honeſtas publica nuptiis, iuſtum parat impedimentum, etſi cognationis vel affinitatis nullus obex ſubſit: Et inter ſeruos etiam manumiſſos cognatio nuptias nõ admittit Inter quos autem matrimonium non conſiſtat, in genere tradit.

§. Si vxor.

Vxor mea diuortio à me digreſſa, alii viro denuſpſit. Ex eo filiã ſuſcepit Quæritur, an filiã hãc ex ea natã vxorem poſſim ducere? Et affirmo hanc priuignam non eſſe: quoniã priuigna eſt, quæ ante meas nata eſt nuptias. Attamen honeſtas exigit, vt ab huiuſcemodi coiunctione abſtineã. Nam & filii mei ſponſa, no ſequutis nuptiis nurus mihi nõ eſt facta, neque patris mei ſponſa, nuptiis impeditis nouerca mihi facta eſt: & tamẽ quãuis nihil eorũ, quæ ante dicta ſunt obſtet, quo minus eas vxores ducã, Iulianus propter honeſtatem rectius nos & iure facturos tradit, ſi ad has & tales nuptias non acceſſerimus.

§. Illud certũ eſt.

Cognatio quoque, quæ in ſeruitute contracta

eſt, an impedimento ſit nuptiis, tractari poteſt. Veluti, cum ſorore ſua aliquis manumiſſus eſt: quæritur, an permiſſum ſit eos matrimonio coniungi. Et quidem quantum ad iuris ſubtilitatem attinet, nulla inter eos videtur eſſe cognatio. Verius tamen eſt, vt ius ſanguinis coniunctionem impediat.

§. Sūt et aliæ. *Sunt & aliæ perſonæ, quas diuerſas ob cauſas vxores non poſſim ducere. Sed eas in libris* Pandectarum *ſiue* Digeſtorum *ex multis veteribus collectas, inſeri* Imperator *noſter ſanctiſſimus voluit.*

ARGVM.

Matrimonium aduerſus ea, quæ de nuptiis ſancita ſunt, contrahentes, nec mariti, nec vxoris nomen conſequuntur, ſed nec quod infertur nuptiarum cauſa, dotis nomine retinet: quinimo variis obnoxii fiūt pœnis.

§. Si aduerſus ea. *Quod ſi quis aduerſus ea quæ dicta ſunt, vxorem duxerit, neque cognationem, quæ inter parentes & liberos eſt veritus: neque perſonas, quæ ex latere vetitæ ſunt, obſeruans: neque memor prohibitionis, quæ ex affinitate procedit, aut etiā cognationem, quæ in ſeruitute contracta eſt, contemnens, nec mariti ipſe, nec illa vxoris habebit nomē: Quinimo, nec matrimonium erit, quod geſtum fuerit: nec dos, quod illatum. Quoniā tamen ne hæc quidē improborum cupiditates coercere poſſunt, grauior in eos pœna iure conſtituitur. Cautum eſt enim, ne qui ex huiuſcemodi coniunctionibus naſcuntur, in*

patris poteſtate ſint (quoniã quos ſola nouit natura eos ius ignorat vt nõ ſecundũ præcepta ſua genitos) ſed quantũ ad patriã poteſtatem attinet, tales ſunt, quales ii qui ex meretricio coitu et vulgo naſcũtur. Nã neque ii patres habere intelliguntur, quãdoquidẽ illorũ pater ignoratur, ob magnũ eorum numerũ qui cũ matribus illorũ conſuetudinẽ habuerunt, ſed receptum eſt: vt Spurii vocentur: vel à Græca voce σποράδην *quaſi* σποράδην, *id eſt ſparſim et vulgo ac paßim concepti: vel à Latinis notis S.P. quaſi ſine patre filii. Quibus cõſequens eſt, vt tali coniunctione ſoluta nec dotis petitio pcedat.* Nec *tamẽ eas tantũ pœnas quas retulimus patiuntur ii qui illicitas nuptiis cõtrahunt, ſed etiã alias quaſdã quas ex Principum cõſtitutionibus latius potes diſcere.*

ARGVM

Curiæ oblatione eius, qui vt natus eſt patrio iuri non ſubeſt, patriæ poteſtati obnoxius efficitur, atque legitimus Idemque erit ſi ſecuta dotalia fuerint inſtrumenta, ſi modo ea ſit mater, cum qua alias liceat nuptias inire legitimas.

Inuenias etiã quando is qui ſimul ac natus eſt, in poteſtate patris non eſt, tamẽ poſt ea in poteſtate patris ſit. Et quis hic tandẽ eſt. Conſuetudinem cũ muliercula aliqua habebã cuius matrimonio mihi legibus interdictũ non fuerat habebam autem cum ea conſuetudinẽ, nõ ut cũ vxore, ſed ut cum meretrice, forſan vel ut cũ concubina. Ex ea mihi ſunt nati li- §. Ab quãdo autem

eſt, an impedimento ſit nuptiis, tractari poteſt. Veluti, cum ſorore ſua aliquis manumiſſus eſt: quæritur, an permiſſum ſit eos matrimonio coniungi. Et quidem quantum ad iuris ſubtilitatem attinet, nulla inter eos videtur eſſe cognatio. Verius tamen eſt,

5. Sũt et aliæ. vt ius ſanguinis conumctionem impediat. Sunt & aliæ perſonæ, quas diuerſas ob cauſas vxores non poſſim ducere: Sed eas in libris Pandectarum ſiue Digeſtorum ex multis veteribus collectas, inſeri Imperator noſter ſanctiſſimus voluit.

ARGVM.

Matrimonium aduerſus ea, quæ de nuptiis ſancita ſunt, contrahentes, nec mariti, nec vxoris nomen conſequuntur, ſed nec quod infertur nuptiarum cauſa, dotis nomine retinet: quinimo variis obnoxii fiũt pœnis.

6. Si aduerſus ea. Quod ſi quis aduerſus ea quæ dicta ſunt, vxorem duxerit, neque cognationem, quæ inter parentes & liberos eſt veritus: neque perſonas, quæ ex latere vetitæ ſunt, obſeruans: neque memor prohibitionis, quæ ex affinitate procedit, aut etiã cognationem, quæ in ſeruitute contracta eſt, contemnens, nec mariti ipſe, nec illa vxoris habebit nomẽ: Quinimo, nec matrimonium erit, quod geſtum fuerit: nec dos, quod illatum. Quoniã tamen ne hæc quidẽ improborum cupiditates coercere poſſunt, grauior in eos pœna iure conſtituitur. Cautum eſt enim, ne qui ex huiuſcemodi coniunctionibus naſcuntur, in

patris

patris poteſtate ſint (quoniã quos ſola nouit natura eos ius ignorat vt nõ ſecundũ præcepta ſua genitos) ſed quantũ ad patriã poteſtatem attinet, tales ſunt, quales ii qui ex meretricio coitu et vulgo naſcũtur. Nã neque ii patres habere intelliguntur, quãdoquidẽ illorũ pater ignoratur, ob magnũ eorum numerũ qui cũ matribus illorũ conſuetudinẽ habuerunt, ſed receptum eſt: vt Spurii vocentur: vel à Græca voce σποράδην *quaſi* σποράδην, *id eſt ſparſim et vulgo ac paßim concepti: vel à Latinis notis S.P. quaſi ſine patre filii. Quibus cõſequens eſt, vt tali coniunctione ſoluta nec dotis petitio pcedat. Nec tamẽ eas tantũ pœnas quas retulimus partiuntur ii qui illicitas nuptiis cõtrahunt, ſed etiã alias quaſdã quas ex Principum cõſtitutionibus latius potes diſcere.*

ARGVM

Curiæ oblatione eius, qui vt natus eſt patrio iuri non ſubeſt, patriæ poteſtati obnoxius efficitur, atque legitimus Idemque erit ſi ſecuta dotalia fuerint inſtrumenta, ſi modo ea ſit mater, cum qua alias liceat nuptias inire legitimas.

Inuenias etiã quando is qui ſimul ac natus eſt, in poteſtate patris non eſt, tamẽ poſt ea in poteſtate patris ſit. Et quis hic tandẽ eſt. Conſuetudinem cũ muliercula aliqua habebã cuius matrimonio mihi legibus interdictũ non fuerat habebam autem cum ea conſuetudinẽ, nõ ut cũ vxore, ſed ut cum meretrice, forſan vel ut cũ concubina. Ex ea mihi ſunt nati li- §. Ab quãdo autem

beri. In poteſtate mea ii non ſunt: quia matrimonium non præceſſerit. Sed naturalis eſt filius Si hunc ego poſtea curiæ offeram, poteſtati meæ ſubiectus fiet. Idemque ſi cum muliere aliqua non vt cum vxore, rem habui: quam ne vxorem ducerem nulla lex vetabat, ſed uoluntas tãtum mea deerat, natus eſt ex ea mihi filius. Is in poteſtate mea non eſt. Si poſtea (quemadmodum Imperatoris noſtri religioſiſſimi cõſtitutione cauetur) dotalia cum ea fuerint inſtrumenta confecta: non ſolum qui ante ea dotalia nati fuerint, ſed etiam ii quos poſtea naſci continget, poteſtati meæ ſubiicientur: ſecundum ea, quæ præfata Imperatoris noſtri conſtitutione comprehenſa ſunt.

De adoptionibus.

TIT. XI.

ARGVM.

Vt natura, ita adoptione noſtre poteſtatis liberi fiũt. Adoptio autem formas habet duas, vt quæ Principis authoritate fiat: ſi ſui Iuris eſt, qui in adoptionem datur: aut magiſtratus imperio, ſi Iuri ſubſit alieno.

Ex iis, quæ dicta ſunt, nouimus in poteſtate noſtra eſſe liberos, qui ex iuxtis nuptiis nobis naſcuntur. Verum ſciendum eſt, & adoptiuos liberos in poteſtate noſtra eſſe. Et quid eſt adoptio? Actus legitimus naturam imitans ad eorum, qui liberos non habent, ſolatium inuentus. Forte quiſpiam

quum liberos non haberet, quia uel uxorem non duxiſſet, vel ſterile matrimonium eſſet expertus, vel liberos quos habuerat amiſiſſet, leuare volens aut naturæ vitium aut infelicitatem fortunæ, aliquam in adoptionem accep t. Hoc autem ideo dictum eſt, non quod ii tantum adoptent, qui liberos non habent. Nam & ii qui habent, citra impedimentum adoptant, vt & ſupra diximus in illa ſpecie, vbi diximus eum qui generum aut nurum adoptare vellet, prius filium aut filiam emancipare debere: ita igitur ea in ſpecie niſi nuptiæ prohibuiſſent, nihil fuiſſet, quo adoptio impediretur. Sed ideo adoptionē dixi ad eorū, qui liberos non habent, ſolatiū inuentā eſſe, vt id quod plerunque fit oſtenderem. Porro quæ Latine dicitur adoptio, eā Græci υἱοθεσίαι vocant. Eſt autē adoptionis nomen generale, et in duas ſpecies diuiditur. In arrogationem, et in eā quæ in generis ſui nomine ſtat, et proprie dicitur adoptio. Fit igitur duobus modis: aut ex Principis reſcripto, aut per iuſſu Magiſtratus. Per principis reſcriptum eos eas ve in adoptione accipimus, qui quæ ve ſui iuris ſunt: et hæc ſpecies adoptionis Arrogatio vocatur. Imperio magiſtratus eos eas ve adoptare poſſumus, qui quæ ve in aliena poteſtate ſunt, ſiue primū gradū ad parētes naturales obtineant, qualis eſt filius filia: ſiue inferiorem, qualis eſt nepos neptis. Et hæc proprie adoptio dicitur. Nā adoptionis nomē

§. Adoptio autem.

& generale & ſpeciale eſt.

ARGVM.

Extraneo in adoptionem filiusfamilias datus, in poteſtatem minime tranſit, licet ad ipſius inteſtati ſucceſsionẽ admittatur. Cõtra vero aſcendẽti datus, eius poteſtatis efficitur, cũ duo efficacius, atque vnũ agãt.

§. Sed hodie. ✱ Paterni. } Hoc loco aut addendum ẽ materni ſimile ve q̃ppiam: aut tollẽda ẽ dictio, paterni, de vtroq; .n. auo loqtur

Atque olim quidẽ quemuis adoptare licebat, qui in aliena erat poteſtate, & poteſtas patris naturalis tranſibat in adoptiuũ. Sed hodie ædita eſt ſanctiſsi. Imperatoris noſtri cõſtitutio, quã cauetur: ne quum quis eũ qui in aliena poteſtate eſt adoptat, poteſtas patris naturalis diſſoluatur, aut ad patrẽ adoptiuũ tranſeat, neve ille in poteſtate eius ſit, quamuis eadem conſtitutione iura ab inteſtato ſucceſsionis ei in bonis eius qui ipſum adoptauerit tributa ſint. Quod ſi pater naturalis nõ extraneo cuipiã, ſed ſocero ſuo hunc in adoptionẽ dederit. qui illi erat auus maternus: aut ſi quis quũ poſtea quã emancipatus eſſet. (quod ſæpe cõtingit) liberos ſuſcepiſſet filiũ ſibi poſt emancipationẽ natum patri ſuo, auoq; illius paterno dederit in adoptionem: in his caſibus, quum in vnã & eandẽ perſonam & naturalia. i. quæ ex genitura cõparantur, & adoptionis iura concurrant: dubium non eſt, quin filius in poteſtatẽ patris adoptiui tranſeat, & iure ciuili, & natura illi coniunctus atq; in familia & poteſtate ſit aui ✱ paterni.

ARGVM.

Inter arrogationem, & adoptionem multa inter-

cedunt differentiæ. Et in arrogatione id obſeruandũ, vt cauere debeat arrogator, de reſtituendis arrogati bonis, ſi intra pubertatem deceſſerit is, quibus obuentura erant, arrogatione non ſecuta: quinetiam exhæredato, aut ſine cauſa arrogato emãcipato quarta bonorũ pars relinqui debet, ac pterea bona ꝓpria reſtitui. *§. vitiũ et in græcis ẽ.*

Multæ igitur ſunt differẽtiæ inter arrogationem & adoptionem: atque hæc quidẽ prima. Arrogatio fit apud Principem, Adoptio apud Magiſtratus. Secunda differentia. Arrogatio in patribus familias, Adoptio in filiisfamilias locum habet. Eſt & tertia differentia. Paterfamilias impubes olim in adoptionem accipi non poterat. Ad extremum tamen id permiſſum eſt, ſed quædam in eo obſeruanda ſunt. Quum igitur per reſcriptum principis paterfamilias impubes arrogatur: quærendum eſt, an honeſta cauſa, quæ arrogationem conflauit, id eſt, an non ob turpem amorem, is qui pater futurus eſt, arrogationem velit fieri. Item an id vtile ſit pupillo, an vero non expediat. Nam forte arrogator inops eſt, aut interdum ſumptuoſus, & pupillus admodum diues. Et ſi quid horum compertum fuerit, non procedit arrogatio. Adhæc & illud neceſſe eſt, vt arrogator perſonæ publicæ, id eſt, tabellioni caueat, ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, quem arrogauerit, reſtiturum ſe bona illis, qui ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem eius venturi erant. Sed neque aliter pupillum hunc ar- *§. Cũ autem ĩpub.*

rogator emancipare poteſt, niſi iuſta cauſa approbata dignus viſus fuerit emancipatione: Quid.n.ſi aut patri adoptiuo inſidias fecerit, aut aliud quid egerit, propter quod merito ex adoptiui patris poteſtate abiici debeat? Sic tamen vt bona, quæ patri adoptiuo, per ipſum acquiſita fuerint ei reddantur. Sed & ſi decedens pater adoptiuus eum exhæredauerit, aut viuus ſine cauſa emancipauerit, quartã partem bonorum ſuorum ei relinquere iubetur, exceptis videlicet bonis quæ ad patrem adoptiuũ tranſtulit, & quorum commodũ poſt arrogationẽ ei acquiſiuit. Hæc autẽ oĩa in filiofamilias impubere adoptato ceſſant. Primo quia filiusfamilias nihil habere intelligatur. Scdo quia pater oĩbus hiſce de rebus perquirere poßit, et ita eum in adoptionem dare.

ARGVM.

Adoptioni et arrogationi, quæ communia ſint. Et quod natura non admittit, arte non efficietur.

§. Minorẽ. *Tres diximus differentias. Dicamus etiam quid commune ſit inter arrogationem & adoptionem: nam fere, quæ in quibuſdam differunt, quædam etiam communia habent. Atque in primis id vtriſque commune eſt: Eum qui in adoptionem accipit, maiorem eſſe eo qui adoptatur oportet: quum ad ſimilitudinem & imitationem naturæ introducta ſit adoptio. Porro natura, pater filio ſemper ſenior eſt: nam illud pro monſtro ſit, & a ntura alie*

num dicere, filium patre ſeniorem eſſe. Atque hæc tam in filiisfamilias quam patribusfamilias procedunt. Porro *neceſſe eſt, vt pater octodecim annis præcedat: hæc enim ætas plena pubertas dicitur, quando & in iis qui tardius pubeſcunt, habitus corporis tunc omnino concurrit. Secundo & aliud inter hæc commune eſt.* Nã *in locũ nepotis aut neptis, vel pronepotis aut proneptis, & deinceps adoptare poſſum, etiam ſi filium non habeam. Quod autem dicturus ſum non tam commune eſt inter ea quã proprium eſt differentiæ, quæ tertia eſt.* Nam *in patribusfamilias non procedit.* In *locum.n.nepotis alienum filium adoptare poſſum: & rurſus alienum nepotem in locũ filii. Quoniam neceſſe mihi non eſt, ordinem gradũq; qui apud patrẽ naturalẽ eſt ſeruare.* Quarto *commune iis eſt, quod ſi quis in locũ nepotis aliquẽ adoptet, velut ex eo natum quẽ aut naturalẽ habet aut adoptiuũ filiũ: opus ſit oĩno & filii conſenſu.* Non *cũ mortuo illo qui adoptauit, is qui adoptatus eſt in poteſtatẽ eius recidat, ex quo natus eſſe per adoptionem fingitur, ideo eum qui in medio eſt, conſentire oportet, ne ei inuito ſuus hæres agnaſcatur.* Ex *contrario tamen, ſi quis quum filiũ haberet, & ex eo nepotem, nepote alteri det in adoptionem: filii conſenſu non eſt opus. Eſt & quinto quod inter arrogationem & adoptionem commune ſit. Quemcunque enim in adoptionem accepi,*

§. Licet.

§. Et tam filium.

*

§. Sed ſi q̃s.

§. In pluri-mis.

ſiue per arrogationem ſiue per adoptionẽ: ſiue apud Principem, ſiue apud Prætorem aut Præſidem vel Proconſulem: quum is extraneus non eſſet: hunc ego & alteri in adoptionem dare poſſum. Vt enim in multis aliis, ita & in hoc ſimilitudo eſt inter arrogationem & adoptionem.

ARGVM.

Eunuchus, generis nomen in tres diductum ſpecies. Et quinam ex Eunuchorum genere adoptent.

§. Sed & illud. Sed & Eunuchi quod ſexto inter arrogationem & adoptionẽ commune ſit, nobis præbent. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. Eunuchus nomen generale eſt, & in tres ſpecies diuiditur. Quoniam Eunuchorũ, alii ſunt Spadones, quidam Caſtrati, aliqui Thlibiæ. Et ſpadones quidem ſunt, qui propter vitium aliquod aut frigiditatem membrorum genitaliũ, liberis operam dare nõ poſſunt, ſed eo ſublato liberos ſuſcipere poſſunt. Thlibiæ vero ſunt, quibus à nutrice vel forſitam matre extriti ſunt teſticuli. Caſtrati autem ſunt, quibus exacta ſunt membra virilia. Hoc ita præcognito, videto nunc cætera, Quæſitum eſt an Eunuchus adoptare poßit? Et dicimus Thlibiam, aut Caſtratum adoptare non poſſe, neque patremfamilias apud principem, neque filiumfamilias apud Prætorem, aut alios. Nam quibus natura negauit liberos poſſe gignere, his neque ius ciuile, quod naturæ veſtigia

ſequitur, conceſsit Quum ne ſperare quidem poſsint vt liberis vnquã dent operam. At ſpado, quoniam is ſperare poteſt, vt vitio, quo tenetur, ceſſante, liberos poſsit gignere, recte in adoptionem accipiet tam filium familias quam patremfamilias. Sed ſpado qui filiumfamilias adoptauerit, in poteſtate eũ non eſt habiturus: Quoniã omnino futurũ eſt, vt extraneus ſit Nã quomodo ſpado paternus aut maternus auus eſſe poterit? Niſi ſi quis dixerit, Non eum tantum ſpadonem eſſe, qui initio liberos gignere non potuit, ſed tamen ſperabat: verum etiam illũ qui quũ ante liberos gignere potuerit, poſtea in tale vitium collapſus eſt, vt liberis operam dare non poſsit.

ARGVM.

Fœmina in liberorum amiſſorum ſolatium ex Principis indulto adoptat, quæ tamen liberos non habet, hoc beneficio non fruitor.

§. Fœminæ.

Eſt et quod ſeptimo inter hæc cõmune, ſit, id quod a fœminis procedit. Nã neq; per arrogationem neq; per adoptionẽ fœminæ quẽquam adoptare poſſunt: quoniã per adoptionẽ in liberos patria poteſtas quæritur. At mulier ne naturales quidem liberos in poteſtate habet, & ius ciuile naturam quantũ poteſt ſequitur. Haud iniuria igitur neminem adoptabit fœmina, niſi ſi ex indulgentia Principis in ſolamen amiſſorum liberum aliquem velit in adoptionẽ accipere. Itaque mulier quæ liberos non habet ne ex re-

ſcripto quidem principis aliquem adoptat.

ARGVM.

Arrogatus vna cum his, quos in poteſtate habet, in arrogantis poteſtatem tranſit, quod non perinde eſt in eo, qui in adoptionem datur.

§. IIII dIru. *Præter differentias iam ante dictas, eſt & hæc, Si quem arrrogauero, qui & alium in poteſtate habeat filius eum ſuus ſequitur, & ipſe mihi erit loco filii hic vero loco nepotis. Sin autem quempiam filiumfamilias ex quo, & filius ſit, odoptauero, ipſe in poteſtatem meam ſolus tranſibit, & filium ſuum apud auum naturalem relinquet.* Et ratio *quidem huiuſce rei in promptu eſt, quoniam quum in poteſtate eſſet, alium in poteſtate habere non potuit. Quod autem is qui filium in poteſtate habet in arrogationem acceptus, vna ſecum & filiũ ſuum trahat, vel ex eo apparet, quòd* Auguſtus *Cæſar non ante* Tiberium*, qui deinde ei in* Imperio *ſucceſſit, in adoptionem acceperit, quam is* Germanicum *adoptaſſet. Quum enim vellet* Tiberium *loco filii habere, &* Germanicum *loco nepotis: atque id vna adoptione fieri cuperet: curauit vt prius* Germanicus *a* Tiberio *adoptaretur, & ipſe deinde adoptauit* Tiberium.

ARGVM.

Adoptione quæ in liberis tantum perſonis locum habet, etſi vt adoptio, quod actum eſt, non valeat, ſeruus tamen liber efficitur. Et qui in iudicio filius no-

minatur, libertatem ſi ſeruus ſit, conſequitur. Vnde qui in iudicio ſe filium probat, tanquam legitimus obtinere debet.

Quidam ſeruum ſuũ adoptauit. Quæritur an valeat adoptio, aut quid inde ſequatur? Et ſcribunt veteres reſponſum eſſe a Catone: adoptionem quidem non valere. Nam ea in liberis perſonis locum habet. Sed tamen adoptione, quamuis vt adoptio nullam vim habeat: liberum fieri ſeruum. Qui enim adoptare voluit, dubium non eſt, quin tacite eum manumittere feſtinauerit. Hic igitur, id quod expreſſit, non confecit: quod vero in anima non habuit, id peregit. Hæc ratio & ſanctiſſimum Imperatorem noſtrum monuit, vt conſtitueret, quum quis in iudicio, & actis interuenientibus de ſeruo ſuo dixerit. Filius meus eſt. Ex huiuſcemodi verbis, ſeruum quidem ius filii non habere, ſed tamen ſeruum eſſe deſinere. §. Apud Catonẽ.

Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur.

TIT. XII.

ARGVM.

Manumiſſio, vt dominicam diſſoluit poteſtatem, ita patriam in mors dirimit: licet domini mors non liberationem, ſed dominii mutationem promittat.

Ex iis quæ ſuprà dicta ſunt, didicimus qui iuri noſtro ſubiecti ſint, nempe ſerui & liberi noſtri, tũ naturales tũ adoptiui, Executi ſumus et in quibus arrogatio & adoptio differant, atq; in quibus conueniant. Nã ſex inter eas ſunt differentiæ, et ſeptem iis ſunt communia. Nunc videamus, quemadmodũ poteſtas noſtra ſoluatur. Quod.n. quibuſdã modis contractũ eſt, hoc etiã quibuſdam modis diſſolui poteſt. Et poteſtas quidem quã in ſeruos habemus, per manumiſsionem ſoluitur. Quot autem modis manumiſsio contingat, iam ante à nobis diffuſe dictum eſt. Nam domini mors, nõ ſeruitutis liberationẽ, ſed dominii mutationem promittit. Poteſtas vero quã in liberos noſtros habemus, multis ſoluitur modis. Atque in primis mors parentis, liberos ſui iuris efficit. Sciendũ eſt autem Parentes dici omnes qui ſupra nos ſunt, Liberos vero oẽs qui infra nos ſunt. Quod igitur dictum eſt, morte parentis liberos ſui iuris fieri, diſtinctionem quandã recipit. Nam ſi pater obiit, dubium ea res non habet, quin filius & filia ſui iuris fiant. Sed quum auus deceſsit, nõ omnino nepotes & neptes ſui iuris fiũt: tempus.n. mortis aui ſpectandum eſt Et ſiquidem interueniat media pſona, hoc eſt filius in poteſtate: et nepotes eo tẽpe in poteſtate aui ſint, quo is moritur, auo mortuo nepotes ſui iuris nõ erũt, quoniã in poteſtatẽ patris ſui recident. Sin autẽ is, qui in medio eſt, aut ante pa-

trem iam deceſſit, aut de poteſtate eius exiit, tunc nepotes quum in poteſtatem eius cadere non poſſint, poſt obitum aui ſui iuris fient.

ARGVM.

Patria poteſtas patris aut filii deportatione dirimitur, quam reddit Principis reſtitutio: relegatio autem ius patrium non adimit.

Liberat autẽ liberos a patria poteſtate & parentis deportatio. Nã ſi quis alicuius maleficii accuſatus, et conuictus, huiuſmodi acceperit ſententiam à Præſide vel Præfecto: & aliis: Volo te deportari in inſulam illam, ſimulatq; ſententia lecta fuerit, lex ei & ciuitatem & bona adimit: & ciuitate Romana exutus, fit peregrinus. Atq; ita per deportationẽ perinde atque per mortem, eius liberi in poteſtate eſſe deſinunt, Neq; n. poſſunt liberi, qui ciues Romani ſunt, in peregrini poteſtate eſſe: quum ſoli ciues Romani liberos in poteſtate habeant. Sed & ſi filius deportatus fuerit, in poteſtate parentis eſſe deſinit. Quũ. n. ſit peregrinus, in poteſtate ciuis Romani eſſe non poteſt Si tamen ex indulgentia principis reuocatus & ciuitati redditus fuerit, omnia illi in priſtinũ ſtatum reſtituuntur. Quòd ſi non deportatus ſit, ſed tantũ relegatus parens: dixit. n. Præfectus, Præſes, aut Proconſul. Relego te in illã inſulã, lex ei ciuitatẽ non adimit. Quapropter in ſuo habitu manẽt omnia, et ipſe liberos in poteſtate retinet, Et ex contrario, ſi qui liberum relegati fuerint, de §. Cũ autẽ.

patria poteſtate non exeunt.

ARGVM.

Seruo pœna parente effecto, ſui commode iuris efficiuntur liberi.

§. Pœna ſeruus. *Quide criminis interrogatus eſt quaſi ab eo commiſſi. Deinde conuicto crimine, ita à Præſide vel Præfecto pronuntiatū eſt, In metallū ego te mitto: aut, Beſtiis ego te ſubiicio. Hic confeſtim ſeruus pœnæ efficitur, non ſolū amiſſa ciuitate, ſed etiam libertate. Et hunc quoque in modū liberi ipſius ſui iuris fiunt.*

ARGVM.

Patritiatus ſola dignitas, hoc iure patriam diſſoluit poteſtatem

§. Filiusfamilias. *Filius familias armatæ militiæ nomen dedit aut ſenator vel conſul factus eſt, nihilominus in poteſtate patris remanet. Neque enim militiæ aut conſulatus dignitas de poteſtate parentum liberos liberant. Quod ſi patritius filius familias factus eſt tunc ex conſtitutione Imperatoris noſtri ſimulatque codicillos patritiatus accepit, de patria poteſtate liberatur. Quis enim ferat, patrem per emancipationem nexus patriæ poteſtatis poſſe ſoluere: Imperatoriam vero celſitudinem, eumque ſibi patrem delegit, ab aliena poteſtate eximere non valere?*

ARGVM.

Filii aut patris captiuitate in ſuſpenſo Ius patrium manet, ob poſtliminii beneficium, quod iis, qui ab hoſtibus redeunt, priſtinum Ius omne reſtituit.

Contigit, vt pater meus in hoſtiũ poteſtatẽ veni-ret, et ſeruus illorũ nempe factus eſt. Quæritur, an ego filius eius, mei iuris ſim, an vero in poteſtate ipſius? Et quidẽ ego me patrẽfamilias eſſe non poſſum dicere, propter ſpem poſtliminii. Eſt autẽ poſtliminium ius quoddam, quod iis qui ab hoſtibus redeũt priſtinã omnẽ conditionem reſtituit. Cur autem dictum ſit poſtliminiũ infra dicemus: Idcirco reuerſus parens etiam liberos in poteſtatẽ ſuam recipiet, quoniam poſtliminiũ eũ fingit, ſemper in ciuitate manſiſſe, nec ab ea unquã exiiſſe. Neque rurſum medio tempore dicere me poſſum eſſe filiumfamilias. Nam quomodo ego qui ciuis ſum Romanus in poteſtate eius ero, qui hoſtium ſeruus eſt? Neceſſe eſt igitur, vt interim ius patriæ poteſtatis in ſuſpenſo ſit: et ſiquidẽ reuerſus fuerit pater in poteſtate eius ero: ſin illic mortuus fuerit, me iuris fiã. Sed quemadmodũ in confeſſũ venit, illo apud hoſtes mortuo, me mei iuris fieri, ita quærendũ eſt, ex quo tẽpore de poteſtate eius exiiſſe videar: ex eone tẽpore, quo ab hoſtibus captus eſt, an vero ex eo quo apud hoſtes deceſſit. Intereſt.n. inter vtrunque, & quidẽ plurimum. finge enim quẽpiam binos habere liberos, & duo aureum millia in bonis, captũq; eũ eſſe ab hoſtibus quorũ liberorũ alter diligẽs fuerit, et acceptis de bonis paternis, mille aureis, ex negotiationibus ſuo labore alios mille aureos lucri fecerit: alter quum ſocors ac ne-

§. Si ab hoſtibus.

gligens eſſet, nihil omnino lucratus fuerit. Poſt tempus aliquod nuntio allatū eſt, patrē eorum apud hoſtes extinctū eſſe. Cōparauerunt igitur ſe, vt paternā hæreditatem diuiderent. Et negligens quidē ille hic dicebat: nunc demū ſeſe quum vere pater mortuus eſſet, ſui iuris factos eſſe. Quicquid ergo tu diligens quæſtus feciſti, id patris eſt, Et neceſſe eſt tria aureum millia in diuiſionem venire: hoc eſt, vt uterque millenos quingentenos accipiat. At alter ille diligens contra aiebat: Ex eo tēpore, quo captus eſſet pater, ſui iuris ſe fuiſſe. Videtur enim is, qui non rediit, illo tempore extinctus eſſe. Vt igitur paterfamilias, quæcunque lucratus ſum, ea mihi non alii acquiſiui. Et hanc ſententiam magis ſequimur. Sed et ſi filius meus nepoſve ab hoſtibus captus fuerit, æque dicimus ius patriæ poteſtatis in eū, in ſuſpenſo eſſe. Neque enim me dico eum in poteſtate non habere, propter ius poſtliminii: quippe qui redire poſſit. Porro quomodo is qui ſemel de poteſtate mea exiit iterum ei, nulla rei interueniente ſubiicietur? Quoniam poſtliminiū non ſolū mihi reddit poteſtatem, quam ego in alios habebā: ſed etiam eam, quā alii in me habebant, mihi conſeruat. Neque rurſus ſaluam mihi eſſe dico poteſtatem in filium meum. Quomodo enim eum qui hoſtium ſeruus eſt in poteſtate habere poſſū? In ſuſpēſo igitur erit eius patriæ poteſtatis. Dictum eſt autē poſtliminiū a limine &

poſt.

poſt. Vnde eum qui ab oſtibus captus eſt, & in fines Romanos poſtea peruenit, recte dicimus poſtliminio reuerſum eſſe. Nam ſicut limia in domo quendam finē faciunt: ſic et Imperii Romam finem veteres eſſe limen voluerunt. Atque hinc & limes dictus eſt, quaſi finis quidem & terminus Ab eo igitur poſtliminiū vocatum eſt, quia eodem limine reuertitur, quo & amiſſus erat is, qui ab hoſtibus captus fuerat. Nec vero is tātum, qui vel ab hoſtibus fugit, uel ab iis dimiſſus eſt, ius poſtliminii habet, ſed etiam is qui victis hoſtibus à nobis receptus eſt.

ARGVM.

Emancipatione patria ſoluitur poteſtas Quid autem ſit emancipatio, & qua ratione olim fuerit, dare traditur. Et de bonis emācipati patri debetur legitima et ei dē defertur tutela, ſi qui emācipatur, pupillus eſt.

Patria quoque poteſtas per emancipationem ſoluitur. Et quid eſt Emancipatio? Actus tres emancipationes, & tres manumiſſiones: vel vnam emancipationem, & vnam manumiſſionem complectens. In hunc autem olim fiebat modum emancipatio. Quinque aderant teſtes & libripens, ſtateram & nummum æreum ferens, et medius aliquis. Deinde medius ille iis præſentibus filium de patre emebat, dabatque quaſi in ſimilitudinem pretii, vnum illum nummum, & ita filius in poteſtatem medii illius tranſibat, loco ſerui futurus, & eum medius ille vindicta manumittebat. Sed is tacita §. Praeterea.

quadam ratione in patris poteſtatem recurrebat. Iam ſecundum igitur eum pater vendebat, idq́; eundem in modum: & emptor eum rurſus vindicta manumittebat. Atque iterum tamen tacito iure in patris poteſtatem reuertebatur.

Tertium ergo vendebatur, & ita ſoluebatur, patria poteſtas. Vindictaq́; manumittebatur, & ita ſui iuris fiebat. Tres igitur emancipationes & tres manumiſſiones patriam poteſtatẽ ſoluũt. Emancipatio aũt dicitur venditio in eum modum, qui dictus eſt, facta: Filium ſui iuris efficiunt tres emancipationes & tres manumiſſiones. Ideo autem vendebatur filius, vt in ſeruitutem redigi videretur et ita commode ei libertas daretur. Nam liber manumitti non poterat. Filia tamen, & nepos, neptiſve et reliquæ perſonæ per vnam emancipationem & vnam manumiſſionem ſui iuris fiebant. Agebãtur autem hæc et ſine Principis reſcripto. Sed hæc quidem olim. Nam poſtea edita eſt Imperat. noſtri ſanctiſſ. cõſtitutio, qua hæc oĩa in melius reformata ſunt: vt veteri figura, & imaginariis vẽditionibus exploſis parẽtibus liceat cõpetẽtes iudices uel magiſtratus adire, et filios aut filias vel nepotes aut neptes, et cæteras deinceps

*Tertium ergo.} Græce eſt τῷ πατρί. Nannius quidã (vt audio) legit ὁ πατὴρ ego vero lego vt & verti, τὸ τρίτον.

perſonas à ptãte ſua liberare, ſimpliciter dicẽdo: Hũc ego mancipo, & à manu mea dimitto. Et poſt huiuſmodi emancipationem ſi contingat eum eamve, qui quæve emancipatus emancipatave fuerit, ſine liberis facto teſtamento decedere: eadem iura ex edicto Prætoris in bonis ipſius manumiſſori parenti præſtantur, quæ & patrono dantur in bonis liberti, qui teſtamento condito ſine liberis deceſſit. Ad hæc ſi impuberes ſint ii, qui emancipati ſunt, parens qui eos emancipauit, tutor eorum erit. Quoniam libertatis dationem, & tutelæ onus ſequitur.

ARGVM.

Filium et nepotem ex eo qui habet, ex eis quenlibet, aut vtrunque emancipare poteſt, quod & ad pronepotem proneptemque porrigi poteſt.

Quidã filium habebat, & ex eo nepotem vel neptẽ in poteſtate. Filiũ hic emãcipare poteſt, & nepotes in poteſtate retinere, aut ex contrario nepotes emãcipare, et in poteſtate retinere filiũ. Sed et ſi pro nepotẽ habeat aut proneptẽ, idẽ dicimus, licere ei, vt pronepotẽ emãcipet, et filiũ ac nepotes retineat: aut etiã e diuerſo, vt filiũ & nepotes emancipet, & retineat pronepotem, aut etiam vt omnes emancipet. §. Ad monẽdi.

ARGVM.

Filius familias ab aſcendente adoptatus, in adoptantis poteſtatem permeat, et patris naturalis poteſtatem exuit, ſi cum adoptatur præſens non contrdicit §. Sed & ſi.

EST & alius modus quo patria poteſtas ſol-

nitur. Nam ſi ego eum, quem in poteſtate habeo, pa-terno aut materno auo in adoptionem dedero: ſoluitur quidem poteſtas, quam ego in eum habeam, ſed in auum transfertur. Fit autem id hunc in modum, actis interuenientibus apud competentem iudicem: nam eum pater adire debet, & ſi præſente auo, qui adoptaturus eſt, & eo, qui in adoptionem datur cõſentiente, nec contradicente, ſententiam ſuam declarauit, dicendo: Hunc ego in adoptionem do, tunc iura patriæ poteſtatis in auũ transferuntur. In hac enim ſpecie, diximus uetera adoptionis iura ſeruari et eum qui adoptatur, poteſtati adoptantis ſubiici.

ARGVM.

Ante emancipationẽ aut adoptionẽ auo de patre factam, conceptus in aui poteſtate remanet: ſecus ſi poſt emancipationem aut adoptionem conceptus ac natus fuerit, quoniam aut patris omnino, aut aui adoptiui ſubditur poteſtati.

§. Illud. Quidam filium in poteſtate habebat, cui vxor grauida erat. Filium aut emancipauit, aut auo in adoptionem dedit. Natus deinde nepos eſt. Quæritur vtrius in poteſtate ſit is, qui natus eſt: aui, an patris? Et dicimus eum in poteſtate aui eſſe: quoniam in iuſtis nuptiis tempus conceptionis ſpectatur: Porro quum conciperetur, filius ex quo hic genitus eſt, in poteſtate erat: merito igitur in aui naturalis poteſtate erit. Quod ſi poſt mancipationem uel adoptionem conceptus et natus fuerit,

omnino patris ſui, aut aui adoptiui ſubiicietur poteſtati.

ARGVM.

Pater filium inuitus, non ſubſiſtente cauſa, emancipare minime cogitur.

Id autẽ regulariter *ſcire debemus, filiũ qui in poteſtate mea eſt, ſiue naturalis, ſiue adoptiuus ſit nullo modo me cogere poſſe, vt ſeſe vel inuitus emãcipem.* §. Et quidẽ.

De tutelis.

TIT. XIII.

ARGVM.

Perſonarum, quæ alienæ poteſtati non ſubduntur, aliæ in tutela, in curatione aliæ: ſunt: aliæ neutro iure tenentur

Diximus hominum quoſdam ſeruos eſſe, alios liberos. Et rurſus liberorum alios ingenuos eſſe, quoſdam libertinos. Diximus & ſecundam diuiſionem, aliquos eſſe ſui iuris, & aliquos alienæ poteſtati ſubditos. Quũ igitur de poteſtate, tum de ea quã in ſeruos noſtros habemus, tũ de ea quæ in liberos noſtros vel ex iuſtis nuptiis vel ex adoptione nobis cõpetit differuerimus, dictumq; ſit etiã quemadmodum ea ſoluãtur tranſeamus ad aliã diuiſionem. Ex iis perſonis quæ in poteſtate non ſunt, quædam in tutela ſunt, aliæ in curatione, quædam nec tutorem nec curatorem habent. Sed quoniam multi ſunt qui neutro iure tenentur: dicamus de iis, qui vel in tutela

vel in curatione ſunt, qui enim inter hos non ſunt, nempe haud dubium eſt, quin inter illos ſint. Et prius videamus de iis qui ſub tutoribus agunt. Dum illud ante omnia ſciamus, in tutela eſſe, rem eſſe in iis qui alieno iuri ſubditi ſunt, ineptam alienamq; ſed eorum propriam eſſe qui ſui iuris ſunt.

ARGVM.

Tutela, ac eorum qui eam gerunt, definitio.

§. Eſt autē. Atque in primis definiamus quid ſit tutela. Tutela eſt (vt Seruius definit) ius quoddam, ac poteſtas in liberum caput data, & ad tuendum eum inuēta, qui per ætatis imbecillitatē ſe defendere non poteſt. iure ciuili permiſſa. Tutores igitur ſunt, qui dictam vim ac poteſtatem habent: ad quorū ſolicitudinem pertinet, curam pupilli gerere, & res eius ſeruare. Ex eo autē quod ab iis agendum eſt, appellationem

§. Tutores. ſumpſerūt. Latine enim vocatur Tutores, quòd quaſi tuitores quidā ſint, et rē pupilli indemnē ſeruent, ac ipſum vbiq; defendant; quemadmodū et Aeditui ſacerdotes dicuntur, qui ædes tuentur.

ARGVM.

Tutores in teſtamento parentes liberis relinquunt, ac nepotibus quoque & neptibus, ſi poſt aui mortem in patris poteſtatem non ſint recaſuri.

§. Permiſſū. Dicamus primo loco, qui quibus tutores relinquant. Tutores igitur porētes liberis, quos in poteſtate habent, teſtamento relinquunt. Atque iam paulo ante diximus, tutorem habere, rem eſſe ineptam &

abſurdum in iis, qui in poteſtate eſſent. Sed ſciendũ eſt liberis quidem, qui in poteſtate ſunt tutores relinqui: ſed in tempus quod poſt mortem patris futurum eſt, quum ſui iuris erunt. Nam & tunc demũm ea quæ teſtamento cauentur, valebunt. Liberis igitur impuberibus patres, quos in poteſtate habent, tutores teſtamento relinquunt tam maſculis quàm fœminis. Nepotibus autem et neptibus ita demũ relinqui poſſunt, ſi poſt mortem aui, in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſint, Itaq; ſi quis filium in poteſtate habeat & ex eo nepotem, ac nepoti teſtamento tutorem relinquat: ſic diſtinguẽdum eſt, vt ſi quidem eo tempore quo teſtator moritur, in poteſtate eius medius ille fuerit, nepotes tutorem illũ teſtamentariũ habere non poſſint. Quum.n.mortuo auo in patris ſui poteſtatem recidant, nulla eſt ratio cur tutores habeãt: quoniã dictũ eſt. Tutorẽ habere, rẽ eſſe alienã ab iis, qui in poteſtate eſſent. Sin aũt eo tẽpore quo auus moritur, media illa perſona ſui iuris fuerit, tũc quia nepos p aui mortẽ ſui iuris fiat, valeat tutoris datio in eũ, qui ſui iuris ẽ facta.

ARGVM.

Poſthumis, nedum iam natis, pater tutorem dare poteſt, ſi modo eius generis ſint, vt mox nati noſtræ poteſtati ſubſint.

§. Cũ autẽ.

Et liberis quidem, qui in rerum natura ſunt, dari tutores poſſe, iam dubium non eſt. An igitur

& poſthumis? Poſthumi autem ſunt, qui poſt mortem noſtram naſcuntur. Et ſane id ita dicimus, quoniam multis in caſibus pro iam natis habentur. Porro tunc recte poſthumis tutores damus, quum ſi nobis viuis nati fuiſſent, futurū erat, vt in poteſtate noſtra fieret, nec quiſquam ante eos ordine prior eſſet, quos ſuos hæredes vocamus.

ARGVM.

Emancipato filio in teſtō a patre datus tutor, Præſidis, vel Proconſulis, aut Prætoris cōfirmatione eget.

§. Sed & ſi. Sed & ſi ĕmācipato filio pater teſtamēto tutorem dederit: datio quidem tutoris, ſi iuris Ciuilis ordinē ac regulā ſpectes, non procedit: quoniam dictū eſt, ſolis iis, quos in poteſtate habemus, teſtamentarios tutores a nobis dari poſſe: ſed Prætor, aut Præſes vel Pro conſul mortui voluntatem adimplet, et tutoris dationē cōfirmat, idq; etiā ſine inquiſitione, hoc eſt, nō inquirens, an locuples ſit, aut an poſsit rē pupilli gerere: quū ad pleniſsimā omnium earum rerū fidem probationemq; defuncti teſtimoniū ei ſufficiat.

Qui teſtamento dari poſsint tutores, vel non.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Tutores teſtamento non ſolum patresfamilias dari poſſunt, ſed & filiifamilias ac ſerui proprii cum li-

bertate expreſsim adſcripta, aut tacite, pupillorum fauore. Verba autem, quibus vti in teſtamentis poſſumus, varia ſunt: vt precaria alia, directa alia dicatur.

Quum dictum ſit, qui tutores relinquāt, intelligamus & qui relinqui poſſint. Teſtamento igitur tutores damus, non patresfamilias tantum, ſed etiam filiosfamilias. Sed & ſeruum noſtrum teſtamento cum libertate, recte tutorem damus. Quòd ſi filio meo ſeruum meum tutorem dedero, libertate ei non adſcripta, ſed ſine libertate (quod dicitur) eum tutorem dedero, fauore pupillorum placuit, directam ei libertatem tacite competere, & per hoc, eum recte tutorem eſſe. Ideo autem dixi directam libertatem, vt ſimulatq; teſtator deceſſit, ipſe ſeruitute liberatus, tutelam ſuſcipiat. Nam fideicommiſſaria ſit, neceſſe eſt, vt à pupillo manumittatur. Quid autem id ſit, paulo clarius apertiusq; dicendum eſt. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. In teſtamentis varia & diuerſa verba ſunt. Sunt enim quædam, quibus hæredem ſcribimus. Sunt & alia quæ per legata damus, & alia per quæ tutores damus, & alia per quæ relinquimus libertatem, & alia per quæ vel fideicommiſſum vel fideicōmiſſariam libertatē relinquimus. Hæredem ſcribimus, dicendo: Illum hæredē eſſe iubeo, & ea vocatur hæredis inſtitutio. Legatū damus hunc in modū. Hinc lego decē ſolidos,

& vocatur legati datio. Tutorẽ damus ſic: Illum filio meo tutorẽ do, & vocatur tutoris datio. Libertatem relinquimus ita: Ille ſeruus meus liber eſto, & vocatur libertatis datio. Sed omnia verba hæc directa dicũtur. Porro igitur & aliis verbis pecunias relinquimus, hunc in modum: Rogo te hæres, vt des illi decẽ ſolidos, & vocatur fideicõmiſſum. Libertatem vero ſic relinquimus: Rogo te hæres, vt ſeruũ illum meũ manumittas & hæc vocatur fideicõmiſſariæ libertatis datio. Verba autem, ex quibus fideicõmiſſum conſtat, dicũtur precaria, quaſi dicas Græce σπιςακλητικα. Libertatẽ igitur directã relinquimus per dictiunculam, Eſto: & precariam, per verbum, Rogo, eſtq; hæc inter has duas libertates differentia, quòd directa, ſimulatq; is, qui hæres ſcriptus eſt, hæreditatem adiit, ſiue ſuſcepit, aut admiſit, ipſa vim ſuam explicet, & ſeruũ ſeruitute liberet. Precaria vero, opus habeat facto hæredis; id eſt vt ſeruũ apud magiſtratũ vel alio quouis modo ex iis, quos ſupra retulimus, manumittat. His cognitis, videto nũc rẽ quã tractamus. Diximus, quũ ſeruũ meum ſine libertate filio meo tutorem dedi, tacitè directam libertatẽ ei deferri. Atq; ideo directã, ne facto hæredis opus ſit, ſed vt ex teſtamẽto ei libertas cõpetat. Si.n. fideicõmiſſaria fuiſſet, et pupillus fuiſſet hæres ſcriptus, ſeruũ ſibi tutorẽ datũ, is mãumittere nõ potuiſſet: quoniã minor viginti annis (vt ſcis)

propter legem Aeliam Sentiam ſeruum ſuum manumittere non poteſt, niſi ex iuſta cauſa in conſilio approbata. Sed dixerit hic aliquis: iuſtam & hanc cauſam eſſe. Verum, primo hæc ſupra iniuſtarum cauſarum numerum a nobis relata non eſt. Deinde vt ſpecialiter fuerit relata, tamen in manumittendo opus eſt conſenſu & authoritate tutoris. Quo modo is igitur, qui nondum tutorem agit, ſed adhuc in ſeruorum numero eſt, conſenſum poteſt præſtare? Quòd ſi teſtator ſeruum ſuum liberum putabat eſſe &, vt liberum tutorem dedit: non æque dicimus ei libertatem tacite competere. Quoniam in proxima ſpecie, ex defuncti voluntate illam ei dedimus: in hoc autem caſu, nulla huiuſcemodi defuncti volũtas inueniri poteſt. Quomodo enim? quũ is eum liberum eſſe putauerit.

ARGVM.

Seruus alienus in libertatis conditionem vtiliter, pure inefficaciter tutor datur. Proprius autem in hanc conditionem dari nequit. Quid autem de furioſo ac xxv. ann. minore, conſequenter tradit.

Seruus alienus pure inutiliter teſtamento datur tutor. Sic tamen dari videtur poſſe, Ille illius ſeruus, quum liber erit, tutor eſto. Seruum tamen noſtrũ ſub hac cõditione inutiliter tutorem damus. Seruus ille meus quum liber erit, tutor eſto. Et ratio quidem in prõptu eſt, Quod enim in poteſtate noſtra habemus, id in caſum conferre nõ debemus. 6. Seruo autem.

§. Furioſus. *Si furioſum aut minorem uigintiquinque annis, tutores teſtamento dederim: tutores fient quum ille compos mentis, aut hic maior uigintiquinque annis fuerit factus.*

ARGVM.

Tutor ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel in conditionem, ante hæredis inſtitutionem recte dari poteſt: ad rem autem certam, vel cauſam non item.

§. Ad certũ. *Ad certum tẽpus, vel ex certo tempore, recte damus tutores. Ad certũ tempus, veluti, Ille vſque ad duos annos tutor eſto. Ex certo tempore, Veluti, Poſt duos annos, quã mortuus ero, hic tutor eſto. Dare tutorẽ et ſub conditione poſſumus, Si nauis ex Aſia venerit, ille tutor eſto. Poteſt et ante hæredis inſtitutionẽ tutor relinqui. Veluti ſi dicamus. Ille filio meo tutor eſto. At ille hæres mihi eſto.* §. Certæ. *Certæ tamen rei aut certæ cauſæ tutorem dare non poſſumus. Veluti, Ille tutor eſto in hoc fundo, aut in hac lite. Perſonæ enim tutor, non cauſæ vel rei dari conſueuit.*

ARGVM.

Filiorum appellatione, vt preßiore poſthumi gradus primi, non vlterioris continentur: ad liberorum verbo nepotes, ac reliqui deſcendentes continentur, poſthumorum autem voce, quiuis liberorum gradus comprehenditur.

§. Si quis filiabus. *Si quis filiabus ſuis tutorem vel filiis dederit, & poſthumæ vel poſthumo videtur dediſſe: quoniam filii vel filiæ appellatione, & poſthumus ac poſthuma continentur. An igitur & nepotes filiorum ap-*

pellatione veniunt, vt.ſ. tutores, qui filiis dati ſunt, et ipſis dati intelligantur, ac filiorũ appellatione ſignificentur & nepotes? Et ita ſane id dicimus, ſi modo non filiis ſed liberis dixerit. Nam ſi dixerit, Filiis meis tutorẽ do, non continẽtur nepotes. Aliter.n. filii & aliter nepotes appellantur. Quod ſi dixerit: Poſthumis tutorẽ do, tunc quicũq; natus fuerit, ſiue filius ſit, ſiue nepos, ſub eo tutore qui datus eſt, erit.

De legitima Agnatorum tutela.

TIT. XV.

ARGVM.

Pupillis tutorem ex teſtamento non habentibus Lex duodecim Tabularum agnatos tutores conſtituit.

Diximus, parentes liberis ſuis, quos in poteſtate haberent, teſtamentarium dare tutorem poſſe. Quid igitur ſi nullus ſit tutor teſtamentarius? Aut enim pater inteſtatus obiit, aut quum teſtamentum faceret, tutorem dare oblitus eſt, aut is, qui datus erat, viuo teſtatore deceſſit: in cuius tutela eruũt hi? Et lex duodecim Tabularum in hoc caſu tutores dat eis agnatos.

ARGVM

Cognatorũ appellatio generalis eſt, in parentes liberos, ac propinquos ex latere diducta. Quid autem horum vnum quodque, et quid agnati, aptis finitionibus explicatur.

Et quinam ſunt agnati? Habeto hac in modum §. Sũt autē.

cuiuſlã prauiæ inſpectionis. Cognatio nomen eſt generale, & in tria diuiditur: in parẽtes, in liberos, & in propinquos ex latere. Et parẽtes quidem ſunt, qui nos genuere: pater, mater: auus, auia: proauus, proauia: et qui ſupra hos ſunt. Liberi ſunt qui ex nobis naſcuntur: filius, filia: nepos, neptis: pronepos, proneptis: et qui infra hos ſunt. Ex latere autẽ veniunt, qui neq; nos genuere, neq; a nobis gignũtur, ſed eãdẽ ſtirpẽ, & radicem nobiſcũ cõmunẽ habent: veluti frater, ſoror, patruus vel auũculus, amita vel matertera, conſobrinus, cõſobrina, et qui ex iis naſcuntur. Porro cognatio hæc quæ ex latere venit, in duas ſpecies diuiſa eſt: in agnatos et in cognatos. Et agnati quidẽ ſunt, quæ p virilẽ ſexũ nobis cõiungũtur: veluti frater eodẽ patre genitus, & liberi eius: itẽ ſoror eadem matre genita. tũ patruus, ac liberi eius, deinde & amita. Cognati vero ſunt, qui per fœminã nos cõtingunt. Vt ſoror eadẽ matre tantum genita, ac liberi eius: item matertera ac liberi eius: tum et amitæ liberi Agnati autẽ & legitimi dicuntur, a lege, ſcilicet quaſi Græce dicas νομίμους Dicũtur vero et cognati, quaſi dicas naturales: quoniam quos Ius ciuile nouit, hos nouit & natura. Cognati vero tãtũ habẽt cognationẽ naturalẽ. Quos.n. natura nouit, hos nõ protinus nouit & ius ciuile. His ita præuiſis, videto nunc rẽ de qua agimus. Quum igitur nulla eſt perſona teſtamẽtaria, ſub cuius tutela

ſint liberi, neceſſe eſt, vt legitimi ſiue agnati tutelam, ſuſcipiant, qui per virilis ſexus perſonas nobis coniuncti ſunt. Agnati autem dicuntur hi, veluti frater eodem patre natus, & filius eius nepoſq; ex eo. Qui vero per fœminas nos contingunt, agnati non ſunt, ſed naturali ratione cognati. Sic igitur materteræ meæ filius, agnatus mihi non eſt, ſed cognatus: ſed & ego ei cognatus ſum, quoniam qui naſcuntur, patris non matris familiam ſequuntur. Atqui amita agnata eſt: qui tamen ex ea naſcitur cognatus eſt. Quæ ergo huiuſce rei ratio? Quia interueniens fœminæ perſona, nempe amitæ agnationem interſcidit. Id enim in vniuerſum ſciendum eſt: Quã quiſque me cognatione contingit, eam & me cum illo habere.

ARGVM.

Inteſtatus quo ad tutelæ cauſam, non is tantum deceſsiſſe videtur, qui omnino teſtamentum non fecit, ſed & qui teſtatus tutorem teſtamento non dedit, aut eius datio minime tenuit.

Quod autem diximus, agnatos ad tutelam vocari, non hinc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentũ is, qui tutores dare poterat: ſed ſi quãtum ad tutelæ cauſam pertinet, deceſſerit inteſtatus. Quod & tunc contingit, quum is, qui datus eſt tutor, ante eum qui dederat, defunctus eſt: aut quum teſtator in teſtando oblitus eſt filio dare tutorem. §. Qđ auti.

ARGVM.

Agnationis iura, non cognationis capitis minutione ſ ... Et ciuili ratione ciuilia Iura corrumpi poſſe, naturalia nequaquam.

Sed ius quidem agnationis plerunq; qualis capi
agna- *tis diminutione perimitur, quoniam agnatio iuris*
t.o ... *Ciuilis nomẽ eſt. Cognationis autem iura nõ omni* *capitis diminutione mutantur. Et hæc quidem in* *... natione ratio eſt: quia ciuilis ratio (.i. capitis diminutio) ciuilia quidẽ iura (id eſt, agnationis) corrũpere poteſt: naturalia vero (.i. cognationis) nõ vtiq;.*

De capitis diminutione.

TIT. XVI.

ARGVM.

Capitis minutio, quæ prioris ſtatus commutatio eſt, tres habet partes, vt alia maxima, media alia, alia minima fit. Et quibus modis vnaquæque contingat, recte ac ordine traditur.

§. Ma- *Diximus capitis diminutione iura agnationis*
xima. *plerũq; corrũpi. Conſtituamus quid ſit capitis diminutio. Capitis diminutio eſt, prioris ſtatus cõmutatio aut ita: eſt affectio ex circunſtantia iuris Ciuilis cõtingens, ſtatũ eius qui eã patitur, aut mutans, aut minuẽs. Tres aũt ſunt capitis diminutiones. Aut .n. maxima eſt, aut minor, quam aliqui mediã vocant, aut minima. Tres igitur ſunt capitis diminutiones, maxima, media, minima. Maxima autem*

capitis,

capitis diminutio eſt, quũ quis & libertatem ſimul & ciuitatem amittit. Quod in iis contingit, qui per atrocitatẽ ſententiæ in eos latæ ſerui pœnæ efficiuntur, veluti quum beſtiis aut igni tradendi ſunt: vel in libertis, qui ingratitudinis in patronũ admiſſæ cõdemnãtur: & in iis qui ſe ad pretium participãdũ venundari paſſi ſunt. Horum enim vnuſquiſque in maximã capitis diminutionem collapſus, vna cũ ciuitate, & libertatem amittit. Media capitis diminutio eſt, quũ ciuitas quidẽ amittitur, ſed libertas manet integra, quod ei contingit, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei qui in inſulam deportatus eſt. Vtreque enim, quum liber maneat, ciuitatẽ Romanam exuit: Et in hoc quidem æquales ſunt: ſed in illo differũt, quòd deportatus, certo loco cõcludatur, hoc eſt, inſula quadam: is vero, cui aqua & igni interdictũ eſt, omni loco arceatur. §. Minor.

Minima capitis diminutio eſt, quũ & ciuitas & libertas retinetur ac ſalua permanet: ſed præſens hominis ſtatus mutatur, quod in iis accidit, qui quũ ſui iuris eſſent ſeipſo in adoptionẽ dederũt, & alieno iure ſubiecti ſunt facti: aut cõtra; is qui alieno iuri ſubiectus erat, ſui iuris factus eſt. In his.n. tantũ, ius alienæ poteſtatis, aut ius ſuæ poteſtatis cõmutatũ eſt. An ſeruus igitur, quũ manumittitur, capitis diminutionẽ patitur? Et dicimus, nequaquã quoniam neque ante, caput vllũ habuit, ſed nũc demũ a §. Minima. §. Seruus.

manumiſsione caput habere, & iure ciuili cognoſci
§. Qui bus. *cœpit. Quibus autem princeps dignitatem adimit, ii capite minui non videntur. Itaque neque is qui ſe natu motus eſt, capite minutus dicetur.*

ARGVM.

Capitis minutione agnationis ius plerũque perimi, et cõtra cognationis iura plerũque nõ perimi. Et cur ita.

§. Qđ antè. Per capitis igitur diminutionem plerunque eius agnationis perimitur. (cur antẽ addatur dictio, Plerunque, mox diſcemus) cognationis vero ius plerunque non perimitur. Ideo autẽ dixi, Plerunque, quod minima capitis diminutio interueniẽs in ſuo habitu ſtatuq; cognationis iura cõſeruet: maxima uero capitis diminutio intercurrens ius quoque cognationis corrũpat. Nã ſi quis redactus in ſeruitutẽ fuerit, cognatus iis nõ manet quibus cognatus erat. Sed neq; is quis ſemel liber poſtea ſeruus factus eſt: poſt manumiſsionem, priſtinas cognationes, quas antequã in ſeruitutẽ redigeretur habeat, recipit. Sed & ſi in mediam capitis diminutionem inciderit, veluti deportatione: & hunc in modum ſoluitur cognatio.

ARGVM.

Tutela legitima cum ſibi locum vindicat, diuerſorum agnatis graduum exiſtentibus, ad eos qui propiores ſunt, defertur: æqualium autem graduum qui ſunt pariter omnes ad eam vocantur.

§. Cũ autẽ. Intellexiſti igitur, quum pupillo tutor quæritur, nec vllus eſt teſtamento relictus, locum agnatis fie-

ri ad tutelam. Quod ſi plures ſunt cognati, non ad omnes ſimul tutela pertinet, ſed ad eos tantum qui proximiores gradu ſunt, veluti eſt, agnatus frater, eſt & patrus. Magis eſt, frater ad tutelam vocetur Si tamen plures eiuſdem gradus ſint, veluti, multi fratres, aut plures patrui, omnes pariter vocantur.

De legitima patronorum tutela.

TIT. XVII.

ARGVM.

Libertorum tutelā mens tacita legis duodecim Tabularū ad patronos defert: vt quos hæreditatis commodo ſubleuat, eoſdē ex iuris regula tutelæ onere grauet.

Libertus aut liberta tutore indigebant ob minorem ætatē: quis eorum tutelam ſuſcipiet? Teſtamentarius? nequaquam. Hos enim dat is, qui impuberes in poteſtate habet. Qui autē ex ſeruitute manumiſſi ſunt in poteſtate nullius videntur eſſe: quoniam nec parētes habere intelligūtur. Legitimi igitur. Et quo modo is qui parentes nō habet, propinquos ex latere habere poteſt? quum hi per illos comprehendantur. Quid ergo eſt? Lex duodecim Tabularum patronos, & eorū liberos, ad Tutelā horum vocat. Quoniam (vt & iam ſupra diximus) dationē libertatis vnus tutela ſequitur: Vocatur autē et hæc legitima tutela

quoniam ex lege duodecim Tabularũ inuenta eſt. Sed dicat hic aliquis: Atqui quum verba legis duodecim Tabularũ legerẽ, nullam huiuſce tutelæ mentionem inueni. Verũ huic dicemus: quãuis nõ nominatim, & expreſsis verbis in ea lege de hac tutela diſſeratur, tamẽ per interpretationẽ ex mente legis id poſſe colligi. Sic enim in parte aliqua ſuarum cõſtitutionũ ait, Si quis ſine liberis, & inteſtato deceſſerit, ad hæreditatem huius agnati vocatur. Et rurſus in alia parte ait: Si quis tutore indiget, huius tutelã agnati ſuſcipiunto. Agnatos igitur, quibus emolumentum hæreditatis detulit, & onere tutelæ grauauit. Et hæc in ingenuis. Quũ autẽ ad libertinos veniſſet, ita loquuta eſt. Si libertus aut liberta ſine liberis, & inteſtato deceſſerint, ad hæreditatem horum patroni, aut eorum liberi veniant. De tutela vero, nihil omnino dixit. Quum igitur patronos ad liberorum hæreditates vocaſſet, neceſſario veteres tota legis mente perſpecta, ad ſimilitudinem agnatorum dixere, & patronos eodem modo onus tutelæ ſubire: quoniam plerumque, vbi ſucceſsionis emolumentum eſt, ibi & onus tutelæ eſſe oportet. Ideo autem dixi, plerunque; quia ſi à fœmina impubes manumittatur, & impubes libertus decedat, ipſa quidem ad hæreditatem eius vocatur, ſed tutelæ eius (dũ viuit) onere nõ premittitur. Quoniã tutorẽ eſſe, virile officium eſt, & alienũ à fœminis.

De legitima parentum tutela.

TIT. XVIII.

ARGVM.

Pater emancipans, patronorum exemplo filio ac deinceps ab ipſo emancipatis legitimus tutor erit.

FILIVM *meum, filiámve, aut nepotẽ, vel neptem, quum adhuc impuberes eſſent, emancipaui. Quis horum tutelam ſuſcipiet, quoniã omnino tutore indigent? Teſtamentariũ non poſſis dicere. Nam is teſtamento dat tutorem, qui impuberẽ in poteſtate habet. Agnatũ igitur? Sed per emãcipationẽ ius agnationis corruptum eſt. Quis ergo ad tutelã vocatur? Quemadmodũ et ſupra diximus, pater et auus, qui eos manumiſerint: exẽplo patronorũ, & tutores eorũ erunt. Atq; ita et ipſi legitimi tutores dicũtur.*

De fiduciaria tutela.

TIT. XIX.

ARGVM.

Patre vel auo impuberis emancipati, tutoribus legitimis defunctis, ex liberis vnus qui viginti quinque annis maior ſit, fiduciarius tutor eſt; non legitimus. In patroni autem filio non idem ſeruatur qui liberti, vt patronus, tutor ſit legitimus. Et cur ita.

PRAETER *iam dictas tutelas, eſt & alia, quæ vocatur fiduciaria*. Nam *ſi filium meum, aut filiam vel nepotem aut neptem, vel pronepo-*

tem aut proneptem, quum impuberes eſſent, manumiſero: ego legitimus eorum tutor fio, quemadmodũ ſuprà proximo titulo dictum eſt. Quoniam manumiſſor liberi capitis, exemplo eius qui ex vera ſeruitute manumiſit, ad tutelam eius vocatur. Si ergo contingat, vt ego liberos maſculos relinquens decedã, hi fiduciarii tutores erũt impuberis cuius ego per emancipationẽ factus ſum tutor legitimus. Enenit *autem, vt non ſolum frater frati fiat tutor fiduciarius: ſed etiam patruus fratris filio, & pater filio.* Et *frater quidem fratri hunc in modum:* Duos *habebam filios, alterũ vigintiquinque annorũ aut etiam maioris ætatis, alterum impuberẽ.* Quum *impuberem emancipaſſem, ego ei legitimus tutor erã.* Me *defuncto, frater perfectæ ætatis, tutor ei erit fiduciarius.* Patruus *vero fratris filio quomodo?* Filium *habebam maiorem vigintiquinque annis, & nepotem neptemve ex filio iam ante mortuo.* Emancipaui *hunc nepotem: dubium non eſt, quin ego ei fiam tutor legitimus.* Poſt *mortem igitur meã, patruus vt fiduciarius tutelam ſuſcipiet.* Pater *autem filio, hunc in modum:* Filium *habebam maiorem vigintiquinq; annis, & impuberem nepotem ex eo.* Nepotem *emãcipaui.* Ego *quidem vt legitimus ad tutelã vocor: ſed a morte mea, pater vt fiduciarius vocabitur.* Verũ *dicat hic mihi aliquis: Quare quũ patronorũ liberi, legitimi tutores dicantur eorum*

parentũ liberi; qui impuberes emanciparunt, appellationẽ mutant: nam parentes legitimi tutores dicũtur, eorũ liberi fiduciarii. Sed hæc eius rei ratio eſt. Nam ſi ego viuens filium meum ſui iuris non feciſſem, omnino poſt obitum meũ ſui iuris fieret, nec in poteſtatem fratris ſui aut patrui caderet. Ideo nec eandẽ tutelam habebit filius emancipatoris, ſed vocabitur fiduciarius. Libertus autem, ſi manumiſſus non fuiſſet, ſed ſeruus manſiſſet, vtique ſeruus liberorum defuncti futurus erat. Porro tunc præfati omnes ad dictas tutelas vocantur, quum maiores fuerint vigintiquinque annis. Id enim generaliter Imperatoris noſtri conſtitutio in omnibus tutelis, & curationibus obſeruari præcepit. Abſurdum namque exiſtimauit, eum, qui alterius cura indigeret, aliorum bona adminiſtrare.

De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia, & Titia dabatur.

TIT. XX.

ARGVM.

Pupillis vtroque tutore carentibus, id eſt, teſtamentario ac legitimo, ex lege Attilia Romæ ab Vrbano Prætore & Tribunorũ parte maiore tutor dabatur: In prouincia autẽ ex lege Iulia & Titia, Præſidis iudicio: vnde vt Attilianus, ita Iulius Titianus dictus,

PVPILLVS aut pupilla opus habebant tutore. Non erat teſtamentarius, ne agnatus quidem. Ceſſabat & tutela, ad quã patroni vocantur. Neq; pater extabat, qui ad exemplum patroni tutelam ſuſciperet. Fiduciaria quoque tutela, locum non habebat: Quis ad tutelam vocandus eſt? Et dicimus Romæ à Prætore vrbano cum maiore parte Tribunorum plebis (hi autem omnes decem erant) ideſt, cum ſex aut ſeptem, inquiſitione habita, tutorem dari, idq; ita iubente lege Attilia. Vnde & Tutor, qui ſic datur, ab authore dicitur Attilianus. Sed Anguſtiſſimis finibus eius legis cõſtitutio continetur. Neque enim extra Romam procedit. Sed in prouinciis ad exemplum eius duæ ſunt latæ leges, Iulia & Titia, quibus iubetur vt iis quibus tutor quæritur, iudicio Præſidis prouinciæ tutor detur: qui et ex illis appellationem ſumpſit, vt Iulius Titianus vocetur.

ARGVM.

Teſtamentarii tutoris quandiu ſpes eſt futuri, tandiu locum datiuus habet, qui tum eſſe tutor deſinit, cum ſublato obice, teſtamẽtarius ad tutelam accedet.

§. Sed et ſi teſtamẽto.

Porro non ei tantum qui tutorem habet, Attilianus tutor aut Iulius Titianus datur: ſed etiam quum is qui tutor eſſe debuit, ex aliqua cauſa impedimentũ habet, ne tutelam ſuſcipiat. Quod enim

ſi quis moriens hærede inſtituto filio, tutorē ei ſub conditione dederit: ſi nauis ex Aſia venerit; aut ex die: veluti poſt bienniūm ab obitu ſuo? Quandiu aut conditio aut dies pendet, Attilianus aut Iulius Titianus tutor datur. Sed & ſi pure datus eſt tutor, et his qui hæres ſcriptus eſt, deliberat de adeūda hæreditate: finge, n. extraneū hæredem, eſſe inſtitutū, et filium eſſe exhæredatum, tutoremq; ei pure relictū, & interim deliberare ſecū hæredem ſcriptū. Et hac ſpecie datur Attilianus tutor, aut Iulius Titianus. Quod ſi contingat, vt aut conditio exiſtat, aut dies veniat: aut hæres adeat; tunc is qui in teſtamento datus eſt tutor, ad tutelam accedet, et hi tutores eſſe deſinent. Sed & ſi is qui tutor eſt, in hoſtium poteſtatē venerit: rurſus, in vrbe quidem Roma Attilianus, in prouinciis vero datur Iulius Titianus tutor: qui & ipſi tutores eſſe deſinent, quum is qui captus erat ab hoſtibus, hoſtes effugerit; nam reuerſus, tutelā iure poſtliminii recipit. Et hæc quidē olim ſic habebant. Poſtea ſublata eſt Attilianorū tuorum & eorum, qui ex lege Iulia & Titia dabantur, datio: nā & Conſules primo vtriuſq; ſexus pupillis tutores ſecundū iuriſdictionē ſuam dare cœperūt, hoc eſt, inquirentes, an hi qui tutores erant dandi locupletes eſſent, an honeſtam frugiq; vitā ducerent, an denique alienis bonis adminiſtrandis ſufficerent. Poſt Conſules autē & Prætores ex conſtitutionibus

§. Ab hoſtibus.

§. Sed ex his

eandem rem ad curam ſuam reuocauerunt. Nā prædictæ leges Attilia & Titia nihil neque de cautione a tutoribus exigenda, rem pupilli ſaluam fore, cauebant: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem conſtituebant.

ARGVM.

Tutores Romæ Præfectus hoc iure: & Prætor pupillis dabant: in prouinciis autem Præſes, aut eius iuſſu magiſtratus ſecundum quiſque ſuam iuriſdictionem, niſi pupillarum facultatū magnitudo nō ſinat.

§. Sed hoc iure. Hoc igitur iure vtimur, vt in vrbe quidem Roma, aut Præfectus vrbis, aut Prætor ſecundum iuriſdictionem ſuam tutores det, (ideo aūt dixi, Secundum iuriſdictionem ſuam, quia ſunt aliqui quibus præfectus non autem Prætor, decernere tutores poſſit) in prouinciis vero Præſides Prouinciarum, aut magiſtratus iuſſu Præſidum, dummodo non amplæ ac magnæ ſint impuberum facultates, tutores creant.

ARGVM.

Pupillis hodie, ſi horum facultates quingentos non excedant aureos, Præſidis iuſſu non expectato, quiuis magiſtratus ciuitatis Epiſcopo aſſiſtente, tutores dat, cautione rem pupilli ſaluam fore data: cuius periculum ad recipientem, non ad magiſtratū pertinet.

§. Nos autē. Verum imperator noſter per conſtitutionem ſuā, huiuſcemodi difficultates hominum reſecans diſpoſuit: vt non expectato Præſidium iuſſu, ſi facultates pupilli, vel adulti vſque ad quingentos

aureos valeant: defenſores ciuitatum vna cũ eiuſdẽ ciuitatis religioſiſſimo Epiſcopo, vocatis & aliis publicis perſonis, id eſt magiſtratibus, vel Alexandræ Iuridico, tutores aut curatores creent: legitima cautione ſecundum ea, quæ eadem conſtitutione expreſſa ſunt, præſtanda idq; eorum periculo, qui illã accipiunt, ſi contingat, vt is qui eam cautionẽ præſtiterunt, locupletes non ſint.

ARGVM.

Naturali congruit rationi, vt qui per ætatem ſe regere nequit, alterius cura regatur. finita autem tutelæ adminiſtratione, non ante, tutelari iudicio ad reddendam geſtionis rationem tutor conueniendus eſt.

Porro in tutela ſint impuberes naturali iuri congruit: quoniam iuſtum eſt, vt is qui perfectæ ætatis non eſt alterius cura regatur. Quum vero puberes facti fuerint pupilli, tutelæ iudicio cũ tutoribus ad reddendam rationem agent.

De authoritate tutorum.

TIT. XXI.

ARGVM.

Pupillo rem ſuam meliorem facienti, tutoris authoritate nil opus: vbi autem deteriorem vel mutua obligatione eſſet facturus, cõtrahentem ſecũ ſibi obligat, non aut obligatur, niſi tutoris interueniat authoritas.

Quoniam didicimus, tutorem adminiſtrandis pupilli bonis conſtitui: ſciendum eſt, eum in

omnibus quæ à pupillo gerũtur, authorem eſſe debere: etſi quid ſine authoritate illius factũ fuerit, nihil factũ eſſe videri. Sunt tamẽ in quibus non admodũ tutoris authoritate opus ſit. veluti, ſtipulatus eſt à me pupillus: Decẽ *aureos mihi dare ſpondes? ad hoc vt valeat ſtipulatio, ſuperuacua eſt tutoris authoritas. Quòd ſi pupillus ipſe ſtipulãti promittat, ad cõſtituendã ſtipulationẽ cõnſenſus tutoris neceſſarius eſt. Placuit. n. pupillũ meliorẽ conditionẽ ſuã facere poſſe, et facultates ſuas augere ſine tutoris authoritate, peiorẽ vero facere cõditionẽ, aut minuere facultates non poſſe, niſi in re agẽda interueniat tutoris authoritas. Vnde in iis caſibus, in quibus vltro citroq; actiones inter cõtrahẽtes naſcũtur, vt in locatione, mãdato, vel depoſito (nã is qui depoſuit, directã habet depoſiti actionẽ: qui vero aliquid in rẽ depoſitã impẽdit, contrariã) niſi interuenerit tutoris authoritas, is quidẽ qui cum pupillis contrahit, obligabitur, ſed ipſi inuicẽ, contrahenti non obligabũtur.*

A R G V M.

Hæreditatem quamlibet lucroſam, aut bonorum poſſeßionem, vel fideicommiſſariam hæreditatem, non aliter, quam tutore authore adire, aut ſuſcipere põt.

§. Neque tamen. *Sed neque hereditatem adire, neque bonorum poſſeßionem petere, neque fideicommiſſariam hæreditatem ſuſcipere aliter poſſunt, quàm tutore*

authore, quamuis illis admodum lucroſa ſint, nec vllum in ſe damnum habeant.

ARGVM.

Tutor actui preſens authoritatem præſtare debet alioqui poſt tempus, aut per epiſtolã abſens authoritatem interponens nihil agit.

Præſens autẽ tutor, author fieri debet, ſi id quod agitur, pupillo cõducere exiſtimat. Sin autẽ poſt tempus adſit, aut abſens per epiſtolam id ſignificet non vtiliter authorẽ ſe facit: veluti, cõtraxi ego cũ pupillo, neceſſe erat, vt ipſo in cõtractu tutor præſens dicere, ſe authorem fieri. ſi ergo quũ eo tempore domi in vrbe ageret, poſt diem forſitam vnum venerit ad me, et dixerit ſe authorẽ fieri: aut etiã non venerit, ſed p literas ſignificauerit ſe authorẽ fieri: authoritas hæc (vt dictum eſt) nihil proderit. §. Tutor.

ARGVM.

Tutor pupillo ſecum litigaturo author eſſe non poteſt, ſed curatoris opera iudicium exercendum eſt.

Iudicium quoque ſuſcipere cum tutoris authoritate debet pupillus. Vnde illud quæſitum eſt, quum ego tutelã pupilli gererem, litem cum eo habebam, reus an actor. Pupillus ſine authoritate mea iudicium ingredi non poterat, & ego author in rem meam vetabar eſſe. Porro nec lis moram patiebatur. Hac in ſpecie olim à Prætore tutor dabatur, qui dicebatur Prætorius, quòd a Prætore daretur. Verum ſublata veteri ſolẽnitate, ſublatus eſt §. Si ĩter tutorẽ.

& tutor Prætorius, Hodie igitur in locum, eius datur curator: quo conſtituto peragitur iudicium, eoq; ad finem perducto, curator eſſe deſinit. Et hoc in caſu, eodem tempore & ſub tutela eſt pupillus & in curatione. Nam aliis quidem in rebus, ego ei tutor ſum. In ſola vero lite, quam aduerſus me habet, in curatione dati curatoris eſt.

Quibus modis tutela finitur. TIT. XXII.

ARGVM.

Tutelam pubertate finiri. Metimur autem pubertatem non (vt veteres) impudice ex corporis habitudine inſpecta, ſed annis, ſcilicet, in maſculo decimo quarto, in fœmina duodecimo completo.

Quum dictum ſit, quemadmodum tutela conſtituatur, dicamus quomodo ea & ſoluatur. Quod enim aliquo modo conſtitutũ eſt, hoc & aliquo modo ſoluitur. Soluitur tutela per pubertatẽ tũ maſculi tũ fœminæ. Pubertatem autẽ veteres, non ſolum ex annis, hoc eſt, ex eo quod quis decimumquartũ annum egreſſus eſſet, æſtimabant, ſed etiam ex habitu corporis. Itaque ſiue quis eo habitu corporis fuiſſet ante decimumquartum annum, ſiue maior fuiſſet quatuordecim annis, nec habitus adfuiſſet, inter pu beres non numerabatur. ſed tunc demũ cũ vtraque concurrebant. Verũ Imperator noſter ſanctiſſimus,

indignum id eſſe caſtitate ſuorum temporum iudicans, voluit id quod veteres in fœminis ſeruabant: nam ſolum in iis ſpectabant tẽpus, an ſcilicet maiores eſſent anno duodecimo, quippe qui habitum curioſius quærere existimarent indecorum eſſe. Putauit igitur Imperator noſter, & in maribus impudicum eſſe corporis habitu inſpicere: atque ideo quod in fœminis veteres ſeruabant, id & in maribus valere voluit. Eaque de re, & constitutionem edidit: in qua ſtatuit, vt pubertas in maribus poſt completum annum decimumquartum inciperet, et quæ de fœminis erant prodita, in ſuo ſtatu reliquit, vt ab anno duodecimo impleto puberes eſſe intelligeretur.

ARGVM.

Tutelam arrogatione, deportatione, ſeruitute ac captiuitate pupilli finiri, ſed & conditionis euentu, naturali morte tam pupilli, quam tutoris: at capitis diminutione ſiue maxima, ſiue etiam media, ac minima pupilli omnem tutelam perimi: tutoris autẽ minima legitimam duntaxat. Verum quæ temporalis eſt, tempore quoque cedente finitur.

Præter modum iam dictum ſoluitur & tutela ſi impuberes aut in captiuitatem venerint, aut in arrogationem ſeſe dederint, vel ſi etiam deportati fuerint. Nam aliquando ii qui proximi ſunt pubertati, tale aliquid admittunt, ob quod imponam hanc incidant: aut adeo ingrati ſunt aduerſus patronos ſuos, vt in ſeruitutẽ redigantur: aut nõnunquã etiã §. Itẽ finitur.

in hoſtium manus veniunt. Tutelā igitur ſoluit ac-
§.Sed *perimit, & minima, & media, et maxima capitis*
& ſi. *diminutio. Sed & ſi quis impuberi tutor teſtamento datus fuerit ad certam conditionem: veluti, Tutor eſto, donec nauis ex Aſia venerit, poſt conditionis euentum, ſoluitur tutela.*

§. Simili modo. *Tutoris quoq; morte, vel eius qui in tutela eſt tutela finiri ſolet. Sed & ſi maximam capitis diminutionē tutor paſſus fuerit, per quā libertatem amiſit: aut mediā per quam ciuitatem exuit omnis finitur*
§.Sed & capitis. *tutela. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti, ſi ſeipſum in arrogationē dederit, ſola legitima tutela perit: Cæteræ vero, hoc eſt teſtamētariæ, et quæ a magiſtratibus dātur, in ſtatu ſuo permanent, Nā capitis diminutio pupilli, et ſi ſit minima, oēs tutelas tollit, quoniā alieno iuri ſubiicitur pupillus: porro Tutorē hēre, aliena res eſt ab iis, qui aliena ī poteſtate sūt. Datus eſt aliquis teſto tutor vſque*
§.Præterea. *ad duos annos. Biennio finito, tutelam deponit.*

ARGVM.

Qui vt ſuſpectus remouetur, aut iuſta ex cauſa ſeſe
§. Deſinit. *excuſat, tutor eſſe deſinit.*

Deſinit autem & tutor eſſe, is qui vt ſuſpectus a tutela remouetur, quoniā forte male adminiſtrabat res pupilli. Sed & is qui iuſta ex cauſa ſe excuſat, (quanam vero ſint iuſtæ cauſæ, infra dicemus) tutor haud dubie eſſe deſinit.

De cur

De curatoribus.

TIT. XXIII.

ARGVM.

Tutelarum variis enumeratis generibus, curationis materiam pertractat, vt puberibus, ſiue maribus ſiue fœminis ad annũ xxv curatores dentur ab iiſdẽ certe magiſtratibus, à quibus et tutores. at teſtamento nõ recte dantur, dati tamen Prætoris uel Præſidis Decreto confirmantur. Inuito nemini dantur: tutores vero vel nolentibus præponuntur. Ad certam cauſam tutor nõ datur: curator autem yel maxime dari poteſt.

Diximus eorum, qui ſui iuris eſſent alios in tutela eſſe, alios in curatione, pleroſq; neutro iure teneri. Quum igitur de tutoribus dictum ſit, et quot ſint tutelæ: (Sunt autem hæ, Teſtamentaria, Agnatorũ ſiue legitima, Patronorum ſub qua continetur & tutela parentum manumittentium, Fiduciaria, & Atiliana, ſiue Iulia Titiana, in cuius locum aliam Imperator noſter ſanctiſsimus adinuenit) quumque etiam dictum ſit, quot modis ea finiatur: nunc dicamus & de curatione. Maſculi igitur, ad hæc & fœminæ, quum puberes facti ſunt, curatores accipiunt donec vigeſimumquintum annum egreſsi fuerint. Quamuis enim puberes ſint, adhuc tamen eius ætatis ſunt, vt ſua negotia tueri non poſsint. Dãtur autẽ curatores ab iiſdẽ magiſtratibus, a quibus et tutores. Sed curator teſtamẽto vtiliter nõ datur: verũ da

117a

ARGVM.

Tutor ex iuris regula, licet habenti tutorem non detur, curatorem quandoque dari nil vetat, quod fit tutore, aut idoneo non exiſtente, aut ad tempus excuſationem habente.

Interdum autem & pupilli curatores accipiunt veluti ſi legitimus tutor non ſit idoneus. Nam ideo *ei non alius tutor, ſed curator datur, quia regula eſt, qua dicimus:* Tutorem habenti tutorem dari *non poſſe. Sed & ſi tutor teſtamentarius, vel quem* Prætor aut Præſes dederit, *inidoneus eſt ad adminiſtrationem, dum tamen maligne ac fraudulenter in rebus pupilli non verſetur, curator ei adiungi ſolet.* In locum *quoque eorum, qui ſe ad tempus a tutela excuſant, curatores dari conſueuerunt: de quo & infra latius.* §. Interdũ.

ARGVM.

Tutor valetudine, aut quauis alia cauſa iuſta adminiſtrare præpeditus, pupillo abſente, aut eodem infante, ſuo periculo apud iudicem actorem conſtituit: pupillo autem præſente & loqui potente, ab eodem, tutoris tamen authoritate, conſtitui actor poteſt.

Si tutor aduerſa valetudine laboret, aut alia qua neceſſitate impediatur, quo minus pupilli negotia gerat: veluti ſi ſuis litibus diſtentus ſit & pupillus aut abſit, aut infans ſit, poteſt tutor ſuo periculo actorem conſtituere apud Prætorem *aut* Præſidẽ *Prouinciæ: qui ideo actor vocatur, quia per acta cõ* §. Quod ſi tutor.

ſtituitur. Quod ſi pupillus adſit, & loqui poßit, is ab eo cum tutoris authoritate conſtitui poteſt.

De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Tutor omnis, omniſque curator præter teſtamento & ex inquiſitione datos, cautionem rem pupilli ſaluam fore: datis fideiuſſoribus præſtant.

Quando quidem de curatoribus diximus, quo modo aut conſtituantur, aut eſſe deſinant: & quod alii vſque ad vigeſimum quintum annum in curatione ſint: alii vero, qui certo morbi ac vitii genere tenentur, donec eius mali liberationem cõſecuti fuerint: nunc generalem aliquem ſermonem inſtituimus, qui ad omnes quicunque res aliorum adminiſtrant, ſeſe extendat. Omnis *igitur tutor, omniſq; curator, cautionem præſtare datis fideiuſſoribus debet, per quam repromittat, ſaluas & integras res eorum, qui in tutela ipſius vel curatione ſunt fore.* Hæc *enim maxima* Prætoris *cura eſt.* Ex *tutoribus tamen excipe teſtamentarium, quoniam hic onere ſatiſdandi non grauatur.* Fidum *enim ac diligentem eum futurum in adminiſtrando, ipſo teſtatoris teſtimonio ſatis probatum eſt.* Non *diſsimiliter, et tutores curatoreſq; ex inquiſitione dati, ſatiſ-*

dare non cogãtur. Idoneos nãq; eos eſſe, vel ipſa magiſtratuum inquiſitio argumento eſt. Quoniam hæc & talia inquiri ſolent: an vir ſit bonæ frugi, an locuples, an vitæ pignora habeat, id eſt liberos. Nam qui liberos habet, nouit quẽadmodũ erga pupillos affectus eſſe debeat, quibus in locũ patris datus eſt: deniq; an terrã diligat ĩ qua natus ẽ, hoc eſt patriã.

ARGVM.

Tutores plures aut curatores vbi in teſtamento, aut ex inquiſitione dati ſunt, is ſolus adminiſtrat, qui contutoribus ſatisdationem offert, aut concuratoribus nemine autem offerente ad teſtatoris iudicium recurrendum eſt, quod ſine id quidem teſtatoris iudicio: quinam gerere debeat, appareret, electio tutorum rem decidet: quibus in eligendo diſcordantibus, eliget Prætor, quem volet, ac præficiet.

Interdum tamen & hi debent ſatiſdare. Nam ſi duo vel plures teſtamento aut ex inquiſitione dati fuerint tutores aut curatores: atque vnus eorum quo magis pupillo vel adulto de indemnitate cautum ſit, ſatiſdationem offerat: is contutori vel concuratori præfertur, & ſolus adminiſtrabit, quoniam certior eſt adoleſcenti ſatiſdatio, quàm defuncti teſtimonium, qui falli, ſicut & magiſtratus in inquirendo potuit. Quapropter ei ſoli credetur adminiſtratio. Poteſt tamen et alter hac in re contradicere, & ſatiſdationem offerendo, adminiſtrationem in ſe transferre. Itaque ſi multi ſint tutores **§. Sed ſi ex teſtamẽto.**

teſtamentarii vel curatores, nō poteſt vnus aliquis exurgere, ac dicere contutori vel concuratori Satiſda, & tibi omnem habe adminiſtrationem. Verū ſi quis id velit agere, vt contutor aut concurator ſuus ſatiſdationem praſtet: prior ipſe ſatis offerat, vt deinde per æmulationem, atque ea re commotus alter, ad ſatiſdandum veniat. Quoniam quum ſatiſdationem offero, electionē do contutori, ſatiſne velit a me accipere, & adminiſtrationē mihi cedere: an potius ipſe ſatiſdare mihi, & adminiſtrationē ſibi habere. Quod ſi nemo eorū, qui teſtamēto aut ex inquiſitione dati ſunt, ſatis offerat: tūc ſi quidē defunctus certæ alicui perſonæ adminiſtrationē cōmiſit, is ſolus gerere debet. Sin autē de nemine id teſtator expreſſit, is gerere debet, quē maior pars contutorū elegerit. Nā id ita et edicto Prætoris cauetur. Quod ſi tutores inter ſe de eligēdo eo qui gerere debet, diſſentiūt, & alii hunc, alii illū eligunt: (nā fieri poteſt, vt tā amplæ non ſint pupilli facultates, quin vnius ſufficiat adminiſtrationi) tunc Prætor eligat, quē velit, et ei adminiſtrationē cōmittat, Idēq; omnino dicimus & in pluribus ex inquiſitione datis: nā & in iis, à maiore parte eligi debet, qui rem pupilli gerere poſſit.

A R G *V* M.

Pupillus pubes aut adultus factus ob improbam malignamque geſtionem aduerſus tutores & curatores actionem in factum ſubſidiariam habet, et qui idonee

caueri non curarunt eadem tenentur actione etiam in hæredes tranſitura. Quod ſi cauere detrectent tutores ac curatores, captis pignoribus coerceri debent.

Porro autem pupillus, quum pubes factus fuerit, vel adultus quum ad perfectam & iuſtam ætatem venerit, non ſolum tutores aut curatores ex rerum ſuarum adminiſtratione obligatos habebit, ſed etiā eos, qui ſatiſdationem ab illis acceperint: habentq́; aduerſus eos actionem in factum pro indemnitate ſua: quæ dicitur ſubſidiaria, quòd vltimum auxiliū̃ præbeat. Quum enim neque a tutoribus vel curatoribus, neque a fideiuſſoribus eorum res pupilli indemnis ſeruari poteſt, tunc ii qui ſatiſdationem ab iis acceperunt, actione in factum tenentur: quæ ex ea re vocata eſt ſubſidiaria. Datur autem ea quum aut omnino non curarunt ſatiſdandum ii, qui rare id ſolent, aut quum curarunt quidē, ſed non idonee paſſi ſunt caueri: & non locupletes fideiuſſores acceperunt. Sed & in hæredes datur, quemadmodum et reſponſis prudentum & Principum reſcriptis cauetur. Quibus & illud exprimitur, vt ſi tutores vel curatores creati, ſatiſdare ob adminiſtrationem ſuam nolint, captis pignoribus ad id cogantur, hoc eſt iuſſu magiſtratus ex bonis eorum aliquid capietur, quod loco pignoris ſit. §. Sciendū̃.

ARGVM.

Præfectus vrbis, Prætor ac prouinciæ Præſes ſubſidiariæ non tenentur, ſed qui ſatis accipere ſolent

magiſtratus ſcilicet, ac ciuitatis defenſor.

Porro neque perfectus Vrbis, neque Prætor, neq; Præſes prouinciæ actione ſubſidiaria tenebũtur, ſed ii tantum, qui huiuſmodi ſatiſdationes accipere ſolent, vt magiſtratus, & defenſores ciuitatum. §. Neque.

De excuſationibus tutorum vel curatorum.

TIT. XXV.

ARGVM.

Liberi numero lege definito & locorum priuilegijs ab onere tutelæ excuſant, etiam ſi emancipati ſint: adoptiui non æque. Nepotes ex filio præmortuo, & liberi in acie ipſoque conflictu amiſſi ad idem conferunt: ſicut & qui rerum fiſcalium curam gerunt.

NEQVE id tantum, *quod modo diximus, inter tutores & curatores commune eſt vt ſatiſdare cogantur, ſed etiam illud quod quum ad tutelam vel curationem vocantur, excuſatione vti poſſint. Nam quum lex non neſciret, graues admodum & moleſtas eſſe earum curas ac ſolicitudines, excuſationes quaſdam variis ex cauſis commenta ex: quarum vna qui vſus fuiſſet, onus tutelæ aut curationis euaderet. Plerunque autem propter liberos excuſare nos poſſumus, ſiue in poteſtate ſint, ſiue emancipati. Si enim tres liberos Romæ ſuperſtites quis habeat, vel in Italia quatuor,*

vel quinque in prouinciis, is recte a tutela & curatione excuſare ſe exemplo cæterorum munerum poteſt. Nam et tutelas ac curationes in numero publicorum numerum eſſe, in confeſſũ venit. Sed adoptiui liberi ad excuſationẽ nõ proſunt, ſed naturales (vt dictũ eſt) etiam ſi alteri in adoptionẽ dati ſint. Nepotes ex filio proderunt, perſona quæ in medio eſt defuncta. In patris enim locum ſuccedunt: ſed nepotes ex filia, excuſationem non præſtant. Liberi quoque (vt dixi) ii tantũ proſunt, qui in viuis ſunt: defuncti uero, nõ. Si tamen in bello amiſſi ſint, quæſitũ eſt, an proſint. Et placuit, eos duntaxat excuſationẽ præſtare, qui in acie, ipſóq; in conflictu ceciderint. Nã quãdo ii pro Rep. perierũt, per rerũ geſtarũ gloriam ſemper viuere intelligũtur. Imperator quoque Marcus in conſtitutionibus ſemeſtribus reſcripſit eũ qui res fiſcales aut puplicas adminiſtraret, quãdiu in ea adminiſtratione eſt, excuſationẽ a tutela et curatione habere. Et ratio quidẽ in prõptu eſt, quoniã neceſſe eſt, vt aut dũ rebus pupilli vel adulti operã damus, fiſcus in multis lædatur, aut dũ fiſcum indemnẽ ſeruare volumus, iura adoleſcentiũ minuãtur. §. Itẽ diuus.

ARGVM.

Excuſatio a tutela ſemel ſuſcepta admitti non ſolet abſentia tamen ob Reipub cauſam tandiu excuſat a ſuſcepta, quandiu eadem cauſa, qui ſuſcepit, abeſt: & futuram decerni non ſinit.

§. Itē qui. *Sed & ii qui Republi.cauſa abſunt, à tutela & curatione excuſantur, nō tantum futura, verū etiā ab ea, quæ nunc eis incūbit. Atqui quum quis ſemel adminiſtrationem aggreſſus eſt, excuſatio non ſolet admitti. Verum is qui ſemel adminiſtrationem aggreſſus eſt, ſi medio tempore Reipub. cauſa peregre proficiſcatur, vtitur quidem excuſatione, ſed tantiſper ſine periculo ab adminiſtratione poteſt abſtinere, dum Reipub. cauſa abeſt. Itaque et in locum eius curator datur. Reuerſus autem ex profectione, quā Reipub. cauſa ſuſceperat, ſtatim & tutelæ oneri ſubiicitur: ac ne anni quidem habet excuſationē ſiue vacationem, ſicut & Papinianus lib. V. Reſp. ſcribit. nam anni ſpatium tunc datur reuerſis ex profectione, quā Reipub. cauſa ſuſceperant, ad excuſationē, quam quis ad nouam tutelam vel curationē vocatur. Itaque ſi quū tutor ſim, Reipub. cauſa aliquo proficiſcar, tutor quidē eſſe deſino, ſed reuerſum ſtatim neceſſe erit adminiſtrationem aggredi. Quod ſi quū tutor non eſſem, Reip. cauſa peregre profectus fuero, ac deinde reuerſus ad tutelam aliquam vel curationem vocer, veluti in primo menſe, quam reuerſus ſum, aut ſexto, aut decimo, aut duodecimo, aut denique (vt rem vno verbo abſoluam) antequā annus expletus ſit, excuſatione vti potero.*

ARGVM.

Poteſtatem aliquam gerens, a futura, non a ſuſce-

pta excuſatur tutela.

Sed et qui poteſtatem aliquā gerūt, excuſatione vtūtur, vt voluit Marci Principis *reſcriptū. Sed ſuſceptam tutelam poteſtas ſuperueniens non ſoluit.* §. Et qui.

ARGVM.

Lis non omnium bonorum, aut maioris partis cum pupillo; a tutela non excuſat.

Iudicium cum pupillo vel adoleſcente habebam id excuſationem non præſtat: niſi forte de omnibus noſtris bonis, aut de hæreditate controuerſia ſit. §. Itē ppter.

ARGVM.

Tutelæ tres minime affectatæ, a quarta excuſant, ſi modo diuerſorum ſint patrimoniorum.

Tres tutelæ vel curationes, quas ego non ſtudio & per affectationem accepi, vacationem à quarta tutela vel curatione præſtant, quandiu eæ tres tutelæ vel curationes conſiſtunt. Ideo autem dixi, quas non ſtudio & per affectationem accepi: quia ſi forte huius aut illius tutelam vel curationem affectauerim ſuſcipere, quum opulenta eſſet, eā numerum trium tutelarum non explebit. Sed & illud ſciendum eſt, non ex perſonis, ſed ex patrimoniis, tres tutelas æſtimari. Nam ſi quis tres aut plures liberos decedens relinquat, egoque eorum tutor vel curator fiam: vna erit tutela, quoniam & vnum patrimonium eſt. §. Itē tria.

ARGVM.

PAVPERTAS ab onere tutelæ excuſat (ſi quis

iniunčto muneri ſe imparem doceat) ſicuti valetudo ac literarum imperitia.

§. Sed & p-pter. *Sed & paupertas excuſationem præbere ſolet. Id .n. & diui frater Seuerus & Antoninus, & Marcus deinde Imperator, reſcripſerunt. Inuenias ergo, vbi & paupertas proſit.* §. Itē ppter a'uerſum. *Si quis quum ad tutelam vocatur, in idoneum ſe & imparem oneri iniuncto doceat, aut morbū aliquem excuſet, vel aduerſam valetudinem, propter quā nec ſuas res gerere poſſit, admitti debet ita ſe a tutela vel curatione excuſans.* §. Simili-ter. *Is qui literas neſcit, iuſtam habet excuſationem vt D. Pius reſcripſit quamuis & imperiti literarum, interdum alienis negotiis gerendis ſufficiāt.*

ARGVM.

Inimicus teſtamento datus a tutela excuſatur, non qui ſe teſtatori ignotum allegat. Itē capitales inimicitiæ cū pupillorū parēte excuſant, ſecus ſi nō capitales.

§. Itē ſi ppr-pt:r. *Si quis inimicum ſuum liberis teſtamento dederit tutorem, excuſationem hoc nomine is habebit. Quemadmodum ex diuerſo, non excuſabitur, qui ſe tutelā patri pupillorum quum adhuc viueret, ad miniſtraturum promiſit.* §. Nō eſſe. *Nemo ex eo ſolo excuſationem habet, quod dicat ſe patri pupillorum ignotū fuiſſe: id .n. reſcripto duorū fratrum continetur.* §. Inimicitiæ. *Inimicitiæ, quas cum patre pupillorum vel adultorum exercui, ſi capitales fuerint, nec reconciliatio interuenerit à tutela vel curatione me liberant: Sin aūt capitales non fuerint, excuſationem nō præſtant.*

ARGVM.

Status quæſtio olim mota, facit ne in præſentia tutelam liberorum mouentis ſuſcipere cogat.

Si quis mihi ſtatus controuerſiam fecerit, liberorum eius tutelam non cogar ſuſcipere. §. Itē is qui.

ARGVM

Tutelam vel curationem ſeptuagenarius inuitus non ſuſcipit, ad eam annis xxv. minor vel volens (ſicuti nec miles) non admittitur.

Qui maior eſt annis ſeptuaginta, a tutela, & curatione excuſationem habet. At minor viginti quinque annis, olim quidem ad tutelam vocatus, excuſatione vtebatur, dicens ſe minorē eſſe vigintiquinque annis: verum Imperator hunc non excuſationem, ſed prohibitionem habere voluit. Vnde ſi quis minor vigintiquinque annis ad tutelam vel curationem vocetur, ne excuſatione quidem indiget, vt eadem ſacra conſtitutione expreſſum eſt. Sic itaque neque impubes, neque etiam pubes minor vigintiquinq; annis, ad legitimā tutelam vocabuntur. Id enim ab omni iure ciuili alienum eſt, vt qui in rerum ſuarum adminiſtratione, alieno indigent auxilio, quique ab aliis regi debent, hi ad aliorum tutelam vel curationem vocentur. §. Itē maior

Quemadmodum autem minor vigintiquinque annis nec volens ad tutelam, vel curationem admittitur, ita neque miles. §. Idē & in milite

ARGVM.

Grãmatici, Rhetores, ac Medici tum Romæ, tum in patria artes huiuſmodi exercentes ad numerum leze definitum ab onere tutelæ immunes ſunt.

§. Itẽ Romæ *Grammatici, Rhetores, & Medici qui Romæ ſunt, aut qui in patria ſua has artes exercent, dum ſint intra numerum a conſtitutione, quæ hac de re loquitur, datum, vacationem a tutela & curatione habent. Eſt enim conſtitutio Antonini, quæ quot medici, grammatici, aut rhetores in quaque ciuitate eſſe debeant, declarat.*

ARGVM.

§. Qui autem vult. *Qui plures, ne tutelam ſuſcipiat, excuſationes habet, ſi quas earum probare nequeat, intra legitimum tempus reliquis vti poterit.*

Qui multas habet excuſationes, ſi cum quibuſdam ex iis vteretur, probare non potuit: poteſt intra tempora excuſationis, & cæteris vti.

ARGVM.

Ad tutelam vel curationem vocatus: non ob id appellat. ſed excuſatione vti debet: qua non audita, aut reiecta appellationi locus eſt. Excuſatio autem intra quinquaginta dies continuo currentes ab eo, qui intra centeſimum eſt lapidem conſtitutus proponi debet: qui vero vltra centeſimum eſt, ex quo ſe tutorem reſciuit, in qualibet viginti milliaria diem vnam habet, ac triginta dies, ita vt quinquaginta pauciores non ſint, licet plures interdum eſſe queant.

Is, qui ad tutelam vel curationem vocatur, & onius illud ſtudet effugere, excuſatione vti, & non appellare debet. Tũc enim appellatio neceſſaria eſt; quũ is, qui excuſatione vti voluit, obtinere nõ potuit. Porro qui excuſatione vti vult, intra quinquaginta dies, qui continuo currũt, & vtiles non ſunt, ea vti debet. Nam ex quo die tutorẽ ſe datũ eſſe cognorit, incipiunt currere. Excuſatione autẽ hunc in modũ vti debent, ſiue teſtamentarii ſint, ſiue legitimi, ſiue patroni, ſiue fiduciarii, ſiue a magiſtratibus dati tutores, ſiue etiam curatores ſpecialiter dati, ſiue per leges vocati, ſiue in ciuitate ſint, vbi dati ſunt, ſiue intra centeſimũ milliariũ ab eo loco, ſiue vltra centeſimũ milliarium agant: dinumeratione facta vicenorũ milliũ, quæ in ſingulos dies præbentur & quæ cõficere debet is, qui ad tutelã vel curationem vocatus eſt, vt in locum, vbi datus eſt tutor, veniat ad vtendũ excuſatione ſua. Sic tamen vt poſtquam venerit in ciuitatẽ in qua ſe velit excuſare, reliqui ſint ei triginta dies. Quod & Scæuola ſic dicebat cõputari debere, vt nõ minus quã quinquaginta dies tutor vnquã ad proponendã excuſationem haberet, ſed & plus interdũ. Veluti, quũ certior factus eſt, aberat CC. millibus, habet quidẽ in iter X. dies: ſed poſt aduẽtũ ſuũ habet XL. dies Aberat CCC. ĩ iter quidem habet XV. dies: & poſt aduentum habebit reliquos XXXV. dies. Sin abfuit CCCC. millibus, §. Qui excuſare.

in rationem itineris habet. XX. dies: vicies.n. XX. faciunt CCCC. et quũ aduenerit, habet dies XXX. Quod ſi abfuit CCCCC. millibus, dies habet XXV. itineris nomine: et XXX. poſt aduentũ ſuũ Sin vero M. millibus erat diſsitus quinquaginta dies habet, quos ĩ iter impẽdat: nihilominus et elapſis quinquaginta diebus, habebit et XXX. dies integros. Et hũc in modum interdum plus habet quam dies quinquaginta ſed nunquam minus, ſit ut dicta exempla ſingillatim oſtendunt.

ARGVM.

Datus ſimpliciter tutor, ad vniuerſum pupilli patrimonium; non ad certas res datus intelligitur.

§. Datus. Datus eſt aliquis tutor: is ad omnes pupilli res datus videtur eſſe. Nec dicendum eſt, in aliis eum eſſe tutorem, & in aliis non eſſe.

ARGVM.

Tutelæ officio functus, ad curationem nominatus, eam ſubire non cogitur.

§. Qui tutelã. Tutor ſui pupilli, is pubes euaſit; Nominatus ſum curator eius. Inuitus curationem ſubire non cogor. Itaque ſi pater me tutorem filio ſuo impuberi teſtamento dederit, addens ſe, me eundem ei curatorem dare: curator eius fieri nõ cogor. Id enim D. ſeuerus & antoninus reſcripſerunt.

ARGVM.

Excuſationem maritus nõ amittit, qui rei uxoriæ adminiſtrationi ſe immiſcuit. Nec qui falſis allegationibus excuſationem impetrauit, liberatur, queminus laſo ob

ſo ob non geſtionem teneatur.

Vxori ſuæ datus eſt aliquis curator. Excuſatione vti poteſt quamuis adminiſtrationi ſeſe immiſcuerit. §. Idē reſcripſerūt
Aliquis quum tutor nominatus eſſet, falſis vſus allegationibus excuſationem meruit. Non liberat id *eum ab onere tutelæ, ſed ſi qua in re læſus fuerit pupillus, quòd ipſe res illius non geſſerit, damnum hoc præſtare cogetur.* §. Si quis aūt.

De ſuſpectis tutoribus Vel curatoribus.

TIT. XXVI.

ARGVM.

Crimen ſuſpecti ex xii. Tab. lege deſcendens Romæ apud Prætorem, in prouincia apud Præſides aut legatum tractatur. Eius autem criminis rei tutores omnes omniſque generis fieri poſſunt ac remoueri, patroni tamen famæ parcitur; ne iudicio hoc lædatur.

QVONIAM *de excuſationibus dictum eſt, dicamus quomodo tutores & curatores, ſuſpecti crimine poſtulentur. Crimen autē hoc ex lege* XII. *Tabul. deſcendit. Sed videamus apud quos crimen hoc intentetur, & qui vt ſuſpecti remoueantur, & qui ſuſpectos facere poſſint. Suſpecti igitur fiunt, in vrbe quidem Roma, apud* Prætorem *: in prouinciis autem, apud* Præſides, *aut legatum, qui* Proconſulis *perſonam ſuſtinet. Dictum eſt, qui cognoſcant, dica-* §. Oſtendimus.

mus & de ſuſpectis. Et ſciendum eſt, tutores omnes ſiue teſtamentarii ſint, ſiue alterius generis ſuſpectos fieri poſſe. Vnde & legitimus, vt ſuſpectus remouetur. Sed & ſi patronus ſit, idē dicemus. hoc tamen ſciendum eſt, famæ patroni parcendum eſſe, licet vt ſuſpectus remotus fuerit. nam ſuſpecti iudicium, famoſum eſt.

ARGVM.

Suſpecti crimen publicum ac populare eſt adeo vt fœminæ quoque admittantur, ſi modo pietatis, aut ſanguinis neceſsitudine ductæ ad id procedant.

§. Cōſequēs Nunc conſequens eſt, vt dicamus qui ſuſpectos facere poſſint. Et ſciendum eſt, publicam eſſe hanc accuſationem, hoc eſt, cuiuis homini liceret, vt eam moueat. Plus dico, & fœminas admittit. Sic.n.id reſcripto diuorum Seueri & Antonini permiſſum eſt. Sed eæ ſolæ admitti debent, quæ pietatis neceſſitudine ductæ ad hoc procedunt: veluti mater, nutrix, auia. Ne ſoror quidē prohibenda eſt. Sed & ſi qua alia mulier fuerit, quam Prætor pietatis ſtudio eo venire viderit, ac non impudentia elatam, nec ſexus verecundiam egredientem, ſed pietate adductam non poſſe æquo animo iniuriam pupillorū ferre, admittet & eam ad accuſationem.

ARGVM.

Impuberes tutores ſuos vt ſuſpectos non remouent: adulti autem de neceſſariorum conſilio curatores accuſant.

Impuberes, tutores ſuos, vt ſuſpectos remouere nõ poſſunt. Sed adulti curatores ſuos accuſare poſſunt: de conſilio tamen neceſſariorum ſuorum, veluti cognatorum & qui per affinitatem iis coniunguntur Et ita id Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. §. Impuberes.

ARGVM.

Suſpectus, qui mala fide gerit, licet ſoluendo ſit, dicitur, Ac proinde qui ob dolum vt ſuſpectus remouetur, infamis ſit: non perinde ſi ob culpam.

Suſpectus autem eſt: & qui non ex fide tutelam gerit: licet ſoluendo ſit. Sic enim id ait Iulianus. Tutor, etiam antequam tutelam gerere incipiat, vt ſuſpectus remoueri poteſt: quemadmodum Iulianus reſpondit, cuius reſponſum, & conſtitutione quadam approbatum eſt. Qui vt ſuſpectus remotus eſt, ſi ob dolum remotus eſt, infamis eſt: ſin ob culpam, non æque. §. Suſpectus. §. Suſpectus aũt remotus.

ARGVM.

Accuſatus vt ſuſpectus, iudicio pendente non adminiſtrat, eo autem mortuo perit accuſatio.

Quandiu quis vt ſuſpectus poſtulatur, donec iudiciũ finem accipiat, ad adminiſtrationem accedere non debet. Eſt enim id ei interdictum, vt Papiniano videtur. Sed ſi cognitio ſuſpecti, ſuſcepta fuerit, ac medio tempore tutor aut curator decedat, extinguitur tale iudicium. Nam qui mortuus eſt, quomodo remoueri poſſit? §. Si quis autẽ.

ARGVM

Tutor copiam ſui ſubtrahens ne pupillo alimenta decerni queant, in bona miſsionem patitur: quibus curatore dato, quæ ſeruando deteriora ſunt futura, vt pupillo prouideatur, diſtrabuntur, & vt ſuſpectus remouetur. Qui ſi non latitet, at falſo non ſubeſſe ad alimenta ſubſtantiam aſtruat mendacio comperto, ad præfectum vrbis puniendus remittitur: veluti libertus, qui liberorum patroni improbe tutelam geſsit.

§. Si qs tutor. *Si tutor non comparet, aut copiam ſui non facit, vt alimenta pupillo a Magiſtratu decernãtur: cautũ eſt Seueri & Antonini cõſtitutione, vt in poſſeſsionem bonorum eius pupillus mittatur, & bonis tutoris curator detur, qui ea quæ tempore deteriora ſunt futura diſtrahat: veluti, iumenta, veſtes, & quæcunque talia ſunt. Ergo vt ſuſpectus remoueri poterit, qui non præſtat alimenta pupillo.*

§. Sed ſi quis *Sed ſi quis copiam ſui faciat, & neget propter inopiam alimenta pupillo decerni poſſe, & compertum fuerit, id falſum eſſe: ad præfectum vrbis puniendus remittendus eſt: quemadmodum & is, qui data pecunia redemit, vt tutor fieret.*

§. Libertus *Libertus quoque ſi male tutelam filiorum vel nepotum patroni ſui geſsiſſe probetur, ad præfectum vrbis in corpore puniendus remitti debet.*

ARGVM.

Satiſdatio tutoris improbum propoſitum non mutat, quæ potius graſſandi in rebus pupilli occaſionem

parat: vnde qui non ex fide gerit, etſi cautionem offerat, vt ſuſpectus remouetur. Suſpectum autem mores indicant, non paupertas reddit.

Ad extremum & illud ſciendum eſt, eos qui per fraudes in tutela vel curatione verſantur etiam ſi ſatiſdationem illam offerant, quæ dicitur, Rem pupilli ſaluam fore, nihilominus remouendos eſſe à tutela. Quia ſatiſdatio maleuolum tutoris propoſitum non mutat: ſed diutius in rebus pupilli, graſſandi facultatem præbet. §. Nouiſſime.

Suſpectum enim & eum putamus, qui tam peruerſis eſt moribus, vt vel ex iis oſtendi poſſit, ſuſpectum eum eſſe. Enimuero tutor aut curator, quãuis pauper ſit, dum & fidus ſit, & diligens, eo nomine quaſi ſuſpectus remouẽdus non eſt. §. Suſpectũ

PRIMI LIBRI FINIS.

ANNOTATIONVM IVRIS CIVILIS A THEOPHILO ANTECESSORE IN GRAECAM LINGVAM TRANSLATARVM,

LIB. II.

Iac. CVRTIO *Iuriſconſulto Interprete.*

Hæc quidem naturali ratione communia ſunt omnium : Aer, *aqua profluens, mare, & litora maris, & ſi quid in iis inueuitur.*

Vniuerſitatis autem: Theatra, Stadia, *et quæcũq; ſunt generis eiuſdem.*

Hæc vero in nullius dominio ſunt : Res *ſacræ, ſanctæ, & religioſæ.*

Ea vero ſingulorum ſunt, quæ modis quam plurimis noſtri fiũt dominii, ac dicuntur Spe*cialia.*

De rerum diuiſione.

TIT. I.

ARGVM.

Procœmio hoc, quæ fuſius ſupra dicta ſunt ad ſolicitandam iuuenum memoriam, paucis perſtringuntur. & quæ dicturus eſt Imperator via admodum facili, definiendo ſcilicet atque diuidendo, ſubintrat: vt primum diuiſionis finitionem apte proponat, ac mox res in ſuas ſecet partes: ponitque hoc loco huius artis, quæ de rebus tractat, diuiſionem ſecundam.

SVPERIORE *libro, enarratis iis, qui iura conſtituerent, factoq; à legum diuiſione initio, diximus, Ius ciuile* Roma*norum circa hæc tria verſari, Perſonas,* Res*, Actiones. Ac plene cumulateq; de* Per*ſonis tradita in eodem lib. doctrina, diximus quoſdã liberos eſſe, quoſdã ſeruos et liberorũ quoſdã ingenuos, quoſdã libertinos.* Alte*ramq; fecimus diuiſionẽ, quòd hominũ quidã eſſent alieni iuris, quidam ſui.* Et *quinã alieni iuris eſſet, ac quot modis id diſſolueretur iterumq; quòd eorum qui ſui iuris eſſent, quidam ſub tutoribus agerent, quidã curatores haberent.* Sed *& hoc intellectũ eſt, quemadmodũ tutores cõſtituerentur, & abſoluerentur, vel excuſarẽtur aut ſuſpecti poſtularentur.* Nũc *ad ſecundum ordine veniamus tractatum: et de re-*

rum diuiſione dicamus. Eſt autē diuiſio cōpendiaria infinitæ materiæ comprehenſio. Porro *ſumma rerū diuiſio eſt hæc, quòd quædam in dominio ſeu patrimonio noſtro ſint, quædam extra dominium ſeu patrimoniū noſtrū habeātur. Namq; alia, iure naturali, ſiue gentiū communia ſunt omnium, alia publica, alia vniuerſitatis, alia nullius, pleraq; in ſingulorū dominio: quæ variis ex cauſis cuique acquirūtur, ſicut ex iis, quæ ſequuntur apparebit.*

ARGVM.

Communia quæ nam ſint: & quæ publica, recte atque ordine traditur.

§. Et quidē naturali. Naturali ergo Iure, communia omnium hominum hæc ſunt: aer, aqua perēniter fluens, & mare, eoq; etiam litora maris. Nemo igitur ad litora maris accedere prohibebitur; veluti pro deambulandi, aut nauis adaptandæ gratia Sic tamen, vt a villis ſiue domiciliis, monumētisq; ibi poſitis, & ab ædificiis abſtineat, nec iis negotiū faciat. Hæc enim omniū cōmunia, aut iuris gentiū nō ſunt, ſicut & mare eſt. Flumina autē omnia, & portus, publica ſunt, hoc

§. Flumina. eſt populi Romāi. Quapropter et ius piſcandi omnibus cōmune eſt, in fluminibus & portubus. Quoniam vero dixi, litora vt mare, iuris gentiū eſſe, definiendū eſt, quid ſit litus. Litus eſt quatenus hybernus fluctus maximus excurrit. Vnde & æſtate, vſq; ad eum locum litus definimus.

ARGVM:

Publicus Riparum vſus eſt, ſicut & fluminis: at proprietas eorum eſt, quorum prædijs adiunctæ ſunt: vnde & eorum quoque arbores ibidē natæ, eſſe intelliguntur: cum ſubiecto ſolo ſuperficies cedat.

Riparum quoque vſus, publicus eſt, vt volunt iura gentium, ſicut & ipſius fluminis vſus, publicus eſt. Itaq; verbi gratia, & nauigiū ad ripas appellere, & funes de arboribus ibi natis religare, & nauis, onera in his locis reponere, liberum cuiq; eſt: ſicuti nec p flumē ipſum nauigare, quiſquā prohibetur. Vſus igitur riparū, vt dictū eſt, publicus, aut Iuris gentiū eſt: ſed proprietas ipſarum eorū eſt, quorū prædiis adiuncta ſunt, vel adhærent. Qua de cauſa, & arbores in iis ripis natæ, eorū ſunt, quorū & proprietas riparū. Subiecto enim ſolo, cedit ſuperficies. §. Riparū.

ARGVM.

Litorum etſi publicus vſus eſt, proprietas tamen eorum dominum agnoſcit neminē, cuius iuris & mare quoque eſt, & quæ mari ſubiacet terra vel arena.

§. Litorū.

Litorum quoq; vſus publicus eſt vt & ipſius maris: & ob id data eſt facultas volentibus caſas ibi ſibi componere, in quas ſe recipere poſſint, vt & retia ſiccare, & ex mari deducere. Sed proprietas eorum, proprium nō capit dominum: eiuſdē enim iuris eſt & mare, & quæ ſubiacet mari terra vel arena.

ARGVM.

Vniuerſitatis, non ſingulorum propria ſunt, quæ hic enumerantur.

§. Vniuerſitatis. Vniuerſitati ſunt, non ſingulorum veluti, quæ in ciuitatibus ſunt, theatra, ſtadia, publica balnea, porticus, & ſi qua alia ſunt communia ciuitatum.

ARGVM.

Res ſacræ ac Deo dicatæ in nullius, bonis eſſe poſſunt. Nam quod iuris eſt diuini, nullius ſubeſt dominio. Sacræ autem res quid ſint, hic dicitur: Eas tamẽ aut alienari, aut obligari, cõſtitutione principali prohibitum eſt.

§. Nullius. Nullius autem ſunt res ſacræ, religioſæ, & ſanctæ. Quod n. diuini iuris eſt, id nullius in dominio
§. Sacræ eſt. Sacræ res ſunt, quæ rite & p̃ Pontifices Deo cõſecratæ ſunt, veluti Eccleſiæ, ſacella martyrũ oratoriaq;, et dona, quæ rite ad miniſteriũ Dei deſtinata ſunt: quod genus fuerint et p̃tioſa * Ceimelia. Hæc autem Imperatoris noſtri cõſtitutio alienari, et obligari prohibuit, excepta cauſa redemptionis captiuorum. Nam ſi quem à barbaris capi contingat, nec pecuniam habeat ſanctiſſima eius ciuitatis Eccleſia: datur ciuitatis epiſcopo vel œconomo facultas ea diſtrahendi, aut acceptis nummis in cauſam pignoris dandi: vnde ſcilicet captiui redimãtur. Quòd ſi quis authoritate propria, quaſi ſacrum ſibi locũ conſtituerit nemo eum ſacrum dixerit. Semel enim dictum eſt, qualiter res ſacræ fieri conſueuerint:

* Ceimelia ⊱ Intelligere videtur res p̃tioſas in eccleſiarũ theſauris

ſed dicimus locum hunc prophanum eſſe, ſiue pri-uatum. Sed & ſi contigerit, vt ædes ſacræ terræ-motu ſubſiderent, aut vetuſtate collaberentur, nihil-ominus locus in quo fuerint, ſacer eſt, nec vllius in bonis, vt Papinianus ait. Qui enim ſacer factus eſt, nullo modo ſacer eſſe deſinit.

ſ: poſitus, ac recoditas.

A R G V M.

Locum religioſum quiuis propria authoritate facit, dum in ſuum, non communem locum, mortuum infert. Nam inuito ſocio in fundum communem necdũ religioſum, mortuũ inferri non licet: ſed nec ꝓprietatis domino fructuario repugnante inferre licebit.

§. Religioſa.

Ex iis quæ nullius ſunt, ſunt & religioſa. Porro religioſum propria ſibi vnuſquiſque voluntate conſtituit, dum mortuum infert in locum ſuum. Quòd ſi locus communis fuerit, ac purus, necdum religioſus factus, inuito ſocio ac nolente, mortuum illhuc inferre, & reliquias ibi condere non licet. Sin vero commune fuerit monumentum, & inuitis ſociis reliquias ibi condere licet. At ſi loci alicuius, alius habeat vſum fructum: eſt autem vſus fructus, ius quoddam certis modis conſtitutum, ſed in comprehenſione mentis conſiſtens, quod efficit vt in aliena proprietate ego vtar, et fruar re. Si igitur eiuſdem loci, alius vſumfructum habeat, alius proprietatem, proprietarius reliquias ibi condendo, niſi conſentiente vſufructuario, locum religioſum non facit. Etenim, quum iam religioſus factus, in

nullius bonis eſſe poſsit, ac vſumfructum in alterius proprietate conſiſtere vſusfructus definitio doceat, merito neceſſarius eſt vſufructuarii conſenſus, neque quicquam eorum firmum erit, quæ in damnum vſufructuarii à proprietario aguntur. In alienum quoque locum conſentiente domino inferre licet, & locus religioſus efficitur. Sed & ſi quis inſcio vel inuito domino intulerit, & id ille quum reſciſſet, ratum habuerit, fiet & ita locus religioſus.

ARGVM.

Sanctæ res quæ ſint exemplis notat, & etymo explicat: abs quo in Iure argumentum quandoque ſumere licet Et ſanctiones Iuris partes ſunt, quibus leges offendentibus pœna infliguuntur. Sancire autem quid ſit, & quid ſanctum dicatur, hic plane docetur.

§. Sanctæ. *Sanctæ quoq; res, vt muri portæq;, quodammodo diuini iuris ſunt, nec in vllius dominium cadunt. Ideò aũt muros ſanctos diximus, quòd capitalis aduerſus eos pœna conſtituta ſit, qui aliquid in muros deliquerint, vt ſi quis inde lapides tollat, aut aliud muro damnũ inferat. Vnde & legũ eas partes, quibus pœnæ conſcriptæ ſunt aduerſus eos qui contra leges fecerint, Sanctiones vocamus. Dicũtur aũt et inde ſancti, q, Sancire firmare ſignificet. Quando igitur muri firme nos tuentur, & firmis munitionibus tutos faciũt, ideo ſancti appellãtur. Poſſumus aũt et ex fabulis veterũ, aliã huius appellationis cauſam*

afferre. Quondam enim Deos perhibent inter homines verſatos eſſe, qui & eos a malis vndiq; immunes conſeruarent. Procedente, deinde tempore, factum eſſe, vt pertæſi hominum, eos deſeruerint. Igitur homines Deorum auxilio deſtituti, ad imitationem ſimilitudinemq; cuſtodiæ, quam ab illis habuerant, mœnia excogitarunt: quando id ergo ſanctũ eſt, quod magno in pretio eſt, ideo muros portaſque, vt in locum eorum quæ vtique magni habenda erant, inuenta, ſancta dixerunt.

ARGVM.

Singulorum res fieri multis contigit modis Et tum ciuilia iura cœperunt, cum ciuitates condi, magiſtratus creari, & leges ſcribi cœptæ ſunt: at Ius naturale vna cũ genere humano natura in lucẽ ꝓdidit. §. Singulorum.

Dicamus deinceps & de rebus, quæ ſub dominium ſingulorum rediguntur. Hæ autem multis modis patrimonii noſtri fiunt. Quarundam.n.domini efficimur iure naturali, quod, ſicut dictum eſt, ius gentium appellatur, quarundam voro ex acta ſtrictaq; & ciuili ratione: quod ius proprie Romanorũ eſt. Commodius autem eſt, a vetuſtiori iure initiũ docendi facere. Porro in confeſſum venit, antiquius eſſe ius naturale, quod vna cum genere humano, in lucem natura produxit. Ciuilia vero iura tunc inueriri cœperunt, quum & ciuitates condi, & magiſtratus creari, & leges cœperunt ſcribi.

ARGVM.

Feræ beſtiæ, volucres ac piſces occupantis fiunt. Nā quod nullius fuit, naturalis ratio occupantis fieri ſuacet: ſi tamen intercipientis manus, euaſerit, quod captum eſt, priſtina redditur libertati

§. Feræ. Feræ igitur beſtiæ, & volucres, adhæc & piſces: hoc eſt, quæcunque animalia in terra, & in mari, & in cœlo naſcuntur, ſimulatque ab aliquo capta fuerint, iuregentium ſtatim in dominio illius eſſe incipiunt. Quod enim ante nullius erat, id naturali ratione occupantis fit. Nec intereſt feras beſtias, & volucres in ſuo fundo quis capiat, an in alieno venandi aut aucupandi gratia illhuc ingreſſus Recte tamen a domino fundi prohibetur ſi illud is præuiderit. poteſt enim prohibere, ne in fundum ſuum ingrediatur. Si quid autem eorum quæ dicta ſunt, animalium ceperit quis, tantiſper ipſius eſt, dum cuſtodia eius continetur. Simulatq; vero cuſtodiam eius euaſerit, & in naturalem libertatem ſe receperit, in illius qui ante ceperat dominio eſſe deſinit, ac rurſus aucupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere animal intelligitur, quum conſpectum noſtrum effugerit, aut ita ſit in conſpectu, vt difficilis ſit eius perſequutio. Quid enim ſi in ſummum quempiā & acceſſu difficilem locū confugit?

ARGVM.

Feram beſtiam tum demum vulneratis fieri, cum

capta fuerit. Nam inter calicem ſupremaque labra multa interdicere poſſunt.

Illud quæſitum eſt: Ceruus aut aper, ita a me vulneratus eſt, vt facile capi poſſit: quidem dicunt, §. Illud *confeſtim tale animal meum fieri aliis placet, meũ* quæſi- *quidem fieri, quod ego lethali vulnere afflixi, ſed* tum. *eouſque donec perſequor animal. Quod ſi id perſequi ceſſem, meum eſſe deſinit, & occupãtis fit. Fuit & tertia ſententia dicentium, non aliter me, qui vulnerauerim, dominum eius fieri, quã ſi illud ceperim. Atque hanc tertiam ſententiam magis probat Imperator noſter, huiuſmodi addens rationem Ait enim, multa interim accidere poſſe, quæ me dictum animal capere non ſinant. Nam forte occurẽs fera aliqua longius me progredi vetuit, aut eripuit quod vulneraueram. Vel denique in perſequendo, in aſpera & inculta loca incidens, inueſtigare beſtiam non potui.*

ARGVM.

Apes in arbore nidulantes occupantis, fiunt, vna cum melle ac fauo: poteſt tamẽ fundi ingreſſus a principio prohiberi. Ac examen ab apiario euolans tandiu tuum dicitur, donec conſpectum non effugerit, nec perſecutio eius ſit difficilis.

Apium natura fera eſt. Itaque profecto, neque apes, quæ in arbore tua conſederint, tuæ fiunt, antequam alueo, quã Græci & κυψέλλην vocant: §. Apiũ. *includas: quemadmodum neque volucres, quæ ni-*

cum in arbore tua fecerint, ante quam capiantur: tuæ fiunt. Vnde ſi quis præueniat, et eas in alueo ſuo recondat, dominus earum fiet. Fauos quoque, quos ſorte effecerunt, volenti licet auferre, quãuis in fundo meo effecti ſint. Quod ſi prius quam fauos alter contingat, ego id præuidens prohibui, ne fundum meum ingrederetur (id enim iure poſſum facere) nemo obſtabit, quominus fauos ipſe capiam. Examen quoque aptum quod alueis tuis relictis auolauerit, tantiſper tuum eſſe intelligitur dum in conſpectu tuo eſt, nec difficilis eſt eius perſecutio. Quod ſi oculos tuos effugerit, occupantis fit.

A R G V M.

Quæ natura feræ ſunt ſed caſu accidentario manſueta, tandiu noſtra dicuntur, quoad eundi ac redeundi conſuetudinem retinent. Vnde in his quæ vere ac mere naturalia non ſunt, accidentaria magis quam orientalis natura ſequatur.

§. *Pauonũ.* Pauonum & columbarum natura fera eſt. Nec vero dixerit quis familiare illis eſſe, vt auolent & rurſus redeant: nam & apes idem faciunt, & tamen extra controuerſiam eſt, feram earum eſſe naturam. Sed & ceruos aliqui ita habent manſuetos, vt & dominos relinquant, & in ſyluas abeant, ac rurſus redeant. Nihilo tamen minus, fera eorum natura eſt. In his autem animalibus quæ ex conſuetudine redire ſolent, quũ abierint

quod

quod genus ſunt apes, columba, pauones, cerui: certiſſima nobis tradita eſt talis regula: Tātiſper enim ea noſtra eſſe dicimus, dum animum habent ad nos redeundi. Quod ſi animum hunc habere deſinant, et noſtra eſſe deſinunt, occupantiſque fiunt. Quoniā antē animum in brutis intelligere non poſſumus, ex reuertendi conſuetudine is accipiendus eſt. Finge enim ceruam meam me relicto ſolere in ſyluas abire, ac eodem poſteriore die aut etiam tertio reuerti, neque unquam vltra tres dies extra ædes meas mā ſiſſe. Si ergo ea intra tertium diem, intra quem reuerti ſolita eſt, ab aliquo accepta ſit, habebo ego, vt læſus circa proprietatē eius, in rē aduerſus eū actionē. Quod ſi quarto die quis eam ceperit, nullam aduerſus eum actionē mouebo. Manifeſtum eſt enim, ex eo quod reuertendi conſuetudinem non obſeruauerit, dominium meum aſpernatam eſſe.

ARGVM.

Gallinarum & anſerum fera non eſt natura: vnde dominum habent. Et qui eas intercipit, licet conſpectum noſtrum effugerint, furtum committit.

DOMESTICARVM *gallinarum et anſerum non eſt fera natura. Quod vel ex eo intelligere eſt, quòd aliæ ſint gallinæ, quas feras dicamus, Græce vocantur ἀγριόρνιθες, & alii item anſeres, quos feros dicamus, Græce ἀγριοχηναρια. Vnde ſi anſeres tui, aut gallinæ aliquo modo turbati* *§. Gallinarū*

auolauerint, aut etiam conſpectum tuum effugerint, tui nihilominus ſunt, quocunque in loco, inueniantur. Et qui lucrandi cauſa, aut animo interuertendi ea animalia retinet furari videtur, & furti in eum datur actio.

ARGVM.

Capta ab hoſtibus noſtra fiunt ſi tamen manus noſtras euadant, priorem recipiunt libertatem. In maris litore comperta, vt gemmæ ac lapilli. Item ex animalibus noſtris nata, vt ea a quibus naſcuntur, iure naturæ noſtra ſunt.

§. Itē ea q̄ ex hoſtibus. *Naturalis eſt & eorum acquiſitio, quæ ex hoſtibus capiuntur: nam hoc, iure gentium comparatum eſt, vt quæcunque ex hoſtibus ceperimus, ſtatim noſtra fiant: adeo vt liberi homines capti, in ſeruitutem noſtram redigantur. Si tamen hæc mancipia a poteſtate noſtra euaſerint, & ad ſuos redire contingat, priſtinum recipiunt ſtatum.*

§. Itē lapilli. *Pretioſi lapilli, gemmæq́; & cætera quæ in litore maris reperiri ſolēt, naturali ratione ſtatim eius fiunt, qui reperit.* §. Itē ea q ex aīalibus. *Ea quoque quæ ex animalibus dominio meo ſubiectis naſcuntur: mea ſunt, ſicut & illa, ex quibus naſcuntur.*

ARGVM.

Alluuione gentium iure nobis quæritur niſi vt atque impetu fluminis, ex vicini fundo noſtro adiectum ſit: quoniam vicini tunc remanet, ſed quæ in fundo noſtro arbores gerunt radices, noſtra fiunt.

Iuris gentium eſt & acquiſitio per alluuionem. §.Prae terea.
Alluuionem Graeci προσθησιν, aut προσχωσιν vocãt, quaſi Latine dicas, abundationem vel adaggerationem. Quicquid.n. per alluuionem flumen agro noſtro aducit, iure gentium meũ fit. Eſt autẽ alluuionis definitio, incrementum latens. Porro id per alluuionem videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligere nemo poſsit, quantum quoque tempore proprietati noſtrae adiiciatur. Finge.n. duo eſſe praedia, tuum, item & meum, mediumq; flumen fluere. Si flumen paulatim & ſine cuiuſquam intellectu aliquid terrae meae addiciat, hoc per alluuionem meum fit. Sin vero, vi & impetu fluminis pars aliqua fundo tuo detracta, & praedio meo applicata ſit, dubium ea res non habet, quin quod adiectu eſt, tuum maneat: neq;.n. id ſine intellectu, factum eſt. Quod ſi pars, quae fundo tuo detracta eſt, arbores habet: & praedio meo adiecta, longiori tempore ei adhaeſit, & arbores quas ferebat: ita radices egerunt, vt in meum veniant, ex eo tempore meae fient, ex quo terra mea ſo:um ali capere, vt quae ſcilicet radices habeant in terra mea.

ARGVM.

Inſula medio mari innata occupantis fit, in flumine non aeque, ſed eorum fit quorum praedia vtrinque viciniora fuerint; pro modo tamen poſſeſsionis cuiuſque. At ſi extra medium mare enata ſit, eius fiet, ad cuius praedium propius accedit.

Ager autem a flumine redactus in inſulam, eius remanet, cuius prius fuit

§. Inſula. *Inſula in medio maris nata eſt, quod rarius contingit: aucupãtis fit inſula. Quum enim nullius ante fuerit, nunc alicuius eſſe incipit. Quod ſi in flumine naſcatur, vt frequenter accidit, & in medio fluminis conſiſtat: cõmunis erit eorum, qui ex vtraque parte fluminis, ad ripam poſſeſsiones habent, pro modo menſuraq; latitudinis hinc & inde ſpectantium fundorũ, quæ latitudo ripæ proxima ſit, veluti verbi gratia, extenditur inſula hæc in pedes centũ. Et qui ex dextera parte inſulæ prædiũ poſsidet, latitudinem habet prope ripam pedũ itidem centũ, ſed alter tantũ ſeptuaginta. Is ergo qui in parte dextera eſt, dominus fiet inſulæ, ad pedes vſque centũ in latũ: is vero, qui in ſiniſtra eſt, ad pedes vſq; ſeptuaginta in latũ. Sin vero vni ripæ proximior eſt inſula, & longius abeſt ab altera, eorum eſt tantũ qui ex ea parte quæ proximior, eſt prope ripam prædia poſsident. Quòd ſi flumen, quod fundum meum præterlabitur per partes diuiſum, & in duo ſciſſum, in fundũ meum excurrerit, factoq; ibi circulo ſeu anfractu, deinde ad extremum, in ſeſe rediens, vnum rurſus fiat, ita vt locus, qui in medio eſt, formã inſulæ habeat, a flumine in duo ſciſſo, per circulũ quendã & anfractum circundatus: id quod ita circumdatũ eſt, meum permanet, quia et ante meũ fuerit.*

ARGVM.

Alueus prior flumine deſtitutus, eorum ſit, qui prædia ripæ propinquiora habent: ac nouus publicus ſit, vt flumen ipſum: Vbi autem in priſtinum alueum reducat flumen, nouus alueus eis accedet, quorum propiores ripæ fundi ſunt. fluminis tamen impetu ager inundatus eius eſſe non deſinit, cuius & prius fuit.

Sin autem naturali alueo, id eſt, ventre illo, aut cubili, in vniuerſum relicto, per aliam partem fluere flumen cœperit: prior quidem alueus eorum erit qui prope ripam eius prædia poſſident pro modo ſcilicet latitudinis vtriuſque eorum, qui vtrinque prædia habent, prædii: quæ tamen latitudo ripæ ſit proxima. Nouus autem alueus, eius eſſe iuris incipit, cuius erat & flumen, hoc eſt, publici. Quod ſi poſt tempus aliquod, ad priorem redierit alueum, rurſus & hic iam relictus alueus, eorum eſſe incipit, qui prope ripam eius prædia poſſident. Aliud quiddam eſt, ſi creſcente flumine totus ager meus inundatus fuerit: neque enim hic dicemus, totum agrum fieri publicum, aut dominium eius mutari quoniam nihilominus meus permanet. Vnde futurũ eſt vt ſi ab iis locis, quos inundatione ſua texerat, recedat, agrum meum recepturus ſim, nullo eorũ facto domino qui in vicino habent prædia: ſicut nouus alueus, publicus iam factus, receſſu fluminis eorum ſit, qui prædia in propinquo habent. §. Quod ſi naturali

ARGVM.

Confecta ſpecies, ex aliena materia, ſi talis ſit, vt in priorem materiam diſſolui queat, eius erit, cuius ipſa materia: at ſi id non fieri poßit, facientis ſpeciem erit. Quod ſi partim ex mea, partim ex tua materia ſpecies facta ſit: facientis quoque erit.

§. Cũ ex aliena. *Ex aliena materia ſpeciem quis fecit. In quæſtionem cadit, vter ſpeciei futurus ſit dominus iure naturali, is ne, qui materiam in ſpeciem verterit, an vero is qui materiæ dominus fuerit. Quod genus eſt, ſi quis ex alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium compoſuerit, aut ex alienis vuis, vel oliuis, vel ſpicis, vinum vel oleum, vel frumentum fecerit: aut ex alieno auro argentove vel ære, uas aliquod fecerit: aut ex alieno vino & melle, mulſum: aut ex aliena lana, veſtimentum: aut ex alienis tabulis, nauem. Et magnæ fuerunt hac de re inter Sabinianos & Proculianos contentiones. Nam Proculiani, dicebant eum, qui ſpeciem feciſſet, dominum eius quod feciſſet, fieri. contra Sabiniani, dominum materiæ, & ſpeciei volebant eſſe dominum. Extitit & tertia ſententia, medium quiddam tenens, alias Sabinianis, alius Proculianis aſſentientium, quam & religioſiſſimus noſter dominus elegit. Ea eſt, vt ſi ſpecies, quæ confecta eſt, in priorem, ex qua confecta eſt, materiam reſolui poſſit, is ſpeciei ſit dominus, qui & materiæ. ſin vero ad priſtinam materiam reduci*

non poſſit, eius ſit ſpecies, qui eam feceri: Quod videre eſt in exemplis relatis. Vas quod ex maſſa æris, argenti, vel auri feceris conſlatum, poteſt priſtinam æris, argenti vel auri formam induere. At vinum, oleum aut frumentum, in vuas, oliuas aut ſpicas reuerti non poteſt. Imo ne mulſum quidem, in vinum et mel reſolui poteſt.

Et hæc quidem de iis dicta ſunt, in quibus tota materia aliena fuit. Quod ſi ex mea et tua materia ſpeciem aliquā fecerim, veluti ex meo vino & tuo melle, mulſum: aut ex meis et tuis medicamentis, emplaſtrum: aut ex mea et tua lana, veſtimentum, dubium non eſt hoc caſu, eum eſſe dominum qui fecerit. Non enim operam tantum ſuam in eam ſpeciem impendit, ſed etiam partem materiæ præbuit. §. Qđ ſi partim.

ARGVM.

Quod ornatus gratia alij rei adiectum eſt, ei cui adiectum eſt, quaſi acceſſio cedet: poterit tamen a furtore concidere, qui rei adiectæ dominus fuit.

Sed ſi quis alienam purpuram veſtimento ſuo intexuerit, quamuis adiecta purpura pretioſior ſit veſtimento cui adiecta eſt, tamen acceſſionis vice accipienda eſt. Et qui dominus fuit purpuræ, aduerſus eum qui ſurripuerit, & hæc commiſerit, furti actionem & furti condictionem habebit, ſiue ipſe qui ſurripuit, veſtimentum fecerit: ſiue alius ſurripuerit, & alius ſurreptam veſti adiunxerit, §. Si tamen alienā

Nam actione in rem agere purpuræ dominus non poteſt. Videtur enim purpura quodāmodo extincta eſſe, nec per ſeſe eſſe iam, ſed vna eſſe cū ueſte. Omnino tamen furti condictio intentabitur. Etenim quāuis ea quæ extincta ſunt aut interuerſa, actione in rem vindicari non poßint, aduerſus tamen fures, & quoſuis poſſeſſores, licet ii fures non ſint conditione furtiua agere poterimus. Sed ita, ſi is fuerit fur, qui veſtem cui purpura adiuncta eſt, poßidet, & furti actio, & condictio, furtiua locum habent. Sin vero alius à fure, ſola conditione tenetur: actione furti, nequaquàm.

ARGVM.

Materiarum confuſione ex dominorum voluntate facta ſiue diuerſi ſint generis, ſiue eiuſdem, quod inde effectum fuerit, commune erit domini vtriuſque. At ſi fortuito facta fuerit confuſio: ſiue eiuſdem generis ſint materiæ, ſiue diuerſi non idem eſt futurum.

§. Si duorū

MATERIAE *duorum quorundam ex voluntate dominorum confuſæ ſunt, totum id corpus quod ex confuſione confectum eſt, vtriuſque erit commune. veluti, duo aliqui vinum ſuum confuderunt, aut maſſas argenti vel auri conflauerunt. Sed & ſi diuerſæ ſint materiæ, & diuerſarum materiarum confuſiones propriam ſpeciem conſtituant, vt ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum: dicimus duorum commune eſſe, quod cōfectum fuerit. Atque hæc quidem, quum*

id ex voluntate dominorum factum eſt. Quod ſi fortuito & præter ſententiam dominorum, confuſæ ſunt materiæ, ſiue eiuſdem generis, ſiue diuerſi ſint, non idem erit.

Si Titii *frumentum tuo miſtum, et vnus aceruus factus fuerit, ſiquidem ex voluntate veſtra, communis erit aceruus, quoniam ſingula corpora, hoc eſt, ſingula grana, de conſenſu veſtro communicata ſunt. Quod ſi caſu facta fuerit miſtio, aut* Titius *præter voluntatem tuam id miſcuerit, aceruus non erit communis, quoniam ſingula grana, in ſubſtantia ſua manſerunt, nec mutata ſunt per commiſtionem. Quapropter communis non erit aceruus tali in ſpecie quemadmodum, neque grex ouium communis fiet, ſi pecora* Titii*, tuis pecoribus immiſta fuerint. Quod ſi contingat vt tu accruum frumenti, aut* Titius *poſſideat, aduerſus poſſeſſorem alteri in rem actio competit.* Porro *iudicis officio continetur, ut æſtimet quale cuiuſque fuerit frumentum, et ſecundum qualitatem & menſuram poſſeſſorem actori condemnet.* §. Quod ſi frumentũ.

ARGVM.

Quod ex aliena materia ſolo meo inædificaui, meũ fit materia tamen prioris domini remanet, quã ſubſiſtente ædificio repetere nequit, diruto vero, ſi non duplum actione de tigno iniuncto, ſit conſecutus, ad illam in rem actione & ad exhibendum agere poterit. At quod in alieno ſolo ſciens extruxi, ſolo cedit,

nec hoc caſu diruto ædificio materiam vindicabo:

§. Cũ ſuo n. *Si quis in ſuo ſolo, ex aliena materia domum cõſtruat, ipſe eius quod conſtructum eſt, dominus fit. Solo enim cedit quicquid inædificatum fuerit. Illud tamen apertum eſt, dominum materiæ, non in perpetuum excidiſſe dominio eius, ſed tantiſper dum conſiſtit ædificium, neque vindicare eam poteſt, neque ad exhibendum vt ſibi reddatur agere, propter legem XII. Tabul. qua cautum eſt, ne quis alienum tignum ædibus ſuis iniunctum eximere cogatur, ſed vt duplum eius pretium rependat propoſita in perſonam actione, quæ de tigno iniuncto dicitur. Eſt autem huic actioni locus, non tunc ſolum, cum quis lignum meum in ſuum ædificium coniecit, ſed etiam ſi lapidem, peſſulum, aut columnam. Nam tigni appellatione quæuis materia ſignificatur, ex qua ædificia fieri poſſunt. Hæc autem ideo lege XII. Tabul. conſtituta ſunt, ne in rem agatur aut ad exhibendum, ob lignum ædificio meo adiunctum, vti ne ſi condemnatus à iudice ſiero in id quod petitur, diſſoluere cogat ædificium, prætextu ſententiæ ac iudicato ſatiſfaciendi, ac bene ea in re lex duodecim Tabularum ædificiis conſuluit. Quod ſi aliqua ex cauſa eueniat, et ædificium collabatur, dominus materiæ ſi nondum per actionem de tigno iniuncto, duplum conſequutus eſt, poterit audacter et in rem & ad exhibẽdum*

agere. Supra iam diximus de eo, qui ſuo in ſolo ex aliena materia ædificium conſtruxit. Nunc ſpeciem ex contrario fingamus. Si in tuo ſolo ex mea materia domum extruxi, tu ſoli dominus, ipſius etiam ædificii eris dominus, per regulam dictantem: Superficiem ſubiecto ſolo cedere. Vnde & in perpetuũ dominium materiæ amiſi: ſciens enim prudenſque in alieno ſolo ædificaui. Itaque profecto, etiam ſi contingat vt ædificium diruatur, ad materiam vindicandam, in rem actionem non habebo. Ex §. diuerſo.

ARGVM.

Poſſeſſor bonæ fidei in alieno ſolo ædificans, expenſas in ædificando factas exceptionis ope retinere poteſt: ſecus ſi malæ fidei poſſeſſor fuerit.

Illud omnino extra controuerſiam eſt. Si me ædificatorem contingat eſſe in poſſeſſione domus, et ſoli dominus, vſus regula dictãte ſuperficiẽ ſubiecto ſolo cedere, mecũ velit in rẽ agere: ſiquidẽ bonæ fidei poſſeſſor fuerim, quia meum eſſe ſolum putarim: cõſecuturum me, nõ tantum pretium materiæ, ſed etiã mercedes fabrorum: actorique facere id nolenti, doli exceptione, præſcripturũ. Niſi bona fide ædificaui, Sin vero mala fide poſſederim, quia non ignorauerim locum eſſe alienum, nullam habebo exceptionem: ſed cogar locum reſtituere, vna cũ iis quæ inædificata ſunt, quoniam illud mihi obiici poteſt, quod temere in eo, quod alienã eſſe ſciebã, ædificauerim. §. Certe illud.

ARGVM.

Quæ ſeruntur aut plantantur eius fiunt, cuius eſt ſolum, ſi tamen radices egerint, at qui bona fide in alieno inſerit, ſumptus quos ſerendo fecerit, doli exceptione propoſita conſequitur.

§. Si Titius *Si Titius alienā arborem in ſuo fundo plantauerit, Titii erit arbor. Sin vero is Titius arborem ſuā in fundo Meuii plantauerit, Meuii tantū erit arbor ſi modo vtraq; in ſpecie, quod plantatum eſt, radices egerit. Nam arbor antequā radices egerit, & ſubiectam terram apprehēderit, prioris domini manet. ſed ſimulatque radices egit dicta planta, conuertitur dominium eius, ad ſoli in quo ſita eſt dominum. Qua ex re talis orta eſt quæſtio: Vicinus fundi mei, ad finem agri ſui, arborem habebat, pro ſe terrulas meas: euenit vt paulatim huius arboris radices ſub terra latius ſerperent, ac in fundū meū ſubirent, terramque meā apprehenderent, & inde alerentur. Relata quæſtione, placuit meam arborē fieri, neque.n. patitur naturalis ratio, vt alterius ſit arbor, quā eius in cuius fundū radices egerit. Vnde ſi in confiniis duorū fundorum naſcatur arbor, cuius radices vtrunq; in fundum porrigantur, cōmunis hæc arbor fiet.*

§Qua rōne. *Porro, quemadmodū plantæ quæ in terra alūtur creſcuntq;, eius fiunt, qui, & ſubiectæ terræ dominus eſt: eadem ratione & quæ ſeruntur, vt frumentū, hordeum, queq; alia iis ſimilia, ſolo cedunt. Sed et quemadmodum bonæ fidei ædifica-*

tur in alieno ſolo, actione in rem petitus, indemnẽ ſe conſeruat per exceptioni doli: ita per eandem doli exceptionem tutus erit, qui ſua impenſa fundum alienum conſeuit, dum bona fide id fecerit.

ARGVM.

Chartis ſcriptura quamlibet pretioſa, cedit: ſi tamen qui ſcripſit, in bona fide fuit, eas reddere, non reſarcito impendio, minime tenetur.

Chartas meas aut membranas aliquis obſtulit & aliqua in iis ſcripſit, libellumq́; compoſuit: & hic ad ſimilitudinem ſoli: ſuperficies ſubiecto cedit: etiam ſi maximæ aureæ ſint, quæ inſcriptæ ſunt, literæ: etenim dominus ego libelli fio. Neq; intereſt, carmen ſit, an hiſtoria, aut oratio rhetorica, quod inſcriptum eſt. Vnde futurum eſt, vt ſi in rem agẽs aduerſus eum qui libellum fecit, refundere impendia ſcripturæ paratus non ſim, doli exceptione ſubmoueat, dum bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ſcripſit. §. Litteræ.

ARGVM.

Tabula picturæ cedit; nec ſi tabulæ dominus picturam poßideat, non ſoluto tabulæ pretio, picturam reddere tenetur.

Aliquis aliena accepta tabula, pinxit in ea imaginemque effinxit. Quæſitum eſt, vtrius hæc imago ſit. Et exiſtimant quidam pictorem tabulæ dominum fieri, & tabulam picturæ cedere. Alii contra, eum qui tabulæ fuerit dominus, & §. Si quis in aliena

picturæ dominum fieri dicunt, qualiſcunq; tandem eũ ſit pictura. Imperatori vero noſtro prior ſententia magis placuit: & eum, qui pinxerit, imaginis dominum vult fieri. Ridiculum enim putabat eſſe, picturam Apellis *(fuit is pictor apud* Græcos *præſtantiſsimus) aut* Parrhaſii *(magnum hic apud* Romanos *nomen habuit) viliſsimæ tabulæ cedere. Vnde ſi tabulæ dominus in poſſeſsione imaginis ſit, pictor qui actione in rem propoſita, pretium tabulæ non vult reddere, doli exceptione ſubmouebitur. Q̃d ſi is qui depinxit, imaginem poſsideat, tunc dominus tabulæ, directam quidem in rem actionem habere non poteſt: nam per impoſitionem picturæ, dominio tabulæ excidit: ſed datur ei vtilis in rem, qua ſe in agendo vt quaſi dominum experiri dicat.* Sed *& ſi vtili in rem agens ſumptus in pingendo factos, ei qui bona fide pinxit, nolit reſtituere, doli exceptione expellitur.* Procedi *autem hic tractatus, quum de dominio imaginis quæretur. Nam illud in confeſſum venit, ſiue is qui pinxit, ſiue alius quiſpiam, tabulam furto abſtulerit, furti actionẽ aduerſus furem dari domino.*

§. Si quis a nõ domino.

A R G V M.

Bonæ fidei poſſeſſor perceptos facit fructus ſuos, adeo, vt ne conſumptos quidem reſtituat, quos malæ fidei reſtituere compellitur.

Quum dominum eſſe te putarem, alienum de.

te fundū emi, aut dono, accepi, vel ex alia iuſta cauſa bona fide tamen, veluti ex permutatione. Ratio naturalis dominū eſſe me vult perceptorum fructuū, propter culturam curamq; quam in iis adhibui. Quapropter, ſi poſtea ſuperueniēs fundi dominus, fundum per in rem actionem vindicet, nullam aduerſum me habebit actionem de fructibus illhinc perceptis, & a me conſumptis. Quod ſi ſciēs alienum fundum poſſedi, fructus non lucrabor, ſed vna cum inde perceptis fructibus reſtituere fundum cogor, etiam ſi forte conſumpti ſint.

ARGVM.

Fructus a ſolo non ſeparatos fructuarius ſuos non facit: idoneo nec pendentes ad hæredes tranſeunt. Quod ad colonum quoque porrigitur.

Eiuſdē fundi ego proprietatem habeo, tu vſum fructū. Non aliter tu vſufructuarius fructuū dominus fies, quàm ſi eos à terra perceperis. Quapropter ſi maturis iam fructibus, & terræ adhuc adhærentibus, mori te cōtingat, nō capiet eos hæres tuus, ſed proprietario acquirentur. Eadē fere & de colono dicuntur, hoc eſt, de eo qui mercede conducit. Nā ſi tibi fundū mercede locauerim, nō ante fructuum qui inde percipiuntur dominus fies, quā eos a terra ſeparaueris. Quod autem dictum eſt, Fere, parelcon eſt, & explendæ orationis gratia additum. Quoniā vero nonnihil de vſufructu fundi differui, ſcire debes, in pecudum vſufructu eſſe fœtum ipſarum, vt

§. is uero ad quem.

§. In pecudum.

t.

& lac, pilos et lanã. Quocirca & agri, hœdi, vituliq́; et equuli, ſimulatque æditi ſunt, naturali iure vſufructuarii fiut. Ancillarũ autem partus nõ ſunt in fructu. Vnde ſi tibi ego ancillæ meæ vſumfructũ cõcedã, tu quidẽ pro fructu miniſteriũ eius habebis, et manus operam: quod vero natũ eſt ea fuerit, proprietario acquiretur. Abſurdũ .n. viſum eſt, hominẽ connumerari inter fructus, quũ hominũ cauſa, fructus omnes rerũ natura cõparauerit.

§. Sed ſi gregis. *Quod ſi quis gregis habeat vſumfructũ in locũ demortuorũ capitũ, ex fœtu vſufructuarius ſumittere, & numerum implere debet. Sic .n. id* Iuliano *videtur. Verbi gratia, conceſſi tibi vſum fructũ gregis centũ ouium, euenitq́; vt triginta oues morerentur, et quinquaginta naſcerẽtur: triginta ex his prioribus debes addere, vt datũ tibi numerũ coſerues, & ita reliquas viginti, tuas facies. Sin vero vineæ tibi, aut etiã fundi vſumfructũ cõceſſi, in locum demortuarũ, vel ſenio confectarum vitium, & in locum laborantium vel deiectarum arborum, alius ſubſtituere debes. Oportet enim te recte, & vt virum integrum decet, fundum colere, cuius tibi vſusfructus conceſſus eſt, & ita verſari, vt optimus paterfamilias verſaretur.*

ARGVM.

THESAVRVM, ſiue in ſuo, ſiue in ſacro ac religioſo loco qui inuenit, eius dominus efficitur: in alieno, vero & fortuito inuentus, pro dimidia

tantū inuentori cedit, reſiduo ſoli domino ſaluo remanente quod locum quoque obtinebit in eo qui in Cæſaris, fiſcali & publico lo.o inuentus fuerit.

Quidem theſaurum in fundo ſuo reperit: diuus Hadrianus naturale ius ſequutus repertori theſaurum conceſſit: idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro aut religioſo loco, fortuito caſu repererit. §. theſauros.

Quòd ſi quis in alieno fundo nō data ad hoc opera, ſed fortuito theſaurum repererit, dimidium eius, domino ſoli conceſſit Hadrianus. Per conſequens igitur, ſi quis in Cæſaris loco theſaurū repererit, dimidium theſauri Cæſari præſtabit, dimidiū ſibi repertor retinebit. Sed & ſi quis publico in loco, aut fiſcali, repererit, eodem modo repertor dimidium lucrabitur, & dimidium fiſcus aut ciuitas accipiet.

ARGVM.

Traditione nobis naturaliter queritur, ac domini rei traditæ efficimur modo ex cauſa ad dominii tranſlationem apta, & ab eo qui dominus ſit facta ſit traditio, ſublata Italicorū & ſtipēdiariorū differētia.

Eſt & naturalis acquirendi modus per traditionem. Et quid eſt traditio? eſt de manu in manum translatio, naturalem quendam minimeque multæ ſolennitatis actum, et qui facile abſolui poſſit, continens. Neq; enim aliud tam naturæ conuenit, quàm domini voluntatem in alterum rem ſuam transferentis, ratam haberi. Vt autem tra- §. Per traditionē.

& lac, pilos et lanã. Quocirca & agri, hœdi, vitulíq; et equuli, ſimulatque æditi ſunt, naturali iure vſufructuarii fiũt. Ancillarũ autem partus nõ ſunt in fructu. Vnde ſi tibi ego ancillæ meæ vſumfructũ cõcedã, tu quidẽ pro fructu miniſteriũ eius habebis, et manus operam: quod vero natũ eſt ea fuerit, proprietario acquiretur. Abſurdũ n. viſum eſt, hominẽ connumerari inter fructus, quũ hominũ cauſa, fructus omnes rerũ natura cõparauerit. Quod ſi quis gregis habeat vſumfructũ in locũ demortuorũ capitũ, ex fœtu vſufructuarius ſumittere, & numerum implere debet. Sic. n. id Iuliano videtur. Verbi gratia, conceſſi tibi vſum fructũ gregis centũ ouium, euenitq; vt triginta oues morerentur, et quinquaginta naſcerẽtur: triginta ex his prioribus debes addere, vt datũ tibi numerũ cõſerues, & ita reliquas viginti, tuas facies. Sin vero vineæ tibi, aut etiã fundi vſumfructũ cõceſſi, in locum demortuarũ, vel ſenio confectarum vitium, & in locum laborantium vel deiectarum arborum, alias ſubſtituere debes. Oportet enim te recte, & vt virum integrum decet, fundum colere, cuius tibi vſusfructus conceſſus eſt, & ita verſari, vt optimus paterfamilias verſaretur.

§. Sed ſi gregis.

ARGVM.

THESAVRVM, ſiue in ſuo, ſiue in ſacro ac religioſo loco qui inuenit, eius dominus efficitur: in alieno, vero & fortuito inuentus, pro dimidia

tantũ inuentori cedit, reſiduo ſoli domino ſaluo remanente quod locum quoque obtinebit in eo qui in Cæſaris, fiſcali & publico loco inuentus fuerit.

Quidem theſaurum in fundo ſuo reperit: diuus Hadrianus naturale ius ſequutus repertori theſaurum conceſſit: idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro aut religioſo loco, fortuito caſu repererit. §. theſauros.

Quòd ſi quis in alieno fundo nõ data ad hoc opera, ſed fortuito theſaurum repererit, dimidium eius, domino ſoli conceſſit Hadrianus. Per conſequens igitur, ſi quis in Cæſaris loco theſaurũ repererit, dimidium theſauri Cæſari præſtabit, dimidiũ ſibi repertor retinebit. Sed & ſi quis publico in loco, aut fiſcali, repererit, eodem modo repertor dimidium lucrabitur, & dimidium fiſcus aut ciuitas accipiet.

ARGVM.

Traditione nobis naturaliter queritur, ac domini rei traditæ efficimur modo ex cauſa ad dominii tranſlationem apta, & ab eo qui dominus ſit facta ſit traditio, ſublata Italicorũ & ſtipẽdiariorũ differẽtia.

§. Per traditionẽ.

Eſt & naturalis acquirendi modus per traditionem. Et quid eſt traditio? eſt de manu in manum translatio, naturalem quendam minimeque multæ ſolennitatis actum, et qui facile abſolui poſſit, continens. Neq; enim aliud tam naturæ conuenit, quàm domini voluntatem in alterum rem ſuam transferentis, ratam haberi. Vt autem tra-

ditione dominium transferatur, hæc neceſſe eſt vt concurrant, Nã & eum qui tradit dominũ eſſe oportet: & animo volentis dominiũ transferre, traditiõ nẽ facere: & corporale eſſe id quod traditur. Corporale ideo dico, quod incorporalia, quia tactum fugiant, traditione nõ recipiant Ideo quoque dixi tradẽtem eſſe dominũ debere, propterea quod is qui dominus nõ eſt, dominium quod non habet, transferre nõ poſsit. Sed & hoc adiectum eſt, animo volentis eum dominũ facere, qui accepit, vt cõmodatũ & depoſitum exciperem nam his in rebus & corporale eſt, quod traditur: et qui tradit, dominus eſt: ſed tradit, paulo poſt ſe ſperans recepturũ. Nec referre opinor, quale ſit id quod a domino traditur, ſiue prædium Italicũ, ſiue poſſeſſiones ſtipẽdiariæ, aut tributariæ. Vocamus autẽ ſtipendiarias et tributarias poſſeſſiones, quæ in prouinciis ſunt, principis iuſſu a populo accupatæ Appellationis vero huius indefluxit occaſio Quidẽ apud veteres Romanus Imperator, quũ toto orbe ſubacto, virtus eius in magna Romanorũ admiratione eſſet, prouincias oẽs diuiſit. Et quaſdẽ ſibi retinuit, alias populo reliquit. Quas populus acceperat, eæ ſtipendiariæ inde appellatæ ſunt, quod ſtipe, ε.. α. ο. ſiue collationem ſignificet, & particulatim argenti aliarumque rerum factam collectionem. Quum igitur minutula quædam prouinciales ex iis, quæ apud ipſos naſcebatur, col-

lectione facta, mitterent populo, vt ea in vſus ſuos & voluptates impenderet: factum eſt, vt prouinciæ ſtipendiariæ dicerentur, & deinde conſequenter, domus quoque & prædia ſtipendiaria. Im*peratoris vero prouinciæ dictæ ſunt tributariæ quoniam tributum eſt graue illud vectigal, quod princeps prouincialibus ſuis indicebat, eo nomine, quòd magnos aliendis exercitibus ſumptus faceret. Qui autē ex largitione populi vel principis ſtipendiaria, vel tributaria habebant prædia, domini illorum non erant: verum dominium aut apud populum erat, aut apud principem, ſed vſumfructum eorum habebant, & pleniſſimam detentionem, ita vt & transferre poſſent & ad hæredes tranſmitterent.* Nam Ital*icorum fundorum domuumque domini dominium habebant.* Et hæc quidem olim. Hodie *vero* Imper*atoris noſtri conſtitutio, nullam eſſe vult differentiam* Ital*icorum, & ſtipendiariorum vel tributariorum. Sed ſi is qui dominus eſt, rem ſuam tradat mihi, ſiue ex donatione, ſiue in dotem, aut ex alia quauis cauſa: velut ex permutatione: dominiū in me ſine dubio tranſfert.*

ARGVM.

Vendita res ac tradita, non aliter accipientis fit, atque ſi pretium perſolutum, aut alioqui nomine eius ſatisfactum, aut de pretio fides habita ſit: quod pariter & legitimo, & gentium iure nititur, ſiue per dominum ſiue per alium res agatur.

§. Vēdita. Sed & ſi quis tradat id quod vendidit, nō aliter tranſit dominiū in emptorem, quā ſi emptor venditori pretiū rei ſoluerit, vel aliter de pretio ſatisfecerit. Quid ita? quoniam pro ſe Titium dedit quempiam qui pretium ſoluere repromiſerit, aut etiam pignus pro ptio præſtitit. Eſt aute hoc & lege XII. Tab. cautū, nihiloque minus inuenias & iuris gentium eſſe, quoniam & naturalis iuſtitia ei adhæret, quū apud omnes gentes æque obſeruetur. In aliis igitur cauſis, ſemper is qui tradit, dominiū transfert: in emptione, nō aliter quā ſi pretiū accepit, aut ſatis eo nomine factū eſt. Sed et ſi venditor: neque pretiū accepit, neque loco emptoris, ex promiſſorem, neque pignora, ſed fide emptoris cōtentus eſt, ſatis ſibi pollicens fore, vt pretium accipiat: dicendum & hic eſt, dominium ſtatim ad emptorem tranſire. Facta autem traditione: nihil intereſt, is ne, qui dominus eſt, tradiderit, an voluntate eius, alius. Hac ratione, ſi cui liberam poteſtatem fecero, rem meam, vt volet, adminiſtrādi: & is ex iis rebus aliquam vendiderit, tradideritque: in accipientem transfert dominium. Nam voluntate domini id facere videtur.

R A G V M.

Rei venditione ſecuta quam quis eo nomine non tradidit vt tua fieret, domini nuda voluntate citra nouam traditionem, dominus efficeris quod ad quemuis iuſtum quoque titulum porriges

Inuenire eſt & ſpecies quaſdam ſeu caſus: in quibus & ſine traditione, nuda tantum voluntas dominio transferendo ſufficiat: veluti commodaui tibi librum meum: locaui tibi fundum meum: depoſui apud te menſulam meam. Si poſtea hæc tibi vendã, aut donẽ, ſimul vna cum donatione aut emptione, dominũ te eorũ facio, idque traditione nõ accedẽte. Nam quum ante apud te, naturalis dictarum rerũ fuerit poſſeßio detentatione, ob hoc ſolum, quòd rem meã tuã eſſe velim, ſtatim dominiũ eius tibi acquiritur, perinde atq; ſi ex cauſa donationis vẽditionis ve ſpecialis traditio interceßiſſet. Varias in horreo merces repoſui, tu mecum egiſti, vt eas tibi venderem. Contractu celebrato, ſoluiſti pretium. Si ego claues tibi horrei, quum ab eo haud longe abeſſem, tradiderim, ſtatim ſis mercium dominus. §. Interdũ. §. Itẽ ſi quis merces.

ARGVM.

Dominium quandoque vel in incognitam perſonam domini ſola voluntate & fortuita traditione transferri: quo fit vt miſsilia in vulgus proiecta, & quę pro derelicto habita ſunt: excipientis occupantiſque fiant.

Interdum voluntate mea transfero dominium, & in perſonam incognitam, de qua rogatus ſiue ante traditionem: ſiue poſt traditionem, dicere omnino non poßim, quanam ea ſit. Id autem contingit in Pretoribus & Conſulibus, qui pro more, vel in proceßibus vel in ſpectaculis, iacere quæ §. Hoc amplius.

dã ſolent in vulgus: & dominus fit ſtatim, qui accẽperit: quãuis qui iacit ignoret, quid eorũ quiſque ſit accepturus. Vnde et illud liquet, ſi rẽ meã aſperner, et ex poſſeßione mea, vel detẽtatione abiiciã, ſtatim eam occupantis fieri. Id Veteres dixerunt, pro derelicto. Pro derelicto autem id habetur, quod dominus ea mente eoque animo abiicit; vt id patrimonii ſui eſſe nolit. Itaq; profecto ſtatim dominus eſſe deſinit.

ARGVM.

Quæ nõ eo animo abiiciuntur, vt a nobis dominium abdicemus: ſed periculi cauſa deuitandi, aut nec opinantibus excidunt, in dominio noſtro permanent, nec occupantis fiant: quinimo ad ea & in rem & ad exhibendum, furtique, & condictio furtiua competunt.

§. alia ſane. *Aliud eſt in iis rebus quas coorta inter nauigandũ tẽpeſtate, vt onus nauis leuius reddatur, in mare nauigantes eiiciunt: hæc enim quãuis abiecta abiicientium manent. Palam eſt enim, eas non hac mente eiici, quod illi eas ſui patrimonii eſſe amplius nolint, ſed magis, quod cupiant vna cũ naui, diſcrimẽ maris effugere. Quapropter, ſi quis eas res fluctibus expulſas, aut in mari natantes excipiat animo lucrandi aut interuertendi, furtũ cõmittit. Conſimiles his & illæ res ſunt: veluti exempli cauſa. In locũ quempiã proficiſci volebam habebas tu carruceam qua ego iter celeriter conficere poteram. Rogaui te, vt liceret aſcendere, & res meas imponere, quo maturius, quo volebã, venirem. Id tu mihi promiſiſti;*

ſiue pretio, ſiue etiam ſine pretio. Res meas carrucæ impoſui. In itinere euenit vt aliquid rerum mearū me ignorante de carruca decideret: non fiet hoc reperientis, ſed mihi dominium ſeruatur. Datur.n. mihi actio eo nomine in rem, ad exhibendum, furtiq́;, et condictio furtiua: ea autem eſt actio quædā, vindicationi ſimilis, & euictio aduerſus fures.

De rebus corporalibus & incorporalibus.

TIT. II.

R A G V M.

Rhetorum more, quæ fuſius ſupra tractauit, eleganti Anacephaleoſi reperit Imperator, ac mox rem deſtinatam tractatui aggreditur, diuidens res in ea, quæ corpore conſtant, et quæ minime. Ad hæc obiter multas iurium definitiones tradit, & explicat.

Dictum eſt ſupra de rerum diuiſione, quaſdam enim eſſe naturales ſiue iuris gentium, quaſdam publicas, quaſdam vniuerſitatis, quaſdam nullius, pleraſque ſingulorum. Dictum eſt etiam multis modis fieri, vt dominium rerum acquiramus. Et naturales modos enarrauimus hos venationes, hoſtium ſpolia, repertos in maris litore lapillos aut gemmas, quæ ex animalibus noſtris naſcuntur, & alluuionem, & inſulam ſiue in mari, quod rarius eſt, ſiue in flumine, quod frequens, enatam. Adhæc & proximum eſſe alueo quem flu-

men reliquerit: & ita ſpeciem ex aliena materia conficere, vt confecta ad priſtinā materiā reduci nequeat: & ex ſua & aliena materia aliquid efficere: & alienā purpurā ſuo veſtimēto intexere: et duorū materias vel eiuſdē vel diuerſi generis, ex voluntate dominorū aut fortuito miſceri: aut pluriū dominorum frumenta voluntate ipſorum in vnū aceruū confundi, non itē ſi vno tantum volente aut caſu id accidat: & regulā dictantē, Subiecto cedere ſuperficiem, vt in nō vna ſpecie viſum eſt. Cuiuſmodi eſt, quū ex aliena materia in ſolo meo ædificatum eſt, aut ex materia mea in alieno ſolo domū erexi: aut alienam arborē in ſuo quis agro plantauit, aut arborē ſuā in aliena terra, ita vt radices ageret. Quod obtinuit & in ſerendo frumento: & in literis, quæ chartis aut mēbranis meis inſcribuntur. Contrariū eſſe in imagine. Illic enim aliena tabula, picturæ cedit. Eſt & inter naturales acquiſitiones, ab eo qui dominus nō ſit, bona fide fundū accepiſſe. Hæc.n. bonæfidei poſſeſſio, ſufficit vt quis fructuū cōſumptorū dominus fiat. Præterea & theſauri inuētio, aut totum aut partem inuentori tribuit. Per traditionē quoque ſecundum quod conſtitutum eſt, naturalis acquiſitio eſt. Sed hæc quidem nobis omnia de corporalibus dicta ſint. Porro quoniam rerum aliæ corporales ſunt, aliæ incorporales: eſt autem Corporalis quæ & nomine cognoſcitur, & ſub tactum

oculoſq; recidit: veluti fundus, domus, veſtis, ſeruus: Incorporalis vero quæ ſola mẽte intelligitur, neque ſub tactũ, neq; ſub oculos recidit: tractatu habito de corporalibus, dicamus et de incorporalibus. Incorpo*rale eſt autẽ, quod in iure conſiſtit, vt* Hæreditas. Et *quid eſt* Hereditas? Eſt *ius quoddam certis modis conſtitutũ, ſed intellectu cõprehenſum, quod alieni patrimonii vniuerſalem dominum me efficit.* Deinde *&* V*ſusfructus: eſt autẽ* V*ſusfructus, ius quoddã certis modis cõſtitutum, quod efficit vt in proprietate alterius, ego re vtar et fruar.* Ad hæc *et obligationes quocũque modo cõtractæ, multi enim ſunt cõtrahẽdæ obligationis modi, vt in ſequẽtibus docebimur.* Et *quid eſt obligatio? eſt iuris vinculum, quo quis quodque facere cogitur, quod facere debet.* Neq; *vero dixerit quiſpiã, quod in hæreditate et res corporales inueniuntur: nam habet hæreditas & ſeruos, & fundos, & ædificia, et libros.* Sed *& vſusfructus habet in ſeſe fructus, qui ex fundo percipiuntur, qui vtiq; corporales ſunt.* Ad *hæc, quod ex obligatione nobis debetur, plerũq; corporale eſt: veluti fundus, ſeruus, pecunia.* Dixi Plerũq;, *quoniã vt ex iis quæ ſequũtur diſcemus, ſæpe & incorporale eſt, quod ex obligatione petimus.* Ne *quis ergo dixerit, hæreditatẽ, vſumfructum, & obligationem, corporalia eſſe, quia res quæ in illa cadunt, corporales vt dictũ eſt, ſint.* Nam *ius ipſum, quod mihi poteſtatem facit in*

vniuerſum alienum patrimoniũ accipiendi, aut ex alieno fundo fructus colligendi, aut quod mihi debetur, exigendi ſpectandum eſt: quod vtique incorporale eſt, quamuis circa corporalia verſetur. Inter incorporalia ſunt et Seruitutes (quæ vocantur) vrbanorum, et ruſticorum prædiorum. Et quid eſt Seruitus vrbani prædii? eſt ius quoddã certis modis conſtitutum, ſed intellectu comprehenſum, quod efficit, ut vicinus vrbanus, uicini onera ſuſtineat. Seruitus ruſtici prædii eſt, ius quoddam certis modis conſtitutum, ſed intellectu coprehenſum, quod efficit, vt vicinus ruſticus, vicini onera ſuſtineat. Ad hæc eſt & vſus. Et quid eſt vſus? Vſus ab vtendo dictus eſt. Et eſt ius quoddã certis modis conſtitutum ſed intellectu cõprehenſum, quod efficit, vt in aliena proprietate, ego re vtar, ſed vtar tantum. Præterea & habitatio. Et quid eſt habitatio? eſt ius quoddã certis modis conſtitutum, ſed intellectu comprehẽſum, quod efficit, vt libere in aliena domo habitem, ab vſu & vſufructu ſeparatum.

De ſeruitutibus.

TIT. III.

ARGVM.

Totus hic titulus, cũ procedat p finitiones et exẽpla epit..me magnopere non eget, ſed oculis & memoria.

Dicamus primo de ſeruitute ruſtici prædii. Et definitionem quidem noſti Neceſſarium igitur *ſpe-*

ries dicere. *Seruitus ruſtici prædii eſt, iter, actus, via, aquæductus: Et quid eſt Iter? Verbigratia, Habebam ego fundum, habebas & tu fundũ in propinquo quum in meum ire velẽ, opus erat mihi magno circuitu. Rogaui te, vt mihi iter concederes, hoc eſt, vt mihi per tuum fundum ire liceret. Nam hæc via compendio ducebat in fundũ meum: tu mihi iter conceßiſti, ut tranſire poßim, ſed neque cum iumento, neque cum vehicolo. Actus ab agendo iumento dicitur: verbi gratia, quum rogabo te, vt mihi per fundum tuum tranſire liceat, cũ iumento vel vehiculo. Qui igitur iter habet, actum nõ habet. Nã cũ iumento aut uehiculo tranſire non poteſt. Qui vero actũ habet, habet & iter. Poteſt n. & ſolus et cũ iumẽto tranſire. Via eſt ius eundi & agendi iumenta. Via igitur eadem habet, quæ et actus. Sed in cæteris eſt differentia, ſicut in Digeſtis docebimur. Aqueductus eſt, ius ducẽdi aquam per aliũ fundũ Verbi gratia. Habebas fundum aquis abundantẽ, habebam & ego fundum in vicino aquis indigentẽ. Rogaui te, vt mihi liceret ex fonte qui in tuo oritur, aquam in fundum meum dicere. Id mihi conceßiſti. Hæc ſeruitus dicitur aquæductus. Nunc dicamus ſeruitutes vrbanorum prædiorũ. Seruitutes vrbanorum prædiorum ſunt, quæ ædificiis inhærent vnde & Latine vrbanorum prædiorum dicuntur. Aedificia enim omnia, vrbana prædia appellã-*

§. Præ diorũ.

tur, quamuis in villa ſint. Et quænam ſunt ſeruitutes vrbanorum prædiorũ? vt onera vicini ſuſtineã. Eæ autem ſunt hæ: Habebam ego domum, habebas & tu in vicino domum. Rogaui te, vt mihi liceret trabes meas in parietem tuum immittere, aut ſtillicidia mea, vel canales aquarum in tegulis meis collectarum, in ædes tuas vel aream proiicere. Aut tu ius huiuſmodi habebas in ædes meas, & rogaui te ne ſtillicidia tua aut canales in domum vel aream meam proiiceres. Aut rogaui te vt mihi tale ius concederes, ne tibi liceret domum tuam altius tollere, & ita luminibus ædium mearum officere.

§. Inter. *Inter ſeruitutes ruſticorũ prædiorum (nam illhuc recurrendũ eſt) dicũt quidam merito numerari & * aquæ hauſtũ, vt ſcilicet mihi liceat, ĩ fundo tuo verſari, et ex fõte qui ibi oritur, aquam haurire. Itẽ vt pecudes meas ad aquas tuas appellã, aut ut ibi paſcãtur, quoniã fortegramine fundus tuus abũdat, aut vt calcẽ coquã uel arenã tollã.*

* Aquæ hauſtũ. } In Græcis eſt ακ:να δ'ευκτυ:ν q̃d nihil ad rẽ facit. Ideoque aut ακουαιαυστουν legẽdũ eſt: aut forte και ταυτα (quoniam nec id male cõuenit huic loco) aut tale aliquid. Curtius.

§. Ideo. *Porro ideo ſeruitutes hæ dicuntur ruſticorum et vrbanorum prædiorum, quòd ſine prædiis ruſticis vel vrbanis conſiſtere non*

poſſint. Nec enim poteſt quiſquam ſeruitutem prædij vrbani vel ruſtici acquirere, niſi qui prædium habet vrbanum aut ruſticum: neque rurſus quiſquam habere aliquam dictarum ſeruitutum, niſi qui prædium habet vrbanum vel ruſticum.

ARGVM.

Pactis, ſtipulationibus, & ex teſtamento ſeruitus conſtituitur.

Quod ſi quis vicino ſeruitutem velit conſtituere. pactionibus atque ſtipulationibus id efficere poteſt. Nam vbi conuenerit de ſeruitute conſtituenda, ſtipulatur is, qui ex conſtitutione eam accepturus eſt, Spondes manere conſtituta ſeruitute? & ſi non maneas, ſpondes dare mihi nomine pœnæ aureos centum? Poteſt quis etiam in teſtamento hæredem ſuum damnare, dicendo: Damno te hæres ne ædes altius tollas, luminibus vicinæ domus non officias, aut, Damno te hæres, vt vicinum patiaris tignum in parietem tuum immittere, aut vicinum in tuas ædes ſtillicidium proiicere: aut, vt permittas vicinum itineris ſeruitutem vel actus, habere per fundum tuũ, aut ex eo aquam ducere in fundum ſuum. Sic itaque conſtituitur ſeruitus, pactis, ſtipulationibus, & in teſtamento. §. *Si quis velit.*

De vſufructu.

TIT. IIII.

ARGVM.

Vſusfructus, qui ſeruitus pſonalis eſt, et ſeparationē a ꝓprietate recipit, clare hic definitur: cōſtituitur autē inter viuos, tū in vltimo morituri iudicio. Notabis igitur literam, ex qua phyſicum illud: Corpore, ſubiectoque non ſubſiſtente, eius qualitatem ſubeſſe non poſſe.

POST *ſeruitutes vrbanorum, & ruſticorum prædiorum, diſſeramus nunc de vſuſfructu. Et quidem noſti, quemadmodum in ſuperioribus definierimus, quid eſſet vſusfructus. Non abſurdum tamen fuerit, & aliam definitionem addere Vſusfructus eſt ius quoddam, quod efficit, vt rebus alienis vtar, & fruar, quantum tamen fieri poſſit ſalua rerum primitiuarum principaliumque ſubſtātia. Etenim quū vſusfructus, quamuis incorporalis ſit, de rebus tamen corporalibus prædicetur neceſſe eſt, & ipſum vna cū re corporali perimi. Verbi gratia: Conceſſi ego tibi vſumfructum ſerui mei, & tu quidem es vſufructuarius, ego vero proprietarius: quādiu ſupereſt ſeruus, vſufructus conſiſtit: illo autem mortuo, & vſusfructus extinguitur.* §. vſusfructus. *Separatione igitur habet vſusfructus a proprietate, multiſq; id modis accidit, veluti in hac ſpecie. Vſumfructum tibi fundi mei legaui. Hæres quidem eius habet proprietatē legatarius verò vſumfructū. Aut item ex cōtrario: legaui tibi fundū deducto vſufructu: hic legatarius quidem habet proprietatem, hæres verò*

vſumfructum. Aut iterum, alteri legaui vſumfructum, tibi proprietatem. Et hæc quidem in teſtamento. Porro autem ſine teſtamento, ſi quis alteri velit vſumfructū conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne vero in vniuerſum inutiles eſſent proprietates, vſuſfructu ſemper ſeparato, placuit certis quibuſdam modis extingui vſumfructum & ad proprietatem reuerti.

ARGVM.

Vſusfructus in his, quæ vſu non intereunt, vere conſtituitur, in aliis autem per abuſionem conſtitui dicitur, in quo vſufructuarius de tantundem reſtituendo vſufructu, finito proprietatis domino, aut eius æſtimatione danda, cautionem præſtat.

Conſtituitur autem vſufructus non tantum in fundo aut ædibus, ſed etiam in ſeruis, iumentis & aliis rebus, exceptis iis, quæ ipſo vſu conſumuntur. Harum enim neque naturali, neque ciuili ratione conſiſtere poteſt vſusfructus. Et quænā ſunt hæ res? puta vinum, oleum, frumentū, veſtis. Quibus cōſimiles ſunt & numi, ſiue pecunia numerata. Nam & hi ipſo vſu, & aſsidua permutatione, dum ab alio in alium tranſeunt, quodā modo extinguūtur. Quoniā vero ne procedere quidē in iis vſusfructus dicitur, factum S.C. cenſens & earum rerum quadem ratione poſſe vſumfructum conſtitui. Etenim ſi quis moriens, hæredē inſtituat, legetq; tibi mille ſolidos, §. cōſtituitur

aut mille ſextarior vini vel olei, aut viginti modios frumenti in vſumfructum tantum, tu legatarius accipiens ſolidos, vinumq; aut oleũ, præter naturam vſusfructus, dominus eorũ ſis. Nã vſusfructus in aliena proprietate eſt. Sed quoniam hiſce in rebus ſecundũ leges, vſusfructus non cõſiſtit, mirũ non eſt, ſi neq; regulæ in vſufructu receptæ, hic obſeruantur. Nam vſusfructus (vt dictũ eſt) in aliena proprietate eſt. Sed ſatiſdabis mihi, de tanto reſtituendo, quantum & accipis, ſi contingat vt moriaris, aut capitis diminutionem patiaris. Neque vero in iis tantum: quæ dicta ſunt, procedũt hæc, verum etiã in cæteris, ut in veſtimẽtis, in cera aut vbi deniq; vſus, rẽ de qua agitur, conſumit. Fit aũt eorũ dominus legatarius, ſi & æſtimatio eorum ineatur (quod de pecunia nõ dico, nã pecunia nõ æſtimatur, per eam.n. cæterra æſtimationẽ accipiunt) cautionẽ præſtante legatario, vt quũ mortuus fuerit, aut capite minutus, æſtimatio earum rerum reſtituatur. Non igitur Senatus, quid hæc cenſuit, vſum fructũ in his conſtituit, quoniã ne potuit quidẽ, ſed nuẽto cautionis quendam quaſi vſumfructũ introduxit.

ARGVM.

Vſusfructus, vt varie conſtituitur, ita & varie extinguitur, quo extincto qui proprietatis tantum dominus fuit, plenam in re poteſtatem conſequitur, qui tum vere dominus dicitur.

Extin-

Extinguitur autẽ vſusfructus morte vſufructua rii, et duabus capitis diminutionibus, maxima & media. Itẽ non vtendo per modum conuentũ, aut tẽpus conſtitutũ. Quæ omnia Imperatoris noſtri conſtitutio amplexa eſt. Similiter extinguitur vſusfructus, ſi vſufructuarius vſumfructuus proprietario cedat: extraneo enim cedens nihil agit: & inefficax eſt talis ceſſio. Sed & ſi contra vſufructuarius proprietatem acquirat, ſimili modo finitur. Vocatur autem hoc, Conſolidatio: quoniam in vnum conueniunt vſusfructus, & proprietas. Quod ſi quis ædiũ habeat vſumfructum, eaq; vel incendio conſumptæ ſint, vt terræmotu ſubſederint, vel vetuſtate concide rint, vſusfructus extinguitur, ſic vt ne nudiquidem ſoli, ſiue areæ vſusfructus, vſufructuario relinquatur, quoniã ei non ſoli, ſed ædium vſusfructus erat conſtitutus. Extinctus autẽ vſufructus, aliquo ex dictis modis, ad proprietatẽ recurrit. Et ex eo tempore dominus rei plenã in ea incipit habere poteſtatẽ hoc eſt, fructus cape poteſt. Nã ante quũ fructus capere nõ poſſet, nõ plenã videbatur habere in re poteſtatẽ. § Finitur.

De vſu, & habitatione.

TIT. V.

ARGVM.

VSVS & habitatio, quæ ſeruitutes perſonales ſunt, iiſdem ſolet modis conſtitui atque interire,

quibus vſusfructus conſtituitur & deſinit. Et in fundo qui vſum habet, domino, aut quibus res ruſtica peragitur, moleſtus aut impedimento eſſe non debet; alioqui vſu cadit. Sed nec alteri ipſum aut vendere, aut gratis concedere poteſt.

Poſt ſeruitutes, & vſumfructum, conſequens eſt dicere de vſu, & habitatione. Vſus iiſdem modis cōſtituitur, et iiſdem extinguitur, quibus vſufructus. Minus autē lucri eſt in vſu, quàm in vſufructu. Nā qui vſum fundi habet: nihil amplius habere poteſt, quā vt oleribus ibi natis, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis quantū vſui quotidiano ſatis eſt, vtatur. Eatenus quoque vſurario in fundo hærere licet, vt neq; fundi domino moleſtus ſit, neq; iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento ſit. Vſum autem vendere, locare aut gratis alteri cedere non licet, quum vſufructuarius omnia hæc facere poſſit.

ARGVM.

Vſum domus habens, cum vxore ac familia, & contra, in ea habitare poteſt: ius autem inhabitandi transferre in alium non poteſt.

§. Itē iis. *Item iis qui ædium vſum habet, eatenus poteſtatem habere intelligitur, vt ipſe tantum habitet, non vt in alterum habitationem transferat. Vnde quæſitum eſt an amicū recipere liceat: & placuit, poſſe. Conceſſum autem ei eſt habere in habitationem, vxorem, & liberos, ſed & libertos. Quinetiā & alios, quamuis eſſent liberi, quibus non minus,*

quam ſeruis vtatur, velut mercede cõductos. Quod ſi mulieri vſus ædium relictus ſit, poteſt ibi ſine dubio cum viro habitare.

ARGVM.

Serui vſum qui habet, ſolus vti poteſt, idemque in iumenti vſu ſeruandum. At qui pecoris vſum habet, eo tantum ad agrum ſtercorandum vtetur, non lacte, lana, aut agnis, quæ in fructu, non in vſu ſunt.

Item ſi vſus mihi ſit conceſſus ſerui, ego ſolus operis eius, & miniſterio, vti poſſum. Idemq; eſt, & ſi iumenti vſum habeam. Quod ſi pecorum vel ouium mihi vſus legatus ſit, neque lacte, neque agnis, neque lana ipſarum, vti conceſſum eſt. Hæc enim in fructu ſunt, hoc eſt, vſusfructus ſunt, non vſus. Sed in hoc tantum mihi prodeſt vſus ouium, quod poſſim eas in fundum meum mittere, & eum ita ſtercorare. Nam ouium fimus, fundũ reddit fertilem & pinguem. §. Itẽ is ad quem.

ARGVM.

Habitãdi ius cui legatũ eſt, eidẽ alteri locare licet.

Si cui habitatio legata, vel alio modo conſtituta ſit, neque vſus id videtur, neque vſusfructus, ſed quaſi ius quoddam proprium. Quæſitum eſt autem, an qui habitationem haberet, alteri eam poſſet locare: & quum multi Iuriſconſulti contradicerent, ac ſolus Marcellus locare permitteret, facta eſt religioſiſſimi Imperatoris noſtri conſtitutio, quæ hanc controuerſiam decidit, §. Sed ſi cui.

approbata Marcelli ſententia, propter vtilitatem rerum, permittens non ipſum tantum habitare ſi velit, ſed etiam alteri locare.

ARGVM.

Epilogus eleganti tranſitione concluſus, quo quæ ſuperius attigit plenius, paucis perſtringit legislator, atque de quibus dicturus eſt, ad ea viam præmunit.

§. hæc de ſeruitutibus. Hæc de ſeruitutibus, vſufructu, vſuque, & habitatione diſſeruiſſe ſufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, ſuis exponemus locis. Quoniam vero dictum eſt ſummatim quibus modis naturaliter res acquiramus, neceſſarium eſt nunc dicere quibus modis legitimo ac ciuili iure aliena acquirere poſſimus.

De vſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus.

TIT. VI.

ARGVM.

Bona fide ac iuſto titulo res mobilis hodie triennio: immobilis inter præſentes decennio, inter abſentes annis viginti, ſi tamen res litigioſa aut ſacra non ſit, vſucapitur.

Quum dictum ſit de naturalibus acquiſitionibus, tractemus & de ciuilibus. Quod igitur is, qui ſuam mihi rem tradit, adhærens dominium transferat, in confeſſo eſt. Quid autem ſi alienam mihi quis rem, cuius non ſit dominus, tradat? an

transfert hic dominiũ: et dicimus, quòd nequaquã. Quomodo enim, quod non habebat? Quid ergo? Poſſeſsionem in me aut detentionem, quam habebat, tranſtulit. Nec ea parua res eſt. Nam ſi bona fide rem accipiam (eſt autem bona fide accipere, ſi credam eum dominũ eſſe qui vendidit, aut donauit, aut ex alia iuſta cauſa, velut ex permutatione, dedit) olim quidẽ, ſi res erat mobilis, anno elapſo dominus fiebã, ſiue in Italia, ſiue in prouinciis agerẽ. Sin vero immobilis, per biennii lapſum, quũ fundus aut domus eſſet in Italia, vſucapiebatur a me ex lege xii. Tab. & mei dominii fiebat. Nec vero iniquã eſſe legẽ aliquis exiſtimauerit, quòd alter p vſucapionẽ, hoc eſt temporalẽ poſſeſsionem dominus efficeretur, et alter dominio rerũ ſuarũ priuaretur. Id.n. adinuentum eſt, ne res ipſæ perirent. Namque vnuſquiſque ignorans num vere eſſet dominus rei, quam poſsideret, nullã oĩno in eam curam impendebat, ſemper timẽs nequando verus dominus veniret, & eã ſibi auferret. Et ea de cauſa ſocordes quoque erant mortales, & per ſocordiã ipſorum ſine cura ſolicitudineq; res erãt: quod quũ eſſet, illud quoq; nimirũ eueniebat, vt corrũperentur, et peſſum iret. Perſpecta igitur hac hominũ cogitatione, lex xii. Tab. in re mobili tempus anni ſtatuit, in immobili, bienniũ: intra qđ niſi dominus adeſſet, res a poſſeſſore auferri non poſſet. Nec id admodum indignanti-

bus dominis. Sufficiebat enim iis anni aut biẽnii tẽpus ad inquiſitionem rerũ ſuarũ. Et *hæc quidẽ lex* XII. T*ab.Imperator vero noſter meliore & humaniore ſententia vſus ſanxit,ne tam facile tamq́; celeriter,rebus ſuis domini defraudarentur*. N*eq; iterum certo loco beneficẽtiam ſuam coanguſtauit,ſed generalem ea de re promulgauit conſtitutionẽ: qua cautum eſt, vt res quidem mobiles vbique elapſo triennio vſucapiantur: immobiles vero per longi temporis poſſeſsionem,id eſt,ſi præſentes ſint domini decennio: ſin abſentes, viginti annis elapſis*. V*erbi gratia*:F*undum tradidiſti mihi,aut domum ad* T*itiũ ſpectantem,quum te dominum eius putarem,et ita bona fide rem accipienti*. S*i præſens eſt* T*itius, decenniũ mihi ad vſucapionem ſufficit,ſin vero peregre,viginti anni*.H*æc autem nõ de iis tantũ,quæ in* I*talia ſita ſunt immobilia,conſtituta ſunt,ſed & de iis, quæ in* P*rouinciis: ac olim ſtipendiaria aut tributaria appellabantur,&,vt breuiter dicam,in tota terra eius imperio ſubiecta, vbique tamen bonæ fidei poſſeſsione præcedente*.

§. Sed aliquando. Q*uoniam vero dictum eſt,bonæ fidei poſſeſſorem vſucapere poſſe: inuenire eſt caſus, in quibus vſucapio non procedat*. V*erbi gratia*: S*iquis liberam perſonam poſsideat, aut rẽ ſacrã religioſamve*,N*am quia dominium adducit vſucapio, hæc autem in dominium nullius recidunt,merito nec vſucapioni ſubiiciuntur*.

ARGVM.

Furtiua res, vel vi expulſiua poſſeſſa, ne a bonæ fidei quidem poſſeſſore vllo tempore vſucapi, aut præſcribi poteſt Et qui rem alterius ſciens uendit, furtum committit

Idem dicendum eſt, ſi quis alienum fugitiuũ poſſideat: neque.n. vſucapioni ſubiicitur. Neque itẽ *res furtiuæ, neque vi poſſeſſæ: etiam ſi quis decẽ aut viginti annis eas bona fide poſſederit.* Hæc *autẽ ita accipe, vt furtiuas intelligas, in mobilibus: vi poſſeſſas, in immobilibus.* Nam *furtiuarũ rerũ vſucapionem inhibuit lex* XII. Tab. *& lex* Attilia: *vi poſſeſſarum, lex* Iulia *& lex* Plautia. Quum *te igitur aliquis conſulit, num ille, quod ex venditione poſſidet, vſucapere poßit: id te ante omnia quærere oportet, bona fide an mala poßideat.* Ex *vbi intellexeris bona fide poßidere, ad ſecundam mox quæſtionem decurre, & roga, num ſacra ſit res, num religioſa, num libera perſona, num furtiuum, num vi poſſeſſum.* Et *ſi quid eorum inueneris, dic vſucapionem non procedere proprer uitium rei inhærens, quoniam furtiua eſt, aut vi poſſeſſa.* An *igitur fur quiue per vim poßidet, vſucapere poteſt?* Forte *inconſulte proſiliens, dices nequaquam: propter vitium, quod rei adhæret: nam furtiua eſt, aut vi poſſeſſa.* Verum *id te dicere non oportet.* Ordinis *enim es oblitus.* Sed *dicere debes, vſucapionem non procedere, propter priorẽ rationem, quoniam mala fide*

§. Furtiuæ.

poſsidet. Nouit enim furtiuam eſſe, aut vi poſſeſſam. Quod ſi fur qui ve per vim poſsidet, eam rem alteri bona fide accipienti tradat, tunc ex priori reſponſione, cum bona fide poſsideat, is qui rem poſsidet, vſucapio non impeditur, ſed propter vitium rei inhærens prohibebitur: nam furtiua eſt, aut vi poſſeſſa. Et *quid eſt furtiuum?* Furtiuum *eſt, non ſolum, quod noctu aut interdiu clam ſurripitur, ſed etiam quæcunque res mobilis aliena, que inuito domino contrectatur.* Contrectare *autem eſt, vt dominum circa rem verſari, & omnia in ea agere, quæ domini ſolent.* Atqui, *ſi verum eſt quod dicimus, nunquam res aliena vſucapietur. Quicunque enim rem alienam poſsidet, inuito domino eam contrectat.* Sin au*tem inuito nomino contrectat, furtiuam reddit.* Quod *ſi furtiua eſt, probibetur vſucapio.* Vitio *igitur laborat definitio: & adiiciendum eſt ei,* Malo *animo: et dicendum,* Furtiuum *eſt, non ſolum quod noctu vel interdiu clam ſurripitur, ſed omne alienum mobile, quod malo animo inuito domino contrectatur.* Sic. n. *definitio, ſine defectu ac uitio eſt.*

ARGVM.

Error in iure aut facto in tradente, vſucapionem rei alienæ bona fide poſſeſſæ vitioque reali carentis, non impedit, ſi modo qui accepit, bona fide & titulo ad transferendum dominium apto accipiat: vnde non continuo rem furtiuam efficit, qui rem alienam inuito alienat domino.

Atqui, quamuis hoc addito, inuenio tamen cur vſucapio non procedat. Nam qui rem alienam inuito domino poſsidet, profecto malo animo eam contrectat, & furtiuam reddit. Sed verum hoc non eſt: Fieri enim poteſt vt rem alienam quis contrectet inuito domino, & furtum tamẽ non cõmittat quoniã malo affectu caret. Velut in hac ſpecie: Commodaui Titio librum meum, aũt ſeruum meum locaui, aut lancem meam apud eum depoſui. Defunctus eſt hic, te hærede. Tu ea in hæreditate inueniſti, et hæreditaria eſſe putaſti. vendidiſti alicui bona fide accipiẽti aut donaſti aut in dotẽ dediſti. Ecce rẽ alienã, et inuito domino cõtrectas, furtiua tamẽ nõ fit, quoniã malus animus abeſt. Quapropter is, qui accepit ſine dubio rẽ vſucapiet, quoniam fide poſsidet, et res abeſt à vitio. Neque. n. dicere poſſumus, hæredẽ, qui bona fide vendidit, furtũ committere. Id et in alia ſpecie inuenire eſt. Vſumfructũ tibi ancillæ meæ conceſsi. Vſusfructus autẽ ancillæ in opera manuum et miniſterio eius eſt. Ea apud te enixa eſt. Palam eſt partum eius mihi dominio acquiri, vt in ſuperioribus dictum eſt. Tu tamen exiſtimans partum ancillæ ad te vſufructuarium ſpectare, vẽdidiſti, aut donaſti eum. Ecce et hic inuito domino feciſti, quoniã tamen malo animo careb.is, furtũ eo facto non cõmittitur. In vniuerſum. n. id ſcire debes, furtũ ſine malo animo non fieri. Furtum enim ſine affectu fu- §. Sed tamen id.

randi non committitur. Et paucas ego tibi ſpecies enarraui: ſed rerum ipſarum varietates atque circunſtantiæ multas alias producere poterunt, in quibus aliquis rem alienam inuito domino alienabit, nec tamen furtiuam reddet.

ARGVM.

Rem non ui poſſeſſam, vel male fidei poſſeſſor, bona fide accipienti tradens, vſucapiendi conditionem trãſfert. Et fundi aut loci furtum non committit: quinetiam qui bona ſide ac titulo poßidet, principalibus iuuatur conſtitutionionibus.

§. Quæ a ve.

Et hæc quidẽ de furtiuis. Porro res vi poſſeſſa, ex ſacto vim inferentis æſtimãda eſt: vt ſi quis me aggreſſus, vi ex ædibus meis aut fundo me expellat. Nã quid furtiuũ ſit, ex Iuris regulis cognoſcitur. Si te igitur vi ex re immobili expellã, nõ poſſum eam vſucapere: quoniã mala fide poßideo. Sed & ſi quis bona fide eã a me accipiat, nõ vſucapiet, propter vitiũ quod rei ineſt. Eſt.n. vi poſſeſſa. Quod ſi nullo vis illatæ vitio laboret, is qui eã bona fide accipit, vſucapere poteſt. Et qualiter id cõtingat, dicere neceſſe eſt. Habebat aliquis fundũ, eũ peregre profectus vacuũ reliquit, aut etiã præſens, nullam eius curã habuit, aut mortuus eſt ſine ſucceſſore, neque quiſquã omnino hæreditatem eius adiit. Ego conſpicatus vacantem eſſe hunc fundum, nec a quoquam poßideri, in poſſeßionem eius intraui: vſucapere eam nul-

lo modo potero, mala.n.fide poſsideo, ſciens eſſe alienũ. Quod ſi eũ alteri, tradã bona fide accipienti procedit uſucapio: et longum tẽpus dominium ei, ut dictũ eſt, acquirit. Quoniã neque prior reſponſio vſucapionẽ impedit, quippe quum bona fide poſsideat: neque rurſus poſterior: abeſt.n.res a vitio. Atqui dicere poſsit aliquis, furtiuã rem eſſe factam. Nã quũ ego ſciens eſſe alienũ fundũ, eum tamẽ vendam, furtiuũ video facere. Sed falſa eſt ratio hæc: quoniã rerũ immobilium furtum non cõmittitur. Sublata eſt enim et exploſa e ciuili iure ſententia quorundã Iuriſconſultorum, exiſtimantiũ in rebus immobilibus furtum cõmitti. Sed neque res vi poſſeſſa eſt, quoniã neque facinus vim inferentis conſequutum eſt. Reliquum eſt ergo, vt qui eam bona fide accepit, decem aut viginti annis elapſis dominus fiat, quum & cõſtitutionibus adiuuetur, quæ dicunt: longam & indubitatam poſſeſsionem nulli auferri debere.

ARGVM.

Quæ furtiua atque vi poſſeſſa ſunt, vitio purgato, vſucapioni ſubiecta ſunt.

Dictum eſt, res furtiuas & vi poſſeſſas vſucapi non poſſe. Aliquando tamen eæ in vſucapionem cadunt: veluti, ſi in domini poteſtatem reuerſæ fuerint. Tunc enim vitio, quo tenebantur, liberantur, & in vſucapionis cauſam redeunt. Verbi gratia: Seruum tu mihi Titii, quem ſurripueras, aut fun- §. Aliquando

dum, quem vi obtinueras, vendidiſti: impediebatur ius vſucapionis. Euenit, vt medio tempore poſſeßio eius a me ad Titium dominum tranſiret, ſtatim furtiuæ eſſe res aut vi poſſeſſæ deſinunt. Quapropter ſi poſtea ego poſſeßionem earum nanciſcar, nihil obſtabit quo minus vſucapiantur.

ARGVM.

Res fiſco addictæ vſucapi non poſſunt: nondum addictæ aut denuntiatæ poſſunt.

§. Res fiſci. *Hæc habeto in modum præuiæ inſpectionis, veluti pro fundamento quodã. Si quis teſtmõ facto moriatur, is ei ſuccedit, quẽ hæredem ſcripſerit. Sin vero nteſtatus, ad ſucceßionem eius venient liberi, ſi qui ſunt poſt hos, ſi nõ extẽt, agnati & fiunt hæredes. Si agnati deſint, cognati: & fiunt bonorũ poſſeſſores. Quòd ſi nulli eorũ ſuperſint, aut hæreditatem non admittant, vacãtia fiunt ea bona, & fiſco acquiruntur. Et quicunq; actionẽ habet aduerſus defunctũ, qualiſcũq; ea ſit, ſiue in rẽ, ſiue in perſonã, ſiue hypothecaria, eã intra quadrienniũ aduerſus fiſcũ proponet. His ita veluti pro fundamẽto quodã præcognitis, vide deinceps cætera: Supra diximus, res furtiuas & vi poſſeſſas, vſucapi non poſſe. Inuenias et aliud, qđ vſu nõ capiatur: veluti, res fiſcalis vſucapi nõ põt. Scribit tamẽ Papinianus ſi quis ſine ſucceſſore moriatur, bonaq; eius fiant vacãtia, et aliquis antequam bona fiſco denuntientur, quædã ex*

iis mihi vendat & tradat bona fide ementi, procedere vſucapionem. Nōdum enim res fiſcales fuerūt, quæ in patrimonium fiſci verſæ non ſunt. Hoc *nanque nō ſolū prius* Imperator, *ſed etiā* Diui Seuerus & Antoninus *reſcripſerunt.*

ARGVM.

Res vt vſucapi queat, vitio omnino carere, & bona fide iuſtoque titulo accipi debet. Et quid in falſa cauſa erat, vſucapioni occaſionem non præbet.

Nouiſſime autem & hoc ſcire oportet, rem vſucapiendam talem eſſe debere, vt nullum in ſe vitium habeat, vtq; item bona fide ematur, aut ex donatione capiatur, vel etiam alia ex cauſa comparetur: Sed & veram eſſe poſſeſſionis cauſam oportet: Error *enim falſæ cauſæ, locum vſucapioni non præbet: veluti, poſſidebam rem, quam emiſſe me putabam, nec emeram, aut donatam eſſe mihi, nec erat donata. Nam falſa poſſeſſionis opinio, vſucapionem impedit.* §. Nouiſſime. §. Error.

ARGVM.

Poſſeſſio quæ olim profuit, & hæredi quoque proderit. Et vt bona fides authoris ſucceſſori prodeſt, ſic mala quoque oberit. At poſſeſſionem bona fide cœptam, ſucceſſoris fides mala non vitiat. Et contra mala fide inchoata, ſucceſſoris bona fide non iuuantur. Tempora autem poſſeſſionum authoris ac ſucceſſoris conſtitutionibus coniungi permittuntur.

Fundum alienum bona fide aliquis poſſidebat, §. Diutina.

& opus erat longo tempore vt dominus fieret: & poſt octo forte aut nouẽ annos mortuus, hæredem iure ciuili, aut iure prætorio bonorũ poſſeſſorẽ habuit. Hæres huius aut bonorũ poſſeſſor ſi reliquo tempore poßideat, ita rem habebat, vt auferri ab eo non poſſit, etiam ſi fundum eſſe ſciuerit alienum. Nam poſſeßionem *bona fide inchoatam, mala fides ſucceſſoris non vitiat. Quod ſi contra, mala fide alienũ fundum quis poſſederit, hæres eius aut bonorum poſſeſſor, etiam ſi alienum eſſe ignoret, nõ iuuabitur, propterea quòd initiũ poſſeßionis, cum mala fide apud defunctum fuerit. Hæc de longo tempore dicta, religioſißimi noſtri domini conſtitutio etiam ad vſucapionem produxit, vt a defuncto bona fide inchoata poſſeßio in re mobili, & ſucceſſori proficiat ad implendam vſucapionẽ, & tempus eius confirmetur, quamuis ſucceſſor alienam eſſe ſciuerit.* Ex contrario *quoq; vt mala fide inchoata poſſeßione a defuncto hæredem bona ipſius fides in poßidẽdo, nõ iuuet.*

§. Inter vẽditorẽ

Sed & ſi quis bona fide rem alienam emerit: tẽporeq; aliquo poſſederit, demum vendiderit: poſſederit & is, qui eam iterum de emptore emit: coniuncto vtriuſq; perſonæ emptore poſſeßionis, ſecundo emptori dominium eius acquiritur. Sic enim Diui Seuerus *&* Antoninus *reſcripſerunt.*

A R G V M.

Qui a fiſco vel rem alienam emit, aliove iuſto ac-

cipit titulo, ab inde tutus eſt: at ei, qui ſe læſum putat, intra quadrienniũ aduerſus fiſcum de iure ſuo experiri ꝑmittitur, poſtea nequaquã. Idque ius in rebus ab Imperatore, Auguſtaue alienatis ſeruari ꝑcipitur.

Emiſſa eſt & conſtitutio ab Imperatore D. Marco in modum edicti, qua cauetur, vt qui rem alienã a fiſco emerit, elapſo quinquẽnio dominus eius fiat. Edictum hoc neceſſarium erat iis, qui minore tempore, quã quinquẽnio, domini eius, quod emerant, fieri non poterant: veluti, qui forte furtiuum erat, & poſt tempus quinque annorum, conuentus emptor. præſcriptione repellebat agentem. Et hæc quidem Diuus Marcus. Extitit autem & D. Zenonis conſtitutio, dicens eum, qui a fiſco emerit, aut dono acceperit, aut ex permutatione comparauerit, ſtatim ſecurum fieri, & potiorem auferre calculum, ſiue experiatur, ſiue conueniatur. Ipſum vero rei dominum, vſque ad quadriennium actionẽ habere aduerſus fiſcũ. Atque hæc non in proprietate tantũ, ſed etiã in pignore vel hypotheca, eadem conſtitutio pro lege tradidit. Itaque neq; dominus rei actionẽ in rem, neque creditor Seruianam de rebus a fiſco alienatis, ſaluas habebant poſt quadriennium. Extat & Principis noſtri conſtitutio, quam nuper emiſit; qua cauetur, vt eadem obſeruentur in iis, quæ ſerenitas ipſius alienauerit, aut religioſiſſima domina noſtra, quæcunque Zenonis conſtitutio, in fiſcalibus alienationibus introduxit. §. Edicto.

quibus vſusfructus conſtituitur & deſinit. Et in fundo qui vſum habet, domino, aut quibus res ruſtica peragitur, moleſtus aut impedimento eſſe non debet; alioqui vſu cadit. Sed nec alteri ipſum aut vendere, aut gratis concedere poteſt.

Poſt ſeruitutes, & vſumfructum, conſequens eſt dicere de vſu, & habitatione. Vſus iiſdem modis cōſtituitur, et iiſdem extinguitur, quibus vſufructus. Minus autē lucri eſt in vſu, quàm in vſufructu. Nā qui vſum fundi habet: nihil amplius habere poteſt, quā vt oleribus ibi natis, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis quantū vſui quotidiano ſatis eſt, vtatur. Eatenus quoque vſurario in fundo hærere licet, vt neq; fundi domino moleſtus ſit, neq; iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento ſit. Vſum autem vendere, locare aut gratis alteri cedere non licet, quum vſufructuarius omnia hæc facere poſſit.

ARGVM.

Vſum domus habens, cum vxore ac familia, & contra, in ea habitare poteſt: ius autem inhabitandi transferre in alium non poteſt.

§. Itē is. *Item iis, qui ædium vſum habet, eatenus poteſtatem habere intelligitur, vt ipſe tantum habitet, non vt in alterum habitationem transferat. Vnde quæſitum eſt an amicū recipere liceat: & placuit, poſſe. Conceſſum autem ei eſt habere in habitationem, vxorem, & liberos, ſed & libertos. Quinetiā & alios, quamuis eſſent liberi, quibus non minus,*

quam ſeruis vtatur, velut mercede cõductos. Quod ſi mulieri vſus ædium relictus ſit, poteſt ibi ſine dubio cum viro habitare.

ARGVM.

Serui vſum qui habet, ſolus vti poteſt, idemque in iumenti vſu ſeruandum. At qui pecoris vſum habet, eo tantum ad agrum ſtercorandum vtetur, non lacte, lana, aut agnis, quæ in fructu, non in vſu ſunt.

Item ſi vſus mihi ſit conceſſus ſerui, ego ſolus operis eius, & miniſterio, vti poſſum. Idemq; eſt, & ſi iumenti vſum habeam. Quod ſi pecorum vel ouium mihi vſus legatus ſit, neque lacte, neque agnis, neque lana ipſarum, vti conceſſum eſt. Hæc enim in fructu ſunt, hoc eſt, vſusfructus ſunt, non vſus. Sed in hoc tantum mihi prodeſt vſus ouium, quod poſſim eas in fundum meum mittere, & eum ita ſtercorare. Nam ouium fimus, fundũ reddit fertilem & pinguem. §. Itẽ is ad quem.

ARGVM.

Habitãdi ius cui legatũ eſt, eidẽ alteri locare licet.

Si cui habitatio legata, vel alio modo conſtituta ſit, neque vſus id videtur, neque vſusfructus, ſed quaſi ius quoddam proprium. Quæſitum eſt autem, an qui habitationem haberet, alteri eam poſſet locare: & quum multi Iuriſconſulti contradicerent, ac ſolus Marcellus locare permitteret, facta eſt religioſiſſimi Imperatoris noſtri conſtitutio, quæ hanc controuerſiam decidit, §. Sed ſi cui.

approbata Marcelli ſententia, propter vtilitatem rerum, permittens non ipſum tantum habitare ſi velit, ſed etiam alteri locare.

A R G V M.

Epilogus eleganti tranſitione concluſus, quo quæ ſuperius attigit plenius, paucis perſtringit legislator, atque de quibus dicturus eſt, ad ea viam præmunit.

§. hæc de ſeruitutibus. *Hæc de ſeruitutibus, vſufructu, vſuque, & habitatione diſſeruiſſe ſufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, ſuis exponemus locis. Quoniam vero dictum eſt ſummatim quibus modis naturaliter res acquiramus, neceſſarium eſt nunc dicere quibus modis legitimo ac ciuili iure aliena acquirere poſſimus.*

De vſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus.

T I T. VI.

A R G V M.

Bona fide ac iuſto titulo res mobilis hodie triennio: immobilis inter præſentes decennio, inter abſentes annis viginti, ſi tamen res litigioſa aut ſacra non ſit, vſucapitur.

Quum dictum ſit de naturalibus acquiſitionibus, tractemus & de ciuilibus. Quod igitur is, qui ſuam mihi rem tradit, adhærens dominium transferat, in confeſſo eſt. Quid autem ſi alienam mihi quis rem, cuius non ſit dominus, tradat? an

transfert hic dominiũ: et dicimus, quòd nequaquã. Quomodo enim, quod non habebat? Quid ergo? Poſſeſsionem in me aut detentionem, quam habebat, tranſtulit. Nec ea parua res eſt. Nam ſi bona fide rem accipiam (eſt autem bona fide accipere, ſi credam eum dominũ eſſe qui vendidit, aut donauit, aut ex alia iuſta cauſa, velut ex permutatione, dedit) olim quidẽ, ſi res erat mobilis, anno elapſo dominus fiebã, ſiue in Italia, ſiue in prouinciis agerẽ. Sin vero immobilis, per biennii lapſum, quũ fundus aut domus eſſet in Italia, vſucapiebatur a me ex lege xii. Tab. & mei dominii fiebat. Nec vero iniquã eſſe legẽ aliquis exiſtimauerit, quòd alter ꝑ vſucapionẽ, hoc eſt temporalẽ poſſeſsionem dominus efficeretur, et alter dominio rerũ ſuarũ priuaretur. Id.n. adinuentum eſt, ne res ipſæ perirent. Namque vnuſquiſque ignorans num vere eſſet dominus rei, quam poſsideret, nullã oĩno in eam curam impendebat, ſemper timẽs nequando verus dominus veniret, & eã ſibi auferret. Et ea de cauſa ſocorde. quoque erant mortales, & per ſocordiã ipſorum ſine cura ſolicitudineq; res erãt: quod quũ eſſet, illud quoq; nimirũ eueniebat, vt corrũperentur, et peſſum iret. Perſpecta igitur hac hominũ cogitatione, lex xii. Tab. in re mobili tempus anni ſtatuit, in immobili, bienniũ: intra qđ niſi dominus adeſſet, res a poſſeſſore auferri non poſſet. Nec id admodum indignanti-

bus dominis. Sufficiebat enim iis anni aut biẽnii tẽpus ad inquiſitionem rerũ ſuarũ. Et hæc quidẽ lex XII. *Tab. Imperator vero noſter meliore & humaniore ſententia vſus ſanxit, ne tam facile tamq́; celeriter, rebus ſuis domini defraudarentur. Neq; iterum certo loco beneficẽtiam ſuam coanguſtauit, ſed generalem ea de re promulgauit conſtitutionẽ: qua cautum eſt, vt res quidem mobiles vbique elapſo triennio vſucapiantur: immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem, id eſt, ſi præſentes ſint domini decennio: ſin abſentes, viginti annis elapſis.* Verbi *gratia:* Fundum *tradidiſti mihi, aut domum ad* Ti*tiũ ſpectantem, quum te dominum eius putarem, et ita bona fide rem accipienti. Si præſens eſt* Titius, *decenniũ mihi ad vſucapionem ſufficit, ſin vero peregre, viginti anni.* Hæc *autem nõ de iis tantũ, quæ in* Italia *ſita ſunt immobilia, conſtituta ſunt, ſed & de iis, quæ in* Prouinciis *: ac olim ſtipendiaria aut tributaria appellabantur, &, vt breuiter dicam, in tota terra eius imperio ſubiecta, vbique tamen bonæ fidei poſſeſſione præcedente.*

§. Sed aliquando. *Quoniam vero dictum eſt, bonæ fidei poſſeſſorem vſucapere poſſe: inuenire eſt caſus, in quibus vſucapio non procedat.* Verbi *gratia: Siquis liberam perſonam poſſideat, aut rẽ ſacrã religioſamve,* Nam *quia dominium adducit vſucapio, hæc autem in dominium nullius recidunt, merito nec vſucapioni ſubiiciuntur.*

ARGVM.

Furtiua res, vel vi expulſiua poſſeſſa, ne a bonæ fidei quidem poſſeſſore vllo tempore vſucapi, aut præſcribi poteſt Et qui rem alterius ſciens uendit, furtum committit

Idem dicendum eſt, ſi quis alienum fugitiuũ poſſideat: neque.n. vſucapioni ſubiicitur. Neque itẽ *res furtiuæ, neque vi poſſeſſæ: etiam ſi quis decẽ aut viginti annis eas bona fide poſſederit.* Hæc *autẽ ita accipe, vt furtiuas intelligas, in mobilibus: vi poſſeſſas, in immobilibus.* Nam *furtiuarũ rerũ vſucapionem inhibuit lex* XII. Tab. *& lex* Attilia: *vi poſſeſſarum, lex* Iulia *& lex* Plautia. *Quum te igitur aliquis conſulit, num ille, quod ex venditione poſſidet, vſucapere poßit: id te ante omnia quærere oportet, bona fide an mala poßideat.* Ex *vbi intellexeris bona fide poßidere, ad ſecundam mox quæſtionem decurre, & roga, num ſacra ſit res, num religioſa, num libera perſona, num furtiuum, num vi poſſeſſum.* Et *ſi quid eorum inueneris, dic vſucapionem non procedere proprer uitium rei inhærens, quoniam furtiua eſt, aut vi poſſeſſa. An igitur fur quive per vim poßidet, vſucapere poteſt?* Forte *inconſulte proſiliens, dices nequaquam: propter vitium, quod rei adhæret: nam furtiua eſt, aut vi poſſeſſa.* Verum *id te dicere non oportet.* Ordinis *enim es oblitus. Sed dicere debes, vſucapionem non procedere, propter priorẽ rationem, quoniam mala fide*

§. *Furtiuæ.*

poßidet.Nouit enim furtiuam eſſe,aut vi poſſeſſam. Quod ſi fur qui ve per vim poßidet,eam rem alteri bona fide accipienti tradat,tunc ex priori reſponſione, cum bona fide poßideat,is qui rem poßidet,vſucapio non impeditur, ſed propter vitium rei inhærens prohibebitur: nam furtiua eſt, aut vi poſſeſſa. Et *quid eſt furtiuum?*Furtiuum *eſt, non ſolum,quod noctu aut interdiu clam ſurripitur, ſed etiam quæcunque res mobilis aliena, quæ inuito domino contrectatur.*Contrectare *autem eſt, vt dominum circa rem verſari,& omnia in ea agere, quæ domini ſolent.* Atqui,*ſi verum eſt quod dicimus, nunquam res aliena vſucapietur. Quicunque enim rem alienam poßidet,inuito domino eam contrectat.* Sin au*tem inuito nomino contrectat, furtiuam reddit. Quod ſi furtiua eſt,prohibetur vſucapio.* Vitio igi*tur laborat definitio: & adiiciendum eſt ei,* Malo *animo:et dicendum,* Furtiuum *eſt, non ſolum quod noctu vel interdiu clam ſurripitur, ſed omne alienum mobile, quod malo animo inuito domino contrectatur.Sic.n. definitio,ſine defectu ac uitio eſt.*

A R G *V* M.

Error in iure aut facto in tradente, vſucapionem rei alienæ bona fide poſſeſſæ vitioque reali carentis, non impedit, ſi modo qui accepit, bona fide & titulo ad transferendum dominium apto accipiat: vnde non continuo rem furtiuam efficit, qui rem alienam inuito alienat domino.

Atqui, quamuis hoc addito, inuenio tamen cur vſucapio non procedat. Nam qui rem alienam *inuito domino poſsidet, profecto malo animo eam contrectat, & furtiuam reddit.* Sed verum hoc non eſt: *Fieri enim poteſt vt rem alienam quis contrectet inuito domino, & furtum tamē non cōmittat quoniā malo affectu caret.* Velut in hac ſpecie: Commodaui Titio *librum meum, aūt ſeruum meum locaui, aut lancem meam apud eum depoſui.* Defunctus eſt *hic, te hærede.* Tu *ea in hæreditate inueniſti, et hæreditaria eſſe putaſti, vendidiſti alicui bona fide accipiēti aut donaſti aut in dotē dediſti.* Ecce rē alienā, *et inuito domino cōtrectas, furtiua tamē nō fit, quoniā malus animus abeſt.* Quapropter *is, qui accepit ſine dubio rē vſucapiet, quoniam fide poſsidet, et res abeſt à vitio.* Neque.n. *dicere poſſumus, hæredē, qui bona fide vendidit, furtū committere.* Id *et in alia ſpecie inuenire eſt.* Vſumfructū *tibi ancillæ meæ conceſsi.* Vſusfructus *autē ancillæ in opera manuum et miniſterio eius eſt.* Ea *apud te enixa eſt.* Palam *eſt partum eius mihi dominio acquiri, vt in ſuperioribus dictum eſt.* Tu *tamen exiſtimans partum ancillæ ad te vſufructuarium ſpectare, vēdidiſti, aut donaſti eum.* Ecce *et hic inuito domino feciſti, quoniā tamen malo animo carebas, furtū eo facto non cōmittitur.* In *vniuerſum.n. id ſcire debes, furtū ſine malo animo non fieri.* Furtum *enim ſine affectu fu-*

§. Sed tamen id.

randi non committitur. Et paucas ego tibi ſpecies enarraui: ſed rerum ipſarum varietates atque circunſtantiæ multas alias producere poterunt, in quibus aliquis rem alienam inuito domino alienabit, nec tamen furtiuam reddet.

ARGVM.

Rem non ui poſſeſſam, vel male fidei poſſeſſor, bona fide accipienti tradens, vſucapiendi conditionem trāſfert. Et fundi aut loci furtum non committit: quin etiam qui bona fide ac titulo poßidet, principalibus inuatur conſtitutionibus.

§. Qd a .i.c. *Et hæc quidē de furtiuis. Porro res vi poſſeſſa, ex facto vim inferentis æſtimāda eſt: vt ſi quis me aggreſſus, vi ex ædibus meis aut fundo me expellat. Nā quid furtiuū ſit, ex Iuris regulis cognoſcitur. Si te igitur vi ex re immobili expellā, nō poſſum eam vſucapere: quoniā mala fide poßideo. Sed & ſi quis bona fide eā a me accipiat, nō vſucapiet, propter vitiū quod rei ineſt. Eſt.n. vi poſſeſſa. Quod ſi nullo vis illatæ vitio laboret, is qui eā bona fide accipit, vſucapere poteſt. Et qualiter id cōtingat, dicere neceſſe eſt. Habebat aliquis fundū, eū peregre profectus vacuū reliquit, aut etiā præſens, nullam eius curā habuit, aut mortuus eſt ſine ſucceſſore, neque quiſquā omnino hæreditatem eius adiit. Ego conſpicatus vacantem eſſe hunc fundum, nec a quoquam poßideri, in poſſeßionem eius intraui: vſucapere eam nul-*

lo modo potero, mala.n. fide poſsideo, ſciens eſſe alienũ. Quod ſi eũ alteri, trad.ĩ bona fide accipienti procedit uſucapio: et longum tẽpus dominium ei, ut dictũ eſt, acquirit. Quoniã neque prior reſponſio vſucapionẽ impedit, quippe quum bona fide poſsideat: neque rurſus poſterior: abeſt.n. res a vitio. Atqui dicere poſsit aliquis, furtiuã rem eſſe factam. Nã quũ ego ſciens eſſe alienũ fundũ, eum tamẽ vendam, furtiuũ video facere. Sed falſa eſt ratio hæc: quoniã rerũ immobilium furtum non cõmittitur. Sublata eſt enim et exploſa e ciuili iure ſententia quorundã Iuriſconſultorum, exiſtimantiũ in rebus immobilibus furtum cõmitti. Sed neque res vi poſſeſſa eſt, quoniã neque facinus vim inferentis conſequutum eſt. Reliquum eſt ergo, vt qui eam bona fide accepit, decem aut viginti annis elapſis dominus fiat, quum & cõſtitutionibus adiuuetur, quæ dicunt: longam & indubitatam poſſeſsionem nulli auferri debere.

ARGVM.

Quæ furtiua atque vi poſſeſſa ſunt, vitio purgato, vſucapioni ſubiecta ſunt.

Dictum eſt, res furtiuas & vi poſſeſſas vſucapi non poſſe. Aliquando tamen eæ in vſucapionem cadunt: veluti, ſi in domini poteſtatem reuerſæ fuerint. Tunc enim vitio, quo tenebantur, liberantur, & in vſucapionis cauſam redeunt. Verbi gratia: Seruum tu mihi Titii, quem ſurripueras, aut fun- §. Aliquãdo

dum, quem vi obtinueras, vendidiſti: impediebatur ius vſucapionis. Euenit, vt medio tempore poſſeſsio eius a me ad Titium *dominum tranſiret, ſtatim furtiuæ eſſe res aut vi poſſeſſæ deſinunt. Quapropter ſi poſtea ego poſſeſsionem earum nanciſcar, nihil obſtabit quo minus vſucapiantur.*

A R G V M.

Res fiſco addictæ vſucapi non poſſunt: nondum addictæ aut denuntiatæ poſſunt.

§. Res fiſci. *Hæc habeto in modum præuiæ inſpectionis, veluti pro fundamento quodã. Si quis teſtmõ facto moriatur, is ei ſuccedit, quẽ hæredem ſcripſerit. Sin vero inteſtatus, ad ſucceſsionem eius venient liberi, ſi qui ſunt poſt hos, ſi nõ extẽt, agnati & fiunt hæredes. Si agnati deſint, cognati: & fiunt bonorũ poſſeſſores. Quòd ſi nulli eorũ ſuperſint, aut hæreditatem non admittant, vacãtia fiunt ea bona, & fiſco acquiruntur. Et quicunq; actionẽ habet aduerſus defunctũ, qualiſcũq; ea ſit, ſiue in rẽ, ſiue in perſonã, ſiue hypothecaria, eã intra quadrienniũ aduerſus fiſcũ proponet. His ita veluti pro fundamẽto quodã præcognitis, vide deinceps cætera: Supra diximus, res furtiuas & vi poſſeſſas, vſucapi non poſſe. Inuenias et aliud, qđ vſu nõ capiatur: veluti, res fiſcalis vſucapi nõ põt. Scribit tamẽ* Papinianus *ſi quis ſine ſucceſſore moriatur, bonaq; eius fiant vacãtia, et aliquis antequam bona fiſco denuntientur, quædã ex*

iis mihi vendat & tradat bona fide ementi, procedere vſucapionem. Nōdum *enim res fiſcales fuerūt, quæ in patrimonium fiſci verſæ non ſunt.* Hoc *nanque nō ſolū prius* Imperator *, ſed etiā* Diui *Seuerus* & *Antoninus reſcripſerunt.*

A R G V M.

Res vt vſucapi queat, vitio omnino carere, & bona fide iuſtoque titulo accipi debet. Et quid in falſa cauſa erat, vſucapioni occaſionem non præbet.

*Nouiſsime autem & hoc ſcire oportet, rem vſucapiendam talem eſſe debere, vt nullum in ſe vitium habeat, vtq; item bona fide ematur, aut ex donatione capiatur, vel etiam alia ex cauſa comparetur: Sed & veram eſſe poſſeſsionis cauſam oportet:*Error *enim falſæ cauſæ, locum vſucapioni non præbet: veluti, poſsidebam rem, quam emiſſe me putabam, nec emeram, aut donatam eſſe mihi, nec erat donata.* Nam *falſa poſſeſsionis opinio, vſucapionem impedit.* §.Nouiſsime. §.Error.

A R G V M.

Poſſeſsio quæ olim profuit, & hæredi quoque proderit. Et vt bona fides authoris ſucceſſori prodeſt, ſic mala quoque oberit. At poſſeſsionem bona fide cœptam, ſucceſſoris fides mala non vitiat. Et contra mala fide inchoata, ſucceſſoris bona fide non iuuantur. Tempora autem poſſeſsionum authoris ac ſucceſſoris conſtitutionibus coniungi permittuntur.

Fundum alienum bona fide aliquis poſsidebat, §.Diutina.

cipit titulo, ab inde tutus eſt: at ei, qui ſe læſum putat, intra quadrienniũ aduerſus fiſcum de iure ſuo experiri ꝑmittitur, poſtea nequaquã. Idéque ius in rebus ab Imperatore, Auguſtaue alienatis ſeruari ꝑcipitur.

Emiſſa eſt & conſtitutio ab Imperatore D. Marco in modum edicti, qua cauetur, vt qui rem alienã a fiſco emerit, elapſo quinquẽnio dominus eius fiat. Edictum hoc neceſſarium erat iis, qui minore tempore, quã quinquẽnio, domini eius, quod emerant, fieri non poterant: veluti, qui forte furtiuum erat, & poſt tempus quinque annorum, conuentus emptor. præſcriptione repellebat agentem. Et hæc quidem Diuus Marcus. Extitit autem & D. Zenonis conſtitutio, dicens eum, qui a fiſco emerit, aut dono acceperit, aut ex permutatione comparauerit, ſtatim ſecurum fieri, & potiorem auferre calculum, ſiue experiatur, ſiue conueniatur. Ipſum vero rei dominum, vſque ad quadriennium actionẽ habere aduerſus fiſcũ. Atque hæc non in proprietate tantũ, ſed etiã in pignore vel hypotheca, eadem conſtitutio pro lege tradidit. Itaque neq; dominus rei actionẽ in rem, neque creditor Seruianam de rebus a fiſco alienatis, ſaluas habebant poſt quadriennium. Extat & Principis noſtri conſtitutio, quam nuper emiſit, qua cauetur, vt eadem obſeruentur in iis, quæ ſerenitas ipſius alienauerit, aut religioſiſſima domina noſtra, quæcunque Zenonis conſtitutio, in fiſcalibus alienationibus introduxit. §. Edicto.

De donationibus.

TIT. VII.

ARGVM.

Donationum genera duo, cauſa mortis ſcilicet, & inter viuos. Donatio mortis cauſa, quæ legatorum iſtar redacta eſt, hic definitur. Ea autem tribus modis reuocatur.

Eſt et alius modus acquiſitionis, donatio: de qua tractare neceſſarium eſt. Meminimus eius, velut obiter & ſupra: verum nunc perfectam de ea inſtituimus doctrinã. Donationum *igitur duo ſunt genera, quarum vna mortis cauſa dicitur, & altera inter viuos.* Et *mortis cauſa donatio eſt, quæ per mortis cogitationem fit.* Veluti *ſi quis periculoſam aggreſſurus nauigationẽ, aut iter infeſtum feris, latronibus, hoſtibuſve ingreſſurus, donet aliquid, vt ſi quid donanti humanitus contigerit, ei, qui accepit, extorqueri donatio non poſſit. Sin vero prior deceſſerit is, in quem donatio collata eſt, liceat donanti, quod donauit repetere.* Quod *ſi pœnituerit donantem, donationem ſuam recipit, quemadmodum ſi prior deceſſerit donatarius.* Hæ *autem mortis cauſa donationes, per omnia ad exẽplum legatorũ redactæ ſunt.* Nã *olim dubium erat inter* Iuriſconſultos, *donationibus an legatis ſimiles eſſent: et quũ vtriuſque quædam haberent inſignia donationis, inquam & legati, alii donationi eſſe ſimilem, alii legati inſtar*

ſtar

par habere dicebāt donationē cā mortis. Sed prodiit cōſtitutio Principis noſtri, q̄ hāc cōtentionē pſecuit. Sancitum eſt.n.vt per omnia fere legatis exæquaretur. Dixi Fere, quoniam à viuente in viuentē confertur. Conſtituatur igitur ſecundum eā, quæ diuina eius conſtitutione expreſſa ſunt. Eſt autem veluti in ſumma, mortis cauſa donatio, quū ſe quis mauult habere, quàm eum cui donat: & eum cui donat, lucrari rem mauult, quàm hæredē ſuū. Huiuſmodi donationē et diuinus ille Homerus Telemachū Piræo facientē introducit, in Odyſſea, his verſibus.

Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι Οδ-
Λάθρῃ κτείναντες πατρώια πάντα δάσονται υσς. ρ
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα
τῶνδε
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύ-
σω, Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώμα-
τα χαίρων.

Ideſt, ſi Latine transferas:

Piræe, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacita incautum ſtolidi me ſorte necare.
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hac ego te malo, quàm illorum quempiam, habere,
Sin ego eos iuſta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

ARGVM.

Donatio inter viuos legatis nõ omnino ex æquata, nulla mortis cogitatione facta, temere non reuocatur, quæ ſecundum modum ſuum, aut inſinuatione eget, aut minime: quandoque etiam ſupra modum facta inſinuationem non requirit.

§. *Aliæ.* Cognita donatione cã mortis, dicamus de reliquis donationibus, quæ fiũt inter viuos. Fiũt aũt hæ nulla ſubſiſtente mortis cogitatione, ſicut eæ quæ legatis comparantur. Porro has, vbi finẽ acceperint, temere non licet reuocare. Perficiuntur autem, finemq́; accipiunt, quũ donator voluntatẽ ſuã per literas, aut etiam ſine ſcripto declarauerit. Et quemadmodum venditor rem venditam tradere emptori cogitur, ita & Principis noſtri conſtitutio, eum qui donare voluit, omnino quod donauit, cogit tradere: plerũque & perfectũ robur donationi tribuit, etiã ſi traditio nõ ſit ſequuta. Neq; vero id tantũ de iis, ĩ quos donationes cõferũtur, ſtatuit Princeps, ſed & quiddã aliud pter hoc adinuenit. Nam quũ veteres quidã Imperatores conſtituiſſent, vt donationes quæ ducentos ſolidos excederet, actis interuenientibus inſinuaretur, ipſe ſanciuit, vt vſq; ad quingentos ſolidos donatio et ſine inſinuatione, valida eſſet. Inuenit adhec donationes quaſdã, quæ neq; ſi ſummã quingentorũ ſolidorũ excedãt, actorũ inſinuatione indigeant, ſed robur eas & vires, habere iuſſit. Multaq; pterea & alia ad vberiorẽ exitũ, & robur

donationũ inuenit. Sed ea omnia facile reperiet, qui diuinas eius conſtitutiones velit euoluere.

ARGVM.

Donationem quamlibet plenam ac perfectam ingratitudinis occaſione reuocari, ne ex liberalitate ſua damnum quis experiatur.

Illud aũt ſciendũ eſt, q, & ſi plenæ ac pfectæ ſint donationes, ſecundũ modos iam relatos, ſi tamen ingratus probatus fuerit donatarius, in eum, à quo beneficiũ in ipsũ collatũ eſt, cõſtitutio principis noſtri, poteſtatẽ fecit donatori, eas ex certis cauſis, quæ ingratitudini adſcribũtur, reuocãdi, ne qui res ſuas liberalitatis cã in alterũ tranſtulit, damno iniuriaq; ab eo afficiatur, cui donauit. Ingratitudinũ autẽ modos & actiones, per quas donationes reuocantur, facile eſt diſcere, ſi quis dictã conſtitutionem legat. §. Sciendũ.

ARGVM.

Donationem ante nuptias, quæ in ſe tacitam habet conditionem, ſi nuptiæ ſecutæ fuerint, non tãtum matrimonio conſtante augeri poſſe, ſed etiam conſtitui, ac etiam tum initium capere: vnde & conuenientiori appellatione propter nuptias dicta eſt.

Eſt & alia ſpecies donationis inter viuos, quam veteres quidem Iuriſconſulti ignorarunt, ſed conſtitutiones Principum, qui poſt illos venere, introduxerunt. Vocatur autem Ante nuptias donatio, quam ſcilicet ſponſus in ſponſam confert. Habet autem tacitam in ſe conditionem vt tunc demum vires habeat, & rata ſit, quum nuptiæ ſecu-

rint ſequutæ. Porro ante nuptias vocata eſt, quod ante contractum matrimonium fieri debeat: non au tē poſt nuptias. Nā in vniuerſum, omnis prohibita eſt donatio conſtante matrimonio inter virū et vxo rē facta. Sed prodiit cōſtitutio ſanctiſsimi. Iuſtini, permittens, vt quemadmodū veteres tradunt, conſtante matrimonio dotem augeri poſſe; & ſi forte centū ſolidi in dotem dati eſſent, licere mulieri poſt tempus cōtracti matrimonii quodcūque vellet adde re, & dotē maiorē facere, nec quiſquam id donationē vocabat. Ita & vir donationem ante nuptias poſ ſit maiorē reddere. Ac permiſit, vt vno partem ſuā augēte, & alter idē faceret. Sed quū ita conſtitutio hæc vellet, nomē donationis ante nuptias nō erat cō ueniens, & dicebatur ante nuptias, quæ tamen poſt nuptias facta eſſet. Itaq; Princeps noſter religioſiſſ. omni ex parte ius ciuile volens carere vitio, et apta rebus quibuſq; dare nomina laborans: conſtituit vt non ſolū donationes hæ conſtante matrimonio augeri, ſed etiam initiū capere poſſent. Nam ſi ego vxorem duxero, nulla in eam collata ante nuptias dona tione, ob inopiā forte aut aliā quam cauſam, nunc vero conſtituere ei aliquam velim, nihil obſtabit quo minus id faciam. Hoc inſuper ſancito, ne poſt hac, Ante nuptias, ſed vt, Propter nuptias vocetur donatio. In his igitur doti exæquata eſt donatio, Pro pter nuptias. E quemadmodum non augeri tantum

ſed etiam dari dos poſt contractas nuptias poteſt, ita & donationes, quæ propter nuptias fiunt, non ſolum præcedant nuptias, ſed etiã poſt eas contractas, vel ex parte fiant, vel initium ſumant.

ARGVM

Accreſcendi ius, acquirendi ciuilis modus, hodie in ſeruo duorum communi, ab altero dominorum manumiſſo locum nequaquam habet, ſed non manumttenti ſoluto conſulitur pretio, ſeruo autem libertas conſtitutione principali confirmatur

Expoſuimus ciuiles acquiſitiones, tũ eã quæ per vſucapionẽ fit, tũ eã quæ per longi temporis poſſeſſionẽ. Quod ſi quis diligẽtius inquirat, inueniet et aliũ antiquiorẽ ciuilis acquiſitionis modũ. Vocatur is aũt per ius accreſcẽdi. Et in hũc fiebat modũ: Patrimus & Titius ſeruũ habebant cõmunẽ. Patrimus inuito Titio cõmunem ſeruũ manumiſit vindicta, ſiue apud magiſtratum. Cautũ erat iure ciuili, non ſolum Patrimũ in hac ſpecie nihil agere, neq; ſeruũ ſeruitute liberare, ſed etiam partẽ dominii, quã in eo habebat, amittere, & amiſſam iure accreſcendi ad Titiũ tranſire: & ita deniq; ſolum Titium fieri eius dominũ. Sed quũ hoc exemplo eſſet peſſimũ, & ſeruũ libertate defraudari, & eos qui erga ſeruum humaniores eſſe vellẽt danno affici: rurſus eos, qui miſereri eius eũq; ſeruitute liberare nollẽt, lucrũ capere, parte ſerui ipſis accreſcẽte: religioſiſſimus noſter Imperator, inuidia id plenũ iudicãs, diuinã ipſe

§ Erat olim.

viam remedii excogitauit, per quam & Patrimus, qui manumiſerit, & Titius, qui non conſenſerit, & ſeruus qui libertatem acceperit, conſtitutioni ipſius gratias agant. Seruũ enim liberum eſſe iuſsit (quando & veteres legumlatores multa et aduerſus communes regulas ſtudio & fauore libertatis inuenerunt) vt & Patrimus libertatem a ſeſe datam: ratam firmamque eſſe lætetur, & ſocii res in pretio ſeruetur in damnis, id ei ſecũdum partem dominii, quam habebat in ſeruo. reſtituente manumiſſore. Sicut latius in dicta cõſtitutione comprehenſum eſt.

Quibus alienare licet, vel non.

TIT. VIII.

ARGVM.

Qui dominus eſt, rem ſuam quandoque alienandi poteſtatem non habet: & contra, non dominus quando que habet: vt, qui rei dotalis dominus eſt, eam ne vxore quidẽ cõſentiente, alienare, aut obligare põt: creditor autẽ, qui dominus nõ eſt, forma legis ſeruata, ex pacto, vel etiã nullo intercedẽte pacto, pignus alienat.

NVNC *mirabilés quoſdam caſus enumerare eſt neceſſe: quando aut is, qui dominus eſt, rem ſuam alienare non poſsit, aut is, qui dominus non eſt rem non ſuam poſsit. Et primo de illo dicamus quando dominus alienare non poſsit: veluti, mulier quædam, quum viro nuberet, varias ei res nomine dotis dedit: dedit autem & fundum. Et traditio-*

ne facta,totius dotis eum dominum fecit.Vir igitur quicquid eorum, quæ in dotē accepit, alienauerit, dominium in accipientem transfert: dotalem vero fundū,id eſt,qui datus in dotē eſt,lex Iulia *alienari prohibet,quamuis eius vir ſit dominus.* Sed *& hoc lex* Iulia *vetabat, ne res immobiles in* Italia *ſitæ,a viro,inuita vxore, alienarētur,* Obligare *vero eas ne volēte quidem vxore poterat:* Sed *abſurdum hoc videbatur eſſe alienationē cōſentiēte vxore recto fieri,vbi tamē res penitus ad aliū abit: hypothecas vero,vbi res in dominio mariti manebat,nec de cōſenſu vxoris concedi.*Verum, *dicimus ex tali cogitatione,ad hāc rationē ꝓrupiſſe legē.* Nouerat *enim, vbi de alienatione fundi dotalis, quā maritus faceret, ad mulierem referretur, ipſo auditu turbatum iri mulierem,nec inductum iri vt conſentiret.Sin vero de hypotheca vxori maritus aliquid diceret, non grauatim eā cōſenſum præſtaturam.*Non *iniuria ergo,rogatione ſua,hypothecarum cauſam ſubuertit: alienationē vero, vxorii conſenſus difficultati reliquit.* Lex *igitur* Iulia *, alienationem inuita vxore factā prohibuit,hypothecā autē,& de cōſenſu vxoris factam vetuit.* Et *locū hæc habebant tantum in rebus immobilibus in* Imperator *vero noſter cōmodiſsima excogitatione vtrunque commutauit.* Nec *enim in ſolis* Italicis *prædiis, verum etiam in ꝓuincialibus, prohibitā eſſe & interdictam marito vo-*

luit alienationem vel obligationẽ rerũ dotaliũ etiã ſi rei gerendæ mulier conſentiat: ne muliebris ſexus imbecillitas, perniciem rebus ipſis afferret. Porro

§. Cõtra. *nunc dicere oportet, quãdo is qui dominus non eſt, alienãdi habeat poteſtatẽ.* Id autem *velut in hac ſpecie cõtingit:* Centũ *a te ſolidos mutuo accepi, fundũque tibi meũ in cauſam pignoris obligaui, ac conueni, vt anno elapſo, & debito nõ exoluto, pignus tibi vendere liceat.* Ecce *hic, creditor quũ dominus non ſit, recte alienat.* Si *quis tamen rem diligentius inſpiciat, nihil miri contingit.* Nã *ei debitor ipſe, qui dominus eſt, vendere videtur: cui ex pacto ceſſatione facta in ſoluendo debito, vendere creditorem permittit.* Et *olim quidem formam quandam habebant creditores, qua cõceſſum iis fuerat, hypothecas aut pignora vendere.* Sed *emiſſa eſt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, quæ neque creditores indebiti ſui perſecutione impediri voluit: neque debitores temere & inexcuſe res ſuas amittere.* Elegantem *igitur adinuenit alienandi modũ, per quem pignorũ venditio poſſit procedere.* Quæ *cõſtitutio vtrunq; beneficio affecit, tum debitorem, tum creditorem.* Modos *autem quibus hæc fieri poſſint, facile eſt inuenire, ſi quis ſacram hanc ſanctionem legat.*

ARGVM

Pupillus pecuniam ſuam ſiue tutoris authoritate mutuans, accipientis non facit: quo fit,

vt extantes numos vindicet, conſumptos haud mala fide condicat, aut ad exhibendum; ſi mala intercesſit fides, agat.

Sunt & alii, qui res ſuas alienare nõ poßint. Vt pupillus & pupilla res ſuas alienare nõ poſſunt ſine authoritate tutoris: quapropter neque mutuũ dant. Quid autẽ id ſit, dicere eſt operæpretium. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ inſpectionis, velut pro fundamẽto quopiã. Definitio mutui eſt, vt accipiens dominus fiat, & vt nobis obligetur, nõ ad eadẽ illa, ſed ad alia eiuſdẽ ſubſtantiæ & quãtitatis. Ideo aũt dixi, vt accipiens dominus fiat: nempe vt commodatum & depoſitum vitarem: in his enim accipiens dominus nõ fit. Ideo rurſus dixi, Vt nobis obligetur: nempe vt vitarẽ donationẽ. In hac enim accipiens non obligatur. Ideo denique dixi, Non ad eadẽ illa, ſed alia eiuſdem ſubſtantiæ & quãtitatis: ne ſcilicet vſum mutui tollerem. Nã ſi cogeretur is, qui mutuũ accepit, eæ, quæ accipit, reddere: ſuperuacuum eſſet mutuari. Enimuero non quæuis res mutuo dantur, ſed eæ, quæ in pondere, numero, aut menſura conſiſtunt. Et in pondere conſiſtunt, verbi gratia, aurum, argentum, plumbum, ſtannũ, cera, æs, pix, & ſi qua ſimilia. In numero, quæ per numerũ dantur, vt minuti numi. In menſura, verbi cauſa, frumentum, hordeum, & reliqua talia. His ita veluti pro fundamẽto præcognitis, vide nunc cætera. Diximus

§ nũc a lmo nendi.

pupillum ſine tutoris authoritate res ſuas alienare nõ poſſe. Quid igitur ſi mutuum dederit ſine tutoris authoritate, an valida eſt mutui datio? Et dicimus, *nequaquam*. Nã *in mutuo, accipiẽs dominus fit: id quod hic nõ fit, quoniã ſine tutore pupillus alienare non poteſt.* Neq; *mutuũ igitur conſiſtit, neque accipiens obligatur. Quid ergo?* Numos *a ſe mutuo datos actione in rẽ pupillus vindicabit, idq; ſi extant numi.* Sin *vero mala fide conſumpti ſunt, id eſt, ab eo qui pupillũ eſſe ſciuit, a quo mutuũ accepit: actione ad exhibendum tenebitur.* Nam *quæ, quum extãt, actione in rẽ vẽdicantur, in iis ſi occultẽtur, aut mala fide conſumpta ſint, actioni ad exhibendũ locus eſt. Quòd ſi bona fide conſumpti ſunt, id eſt, eo qui mutuũ accepit exiſtimãte adultum eſſe qui mutuũ dabat: tunc neq; actio in rem intẽtari poteſt, quoniam non extãt numi; neq; ad exhibendũ, quoniã nõ occultantur, neq; mala fide cõſumpti ſunt. Quid ergo fiet, ne ius, quod pro pupillo introductũ, eſt in dãnũ ipſius vertatur?* Et *poſtea, quàm nulla ex* Iuris *regulis actio cõpetit, reliquum eſt, vt condictionem habeat, & quod pecuniæ numeratione effectum nõ eſt, vt ſcilicet mutuum conſiſteret, & condictione teneretur accipiens: id efficiat bona fides cõſumentis.* Nam *& hic oritur condictio.*

ARGVM.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac

iudicis interpoſita, facta plenam ſoluenti parit liberationem: alioqui pecunia ſalua, aut ditiore pupillo reddito, exceptionis beneficio liberationem ſoluens conſequitur: aliter autem minime liberatur.

Quid autem contra, ſi quis pupillo rem aliquã det ſine tutoris authoritate? Et *dominus ſit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniũ ſuũ ſine tutoris authoritate augenti. Quid ergo ſi debitor pupilli, ipſi pupillo debitum ſoluit?* Et *dubium nõ eſt, quin pupillus eorũ dominus fiat, quæ ſoluuntur.* An *ergo debitor obligatione liberatus eſt? dicimus quòd nequaquã.* Nam *ſi dicimus debitorem liberatum eſſe, iam reperitur pupillus accepto ſine tutoris authoritate debito obligationẽ alienare, quod prohibitum eſt.* In *ſolutione ergo debiti, opus eſt authoritate tutoris. Si quid enim ſine permiſſu illius ſolutum fuerit, non liberatur debitor.* Et *hoc apertiſsimi* Princeps *noſter religioſiſsimus conſtituit in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes aduocatos, ex ſuggeſtione* Triboniani *quæſtoris eminentiſsimi ſcripſit: qua ſancitum eſt, vt debitor pupilli, ſolutionem tutori eius aut curatori faciat (ſcit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, vt prius iudicis ſententia ſine omni ſumptu celebretur, quæ ſolutionem fieri permittat. Quo ſubſequuto, ſi & iudex pronũtiauerit, & debitor ſoluerit: plena ſecuritas ei, qui ſoluerit, parta eſt, vt pote a debito iã liberato. Quòd ſi præter dictã formã ſolutio aliqua debiti facta* §. At ex contrario.

fuerit, & ſoluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vſus ſuos, aut patrimonium ſuum conſumpſerit: forte.n. aut ædes ſuffulſit, aut fundos ſuos excultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes prebuit, aut creditores abſoluit: nihilominus & ita ſaluam habet aduerſus debitorem actionem pupillus, ſed ſi agere cum eo nitatur, & debitum petere, oppoſita doli mali exceptione ſubmouebitur. Sin vero acceptam per luxum & inutiliter conſumpſerit, aut furto amiſerit: debitum à debitore iterũ repetet, nec vlla obſtabit exceptio: nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere ſine tutoris authoritate, & non ſecundum diſpoſitionem conſtitutionis Principis *noſtri, ſolutionem fecerit.*

ARGVM.

Pupillus ſine tutore creditori debitum inutiliter ſoluit: & ideo qui extant, numos vendicat. ſuppreſſos aut mala ſide inſumptos ad exhibẽdũ actione repetit.

§. Sed ex diuerſo. Impuberes *quoque ſine tutoris authoritate ſoluere non poſſunt, quando nec dominium in accipientem transferunt: propterea quòd nullam ſine tutoris authoritate res ſuas alienandi poteſtatem habeant. Quid ergo fiet, quum ſoluerunt, nec à debito liberantur, quaſi is, cui ſolutum eſt, dominus factus non ſit?* Et *dicimus extantibus nummis fore, vt in rem actionem habeant: ſuppreſſis aut mala fide conſumptis, ad exhibendum. Quòd ſi bona fide con-*

ſumpti ſint, quia forte creditor putabat eſſe adultos, & ita conſumpſit: quoniam neq; actio in rem procedit, quum non extent, inutiliſque eſt & actio ad exhibendum, quum neque mala fide conſumpti ſint, neque ſupprimantur: ex ipſo facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio ſine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides conſumentis.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

TIT. IX.

ARGV M.

Quæri nobis non tantum per nos poteſt, ſed & per eos, quos in poteſtate noſtra habemus liberos ac ſeruos, et eos, quorum vſuſfructus nobis debetur: ad hæc per ſeruos alienos & homines liberos, quos bona fide poßidemus.

Quæcũque dicta ſunt, ſiue in rebus, ſiue in actionibus acquiruntur nobis; non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus. Item per ſeruos alienos, in quibus vſumfructum habemus. Sed & per liberas perſonas, & ſeruos alienos, quos bona fide poßidemus, noſtros eſſe ſeruos exiſtimantes. De ſingulis ergo diligentius videamus.

ARGVM.

Aduentitiorum bonorum filij patri vſumfructũ, ſibi proprietatem acquirunt: profectitiorum autẽ & vſusfructus & proprietas patri omnino quæruntur.

§.Igitur. *Et in primis, liberi nobis noſtri acquirunt, quos in poteſtate habemus, ſiue mares ſint, ſiue fœminæ. Atque olim quidẽ, quicquid vndecunque ad eos peruenerat, nobis, in quorum erant poteſtate, acquirebãt: exceptis caſtrenſibus peculiis: & ita hæc parẽtum erant, quæ liberi acquiſierant, vt poteſtatem haberent, quod per vnum vel vnam ex liberis acquiſitum erat, alteri filio, aut extraneo donare vel vendere, vel quocunq; modo applicare. Quod quum Principi noſtro inhumanum viſum eſſet, generali iſ ſius conſtitutione competentem id curam accepit, in qua & liberis pepercit, & parentibus debitum honorem reſeruauit, Sanciuit.n. vt ſi quid ex re patris filio, qui in poteſtate eius eſt, obueniat, donatũ forte a patre, aliaue ex cauſa ad eum translatum: hoc ſecundum antiquã conſeruationẽ, totum patri acquiratur. Nec enim vlla inuidia eſt, id, quod ex patris occaſione ad eum profectũ eſt, ad patrem reuerti. Quod vero alia ex cauſa filiusfamilias acquiſierit, eius vt vſusfructus patri acquiratur, & proprietas apud filium maneat. Iniquum enim eſt, id, quod magno labore, aut proſpera fortuna cuiquam acceſſit, in alterũ conferri, & ei, qui primitus acquiſierit, cauſam mœroris eſſe, ✠ quoniam non tã*

✠ quo mã } Sumptũ videtur ex oratione Cyri. apud Xenoph. lib.pæda.7.

moleſtum eſt nihil acquiſiiſſe, quàm quum acquiſie ris, id tibi auferri.

ARGVM.

Filium emancipans velut in emancipationis pretium dimidiam vſusfructus aduentitiorum partem duntaxat conſequitur: quæ in tertiæ locum partis, hodie ſucceſsit.

§ Hoc quoq;.

Erant ſane, & ante conſtitutionem religioſiſſimi noſtri Principis quædam, quæ patri non acquirebantur: vt bona materna, & lucra nuptialia. Erat & conſtitutio, per quam licebat patri filium emancipanti, tertiam partem eorum, quæ acquiſitionem effugiunt, ſibi retinere, quaſi emancipationis pretium. Et inhumanum quiddam accidebat: vt emancipatio, quæ honoris cauſa filiofamilias dabatur (nam ſui iuris per eam fiebat) in damnum ipſius conuerteretur. Per diminutionem enim rerum fortunis ſuis ſpoliabatur. Vnde religioſiſſimus noſter Princeps conſtituit, ne poſthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filii, quæ in acquiſitionem non veniunt, ſed dimidiæ partis vſumfructum. Sic enim & intactum apud filiũ manet patrimonium ſuum, & pater dimidiæ partis vſumfructum accipiens: maioris honoris nomine lætatur, vt qui pro tertia dimidiam ſit habiturus.

ARGVM.

SERVVS *etſi domino vel ignoranti acquirit,*

ARGVM.

Donatio inter viuos legatis nō omnino exæquata, nulla mortis cogitatione facta, temere non reuocatur, quæ ſecundum modum ſuum, aut inſinuatione eget, aut minime: quandoque etiam ſupra modum facta inſinuationem non requirit.

§. Aliæ. *Cognita donatione cā mortis, dicamus de reliquis donationibus, quæ fiūt inter viuos. Fiūt aūt hæ nulla ſubſiſtente mortis cogitatione, ſicut eæ quæ legatis comparantur.* Porro *has, vbi finē acceperint, temere non licet reuocare,* Perficiuntur *autem, finemq; accipiunt, quū donator voluntatē ſuā per literas, aut etiam ſine ſcripto declarauerit.* Et *quemadmodum venditor rem venditam tradere emptori cogitur, ita & Principis noſtri conſtitutio, eum qui donare voluit, omnino quod donauit, cogit tradere: plerūque & perfectū robur donationi tribuit, etiā ſi traditio nō ſit ſequuta.* Neq; *vero id tantū de iis, ī quos donationes cōferūtur, ſtatuit Princeps, ſed & quiddā aliud p̄ter hoc adinuenit.* Nam *quū veteres quidā.* Imperatores *conſtituiſſent, vt donationes quæ ducentos ſolidos excederet, actis interueniētibus inſinuaretur, ipſe ſanciuit, vt vſq; ad quingentos ſolidos donatio et ſine inſinuatione, valida eſſet.* Inuenit *adhec donationes quaſdā, quæ neq; ſi ſummā quingentorū ſolidorū excedāt, actorū inſinuatione indigeant, ſed robur eas & vires, habere iuſſit.* Multaq; *p̄terea & alia ad vberiorē exitū, & robur*

donationũ inuenit. Sed ea omnia facile reperiet, qui diuinas eius coſtitutiones velit euoluere.

ARGVM.

Donationem quamlibet plenam ac perfectam ingratitudinis occaſione reuocari, ne ex liberalitate ſua damnum quis experiatur.

Illud aũt ſciendũ eſt, q, & ſi plenæ ac pfectæ ſint donationes, ſecundũ modos iam relatos, ſi tamen ingratus probatus fuerit donatarius, in eum, à quo beneficiũ in ipsũ collatũ eſt, cõſtitutio principis noſtri, poteſtatẽ fecit donatori, eas ex certis cãuſis, quæ ingratitudini adſcribũtur, reuocãdi, ne quires ſuas liberalitatis cã in alterũ tranſtulit, damno iniuriaq; ab eo afficiatur, cui donauit. Ingratitudinũ autẽ modos & actiones, per quas donationes reuocantur, facile eſt diſcere, ſi quis dictã conſtitutionem legat. §. Sciendũ.

ARGVM.

Donationem ante nuptias, quæ in ſe tacitam habet conditionem, ſi nuptiæ ſecutæ fuerint, non tãtum matrimonio conſtante augeri poſſe, ſed etiam conſtitui, ac etiam tum initium capere: vnde & conuenientiori appellatione propter nuptias dicta eſt.

Eſt & alia ſpecies donationis inter viuos, quam veteres quidem Iuriſconſulti ignorarunt, ſed conſtitutiones Principum*, qui poſt illos venere, introduxerunt.* Vocatur autem Ante *nuptias donatio, quam ſcilicet ſponſus in ſponſam confert.* Habet *autem tacitam in ſe conditionem vt tunc demum vires habeat, & rata ſit: quum nuptiæ fue-*

rint ſequutæ. Porro ante nuptias vocata eſt, quod ante contractum matrimonium fieri debeat: non autē poſt nuptias. Nā in vniuerſum, omnis prohibita eſt donatio conſtante matrimonio inter virū et vxorē facta. Sed prodiit cōſtitutio ſanctiſsimi. Iuſtini, permittens, vt quemadmodū veteres tradunt, conſtante matrimonio dotem augeri poſſe, & ſi forte centū ſolidi in dotem dati eſſent, licere mulieri poſt tempus cōtracti matrimonii quodcūque vellet addere, & dotē maiorē facere, nec quiſquam id donationē vocabat. Ita & vir donationem ante nuptias poſſit maiorē reddere. Ac permiſit, vt vno partem ſuā augēte, & alter idē faceret. Sed quū ita conſtitutio hæc vellet, nomē donationis ante nuptias nō erat cōueniens, & dicebatur ante nuptias, quæ tamen poſt nuptias facta eſſet. Itaq; Princeps noſter religioſiſſ. omni ex parte ius ciuile volens carere vitio, et apta rebus quibuſq; dare nomina laborans: conſtituit vt non ſolū donationes hæ conſtante matrimonio augeri, ſed etiam initiū capere poſſent. Nam ſi ego vxorem duxero, nulla in eam collata antè nuptias donatione, ob inopiā forte aut aliā quam cauſam, nunc vero conſtituere ei aliquam velim, nihil obſtabit quo minus id faciam, Hoc inſuper ſancito, ne poſt hac, Ante nuptias, ſed vt, Propter nuptias vocetur donatio. In his igitur doti exæquata eſt donatio, Propter nuptias. E quemadmodum non augeri tantum

ſed etiam dari dos poſt contractas nuptias poteſt, ita & donationes, quæ propter nuptias fiunt, non ſolum præcedant nuptias, ſed etiã poſt eas contractas, vel ex parte fiant, vel initium ſumant.

ARGVM.

Accreſcendi ius, acquirendi ciuilis modus, hodie in ſeruo duorum communi, ab altero dominorum manumiſſo locum nequaquam habet, ſed non manumittenti ſoluto conſulitur pretio, ſeruo autem libertas conſtitutione principali confirmatur.

Expoſuimus ciuiles acquiſitiones, tũ eã quæ per vſucapionẽ fit, tũ eã quæ per longi temporis poſſeſſionẽ. Quod ſi quis diligẽtius inquirat, inueniet et aliũ antiquiorẽ ciuilis acquiſitionis modũ. Vocatur is autẽ per ius accreſcẽdi. Et in hũc fiebat modũ: Patrimus & Titius ſeruũ habebant cõmunẽ. Patrimus inuito Titio cõmunem ſeruũ manumiſit vindicta, ſiue apud magiſtratum. Cautũ erat iure ciuili, non ſolum Patrimũ in hac ſpecie nihil agere, neq; ſeruũ ſeruitute liberare, ſed etiam partẽ dominii, quã in eo habebat, amittere, & amiſſam iure accreſcendi ad Titiũ tranſire: & ita deniq; ſolum Titium fieri eius dominũ. Sed quũ hoc exemplo eſſet peſſimũ, & ſeruũ libertate defraudari, & eos qui erga ſeruum humaniores eſſe vellẽt danno affici: rurſus eos, qui miſereri eius eũq; ſeruitute liberare nollẽt, lucrũ capere, parte ſerui ipſis accreſcẽte: religioſiſſimus noſter Imperator, inuidia id plenũ iudicãs, diuinã ipſe § Erat olim.

viam remedii excogitauit, per quam & Patrimus, qui manumiſerit, & Titius, qui non conſenſerit, & ſeruus qui libertatem acceperit, conſtitutioni ipſius gratias agant. Seruũ enim liberum eſſe iuſſit (quando & veteres legumlatores multa et aduerſus communes regulas ſtudio & fauore libertatis inuenerunt) vt & Patrimus libertatem a ſeſe datam: ratam firmamque eſſe lætetur, & ſocii res in pretio ſeruetur in damnis, id ei ſecũdum partem dominii, quam habebat in ſeruo reſtituente manumiſſore. Sicut latius in dicta cõſtitutione comprehenſum eſt.

Quibus alienare licet, vel non.
TIT. VIII.
ARGVM.

Qui dominus eſt, rem ſuam quandoque alienandi poteſtatem non habet: & contra, non dominus quandoque habet: vt, qui rei dotalis dominus eſt, eam ne vxore quidẽ cõſentiente, alienare, aut obligare põt: creditor autẽ, qui dominus nõ eſt, forma legis ſeruata, ex pacto, vel etiã nullo intercedẽte pacto, pignus alienat.

NVNC *mirabiles quoſdam caſus enumerare eſt neceſſe: quando aut is, qui dominus eſt, rem ſuam alienare non poſsit, aut is, qui dominus non eſt rem non ſuam poſsit. Et primo de illo dicamus quando dominus alienare non poſsit: veluti, mulier quædam, quum viro nuberet, varias ei res nomine dotis dedit: dedit autem & fundum. Et traditio-*

ne facta, totius dotis eum dominum fecit. Vir igitur quicquid eorum, quæ in dotẽ accepit, alienauerit, dominium in accipientem transfert: dotalem vero fundũ, id eſt, qui datus in dotẽ eſt, lex Iulia alienari prohibet, quamuis eius vir ſit dominus. Sed & hoc lex Iulia vetabat, ne res immobiles in Italia ſitæ, a viro, inuita vxore, alienarẽtur. Obligare vero eas ne volẽte quidem vxore poterat: Sed abſurdum hoc videbatur eſſe alienationẽ cõſentiẽte vxore recto fieri, vbi tamẽ res penitus ad aliũ abit: hypothecas vero, vbi res in dominio mariti manebat, nec de cõſenſu vxoris concedi. Verum, dicimus ex tali cogitatione, ad hãc rationẽ prupiſſe legẽ. Nouerat enim, vbi de alienatione fundi dotalis, quã maritus faceret, ad mulierem referretur, ipſo auditu turbatum iri mulierem, nec inductum iri vt conſentiret. Sin vero de hypotheca vxori maritus aliquid diceret, non grauatim eã cõſenſum præſtaturam. Non iniuria ergo, rogatione ſua, hypothecarum cauſam ſubuertit; alienationẽ vero, vxorii cõnſenſus difficultati reliquit. Lex igitur Iulia, alienationem inuita vxore factã prohibuit, hypothecã autẽ, & de cõſenſu vxoris factam vetuit. Et locũ hæc habebant tantum in rebus immobilibus in Imperator vero noſter cõmodiſſima excogitatione vtrunque commutauit. Nec enim in ſolis Italicis prædiis, verum etiam in puincialibus, prohibitã eſſe & interdictam marito vo-

luit alienationem vel obligationẽ rerũ dotaliũ etiã ſi rei gerendæ mulier conſentiat: ne muliebris ſexus imbecillitas, perniciem rebus ipſis afferret. Porro

§. Cõtra. *nunc dicere oportet, quãdo is qui dominus non eſt, alienãdi habeat poteſtatẽ.* Id autem *velut in hac ſpecie cõtingit: Centũ a te ſolidos mutuo accepi, fundũque tibi meũ in cauſam pignoris obligaui, ac conueni, vt anno elapſo, & debito nõ exoluto, pignus tibi vendere liceat.* Ecce *hic, creditor quũ dominus non ſit, recte alienat. Si quis tamen rem diligentius inſpiciat, nihil miri contingit.* Nã *ei debitor ipſe, qui dominus eſt, vendere videtur: cui ex pacto ceſſatione facta in ſoluendo debito, vendere creditorem permittit.* Et *olim quidem formam quandam habebant creditores, qua cõceſſum iis fuerat, hypothecas aut pignora vendere. Sed emiſſa eſt Imperatoris noſtri conſtitutio, quæ neque creditores indebiti ſui perſecutione impediri voluit: neque debitores temere & inexcuſſe res ſuas amittere.* Elegantem *igitur adinuenit alienandi modũ, per quem pignorũ venditio poßit procedere. Quæ cõſtitutio vtrunq; beneficio affecit, tum debitorem, tum creditorem.* Modos *autem quibus hæc fieri poßint, facile eſt inuenire, ſi quis ſacram hanc ſanctionem legat.*

ARGVM

Pupillus pecuniam ſuam ſiue tutoris authoritate mutuans, accipientis non facit: quo fit,

vt extantes numos vindicet, conſumptos haud mala fide condicat, aut ad exhibendum, ſi mala interceſſit fides, agat.

Sunt & alii, qui res ſuas alienare nō poſſint. Vt pupillus & pupilla res ſuas alienare nō poſſunt ſine authoritate tutoris: quapropter neque mutuū dant. Quid autē id ſit, dicere eſt operæpretium. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ inſpectionis, velut pro fundamēto quopiā. Definitio mutui eſt, vt accipiens dominus fiat, & vt nobis obligetur, nō ad eadē illa, ſed ad alia eiuſdē ſubſtantiæ & quātitatis. Ideo aūt dixi, vt accipiens dominus fiat: nempe vt commodatum & depoſitum vitarem: in his enim accipiens dominus nō fit. Ideo rurſus dixi, Vt nobis obligetur: nempe vt vitarē donationē. In hac enim accipiens non obligatur. Ideo denique dixi, Non ad eadē illa, ſed alia eiuſdem ſubſtantiæ & quātitatis: ne ſcilicet vſum mutui tollerem. Nā ſi cogeretur is, qui mutuū accepit, ea, quæ accipit, reddere: ſuperuacuum eſſet mutuari. Enimuero non quæuis res mutuo dantur, ſed eæ, quæ in pondere, numero, aut menſura conſiſtunt. Et in pondere conſiſtunt, verbi gratia, aurum, argentum, plumbum, ſtannū, cera, æs, pix, & ſi qua ſimilia. In numero, quæ per numerū dantur, vt minuti numi. In menſura, verbi cauſa, frumentum, hordeum, & reliqua talia. His ita veluti pro fundamēto præcognitis, vide nunc cætera. Diximus

§ nūc a ſmo nendi.

pupillum ſine tutoris authoritate res ſuas alienare nō poſſe. Quid igitur ſi mutuum dederit ſine tutoris authoritate, an valida eſt mutui datio? Et dicimus, nequaquam. Nā in mutuo, accipiēs dominus fit: id quod hic nō fit, quoniā ſine tutore pupillus alienare non poteſt. Neq; mutuū igitur conſiſtit, neque accipiens obligatur. Quid ergo? Numos a ſe mutuo datos actione in rē pupillus vindicabit, idq; ſi extant numi. Sin vero mala fide conſumpti ſunt, id eſt, ab eo qui pupillū eſſe ſciuit, a quo mutuū accepit: actione ad exhibendum tenebitur. Nam quæ, quum extāt, actione in rē vēdicantur, in iis ſi occultētur, aut mala fide conſumpta ſint, actioni ad exhibendū locus eſt. Quòd ſi bona fide conſumpti ſunt, id eſt, eo qui mutuū accepit exiſtimāte adultum eſſe qui mutuū dabat: tunc neq; actio in rem intētari poteſt, quoniam non extāt numi; neq; ad exhibendū, quoniā nō occultantur, neq; mala fide cōſumpti ſunt. Quid ergò fiet, ne ius, quod pro pupillo introductū, eſt in dānū ipſius vertatur? Et poſtea, quàm nulla ex Iuris regulis actio cōpetit, reliquum eſt, vt condictionem habeat, & quod pecuniæ numeratione effectum nō eſt, vt ſcilicet mutuum conſiſteret, & condictione teneretur accipiens: id efficiat bona fides cōſumentis. Nam & hic oritur condictio.

A R G V M.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac

iudicis interpoſita, facta plenam ſoluenti parit liberationem: alioqui pecunia ſalua, aut ditiore pupillo reddito, exceptionis beneficio liberationem ſoluens conſequitur: aliter autem minime liberatur.

Quid autem contra, ſi quis pupillo rem aliquã det ſine tutoris authoritate? Et *dominus ſit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniũ ſuũ ſine tutoris authoritate augenti. Quid ergo ſi debitor pupilli, ipſi pupillo debitum ſoluit?* Et *dubium nõ eſt, quin pupillus eorũ dominus fiat, quæ ſoluuntur.* An *ergo debitor obligatione liberatus eſt? dicimus quòd nequaquã.* Nam *ſi dicimus debitorem liberatum eſſe, iam reperitur pupillus accepto ſine tutoris authoritate debito obligationẽ alienare, quod prohibitum eſt.* In *ſolutione ergo debiti, opus eſt authoritate tutoris.* Si *quid enim ſine permiſſu illius ſolutum fuerit, non liberatur debitor.* Et *hoc apertiſsimẽ* Princeps *noſter religioſiſſimus conſtituit in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes aduocatos, ex ſuggeſtione* Triboniani *quæſtoris eminentiſsimi ſcripſit: qua ſancitum eſt, vt debitor pupilli, ſolutionem tutori eius aut curatori faciat (ſcit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, vt prius iudicis ſententia ſine omni ſumptu celebretur, quæ ſolutionem fieri permittat.* Quo *ſubſequuto, ſi & iudex pronũtiauerit, & debitor ſoluerit: plena ſecuritas ei, qui ſoluerit, parta eſt, vt pote a debito iã liberato.* Quòd *ſi præter dictam formã ſolutio aliqua debiti facta*

§. At ex contrario.

fuerit, & ſoluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vſus ſuos, aut patrimonium ſuum conſumpſerit: forte.n. aut ædes ſuffulſit, aut fundos ſuos excultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes prebuit, aut creditores abſoluit: nihilominus & ita ſaluam habet aduerſus debitorem actionem pupillus, ſed ſi agere cum eo nitatur, & debitum petere, oppoſita doli mali exceptione ſubmouebitur. Sin vero acceptam per luxum & inutiliter conſumpſerit, aut furto amiſerit: debitum à debitore iterũ repetet, nec vlla obſtabit exceptio: nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere ſine tutoris authoritate, & non ſecundum diſpoſitionem conſtitutionis Principis *noſtri, ſolutionem fecerit.*

A R G V M.

Pupillus ſine tutore creditori debitum inutiliter ſoluit: & ideo qui extant, numos vendicat ſuppreſſos aut mala ſide inſumptos ad exhibẽdũ actione repetit.

§. Sed ex diuerſo. Impuberes quoque ſine tutoris authoritate ſoluere non poſſunt, quando nec dominium in accipientem transferunt: propterea quòd nullam ſine tutoris authoritate res ſuas alienandi poteſtatem habeant. Quid ergo fiet, quum ſoluerunt, nec à debito liberantur, quaſi is, cui ſolutum eſt, dominus factus non ſit? Et dicimus extantibus nummis fore, vt in rem actionem habeant: ſuppreßis aut mala fide conſumptis, ad exhibendum. Quòd ſi bona fide con-

ſumpti ſint, quia forte creditor putabat eſſe adultos, & ita conſumpſit: quoniam neq; actio in rem procedit, quum non extent, inutiliſque eſt & actio ad exhibendum, quum neque mala fide conſumpti ſint, neque ſupprimantur: ex ipſo facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio ſine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides conſumentis.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

TIT. IX.

ARGVM.

Quæri nobis non tantum per nos poteſt, ſed & per eos, quos in poteſtate noſtra habemus liberos ac ſeruos, et eos, quorum vſusfructus nobis debetur: ad hæc per ſeruos alienos & homines liberos, quos bona fide poßidemus.

Quæcunque dicta ſunt, ſiue in rebus, ſiue in actionibus acquiruntur nobis, non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus. Item per ſeruos alienos, in quibus vſumfructum habemus. Sed & per liberas perſonas, & ſeruos alienos, quos bona fide poßidemus, noſtros eſſe ſeruos exiſtimantes. De ſingulis ergo diligentius videamus.

moleſtum eſt nihil acquiſiiſſe, quàm quum acquiſieris, id tibi auferri.

ARGVM.

Filium emancipans velut in emancipationis pretium dimidiam vſusfructus aduentitiorum partem duntaxat conſequitur: quæ in tertiæ locum partis, hodie ſucceſsit.

§ Hoc quoq;.

Erant ſane, & ante conſtitutionem religioſiſſimi noſtri Principis *quedam, quæ patri non acquirebantur: vt bona materna, & lucra nuptialia.* Erat *& conſtitutio, per quam licebat patri filium emancipanti, tertiam partem eorum, quæ acquiſitionem effugiunt, ſibi retinere, quaſi emancipationis pretium.* Et *inhumanum quiddam accidebat: vt emancipatio, quæ honoris cauſa filiofamilias dabatur (nam ſui iuris per eam fiebat) in damnum ipſius conuerteretur.* Per *diminutionem enim rerum fortunis ſuis ſpoliabatur.* Vnde *religioſiſſimus noſter* Princeps *conſtituit, ne poſthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filii, quæ in acquiſitionem non veniunt, ſed dimidiæ partis vſumfructum. Sic enim & intactum apud filiũ manet patrimonium ſuum, & pater dimidiæ partis vſumfructum accipiens: maioris honoris nomine lætatur, vt qui pro tertia dimidiam ſit habiturus.*

ARGVM.

SERVVS *etſi domino vel ignoranti acquirit,*

hæreditatem tamen niſi eius iuſſu non adit: cui non proprietas tantum, ſed & poſſeſſio quoque quæritur.

§. 1 e vobis. *Non ſolum autem liberi noſtri, qui in poteſtate noſtra ſunt, nobis acquirunt, ſed etiam ſerui noſtri, ſiue, quid ex traditione nanciſcantur, ſiue ſtipulentur, ſiue ex alia qua cauſa acquirant. Id enim & ignorantibus, imo quod maius eſt, et nolentibus dominis acquiritur. Nam ſeruus, vt qui in aliena ſit poteſtate, nihil proprium habere poteſt, excipe hæreditatem: Si enim ab aliquo ſeruus meus, hæres ſcribatur: haud aliter eam acquirere poteſt, quàm ſi iuſſu meo adeat. Nam fieri poteſt, vt onera, quæ latent, necdum comparent longe maiora ſint lucro, quòd prima facie apparet. Porro abſurdum eſſet, ignorentes, imo & nolentes nos, damnoſam adire hæreditatem, eaq; propter, in acquiſitone hac neceſſe eſt, domini iuſſus præcedat. Et ſi voluntate mea ſeruus meus adierit, perinde hæres efficiar atque ſi ego ipſe hæres ſcriptus fuiſſem. His autem conſequens eſt, vt & legata ipſis relicta, nobis acquirantur. Porro non ſolum proprietas per eos quos in poteſtate habemus, acquiritur nobis, verum etiã poſſeſſio. Siquis enim rem non ſuam mobilem aut immobilem, ſeruo meo bona fide accipienti tradat poſſeſſio eius ſiue detentio ad hoc mihi proficiet, vt rei dominus conſtituar per vſucapionem, vel longi temporis poſſeſſionem.*

ARG.

ARGVM.

Seruus, cuius vſuſfructus nobis debetur, ex duabus cauſis, ſcilicet re noſtra, ac operibus ſuis nobis, ex reliquis proprietatis domino quærit.

Et hæc quidem de ſeruis noſtris. Acquirunt autẽ nobis, vt dictum eſt, & ſerui alieni, in quibus vſumfructum habemus. Non tamen quibuſuis ex cauſis, ſed ex duabus tantum: hoc eſt, ex re mea, & ex operis ſuis. Ex re mea eſt, quando, verbi gratia, curam ei poſſeſſionum mearum credidi: aut permiſi, vt pecuniis meis mutuandis præeſſet, diſpenſatoremque (vt vocatur) eum feci. Fieri enim potuit, vt ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res ruſticas, vel in mutuum dando, extrinſecus aliquid ad ea, quæ mihi debentur, & ad me ſpectant, lucri corradat: hoc dicitur ex re mea, & mihi acquiretur. Ex operis autem ſuis, verbi gratia, aut ſutor erat, aut faber, aut pictor. Locaui eum, vt aliis operaretur, pactamque mercedem pro arte ſua acciperet. Fieri poteſt, vt hic ſupra pactam mercedem aliquid acceperit: & quod inde partum eſt, mihi acquiret, id eſt, ex operis ſuis. Si quid vero extra has duas cauſas acquiſierit, hoc ad proprietarium pertinet. Quapropter ſiue hæreditas ei relicta, ſiue legatum datum eſt, & legatum eſt conſequutus, ſiue donationem aliquis in eum contulit, proprietario id, non vſufructuario acquirit. §. De iis autem.

P

A R G V M.

Liber homo ac ſeruus alienus bona fide poſſeßi, poſſeſſori ex re ipſius propria, operiſque ſuis non modo proprietatem, ſed & poſſeßionem quoque quærunt: quod vero extra has duas cauſas partum fuerit, proprietatis domino, ſi ſeruus ſit, qui quærit, acquirit: ſi liber, lex ipſi reſeruat, quo ad fortunam conditionemque ſuam agnouerit.

§. Idē placet. *Quæ dicta ſunt de ſeruo, in quo vſumfructum habeo, & in eo placuerūt, quem bona fide poßideo, ſiue liber ſit, ſiue alienus ſeruus* Nam & *hi, ex duabus illis cauſis nobis acquirunt, hoc eſt, ex re mea, vel ex operis ſuis. Quod vero extra iſtas duas cauſas nāciſcuntur, id, ſi liber eſt, quem bona fide poßideo, lex ipſi reſeruat, in illud ſcilicet tempus, quum fortunā ſuam is agnouerit: quod ſi alienus eſt ſeruus, quē bona fide poßideo, domino vero acquiruntur quæcunq; ille acquiſierit. præterquā ex duabus illis cauſis.* Porro *qui bona fide alienū ſeruum poßidet, tantiſper ex duabus tantum cauſis illis eorum: quæ acquiſita ſunt per ſeruum, dominus ſit, dum trienniū tranſeat: hoc.n.elapſo, ſeruum in poſterū vſucepit, et quæcunq; is aliquid ex cauſa acquirat, ipſi acquirit.* N*am qui liberum bona fide poßidet, non vſucapit, vt dictum eſt.* Sed *neq; is qui vſumfructu habet, vſucapere vnquā poteſt.* Prim*o quia non poßidet: porro ſine poſſeßione vſucapio non procedit. Eſt autem poſſeßio, animo dominantis*

poſſidere: hic vero tantum habet ius vtendi & fruendi. Quod ſi quis nullo ad iuris regulas habito reſpectu, verum ex iis quæ oculis videt æſtimans rē vſufructuarium poſſidere dixerit: alia, & quidem maiori ratione prohibebitur vſucapio, nimirū quod vſufructuarius mala fide poſſideat: neq;.n. neſcire potuit alienum eſſe. Non ſolum autem proprietas nobis per ſeruos, in quibus vſumfructum habemus, aut quos bona fide poſſidemus, vel per liberā perſonā, quam bona itidem fide poſſideo, ſeruum meum eſſe exiſtimans, ſed etiam poſſeſſio acquiritur, ſecūdum tamen ea, quæ paulo ante dicta ſunt hoc eſt ex re mea, vel ex operis ſuis. Nam ſi rem alienā ex duabus his cauſis, ab eo, qui dominus non fuerit ac ceperint, tempora, quibus ipſi in poſſeſſione fuerint, & mihi ad vſucapionem proficient, ſiue current.

ARGVM.

Per extraneum prorſus, nobis omnino nihil quæri poteſt: niſi is procurator ſit, qui non dominium modo, verum & poſſeſſionem atque vſucapiendi conditionem nobis acquirit.

Ex iis igitur, quæ dicta ſunt, apparet, per liberas perſonas, quæ nec in poteſtate noſtra ſunt, nec bona fide nobis ſeruiunt: item per alienos ſeruos, in quibus neq; vſumfructum habemus, neq; poſſeſſionem bonæ fidei, nulla ex cauſa quicquam nobis acquiri poſſe. Et hoc ſcilicet eſt, quod uulgo dicitur, per extraneam perſonam nihil acquiri- §. Ex his.

*poſſe,excepto caſu,quem iam referam.Nam ſi quis mihi prædium, quod alio in loco ſitum eſt, vendat: neque ego illuc proficiſci poſsim, ſed procuratorem meum mittam,et hic poſſeſsionẽ prædiorũ accipiat: poſſeſsio mihi per eum acquiretur. Nec vero ſolum ſi ſcientibus nobis id contingat,ſed etiã ſi ignorantibus; poſſeſsio eius, quod noſtro nomine iis datũ fuerit,nobis acquiritur,vt voluit cõſtitutio Seueri Cæſaris.*Poſſeſsione *vero nobis acquiſita, tacite ſequitur & dominium,ſi dominus fuerit,qui tradidit: quod ſi non fuerit, per vſucapionem, aut longi temporis poſſeſsionem,dominium rei traditæ acquiro.*

A R G V M.

Epilogo ad nodum elegãti cum venuſta tranſitione, quæ ſuperioribus titulis dicta ſunt,repetit ac concludit,quæ dicturus deinceps,paucis perſtringens.

§.hac tenus. Hactenus *dixiſſe ſufficit, quemadmodum ſingulæ res nobis acquirantur. Eſt & alius ciuilis acquirendi modus per legatum: quo & ipſo iure ſingulæ res nobis acquiruntur.* Item *per fideicommiſſa: vbi etiam ſingulæ res poſſunt relinqui. Verum hæc commodius ſuis locis infra dicẽtur. Acquiſitiones igitur aut* Iuris *gentium ſunt, aut* Ciuiles. Et Iuris *gentium quidem ſint quatuordecim: vt* Venatio, Hoſtium *ſpolia: & lapilli in littore maris inuenti, ſiue pretioſæ gemmæ:* Animal*ium noſtrorum fœtus* Alluuio: Inſula *in mari aut flumine enata:*

Et prædia ad alueum a flu nine deſertũ, habere: Et alienam materiã, in eam ſpeciem, quæ in priſtinã materiã redire nequeat, mutaſſe: Et ex aliena & ſua materia ſpeciẽ feciſſe: Duorũ materias eiuſdem aut diuerſi generis voluntate dominorũ, aut fortuito commiſtas eſſe. Regula, quæ dicit ſuperficiem ſubiecto cedere, vt in multis caſibus viſum eſt: veluti quũ ex aliena materia domũ in ſolo meo cõſtruxit: aut ex mea, in alieno. Alienã arborem in ſuo plantaſſe fundo, & contra, ſuam arborem in alieno fundo plantaſſe ſic vt radices egerit. Literas chartis aut membranis meis inſcriptas eſſe. Porro in imagine vitiabatur regula: nã tabulã vincebat pictura. Bona fide alienum fundũ poſſidere, & hunc cõſecuiſſe. Theſaurum in ſuo loco, aut in ſacro religioſóve ex caſu reperiſſe. Si enim in alieno, pro dimidio tantum dominus fiet, ſiue priuati, ſiue Principis, ſiue Fiſci, ſiue Ciuitatis is locus fuerit. Ad hæc & traditio. Porro autem Ciuiles acquiſitiones olim quinq; erant, hodie quatuor. Veluti vſucapio, longa poſſeſſio, & apud veteres ius accreſcendi, eo quod temere in ſeruũ communem libertas eſſet collata. Et legatum. Ad extremũ & fideicõmiſſum. Sed hæ ſingulares acquiſitiones ſunt: quoniam & vna res eſt, quæ geritur, & vna res nobis acquiritur. Sunt autẽ & aliæ acquiſitiones, quæ dicũtur per vniuerſitatem. In quibus vna quidem res eſt, quæ geritur,

ſed multa nobis ſub vno acquiruntur. Porro *acquiſitiones vniuerſales ſunt hæ:* Hereditas, Bonorū poſſeſſio, Abrogatio, Et *aliena bona libertatum conſeruandarum cauſa addici. Ac de hæreditate quidem primo oportet diſſerere: ſed quoniam hæreditatum duplex eſt acquiſitio (aut enim ex teſtamento, aut ab inteſtato ad nos pertinēt) prius de ea tractemus, quæ ex teſtamento ad nos pertinet Qua in re neceſſe eſt, vice præfacionis exponere: quemadmodum teſtamenta fiant.*

De teſtamentis ordinandis.

TIT. X.

ARGVM.

Teſtamentum, quod olim multiplex variumque, fuit vt hic plene docetur, etymo tantum ab Imperatore declaratnr, definitur autem a Iuriſconſulto ff. eodem. l. prima. vt ſit noſtræ voluntatis ſententia iuſta de eo, quod poſt mertem noſtram fieri volumus.

** Etymologiam Hinc apparet nō iniuria a* Valla *reprehēſum eē hūc locum*

Neceſſarium *eſt ante omnia teſtamenti dicere definitionē, aut * etymologiā,* Teſtamentū *autē* Latine *dicitur, quod* Græci διαθήκην *vocant, inde notationem habens, quòd teſtatio mentis ſit.* Habet *enim teſtimonium mentis defuncti. Ne quid autem eorum, quæ olim in vſu erant, ignoretur (nam quāuis in horum ignorantia nihil ſit periculi, tamen ad cognitionem hiſtoriæ, &, vt intelligatur, quemadmodū paulatim temporis proceſſu hæc mutata ſint,*

haud abſurdum erit aliquid dicere) teſtamentorum duo erant olim genera. Et alterum quidem Calatis comitiis dicebatur, alterum vero Procinctum. Teſtamentum Calatis comitiis tēpore pacis fiebat bis in anno, hunc in modū. Praeco vniuerſam circūibat ciuitatem conclamās, & totus populus congregabatur, & ita qui volebat, teſte populo teſtamentū ſcribebat. Inde Calatis comitiis dictū eſt. Nam Calare, vocare eſt: Comitia, congregatio: quoniam igitur vocati congregabantur, appellatum eſt teſtamentū Calatis comitiis *✱* *Procinctū vero teſtamētū eſt, qđ fiebat, quū in praeliū eſſent exituri, nomēq; ab habitu, in quo teſtamenta faciebant, ſortitum eſt. Procinctus.n. dicitur, qui accinctus eſt & paratus ad confligendū cum hoſte. Nā quū in incerto eſſet, an redituri eſſent, teſtamento prius facto in praeliū exibāt. Porro quū hae duae tantū ſpecies in vſu eſſent, eueniebat vt nonnulli ſubitaneo morbo correpti, inteſtati morerētur, neq;.n. Calatis comitiis teſtabātur, quia nondū inſtaret tempus: neque itē in Procinctu, quia bellū non eſſet. Deinde & illud mali omnis videbatur, ſano quempiā et valente corpore, teſtamentum facere. Ob hac igitur tertia ſpecies inuenta eſt, quae dicebatur Per aes & librā. Fiebat autem per emancipationem. Porro emancipatio eſt imaginaria venditio. In hunc vero modum vendebatur: Quinque aderāt teſtes, et libripēs, ciues Romani, iiq; puberes.*

✱ Procinctū Hoc ī procinctu tātū Latini vocant.

Atque iis præſentibus, is qui ſucceſſor defuncti erat futurus, patrimoniũ morituri emebat, verba quædã dicens ſolennia, quæ nũc fruſtra ſit referre: & imaginarii pretii nomine, numũ rerũ domino dabat, appellabaturq́; is, qui emebat, Familiæ emptor. Deinde *ordinabat moriens, quid poſt mortẽ ſuã fieri vellet: dicebat.n. familiæ emptori, ſiue hæredi;* Huic *volo dari fundum, illi domum; alii centũ ſolidos.* Hoc *vero teſtamenti genere inuento, priora illa* Calatis Comitiis *& in* Procinctu *iam longo tẽpore in deſuetudinem abierant, Sed et tertium genus per æs & librã, paulatim ſperni cœperat.* Nam, *quum idem familiæ emptor eſſet, & hæres, pro certo habẽs is ſe hæredem futurũ, in dominum hæreditatis inſidias comparabat: vnde complures pro veteri more familiæ emptorem adhibebãt, qui imaginaria emptione patrimoniũ morituri emeret: ſed teſtator ſeorſum in tabulis aut chartis, quem ſibi hæredem eſſe vellet, ſcribebat. Et prædicta quidẽ teſtamentorũ genera, ſolo* Iure *ciuili cognita erãt.* Poſtea *vero ex edicto* Prætoris *alia teſtamentorũ faciendorum forma inuenta eſt.* Nam *iure* Prætorio *nulla emãcipatio ſiue imaginaria venditio interueniebat, ſed ſeptẽ teſtiũ ſigna honorario teſtamẽto ſufficiebãt. Si quis enim teſtamento facto ſeptẽ teſtium ſignis id feciſſet ſignari, perfectum erat iure honorario teſtamentum, cum iure ciuili ſignis teſtium opus non eſſet,*

ARGVM.

Teſtamenti (quod triplici iure ſubnixum eſt) ſolennitas in teſtium ſe ſubſcribẽtium ac ſignaculorum numero hæredíſque nominatione poſita eſt, cum ſcripto conſtat, nihil tamen ſignaculo vno teſtes omnes vti poſſe vetat.

§. Sed quum paulatim.

Sed quũ paulatim, partim ex vario vſu hominũ partim ex emendationibus conſtitutionũ, in vnã cõſonantiã coniungi cœpiſſet Ius Ciuile *&* Prætoriũ, *conſtitutũ eſt & obtentũ, vt vno eodemque tẽpore, (quod* Ius *Ciuile volebat) ſeptẽ teſtibus præſentibus & ſubſcribentibus (quod ex conſtitutionibus inuentũ eſt) ſigniſq́; eorũ impreſſis (quod prætor volebat) teſtamentũ perficeretur. Sic igitur hodie ex hoc triplici iure teſtamenta conſtant, Ciuili, Conſtitutionum &* Prætoris. *Et ex* Iure *quidem Ciuili deſcendit, vt teſtibus præſentibus vno contextu coniunctim teſtamentũ peragatur: ex conſtitutionibus autem, teſtatoris teſtiumque ſubſcriptiones deſcendunt porro ſignacula & teſtium numerus, ex edicto* Prætoris. *Omnis autẽ hæc obſeruatio ad hoc pertinet, vt fraudes in teſtamenti confectione remouerentur, & omnis dolus abeſſet. vnde & a religioſiſſ.* Principe *noſtro hoc conſtitutione quadam additũ eſt, vt teſtator ipſe manu ſua nomẽ hæredis ſcribẽdo exprimat, quod hunc hæredem inſtituerit. Quod ſi id ille nõ faciat, ſaltem teſtibus hæredis nomẽ dicere neceſſe eſt: et, vt rem verbo dicam, in omnibus ſecundũ conſti-*

§. Poſſunt. *tutionis illius tenorem, procedi oportet. Porro quoniã dictum eſt, vt teſtes ſignacula ſua imprimant: ſcire debes, eos & vno annulo teſtamentum ſignare poſſe. Quid.n. ſi ſeptem teſtes annulos habeant, qui omnes vna ſint ſculptura, hoc eſt, vnum et eundem habeant characterem? Sicut Pomponio videtur. Sed & alieno anulo ſignare licet.*

ARGVM.

Teſtẽ eundem in teſtamẽto eſſe poſſe, qui et hæres inſtitui poteſt, modo ex his, qui hic prohibentur, non ſit.

§. Teſtes. Hi *autem demum ad teſtimonium admitti poſſunt, quibuſcũ teſtamẽti factionẽ habemus, hoc eſt, qui & a nobis hæredes ſcribi poſſunt, et ipſi nos ſcribere. Sunt & alii, qui omnino a teſtamentario teſtimonio arcentur, vt mulier. impubes, mutus, ſurdus, furioſus, prodigus, ſeruus.* Poſtremo *et is, quem leges improbum inteſtabilẽque eſſe iubent.* Et *quiſnam hic eſt? dicam exemplo,* Quum *quidam teſtamentum ordinaret, vocatus eſt* Titius *in teſtem, et in teſtem ſeſe præbuit, hoc eſt, teſtamento ſuſcripſit & ſignauit.* Mortuo *teſtatore, noluit adeſſe, aut loco teſtimonii ſubſcriptionem ſuam, ſignumque agnoſcere.* Hunc *leges odio perſequuntur, neque ex alieno teſtamento quicquam capere ſinunt, neque ius teſtandi concedunt, neque in alieno teſtamento teſtem eſſe permittunt.* ***Is autem dicitur improbus inteſtabiliſque.***

ARGVM.

Seruum communi errore liberum creditum, etiam ſi deinceps ſeruitus detecta fuerit, teſtamenti fauore, in teſtamento teſtem eſſe poſſe vnde elicere licet: communem errorem ius facere, & veritati opinionem præferri.

Quid ergo ſi quis? teſtium in teſtamento adhibitorum, qui tempore faciendi teſtamenti liber exiſtimabatur, poſtea ſeruus apparuerit? Videamus *an teſtamentum irritum & infirmum ſit, quoniam ſeruus eſſe teſtis prohibetur, vt dictum eſt.* Et *quum primum hæc dubitatio orta eſſet, emiſſa eſt* Hadriani *Cæſaris conſtitutio ad Catonium verum.* Et *quum iterum idem contigiſſet,* Diui *Seuerus &* Antoni*nus reſcripſerunt, ex ſua liberalitate ſe viribus teſtamenti ſuccurrere, vt perinde id haberetur, quaſi ab initio ſine uitio omni factum fuiſſet, omnibus exiſtentibus liberis, qui pro teſtibus interueniſſent: quũ eo tempore, quo teſtamentum condebatur, omnium opinione pro libero habitus ſit neque quiſquam fuerit, qui ſtatus ei quæſtionem moueret.* §. Sed cũ aliquis.

ARGVM.

Patrem ac filium, quinetiam fratres duos in eodem teſtamento, ſi modo extranei ſint, teſtes eſſe poſſe, in proprio non poſſe. In *eo nanque iura domeſticum teſtimonium reprobarunt. domeſticũ autem nõ ex cognatione, ſed vnitione per patriam poteſtatem ius metitur.*

Si teſtamentum ego faciam, teſtis in eo poteſt eſſe Primus, vnaque filius eius Secundus quamuis in po §. Pater.

teſtate ipſius ſit. Sed & duo fratres, qui in eiuſdem poteſtate ſunt, teſtes eſſe non vetantur. Neque enim prohibet quicquã, quo minus plures ex vna familia ſeu domo teſtes alieno in teſtamento adhibeãtur. Porro quũ quis teſtatur, ſi teſtamentum ſuum eſſe vult perfectũ & ſine vitio, videat ante omnia, qui ſint inter teſtes futuri, et inquirat nũquis eorũ in poteſtate teſtatoris ſit, et inuctũ a teſtimonio repellat. Illud vero amplius nõ quærimus, nũ quis teſtiũ in poteſtate habeat teſtatorem, aut in eiuſdem poteſtate ſit. Et ratio eſt hæc: Vtrum vis teſtatorem eſſe ſui iuris, an in poteſtate? Si ſui iuris eſſe dixeris, nõ procedet quæſtio, num quis aut in eiuſdẽ poteſtate ſit, aut eũ in poteſtate habeat. Quod ſi in poteſtate fingas eſſe: iam maiore ratione, vim teſtamenti ſoluis: quoniã, qui in aliena poteſtate eſt, teſtari nõ poteſt. Nã teſtamentum eſt, per quod quis de rebus ſuis diſponit: at qui in poteſtate alienã eſt, plenam rerum ſuarum adminiſtrationẽ nõ habet, vt de iis quomodo velit, ſtatuere poſſit. Si tamẽ vnquã aliquis, qui alena in poteſtate eſt, teſtabitur tũc reliquũ erit videre, nũ fieri poſſit, vt et cætera procedant. Et ſane, quũ diu quærimus, inuenimus veteranũ, qui quũ in patris poteſtate ſit (eſt autem Veteranus, qui alias militauit, & nunc militia ſolutus eſt) de peculio tamen caſtrenſi, teſtari poſſit. Id eſt iis de rebus, quæ labore ſuo in bellis comparauerit. Id enim ei per Principũ

conſtitutiones indultũ eſt. Quãdo igitur teſtator hic in aliena eſſe poteſtate inuenitur, tractemus reliqua. An ergo, ſi veteranus filiusfamilias de peculio caſtrenſi teſtamentum faciat, pater eius, qui eum in poteſtate habet aut frater, qui in eiuſdem poteſtate eſt, in teſtẽ adhiberi poteſt? Et dicimus quod nequaquã. Domeſticum enim teſtimonium in teſtamento probatum non eſt. Porro domeſticum teſtimonium, nõ ex cognatione intelligimus, ſed ex vnitione, quæ per patriam poteſtatem contingit. Etenim quamuis ei conſtitutiones Principũ necdum patria poteſtate ſoluta ꝑmittant teſtari, tamẽ ab eo et illud exigunt, ne protinus in teſtando Iuris regulas contemnat.

ARGVM.

Teſtamento nec inſcriptus hæres, ſed nec pater aut filius, nec qui in eiuſdem patris poteſtate ſit, frater, in eo teſtes eſſe poſſunt: legatarii autem, & qui in eorum poteſtate ſunt, aut quorum ipſi poteſtati ſubſunt, a teſtimonio minime repelluntur.

Quidam teſtamentum faciens, hæredem me ſcripſit. In huius ego teſtamenti confectione teſtis eſſe non poſſum, neque is, quem in poteſtate habeo: neque is, in cuius ego poteſtate ſum: neque frater meus, qui in eiuſdem poteſtate eſt. Quia totum hoc negotium, quod teſtamenti ordinandi gratia geritur, hodie inter hæredem & teſtatorem geri creditur. Etenim, quamuis hoc ius ma §. Sed neq;.

xime apud veteres inordinatũ & conturbatũ fuerit, quum ſolennis ille familiæ emptor in vſu eſſet: (quia.n.ipſe hæres eſſe prima facie videbatur, non poterant ii, qui per patriam poteſtatem familiæ emptori coniungebantur, in teſtes adhiberi. Eos vero, *qui hæredi clam ſcripto, ſicut iam ante diximus, per patriam poteſtatem erant coniuncti, imo hæredẽ ipſum, nihil vetabat teſtes eſſe: quaſi nihil obſtarem Iuris regulæ, propterea quod lucrum omne videretur in familiæ emptorẽ conferri et clã ſcriptus hæres rerũ omnium eſſe ignarus) tamẽ ii ipſi veteres, qui id permiſerant, nec vetabãt quo minus ſcriptus hæres, & ſi quis ei per patriã poteſtatem coniũgebatur, teſtimonio in teſtamento præſtaret: admonebant teſtatores, ne facile hac ſibi conceſſa licẽtia abuterẽtur.* Et *hæc quidẽ apud antiquiores.* At Imperator *noſter, hac cõfuſione tam incompoſita correcta (quid.n.minus compoſitũ, quã licentiã cõcedere et admonere ne quis ea vteretur?) quod veteres pro conſilio reſpondebãt, ipſe in legis neceſſitatem trãſtulit.* Et *quemadmodũ in vetere illo familiæ emptore, nullus in teſtẽ admittebatur, qui per patriam poteſtatem ei coniungeretur ita nec hæredi, qui veteris familiæ emptoris imaginẽ obtinet, nec aliis ei p patriam poteſtatẽ coniũctis, teſtimonia præſtare cõceſſit.* In *rem.n.ſuam, lucrumq́; ſuum teſtes videntur eſſe.* Et *quoniam vetuſtiorũ Principem conſtitu*

tio hæredē permittebat in teſtem adhiberi, idcirco talem conſtitutionem Imperator noſter ſanctißimus Codici ſuo inſeri noluit. Legatariis autem & fideicommiſſariis (quia non iuris ſucceſſores ſunt) & aliis omnibus per patriā poteſtatem is coniunctis, teſtimonium denegatum non eſt. Quinimo conſtitutio quædā eſt sereniſsimi Principis noſtri, qua ſpecialiter id permiſſum eſt, vt legata iis, qui teſtes in teſtō futuri ſunt, relinqui poßint: ac multo magis iis, qui per patriam poteſtatē ipſis coniūguntur. §. Legatariis.

ARGVM.

Nihil referre in qua teſtamentū materia ſcribatur quinimo idem variis codicibus inſcribi poteſt.

Porro *nihil intereſt, in qua materia teſtamentū ſcribatur, vtrum in tabulis, an in chartis, an in mēbranis, aut alia quauis materia, vt in pellibus, aut eburneis pugillaribus.* §. Nihil. *Poteſt teſtator multa eiuſdem formæ teſtamenta facere, ſicut vnumquodq; eorum ea obſeruatione conficiatur, quæ in teſtamentis obtinet. Eſt autem id aliquando neceſſarium, plura eſſe teſtamentorum exemplaria. Vt ſi quis longinquam nauigationē inſtituens, teſtamētum ſuum ſecū velit portare, & aliud itē domi relinquere, vnde eo defuncto conſtare poßit mentis ipſius conteſtatio. Sed & aliæ multæ cauſæ interuenire poßint ex variis rerū humanarum caſibus, quæ rem hanc maxime* §. Sed vnū.

faciant neceſſariam. Nam *et hoc interdum accidit, vt vnum exemplar furto amittatur: aut is, apud quem depoſitum eſt, peregrinetur, nec quiſquam ſciat vbi gentium degat.*

ARGVM.

Quod nuncupatiuum dicimus, id declaratione voluntatis noſtræ coram ſeptem in hoc vocatis teſtibus facta, iuris ciuilis beneficio conficitur.

§. Sed hæc quidem. Et *hæc quidē omnia, de teſtamētis, quæ in ſcriptis fiunt, intelligūtur. Quòd ſi quis ſine ſcriptis teſtamētum facere velit, iure ſcilicet ciuili: nā* Prætor *teſtamentum ſine ſcriptis ignorat quomodo enim noſſet, qui ſigna teſtium ſemper requirat? ſeptem teſtibus adhibitis, et voluntate ſua corā eis nūcupata, perfectū firmumque* Iure *Ciuili erit hoc teſtamentum.*

De militari teſtamento.

TIT. XI.

ARGVM.

Militibus in expeditione agentibus, exacta Iuris Ciuilis obſeruatio in conficiendis ordinandiſque teſtamentis remiſſa eſt: quinimo vt libet, illis teſtari licet: alibi autem non æque, poſſunt tamen licet filii familias ſint, iuris ciuilis forma ſeruata, teſtari.

IAM *ſupra dictum eſt, quemadmodum teſtamenta ordinari debeant. Sed ea tam diligens & exacta obſeruatio, in paganorum teſtamentis locum habet. Verum in militaribus teſtamentis*

omnis

omnis ratio hac ceſſat. Militibus.n.ex Principũ conſtitutionibus, propter rerũ ciuilium imperitiam conceſſum eſt, teſtamenta ſua ſine hac obſeruatione ordinare. Proinde, & ſi vel vno teſte teſtamentum fecerint, vel ſuis manibus hæredum nomina non ſcripſerint, rata tamẽ eorũ voluntas eſt. Etenim, quum in expeditionibus occupati ſint, non mirũ eſt, ſi ſolẽnitatẽ huius obſeruationis ignorent. Et olim quocũque in loco agerent, militariter poterãt teſtari. Sed conſtitutione Imperatoris noſtri, tum demum eis cõceſſum eſt, vt voluntas ipſorum quocunque modo facta, ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis, firmum ex ſe robur haberet, quũ in caſtris ſiue in expeditione ſunt.

Eo vero tẽpore, quo aliis in locis verſantur, in iis quæ Sedeta vocantur, id eſt, vbi eos agere neceſſe eſt ſiue in ſedibus ſuis: militaribus in teſtando non fruuntur priuilegiis. Sed teſtari quidem poſſunt, & ſi filiifamilias ſint, dũ tamen in omnibus Iuris communis obſeruationẽ, quũ extra caſtra degũt, ſequãtur. §.Illis autem

ARGVM.

Solennitas Iuris militibus in teſtando remiſſa, non eo porrigitur, vt probatio eius, quod ab ipſis actum eſt non ſit neceſſaria. §.Plane.

1 *Porro non abſurdum fuerit, in medium proferre, quod a Traiano de militaribus teſtamentis ſtatutum ſit, in tali fere ſpecie: Miles aliquis conuocatis quibuſdam, coram eis dixerat ſe hunc aut*

illum ſibi haredẽ eſſe velle,& ſeruũ hunc manumiſit. Et *hæc ſine ſcriptis omnia. Poſt mortem militis, quæſtio coorta eſt inter eos, qui ab inteſtato veniebant,& eum,qui hæres nũcupatus erat.* Et *hi quidem,qui ab inteſtatò veniebãt, negabant ea, quæ defunctus dixerat,animo teſtandi dicta eſſe.* Cotra *hæres,propoſito militum priuilegio,ex eo teſtamentum vt validum, tuebatur. Statilius Seuerus, ad quem in ius itum fuerat,dubitationem ſuam ad* D. Traianũ *retulit.* Atque *is ita reſcripſit:*Id *priuilegium,quod militantibus datum eſt, vt teſtamenta militum quocunque modo facta,rata ſint, ſic intelligi oportet, vt prius conſtare debeat teſtamentũ factũ eſſè in ſcriptis aut ſine ſcriptis.*Is *ergo defunctus miles de cuius bonis quæſtio mota eſt, ſi quibuſdam in hoc conuocatis, vt coram teſtibus voluntatẽ ſuam declararet,clare ſignificauit, quem ſibi hæredem eſſe vellet,& quem ſeruorum libertate donaret: teſtamentum hoc & ſine ſcriptura ratum eſſe dicimus.* Quòd *ſi(vt ſæpe numero in ſermonibus cõgreſsibusque contingit)præſentibus quibuſdam, in aliquem conuerſus dixit,* Ego *te hæredem facio: vel,* Bona *mea tibi relinquo: non oportet hoc vim teſtamenti habere.* Nec *in vllo alio magis id diſpiciendum & cauendum eſt, quàm in militibus, quibus pro priuilegio datũ eſt,vt quocunque vellent modo teſtarentur, ne quæ in congreſsibus dicta fuerint, ad*

formam teſtamenti referantur. Alioqui nõ difficulter, poſt mortem cuiuſuis militis, exiſterent teſtes aſſeuerantes audiſſe ſe, defunctũ dicentẽ alicui. Ego te hæredẽ meum facio: aut, Bona mea tibi relinquo, & per hoc vera ſubuerterentur militum iudicia.

ARGVM.

Sermonis aut auditus carentia, militibus teſtandi facultatem non adimit

Miles ſiue mutus ſit, ſiue ſurdus, recte teſtatur. Sed tamen finge miſſum non eſſe a militia, cauſaria miſsione. Hunc enim abſurdum & turpe eſſet militare. Nam alter ducis ſui mandata non exaudit: alter, ſi qua re opus ei ſit, vt armis, dicere id non poteſt. §. Quinimo.

ARGVM.

Teſtamentũ militis poſt miſsionem, aut extra muros confectum nõ ſubſiſtit, ſi Iuris forma communis deſit: in caſtris confectum per annum priuilegium retinet, licet conditio adiecta poſt annum contingat.

Enimuero hactenus a principalibus conſtitutionibus militibus conceſſum eſt, vt non obſeruata ſolennitate teſtantur tantiſper dum militant & in caſtris degunt. Poſt miſsionem vero, id eſt, quum veterani facti ſunt, vel alias extra caſtra ſunt, quanuis adhuc militent, paganorum ſolennitatem obſeruare debent. Quoniam vero diximus: milites, qui in caſtris teſtantur, ſine periculo iuris obſeruationem omittere: veteranos vero communi iure teſtari debere: vide quod inde quæſitum eſt, §. Sed hactenus.

quantum inter militem & veteranum interſit. Miles in caſtris agens, quocunque volebat modo, teſtatus eſt: miſſionẽ accepit, & obiit. Videamus nũ voluntas eius rata eſſe debeat. Et ſi quis tempus inquirat, quo teſtamentum factum eſt, dico valere, etiam non obſeruata ſolennitate. Sin vero tempus, quo mortuus eſt: teſtamentum, quod ſine iuris obſeruatione factum eſt, valere non oportet. Quid ergo? Tempus ipſum hanc dubitationem dirimit. Nã ſi intra annum à miſſione obiit, decimo forte, vndecimove aut duodecimo menſe, quum adhuc militare teſtamentum hoc vocare poſſis, robur & vires habere opinor. Sin vero annus poſt miſſionem elapſus eſt, amplius valere non poteſt. Sufficit enim medium ei tempus, vt ſolennitatem, quæ circa teſtamenta deſideratur, obſeruare diſceret, & mutato priore teſtamento aliud conderet. Quid autẽ ſi quis militariter teſtatus hæredem, ſub conditione inſtituerit, & ipſe quidem intra annum a miſſione deceſſerit, ſed conditio hæredi adſcripta poſt annum extiterit? videamus an id teſtamento noceat. Et dicimus quod nequaquam. Id enim ſpectamus, vt mors intra annum poſt miſſionem contingat, non etiam vt aditio.

ARGVM.

Voluntas diſpoſitioni inefficaci ſuperueniens, ex priuilegio præſenti, eam validam ac efficacem reddit.

Quidã quum adhuc paganus eſſet, non iure fecerat teſtamentũ deinde miles factus, & in caſtris agens, reſignato teſtō quædam adiecit, aut induxit, aut forte ſolum relegit teſtamentum, aut aliud quid fecit, vnde voluntas ipſius conſtare poſsit hoc teſtamẽtum vtiq; volentis valere. Poſtea defunctus eſt. Teſtamentum hoc, *quamuis non iure factũ, valet: quaſi ex noua ipſius voluntate, quã in caſtris degens, de teſtō habuit. Item miles in caſtris degẽs nõ iure fecit teſtamentum, deinde capitis diminutionẽ paſſus eſt: aut enim quum ſui iuris eſſet, in arrogationem ſe dedit, aut quum in patria poteſtate eſſet, emancipatus eſt: nihilominus in robore ſuo manere debet teſtamentum, quòd poſt emancipationem, noua militis voluntate videatur eſſe confirmatum, quoniã hoc ipſo, quod non mutauit, valere id & vires habere voluit. Neq; capitis diminutio irritũ facit teſtamẽtum, quũ miles ſit teſtator. Quòd enim, vt infra diſcemus capitis diminutio teſtatoris, teſtamenta ſubuertit, id hic non obſeruatur. Nã abſurdum foret, teſtamentũ non iure factum, quod tamen valeat, per Iuris ciuilis regulas irritum fieri.*

ARGVM.

De quaſi caſtrenſibus teſtari volens, Iuris cõmnis regulas om̃no ſeq debet: niſi militiæ priuilegio iuuetur.

Sunt aliqui, qui cũ in poteſtate patris ſint, peculium habeant, non caſtrenſe, ſed quaſi caſtrenſe:

tam ex anterioribus legibus, quàm ex Principum conſtitutionibus. Quod genus fuerint ea, quæ vel ex aſſeſſuris, vel ex aduocationibus, vel ex magiſtratibus percipiunt, hoc eſt, annonæ, quæ ex publico eis præbentur. Et de iis permiſſum eſt, quanuis in patria poteſtate degant, teſtari. Sed quum hac in re nonnihil eſſet dubitationis, exiit quædam generalis Imperatoris noſtri conſtitutio, dicens: quicunq; in patria poteſtate conſtitutus quaſi caſtrenſe haberet peculium, eum de hoc iure communi teſtari poſſe. Quam conſtitutionem vbi legeris, nihil omnium ignorare poteris, quæ ad hoc ius pertinent.

Quibus non eſt permiſſum teſtamentum facere.

TIT. XII.

ARGVM.

Extra caſtrenſia aut quaſi, ſubditus alieno iuri nemo vtiliter, vel accedente paterno conſenſu teſtatur: in his autem vel inuito patre. At ſi ab inteſtato decedant, qui caſtrenſia aut quaſi habent, nullis relictis liberis, aut fratribus ſuperſtitibus, ius commune ad patrem huiuſmodi bona defert.

HOMINVM *quidem teſtamentum faciunt, quidam non faciunt. Et dicamus de iis, qui teſtamenta facere poſſunt. Sed quoniam hi multi numero ſunt, dicamus de iis, qui facere non poſſunt, quum pauci ſint, vt ex his, multos illos cogno-*

ſcamus. In primis teſtari non poteſt, qui alieno iuri ſubiectus eſt: quoniam teſtamentum eſt rerum ſuarũ ordinatio ſiue diſpoſitio. At qui alieno iuri ſubiectus eſt, diſponere ſua nõ poteſt. Adeo vero prohibetur hic teſtari, vt ſi ego pater (ſicut fieri ſolet) obſecundans ei, permittam ipſi, quotacunq; velit ex parte patrimonii mei teſtari, valere nõ poſsit, quod fecerit. Neque enim oportet priuati hominis voluntatẽ, plus virium habere, quàm leges. Sunt tamen, qui quamuis in poteſtate ſint, nihilominus teſtètur: veluti, qui peculium habent caſtrenſe. Et id quidem initio ſolis conceſſum erat, militibus, tum ex authoritate Auguſti, tum Neruæ, nec non optimi Imperatoris Traiani. Poſtea vero conſtitutio Hadriani & veteranis id ægre ferentibus, conceſsit, vt & ipſi, in poteſtate quum eſſent, teſtarentur. Itaque ſi omnes hi teſtamenta fecerint de caſtrenſi peculio, id is accepturus eſt, quẽ hæredem ſcripſerint. Sin vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis eorum vel fratribus ſuperſtitibus, iure cõmuni ad parentes eorum tanquã paganũ ſiue profectitium peculium id abibit. Quando enim is, cui noui quidpiam conceſſum eſt, eo non vtitur, locus ſit veteri legi. Et olim qualecunque eſſet peculium, mortuo filio pater accipere ſolebat. Porro multæ ſunt profectitii et caſtrẽſis peculii differentiæ. Et prima quidẽ eſt hæc, quod de caſtrenſi filiusfamilias teſtari poſsit: de profectitio nõ poſ-

ſit. Secunda differentia, quod pater iratus filio, profectitium ei peculium adimere poſſit: caſtrenſe, non poſſit. Tertia differentia. Si quis graue æs alienū cōtraxerit, & bona eius à creditoribus diſtrahantur, profectitiū filii peculiū vna venditur. Caſtrēſe vero nequaquā. Eſt & quarta differentia. Nā ſi quis moriens plures relinquat liberos, quorū vnus peculiū habeat profectitiū et caſtrenſe: profectitiū omnium fratrum comune erit caſtrenſe vero eius tantū, qui id acquiſierit. Quamuis omnia liberorū, qui in poteſtate ſunt, peculia pro parte patrimonii paterni habeantur, ſicut et ſeruorū peculia, in bonis dominorū numerantur. Quæ autē dicta ſunt in caſtrēſibus peculiis, ea et in iis intellige, quæ per cōſtitutiones principū variis de cauſis patri nō acquirūtur. Eo igitur excepto, qui caſtrenſe aut quaſi caſtrenſe peculium habet, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentū fecerit inutile eſt huius teſtamentū, quāuis ſuæ poteſtatis factus deceſſerit. Spectamus enim non ſolum mortis tempus, ſed etiam tempus confecti teſtamenti, an vtroque tempore poteſtatem habuerit teſtandi.

ARGVM

Impuberis velut & furioſi teſtamentum inefficax eſt: nec, quo tempore impubes ac furioſus eſt factum, ex ſuperuenienti pubertate mentisve ſanitate, efficaciam recipit, at quod furorem præceſſit furor ſuperueniens non infringit Prodigi quoque poſt interdictionem adminiſtrationis bonorum factum uiribus mini•

me ſubſiſtit: ante vero vtiliter factum, vires interdictione non perdit.

Secundo teſtamentum facere non poſſunt impuberes. Noſti enim teſtamētū eſſe teſtationem mentis. At impubes mentē, hoc eſt, iudicium non habet. Itē non teſtantur furioſi. Nā & hi mente & ratione carent. Neque igitur impubes, neque furioſus teſtatur. Prudentia. n. & animi iudicium, alteri nondum adfuit, alterum autem reliquit. Porro inualida ſunt ipſorum teſtamenta, etiam ſi ante mortem alter in pubertem euaſerit, et alter ad mentē redierit. Si tamen furioſus eo tempore teſtamentum faciat, in quo furor intermiſſus fuerit, hoc eſt, in interuallis, quaeritur an valeat? Et dicimus iure valere hoc teſtamentum. Quid ergo, ſi quis teſtamento condito, in furorem incidat? Et certe morbus furoris poſtea ſuperueniens, teſtamentum recte atque ordine factum non ſubuertit, quemadmodum neque alium contractum furor ſuperueniens reſcindit. Deinde neque prodigum cui rerum ſuarum adminiſtratione interdictum eſt leges teſtari permittunt. Teſtamentum tamen quod ante fecerit: quam prodigus eſſet, hoc eſt bonorum ſuorum interdictio ei fieret, firmum manet & ratum.

§. Praeterea.

§. Itē prodigus.

ARGVM.

Surdus ac mutus non ſemper quandoque tamen recte teſtantur: caecus autem tum demum, cum quae conſtitutione de hoc facta, comprehenſa ſunt obſeruat.

§. Itē ſurdus. *Item, mutus & ſurdus nō ſemper teſtantur. Vtique autē de eo ſurdo loquimur, qui omnino nō exaudit, nō de eo, qui tardius exaudit: hic enim teſtatur. Nā et illum mutū dicimus, nō qui tardius loquitur, ſed eū, qui omnino nō loquitur. Quòd autē dixi non ſemper, id ideo adiectū eſt, quia ſæpe etiam aliquis eruditus & qui literas norit, variis caſibus (qui multis ex cauſis cōtingunt) linguæ vel auriū vſum amittat. Quoniā vero apud veteres neque hi teſtari poterant, edita eſt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, qua et iis, qui ex aduerſo caſu in hoc malum inciderunt, permiſſum eſt cū obſeruationibus quibuſdam teſtamentū facere.* Normam *vero ordinemque eius obſeruationis, facile eſt diſcere, ſi quis eā, quā dixi, nouam conſtitutionē legat. Quòd ſi quis teſtamento cōdito, vel ex morbo aliquo & aduerſa valetudine, aut ex ſupplicio, quo* Præſes *eum affecerit, vel alia quauis ex cauſa, mutus aut ſurdus factus fuerit,*
§. Cæcus. *teſtamentū, quod ante factū fuerit vim ſuā retinet. Cæcus teſtamentū facere poteſt, iis obſeruatis, quæ conſtitutione quadam* Diui Iuſtini *cōprehenſa ſunt.*

A R G *V* M.

Captiuus teſtamenti faciendi facultatem non habet: ſed quod ante captiuitatem fecit, ſiue inter hoſtes, ſiue inde reuerſus decedat, valet: illud legis Corneliæ, hoc poſtliminii beneficio.

§. eius *Qui apud hoſtes eſt, non rectè apud eos teſta-*

tur, quanuis enim in ciuitatem noſtram redire contingat: teſtamentum vero, quod apud nos fecerit, valere dicimus eo poſtea in hoſtium poteſtatem redacto. Nam ſi redeat, Iure poſtliminii valebit. Sin apud hoſtes moriatur, valebit ex lege Cornelia.

De exhæredatione liberorum.

TIT. XIII.

ARGVM.

More ſuo, quæ ſuperius dixit, paucis repetit: deinde qua ratione vtiliter teſtari poſsimus, pulcherrime docet, vt primum teſtaturus, ſi filium in poteſtate habeat, eum aut inſtituat, aut nominatim exhæredet. Nam filii præteritione, iure ipſo concidit teſtamentum: filiæfamilias vero, non æque, ſicuti nec eorum, qui vlterioris gradus ſunt: aut qui per virilem ſexum deſcenderunt: qui licet accreſcendi ius haberent, inter cæteros tamen exhæredari poterant.

DIXIMVS *ſupra, quemadmodum teſtamenta fieri debent. Veluti vt teſtator, ſua manu ſcribat nomen hæredis, aut id dicat coram teſtibus. Item vt ſeptem ſint teſtes, & ii teſtamento ſubſcribant, & id conſignent, nulla re in medio agenda. Quod ſi quid eorum omiſſum fuerit, irritum facit teſtamentum. Porro vt vtiliter teſtemur, non dicta modo obſeruatione opus eſt, ſed & aliud quiddam quærimus. Id enim videndum, num quem teſtator filium habeat in poteſtate, aut emancipatum: quoniam hunc aut hæredem ſcribere, aut no*

minatim exhæredare neceſſe eſt. Quod ſi cum ſilen-
tio prætereat, ex ipſa ſcriptura & ordinatione ſui,
nõ ſubſiſtet teſtamentũ, Itaq; & ſi filium ante patrẽ
mori contingat, nihilominus irritũ teſtamentũ eſt,
idq; ex regula quæ dicit. Ea, quæ ab initio non ſub-
ſiſtut, ex poſt facto non conualeſcere. Neq; poterunt
ſcripti hæredes hæreditatem defuncti ſuſcipere, quã
uis filius, qui præteritione læſus eſt, non ſuperſit. Et
hæc quidem, quum quis filium habet in poteſtate.
Quod ſi quis filiam habeat in poteſtate, aut nepotẽ,
vel neptẽ, aut pronepotẽ vel proneptem, neq; eos hæ
redes ſcribat, neq; item exhæredet, ſed tantũ igno-
minia præteritionis aſpergat, non eſt irritũ huius te
ſtamentũ. Verum, qui præteriti erãt, ſcriptis hæredi
bus accreſcũt. Eſt autem ius accreſcendi: veluti ius
partis auferendæ. Sed ſi extranei ſint hæredes ſcri-
pti, ius accreſcendi ad dimidiam vſq; competit: ſin
vero ſui, pro rata. exempli gratia: Tres aliquis in-
ſtituit hæredes, filiã vero aut nepotẽ ſilentio præte-
riit. Si hæredes ſcripti extranei ſunt, filia vel nepos
vnum ſemiſſem accipient, & alterũ ſemiſſem tres il
li hæredes extranei. Sin vero ſui, pro rata accipiũt,
hoc eſt, quadrantẽ ſiue tres vncias quantũ acceptu
ri erãt, ſi pater inteſtatus deceſſiſſet, hoc eſt, quartã
partẽ hæreditatis eius. Licebat aũt hos non ſolũ no-
minatim, ſed ẽt ĩter cæteros, hoc eſt, ἀορίστως ſiue
ĩdefinite exhæredare, dicẽdo: Cæteri exheredes ſũto.

Nominatim exhæredatio hunc in modū fiebat: Titius filius meus exhæres eſto. Sed & a ſtudiis exhæredari quis poteſt, ita: Grammaticus ille exhæres eſto. Et *ab arte: Excuſſor ille. Et ab ætate: Senex ille aut iuuenis.* Et *a colore. Albus ille aut niger. Et, vt in uniuerſum dicam, Sermo omnis & loquutio, dilucido explicans perſonam, de qua quis loquitur, exhæredationem nominatim perficit.* §. Nominatim.

ARGVM.

Teſtamentum poſthumi præteritione non corruit, ſed eius natiuitate: ideo ne corruat, aut inſtitui aut exhæredari debet: at poſthuma inter cæteros olim legato aliquo exhæredari poterat maſculus nominatim.

Oportet autem eum, qui teſtamentum condit, non liberorum tantum, qui in rerum natura ſunt, ſed & poſthumorum curam gerere, eosq; vel hæredes ſcribere, vel exhæredare. Nam ſi præteriti ſint, ſimul atque nati fuerint, teſtamentum rumpunt. Neque eſt hic vlla differentia inter filium aut filiam, aut nepotem vel neptem. Nam ſi prætereantur, valet quidem teſtamentum ex ſcriptura ſui, ſed poſthumo poſtea agnato aut poſthuma, rumpitur, & inutile redditur propter ipſorum ſcilicet præteritionem. Non igitur ex ſeipſo & ſcriptura ſui irritum eſt, ſed per natiuitatem rumpitur. Vnde ſi contingat, vt mulier, ex qua poſthumus naſci ſperabatur, abortum faciat, nihil obſtabit quo minus hæredes ſcripti hæreditatem adire poſſint. Et §. Poſthumi.

fœminini quidem ſexus poſthumæ vel nominatim vel inter cæteros exhæredantur. Nam ſi dixerit teſtator: Ille mihi hæres eſto, cæteri exhæredes ſunto: p̄ verba hæc exhæredari videtur poſthuma. Veruntamem ne turpiſſimo aduerſus ſcriptum hæredem iudicio, vbi nata fuerit, conſiſtat, dicens: non de me cogitauit teſtator, quippe qui & ignorauerit me: idcirco & legata ei reliqui oportet. Vt ita ſcilicet dicat teſtator: Ille mihi hæres eſto, cæteri exhæredes ſunto, poſthumæ vero meæ, ſi qua naſcetur, centum ſolidos lego. Hoc enim ita facto, dicemus ei: Teſtator de te inter cæteros exhæredationem ſcripſit: itaque profecto et legatũ tibi reliquit. Poſthumos vero maſculini ſexus, vt filiũ, nepotẽ, pnepotẽ nõ aliter exhæredari placuit, quã ſi nominatim id fiat. Et quomodo nomẽ eius dicere poſſumus, qui necdũ natus eſt? Dicimus id hũc in modũ declarari poſſe, vt dicãus: Quiſquis mihi filius natus fuerit, exhæres eſto: aut, Qui ex illa vxore mea naſcetur, exhæres eſto.

ARGVM.

Poſthumorum locum ii tenere dicuntur, qui mortuo hærede ſuo gradu priore, ſuorum iura nanciſcuntur: ideo eorum inſtitutio, aut exhæredatio ex legis Velleiæ conſilio neceſſaria eſt.

§. Poſthumorum. *Sunt & alii quidem poſthumorum loco, qui ſuo hærede priore in gradu, mortuo, ſui fiunt. Vt in hac ſpecie:* Habebam *filium in poteſtate & ex eo nepotem vel neptem.* Et *filius quidem mihi ſuus*

erat, propterea quòd nemo eum præcederet: nepos verò vel neptis, in poteſtate quidem mea erant, ſui mihi non erant, propterea quòd ante eos pater ipſorum eſſet. Si iam ego teſtamentū faciam, cuiuſnam curam mentionemque habere debeo? Et certum eſt, filii eumq; aut hæredē ſcribere, aut exhæredare. Nō igitur nepotis aut neptis? Non. H *i ergo quū ſui non ſint, ſi prætereantur, neq; efficiant, vt teſtamentum ipſo iure nō ſubſiſtat, neq; ſcripto hæredi accreſcere poterunt.* Hæc *enim ſuorum propria ſunt.* Et *ſi quidē hic rerū habitus vſque ad finem ſeruetur, omnia illa recte dicta ſunt. Quod ſi fortaſſe me adhuc viuēte, media illa perſona, ex poteſtate mea abeat, vel morte vel per* Patritiam *forte dignitatē: iam nepos neptisve velut agnatione quadā & inſtar poſthumorum, ſuus ſuave inuenitur.* Nam *quū ante ſui nō fuerint, nunc ſui fiunt.* Et *quemadmodū poſthumi per natiuitatē, itē & iſti per ſucceßionem in locum prioris teſtamenta rumpūt.* Ne *igitur nouus hic (vt ita dixerim) ſuus in locū prioris ſuccedens, teſtamētū ruptum faciat: ſicut, filium ipſum, ita & nepotē neptemve hæredes ſcribere, aut nominatim exhæredare debeo.* Quòd *ſi præteriti fuerint, media perſona exēpta ſuccedendo in locum eius, teſtamentum, vt non ſatis legibus firmū, irritum et inualidū efficiunt.* Idq; *lege* Iulia Velleia *prouiſum eſt.* Quæ *ſimilitudinem poſthumorum exhæredari eos docuit, hoc*

eſt, nepotem quidem nominatim: neptem vero vel inter cæteros, dum tamen hic legatum ei detur.

ARGVM.

Emancipatos Iure ciuili inſtituere aut exhæredare nemo cogitur Iure Prætorio aut inſtituere, aut nominatim, ſi maſculi ſint, exhæredare expedit: ſi fœminæ, vt iubet: alioqui bonorum poſſeßione p tita, eis Prætor ſuccurrit.

Filium quis habebat aut filiam emācipatos. Hic *ſi teſtamentū faciat, quātum ad ius* Ciuile *attinet hæredes eos ſcribere, aut exhæredare nō cogitur.* Nā *eos propter capitis diminutionem, quam paßi ſunt,* Lex XII. T*abu. ignorat.* At Prætor *reſpectu ad naturalem cognationem habito, & filios hos nouit, & emancipatos quoque hæredes ſcribi iubet.* Quod *ſi id teſtator nolit, maſculi nominatim exhæredentur fœminæ vel nominatim vel inter cæteros.* Quod *ſi neque hæredes ſcripti, neque, vt dictum eſt, exhæredati fuerint, bonorum poſſeßionem eis* Prætor *cōtra* Tabulas *dat.* Per *quā filius aut nepos totā defuncti hæreditatem accipiet: filia vero aut neptis, quātum ſi in poteſtate eſſet, lucraretur per ius accreſcendi.*

ARGVM.

Adoptiui filii, dū adoptātis iuri ſubſunt, quaſi naturales, aut inſtituēdi, aut exhæredandi ſunt: at reſoluto adoptionis vinculo, quę ad patrē naturalē velut ab eo emācipati cēſentur, et libere ab adoptāte prætereūtur.

HAEC *habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpect*

*Nominatim} Græca n. deprauata ſūt, quæ ſic emēdo ἐγγόνου νομιατιμ δὲ ἢ ἴτερ cæteros (μετὰ δ. λ.) τ. θυγατέρος ἐγγόνους.

§. Emācipatio.

ſpectionis. Si quem adoptauero in filiũ, hic mihi & lege et natura filius erit: lege quidẽ propter adoptio nem ipſam: natura vero, propter legem. Naturam *enim lex in ſeſe continet.* Tantiſper *autem natura huius filii pater eſſe videor, dum cauſa adoptionis durat. Quòd ſi eum emancipauero, quũ hic ſit actus legitimus, legẽ, quæ ex adoptione cõſtabat, diſſoluit.* Porro *lege iam extincta, ſimul diſcedit & natura, tanquam eo amiſſo, quo continebatur.* His *ita pro fundamẽto quodã inſpectis, vide nunc cætera.* Filiã *tibi ego meam in vxorem dedi natus eſt filius, & in tua ſcilicet erat poteſtate.* Rogatus *eũ mihi dediſti in adoptionem. Quæſtionis eſt, vter noſtrũ huius in teſtamento ſuo mentionem facere & curam gerere debeat?* Et *dicimus, quod ego pater adoptiuus.* Per *adoptionẽ enim hic eiuſdẽ iuris habetur, cuius ſunt ex iuſtis nuptiis quæſiti. Quẽadmodũ igitur iuſtum filium meũ, qui in poteſtate mea eſt, hæredem cogor ſcribere, aut ſecundũ ea, quæ diximus, exhæredare, ita & hunc adoptiuum.* Tu *vero pater naturalis, ſcribere eum hæredem non cogeris. Nam neque lege tibi filius eſt, quoniam in poteſtate eum non habes: neque natura, quũ ego per legẽ naturalis ei eſſe pater videar: nec fieri poſſit, vt duos patres naturales quis habeat. Quod ſi ego eum emancipauero neque* Iure *ciuili, neq; eo* Iure, *qđ ex edicto* Prætoris *venit, inter liberos cõnumerãdus eſt. Quapropter neq; ego* §. *adoptiui.*

eum ſcribere hæredem cogor, neq; naturalis pater id facere cogetur. In ea enim caſu filius hic erit, qua ſi a te naturali patre emancipatus fuiſſet.

ARGVM.

Sexus, quo ad inſtitutionem aut exhæredationem liberorum, differentia ſublata, eadem ratione inſtitui aut exhæredari fœminæ, qua mares hodie debent, ſiue poſthumi, ſiue iam nati, ſiue emancipati ſint, quod locum quoque habet, ſiue priorem, ſiue vlteriorem gradum teneant

§. Sed hæc quidem. *Sed hæc quidem olim obtinebant. Verum Imperatoris noſtri conſtitutio nullam eſſe in teſtamentis voluit differentiam inter maſculos & fœminas: proptere a quòd vtranque æque perſonã ad procreationem liberorum idoneã natura produxerit. Sed & illinc apertũ eſt, nullũ eſſe inter eos diſcrimen, quod lex duodecim Tabul. mares iuxta ac fœminas ad ſucceſſionẽ inteſtati vocauerit. Quin & Prætor legẽ duodecim Tabul. ſequutus videtur & ideo ſimplex ac ſimile ius: in filiis & filiabus et cæteris per virilem ſexum deſcendentibus, non natis tantum, ſed etiam poſthumis, nec filiisfamilias modo, verum & emancipatis introduxit, iuſſitq; vt ſiue ſui eſſent filii, ſiue emancipati, niſi hæredes inſtituerentur, nominatim exhæredarentur. Etenim ſi prætereantur, æque teſtamenta ex ipſa ſcriptura ipſorũ reddunt inutilia & iniuſta, ſiue ſui ſint, ſiue emancipati, ſiue in rerum natura, ſiue in vtero conſtitui poſtea naſcantur,*

Porro in adoptiuis ſpecialem quandam obſeruationẽ inuenit in alia quadam conſtitutione Imperator noſter ſanctiſsimus, quam de adoptiuis edidit.

ARGVM.

Militis liberos ſe habere ſcientis in expeditione agentis, liberorum præteritione teſtamentum non corruit, ſed pro exhæredatione præteritio habetur, ignorantis autem teſtamentum iure ipſo concidit.

Miles in expeditione agens, teſtamentũ fecit: liberos, ſuos iam natos poſthumos, neq; hæredes ſcripſit, neq; nominatim exhæredauit, ſed cõtumelia præteritionis affecit. Quæſitũ eſt, an valeat teſtamentũ: Et *dicimus: ſi liberos hos habere ſe ſciuit, nec mentionẽ eorũ habuit, præteritionem hanc pro exhæredatione nominatim facta accipi (ſicut* Principũ *conſtitutionibus cautũ eſt) & valere teſtamentũ eius. Quod ſi neſciuit, ipſo iure teſtamentum eius non ſubſiſtit.* §. Sed ſi ĩ expeditione.

ARGVM.

Matris præteritio, aut eorum, qui ſupra eã ſunt, idem quod patris exhæredatio efficit

Mater vel auus maternus liberos ſuos hæredes inſtituere aut exhæredare neceſſe non habent, ſed ſilentio præterire poſſunt. Matris enim aut aui *materni ſilentium, non minus poteſt, quam patris exhæredatio.* Nam *neque mater filium aut filiam, neque auus nepotem neptemve ex filia, hæredes inſtituere coguntur aut exhæredare.* Itaque *præteriti, neque auxilium a* Iure Ciuili *habent, neque* §. Mater.

rurſum Prætor eis bonorum poſſeßionẽ cõtra tabulas pollicetur. Hæc enim ſuis conſtituta ſunt, non iis, qui ſui eſſe deſierunt. Sed aliud eis adminiculũ ſeruatur, quod paulo poſt dicemus.

De hæredibus inſtituendis.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Liberũ hominẽ hæredẽ inſtitui poſſe, ſed & ſeruũ quoque tũ proprium, tum alienũ cũ libertatis adiectione, aut ſine ea. Et ſeruo ſimpliciter inſtituto, libertas data intelligitur. Seruus tamẽ adulterii poſtulatus ante ſuñam manumitti, aut hæres inſtituita dña nequit.

POST *traditam de inſtitutione & exhæredatione liberorum doctrinam &, illud dicere neceſſe eſt, quas alias perſonas hæredes ſcribere poßimus. Hæredes igitur inſtituere permiſſum eſt, tũ liberos tum ſeruos: nec noſtros modo ſeruos ſed & alienos. Sed noſtros quidem ſeruos olim ſecundum plurium Iuriſconſultorum ſententiam, haud aliter inſtituere licebat, quàm cum libertate.* Hodie *vero & ſine libertate ſerui inſtitutio valet ex conſtitutione Imperatoris noſtri, quæ ſeruos & ſine libertate inſtitutos, ad hæreditatem ſine impedimento admittit.* Neque *id per innouationem introductum eſt, ſed ex ſententia quorundam veterum.* Nam *& Attilicinus Iuriſconſultus id ſequutus eſt, vt ſeruus*

& ſine libertate recte inſtitueretur. ſicut prudentiſſimus Paulus, tū in libris ad Maſſuriū Sabinū, tum in libris ad Plautiū refert. Seruus autē noſter & is intelligitur, cuius alii vſumfructū conceſſimus, & nos in eo nudā proprietatem habemus. Inuenias autem mirabilem quendam caſum, in quo nec cum libertate ſeruus vtiliter a domina hæres inſtituitur, vt cōſtitutione diuorum Seueri & Antonini comprehenſum eſt, quæ locum habet in hac ſpecie. Quidam aduerſus Titiā accuſationē inſtituerat, dicens, eam cū ſeruo proprio Sticho adulterium cōmiſiſſe. Iudicio nondum abſoluto, dicta Titia moriens, dictū Stichū cum libertate hæredem inſtituit. Quæſitum eſt poſt mortem eius an hæredis inſtitutio valeret? Et quidem ii quos diximus diui Principes reſcripſerunt, Seruum adulterii reū nō vtiliter ante finem iudicii in teſtamento manumitti ab ea domina, quæ eiuſdē illius criminis rea poſtulatur. Hæc igitur in tali ſpecie ſerui inſtitutio nullius momenti eſt. §. Eſt aūt caſus.

ARGVM.

Vſusfructus in ſeruo, vſufructuarii ſeruum proprium non reddit. ideo ab eo inſtitutus, etiam cum libertatis adiectiōe, libertatem minime conſequtur. At qui a proprio domino cum libertate, aut citra libertatis expreſsionem inſtituitur, hæres domino neceſſarius fit, ſimul & liber: niſi teſtamento ſuperſtes dominus aut manumiſerit aut alienauerit. manumiſſus ex neceſſario, voluntarius hæres fit: alienatus ſeruus manens, nouo domino hæreditatem quærit.

§.alienus. Quoniam vero dictum eſt, & alienum ſeruum vtiliter a nobis hæredem ſcribi: ſciendum eſt et eum alienum eſſe, in quo teſtator vſumfructũ habebat.

§.Seruus autem a domino. Quando autem ſeruum meum hæredem inſtituo, ſiue cum libertate, ſiue ſine libertate (neque.n.intereſt, vt iam diximus) ſiquidem meus manſerit, liber fiet, & neceſſarius mihi hæres ſin uero eum teſtamẽto meo ſuperſtes manumiſero, voluntarius fiet hæres, & liberum ei erit, aut adire aut non adire. Neceſſarius enim eſſe non poteſt, dum vtrunque ex domini teſtamento non habeat, hæreditatem ſcilicet & libertatem. Quod ſi eum non manumiſero, ſed alienauero: noui domini iuſſu adiens, illi hæreditatẽ acquirit. Alienatus enim & meus non permanens, neque liber, neque hæres eſſe poteſt, etiam ſi cum libertate hæres inſtitutus fuerit: quoniam dominus à libertatis datione deſtitiſſe videtur, propterea quod eum alienauerit. Et hæc quidẽ de ſeruo noſtro.

§.alienus. Alienus autem ſeruus hæres inſtitutus, ſi eiuſdẽ domini permãſerit, iuſſu illius hæreditatẽ adiens, ipſi eã acquirit. Sin vero alienatus fuerit, aut viuo teſtatore, aut poſt mortẽ eius antequã domini iuſſu adiret: tũc noui domini iuſſu adire poterit: Quod ſi viuo teſtatore à domino ſuo manumiſſus fuerit, aut poſt mortẽ eius ante aditionẽ: ſuo arbitrio vtpote liber, adibit.

ARGVM.

Serui alieni poſt domini mortem collata inſtitutio

non modo efficax eſt, ſed eius quoque, qui vel hæreditarius eſt, vel eius, qui naſciturus, nondum natus eſt. Et qui plurium ſeruus eſt, ab extraneo hæres inſtitutus, cuilibet domino pro virili hæreditatem acquirit.

Hæc habeto in modum cuiuſdam præuiæ ſpeculationis. Quos dominos hæredes inſtituere poſſumus horũ poſſumus et ſeruos. Nã ſeruus quũ perſonã non habeat, a domino ſuo deſignationẽ accipit. Hæc eſt præuia ſpeculatio: vide nũc cætera. Titius ſeruũ habebat, Stichum nomine. Nunc ego Stichũ ita hæredẽ ſcripſi: Stichus poſt mortem Titii domini ſui, mihi hæres eſto. Quæſitũ eſt, an teſtamẽtum non ſubſiſtat: nam mortuo Titio, nemo eſt in rerum natura, ex cuius perſona deſignationem ſeruus habeat, Sed tamẽ placuit, hæredis inſtitutionẽ ualere. Etenim ut maxime dominus eius Titius nõ ſuperſit, tamẽ in hæreditate, et hæreditarius eſt ſeruus. Porro cũ ſeruis hæreditariis teſtamẽti factionẽ habemus: quoniã hæreditas nõdũ adita, pſonæ vicẽ ſuſtinere videtur defuncti, nõ hæredis futuri. Quod autẽ id verũ ſit, vel hĩc apparet, Si quis moriẽs poſthumum relinquat: nam etiã nõdũ nato poſthumo, defuncti ſeruũ vtiliter hæredẽ inſtituere poſſum quãuis alienũ poſthumũ (eſt autẽ alienus poſthumus, qui ſi naſcatur, ſuus mihi non eſt futurus) veteres mihi hæredẽ inſtituere non permittũt. Atqui ſi hæreditas perſonã ſuſtineret futuri hæredis, non vtiliter in hac ſpecie, hæreditariũ

§. Seruus autẽ alienus.

ſeruum hæredem inſtituiſſem. Cōplures vnius erāt ſerui domini. Seruum hunc ego hæredem inſtituere poſſum. Et dummodo cum ſingulis eorum teſtamēti factionem habuerim, vnicuiq; dominorum pro parte dominica hæreditas mea acquiritur.

ARGVM.

Hæredes quot volumus, facere poſſumus, ſiquidē hæreditas plerunque in duodecim vncias diſtributa, ex diſponentis arbitrio, aut legis interpretatione plures aut pauciores recipit partes.

§. Et vnū. §. Hæreditas. Poſſum autem & vnum et plures, & vſq; ad infinitū hæredes inſtituere. Hæreditas plerunq; in duodecim diuiditur vncias. Et vniuerſa hæc hæreditas. As appellatur, habetq́; partes in ſeſe, quæ ab vncia per ꝓpria nomina vſq; ab aſſem appellantur. Sunt aūt hæ: Vncia, duodecima pars hæreditatis. Sextās, id eſt, duæ vnciæ, ſexta pars. Quadrās, quarta pars hoc eſt, vnciæ tres. Triēs, tertia: quæ vncias quatuor efficit. Quincūx, tertia pars & duodecima, hoc eſt, quinque vnciæ, Semis, dimidia: hoc eſt, vnciæ ſex. Septūx, dimidia cū duodecima: hoc eſt, ſeptē vnciæ. Bes, duæ partes e tribus (Græce διμοιροι) ſiue octo vnciæ. Dodrās, duæ partes e tribus cū duodecima: Id valet vncias nouem. Dextans, duæ partes e tribus cum ſexta, id eſt, vnciæ decem, Deunx, duæ partes e tribus cum quarta: hoc eſt, vnciæ vndecim. As, vnciæ duodecim. Porro non vtiq; ſemper patrimonium, de quo teſtator teſtamentum condit, in

duodecim vncias diuidi oportet: tot enim vnciæ aſſem abſoluūt, quot teſtator voluerit. Si quis igitur, verbi gratia, vnū hæredem ſcripſerit in ſemiſſem, id eſt, in vncias ſex, totus as in ſex vnciis erit. Neq; enim dicimus, fore, vt hæres ſcriptus ſemiſſem accipiat & qui ab inteſtato veniet, alterum ſemiſſem. Quoniam paganus pro parte teſtatus, & pro parte inteſtatus decedere non poteſt: quamuis omnino miles poßit, cuius voluntas, qualiſcunque ſit, in teſtamentis pro lege habetur. Itaq; ſi miles teſtamentum ordinans ita dixerit: Ille mihi ex quadrante hæres ſit dodrantem ii qui ab inteſtato veniunt, accepturi ſunt. Porro autem quemadmodum as a teſtatore in pauciores vncias contrahi poteſt, ita & in plures extendi poteſt. exempli gratia, dicere poteſt, Ille mihi ex beſſe hæres eſto, & ille ex ſeptunce.

ARGVM.

Plures non definitis partibus inſtituti, ex æquo ad hæreditatem vocati intelliguntur: proinde qui hæredes inæqualibus partibus habere vult, partes definire neceſſe habet At partibus definitis nonnullis hæredibus factis, qui ſine parte inſtituti ſint, reliquum hæreditatis accipiunt: aſſe vero prorſus diſtributo, quibus pars definita non eſt, ſemiſſem auferunt.

Si plures inſtituam hæredes, & ex æquis partibus eſſe eos hæredes velim: ſufficit eos ſine partibus inſtitui: ita, Ille & ille, & ille mihi hæredes ſunto, quamuis enim ego vncias non nomi- § . Si plures

nem tamen ex æquo ſuccedent. Sin vero ex inæqualibus eos partibus eſſe velim hæredes, tunc ex certa parte inſtituero neceſſe eſt, & dicere: Ille mihi ex triente, & ille ex ſemiſſe hæredes ſunto. Quid ergo? ſi pluribus inſtitutis hæredibus, partes in quorundam perſonis expreſſi, & vnum aliquem ſine parte inſtitui, quantum accepturus eſt, qui ſine parte inſtitutus eſt? Et dicimus, ſi quidem aliqua deſit aſſi pars, forte. n. Primū inſtitui ex quincunce, Secundū ex quadrante, & tertium ex ſextante, & addidi, Quartus mihi hæres eſto: vel. Quartus et Quintus et Sextus hæredes mihi ſunto: tūc dicimus, vnū illū, aut hoſce tres, qui ſine parte inſtituti ſunt, ex duabus vnciis ſiue ex ſextante hæredes futuros. Qđ ſi in tres priores totum aſſem conſumpſerim, vno ex ſemiſſe, altero ex triente, tertioq; ex ſextante hæredibus inſtitutis: deinde vnū aliquē aut plures ſine parte ſubiunxerim: tūc, quoniā nihil aſſi deeſt, in quod venire poſſint, qui ſine parte inſtituti ſunt, ſemis illi aut illis, qui ſine parte inſtituti ſunt, dabitur quaſi videatur teſtator ex, vigintiquatuor vnciis hæredes inſtituiſſe. Qui igitur ſine parte hæres inſtitutus eſt, aut partem, quæ ad aſſem deeſt aut ſemiſſem habebit. Neq; vero intereſt, primus an poſt omnes, an in medio inſtitutus ſit is, qui ſine parte eſt: vbique. n. eadem ratio & idē effectus eſt. Cōplures hæredes inſtitui, ex certis partibus: nec tamē aſſem

*in eos conſumpſi:ſed pars eius adhuc aliqua reliqua eſt.*Pars *igitur qua vacat,ad quẽ ſpectabit.* Et *dicimus,quod pars quæ reliqua eſt tacite ſcriptis hæredibus accreſcit.*Verbi gratia : Tres ex ternis vnciis *hæredes ſcripſi,vt iam quadrans vnus ſit reliquus. Quadrãs hic tacite ſingulis hæredibus pro parte hæreditaria accreſcet, et in effectu vnuſquiſque eorum ex quatuor unciis hæres eſſe inſtitutus inuenietur perinde atq; ſi ſinguli in ſingulos triẽtes inſtituti fuiſſent.*Et *ex diuerſo ſi plures ex certis partibus hæredes ſcribã,et ex certa parte ſcribẽdo duodecĩ vncias excedã:tacite cuiq; id decreſcet quod ſupereſt.*Verbi *gratia:Quatuor ex quaternis vnciis hæredes ſcripſi lex tacite ſingulis ſingulas detrahit vncias, et ĩ effectu ſinguli ſingulos habere quadrãtes dephẽdũtur.*

Itẽ plures ex certis partibus hæredes inſtitui, & duodecim vncias egreſſus ſum : deinde & aliũ ſine parte adiunxi:quantũ habebitis, qui ſine parte eſt? Et *dicimus quantũ cõplẽdo alteri aſſi defuerit.*Verbi *gratia:Si dixi:*Primus *mihi ex quincunce hæres eſto,*Secundus *ex ſemiſſe,*Tertius *ex beſſe.* Porro & *Quartus mihi hæres eſto.*Dicimus *futurũ,vt quartus reliquas quinq; uncias habeat.*Nouẽdecim.*n.unciæ iis qui certas partes habent,relictæ ſunt.*Adeque *eſt,ſi utroque aſſe,hoc eſt depõdio in tres illos cõſumpto aliũ poſtea ſine parte adiungam.*Nã *& hic aſſẽ vnum habiturus eſt, vt ita triginta ſex fiãt vnciæ.* §. Et *ſi plures.*

Enimuero has viginti quatuor, aut triginta ſex vncias, ad vnum aſſem reuocare reducereq́; poſſum.

ARGVM.

Pure & ſub conditione hæredem inſtitui poſſe: ex certo autem tempore, aut ad certum tempus nequaquam: huiuſmodi tamen temporis adiectione circunducta, quaſi appoſita non ſit, quod ſic diſpoſitum fuerit, minime corruet.

§. Hæres. *Hæres & pure & ſub conditione inſtitui poteſt. Pure,* Ille *mihi hæres eſto. Sub conditione,* Ille *mihi hæres eſto, ſi nauis ex Aſia venerit.* Ex *certo autem tempore, vel ad certum tempus inſtitui nemo vtiliter poteſt. Verbi gratia: ille mihi poſt quinquẽnium quàm moriar, hæres eſto, vel a Calẽdis* Ianuariis. *Aut ſi quis ita dixerit:* Ille *mihi hæres eſto vſque ad Calendas* Ianuarias. *Circunducto enim & pro ſuperuacuo habito tempore, quod vſque ad Calendas vel a Calendis eſt, perinde erit inſtitutio, quaſi pure fuiſſet facta.*

ARGVM.

Cõditionis impoſsibilitas vltimæ volũtatis diſpoſitionem non labefacit. Et quæ ſub pluribus conditionibus coniunctim diſponuntur, omnino adimplendæ ſunt: quæ ſub alternatiuis pro parte vnius tantum.

§. Impoſsibilis. *Quendam ſub conditione impoſsibili hæredem inſtitui, dicens:* Ille *mihi hæres eſto, ſi mare ebiberit: aut etiam legatum alicui, fideiue commiſſum vel ſeruo libertatem reliqui. Conditio hæc impoſsibilis aufertur, ac pro non ſcripta habetur, & purum efficitur, quod hæredi relictum eſt.* Ha-

§. Si plures

redem quendam ſub pluribus cōditionibus inſtitui. Quæritur, an expectandū ſit, donec omnes impletæ fuerint? Et dicimus, quòd ſi coniunctim adſcripta ſunt, (veluti ſi dixerim: Ille mihi hæres eſto, ſi Capitolium aſcenderit, et ſi nauis ex Aſia venerit, & ille Conſul factus fuerit) omnium expectandus eſt euentus, Sin vero ſeparatim & diſiunctim eas adſcripſi, dicens: Ille mihi hæres eſto, ſi Capitoliū aſcē derit aut ſi Titio dederit decem ſolidos: cuicunque volet parendo, hæres fiet.

ARGVM.

Teſtantis ignorantia quo ad hæredis inſtitutionem, diſpoſitionem inefficacem minime reddit.

Vtiliter & eos quis, poteſt inſtituere hæredes, quos nunquam viderit. Verbi gratia: Fratrem aliquis habuit peregre degentem, & is ibi liberos creauit. Filios eos, quos nunquam vidit, hæredes ſcribere poteſt. Ignorantia enim teſtantis circa hæredem, inſtitutionem inutilem non facit.

De vulgari ſubſtitutione.

TIT. XV.

ARGVM.

Hæredū gradus plures facere poſſumus, quorū a primo, qui poſteriores ſunt ſubſtitutionis nomine cōtinētur: Eſt autē ſubſtitutio, ſecūda cōditionalis inſtitutio: cuius ſpecies hic et ſequēti titulo fuſe pertractātur. Cæterū in euētū poſſumus et hæredē ſeruū noſtrū inſtituere, q ſit hæredis nomē in ſubſidiū neceſſario ſubiturus

Nihil prohibet, quo minus teſtator, & inſtitutionem faciat, & ſubſtitutionem, aut denique (vt rem verbo abſoluam) plures hæredum gradus. Gradus autem hæredum dicitur, qui totũ aſſem, hoc eſt, duodecim habet vncias. Licet.n.nobis ita teſtari: Primus hæres eſto. Si primus hæres non erit, Secũdus hæres eſto. Si nec Secundus hæres erit, Tertius hæres eſto. Quod ſi Tertius non erit, Quartus hæres eſto: & ita deinceps in infinitum ſubſtituere poſſumus. Et vltimo loco ſiue gradu, tanquam in extremum ſubſidium, ſeruum noſtrum inſtituere poſſumus. Vt ſi cõtingat omnes recuſare, ſeruus neceſſario ſit hæres.

§. Et plures. Poſſumus autem, & vni vnum, & vni plures, & pluribus vnum, & pluribus plures ſubſtituere. Vni vnũ, vt Primus mihi hæres eſto. Si primus non erit, Secundus hæres eſto. Vni plures, ſic: Primus mihi hæres eſto. Si Primus non erit, Secundus & Tertius mihi hæredes ſunto. Pluribus vnũ, ita: Primus, & Secundus mihi hæredes ſunto. Si ii non erunt, Tertius mihi hæres eſto. Plures pluribus, vt: Primus & Secũdus mihi hæres ſunto. Si ii nõ erunt, Tertius et Quartus mihi hæres ſunto. Poſſumus ad hæc & inuicem hæredes ſibi ſubſtituere. Vt: Primus mihi ex ſemiſſe hæres eſto, & Secundus item ex ſemiſſe. Quod ſi Primus hæres non fuerit, hæres eſto Secundus & in partem eius. Sin vero Secundus non adierit, Primus in Secundi partem ſubſtitutus eſto.

ARGVM.

Inſtitutis portionibus non æquis, mutuoque ſubſtitutis, partibus non definitis, eædem partes in ſubſtitutione datæ videntur, quæ in inſtitutione.

Et ſi quis hæredes ex diſparibus partibus ſcriptos, vt hunc ex ſeptunce, illum ex quincunce, inuicem ſubſtituerit, & nullam in ſubſtitutione partium mentionem habuerit: eas partes accepturus eſt ſubſtitutus, quas accepturus erat ſi adiiſſet is, in cuius locum ſubſtitutus eſt. Nam ſi contingat, vt is, cui quicunx datus eſt, adeat, & is, cui ſeptunx, omittat: dicendum non eſt, Primum ex ſubſtitutione tantum quincuncem habiturum, ſed ſeptuncem. Hunc enim Secundus accepturus erat, ſi adiiſſet. §. Et ſi ex diſparibus.

ARGVM.

Subſtitutus ei, qui cohæredi ſubſtitutus eſt, neutro priorum adeunte, ad vtriuſque partes admittitur.

Quidam hæredes ſcripſit. Primum ex ſemiſſe, & Secundum ex ſemiſſe. Deinde dixit: Si Secundus hæres non erit, Primus & ex parte Secundi hæres eſto. Quod ſi Primus hæres non erit, Tertius hæres eſto. Seuerus & Antoninus reſcripſerunt: ſine diſtinctione Tertium hæredem eſſe poſſe, ſiue Primus ſolus, ſiue Primus, & Secundus hæreditatem omittant. §. Sed ſi inſtituto.

ARGVM.

Sub ſtitutio alieno ſeruo, libero a teſtatore credito, vulgariter facta, ſubſtitutum ad hæreditatis, vel a ſeruo, domini iuſſu adita, partem admitti facit. Verba autem hæc, Si hæres non erit, quid velint, facile explicat Imperator.

§. Si ſeruũ.

Quum ſeruum tuum patremfamilias eſſe putarẽ hæredem eum inſtitui. Et adieci: *Si is mihi hæres nõ erit,* Mæuius *mihi hæres eſto.* Mortuo me, *ſeruus tuus, quẽ hæredem ſcripſeram, te iubẽte hæreditatem adiit: quæritur, an locus ſit ſubſtitutioni?* Et *dicimus ſubſtitutum in partem dimidiam admitti.* Sed *dicat aliquis, ſubſtitutum in totum aſſem admitti debere.* Nam *teſtator dixit:* Ille *mihi hæres eſto: & ſi is non fuerit,* Mæuius *eſto.* Quum *igitur hæres inſtitutus, hæres eſſe non potuerit, vt qui ſeruus fuerit, neceſſe erat ſubſtitutum in vniuerſum ius vocari.* Sed *huic reſpondendũ eſt, verba hæc,* Si *hæres non erit: in eo quidem, qui alieno iuri ſubiectus eſt, quũ teſtator id non neſciret, ſic intelligi debere.* Si *neque ipſe inſtitutus hæres erit, neque aliũ hæredem fecerit, hoc eſt alii acquiſierit, vt tunc demum locus fiat ſubſtitutioni.* In *eo vero, quẽ patremfamilias eſſe putabat teſtator, hoc ſignificare verba illa,* Si *hæres non erit:* Si *neque ſibi: neque ei, cuius iuri poſtea ſubiectus eſſe cœperit, hæreditatem acquiſierit: vt in totum, locũ habeat ſubſtitutio.* Hic *autem, quia iã alieno iuri ſubiectus eſſet, qui paterfamilias eſſe putabatur*

ideo

ideo ſubſtitutus dimidiam partem accipit. Idque et diuus Pius in perſona Parthenii ſerui ſui reſcripſit. Forte enim quiſpiam quũ Partheniũ Cæſaris ſeruũ liberum eſſe arbitraretur, hæredem eum ſcripſit, & deinde ita ſubſtitutum dedit. Quod ſi Parthenius mihi hæres non erit, Mæuius hæres eſto. Et tunc facta eſt conſtitutio, vt dimidia pars hæreditatis per Parthenium Cæſari acquireretur, & in alteram dimidiam Mæuius ſubſtitutus vocaretur.

De pupillari ſubſtitutione.

TIT. XVI.

ARGVM.

Quos in poteſtate habemus liberos, his non vulgariter modo ſubſtituimus, ſi modo impuberes ſed pupillariter quoque: atque ita, vt & pupillari, vulgarem coniungamus. Subſtitutione autem locum habente, ſubſtitutus pupillo hæres efficitur.

At enim non extraneis tantum hæredibus inſtitutis, ſubſtitutum dare poſſumus, ſed etiam liberis noſtris, ita dicentes: Filius ille meus hæres mihi eſto: & ſi hæres non erit, ille hæres eſto. Et hæc vocatur vulgaris ſubſtitutio, quoniam apta idoneaque eſt vt cuiuis fiat, tum extraneo, tum filio. Sed in extraneo quidem multis caſibus accidit, vt ſubſtitutio locum habeat, Quod genus fuerit, Si inſtitutus ante teſtatorem decedat, ſi repudiet aut omittat hæreditatem: aut ſi ſub conditione eo inſti-

tuto, conditio nõ exiſtat. In filio vero, vno duntaxat caſu locus ſit ſubſtitutioni: videlicet ſi filiusfamilias ante patrẽ teſtantẽ decedat. Nã ſi ante filium decedat pater, ſubſtitutioni non ſit locus. Ille enim ſtatim patri ſit hæres, neque abſtinẽdo nomẽ hæredis ponit. Nam hæredis nomen ſemel alicui partum, difficulter ad alium transfertur. Eſt et alia ſubſtitutio, quæ in liberis noſtris procedit: nec liberis tantũ, ſed quos in poteſtate habemus: nec tantum quos in poteſtate habemus, ſed ſuis impuberibus. Vocatur *autem ea* Pupillaris, *ab ætate, de qua fieri ſolet. Subſtitutionem igitur pupillarẽ ſic facere poſſumus:* Ille filius *meus hæres mihi eſto, & ſi hæres fuerit, ac impubes moriatur, ille hæres eſto. Et ſi filius hæres factus fuerit, & ante pubertatẽ deceſſerit: locus ſit ſubſtitutioni.* Porro *pupillari ſubſtitutioni vulgarẽ licet coniungere, & facere ſubſtitutionẽ (vt ita dixerim)* Vulgari *pupillarẽ, hunc in modũ:* Filius *meus hæres mihi eſto, & ſi hæres nõ erit, (quod eſt proprium vulgaris) aut hæres factus, intra pubertatem decedet, (qđ eſt propriũ pupillaris) ille hæres eſto, Quid ais?* Viuo *patre mortuus eſt filius: ex prioribus verbis, venit ſubſtitutus, et hæres fit patris, nõ defuncti filii. Quòd ſi viuo filio pater deceſſit, & filius hæres factus, ante pubertatẽ mortuus eſt: tũc ex verbis ſequentibus ſubſtitutio locũ habet, et hæres fit ſubſtitutus, nõ patris, ſed defuncti filii.* Porro *ius hoc pupillaris ſubſti*

tutionis, nulla propria lege inuentum, ſed moribus & iure non ſcripto introductum eſt. Etenim quum pupilli teſtamentum ſibi facere non poſſent: iuſtum viſum eſt, vt patres iis, teſtamenta facerent.

ARGVM.

Exemplaris ſubſtitutio, ad pupillaris exemplum inuenta, mentis ſanitate, vt pupillaris pubertate expirat.

Hac ratione motus et Imperator noſter ſanctiſſimus, cōſtitutionem emiſit, quā & Codici ſuo voluit inſeri: qua et tali caſui cōſultū eſt. Ait enim: Si quis furioſos, aut dementes filios habeat, aut nepotes aut pronepotes, cuiuſcunque ſexus ſint & cuiuſcunque gradus, ius & poteſtas ei eſto, etiam ſi puberes ſint, ad ſimilitudinē ſubſtitutionis pupillaris, certas perſonas ſubſtituere, in caſum quo in dementia morbo ad huc manentes, deceſſerint. Quòd ſi reſipuerint, ſubſtitutionem illam infirmari ſanciuit. Id quod & ipſum ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis inuenit, quæ poſtquam pupillus adoleuerit, infirmatur. §. qua rone.

ARGVM.

Pupillari ſubſtitutione facta, duo quodammodo teſtamenta videri: at verius duarum hæreditatum teſtamentum vnum dicetur. Cæterum, ſi timeatur de ſubſtituto, ne pupillo inſidias paret, qualiter ſit occurrendum.

Pupillari igitur ſubſtitutione in præfatum modum ordinata, duo quodammodo teſtamenta ſunt: §. Igitur

alterum patris erga filium: alterum filii erga ſubſtitutum, quemadmodũ ſi ipſe filius hæredem ſibi ſcripſiſſet. Quinimo,ſi verum dicere volumus, propius eſt,vt vnum ſit teſtamentum, ſed hæreditates duæ,quarum altera ad filiũ a patre defertur,altera à filio ad ſubſtitutum vadit. Quæcũque.n. pupillus vel ex hæreditate paterna habuerit,vel ipſe ſibi acquiſierit poſt mortem patris:ad ſubſtitutum tranſeunt. Porro *vnum eſſe teſtamentum, vel eo argumento oſtenditur,quod ſolum ſeptẽ teſtes adhibeantur:quum,ſi duo fuiſſent teſtamenta,quatuordecim*

§. Sin autẽ quis. *adhibendi fuerint.*Contingit *ſæpenumero vt qui filio ſuo pupillariter ſubſtitutum dederit:in ſummum timorẽ veniat,ne qui pupillo ſubſtitutus eſt,vbi nouerit poſt mortem patris,ſe illi ſubſtitutum datũ,pupillo inſidias cõparet(eſt aũt impubes ob ætatis breuia tempora,inſidiis admodũ obnoxius)*Si *quis ergo pater ita formidoloſus eſt, et formidinem hanc vitare vult : pupillo hærede inſtituto,vulgarẽ ſubſtitutionem palã ſine timore poſt inſtitutionẽ pupilli ſcribat.*Sic.n.*pupillo inſidiari ſubſtitutus non poterit,neq; viuo patre : quia tunc ignorat,quid in teſtamento ſcriptum ſit, neq; a morte teſtatoris:quia iam pupillus hæres patri factus,locũ vulgari ſubſtitutioni non facit;porro nemo ſine ſpe lucri,inſidias pupillo molitur.*Et *id quidẽ de vulgari ſubſtitutione.*Pupillarem *aũt ſubſtitutionem, quum quis faca*

re vult, dicat in hunc modum, Filius meus hæres mi hi eſto, & ſi hæres non erit, ille mihi hæres eſto. Et quum tutores, legata, fideicommiſſa, & libertates dederit, in inferiore teſtamenti parte hæc verba ſcri bat: Sin vero filius meus hæres factus ante pubertatem mortuus fuerit, ille ei hæres eſto. Et hanc par tem proprio lino colliget, & propria cera cõſignet. Sed & in priore parte teſtamenti, hæc verba ſcribat: Nolo inferiorem parte teſtamenti viuo filio meo & adhuc impubere aperiri. Subſtitutione.n.pu pillari hunc in modum facta, tutus erit pupillus ab inſidiis omnibus. Nam neq; viuo patre quiſquam ei inſidiabitur, propterea quod teſtamentũ omne ad huc clauſum ſit: neq; a mortis patris, ꝓpterea quod tota ſubſtitutionis pupillaris ratio ignoretur. Quidam quũ teſtamentũ conderet, & filiũ hæredẽ ſcriberet, ſtatim ſubſtitutionẽ pupillarẽ ſubiunxit, valet nihilominus ſubſtitutio. Verũ is, qui id cõſilii cepit, & ibi filio ſubſtitutũ dedit, vbi filium hæredẽ inſtituerit cũ magno filii diſcrimine teſtatus eẽ videtur.

R A G V M.

Liberis impuberibus inſtitutis non ſolum pupillariter, ſed exhæredatis quoque ſubſtitui poteſt: in quo ſubſtitutionis genere, pupilli bona vndecunque quæſita continentur.

Non ſolum autem hæredibus, inſtitutis liberis impuberibus, pupillariter ſubſtituere parentes poſſunt, ſed etiam exhæredatis. Quemadmodum §. Nõ ſolum.

igitur propter patriam poteſtatē, non quia hæredes ſcribuntur, pupillarē habent ſubſtitutionem: ita & exhæredatis liberis vtiliter ſubſtituimus. Verum dixerit aliquis, Quid ergo accepturus eſt is, qui exhæredato pupillo ſubſtituitur? Dicemus, ſi quid contingat pupillum ex hæreditatibus, legatis, aut donationibus propinquorū, vel amicorum paternorum acquirere, id omne ad ſubſtitutum tranſibit. Ea *quæ dicta ſunt de ſubſtitutione liberorum impuberum inſtitutorum vel exhæredatorum, etiam ad poſthumos trahuntur.* Poſthumis *enim vulgariter ſubſtituere poſſumus, hunc in modum:* Poſthumus *mihi hæres eſto: & , ſi nō fuerit, ille hæres eſto.* Hæ*res autem non eſt, ſi aut non naſcatur, aut natus ante patrem decedat.* Poſſumus *& pupillariter, ita:* Poſthumus *mihi hæres eſto: & ſi hæres fuerit, & impubes deceſſerit, ille hæres eſto.* Sed *& illud iis quæ dicimus conſequens eſt, vt* Vulgari *pupillaris (quam vocant) ſubſtitutio in poſthumis procedat.*

ARGVM.

Impuberi filio pater pupillariter ſubſtituere nequit, niſi pariter ſibi teſtamentum faciat: quo corruēte, concidet & ſubſtitutio. Poteſt autem huiuſmodi ſubſtitutio, vel ſingulis liberis fieri, vel ei, qui poſtremus eorum impubes decedet.

§. *liberis.* Habeto *hæc pro quadam præuia inſpectione.* Pars *teſtamenti, in qua pater ſibi hæredem inſtituit, dicitur principalis: ea vero, in qua filio impu*

beri ſubſtituit, dicitur pupillaris. Pendet autem pupillaris ex principali, & ex illa vim ſuam accipit. Hoc ita pro præuiis quibuſdã cognito, vide nũc reliqua. *Diximus liberis noſtris impuberibus poſſe nos ſubſtituere.* Id *autem intellige, quũ nobis ipſis hæredes inſtituimus: hoc eſt, quum principalem partem condimus.* Hac *enim nõ condita, pupillaris nõ habet vnde ſibi robur aſſumat.* Nã *pupillare teſtamentũ veluti pars & ſequela eſt principalis teſtamẽti. Atqui ſequelã nemo inuenire poteſt, niſi & principale ſubſiſtat.* Adeo *autẽ vim ſuam omnẽ pupillare teſtamentũ a principali accipit, vt ſi principale nõ valeat, nec pupillare valere poſsit.* Finge *enim exempli gratia:* Teſtatorem *in principali, nomẽ hæredis ſua manu nõ ſcripſiſſe, & tamen in pupillari id feciſſe: nullius momẽti erit pars pupillaris, quoniam pars principalis vitio laborat.* Poſſumus *autem, ſi plures nobis ſint liberi impuberes, vel ſingulis pupillariter ſubſtituere, vel ei, qui eorum nouiſsimus impubes morietur.* Sed *ſi neminẽ liberorũ impuberũ inteſtatum velim decedere: ſingulis propria ſubſtitutione ſubſtituo.* Sin *vero iura ſucceſsionũ ab inteſtato, ſalua et integra eſſe inter liberos malim, tũc ei, qui eorũ vltimus impubes morietur, aliũ quempiã extraneũ ſubſtituo.* Et *ſi alii mortui fuerint fratres ſuperſtites, ius legitimæ hæreditatis ab inteſtato habebũt.* Sin *vero vnus ex eis nouiſsimus impubes obierit,*

§. *Vel ſingulis.*

tunc veniet ſubſtitutus.

ARGVM.

Subſtitutio pupillaris nominatim, aut generaliter concipi poteſt. Quod ſi generaliter facta ſit, pro ea parte ſcripti hæredes ad hæreditatem ex ſubſtitutione pro qua in inſtitutione vocantur.

§.Sub ſtituitur. Præterea nominatim impuberi ſubſtituere poſſū, & dicere: Si filius meus hæres mihi fuerit, & impubes deceſſerit, Titius ei hæres eſto. Poſſum autem & generaliter ei ſubſtituere. Verbi gratia, multos vna cum filio meo hæredes inſtitui, aut multis inſtitutis hæredibus, filium exhæredaui. Poſſum generaliter ita ſubſtituere, dicens: Quiſquis mihi patri hæres erit, is & filio meo ante pubertatem morienti, ſubſtitutus eſto. Per quæ verba, ex ſubſtitutione ad hæreditatem impuberis venient qui & ſcripti ſunt hæredes et extiterunt. Nam ſi inſtituti, hæreditatẽ, ex principali parte repudiauerint, ex pupillari ſubſtitutione nihil capient. Diuiditur autem inter eos pupilli hæreditas, pro portione hæreditaria, id eſt pro qua parte patri hæredes facti ſunt.

ARGVM.

Pubertate pupillaris ſubſtitutio ſiue in mare, ſiue in fœmella finitur: nec in longius perrigitur tempus.

§.Maſculo. Et maſculis quidem vſque ad annos quatuordecim licet ſubſtituere: fœminis vero vſque ad duodecim. Quã ætatem ſi excedant: euaneſcit ſubſtitutio.

ARGVM.

Extraneo ac filio puberi addita ſemel hæreditate, ſubſtitui directo non poteſt, in directe & per fideicom miſſum poteſt

Extraneo autem vel filio puberi hæredibus inſti tutis, nemo ad ſimilitudinem impuberum libero- rum ſubſtituit, dicens: Ille mihi hæres eſto: et, ſi hæ- res mihi fuerit, et intra trigeſimũ (exẽpli gratia) an num deceſſerit, ille ei hæres eſto. Sed hoc ſolum per- miſſum eſt, vt eum, quẽ hæredem inſtituerimus, per fideicõmiſſum poſſimus obligare, alii hæreditatem noſtram vel totam, vel pro parte reſtituere. Porro ius fideicõmiſſi quid et quale ſit, ſuo loco tradetur. §. Ex- traneo

Quibus modis teſtamenta infirmantur.

TIT. XVII.

ARGVM.

Agnatione etiam ciuili, teſtamentum vel iure fa- ctum, concidit.

Didicimus quemadmodũ iure teſtamenta fiant. Sed ſi quid eorum quæ ad ſolennitatem obſeruatio- nemque ſpectant, omiſſum fuerit, dicitur teſtamen tum non Iure ciuili factum, aut verbi compendio, iniuſtum. Forte enim legitimus (id eſt, a lege ſta- tutus) teſtium numerus omiſſus eſt: aut adfuerunt quidem ſeptem teſtes, ſed non omnes ſubſcripſerũt:

Enimuero has viginti quatuor, aut triginta ſex vncias, ad vnum aſſem reuocare reducereq́; poſſum.

ARGVM.

Pure & ſub conditione hæredem inſtitui poſſe: ex certo autem tempore, aut ad certum tempus nequaquam: huiuſmodi tamen temporis adiectione circunducta, quaſi appoſita non ſit, quod ſic diſpoſitum fuerit, minime corruet.

§. Hæres. *Hæres & pure & ſub conditione inſtitui poteſt. Pure, Ille mihi hæres eſto. Sub conditione, Ille mihi hæres eſto, ſi nauis ex Aſia venerit. Ex certo autem tempore, vel ad certum tempus inſtitui nemo vtiliter poteſt. Verbi gratia: ille mihi poſt quinquẽnium quàm moriar, hæres eſto, vel a Calẽdis Ianuariis. Aut ſi quis ita dixerit: Ille mihi hæres eſto vſque ad Calendas Ianuarias. Circunducto enim & pro ſuperuacuo habito tempore, quod vſque ad Calendas vel a Calendis eſt, perinde erit inſtitutio, quaſi pure fuiſſet facta.*

ARGVM.

Cõditionis impoſſibilitas vltimæ volũtatis diſpoſitionem non labefacit. Et quæ ſub pluribus conditionibus coniunctim diſponuntur, omnino adimplenda ſunt: quæ ſub alternatiuis pro parte vnius tantum.

§. Impoſſibilis. *Quendam ſub conditione impoſſibili hæredem inſtitui, dicens: Ille mihi hæres eſto, ſi mare ebiberit: aut etiam legatum alicui, fideiue commiſſum vel ſeruo libertatem reliqui. Conditio hæc impoſſibilis aufertur, ac pro non ſcripta habetur, & purum efficitur, quod hæredi relictum eſt. Ha-*

§. Si plures

redem quendam ſub pluribus cōditionibus inſtitui. Quæritur, an expectandū ſit, donec omnes impleta fuerint? Et dicimus, *quòd ſi coniunctim adſcripta ſunt, (veluti ſi dixerim:* Ille *mihi hæres eſto, ſi Capitolium aſcenderit, et ſi nauis ex Aſia venerit, & ille Conſul factus fuerit) omnium expectandus eſt euentus, Sin vero ſeparatim & diſiunctim eas adſcripſi, dicens:* Ille *mihi hæres eſto, ſi Capitoliū aſcē derit aut ſi* Titio *dederit decem ſolidos: cuicunque volet parendo, hæres fiet.*

A R G V M.

Teſtantis ignorantia quo ad hæredis inſtitutionem, diſpoſitionem inefficacem minime reddit.

V*tiliter & eos quis, poteſt inſtituere hæredes, quos nunquam viderit.* V*erbi gratia:* F*ratrem aliquis habuit peregre degentem, & is ibi liberos creauit.* F*ilios eos, quos nunquam vidit, hæredes ſcribere poteſt.* I*gnorantia enim teſtantis circa hæredem, inſtitutionem inutilem non facit.*

De vulgari ſubſtitutione.

T I T. XV.

A R G V M.

Hæredū gradus plures facere poſſumus, quorū a primo, qui poſteriores ſunt ſubſtitutionis nomine cōtinētur: Eſt autē ſubſtitutio, ſecūda cōditionalis inſtitutio: cuius ſpecies hic et ſequēti titulo fuſe pertractātur. Cæterū in euētū poſſumus et hæredē ſeruū noſtrū inſtituere, q ſit hæredis nomē in ſubſidiū neceſſario ſubiturus

Nihil prohibet, quo minus teſtator, & inſtitutionem faciat, & ſubſtitutionem, aut denique (vt rem verbo abſoluam) plures hæredum gradus: Gradus *autem hæredum dicitur, qui totũ aſſem, hoc eſt, duodecim habet vncias.* Licet.n.*nobis ita teſtari:* Primus *hæres eſto.* Si *primus hæres non erit,* Secũdus *hæres eſto.* Si *nec* Secundus *hæres erit,* Tertius *hæres eſto.* Quod *ſi* Tertius *non erit,* Quartus *hæres eſto: & ita deinceps in infinitum ſubſtituere poſſumus.* Et *vltimo loco ſiue gradu, tanquam in extremum ſubſidium, ſeruum noſtrum inſtituere poſſumus.* Vt *ſi cõtingat omnes recuſare, ſeruus neceſſario ſit hæres.*

§. Et plures *Poſſumus autem, & vni vnum, & vni plures, & pluribus vnum, & pluribus plures ſubſtituere.* Vni *vnũ, vt* Primus *mihi hæres eſto.* Si *primus non erit,* Secundus *hæres eſto.* Vni *plures, ſic:* Primus *mihi hæres eſto.* Si Primus *non erit,* Secundus *&* Tertius *mihi hæredes ſunto.* Pluribus *vnũ, ita:* Primus, *&* Secundus *mihi hæredes ſunto.* Si *ii non erunt,* Tertius *mihi hæres eſto.* Plures *pluribus, vt:* Primus *&* Secũdus *mihi hæres ſunto.* Si *ii nõ erunt,* Tertius *et* Quartus *mihi hæres ſunto.* Poſſumus *ad hæc & inuicem hæredes ſibi ſubſtituere.* Vt: Primus *mihi ex ſemiſſe hæres eſto, &* Secundus *item ex ſemiſſe.* Quod *ſi* Primus *hæres non fuerit, hæres eſto* Secundus *& in partem eius.* Sin *vero* Secundus *non adierit,* Primus *in* Secundi *partem ſubſtitutus eſto.*

ARGVM.

Inſtitutis portionibus non æquis, mutuoque ſubſtitutis, partibus non definitis, eædem partes in ſubſtitutione datæ videntur, quæ in inſtitutione.

Et ſi quis hæredes ex diſparibus partibus ſcriptos, vt hunc ex ſeptunce, illum ex quincunce, inuicem ſubſtituerit, & nullam in ſubſtitutione partium mentionem habuerit: eas partes accepturus eſt ſubſtitutus, quas accepturus erat ſi adiiſſet is, in cuius locum ſubſtitutus eſt. Nam ſi contingat, vt is, cui quicunx datus eſt, adeat, & is, cui ſeptunx, omittat: dicendum non eſt, Primum ex ſubſtitutione tantum quincuncem habiturum, ſed ſeptuncem. Hunc enim Secundus accepturus erat, ſe adiiſſet. §. Et ſi ex diſparibus.

ARGVM.

Subſtitutus ei, qui cohæredi ſubſtitutus eſt, neutro priorum adeunte, ad vtriuſque partes admittitur.

Quidam hæredes ſcripſit. Primum ex ſemiſſe, & Secundum ex ſemiſſe. Deinde dixit: Si Secundus hæres non erit, Primus & ex parte Secundi hæres eſto. Quod ſi Primus hæres non erit, Tertius hæres eſto. Seuerus & Antoninus reſcripſerunt: ſine diſtinctione Tertium hæredem eſſe poſſe, ſiue Primus ſolus, ſiue Primus, & Secundus hæreditatem omittant. §. Sed ſi inſtituto.

ARGVM.

Subſtitutio alieno ſeruo, libero a teſtatore credito, vulgariter facta, ſubſtitutum ad hæreditatis, vel a ſeruo, domini iuſſu aditæ, partem admitti facit Verba autem hæc, Si hæres non erit, quid velint, facile explicat Imperator.

§. Si ſeruũ. *Quum ſeruum tuum patremfamilias eſſe putarẽ hæredem eum inſtitui. Et adieci: Si is mihi hæres nõ erit, Mæuius mihi hæres eſto. Mortuo me, ſeruus tuus, quẽ hæredem ſcripſeram, te iubẽte hæreditatem adiit: quæritur, an locus ſit ſubſtitutioni? Et dicimus ſubſtitutum in partem dimidiam admitti. Sed dicat aliquis, ſubſtitutum in totum aſſem admitti debere. Nam teſtator dixit: Ille mihi hæres eſto: & ſi is non fuerit, Mæuius eſto. Quum igitur hæres inſtitutus, hæres eſſe non potuerit, vt qui ſeruus fuerit, neceſſe erat ſubſtitutum in vninerſum ius vocari. Sed huic reſpondendũ eſt, verba hæc, Si hæres non erit: in eo quidem, qui alieno iuri ſubiectus eſt. quũ teſtator id non neſciret, ſic intelligi debere. Si neque ipſe inſtitutus hæres erit, neque aliũ hæredem fecerit, hoc eſt alii acquiſierit, vt tunc demum locus fiat ſubſtitutioni. In eo vero, quẽ patremfamilias eſſe putabat teſtator, hoc ſignificare verba illa, Si hæres non erit: Si neque ſibi: neque ei, cuius iuri poſtea ſubiectus eſſe cœperit, hæreditatem acquiſierit: vt in totum, locũ habeat ſubſtitutio. Hic autem, quia iã alieno iuri ſubiectus eſſet, qui paterfamilias eſſe putabatur*

ideo

ideo ſubſtitutus dimidiam partem accipit. Idque et *diuus Pius in perſona Parthenii ſerui ſui reſcripſit. Forte enim quiſpiam quū Partheniū Cæſaris ſeruū liberum eſſe arbitraretur, hæredem eum ſcripſit, & deinde ita ſubſtitutum dedit. Quod ſi Parthenius mihi hæres non erit, Mæuius hæres eſto. Et tunc facta eſt conſtitutio, vt dimidia pars hæreditatis per Parthenium Cæſari acquireretur, & in alteram dimidiam Mæuius ſubſtitutus vocaretur.*

De pupillari ſubſtitutione.

TIT. XVI.

ARGVM.

Quos in poteſtate habemus liberos, his non vulgariter modo ſubſtituimus, ſi modo impuberes ſed pupillariter quoque: atque ita, vt & pupillari, vulgarem coniungamus. Subſtitutione autem locum habente, ſubſtitutus pupillo hæres efficitur.

At enim non extraneis tantum hæredibus inſtitutis, ſubſtitutum dare poſſumus, ſed etiam liberis noſtris, ita dicentes: Filius ille meus hæres mihi eſto: & ſi hæres non erit, ille hæres eſto. Et hæc *vocatur vulgaris ſubſtitutio, quoniam apta idoneaque eſt vt cuiuis fiat, tum extraneo, tum filio.* Sed *in extraneo quidem multis caſibus accidit, vt ſubſtitutio locum habeat, Quod genus fuerit,* Si *inſtitutus ante teſtatorem decedat, ſi repudiet aut omittat hæreditatem: aut ſi ſub conditione eo inſti-*

tuto, conditio nõ exiſtat. In filio vero, vno duntaxat caſu locus ſit ſubſtitutioni: videlicet ſi filiusfamilias ante patrẽ teſtantẽ decedat. Nã ſi ante filium decedat pater, ſubſtitutioni non ſit locus. Ille enim ſtatim patri ſit hæres, neque abſtinẽdo nomẽ hæredis ponit. Nam hæredis nomen ſemel alicui partum, difficulter ad alium transfertur. Eſt et alia ſubſtitutio, quæ in liberis noſtris procedit: nec liberis tantũ, ſed quos in poteſtate habemus: nec tantum quos in poteſtate habemus, ſed ſuis impuberibus. Vocatur autem ea Pupillaris, ab ætate, de qua fieri ſolet. Subſtitutionem igitur pupillarẽ ſic facere poſſumus: Ille filius meus hæres mihi eſto, & ſi hæres fuerit, ac impubes moriatur, ille hæres eſto. Et ſi filius hæres factus fuerit, & ante pubertatẽ deceſſerit: locus ſit ſubſtitutioni. Porro pupillari ſubſtitutioni vulgarẽ licet cõiungere, & facere ſubſtitutionẽ (vt ita dixerim) Vulgari pupillarẽ, hunc in modũ: Filius meus hæres mihi eſto, & ſi hæres nõ erit, (quod eſt proprium vulgaris) aut hæres factus, intra pubertatem decedet, (q̃d eſt propriũ pupillaris) ille hæres eſto, Quid ais? Viuo patre mortuus eſt filius: ex prioribus verbis, venit ſubſtitutus, et hæres fit patris, nõ defuncti filii. Quòd ſi viuo filio pater deceſſit, & filius hæres factus, ante pubertatẽ mortuus eſt: tũc ex verbis ſequentibus ſubſtitutio locũ habet, et hæres fit ſubſtitutus, nõ patris, ſed defuncti filii. Porro ius hoc pupillaris ſubſti

tutionis, nulla propria lege inuentum, ſed moribus & iure non ſcripto introductum eſt. Etenim quum pupilli teſtamentum ſibi facere non poſſent: iuſtum viſum eſt, vt patres iis, teſtamenta facerent.

ARGVM.

Exemplaris ſubſtitutio, ad pupillaris exemplum inuenta, mentis ſanitate, vt pupillaris pubertate expirat.

Hac ratione motus et Imperator noſter ſanctiſsimus, cõſtitutionem emiſit, quã & Codici ſuo voluit inſeri: qua et tali caſui cõſultũ eſt. Ait enim: Si quis furioſos, aut dementes filios habeat, aut nepotes aut pronepotes, cuiuſcunque ſexus ſint & cuiuſcunque gradus, ius & poteſtas ei eſto, etiam ſi puberes ſint, ad ſimilitudinẽ ſubſtitutionis pupillaris, certas perſonas ſubſtituere, in caſum quo in dementiæ morbo adhuc manentes, deceſſerint. Quòd ſi reſipuerint, ſubſtitutionem illam infirmari ſanciuit. Id quod & ipſum ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis inuenit, quæ poſtquam pupillus adoleuerit, infirmatur. §. Qua ratione.

ARGVM.

Pupillari ſubſtitutione facta, duo quodammodo teſtamenta videri: at verius duarum hæreditatum teſtamentum vnum dicetur. Cæterum, ſi timeatur de ſubſtituto, ne pupillo inſidias paret, qualiter ſit occurrendum.

Pupillari igitur ſubſtitutione in præfatum modum ordinata, duo quodammodo teſtamenta ſunt: §. Igitur

alterum patris erga filium: alterum filii erga ſubſtitutum, quemadmodũ ſi ipſe filius hæredem ſibi ſcripſiſſet. Quinimo, ſi verum dicere volumus, propius eſt, vt vnum ſit teſtamentum, ſed hæreditates duæ, quarum altera ad filiũ a patre defertur, altera à filio ad ſubſtitutum vadit. Quæcũque.n. pupillus vel ex hæreditate paterna habuerit, vel ipſe ſibi acquiſierit poſt mortem patris: ad ſubſtitutum tranſeunt. Porro *vnum eſſe teſtamentum, vel eo argumento oſtenditur, quod ſolum ſeptẽ teſtes adhibeantur: quum, ſi duo fuiſſent teſtamenta, quatuordecim*

§. Sin autẽ quis. *adhibendi fuerint. Contingit ſæpenumero vt qui filio ſuo pupillariter ſubſtitutum dederit: in ſummum timorẽ veniat, ne qui pupillo ſubſtitutus eſt, vbi nouerit poſt mortem patris, ſe illi ſubſtitutum datũ, pupillo inſidias cõparet (eſt aũt impubes ob ætatis breuia tempora, inſidiis admodũ obnoxius)* Si *quis ergo pater ita formidoloſus eſt, et formidinem hanc vitare vult: pupillo hærede inſtituto, vulgarẽ ſubſtitutionem palã ſine timore poſt inſtitutionẽ pupilli ſcribat.* Sic.n. *pupillo inſidiari ſubſtitutus non poterit, neq; viuo patre: quia tunc ignorat, quid in teſtamento ſcriptum ſit, neq; a morte teſtatoris: quia iam pupillus hæres patri factus, locũ vulgari ſubſtitutioni non facit: porro nemo ſine ſpe lucri, inſidias pupillo molitur.* Et *id quidẽ de vulgari ſubſtitutione.* Pupillarem *aũt ſubſtitutionem, quum quis faca*

re vult, dicat in hunc modum, Filius meus hæres mihi eſto, & ſi hæres non erit, ille mihi hæres eſto. Et *quum tutores, legata, fideicommiſſa, & libertates dederit, in inferiore teſtamenti parte hæc verba ſcribat: Sin vero filius meus hæres factus ante pubertatem mortuus fuerit, ille ei hæres eſto.* Et *hanc partem proprio lino colliget, & propria cera cõſignet. Sed & in priore parte teſtamenti, hæc verba ſcribat:* Nolo *inferiorem parte teſtamenti viuo filio meo & adhuc impubere aperiri. Subſtitutione. n. pupillari hunc in modum facta, tutus erit pupillus ab inſidiis omnibus.* Nam *neq; viuo patre quiſquam ei inſidiabitur, propterea quod teſtamentũ omne adhuc clauſum ſit: neq; a mortis patris, ꝓpterea quod tota ſubſtitutionis pupillaris ratio ignoretur. Quidam quũ teſtamentũ conderet, & filiũ hæredẽ ſcriberet, ſtatim ſubſtitutionẽ pupillarẽ ſubiunxit, valet nihilominus ſubſtitutio. Verũ is, qui id cõſilii cepit, & ibi filio ſubſtitutũ dedit, vbi filium hæredẽ inſtituerit cũ magno filii diſcrimine teſtatus eẽ videtur.*

R *A* G *V* M.

[1] *Liberis impuberibus inſtitutis non ſolum pupillariter, ſed exhæredatis quoque ſubſtitui poteſt: in quo ſubſtitutionis genere, pupilli bona vndecunque quæſita continentur.*

§. Nõ ſolum.

[1]Non *ſolum autem hæredibus, inſtitutis liberis impuberibus, pupillariter ſubſtituere parentes poſſunt, ſed etiam exhæredatis. Quemadmodum*

igitur propter patriam poteſtatẽ, non quia hæredes ſcribuntur, pupillarẽ habent ſubſtitutionem: ita & exhæredatis liberis vtiliter ſubſtituimus. Verum dixerit aliquis, Quid ergo accepturus eſt is, qui exhæredato pupillo ſubſtituitur? Dicemus, *ſi quid contingat pupillum ex hæreditatibus, legatis, aut donationibus propinquorũ, vel amicorum paternorum acquirere, id omne ad ſubſtitutum tranſibit.* Ea *quæ dicta ſunt de ſubſtitutione liberorum impuberum institutorum vel exhæredatorum, etiam ad poſthumos trahuntur.* Poſthumis *enim vulgariter ſubſtituere poſſumus, hunc in modum:* Poſthumus *mihi hæres eſto: &, ſi nõ fuerit, ille hæres eſto.* Hæ*res autem non eſt, ſi aut non naſcatur, aut natus ante patrem decedat.* Poſſumus *& pupillariter, ita:* Poſthumus *mihi hæres eſto: & ſi hæres fuerit, & impubes deceſſerit, ille hæres eſto.* Sed *& illud iis quæ dicimus conſequens eſt, vt* Vulgari *pupillaris (quam vocant) ſubſtitutio in poſthumis procedat.*

ARGVM.

Impuberi filio pater pupillariter ſubſtituere nequit, niſi pariter ſibi teſtamentum faciat: quo corruẽte, concidet & ſubſtitutio. Poteſt autem huiuſmodi ſubſtitutio, vel ſingulis liberis fieri, vel ei, qui poſtremus eorum impubes decedet.

§. *liberis.* Habeto *hæc pro quadam præuia inſpectione.* Pars *teſtamenti, in qua pater ſibi hæredem inſtituit, dicitur principalis: ea vero, in qua filio impu*

beri ſubſtituit, dicitur pupillaris. Pendet autem pupillaris ex principali, & ex illa vim ſuam accipit. Hoc ita pro præuiis quibuſdã cognito, vide nũc reliqua. Diximus liberis noſtris impuberibus poſſe nos ſubſtituere. Id autem intellige, quũ nobis ipſis hæredes inſtituimus: hoc eſt, quum principalem partem condimus. Hac enim nõ condita, pupillaris nõ habet vnde ſibi robur aſſumat. Nã pupillare teſtamentũ veluti pars & ſequela eſt principalis teſtamẽti. Atqui ſequelã nemo inuenire poteſt, niſi & principale ſubſiſtat. Adeo autẽ vim ſuam omnẽ pupillare teſtamentũ a principali accipit, vt ſi principale nõ valeat, nec pupillare valere poſſit. Finge enim exempli gratia: Teſtatorem in principali, nomẽ hæredis ſua manu nõ ſcripſiſſe, & tamen in pupillari id feciſſe: nullius momẽti erit pars pupillaris, quoniam pars principalis vitio laborat. Poſſumus autem, ſi plures nobis ſint liberi impuberes, vel ſingulis pupillariter ſubſtituere, vel ei, qui eorum nouiſſimus impubes morietur. Sed ſi neminẽ liberorũ impuberũ inteſtatum velim decedere: ſingulis propria ſubſtitutione ſubſtituo. Sin vero iura ſucceſſionũ ab inteſtato, ſalua et integra eſſe inter liberos malim, tũc ei, qui eorũ vltimus impubes morietur, aliũ quempiã extraneũ ſubſtituo. Et ſi alii mortui fuerint fratres ſuperſtites, ius legitimæ hæreditatis ab inteſtato habebũt. Sin vero vnus ex eis nouiſſimus impubes obierit,

§. Vel ſingulis.

ARGVM.

Extraneo ac filio puberi addita ſemel hæreditate, ſubſtitui directo non poteſt, in directe & per fideicommiſſum poteſt

Extraneo autem vel filio puberi hæredibus inſtitutis, nemo ad ſimilitudinem impuberum liberorum ſubſtituit, dicens: Ille mihi hæres eſto: et, ſi hæres mihi fuerit, et intra trigeſimũ (exẽpli gratia) annum deceſſerit, ille ei hæres eſto. Sed hoc ſolum permiſſum eſt, vt eum, quẽ hæredem inſtituerimus, per fideicõmiſſum poſſimus obligare, alii hæreditatem noſtram vel totam, vel pro parte reſtituere. Porro ius fideicõmiſſi quid et quale ſit, ſuo loco tradetur. §. Extraneo

Quibus modis teſtamenta infirmantur.

TIT. XVII.

ARGVM.

Agnatione etiam ciuili, teſtamentum vel iure factum, concidit.

Didicimus quemadmodũ iure teſtamenta fiant. Sed ſi quid eorum quæ ad ſolennitatem obſeruationemque ſpectant, omiſſum fuerit, dicitur teſtamentum non Iure ciuili factum, aut verbi compendio, iniuſtum. Forte enim legitimus (id eſt, a lege ſtatutus) teſtium numerus omiſſus eſt: aut adfuerunt quidem ſeptem teſtes, ſed non omnes ſubſcripſerũt:

aut ſubſcripſerunt quidem omnes, ſed non conſignauerunt: aut ipſi quidem omnia hæc fecerunt, ſed teſtator manu ſua nomen hæredis non ſcripſit, neque coram teſtibus futurum ſucceſſorem nominauit: aut aliquis qui liberos habebat, ſuos neque eos inſtituit, neque exhæredauit. Omnibus his ex cauſis, teſtamentum dicitur non Iure ciuili factum. Quòd ſi nihil eorum neglectum fuerit, non tamen ſic omnino ad finem vſque vim habet teſtamentum. Nam aut rumpitur, aut irrituus fit. Et rumpitur quidē hunc in modum: Quidam ſine vitio omni teſtamentum condidit. Sed quum teſtator eodem in ſtatu non manſiſſet, ius teſtamenti minutum eſt: forte enim poſt teſtamenti confectionem, adoptauit in filium, vel eum, qui ſui iuris eſſet, apud Imperatorem, vel eum, qui alieni, apud Prætorem, ſecundum ea quæ conſtitutione quadā piiſſimi noſtri Principis cauentur: hoc eſt, quum auus eſt, qui adoptat. Tunc enim adoptio naturam ſuam explicat: & teſtamentum eius rumpitur, per adiectionem noui huius ſui perinde atque per agnationem poſthumi.

RAGVM.

Teſtamento poſteriore facto, ex quo Iure ciuili hæreditas adiri poteſt, licet adita non ſit, prius corruit.

§ Poſteriore. *Sed & poſterius teſtamentum quod iure perfactum eſt, ſuperius rumpere poteſt, ſiue quis ex eo*

hæres exiſtat, ſiue non, dũ exiſtere potuerit. Id enim ſolum ſpectamus, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ei qui fieri poteſt, vt qui exiſtere potuit, non exiſtat tamen? Finge eum qui in ſecundo teſtamento hæres inſtitutus eſt, aut repudiaſſe, aut viuente teſtatore, vel poſt mortem eius ante aditionem mortuum eſſe, aut cõditionem, ſub qua inſtitutus erat, non extitiſſe. Et in his caſibus contingit, vt is, qui duo teſtamenta fecerit, inteſtatus tamen moriatur, priore rupto per confectionem poſterioris, & ſecundo irrito facto, quòd ex eo nemo hæres extiterit.

ARGVM.

Teſtamento poſteriore iure facto, prius iure quoque factum tollitur: quanquam in ipſo poſteriore in re certa facta ſit inſtitutio, niſi prius valere teſtator expreſſerit: quo caſu, qui in re certa inſtitutus eſt, omnia per fideicommiſſum reſtituit. Vnde fit, vt rupti teſtamenti vitium multis modis contingat. Quibus autem modis irriti vitium teſtamentum ſoluat, hic conſequenter facile traditur.

Quidam teſtamento condito hæredem primam inſtituerat. Deinde poſt tempus aliquod aggreſſus eſt & ſecundum teſtamentum facere, quod & iure perfecit, hærede inſtituto ſecundo, hunc in modum: Secundus mihi ex illa & illa re hæres eſto. Nihilominus & hoc modo prius teſtamentum rumpitur. Nec enim quod ex certa parte ſecun- §. Sed & ſi quis.

dus hæres in ſecundo teſtamento inſtitutus ſit, id inſtitutionem irritã facit. Ac ita Diui Seuerus & Antoninus *reſcripſerũt. Cuius cõſtitutionis hæc verba ſunt: (*Neq;.n.*referre abſurdum eſt, quum & aliud quiddã nõ inutile, ex ea diſcere poßimus.) Quidã teſtõ condito, pluribusq; in eo inſtitutis hæredibus, in ſecundo teſtõ alium quendam ex certis rebus hæredem ſcripſit, hoc addito, ſe nihilominus velle & prius teſtamentum valere*. Deceßit. Relata *eſt ad* Seuerum & Antoninum, & *ab iis* Cocceio Campano *reſcriptũ eſt:* Teſtamentum *quidem ſecũdo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres ſcriptus ſit, nihilominus prius teſtamentũ rumpit, perinde atq; ſi inſtitutio ſine aliqua rerum mentione in ſecundo teſtõ facta eſſet*. Verũ *iuſſerũt eũ, qui in ſecundo teſtamento inſtitutus erat hæredẽ quidẽ eſſe, ſed tamen teneri hæredibus in priore teſtõ inſtitutis, ad reſtitutionẽ hæreditatis, iis videlicet rebus contentũ, ex quibus hæres ſcriptus fuerat*. Ita *vt ſi ea, quæ ipſi relicta ſunt, quadrantem legis* Falcidiæ *non faciunt: ſuppleri ei debeat, quod quadranti deeſt*. Huius autẽ *rei ratio in verbis eſt ſecũdo teſtõ inſertis: quibus, vt valeret prius teſtamentũ expreſſum eſt*. Rupti *ergo teſtamẽti vitiũ multis modis accidit*. Nã *& poſthumi natiuitas, & noui ſui agnatio, & ſecundi teſtamenti confectio, teſtamentũ rũ-*
§.alio *pere ſolent*. Et *hæc de rupto*. Porro & *irriti vitium*

teſtamenta ſoluit. Verbi gratia, quũ teſtator capitis diminutionẽ patitur. Quod quibus modis accidat, primo libro relatum eſt. Si enim teſtator aut maximam patiatur, & fiat ſeruus: aut mediam, & ciuitatem amittat: aut minimam, & fiat alieni iuris, dando ſe in arrogationem: irritum fit teſtamentum. Quemadmodum igitur, & iam dictum eſt, tria vitia ſunt, quæ teſtamentis ſunt moleſta: non Iure ciuili factum, ruptum, & irritum. Poſſumus autem & quod irritũ eſt, ruptum vocare: & quod ruptum eſt, irritum. Sed & ea quæ nec initio iure facta ſunt, irrita vocare poſſumus; & ſine differentia, his nominibus vtimur. Sed ideo ſingula uitia, ſingulis appellationibus diſtinguere inſtitutum eſt, vt ex ꝓprio cuiuſq; nomine cognitis vitiis, facilius ea vitare poſſemus.

ARGVM.

Quæ ſuperius non Iure ciuili facti teſtamenti vitia tradita ſunt, ad id quod Prætorio iure conficitur, nil pertinet: quinimo Iure factum, teſtatoris capitis diminutione irritum, Prætoria æquitate, ſi quo tempore teſtator deceſſit, ciuis Romanus ac ſui iuri ſit, vires reſumit, hæredique ſcripto ſecũdum tabulas bonorum poſſeſſio conceditur.

Sed hæc tria dicta vitia, teſtamentum Iure ciuili factum infirmat, verum ad teſtamentum Iure prætorio confectum non pertinent. Nam vitium non Iure ciuili facti, ſtultum ſit dicere in teſta- §. Nõ tamẽ.

mẽto, quod ad Ius Prætorium pertinet, locũ habere. Sed neque vitium rupti id diſſoluit: neque etiã irriti, ſi cõtingat, vt teſtator capitis diminutionẽ quam ſubierat, effugiat. Prætor enim duo tempora inquirit: nempe conditi teſtamenti, & mortis: & ſi quẽ vtroque tempore inuenerit teſtamẽti factionẽ habuiſſe, pro valido teſtamentũ tuetur: nihil curioſius de medio tẽpore laborans, ſiue ciuitatẽ, ſiue libertatẽ amiſit. Omnino.n. ſi ſeptẽ teſtium ſignis ſignatũ ſit, & defunctus vtroq; tẽpore, teſtamenti factionẽ habuerit, quoniam & ciuis Romanus & ſuæ poteſtatis erat, hæredi ſcripto dat bonorum poſſeſſionem ſecundũ tabulas. Quòd ſi in capitis diminutionem deceſſerit: quũ.n. ſe arrogandum præbuiſſet, mortuus eſt, antequàm poteſtatis ſuæ fieret: tunc & ipſe Prætor irritũ eſſe nouit teſtamentũ, neque hæredi ſcripto bonorũ poſſeſſiones ſecũdũ tabulas pollicetur.

ARGVM.

Teſtamentum Iure perfectum, vltimæ voluntatis ſequenti imperfecta, neque ſolenni diſpoſitione, minime infirmatur.

§. Ex eo ãt. Quidem teſtamento condito ſuperuixit, ac dixit ſe nolle id teſtamentum valere. Ex ſolis his verbis teſtamentum non infirmatur. Nam quæ iure confecta ſunt, iure etiam ſubuerti tolliq; debent. Plus dico: etſi quis poſt prius teſtamentum, ſecundum facere aggreſſus ſit, & aut mortalitate præuentus

aut quia eum eius rei penituit, id non perfecerit: Diui Pertinacis conſtitutione cautum eſt, vt prius teſtamentum firmum ratumq; ſit. Ait enim, non aliter tabulas priores, quæ iure factæ ſint, per ſequente irritas fieri quàm ſi & ſequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. Nam imperfectum teſtamentum, ſine dubio, nullum & infirmum eſt.

A R G *V* M.

Quæ aduerſarii cauſa in lite vexandi, vel de Imperatore facta eſt inſtitutio, minime viribus conſiſtit. Nam & ſi legibus ſolutus, iuxta certe legum dignitatem ac præcepta ſibi viuendum credit. Vnde nec temere quamlibet de ſe inſtitutionem factã admitti.

Eadem conſtitutione & illud expreſſum eſt, talem inſtitutionem valere non debere, quum quis litis cauſa, quam cum aliquo habet. Imperatorem hæredem inſtituit, nec firma huiuſcemodi teſtamenta vocat. Sed neque ex nuda voce ſinéque ſcriptis, hæredis inſtitutionem in Imperatorem collatam admittit, neque commiſſurum ſe dicit, vt aliquid accipiat ex vlla ſcriptura, tanquam ex vltima voluntate, niſi integra ei Iuris authoritas adeſſet. Secundum hanc conſtitutionem & D. Seuerus & Antoninus ſæpe reſcripſerunt. Licet enim (inquiunt) legibus ſolutiſſimus, attamen ſecundum leges viuimus. Quam vocem adeo diuinam magnifacere oportet, & ſæpe in ore habere. §. Eadem.

De inofficioſo teſtamento.

TIT. XVIII.

ARGVM.

Inofficioſi querelam ſolis liberis ac parentibus defuncti, item fratribus & ſororibus conſanguineis competere, colore dementiæ prætentò, cæteris autem agnatis non æque.

Diximus ſupra, poſſe parentes in condendis teſtamentis, liberos ſuos hæredes non ſcribere, ſed vel exhæredare, vel præteritionis ignominia afficere, in quibus ſcilicet præteritio pro exhæredatione accipitur. Sed quoniam parentes hinc arrepta poteſtate, filios ſuos grauiter lædebant, relinquẽtes eos in inopia, nam ſi quis ex aſcendentibus per maſculos, aliquẽ ex liberis exhæredaſſet, neque ipſo iure inualidum erat teſtamentũ, neque ab inteſtato filius veni re poterat: nã quomodo quũ teſtamẽtũ extaret? neq; Prætor bonorũ poſſeſsionẽ contra tabulas dabat. præteritis. n. nõ exhæredatis ea dabatur. Quod ſi mater erat teſtatrix, ne cogitare quidẽ poterant ii, qui per matrẽ deſcendebãt, de bonorũ poſſeſsione contra tabulas: aduerſus. n. teſtamentũ fœminæ liberis bonorũ poſſeſsio contra tabulas non datur. In extremũ igitur ſubſidiũ inductũ eſt, vt liberi de inofficioſo teſtamento agere poßint, qui quæruntur, aut dicunt, iniq; ſe exhæredatos, uel inique præteritos eſſe: huius

col

coloris prætextu, quòd defunctus ſanæ mentis non fuerit, quum teſtamentum ordinaret. Id autem dicitur a liberis nō quaſi vero furioſus fuerit defunctus, ſed quòd recte quidem fecerit, verum non vt ratio pietatis exigit. Nam ſi vere furioſus fuiſſet, teſtamētum facere non potuiſſet. Aut certe ideo inſaniiſſe exiſtimandus eſt, quòd naturam ſine cauſa odiſſet. Non autem liberis tantum permiſſum eſt, teſtamentum parentum, vt inofficioſum accuſare: ſed etiam parentibus, vt liberorū teſtamēta impugnent. Porro ſoror & frater tum demum teſtamentū defuncti ſubuertunt, quaſi ſcriptis hæredibus a iure prælati, quum hæredes inſtitui turpes perſonas ſuſtinent, vt auriga, mimi, arenarii, & hi, quorum familiaritas ex turpi conſuetudine conflata eſt: ſic enim id ſacris cōſtitutionibus expreſſum eſt. Parentes igitur aſcendentes & liberi deſcendentes, quum ingrati in defunctum non extiterunt, aduerſus quemuis ſcriptum hæredem, querelā in officioſi teſtamēti intentabunt: frater autem & ſoror ſolum aduerſus turpes perſonas. Cognati vero, qui vltra fratrem & ſororem ſunt, nullum habent aditum ad querelam inofficioſi, & eam mouentes, ſuccumbent.

ARGVM.

Querelæ inofficioſi remedium, cum ſubſidiarium ſit, tum demum competit, cum nullum aliud iuris auxilium ſubeſt.

§. Tū autē. *Porro de inofficioſo teſtamento agunt liberi, tū naturales, tum etiā adoptiui ſecundū ea, quæ conſtitutione Imperatoris noſtri cauentur. Verum tunc demum querelam inofficioſi vtiliter intentant, cū omni auxilio deſtituti ſunt: nam extremū ſubſidium eſt querela inofficioſi. Qui ergo aliud eius habet, quo ad hæreditatem defuncti totam, vel partē eius venire poßit, aditum ad querelam inofficioſi non habet. Et hoc non ſolum de liberis, qui in rerum natura ſunt, ſed etiam de poſthumis intelligi oportet.*

ARGVM.

Querelam quantulacunque hæreditatis portio relicta impedit, ſed ad id, quod debito iuris ſubſidio deeſt ceßāte querela, cui minus relictū eſt, agere pmittitur.

§. Sed hæc ita. *Sed & hæc omnia ita accipiēda ſunt, ſi nihil eis penitus a defuncto relictum eſt: id enim & cōſtitutione quadam ſanctißimi Imperatoris, adſeruandam congruentem naturæ verecundiam introductum eſt. Nam olim, niſi tota debita pars relicta fuiſſet, locus querelæ de inofficioſi fiebat: veluti, ſi quis quadringētos ſolidos in bonis haberet, neceſſe erat ei omnino centum relinquere, hoc eſt, quartam partem hæreditatis, ne de inofficioſo agi poſſet. Hodie vero, & ſi vnus ſolidus tantum, vel quantacunque pars hæreditatis, vel res qualiſcunque eis fuerit relicta, querela de inofficioſo quieſcit, conſtitutione id, quod eis deeſt vſquè*

ad quartam partem legitimæ partis, quam ab inteſtato erant habituri, ſupplente: etiam ſi maxime teſtator propria manu nõ adſcripſit velle ſe, ut quod quartæ deeſſet, boni viri arbitratu compleretur. Id *enim conſtitutio ipſa quamuis non adiectum, tanquam naturæ conſentaneum admittit.*

A R G V M.

Tutor pupillari nomine legatum petens, querelæ præiudicium non parat: ſicuti nec ſi pupillari nomine querela egerit, a legati ſibi facti petitione excidit.

Si quis patris voluntatem approbauerit, per que relã de inofficioſo eam ſubuertere non poteſt. Vnde *vide quid quæſitum ſit: Is, quem ego in poteſtate habebam, pupilli cuiuſdam tutor erat:* Moriens *ego alium hæredem ſcripſi & filium meum exhæredaui.* Porro *pupillo, cuius is tutor erat, legatum dedi.* *Legatum filius meus, quod pupillo relictũ erat, exegerat: poſtea de inofficioſo vult agere, quod ſe nihil ex paterna hæreditate habere dicat: id ne ei licet, an nihil nocuit, quod legato exacto videatur voluntatem defuncti approbaſſe?* Et *dicimus, nihil eũ pati præiudicii, quoniam pupilli nomine, & ex tutoris officio, legatum exegit. Nihil igitur prohibet, quo minus ſuo nominẽ de inofficioſo poſſit agere.* Ex *contrario quoque quæritur: Impuberem ego filium in poteſtate habebã: alio quodam hærede inſtituto, impuberẽ nihil ei relinquens exhæredaui.* Legaui *autẽ Titio cuidam ſolidos centũ, quem ego impuberi te-* §. Si tutor.

ſtamentarium tutorẽ dederam, aut Prætor dederat, aut fortaſſe lege ad tutelam vocabatur. Titius tutor nomine pupilli de inofficioſo egit, & victus eſt: forte enim merito exhæredatus fuit impubes. Poſtea hic idem Titius legatum ſibi relictum a ſcripto hærede petiit, haud dubium eſt, quin id nõ amittat.

ARGVM.

Quarta hæreditatis portio quouis relicti titulo data querelam excludit, ſeu vnicus, cui relinquitur, ſeu plures filii ſint: quod tamen iure nouiſſimo minime receptum eſt.

Querelam igitur de inofficioſo excludit relicta quarta ei, qui ab inteſtato ad hæreditatẽ vocatur, ſiue per legatum relicta ſit, ſiue per fideicommiſſum, ſiue per donationẽ cauſa mortis. Donatio autem inter viuos iis non connumeratur, niſi in hoc donatũ fuerit, vt in iis caſibus, quorũ Imperatoris noſtri ſanctiſſimi conſtitutio quædã meminit. & aliis quibuſdã modis, qui veteribus legibus, & ſacris conſtitutionibus cõprehenſi ſunt. Si quarta igitur filio relinquatur querela inofficioſi quieſcit, & ſiquidem vnus eſt filius, quartam ei totius hæreditatis relinqui oportet: ſin autem duo ſunt, aut etiam plures, quarta omnibus relicta ꝑ rata, & ex æquo, efficit vt querela ſileat. Verbi gratia. Duo ſunt, neceſſe eſt, vt iis relinquã ſingulos ſeſcunces. Quòd ſi tres ſint, neceſſe eſt, vt ſingulas vncias iis relinquam.

De hæredum qualitate & differentia.

TIT. XIX.

ARGVM.

Hæredum differentia triplex, nimirum neceſſarii, ſui ac neceſſarii, & denique extranei. At neceſſarius ſeruus a domino inſtitutus dicitur, quod velit nolit ei hæres ſit. Quæ tamen domino mortuo quærit, ſibi acquirit, modo hæreditatis occaſione non quæſierit.

HAERES *nomen generale eſt, in tres autem ſpecies diuiditur. Nam hæredum alii dicũtur* Neceſ*ſarii, alii* Sui *&* Neceſſarii*: quidem* Extranei. Et *quiſnam eſt* Neceſſarius*? Seruus, qui hæres inſtitutus eſt, inde ſic vocatus, quia volens nolens omni modo poſt domini mortem, & liber ſtatim & neceſſarius fit hæres.* Itaque *qui de facultatibus ſuis dubitant, & ratione ſubducta verentur fore, vt nemo propter anguſtias rei familiaris ipſorum, pro hærede ſe velit gerere: ſeruorum aliquem in primo, ſecundo, aut tertio gradu, aut etiam inferius hæredem inſtituere ſolent, veluti, Stichus ſeruus meus hæres eſto.* Ecce *in primo gradu.* Aut *in ſecundo ſic: Primus hæres eſto: & ſi is hæres nõ erit, Stichus ſeruus meus hæres eſto, aut etiam vltra.* Nemine *igitur ad hæreditatem accedere audente, ex neceſſitate veniet Stichus, & hæres fiet.* Ac *niſi creditorum nomina, quæ defunctus contra-* §. Neceſſarius.

xit, diſſoluta fuerint, aliterve eis eo nomine ſatisfactũ, nulla defuncti memoriæ ignominia inuritur, ſed hæreditas diſtrahitur, non tam illis dicentibus huius defuncti bona diſtrahi, ſed Stichi hæredis. Creditores *igitur in bonorũ poſſeſſionem miſſi, aut diſtrahũt illa, aut inter ſe diuidũt.* Habet *autẽ infamiæ huius mercede ſeruus.* Primo *libertatẽ qua nihil eſt præſtabilius neq; pretioſius.* Deinde *& illud cõmodũ ei præſtatur, vt ea quæ poſt mortẽ patroni,* Stichus *ſibi ex aliis cauſis acquiſierit, hoc eſt nõ per occaſionẽ hæreditatis, ipſi reſeruẽtur, neq; ĩ iis ei moleſti ſint, creditores, quãuis maxime defuncti bona æri alieno nõ ſufficiant.* Et *hi quidẽ ſunt neceſſarii.*

A R G *V* M.

Quem nemo in poteſtate præcedit, ſiue filius, ſiue alius ſit, ſui ac neceſſarii hæredis nomen retinet, iureque Prætorio *(licet olim non æque obſeruatum ciuili Iure fuerit) abſtinendi beneficium, ſi expediat, habet.*

§. Sui autẽ. Porro, *qui & ſui & neceſſarii ſint, videamus. Sui & neceſſarii ſunt, verbi gratia, filius, filia, nepos, & neptis ex filio, & deinceps liberi omnes, qui in poteſtate quum is moreretur, fuerunt.* Et *filius quidem & filia ex ſeſe omnino ius ſuorum hæredum habent: verum vt nepos neptisve ſui hæredes ſint, non ſufficit eum eãve in poteſtate aui defuncti tempore mortis fuiſſe, ſed opus eſt ad hoc vt ſui hæredes fiant, patri ipſorum, ex quo nati ſunt, in poteſtate patris ſui eſſe deſiiſſe: per mortem forte aut*

emancipationẽ, vel alios modos, quibus patria poteſtas ſoluitur. Tunc enim nepos aut neptis in locum patris ſui ſuccedit. Et Sui quidem ideo appellantur, quia domeſtici hæredes ſunt, hoc eſt, quia viuo etiãnum patre, domini quodãmodo exiſtimantur. Vnde & lex XII. Tab. Primam eorum cauſam fecit, in inteſtatorum ſucceſſionibus. Et Sui quidẽ ob dictas cauſas vacantur. Neceſſarii vero ideo dicũtur, quia omnimodo ſiue velint, ſiue nolint, tam ex teſtamento, tum ab inteſtato, hæredes fiunt. Et iure quidem ciuili nulla eſt differentia inter Neceſſarium et Suũ neceſſarium: ſed Prætor reſpiciens quid natura æquum ſit, permittit iis, vt hæreditate paterna, ſi ſuſpectam illam habẽt, abſtineant. Nam inter duos ingenuos longe melius eſt, defunctum contumelia affici, quàm viuum, quippe qui et iniuriam ſentiat. Vbi is ergo abſtinuerit, bona defuncti a creditoribus poſſidebuntur, idq; non ſub filii nomine.

ARGVM.

Extraneus dicitur: qui morientis poteſtati, quo tempore moritur, non ſubeſt: in quo triplicis temporis capacitas, vt hæres ſit, deſideratur, licet medii tempo ris inhabilitas non obſit.

Extranei autem ſunt omnes (vt rem verbo abſoluam) præter hos iam dictos qui iuri defuncti ſubiecti non ſunt. Itaque & liberi noſtri emancipati, extranei vocabuntur. Sed & filius matri extraneus hæres & eſt, & vocatur. Nam fœmina §. Cæteri.

liberos in poteſtate habere non poteſt. Quidam teſta mẽto condito ſeruum ſuũ hæredem inſtituit. Quum teſtamẽto facto ſuperuixiſſet, ſeruũ vindicta manu miſit, & teſtamẽto non mutato mortuus eſt; quærimus, hic inſtitutus heres, neceſſarius ſit, an extraneus? Et dicimus eum extraneũ eſſe, quoniã vtrũq;

§. In extraneis. ex defuncti teſtamento conſequutus nõ eſt, libertatẽ ſcilicet, & hæreditatem. In extraneis hæredibus illud obſeruãdum eſt, vt cũ eis ſit teſtamenti factio, ſiue ipſi hæredes inſtituantur, ſiue ii qui in poteſtate eorum ſunt. Hanc autem teſtamẽti factionem duobus temporibus exigimus: quum teſtamentum condimus, vt tunc valeat inſtitutio: & quũ morimur, quũ morimur, vt tunc inſtitutio recte facta, vtilem effectũ habeat. Quòd ſi quis accurate ſingula inquirat, & tertium inueniemus tempus, quo teſtamenti factionẽ eum habere oporteat, hoc eſt, quũ hæreditatẽ adit. Neq; vlla eſt differentia, vtrum pure an ſub cõditione hæres ſit inſtitutus. Nã ipſum ius hæredis, hoc eſt, an hæres eſſe poſſit, eo maxime tẽpore ſpectatur, quo hæreditatẽ adire debet. Medio autẽ tempore, quod eſt inter factũ teſtamentũ et teſtatoris mortem aut cõditionem inſtitutionis exiſtentem, ſi quis cõditionaliter eſt hæres inſtitutus: ius hæredis mutatum, nullũ ipſi ad ſuccedẽdum, damnũ affert. Vnde futurũ eſt, vt ſi cõtingat eum ciuem Romanũ eſſe, quem hæredem inſtitui, et is poſt factum teſtamen-

tum ciuitatem amiſerit, & eam recuperauerit ante mortem meam, aut ſi conditionaliter inſtitutus eſt, ante euentum conditionis, nihil eum prohibeat hæreditatem acquirere. Sic igitur (vt rei totius effectum in vnum contraham) tria tempora inſpicimus, quibus hæredem teſtamenti factionem habere oportet, teſtamenti confectionem, mortem teſtatoris, & tempus aditionis. Et ex iis maxime teſtamenti confectionem & aditionem.

ARGVM.

Teſtamenti factionem is habere dicitur, qui inteſtamento hæres inſtitui, & hæredem inſtituere poteſt.

Teſtamenti autem factionē habere intelligitur, non is tantum, qui teſtamentū facere poteſt: ſed etiā qui ex alieno teſtamento capere poteſt, vel alii acquirere, licet hic teſtamentum facere non poſſit. Quapropter & furioſus, & mutus, & pupillus, & infans, & poſthumus, & filiusfamilias & alienus ſeruus, teſtamenti factionem habere dicuntur. Vt enim maxime teſtamentum facere non poſſint, tamen ex alieno teſtamento, vel ſibi vel alii poſſunt acquirere. Niſi quòd in furioſo ſpeciem, ſeu caſum fingere oportet, vt a patre hæres eſſe inſtitutus intelligatur. Nam ab alio inſtitutus, donec reſipiſcat, neque ſibi, neque alii hæreditatem acquirere poteſt. §. Teſtamēti.

ARGVM.

Extraneus voluntarius hæres eſt, vt cui adire, aut hæreditatem repudiare liberum ſit: at ſemel

aditam, ſi minor non ſit, repudiare nequit. Quid autem acquirendi, adeundi, immiſcendi, repudiandi ac abſtinendi verba inter ſe diſtent, hic perbelle traditur.

§. Extranei. *Extranei autem hæredes dicuntur et voluntarii, quum liberum iis ſit, vt hæredes ſint, aut non ſint. Alii vero neceſſarii dicuntur, propterea quòd ex neceſſitate ad hæreditatem veniant. Neque in hoc ſolùm differentia eſt, verum & in illo, quòd hæreditatem acquirere, in extraneo dicatur* Aditio*: in neceſſariis,* Immiſtio*. Et quòd hæreditatem non admittere, in extraneo dicatur* Repudiatio*: in neceſſario,* Abſtentio*. Sed extraneus repudians perinde eſt, quaſi nunquàm ei hæreditas delata fuiſſet. Suus autem & neceſſarius quamuis abſtineat, tamen quum a morte patris protinus hæres factus ſit, nomen hæredis nihilominus retinet. Nam id iam ſæpe dictum eſt, nomen hæredis ſemel alicui partum, difficulter ad alium transferri: niſi quòd* Prætor *(qui & ius abſtinendi inuenit) tutum eum præſtat, aduerſus moleſtias & negotia creditorum hæreditariorum. Et in his quidem differunt, in illo autē conueniunt: quòd ſiue* Neceſſarius *immiſcuerit ſe, ſiue* Extraneus *adierit, poſtea omittendæ hæreditatis facultatē non habent, niſi minores ſint viginti quinque annis. Nam hanc ætatem agentibus, ſicut in cæteris omnibus cauſis, deceptis, ita & hic in eo læſis, quòd temere damnoſam hæreditatē ſuſcepe-*

rint, Prætor ſubuenit data eis in integrũ reſtitutionẽ ad hæreditatẽ omittendam. Quid ergo ſi quis ma vigintiquinq; annis hæreditatem, quam opulentã eſſe putabat adierit: & poſtea ex improuiſo grande æs alienũ apparuerit, quod lõgo interuallo hæreditatem excedat? Et exiit conſtitutio Hadriani Cæſaris, quæ huic ſuccurrit, quũ prima facie opulẽta videretur hæreditas, ſed ex improuiſo poſtea æs alienum emerſiſſet, quod aditæ hæreditatis tempore latebat. Sed Hadrianus quidem ex ſpeciali beneficio, certæ perſonæ hanc veniã dedit D. autem Gordianus poſtea ad milites ſolum hoc beneficium extendit.

ARGVM.

Qui rerum hæreditariarum inuentarium conficit, hoc beneficium conſequitur, vt citra formidinem hæreditate adita, creditoribus eatenus duntaxat adſtrictus ſit, quatenus hæreditatis facultates ſinunt.

Verum Imperatoris noſtri beneuolentia, commune omnibus Imperio ſuo ſubiectis hoc beneficium præſtitit. Conſtitutionem enim nobiliſsimam a quiſsimamque ſcripſit, vt ante aditionem inuentarium fiat, cum certis quibuſdã obſeruationibus: quas ſi quis ſequutus fuerit, etiam ſi inopem hæreditatem adierit, in tantum duntaxat tenebitur, quantum e rerum hæreditariarum quantitate colligitur. Vt ex hac cauſa in poſterum, ius deliberandi neceſſarium non ſit futurum. Nam ad hoc inuentum eſt ius deliberandi, vt prius cognoſci- §. Sed noſtra.

poſſet, an admittenda eſſet hæreditas, et ita quiſque adiret: ne ſcilicet ex improuiſo dãnoſam aliquis ſuſciperet hæreditatem. Quòd ſi quis ea contemnens, quæ diuina illa Imperatoris noſtri conſtitutione cauentur, tempus ad deliberandum petierit, et deinde hæreditatem adierit, non fruetur cõſtitutionis illius auxilio, ſed omne æs alienum ab eo exigetur.

ARGVM.

Quod pro hærede ſe gerit, hoc ipſo hæreditatem adit quam ob rem & eidem repudiare licebit, modo hæreditatem delatam ſibi, licet mutus ſit, intelligat.

§. Itẽ *extraneus.* *Extraneus hæres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimam hæreditatem uocatus, poteſt pro hærede gerere, ideſt, vt hæres adminiſtrare, agere, ſeu tractare, aut etiam nuda voluntate hæreditatem ſuſcipere, & ita hæres fieri. Pro hærede autem gerere videtur, qui in rebus hæreditariis vt dominus verſatur, ſiue in vendendo, ſiue in colendis aut locandis prediis, & (vt rem verbo vno abſoluam) quodcunque modo voluntatem ſuam declaret, vel re vel uerbo de adeunda hæreditate duntaxat, ſi prius nouerit vtrum ex teſtamento, an ab inteſtato hæres ſit. Nam ſi quis hæres inſtitutus ſit, et is tanquam ab inteſtato vocatus adeat, aut ex contrario, hæres non fiet Pro hærede gerere eſt pro domino gerere. Veteres enim nomine hæredis, pro domino vtebantur. Quemadmodum autem nuda vo-*

luntate extraneus hæres fit, dicendo hæreditatem ſe admittere: ita etiam contraria reſponſionem ſtatim ab hæreditate repellitur, dicendo ſe non admittere hæreditatem. Is, qui mutus eſt aut ſurdus, ſic natus vel poſtea ex accidenti factus, nihil prohibet, quo minus pro hærede gerere poßit, & hæreditatem ſibi acquirere, dummodo id ſe ſciat propter hæreditatem facere.

De legatis.

TIT. XX.

ARGVM.

Eleganti ſane occupatione diluit obiectionem tacitam, quod continenter propoſitum minime proſequatur. Nihil ſe tamen facere temerè, argutule oſtendit. Quanquam enim eſt cauſa materias diuerſas, non omnino pugnantes, promiſcue tractare expedit.

Poſt teſtamentorũ doctrinã, neceſſe eſt dicere de legatis. Sed dixerit hic aliquis, eũ, qui id fecerit, docẽdi ſeriem cõtinentiãq; inſtitutionis ſcidiſſe. Propoſitũ. n. erat ordine diſſerere, de acquiſitionibus, quæ p vniuerſitatẽ fierent: vnde oportebat eũ qui de hære ditate, quæ ex teſtamento defertur, dixiſſet, orationẽ ſuam vertere protinus ad eam, quæ ab inteſtato defertur: et ita deinde per reliqua ad legatũ venire per quod ſingulæ res acquiruntur. Sed in prõptu reſpõſio eſt. Nã quoniã de hæreditatibus: quæ ex teſtamẽto deferũtur, diſſeruimus (in teſtamẽto autem et

legata relinquũtur) nõ omnino ſine ratione aliqua eſt, ſequenti loco & de legatis dicere.

ARGVM.

***Legatum**, quod in donatione a defuncto facta ab hærede præſtanda conſiſtit, olim quadruplicis generis fuit: hodie autem omnibus natura vna impoſita. Petuntur autem quæ legata ſunt, aut in rem actione, aut perſonali, aut hypothecaria.*

§. Legatũ itaq;. *Et ante omnia definiendũ eſt, quid ſit legatum* Legatũ *eſt donatio a defuncto relicta*. Sed *legati quidẽ nomen primitiuum eſt, & velut materia: procedũt aũt ex eo genera quatuor.* Per *vindicationẽ* §. Sed olim. Per *damnationem*, Per *ſinendi modũ, &* Per *præceptionem. Sunt autem & certa quædã verba cuique legati generi aßignata, per quæ ſingula genera ſignificãtur. Et vindicationis quidẽ hæc verba ſunt?* Do *illi ſolidos centũ.* Porro *vindicatio hæc dominum faciebat legatarium ſimul atq; hæres adiiſſet, ita ut aduerſus quenuis actione in rẽ vti poſſet.* Et *ideo referri ſolita eſt inter illa, per quæ ſingularum rerum dominia acquirimus, vt ſupra diximus*. Dicta *eſt autẽ vindicatio ab eo quod eſt* Vindicare, *id eſt, rẽ per actionem in rem auferre,* Damnationis *vero illa ſunt verba.* Damno *te hæres illi dare ſolidos centũ.* Naſcebatur *autem hinc legatario aduerſus hæredẽ actio in perſonam, quæ dicitur ex teſtamento.* Sinendi *modo, ſic:* Damno *te hæres, vt illi permittas illam rem accipere.* Et *hinc itidẽ actio ex teſtamen*

to competebat. Præceptionis *quoque illa verba ſunt:* Præcipuam *ille ex parte hæres rem illam accipito.* Itaq; *non recte ei qui ex parte hæres non eſt, per præceptionem relinquimus.* Nam *qui dicit* Præcipito, *vel* Præcipuam *accipito, non dubio declarat ſe præſupponere partem aliquam hæreditatis: hoc.n. dicit,* Ad *partem, quã ei reliqui, volo ipſum & illud habere præcipuum.* Exigebatur *autem quod per præceptionem relictũ erat, iudicio familiæ erciſcundæ.* Et *hæc quidem olim.* Nam *iuniorum* Princi*pũ conſtitutiones, hanc verborum ſolennitatem, per quæ ſingula quæq, genera ſignificabantur ſuſtulerũt.* Emiſſa *eſt aũt et ſanctiſſimi noſtri* Imperatoris *conſtitutio, quã cum magna lucubratione fecit,* Studio *validiores firmioreſq; defunctorũ volũtates reddendi, qua iuſſit, vt ſententiæ, nõ verba morientiũ ſpectentur, & vna omnium legati generum ſit natura: atq; etiã vt quibuſcunq; verbis aliquid relictũ ſit; liceat legatarii id conſequi, ſiue p actiones perſonales, ſiue per actionẽ in rem, aut etiam hypothecariam.* Multa *autẽ & alia vtilia, eadẽ conſtitutione docemur:* Sed *longe perfectius perpiſum eius robur diſcent, qui verba eius diligẽter perlegerint.* §. Noſtra.

A R G *V* M.

Fideicommiſsis, & ſi hodie legata parem naturam habere dicantur, nihil prohibet de his facilioris inſtitutionis cauſa, ſeiunctum tractatum facere.

§. Sed no vſ- i, ne. At neque ad hac ea conſtitit conſtitutio, verum etiam maius quiddam adiecit. Quum enim videret legata in multa verſari ſolennitate, in fideicommiſſis autem magis teſtantis voluntatem foueri, et ideo latiorem quoq; ea naturã habere: neceſſarium exiſtimauit, omnia legata fideicommißis exæquare, ſic vt nulla inter ea eſſet differentia: ſed vt quod legatis deeſſet, id ex natura fideicommiſſorum repleretur: & ſi quid amplius eſſet in legatis, per hoc creſcere: & fideicommiſſorum natura. Verum, ne confuſe & permiſte de legatis & fideicõmißis in procemiis iuris differentes, teneriores adhuc adoleſcentiũ aures per difficiliores his traditiones offendamus in ipſis inſtitutionibus, operæpretiũ eſſe duximus, prius ſeparatim de legatis, deinde poſteà de fideicõmißis tractare: vt natura vtriuſq; p ſeſe cognita, ſubtiliorẽ poſtea et exactiorẽ, eruditi iã et quodã quaſi habitu aſſumpto, doctrinã ſine pturbatione accipiant.

ARGVM.

Legatum rei, quam etiam alienam ſciuit teſtator, conſiſtere poteſt, quanquam publica quæ ſunt, aut in nullius bonis poſita, legati onus non ferant. Sciſſe autem rem alienam teſtatorem legatarius, non hæres probat.

§. Nõ ſolum aũt. Porro non ſolum teſtantis aut hæredis res, ſed etiam alienæ legari poſſunt. Non tamen vt domino res ſuæ auferantur. Nam hæres dominum adire cogitur, & cum eo de re emenda agere. Et

ſi quid

ſi quidem dominus eã vendere nõ recuſat, emptam hæres dabit legatario. Sin vero emere eam de inuito domino non poteſt, æſtimationẽ legatario præſtabit. Quod ſi quis moriens mihi rẽ legauerit, cuius commercium non habeo, ideſt, ius eam comparandi: nõ ſolum non debebitur mihi, quod relictum fuerit, ſed neque æſtimationem eius petere potero. Quid enim, ſi quis mihi campum Martium legaſſet (eſt autem locus publicus non longe a Roma) vel baſilicã, vel templum, vel quæ vſibus publicis deſtinata ſunt, veluti Theatrum, Arenam, Equitium? Omnia enim huiuſcemodi legata, nullius momenti ſunt. Sed illud quod paulo ante dictum eſt, alienam rem vtiliter legari poſſe, tunc intelligendum eſt, quum ego teſtator alienam rem ſciebam eſſe: ſi.n. ignoraſſem, non conſiſteret legatum. Nam forte ſi meam non eſſe ſciuiſſem, interdum non eam legaſſem: et hoc ita reſcripto Diui Pii cautum eſt. Si quis mihi rem alienam legauerit, neque hæres eam redimere, & mihi dare velit: neque æſtimationem eius præſtare, quod legatum dicat non conſiſtere, quia teſtator alienam rem eſſe neſciuerit: ego vero legatarius inſtem & aduerſer, propterea quod validum eſſe contendem, quia defunctus alienam eſſe ſciuerit: vtri tandem onus probandi incumbit? hæredine, qui ignoraſſe teſtatorem dicit, an mihi lagatario, qui ſciuiſſe contendo? Et dicimus, legatario onus probandi incumbe-

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

re, hæredem vero probare non cogi. Nã legatarius, quum actor ſit, merito probandi onus ſuſtinet.

ARGVM.

Rei legatæ alii obligatæ, ſi id legans nouit, ad hæredem, non legatariũ pertinet luitio: niſi aliud cõſtiterit.

§. Sed & ſi rem. Titius a Primo mutuatus, fundum ei ſuũ eius debiti nomine, in pignoris cauſam dederat. Titius antequam debitum ſolueret, ad mortem veniens, fundum hunc mihi legauit. Neceſſe eſt hæredi, æs hoc alienum, quod Primo debetur, ſoluere: & mihi fundum a pignore ſiue hypotheca liberum dare. Sed tamen & hic eadem diſtinctio adhibetur, quæ in præcedẽte caſu, quũ aliena res legata eſt. Tunc. n. hæres ſoluto debito cogitur fundum ab hypotheca liberare, quũ defunctus obligatam eſſe rẽ ſciebat. Idq; Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen legatarium voluerit defunctus rem legatam ab obligatione hypothecæ liberare, et hoc ſpecialiter expreſſerit, hæres eam luere non debet.

ARGVM.

Legatæ rei ſemel dominium legatarius gratioſo ac lucroſo adeptus titulo, amplius legatum (ſed ne eius quidem æſtimationem) petere non poteſt: oneroſo autem, non legatum, ſed æſtimationem: poteſt. At ex uno conſecutus, alio quoquo non prohibetur petere titulo.

§. Si res aliena. Rem ego tibi alienam legaui, & quum poſt teſtamentum ſuperuixiſſem, tu legatarius eius

rei factus es dominus. Illud profectò extra omnem controuerſiam eſt, te eam rem ab hærede meo petere non poſſe: nam quomodo, quæ in tuo dominio eſt? An ergo neq; æſtimationẽ eius petere poteris? Et ita diſtinguendum eſt. Si quidẽ ex cauſa emptionis eã comparaueris, æſtimationẽ eius per actionẽ ex teſtamento contra hæredem intentatam, conſequeris. Sin vero ex donatione, aut ex legato dominus eius factus fueris, ne pretium quidem eius petere poteris. Idq; propter regulam dicentem. Duas lucratiuas cauſas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi eandem mihi rem Primus & Secundus legauerint, & deinde diem ſuum obierint: quærimus, an ab vtriuſque hæredibus rem legatam petere poſsim? Et dicimus, quod ſi ex vnius ex teſtõ rẽ ipſam cõſequutus ſim: ex alterius teſtõ nihil conſequar: neque rem ipſam, nam quõ, quum in bonis meis ſit: neq; pretiũ eius, quoniam rem ipſam ex lucratiua cauſa conſecutus ſum. Sin autem ex vno teſtõ pretiũ rei acceperim: nihil prohibet, quo minus ex altero rẽ ipſam petã.

ARGVM.

Rei etiam in rerum natura non exiſtentis, futura tamen legatum ſubſiſtit. §. Ea quoq; res.

Non ſolum quæ in rerum natura ſunt ſed etiam quæ non ſunt, ſed vt ſint ſperatur: vtiliter legamus. Velut, fructus, qui ex illo fundo naſcentur:

aut quod ex illa ancilla naſcetur.

ARGVM.

Res duobus eadem coniunctim, aut diſiunctim legata, acceptantibus ex aquo legata intelligitur: altero autem reſpuente, alteri prorſus cedit.

§. *ſi ea dẽ res.* Si duobus quibuſdam vnam & eandem rem legauero, ſiue coniunctim, ſiue diſiunctim, & ambo legatum petant, in duo inter eos ſcindetur legatum. Sin alter eorum deficiat, aut voluntate ſua aut fortũna: voluntate, vt quia repudiauerit legatũ fortuna, vt quia viuo teſtatore deceſſerit: aut ſi quo alio modo capere non poſſit, vt quia ciuitatem amiſſerit, tunc totum legatum ad collegatarium pertinet. Et coniunctim quidem eſt, ſi ita relinquam Titio & Seio Stichũ ſeruum do, lego. Diſiũctim vero ſic: Titio Stichum ſeruum do, lego: Seio ſeruũ Stichũ do, lego Sed & ſi adiecerim, Seio eundẽ ſeruum, aque diſiunctim legatũ efficitur. Dixi.n. Titio Stichum ſeruum lego: Seio eundem ſeruum lego Sic igitur coniunctio illa, Et, adiecta coniunctim legatum videri facit. Quod ſi adiecta non ſit, diſiunctim.

ARGVM.

Legati fundi proprietas, ex cauſa oneroſa, ſi legatarii facta ſit. Vſuſfructus autem gratioſo titulo ac lucroſo ad proprietatis duntaxat æſtimationem iudicis officium ſupereſt.

§. *Si cui fũdus.* TITII fundum moriens mihi legaſti. Te adhuc viuente fundum ego hunc de Titio emi deducto vſufructu: hoc eſt, nudam proprietatem ſine

vſu accepi, & vſusfructus apud Titium *mãſit,* Pau*co poſt tempore mortuus eſt* Titius: *& ita morte ipſius extinctus vſusfructus, quem ſibi exceperat, ad proprietatem recurrit.* Mortuo te, *cum hærede tuo ex teſtamento volo agere.* Iulianus *ait, recte me per actionem in perſonam, æſtimationẽ proprietatis fundi petere.* Nam *in hac petitione vſusfructus locum ſeruitutis obtinet.* Sed *officium iudicis eſt, vt deducto vſufructu, æſtimationẽ ab hærede præſtari iubeat.* Verbi *gratia:* Fundus *eum vſufructu, centum quinquaginta ſolidis valet: ſine vſufructu, centũ. Agens igitur centũ quinquaginta ſolidos petã: ſed hoc officio* Iudicis *cõtinetur, vt ſolius ꝓprietatis æſtimationẽ accipiã, hoc eſt, ſolidos centũ.* Id. *n. abſurdiſsimũ eſt, vt vſusfructus pretium conſequar, quũ vſusfructus ex cauſa lucratiua ad me peruenerit.*

A R G V M.

Rei, quæ legatario propria eſt: licet teſtamento facto ipſius eſſe deſierit, legatũ viribus non ſubſiſtit At *qui rem ſuam, alienam creditam legat, non inutiliter agit:* Nã *veritatẽ opinioni præferri æquioris iuris eſt.*

Quidam *meum mihi fundum legauit.* Inutile *eſt legatum.* Quod *enim meum eſt, amplius meum fieri non poteſt,* Et *ſi maxime fundum hunc alienauerim: non debebitur mihi, neq; fundus ipſe, neque æſtimatio eius.* Titius *ſerui dominus erat: hunc mihi legauit, quum primi eſſe putaret: valet legatum.* Nam *veritas opinioni præualet.* Sed *& ſi*

§. Sed ſi rẽ.

§. Si quis rẽ ſuã

meum, qui ſum legatarius, ſeruum eſſe putauit, valet & ita nihilominus: quoniam vtilem exitum habet legatum. Nam & defunctus dominus eſt, & ego dominus no ſum: neqne impedit quicquam quo minus in me dominium transferri poßit.

ARGVM.

Rem a ſe legatam qui alienat, legatum non reuocat niſi adimendi mente factum conſtet.

§. Si rē tuā Rem tuam mihi legaſti, & quum ſuperuiueres, alienaſti eā. Ait Celſus, ſi adimendi animo, et quod ab amicitia mea recederes, eam alienaueris, legatum mihi non deberi, Quod ſi hunc animum in alienando nō habueris, quia forte magna tibi incubuit neceßitas ob publica aut priuata debita, & quum parata pecunia egeres, eam vendidiſti: legatum ab hærede tuo petere poſſum. Idque etiam Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. Quidam mihi prædium ſuum legauit, & quum ſuperuixiſſet, pignori id dedit: ab iiſdem Principibus reſcriptum eſt, non videri eum, qui pignori dediſſet, animo legatum adimendi id feciſſe. Vnde legatarius hæredem coget exoluto debito prædium a creditore luere, & ſibi dare. Quod ſi quis fundum mihi legauerit, &, quum ſuperuixiſſet, partem eius alienauerit: pars:, quæ alienata non eſt, omnino mihi debebitur, pars aūt alienata, tunc demum, quum non animo alienauit, quod ab amicitia mea recederet.

ARGVM.

Liberationis legatum in perpetuum & ad tempus fieri poſſe, at debitoris legatum creditori de eo, quod debet, factum, vtilitatem nullam afferens inutile eſt.

Centum mihi ſolidos debebas. Ego tibi liberationem debiti legaui;: Valet legatum. Et neque a te hæres meus, neque ab hærede tuo petere poteſt, neque ab alio qui hæredis loco eſt, vt ab eo qui vniuerſitatis fideicommiſſum accepit, aut a bonorum poſſeſſore. Sed etiam ex contrario cum hærede meo ex teſtamẽto poteris agere, vt te accepti latione liberet. Porro non tantum in perpetuum debitori meo id concedere poſſum, ne ab eo petatur, ſed etiam ad tempus, dicendo: Dãno te hæres, ne intra decem annos debitum petas a debitore meo. Quid autẽ, ſi ex cõtrario, debitor moriẽs debitum quod debet creditori ſuo legauerit, quærimus an valeat? Et dicimus, legatum hoc inutile eſſe, ſi nihil plus eſt in legato. Nã ſi is, qui cẽtena debet centena legarit, non valet: igitur vt debitũ petitur, & quum locũ habet lex Falcidia, non diminuitur vt cætera legata. Sin autẽ cẽtena quinadena legata ſint, valet legatum propter adiectionẽ. Quũ uero ſola centena ſunt in legato, ideo legatũ nõ valet, quoniã ſine lucro eſt. Quod ſi tibi in diẽ debebam, vt quia forte ſtipulatus eras centum ſolidos tibi dari poſt annos quindecim, aut debebam tibi ſub cõditione: veluti, ſi nauis ex Aſia venerit: et debitũ tibi hoc puro legaui: Quæritur an ualeat lega- §. Si quis debitori.

tum.Et dicendum eſt,valere propter repræſentatio-nẽ,id eſt,quoniam ſtatim iam ſoluitur. Id.n.*lucra-tur creditor, quod ſtatim accipiat id,quod poſt de-cenniũ,aut poſt euentũ cõditionis erat præſtandum. Aut etiã interdum quod nunquam daretur,ſi forte conditio nõ extitiſſet. Quid ergo,ſi in hoc legato,vi uo teſtatore,qui debitor eſt,aut diẽ venire,aut con ditionẽ exiſtere contingat:* Et *ait* Papinianus *vtile nihilominus eſſe legatũ,quia ſemel conſtitit ab ini-tio,& lucrum in ſe habuit.Quod et verum eſt.* Ne-*que.n. obtinuit ſententia quorũdã* Iuriſconſultorũ, *qui exiſtimabãt legatũ extingui,quum in eam cau ſam perueniſſet,à qua incipere non potuiſſet.Vt ec-ce adueniente die,aut exiſtente cõditione debitũ pu rũ eſt tẽpore mortis teſtatoris. At ſi quis, quod ab initio purũ erat,legauerit,iã dictũ eſt legatũ nõ va lere.Hic autẽ ideo valet, quia ab initio conſtiterit.*

A R G *V* M.

Dotis legatum vxori factũ,licet dos nulla data ſit,ſi modo certas quãtitas in legato exp̃ſſa fuerit,efficax ẽ.

§. Sed ſi vxo ri. Dotem ego ab *vxore mea accepi, & conſtante matrimonio moriens, dotem ei legaui.* Valet *lega-tum.* Id *enim lucratur mulier, quod plenior ſit de legatis actio, quàm de dote.* Nam*(vt adhuc diſce-re poterimus) non ſimul atque ſolutum eſt matri-monium,dos etiam redditur.* Ad *legatum protinus ſoluitur.Quid ergo,ſi dotem, quam non acceperim,*

vxori legauerim? Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimplicius legauerim, forte quod dixerim. Vxori meæ dotem lego, quã mihi dedit, inutile eſt legatum. Nihil enim mihi dedit, & incerta eſt quantitas. Sin vero certæ quantitatis mentionẽ fecerim: ut ſi dixerim, Centum ſolidos, quos nomine dotis mihi dedit, ei lego. Aut forte, Illum fundum, quem mihi dedit, lego ei: Vtile eſt legatum. Aut ſi dixerim, Quæ in inſtrumento dotali expreſſa ſunt, ei lego. Nam & ſic valet legatum.

ARGVM.

Res legata, ſi ſine hæredis vel ignorantis facto dolo ve præſtari nequeat, damnum hoc ad legatarium, non hæredem pertinebit: at ſi eius facto dolove, teneri hæredem haud dubium eſt.

Seruum tibi legaui, is ſine facto aut dolo hæredis mei mortuus eſt. Damnum hoc erit legatarii. Sed et ſi alienus ſit ſeruus, qui legatus eſt: et is non ex hæredis volũtate manumiſſus ſit a domino, aut mortuus ſit, nõ tenetur hæres. Quod ſi hæredis ſeruus legatus fuerit, & is eum manumiſerit, teneri hæredem Iulianus ait ad æſtimationem eius. Nec intereſſe putamus, ſciuerit, an ignorauerit eũ ſeruũ a ſe legatũ eſſe. Idẽ eſt, et ſi ipſe ſeruum non manumiſerit, ſed alii eum donauerit, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit. Nam & hic æſtimatio eius petetur ab hærede quamuis ignorauerit eum legatum eſſe. §. Si res legata.

ARGVM.

Principali ſubſiſtente, non poſſunt non ſubſiſtere quæ illi accedunt. Et principalibus cauſis non ſubſiſtentibus, minime quæ illis accedunt, viribus conſiſtent.

§. Si quis ancillas.

Ancillam aliquis ſuã, cum natis ſuis legauit: viuo teſtatore mortua eſt ancilla. In *ipſa quidẽ legatũ eſt extinctum, ſed in liberis eius valet: nec cum ipſa liberorum legatum perimitur.* Seruus *meus dicitur ordinarius ſeruus autẽ ſerui mei vocatur vicarius. Quidã igitur quum ſeruum haberet* Stichum *nomine, qui vicarios habebat: ordinarium mihi cum vicariis legauit.* Contigit, *vt ordinarius moreretur.* E *hic legatum in ordinario peremptum, in vicaris vtile eſt.* Habeto *hæc in modum cuiuſdam præuiæ inſpectionis* Quædam *ſunt principalia, quædã ſunt horum ſequelæ ſiue acceſſoria,* Et *quandiu valent principalia, ſubſiſtunt & ea quæ accedunt.* Illis *vero ſublatis, & hæc perimuntur.* Verbi *gratia:* Principale *eſt,* Seruus: Acceſſorium, *peculium eius quandiu ſeruus conſiſtit, conſiſtit & peculium.* Seruo *autem aut mortuo aut manumiſſo, aut alienato, extinguitur peculium.* Nam *quomodo peculiũ apud me poſſet extare, ipſo illo quod principale eſt, nõ extante?* Rurſus, Principale *eſt fundus.* Acceſſorium, *inſtrumentum ipſius.* Eſt *autem inſtrumentũ fundi, quicquid ad gignendos & colligendos, aut trãſferendos, vel conſeruandos fructus pertinet.* Ad *gi-*

gnendos: vt ſerui agricolæ, boues, aratra, ligones, & cætera id genus. Ad colligendos: vt falces, & quæ iis ſimilia. Ad transferendos: vt plauſtra, corbes, & cætera iis affinia. Ad conſeruandos: vt dolia teſta, lenticulæ, et quæcunque talia ſunt. His ita præcognitis, vide nunc rem quam tractamus. Seruum tibi meum cum peculio ſuo legaui. Quum a teſtamento facto ſuperuixiſſem, ſeruum meum manumiſi, aut alienaui, aut eum mori contigit. Non in ſeruo tantum, ſed etiam in peculio, periit legatum. Nam quum principales cauſæ nõ ſubſiſtunt, neque ea quæ acceſſorii vicem obtinent, ſubſiſtere poſſunt. Idemque eſt, ſi tibi fundum meum inſtructum, ſiue cum inſtrumento ſuo legauerim, eumq; quum ſuperuixiſſem alienauerim. Nam & hic, quum inſtrumentum ſequela & acceſſorium ſit fundi, extinguetur legatum & in inſtrumento.

ARGVM.

Legatum gregis etiam in oue vna ſubſiſtit: at ſi teſtamento facto ſuperſtiteque teſtatore adauctus grex fuerit, legato etiam cedent, quæ agnatæ fuerint oues.

Gregem ouium tibi meum legaui. Euenit deinde vt totus grex ad vnam ouem reductus eſſet. Poteſt legatarius & ouem, quæ reliqua eſt, petere. Gregem ego tibi meũ, in quo centum erant oues, legaui. Quum a teſtamento ſuperuixiſſem, contigit, vt multis agnatis fieret capitum centum quin- §. Si grex.

quaginta: & eæ, quæ poſt teſtamentum editæ ſunt, in grege numerantur, & omnes legatarius accipiet, vt ait Iulianus. *Grex enim, vnum corpus eſt, ex diuerſis capitibus conſiſtens. Sicut & domus, vnum corpus eſt, ex cohærentibus lapidibus aut materiis conſiſtens.* Itaque *ſi domum tibi legauerim, et à teſtamento facto columnas aut marmora adiecerim, nempe & hæc adiecta accipies.*

ARGVM.

Legato peculio, quicquid teſtatore ſuperſtite accedit deceditve, ad legatarii lucrum aut damnum pertinebit: ſed quod poſt teſtantis mortem contigit, necdũ tamen hæreditate adita, id legatario, ſi ſeruo legatum factum ſit, cedet: ſi extraneo, non æque.

§. Si peculium. Peculiũ *ego tibi ſerui mei legaui, in quo erant decẽ ſolidi, Siue me viuente quindecim fiant, ſiue quinque, omne id legatariũ reſpicit, ſiue lucrum eſt, ſiue damnũ.* Hæc *habeto in modum præuiæ cuiuſdã inſpectionis.* Ceſſio *eſt, legatorum quæ nondum percepta ſunt, ad hæredes tranſmiſſio.* Porro *quod patrifamilias eſt hæres, id ſeruo eſt dominus. Quod.n.ego paterfamilias nondũ perceptũ, ad hæredẽ meũ tranſmittere poſſum, hoc.ſ. & ſeruus domino acquiret. Quod vero cedere non põt, atq; ad hæredes tranſmitti, id neq; dominis acquiretur.* Cedunt *autem legata, qũũ delata nobis fuerint.* Differri *vero ẽ, actionem eorum nomine competere.* Competit *aũt actio, in puris quidem legatis, a morte teſtatoris: in con-*

ditionalibus vero, poſt conditionis euentum. Et olim quidẽ legata ab adita hæreditate cedebant. Sed quũ id ſæpe in legatariorum damnum verteretur (hæredes. n. videntes aliquos ex legatariis morbo laborantes, in magno eſſe vitæ periculo, aditionem differebant: ne legata eis competerent, & ad hæredes ipſorum tranſmitterentur) ideo placuit legata a morte teſtatoris cedere, ſiue deferri, quoniam hoc tempus in hæredũ arbitrio non eſt, Inuenias tamen vbi & legata quædã hodie propter diuerſas iuris regulas, ab adita demum hæreditate, vt olim ſolebãt, cedãt. His ita pro præuio fundamento quodam inſpectis, videto nunc rem, de qua agimus. Stichi ſerui mei peculiũ legaui. Poſt mortẽ meã ante aditionẽ, Stichus prædictus acquiſiuit aliquid, vtrius lucro id cedet? apud hæredẽ manebit, an legatario dabitur? Et ait Iulianus: ſi quidẽ ipſi Sticho in teſtamento manumiſſo, legatũ fuerit peculiũ ſuũ: omne quod ante aditam hæreditatẽ acquiſierit, ipſius eſſe. Et quã ob cauſam, dicemus? quia dies huius legati, ab adita hæreditate cedit. At qui, ſi a morte teſtatoris legatũ ceſſiſſet, ad hæredẽ ſpectaret. Huiuſcemodi ergo differentiæ quæ ratio eſt? Audiſti, ceſſionẽ eſſe legatorũ, quæ nondum percepta ſunt, ad hæredes traſmiſſionẽ. Hic igitur Stichus, ad quem tranſmiſſurus erat peculiũ ſibi legatum ante aditam hæreditatem? Ad hæredes non poterat: quoniam ſeruus hæredem habere non

poteſt. Domino igitur acquireret. At.n. quis dominus eius ante aditam hæreditatem? merito igitur non cedet legatum. Poſt aditam vero hæreditatem, quoniam tunc & liber eſt factus, & hæredem habere poteſt: non ſine ratione eſt, vt legatum cedat. En tibi igitur caſum, in quo & hodie ſecundum vetera iura ab adita demum hæreditate, legatũ cedit. Non iniuria ergo, quum auctum ſit legatum antequam cederet, omnia, quæ poſtea acquiſita ſunt, ad Stichum legatarium pertinent. Quod ſi extraneo cuipiam Stichi ſerui peculiũ legauerim: quæ poſt mortem meam ante aditam hæreditatem acquiſita fuerint, apud hæredem manebunt. Nam legatũ hoc a morte teſtatoris cedit. Hæc autem dico, quæ poſt mortem meã acquiſita ſunt, legatario non dari, niſi quæ acquiſita ſunt, ex rebus ipſis primitiuis q̃ ſunt ĩ peculio deſcẽderint: Veluti, Ancilla erat in peculio, & ea peperit. Fũdus, & in eo fructus nati.

A R G V M.

Seruo in teſtamento, libertate relicta, conceſſum quoque peculium non intelligetur: at inter viuos libertate indulta, ad peculium petitio ſupererit. Cui autem legatum peculium eſt, ſi quid is domini nomine impenderit, nõ reperit. Cæterum legata libertate hac lege, vt rationes reddantur, & reliquat inferantur: peculium quoque legatum videri.

§ Peculiũ ſeq. Porro ſciendum eſt, quum ſeruus in teſtamento manumittitur, peculium non ſequi: quod ſi inter

viuos eum manumittam, accipere eũ cum libertate peculium, niſi id ſpecialiter adimã. Idq́; Diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. Seruus aũt meus non ſolũ habet in peculio, ea quæ quauis ex cauſa acquirit, ſed etiã ſi quid in res aut rationes meas impendat, id peculium auget. Verbi gratia: Mille ſolidorum aliquis habebat peculiũ, & debebam ei centum ſolidos, quos in res meas impẽderat, erit peculiũ eius mille & centũ ſolidorũ. Si hũc igitur ſeruũ teſtõ manumittam, & peculium ei ſuũ legẽ, dubiũ id non eſt, quin mille illos ſolidos ſit conſequuturus. An autem et centũ illos, quos in rem meã impendit? Et iidẽ Principes reſcripſerunt, petitionẽ cũ eorum non habere. Quæ.n. in promptu ſunt, & in parato, legare videor, non etiã quæ in rõnes meas impendit. Si diſpenſatorẽ rerum mearum teſtõ manumittã ſub hac cõditione, ſi rationes diſpenſationis ſuæ reddiderit: legare ei videor peculiũ, ac dicere, vt iiſdẽ Principibus viſum eſt, ex peculio, qđ ei legatũ videtur, debere ipſum reliqua ĩferre. Nã vnde, quũ ſeruus eſſet, exoluturus erat, ea q̃ deberet, niſi ex peculio: ex quo & reliqua illaturus erat, ſi dominus: quum adhuc viueret, reliqua petiiſſet:

§. Tã autẽ corporales.

ARGVM.

Iura ac facta legari poſſe.

Non ſolum res corporales, ſed etiam incorporales legari poſſunt. Et ideo ſiquis centum ſolidos

mihi debeat, actionem, quam contra eum habeo alteri legare poſſum. Cogitur autem hæres hanc legatario præſtare. Quod ſi debitum hoc exegerim, quū a teſtamento ſuperuixiſſem, extinguitur legatum. Ecce hic igitur, incorporale eſt, quod relictum eſt.

§. Sed et tale. Actio enim legata eſt. Sed & tale legatum valet: Damno te hæres domum illius reficere. Aut, Titium ære alieno liberare.

ARGVM.

Legato genere, electio ad legatarium pertinebit.

§. Si generaliter Generaliter aliquis ſeruum aut rem aliam legauit, dicens: Do, lego huic ſeruum. Aut, do, lego illi equum. Quæritur, vtri danda ſit electio, hæredine, vt quem velit ſoluat: an legatario, vt quem velit accipiat? Et dicimus electionem eſſe legatarii, niſi ſpecialiter contrarium dixerit teſtator.

ARGVM.

Optandi facultas legata, ſi legatarius viuus non optarit ad hæredem tranſmittitur. Et pluribus eligere debentibus, ac inter ſe diſſentientibus, res ſorte peragitur.

§. Optionis. Optionis legatū, id eſt, vbi teſtator ex ſeruis ſuis, aut ex veſtibus, aut ex libris, legatariū optare aliquid, ſiue eligere iuſſit, tacitā habet cōditionē. Vnde niſi legatarius viuus optauerit, ſed ante opinionem mortuus fuerit, nō trāſit id legatū ad hæredē ipſius, propter regulā dicētē, legatū cōditionale ante euētū cōditionis mortuo legatario, ad hæredē eius nō trāſ-

mitti

mitti. Eſt autem optio, quum ita dixit teſtator: Optato Titius de familia mea ſeruum vnum. Et hæc quidẽ olim in vſu erant. Conſtitutio autem ſanctiſſimi noſtri Imperatoris & hoc in meliorem ſtatum tranſtulit: licentiamq; dedit hæredi legatarii, ſeruum optare, quẽ legatarius in vita ſua nõ optauit. Et diligẽtiore tractatu habito, illud in eadẽ cõſtitutione additum eſt. Nam quũ olim duobus aut pluribus optione relicta, ſi in optione nõ cõſentiebant, ſed alius Stichum optabat, alius Pamphilum ſecundũ aliquorũ Iuriſconſultorum ſententiam, in pendenti eſſet legati petitio, donec conſenſiſſent: ſecundũ alios, diſſenſu eorum extingueretur: cõſtituit Imperator, vt ſiue vnius legatarii plures ſint hæredes, qui in optãdo nõ conſentiant: ſiue plures ſint legatarii, qui nõ eundem ſeruũ optẽt, ne legatum ideò pereat: quãuis compluribus veterum aliud viſum ſit, contra omnem rationem. Sed totam eiuſmodi optionem ſiue electionẽ fortunæ voluit committi, & iudicium eius expectari. Sorte enim iacta, eum optionem ſiue electionẽ habiturum, cui id ſors dederit, & cæteros omnes collegatarios aut cohæredes hũc ſequuturos, & eum accepturos, quẽ is elegerit, cui ſors fauerit.

ARGVM.

Qui hæredes inſtitui poſſunt, iis legatum relinqui poteſt. At quæ incertæ ſunt perſonæ, iis neque legatũ, neque fideicommiſſum (niſi certa demõſtratio adiecta

ſit) relinqui olim poterat: ſolutũ tamẽ nõ repetebatur.

§. Legari. Illis autẽ ſolis legare poſſumus, quibuſcum teſtamenti factionem habemus. §. Incertis vero. Incertis perſonis neque legata, neq; fideicommiſſa relinqui poſſunt. Et neq; id in paganis ſolum obtinet, ſed ne militibus quidẽ permiſſum eſt, ſicut Diuus Hadrianus reſcripſit. Incerta enim perſona eſt, quã incerta opinione teſtator animo ſui ſubiecit, & de qua rogatus nihil certi poßit dicere; veluti, ſi quis ita dixerit: Quicunq; filio meo filiam ſuam in matrimoniũ collocauerit, fundũ illũ ab hærede meo accipito. Aut, Qui primi à morte mea Conſules deſignabũtur, iis hæres meus decẽ ſolidos dato. Incerta eſt & hic perſona. Nã & hoc incertũ eſt, quis filiam ſuã filio teſtatoris in vxorem daturus ſit, & quis poſt teſtamentũ ſit deſignãdus Conſul. Nam ſi quis de eo teſtatorem interroget, nihil habet certi quod dicat. Et alios autẽ multos huiuſmodi, facile eſt fingere.

§. Libertas. Libertas quoq; incertæ perſonæ relicta, inutilis eſt. Nominatim enim ſeruos in teſtamẽto manumitti placet. §. Sub certa. Sub certa autem demonſtratione, incerta perſona vtiliter legatur, veluti ſi dixero: Ex cognatis meis, quos nunc habeo, ſi quis filiam meam in vxorem duxerit, rem illam ab hærede meo accipito. Hic enim perſona quidem incerta eſt, verum demonſtratio, hoc eſt, vniuerſitas, certa. Nam dixi, Ex cognatis quos nunc habeo, qui numerus

certus eſt. Incertæ perſonæ legatum dedi. Dubium non eſt, quin non conſiſtat. Si tamen per errorem hæres meus ſoluerit, repetere non poteſt. Ita enim id ſacris conſtitutionibus cautum eſt. §. Incertis autẽ.

ARGVM.

Poſthumo olim alieno inutiliter, ceu incertis perſonis, legabatur, hodie vero vtriſque vtiliter.

Alienus poſthumus ſimilis eſt incertis perſonis: & ideo inutiliter ei legatur. Eſt autem alienus poſthumus ille, qui natus ſuus hæres non fit: ideoq; ex emancipato filio cõceptus, et natus nepos, extraneus eſt mihi poſthumus. Et hæc quidẽ olim ita in vſu erant. Sed eſt quædam Imperatoris noſtri in Codice poſita cõſtitutio, quæ totã hanc de incertis perſonis partẽ, mirabiliter emẽdauit, nõ ſolum in hæreditatibus, ſed etiã in legatis, & fideicomißis. Sed ipſa ſeſe conſtitutio ſi quis eam legat, clariſsime oſtendit. §. Poſthumo. §. Sed nec huiuſmodi.

ARGVM.

Tutoris incerti datio, inutilis eſt.

Incertus tamen tutor dari, ne ex hac quidẽ cõſtitutione poterit, certus enim eſſe debet, quoniã certo iudicio debet teſtator filiis ſuis tutorẽ dare. Inutilis ergo erit illa tutoris datio, ſi dixerit: Qui primus ad inſta mihi faciẽda venerit, is filio meo tutor eſto. §. Tutor autem.

ARGVM.

Inſtitui poſthumus alienus hæres iure olim Pretorio: & nunc quoque poteſt.

§. Poſthum⁹

Alienus poſthumus, & olim hæres inſtitui poterat, & nũc poteſt ſine impedimẽto. Niſi *forte in vtero eius fœminæ ſit, quã iure vxorẽ habere nõ poſſũ.*

A R G V M.

Perſonarum appellationes multiplices: ſi quis tamen legando in his erret, non continuò legatum concidet.

§. Si quis ĩ noĩe.

Porrò, *vt clarius perſonas, de quibus ageretur veteres explicarent, multas cõmenti ſunt appellationes.* Eſt *enim nomen, vt* Titius. Cognomen, *hoc eſt, quod nomini ſubiungitur: et id modo in laudem: modo in vitium ſonat,* In *laudem, vt* Pius: *in vitium, vt Superbus.* Eſt *& prænomen:* Hoc *autem vel à maioribus aſſumitur, vel à benefactoribus.* A *maioribus, vt ſi quis* Achillem *vocet* Aeacidẽ, A *benefactoribus, quemadmodum videmus* Præſides *quoſdam* Prouinciarum, *qui propriis appellationibus nomina illorum præponunt, quorũ ſuffragio* Præſides *facti ſunt.* Veluti Strategium *aut* Conſtantinum. Si *quis ergo quum legatũ alicui daret, in nomine legatarii errauit, vt ſi cũ* Titium *dicere deberet, dixerit* Seium, *aut in cognomine, vt ſi pro* Superbo, Pium *dixerit: aut in appellatiuo, vt ſi pro* Strategio *dixerit* Primũ: *quæritur, an legatum ſit inutile.* Et *dicimus, ſi in confeſſum veniat, de quo ſenſerit, nihilo minus valere legatũ.* Idemq; *& in hæredibus obſer*

natur. Nam ſi quem hæredem inſtituens in aliquo eorum quæ dicta ſunt, errem: inſtitutionem id non vitiat. Et merito. Nam nomina ſignandorum hominum gratia inuenta ſunt. Quòd ſi alio quouis modo intelligi poſſit, qua de perſona agatur, nihil intereſt: atque adeo nullum ex errore circa nomina damnum contingit.

ARGVM.

Falſa demonſtratione, vt legatum non perimitur: ita nec ficta quoque cauſæ adiectione, niſi in cõditionis vim prolata ſit, corruet.

Huic rationi proxima eſt & illa Iuris regula, qua dicimus, Falſa demonſtratione legatum nõ perimi. Sciendũ eſt enim quòd interdum demonſtratio, interdum cauſa legatis accidit. Eſt autẽ Demonſtratio, rei, quæ legatur, deſignatio. Veluti ſi quis ſeruũ legaret: Stichum ſeruum meum vernam lego Titio. vtile eſt legatum, quamuis nõ verna ſit Stichus, ſed ex emptione eum habeam. Aut etiam ita: Stichum ſeruum meũ, quem de Seio emi, Titio lego. Quamuis eum de Primo emerim, vtile tamẽ eſt legatum, propter dictam regulã: Falſa demonſtratione legatum non perimi. §. Huic proxima.

Ficta quoq; cauſa legato iniecta, legatum non vitiat. Eſt autem Cauſa ſignificatio rationis, quare res quæque legetur. Veluti ſi quis ita legauerit, Titio, quia me abſente negotia mea curauit §. Longe magis.

Stichum ſeruum meum, do, lego. Vel ita: Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus ſum, ſeruum meum lego. Quãuis enim maxime, neq; negotia mea vnquam Titius geſſerit, neque patrocinio eius capitale diſcrimen euaſerim, valet tamen legatũ, idq; propter regulam, qua dicimus: falſa cauſa legatum non perimi. Sed ſi conditionaliter enunciata fuerit cauſa, & ea falſa inueniatur, nihil conſequetur legatarius. Verbi gratia, ſic dixi: Titio, ſi negotia meæ vnquam curauit, fundum lego. Nam ſi curauit, habebit legatum, tanquam impleta conditione. Sin autem non curauit, tanquam conditione defectus, nullam habebit actionem pro legato.

ARGVM.

Legatum hæredis ſeruo pure relictum inutile eſt, ſub conditione vtile: alieni vero ſerui hæredis inſtituti domino pure & ſub conditione efficaciter relinquitur, hærede tamen ſeruo domini iuſſu hæreditatem adeunte expirabit legatum.

§. An ſeruo. Hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. Quum in vnam & eandem perſonam concurrunt iura actoris & rei, confuſio eo modo facta, iudicium tollit, & litem extinguit. Neque. n. fieri poteſt, vt quiſquam aduerſus ſeipſum iudicio conſiſtat. Illud quoque ſciendum eſt, quod paulo iam ante dictum eſt, legata pura a die mortis teſtatoris cedere: conditionalia ab euentu conditionis. His ita præinſpectis, videto nunc rem, quam tractamus. Qui-

dam moriens hæredem me inſtituit:deinde & Sticho ſeruo meo legatum à me reliquit. Quæritur an recte legatum hoc datum ſit, quoniam in vnam perſonam, iura actoris & rei concurrunt. Ego.n.reus ſum, vt qui ſim hæres: ego rurſus actor ſum, vt qui ſim dominus. Quoniam igitur ius actoris & rei in me concurrit, lis confunditur. Quidā tamen iuriſperiti putant inſpiciendum eſſe: quādo deferatur legatum, hoc eſt, quādo actio pro legato cōpetat, & num eo tempore diuiſæ ſint à ſe inuicem perſonæ hæredis & legatarii. Forte enim quum ſuperuixiſſet teſtator, ego ſeruum meum manumiſi vel alienaui. Nam quoniam tunc diuiſæ ſunt perſonæ, valet legatum. Sin vero tempore mortis teſtatoris, ego ſeruum meum, qui & legatarius eſt, in poteſtate mea habere inueniar, extinctum eſt legatum, propter rationem iam dictam. Et id quidem, quum pure datū eſt legatū. Sin autē cōditionaliter relictum eſt, tunc nō mortem teſtatoris, ſed euentū conditionis ſpectamus. Et ſi quidem exiſtens conditio Stichum inuenerit aut liberum aut alterius ſeruum, vtile eſt legatū. Sin aūt hac eueniente, in poteſtate mea inuentus fuerit, non conſiſtit legatū. Et hæc quidem illi. Cæterum quod obtinuit, id fere tale eſt. Nam in legatis cōditionalibus verum eſt, quod iam retulimus ſpectandum eſſe euētum conditionis. In puris aūt vna cū ſcriptura ſui legatū inutile eſt, idq; propter Catonis regulā

Stichum ſeruum meum,do,lego.Vel ita:Titio,quia patrocinio eius capitali crimine liberatus ſum, ſeruum meum lego.Quãuis enim maxime,neq; negotia mea vnquam Titius geſſerit, neque patrocinio eius capitale diſcrimen euaſerim, valet tamen legatũ,idq; propter regulam, qua dicimus: falſa cauſa legatum non perimi. Sed ſi conditionaliter enuntiata fuerit cauſa,& ea falſa inueniatur,nihil conſequetur legatarius.Verbi gratia, ſic dixi:Titio, ſi negotia meæ vnquam curauit,fundum lego.Nam ſi curauit,habebit legatum,tanquam impleta conditione. Sin autem non curauit,tanquam conditione defectus,nullam habebit actionem pro legato.

ARGVM.

Legatum hæredis ſeruo pure relictum inutile eſt, ſub conditione vtile: alieni vero ſerui hæredis inſtituti domino pure & ſub conditione efficaciter relinquitur,hærede tamen ſeruo domini iuſſu hæreditatem adeunte expirabit legatum.

§. An ſeruo. *Hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. Quum in vnam & eandem perſonam concurrunt iura actoris & rei,confuſio eo modo facta, iudicium tollit,& litem extinguit.Neque.n.fieri poteſt,vt quiſquam aduerſus ſeipſum iudicio conſiſtat. Illud quoque ſciendum eſt, quod paulo iam ante dictum eſt,legata pura a die mortis teſtatoris cedere: conditionalia ab euentu conditionis. His ita præinſpectis,videto nunc rem,quam tractamus. Qui-*

dam moriens hæredem me inſtituit:deinde & Sticho ſeruo meo legatum à me reliquit. Quæritur an recte legatum hoc datum ſit,quoniam in vnam perſonam,iura actoris & rei concurrunt. Ego.n.reus ſum,vt qui ſim hæres: ego rurſus actor ſum,vt qui ſim dominus. Quoniam igitur ius actoris & rei in me concurrit,lis confunditur. Quidā tamen iuriſperiti putant inſpiciendum eſſe: quādo deferatur legatum,hoc eſt,quādo actio prolegato cōpetat,& num eo tempore diuiſæ ſint à ſe inuicem perſonæ hæredis & legatarii. Forte enim quum ſuperuixiſſet teſtator,ego ſeruum meum manumiſi vel alienaui. Nam quoniam tunc diuiſæ ſunt perſonæ, valet legatum. Sin vero tempore mortis teſtatoris, ego ſeruum meum,qui & legatarius eſt, in poteſtate mea habere inueniar, extinctum eſt legatum propter rationem iam dictam. Et id quidem,quum pure datū eſt legatū. Sin autē cōditionaliter relictum eſt, tunc nō mortem teſtatoris,ſed euentū conditionis ſpectamus. Et ſi quidem exiſtens conditio Stichum inuenerit aut liberum aut alterius ſeruum,vtile eſt legatū. Sin aūt hac eueniente,in poteſtate mea inuentus fuerit,non conſiſtit legatū. Et hæc quidem illi. Cæterum quod obtinuit,id fere tale eſt. Nam in legatis cōditionalibus verum eſt,quod iam retulimus ſpectandum eſſe euētum conditionis. In puris aūt vna cū ſcriptura ſui legatū inutile eſt,idq; propter Catonis regulā

qua dicimus: Omnia legata: quæcunque inutilia erant futura, ſi ſtatim a teſtamento facto, teſtator deceſſiſſet: ea neq; ideo conualeſcere, quòd teſtator poſt teſtamentum factum, tam diu ſuperuixerit, vt medio tempore facultatem habuerit hæres ſeruum Stichum vel manumittendi vel alienandi. Etenim ſi teſtator ſimulatq; teſtamentũ fecerat, deceſſiſſet: futurum erat haud dubie: vt ſeruus in poteſtate hæredis inueniretur. Quid autem e contrario, ſi quis moriens ſeruum meũ hæredem inſtituit, & ab eo mihi legatum dedit? Et dubium non eſt, quin hic valeat quod relictum eſt. Nam et ſi ſtatim teſtamẽto facto, teſtator deceſſiſſet: nondũ futurũ erat, vt apud hæredem dies legati cederet. Etenim ſupra quidẽ in proxima ſpecie, vbi hæres dominus erat, & ſeruus legatarius, legatũ ſeruo delatũ, ſtatim et domino acquirebatur. In hac aũt ſpecie, dici non poteſt, legatum domino delatũ, et inſtituto hæredi ſeruo acquiri. Nam hæreditas hic à legato ſeparata eſt, & per hunc Stichum alius hæres effici poteſt. Etenim ſi antequã iuſſu meo hæreditatẽ adeat, eamq; mihi acquirat, in alterius poteſtatẽ trãſlatus ſit, nouo domino acquiret hæreditatẽ. Sin aũt manumiſſus fuerit, adeundo ſibi acquirit hæreditatẽ. Et in his caſibus vtile erit legatum. Diuiſa.n.eſt perſona hæredis, et legatarii. Itaq; vel cum eo ſi manumiſſus adiit, vel cum nouo domino, ad legatum age

re poſſum. Quòd ſi in poteſtate mea permanſerit, iuſſuq; meò adierit, euaneſcit legatum. Quoniam ego & legatarius ex ſcriptura teſtamenti, & hæres per ſerui acquiſitionem inuenior.

ARGVM.

Teſtantium voluntates ſpectari magis, quam ſcripturæ ordinem: ac proinde ex legati atque inſtitutionis præpoſteratione diſpoſitionem non infringi.

Ante heredis inſtitutionem inutiliter legamus. *Et merito, quoniã teſtamẽta vim ſuã ex inſtitutione hæredũ accipiunt. Et ob id veluti caput atq; fundamentũ totius teſtamẽti hæredis inſtitutio eſſe intelligitur. Sic igitur id quod ante hæredis inſtitutionẽ relictũ fuerit, extra teſtamẽtũ eſſe videtur. Hac eadẽ ratione, neq; libertas ante hæredis inſtitutionẽ dari põt. Sed quoniã ſanctiſſimus noſter Imperator abſurdũ putauit eſſe, ſcripturæ quidẽ ordinem ſeruare (quod tamẽ & ipſi veteres vituperabãt) teſtatorũ aũt voluntates aſpernari cõſtitutionem edidit, per quam et hoc vitium emendauit, vt iam liceat & ante hæredis inſtitutionem, et inter medias hæredum inſtitutiones, legatum relinquere, ac* §. *Ante hæredis.*

*Et merito } Quam ſtulte igit tradunt aliqui in arte quã Notariatꝰ vocant: ꝑ ordine ſeruãdũ eſſe, vt prius legata dentur. deinde ad extremũ hæres ſcribatur: Curtius.

multo magis libertatē, vtpote quā leges omnes maximo fauore proſequantur, Et ante *hæredis quidem inſtitutionē, veluti ſi ita in initio teſtamēti dixero, Illi ſolidos centū lego:* aut, Ille *liber eſto, & poſt deinde ſubiungam,* Ille *mihi hæres eſto.* Inter *medias vero hæredū inſtitutiones, quū dico:* Ille *mihi ex ſemiſſe hæres eſto: illi, & illi centū ſolidos lego:* aut Sti*chus ſeruus meus liber eſto: deinde poſt ſubiungā,* et *ſecundum hæredem ex altero ſemiſſe.*

A R G *V* M.

Hec iure hodie ante & poſt hæredis legatariique mortem, ſed & pridie quoque mortis ipſorum, vtiliter legatur.

§. Poſt mortē. *Poſt mortem hæredis, aut poſt mortem legatarii, inutiliter relinquitur legatū: veluti ſi quis dixerit,* P*oſt mortem hæredis illi centum ſolidos lego.* Tunc *enim quādiu ſupereſt hæres, legatum ab eo non petitur: poſt mortem vero eius, ab hærede eius nō petetur.* Id*q; propter regulam, qua dicimus,* A*ctionem, quæ aduerſus nos non cœperit, neque aduerſus hæredes noſtros tranſire.* Idem*que eſt, & in legatario. Nam ſi dixerim,* Primo *quum mortuus fuerit, centum ſolidos lego, non conſtat legatum: quoniam neq; ipſe petere poterit propter verba teſtatoris: neq; hæres eius propter regulā, qua dicimus:* A*ctionē quæ in nobis nō cœperit, neq; in hæredes noſtros tranſmitti.* Item *pridie quàm legatarius aut hæres*

moritur, inutile legatum eſt. Verbi gratia, ſi dixero: Pridiæ quã futurum eſt, vt hæres moriatur, aut quã futurum eſt, vt Titius moriatur, Titio centum ſolidos lego. Incertus enim dies eſt qui pridie mortis ſit. Nã poſt mortem, ad præteritum recurrentes dicimus, diem heſternum pridie mortis fuiſſe: & quoniam id non niſi ex morte cognoſcitur, perinde eſt, quaſi poſt mortem legatum fuiſſet. Verum & hæc Imperator noſter ſanctiſsimus ſimili modo emendari dignatus eſt, legatus ita relictis firmitatem præbendo ad ſimilitudinem fideicommiſſorum. Nam ueteres fideicommiſſa in hunc modum relicta admittebant, & legata calumniabantur. Sic igitur nulla eſt hac in re inter legata & fideicommiſſa differentia: valent enim vtraque.

ARGVM.

In pœnam hodie legari, ac legatum transferri, vel adimi poſſe: niſi, quod legibus vetitum, vel probroſum aut denique impoſsibile ſit, præcipiatur.

Legatũ quoque quod pœnæ nomine relinquitur, aut adimitur, aut trãsfertur, inutile eſt. Pœnæ nomine legari uidetur, quod coercẽdi hæredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid aut faciat aut nõ faciat. Nã quoniã multi quædã ab hæredibus ſuis fieri iubebãt, ac modũ quendã illi pſcribebant viuẽdi et hæredes has uolũtates ſine piculo ac dãno aliquo cõtenebãt: ideo uidentes homies cõtenni iuſſa ac pcepta. §. pœnæ.

ſua, deinceps pecuniariam quandam pœnam excogitauerunt, per quã hæres facere quidq; cogeretur vel cõtra animũ ſuũ. Et dicamus exemplo quid ſit *legatũ pœnæ nomine.* Veluti, *Ille mihi hæres eſto, & filiã ſuam Titio in vxorẽ dato: aut ex contrario, ne dato. Quod ſi cõtra ſententiã meam fecerit, Seio decem ſolidos dato.* Vel etiã ita: *Hæres meus, ſi ſeruũ meum Stichũ alienauerit, aut ex contrario, ſi non alienauerit, Titio decẽ ſolidos dato.* Nõ valet legatũ *propter duas rationes.* Prima eſt, quòd lex improbet *legatum, quod in arbitrio hæredis poſitũ eſt.* Atqui *hic in ipſo eſt, vt legatũ debeat, aut nõ debeat.* Nã ſi *iuſſa teſtatoris fecerit, nihil ſoluit ſin aduerſatus fuerit, obligatur legatario.* Ad hæc, *legata amore legatarii, & ex beneuolẽtia dari oportet, nõ odio hæredis.* Porro adeo *regula hæc quæ dicit:* Legata pœnæ *nomine relicta inutilia eſſe, obtinet: vt multæ extẽt Principũ cõſtitutiones, quibus oſtẽditur, ne Principẽ quidẽ agnoſcere legatũ quod pœnæ nomine ei relictum ſit.* Neq; etiã *ex militari teſtamẽto valet legatũ pœnæ nomine relictũ, quãuis aliæ militũ volũtatẽs in teſtamẽtis ordinãdis, vt Iuriſperiti dicũt, valde obſeruẽtur.* Quinetiã *nec libertas pœnæ nomine relicta, vtilis eſt.* Eo amplius *nec hæredẽ pœnæ nomine vtiliter inſtitui ſcribit Sabinus.* Veluti: *Si quis ita dixerit. Titius mihi hæres eſto, ſi filiã ſuam Seio in matrimonium collocaturus eſt. Quòd ſi Titius fi-*

liam ſuã Seio in vxorẽ nõ dederit, Seius ei cohæres eſto: inutilis eſt Seii inſtitutio. Quam enim moleſtá eſt hæredi legati datio, tã nocebit ei & hæredis adieƈtio: quoniã dimidia hæreditatis aufertur. Sed tantã hanc ſcrupuloſitatem Imperator *noſter ſanƈtiſsimus, parũ ſibi placentẽ generali cõſtitutione ſuſtulit ac iuſsit, ne ea quæ pœnæ nomine relicta ſunt, vel adempta: vel in aliũ tranſlata á cæteris legatis diſtarent, quæ ſine pœna vel dationẽ, vel ademptionẽ, vel tranſlationẽm habẽt: exceptis videlicet iis, quæ vel impoſsibilia ſunt, vel legibus interdiƈta, vel alias probroſa.* Tales *enim teſtatorũ voluntates obtinere, á rõne religioſorũ ſui imperii tẽporũ alienũ eſſe ſanciuit.* Et *impoſsibile quidẽ legatũ eſt,* Veluti, *ſi dixero:* Titio *ſi in cælũ aſcenderit, centũ ſolidos do, lego: & ſi nõ aſcenderit, eos* Primo *lego.* N.ã Titius *hic legatũ cõſequetur.* Aut *ſi ita dixero:* Titio *ſi vxorẽ illius adulterauit, centũ ſolidos lego: et ſi nõ adulterauerit, eos* Primo *lego.* Nã *et hic* Titius *legatũ cõſequetur.* Aut *ita:* Titio *ſi matrẽ ſuã verberauerit, centum ſolidos lego: & ſi non verberauerit, eos centum ſolidos* Primo *lego.* Aut *ſi hunc in modum ademero:* Et *ſi in cælum non aſcenderit, vel vxorem illius non adulterauerit, vel matrem ſuam nõ verberauerit, centum illos ſolidos ei non lego.* Quoniã *& hic inutilis eſt ademptio, vt in prioribus caſibus tranſlatio.* Quòd *ſi neque impoſsibilia ſint,*

quæ legatario iniuncta ſunt, neq; legibus vetita, neque probroſa, tunc et pœnæ nomine facta datio, vel ademptio, aut tranſlatio valet.

De ademptione legatorum.
TIT. XXI.
ARGVM.

Legatum in teſtamento factum, eodem teſtamento aut etiam codicillis adimi, vel in alium quibuslibet verbis transferri poſſe.

ET *in eodem teſtamento, vtilis eſt legatorum ademptio, & in codicillis. Neque intereſt, an contrariis verbis fiat ademptio. Verbi gratia, ſi dixi: Titio centum ſolidos do, lego deinde paulo poſt in eodẽ teſtamento vel in codicillis, adieci negationem non, ſic dicens: Titio centum ſolidos, quæ dari ei iuſſerã, non do, nec lego. Ecce verba hæc contraria dicũtur. Per quæ.n. verba dederã, per eadem adimo, adiecta negatione, non. Nam illi, do hoc non do, contrariũ eſt. Sed & ſi aliis verbis fiat ademptio, valet et ita: vt ſi dixerim, Titio centũ ſolidos lego. deinde dicã, Titio centum ſolidos dari nolo. Poſſumus autẽ & ab alio in alium transferre. Verbi gratia: Seruum meum Stichum Titio reliqui. Poſſum ita dicere; Stichum quem Titio legaui, Seio lego. Dicere autem id poſſumus vel in eodem teſtamẽto, vel in codicillis. Porro tranſlatio tacitã in ſe habet ademptionẽ. Nã legatũ, qđ a Titio ad Seiũ trãsfero, tacite Titio adimo,*

De lege Falcidia,
TIT. XXII.
ARGVM.

Legandi facultas lege xii Tabul liberrima licet fuerit, hodie legis Falcidiæ prouiſione ſupra dodrantem legari nemini conceditur.

Hinc neceſſe eſt dicere de lege Falcidia, per quã modus nouiſſime legatis datus eſt. Nam olim licebat totum patrimoniũ, vel fere totũ, legatis exhaurire, permittẽte id lege duodecim Tabularum, qua ſic cautum erat: Vti quiſque legaſſet, ſuæ rei ita ius eſto. Sed poſtea placuit hanc legandi licentiam coarctare. Id quod & ipſorum teſtatorũ gratia inuentum eſt, ob id, quòd plerunque inteſtati moriebãtur, recuſantibus ſcriptis hæredibus, pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et lata quidẽ eſt poſt hac lex Furia, qua cauebatur, ne cui vltra mille aureos legare liceret. Quod ſi quis maiorẽ ſummam ſibi relictam accepiſſet, quadruplũ eius, quo plus quàm licebat, acceperat, reddebat. Verbi gratia, ſi mille & ducentos aureos acceperat, quadruplum ducentorum reddebat, hoc eſt, octingẽtos. Sed parata huic legi fraus erat. Etenim ſi quis quum quinque millia aureum in bonis haberet, quinque legatariis millenos reliquiſſet, in legem non incidebat, & rurſus tamen eueniebat, vt hæ-

res,qui nihil lucri habebat,hæreditatem repudiaret.Et ita iterum ſubuertebantur teſtamenta. Tertio loco lata eſt lex Voconia,qua cautum erat,ne legatarius plus haberet quàm hæres. Sed tamen & hæc ipſa facile conuellebatur. Nam ſi quis, quum centum ſolidos in bonis haberet, hæredem me inſtituiſſet, & nonaginta nouem legatariis ſingulos ſolidos reliquiſſet, neque legem tranſgrediebatur, & locum tamen faciebat repudiationi. Ob vnũ.n. ſolidum nemo totius hæreditatis onera ſubire ſuſtinuiſſet. Vltimo igitur lata eſt lex Falcidia,quæ totũ defuncti patrimonium in duodecim vncias diuiſit, & vetuit, ne cui vltra dodrantem, id eſt, nouem vncias totorum bonorum legare liceret, ſiue vnus ſit hæres inſtitutus,ſiue plures:ſed vt quadrans,ideſt,quarta pars bonorum apud hæredem hæredeſve maneret.

ARGVM.

Quarta ſuæ inſtitutionis parte quamlibet excedentia facta ſint legata, nemo fraudari debet: ne etiam quidem ſi in nullo cohæres grauatus fuerit.

§. Cũ quæſi tum. *Quidam igitur quum quadringentos ſolidos in bonis haberet, duos hæredes ex æquis partibus inſtituit, Titium & Seium. Legauit autem nominatim à Titio,dicens: Damno te Titi, illi & illi dare res quæ valeant ſolidis ducentis, aut ſolidis centum octoginta. A Seio vero aut nihil ſpecialiter legauit, aut tantula legauit, quæ partem*

eius

eius duntaxat in partem dimidiam minuerent: ſic vt ei adhuc integri ſint centum ſolidi. Aderant legatarii, & cum Titio agebant integra petentes legata. At is, cum exolutis legatis, aut nihil eſſet habiturus reliquum, aut pauca admodum: quartam partem eius partis, ex qua inſtitutus erat, volebat detrahere ſiue deducere, hoc eſt, ſolidos quinquaginta. Ex aduerſo dicebant legatarii, ſatis eſſe factum à teſtatore legi Falcidiæ. Tantum enim dodrantem bonorum legatis eſſe exhauſtum. Coorta igitur hac quæſtione, placuit ſuæ quenque partis, ex qua hæres ſcriptus eſſet, quartam retinere poſſe. Neque ideo ergo, quòd Titius integrum ſemiſſem aut quadrantem habeat, impedimento id erit Titio, quo minus quartam partem ſuæ inſtitutionis retineat. Singulos enim hæredes, quartam partem inſtitutionis ſuæ habere oportet.

ARGVM.

Acceſſio aut imminutio hæreditati iacenti contingens, legatariis quantum ad legem Falcidiam pertinet, vt non prodeſt, ita ne obeſſe quidem poteſt, ſed quod mortis tempore in mortui patrimonio affuit, aut defuit, id ipſis aut lucro aut damno cedit.

Porro quoniam diximus quartam bonorum defuncti integram debere apud hæredem manere, videndum eſt vtro tempore quantitas bonorum defuncti quanta ſit ſpectetur. Mortisne tempore, an aditæ hæreditatis? Et magis placuit, tempus mortis te- §Quãtitas autẽ.

ſtatoris ſpectandum eſſe. Quapropter vſque ad additam hæreditatē ſiue damnum aliquod diminatiove in hæreditate accidit, ſiue quid ei acceſſit, id legatariis quantū ad legem Falcidiam pertinet, neque nocet, neque prodeſt. ſed exitus vtriuſque rei, hoc eſt tum deceſſionis, tū acceſſionis hæredem reſpicit. Veluti in hac ſpecie: Centū aliquis ſolidos in bonis habebat: legauit centum ſolidos. Et in confeſſo eſt, hæredem ex lege Falcidia vigintiquinque potuiſſe retinere, hoc eſt, quartam. Dilata aditione hæreditatis, contigit, vt per ſeruos hæreditarios aliquid hæreditati acquireretur: aut parerent ancillæ, aut ederentur fœtus pecudū. Et tātū hæreditati acceſſit, vt hæres quartā habere poſſit nec egeat lege Falcidia. Verum quū placeat mortis tempus ſpectari, acceſſio, quæ medio tempore facta eſt, hæredis lucro cedit. Quoniā nihilominus quartā centum ſolidorum retinebit, extrinſecus acceſſiones lucrifaciens. Tractemus idem et ex contrario. Quidā quū centū ſolidos in bonis haberet, legauit ſolidos ſeptuaginta quinq;: dubiū non eſt, quin hæres quū ex voluntate teſtatoris quartā haberet, nihil eguerit retentione ex lege Falcidia. Poſt mortem tamen teſtatoris ante aditam hæreditatem vel coorto incendio domus hæreditariæ conſumptæ ſunt, vel facto naufragio merces hæreditariæ perierunt, uel ſerui hæreditarii mortui ſunt, ita vt hæreditas in vigintiquinque ſolidos decreue-

rit,& ad LXV. ſolidos,aut eo minùs veluti ad ſeptuaginta venerit. Hæres vbi adierit ſolida legata ſoluere cogetur. Nã tempore mortis teſtatoris,ex voluntate eius quartã habebat,nec auxilio legis Falcidiæ egebat. Sic igitur in hoc et ſimili caſu nihil lucratur,ſed eſt quando & lædatur. Neque verò indiget: quoniam liberum ei erat damnum hoc non adeundo hæreditatem effugere.Et id in cauſa fuiſſet vt legatarii, quum ſcirent, illo hæreditatem repudiante,ſe nihil ex legatis conſecuturos, cum eo paciſcerentur,vt portione aliqua legatorum ſibi relictorum cõtenti,nihil amplius peterent.Et ita quod lex Falcidia non tribuit, id ratio hæc hæredi præſtaret, propterea quod minitaretur repudiationem.

ARGVM.

Rationem legis Falcidiæ ſic ſubduci expedit,vt primum æs alienum, mox funeris impenſa, ac denique ſeruorum pretia deducta ſubtrahantur. Eius autem quod amplius fuerit,apud hæredem pars quarta remanebit, reliquo legatariis cedente. Quod ſi legata excedant, ſic temperandum eſt, vt hæres quadrantem, dodrantem legatarij reportent.

QVANTITAS autem patrimonii ita ſpectatur. Nam primo deduci oportet æs alienum,defuncti item funeris impenſas, tum pretia manumiſſorum ſeruorum. Tũc demum reliquum ſpectandũ eſt,quantum ſit.Id.n.purum eſſe & verũ patri- §. Cũ autem ratio.

monii putatur, & ex eo quarta pars apud hæredẽ manere debet. Veluti, verbi gratia, in hac ſpecie. Deceſsit aliquis DCCC. ſolidos in bonis habens, legauit CCCC. Debebat creditoribus CC. Serui manumiſsi æſtimantur ſolidis CL. In funus eius impenſi ſunt L. vt iam reliqui ſint CCCC. hoc eſt, ipſa legata. Vt igitur e CCCC. apud hæredem C. manere debent, non vero vt ex DCCCCC. propter deductiones, quas fieri debere dictum eſt Sic igitur tres partes legatariis dabuntur pro rata. Quarta vero (hoc eſt C) apud hæredem manebit. Quum ergo is, qui pure in bonis CCCC. ſolidos habet, CCCC. legat, quarta hoc eſt, C. ſolidi apud hæredem manẽt. Quid ſi CCCL. leget? Octauã retinere oportet. Eſt autẽ octaua pars CCCCL. Habet ergo hæres ex teſtatoris voluntate L. et ex lege, alteros L. Quæ vtraque quartæ quantitatẽ efficiunt. Quod ſi quis D. legarit, quũ CCCC. in bonis haberet, et quidẽ eos D. ſic legarit, Primo C. Secundo C. Tertio, Quarto, Quinto Cẽtenos: tũc quod ſupereſt, deduci debet, hoc eſt, ſingulis legatis quinta pars detrahi, vt ſic ſingulis legatariis relinquantur LXXX. ſolidi Ad extremũ nomine legis Falcidiæ, retinet hæres a ſingulis legatariis XX. ſolidos. Et ita, ipſe quidẽ ſibi conficiet C. ſolidos. hoc eſt, quartam bonorum defuncti: legatarii vero qui quinque numero ſunt, quibuſ q; ſingulis C. legati, erant, ſinguli LIX. habebunt.

De fideicommiſſariis hereditatibus.

TIT, XXIII,

ARGVM.

Docendi methodus recta, hoc exigit, vt ab vniuerſalibus & communioribus ad ſingularia & minus cõmunia initium ſumatur Et quoniã fideicommiſſa, quæ aut ſingularia, aut vniuerſalia ſunt, nulla olim Iuris necesſitate, ſed ſolo hæredis pudore ac fide (vnde nomen contraxerunt) præſtarentur, hodie vt præſtetur, cui relicta ſunt, a iure necesſitas imponitur.

Dictum eſt de legatis, nunc ad fideicõmiſſa trãſeamus. Fideicommiſſorum *quædam ſunt ſingularia, & quædam vniuerſalia*. Oportet *autem prius diſſerere de vniuerſalibus, et ita venire ad ſingularia*. Interea *videamus nonnihil de antiquitate ipſorum*. Et *initio infirma erant omnia fideicõmiſſa; quia nemo inuitus iis præſtabat, quibus dare rogatus erat*. Porro *hinc inuẽta ſunt fideicõmiſſa. Sæpenumero eueniebat, ut ciuis* Romanus *moreretur, habẽs cognatos peregrinos, quibus neque hæreditas, neq; legata relinqui poterãt, propterea quod diuerſæ ciuitatis eſſent*. Vocabant *hic ergo ciuẽ aliquem* Romanũ, *qui hæres ipſi ex teſtamẽto eſſe poſſet, quod eum ſibi beneuolum & fidũ futurum ſperaret: eumq; hæredem ſcribebat, ac rogabat extra teſtamentum, vt uel hæreditatem totã, vel partẽ eius; vel certas res*

illi peregrino reſtitueret. Et *in ſcripti hæredis ſitum erat arbitrio, daret ea, an non daret.* Neque.n.*vllũ iuris erat vinculum, quo facere id cogeretur, ſed tãtum pudore & fide eorum, qui rogabãtur, tota res continebatur.* Vnde.ſ.& *fideicommiſſa appellata ſunt.* Atque *hæc antiquiſsimis temporibus in vſu fuerunt.* Poſtea D. *Auguſtus primus, ſemel atque iterũ gratia eorum motus, quibus quum peregrini eſſent, tali a fideicommiſſa relicta erãt (interdum.n. ei notæ huiuſcemodi perſonæ, aut in magno pretio erant, ob eruditionem forte, aut alias excellentiores naturæ aut fortunæ dotes) vel etiam quia per ipſius ſalutem ſæpe hæredes rogati, iuſiurandum ſuum contemnebant, vel ob inſignem quorundam perfidiã.* Interdum.n. *diues aliquis rogatus erat pauperibus liberis & adhuc teneris, vel ſenio confectis parentibus defuncti reſtituere, & tamen fidem rumpebat.* Iuſsit ergo Conſulibus *vt authoritatem ſuam interponerent, & eum qui rogatus eſſet, cogerent ad reſtitutionem.* Id *quum iuſtum admodum videretur, et gratum eſſet in vulgus, paulatim in iuriſdictionem & neceſsitatem conuerſum eſt.* Ac *tantus poſtmodum fauor eſt factus fideicommiſſorum, vt proceſſu tẽporis et propriùs* Prætor *petendis fideicõmiſsis crearetur, qui fideicõmiſſarius appellatur.*

ARGVM.

Hæredem in vniuerſum inſtitui, vt vniuerſale

ſideicommiſſum efficax ſit, neceſſe eſt, qui non de partem modo, verum de tota hæreditate capaci reſtituenda grauari poteſt

Enarata ſideicommiſſorum antiqua origine, dicamus de iis quæ, per vniuerſitatem relinquuntur. §. *In primis.*

Vt igitur ſideicommiſſum vniuerſale valeat, neceſſe eſt in primis eſſe aliquem qui directo hæres in teſtamento inſtituatur, & is alteri rogetur hæreditatem reſtituere. Alioqui inutile eſt teſtamentum, in quo nemo hæres inſtituitur. Si quem igitur hæredẽ inſtituam: dicens. L. *Titius hæres mihi eſto. poſſum adiicere & dicere:* Rogo te L. Tite, *vt quum primũ poteris hæreditatem meam adire, eã* C. Seio *reddas & reſtituas. Poſſum igitur hæredem rogare, & de parte reſtituenda, non ſolum de tota hæreditate.* Relinquitur *autẽ et pure, et ſub conditione, et ex certa die, veluti,* Poſt *biennium, quã mortuus fuero.*

ARGVM.

Hæreditatis reſtitutione, hæredis nomen, quod inhærere cœpit, reſtituens non perdit, quanquam ab eo actiue ac paſsiue in legatarium permeent actiones.

Si quis hæres inſtitutus, & rogatus hæreditatem reſtituere, eam reſtituerit; nihilominus hæres permanet: quoniam nomen hæredis iam ei inhæſit. Is vero, qui hæreditatem recepit, primis quidem temporibus emptoris vicem habebat, poſtea autem interdum hæredis, interdum legatarii. Et dicamus prius de emptore. Quoniam igitur abſur- §. *Reſtituta.*

dum videbatur hærede onera hæreditatis agnoſcere, fideicommiſſariũ vero in lucro verſari, ideo placuit imaginariam venditionem fieri, & ita hæres vno numo totam addicebat hæreditatẽ. Ac quedã *inter hæredem et legatariũ ſiue fideicommiſſarium interponebantur ſtipulationes, quæ vocabantur* Em*ptæ & vẽditæ hæreditatis.* Stipulabatur.n. *hæres à fideicommiſſario, hunc in modum:* Spondes *fideicommiſſarie, ſi quid creditor hæreditarius a me exegerit, id mihi reddere, aut defendere me, & me indẽnem præſtare?* Et *dicebat fideicõmiſſarius:* Spondeo. *Deinde ſtipulabatur & fideicommiſſarius ab hærede, hunc in modũ:* Spondes *hæres, ſi quid ab hæreditario debitore exegeris, id mihi præſtare: aut etiam actiones mihi cedere, vt eas procuratorio nomine intentare poßim?* (Quis *aũt ſit procurator infra docebimur.*) Et *dicebat hæres:* Spondeo. Sed *cũ hac re ita ſe habẽte, hæres, qui iudicium fugere ſtudebat, in duplices lites incideret: quoniã et cũ creditore hæreditario iudiciũ excipere cogebatur, et rurſum agere cum fideicommiſſario ex ſtipulatione, vt reciperet quod ſoluiſſet: ideo tẽporibus* Neronis, Trebellio Maximio et Anneo Seneca C O S S. *Senatuſconſultũ factũ eſt, quo cauetur, vt ſi cui hæreditas per fideicommiſſum relicta et reſtituta foret, oẽs actiones, quæ* Iure Ciuili *hæredi & in hæredem competerent, hæ ad fideicommiſſariũ, & aduerſus fideicom*

miſſarium tranſirent. Et deinde Prætor S. C. hoc ſubſequens vtiles actiones, id eſt, obliquas fideicōmiſſario & in fideicōmiſſarium dedit, perinde qua ſi ipſe hæres eſſet. Vt is, qui cum eo ageret, perinde atque ſi hæres foret effectus, diceret, Si apparet hūc dare oportere, Ecce hic vicem hæredis obtinet.

ARGVM.

Fideicommiſſum ſiue particulare, ſiue vniuerſale reſtituere rogatus, Pegaſiani Senatuſconſulti beneficio quadrantem detrahere poterat, apud quē (niſi aliter fideicommiſſario prouiſum foret) ne quaſi inane illi hæredis nomen ineſſet, actiones tum actiuæ, tū paſſiuæ, vt permanerent, lege cautum fuit.

Sed quia quum hæc ita ſe haberent, hæredes ſcripti totam fere, vt plurimū, hæreditatem reſtituere rogati, ob nullum aut minimum lucrum adire recuſabant, ſed eam repudiabant atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: ideo poſtea Veſpaſiani temporibus Pegaſo & Puſione COSS. factū eſt S.C. Pegaſianum: quo cauetur, vt ei, qui rogatus eſſet hæreditatem alii reſtituere, perinde liceret quartā partem retinere, atq; ex lege Falcidia quartā partem ex legatis retinere conceſſum eſt. Neque vero tantū in immenſis fideicōmiſſis vniuerſalibus, ſed etiā in iis per quæ ſingulæ res relinquuntur, retētio hæc permiſſa eſt. Quod.n.in immenſis legatis eſt lex Falcidia, id in immēſis fideicōmiſſis eſt S. C. Pegaſianum. Poſt hoc aūt S.C. hæres ſolus oneribus

§. Sed quia hæredes.

hæreditariis ſubiiciebatur, non autem fideicõmiſſarius. Sed *poſtea placuit fideicommiſſarium eſſe loco legatarii partiarii, id eſt, eius legatarii, qui partem dimidiam acciperet*. Nam *erat olim quintum genus legati, & vocabatur* Partitio. Relinquebatur *autem hunc in modum :* Titius *mihi hæres eſto, & hæreditatem meam cum Seio in dimidia portione diuidito*. Ad *extremum interponebantur inter eos tales ſtipulationes.* Hæres *ita ſtipulabatur a legatario :* Spondes *legatarie, ſi conuentus viginti ſolidos ſoluero, eorum mihi dare dimidium?* Et *dicebat:*Spondeo. Et *rurſum legatarius ſtipulabatur ab hærede ſic:* Spondes, *ſi a debitore hæreditario conſequutus fueris viginti ſolidos, eorum mihi dare dimidium, hoc eſt, decem ?* Et *dicebat:* Spondeo. Et *vocabatur hæc ſtipulatio partis & pro parte.* Ad *ſimilitudinem igitur legatarii partiarii, ſtipulatio intercedebat inter hæredem & fideicommiſſariũ.* Et *hæres ita ſtipulabatur:*Spõdes, *fideicõmiſſarie, ſi creditor hæreditarius quadraginta à me ſolidos exegerit, dare mihi triginta:*Et *fideicõmiſſarius ſtipulatur ſic :* Spondes *hæres, ſi à debitore hæreditario quadraginta ſolidos conſequutus fueris, dare mihi triginta?*Et *dicebat,*Spõdeo. Et *hoc modo fideicõmiſſarius per vniuerſitatẽ, vicẽ ſuſtinebat legatarii.*Et *neceſſe erat, damnũ et lucrũ hæreditariũ inter hæredẽ & fideicommiſſariũ cõmune eſſe pro rata.* Voca

bātur aūt hæ ſtipulationes, Ex parte & pro parte. 333

ARGVM.

Qui ex defuncti voluntate apud ſe quartam, aut ea amplius habet reliquum hæreditatis fideicōmiſſario reſtituere ex ſenatuſc. Trebell compellitur: at ſupra dodrantem reſtituere iuſſus quadrantem minime habens, omnes apud ſe, niſi aliud cum fideicommiſſario actum ſit, actiones retinet. quod tum demū verum eſt, ſi ſponte adierit hæreditatem: ſi uero ex Trebelliano coactus, in fideicommiſſariū commigrāt actiones. §.Ergo.

Ergo, *vt rem in pauca conferamus, ſi quidem dodrantem, id eſt, nouem vncias, aut minorem ſummā, hæres rogatus ſit fideicommiſſario reſtituere, & apud ſe ex voluntate defuncti quartā aut plus quarta habeat, tunc ex* S. C. Trebelliano *reſtituitur hæreditas: & in tres quidem partes fideicommiſſarius vtili actione vel conuenitur, vel experitur.* In *quartā vero, hæres directa actione experitur aut conuenitur.* At *ſi plus quā dodrantem, ſiue nouē vncias, veluti decē aut vndecim vncias, uel & totam hæreditatem fideicommiſſario reſtituere rogatus ſit hæres, neq; quartā ex voluntate teſtatoris habeat, locus eſt* Pegaſiano S. C. *et hæres ſua volūtate (cur aūt dicā* Sua *volūtate, poſt diſcemus) ſemel addita hæreditate, ſiue retinuerit quartā, ſiue retinere noluerit, ipſe vniuerſa onera hæreditaria ſuſtinet.* Sed *quarta quidē retēta, inter eū et fideicōmiſſariū ſtipulationes partis et p parte interponebātur.*

ad ſimilitudinẽ hæredis & partiarii legatarii. Si uero totã hæreditatẽ reſtituiſſet, ceſſabat S.C. Trebel-*lianum, quoniã quartã hæreditatis ex voluntate defuncti apud hæredẽ eſſe non videbat.* Ceſſabat & Pegaſianũ, *quoniã hæres quartam retinere nõ voluerat quidem.* Atque *ideo neque ſtipulationes partis et pro parte locũ habebant.* Tandem *igitur omni ceſſante auxilio, ſtipulationes emptæ & venditæ hæreditatis interponebantur.* Et *hæc quidem quũ quis ſua ſponte hæreditatem adierit.* Sed *ſi ſcriptus hæres hæreditatẽ adire recuſet, ob id quod dicat eam ſibi ſuſpectã eſſe quaſi damnoſam, cauetur* S.C. *Pegaſiano, vt fideicommiſſarius* Prætorẽ *adeat, & vt* Prætor *iubeat hæredẽ adire hæreditatẽ, ac totã fideicõmiſſario reſtituere.* Et *omnes actiones ab hærede in vniuerſum ad fideicõmiſſariũ et cõtra fideicõmiſſariũ tranſeunt, perinde atque ſi ex* S.C. *Trebelliano reſtitutio facta fuiſſet.* Atque *in hoc caſu, concurſus ſit amborũ* S.C. Et *Pegaſianũ quidẽ, ſcriptũ hæredẽ adire cogit, Trebellianũ vero transfert actiones.* De*nique nullis hic ſtipulationibus opus eſt, quia ſimul et ei qui hæreditatem reſtituit, ſecuritas datur, quũ non conueniatur amplius: & qui hæreditatem recipit, in tuto eſt, quum omnes ipſe actiones habeat.*

ARGVM.

Senatuſconſulto Pegaſiano tandem hodie reiecto, eiusque authoritate Trebelliano attributa, hæreditas

tes per fideicommiſſum relicta ex S C. Trebel. reſtituuntur, ita vt pro virili actionibus inter hæredem ac fideicommiſſarium diuiſis, quarta apud reſtituentem permaneat. Quod ſi hæreditatem hæres ſuſpectam habens adire nolit, ex Trebelliano hodie, olim ex Pegaſiano actionibus in fideicommiſſarium deuolutis, adire cogebatur.

Sed quia ſtipulationes ex S.C. Pegaſiano deſcendentes, & ipſi antiquitati diſplicebant, ac quibuſdā caſibus excellentiſsimus Iuriſconſultorum Papinianus eas captioſas vocat: & Imperatori noſtro ſanctiſsimo ſtudiū eſt, ſimplicia potius, quam difficultatis plena iura facere: ideo omnibus ſimilitudinibus & differentiis vtriuſque S.C. ad ſe relatis conſtituit, ac placuit exploſo S.C. Pegaſiano quod poſtea ſuperuenit, omnē authoritatē Trebelliano. S.C. præſtare, vt ex eo fideicōmiſſariæ hæreditates reſtituantur, ſiue ex voluntate teſtatoris quartā habeat hæres, ſiue plus, ſiue minus, ſiue nihil penitus. Quū enim ſcriptus hæres aut totam hæreditatem, aut ſupra dodrātem reſtituere rogatus fuerit, liceat ei vel quartam totam vel quod quartæ deeſt, ex conſtitutione Imperatoris noſtri retinere: aut quod ſoluerit repetere actionibus pro rata inter hæredem & fideicommiſſarium ex S. C. Trebelliano diuidendis. Sin vero totam hæreditatem ſponte reſtituerit hæres omnes actiones fideicommiſſario & contra fideicommiſſarium dabuntur. Sed illud etiam quod §. Sed quia ſtipulationes.

præcipue cautum erat S.C. Pegaſiano, piiſſimus noſter Imperator conſtitutione ſua ad Trebellianum transpoſuit. Satis enim ex iis, quæ paulo ante diximus, noſti, heredem quando hæreditatem vt ſuſpectam adire recuſabat, cogi ſolitum ex Pegaſiano S.C. vt adiret, & omnes actiones ad fideicommiſſarium tranſiiſſe. Hoc igitur iam ex ſolo S.C. Trebelliano fiat, & coactus hæres adeat, & volenti fideicommiſſario hæreditatem reſtituat, nullo damno aut commodo apud hæredem remanente.

ARGVM.

Quot in toto, quo ad ipſum totum ſancitum eſt, idem in parte, quo ad partem ipſam cenſendum eſſe.

§. Nihil autem. Quæcunque tibi dicta ſunt de hærede, qui ex aſſe, id eſt, in ſolidum inſtitutus eſt: eadem tibi dicta intellige, etiam quum quis ex parte aliqua, vt puta ex ſemiſſe, hæres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partē partis reſtituere rogatus eſt. Nam & hic eadem obſeruari Imperator noſter ſanctiſſimus iuſſit, quæ in totius hæreditatis reſtitutione diximus.

ARGVM.

Qui hæreditatem, quarta non ex teſtantis voluntate deducta reſtituit, pro virili cum fideicommiſſario eidem onera, & actiones communicantur: quod ſi ex teſtantis voluntate præceperit, quantuncunque ſit quod præceptum eſt, actionibus omnino in fideicommiſſariū tranſeūtibus nullis obſtringitur oneribus.

Aliquis moriens hæredem mei inſtituit, deinde ita dixit: Rogo te, *vt accepto, vel præcepto fundo illo, aut alia quauis re (finge autem fundum hunc quartam hæreditatis continere) hæreditatem meam illi reſtituas .* Et *in hac ſpecie* S. C. Tre*belliano locus eſt, perinde atque ſi dixiſſet :* Rogo *te, vt quarta hæreditatis retenta, reliquum reſtituas,* Sed *in illo differentia eſt, quòd quum præcepta aliqua re, quarta apud hæredem manet, in ſolidum ex* S. C. Trebelliano *actiones ad fideicommiſſarium & contra fideicommiſſarium transferuntur : & res, quæ apud hæredem remanet, ſine vllo onere remanet, quaſi legato relicta. Quum vero non in re aliqua, ſed in iure habet hæres quartam : dixit enim forte teſtator,* Retenta *quarta hæreditatem meam reſtitue, ſcinduntur actiones, & pro dodrante, id eſt, in tres partes, fideicommiſſarius vtili actione (quam & obliquam vocant aliqui) agit, & cum eo agitur: pro quadrante autem ſiue in quartam cum hærede directa agitur, & ipſe directa agit: etiam ſi maxime hæres ſcriptus, qui vna aliqua re præcepta ſiue deducta, hæreditatem reſtituere rogatus eſt, in ea parte, quam deducet, maximam partem hæreditatis habeat.* Veluti, *ſi forte quum tota hæreditas eſſe quadringentorum ſolidorum, hæres iuſſus eſt fundum retinere, qui ducenti: quinquaginta ſolidis valeat.* Nam *et ita, in ſoli-*

§. Si quis vna.

dum actiones fideicommiſſario & aduerſus fideicommiſſariū competunt. Et neceſſe eſt hic fideicommiſſario ſecum deliberare, num expediat ſibi fideicommiſſum ſuſcipere. Eadem dicimus, & ſi duabus pluribusve rebus, aut certa aliqua quantitate deducta hæres hæreditatem reſtituere rogatus ſit. Nā et hic ſi quarta aut etiam plus quarta, in certis illis rebus, certave illa quantitate ſit, ex Trebelliano S.C. *ad fideicommiſſarium actiones in ſolidum tranſeunt. Quæ de eo dicta ſunt, qui ex aſſe.i.in ſolidum hæres inſtitutus, & certa re certisve rebus, deductis ſiue præceptis, alteri rogatus eſt hæreditatem reſtituere: etiam tunc intelligimus, quum quis ex parte hæres inſtitutus, inſtitutionem ſuam certa aliqua re vel rebus retentis, rogatus eſt reſtituere.* Nam *& in hac ſpecie, in ſolidum eius partis actiones ad fideicommiſſarium tranſibunt.*

A R G *V* M.

Fideicommiſſa non ex teſtamēto ſolū, ſed ab inteſtato quoque: legata uero nō, niſi ex teſtmō relinquūtur.

§.Præterea. Porro autem non ſcriptum tantùm hæredem fideicommiſſo, *quod per vniuerſitatem relinquitur, onerare poſſumus, ſed etiam eum, qui ab inteſtato, legitimo iure aut honorario, ad ſucceſſionem noſtram venturus eſt, forte quòd cognatus fuerit, dicentes:* Rego te, *qui mihi aut iure legitimo hæres es, aut iure* Prætorio *bonorum poſſeſſor, vt*

hære

vt hæreditatem totam, aut partem eius aut etiam fundũ illum, aut ſeruos, aut tot ſolidos illi reſtituas, quum alioqui legata, ex teſtamẽto ſolum non etiã ab inteſtato relinqui poßint. Sic igitur eſt hæc differentia inter legata & fideicommiſſa, quòd legata ſolum ex teſtamento relinquantur, fideicommiſſa etiam ab inteſtato. Poſſum autem hærede Primo inſtituto, ac rogato hæreditatem Secundo reſtituere, Secundum quoque rogare, vt rurſum totam hæreditatem, quam ſuſceperit, vel partem eius Tertio reſtituat, aut etiam Tertio rem illam præſtet.

ARGVM.

1 *Fideicommiſſum hæredis arbitrio, de ipſius fide cõfiſus, ſi citra iuris obſeruationem teſtator reliquerit, nec hæres teſtantis expectationi faciat ſatis, aut fideicommiſſum non relictum eſſe iurare, aut omnino ſoluere compellitur: quem iuris obſeruatio neglecta, ſi ea tandem conf ſſus vti velit, nihil releuat.*

Quoniam autem, ſicut in initio huius tituli dictum eſt, incunabula ipſa et proœmia fideicommiſſorum à fide hæredis pendent, atque ex ea re & nomen & ſubſtantiam ſumpſerunt: ideo D. Auguſtus ea quæ olim in arbitrio ſita erant, ad iuſtam præſtandi neceßitatem deduxit. At Imperator noſter, haud ita longo ab hinc tempore, prædictum D. Auguſtum ſuperare contendens, ex facti contingentia, quod ad ſacras ipſius aures Trebonianus Quæſtor retulit, conſtitutionem emiſit, per quam diſpo- §. Et quia.

ſuit, vt ſi quis ſine ſcriptura fideicommiſſum ab hærede ſuo reliquerit, aut vniuerſale aut ſpeciale, & neque id ex ſcriptura planum fieri poſſit, neque ex quinque teſtium teſtimonio, quorum præſentia fideicommiſſo cōſtituendo ſufficit (nam aliquando minor numerus teſtiū, aut omnino nullus teſtis affuit) tunc ſiue pater eſt, qui à filio hærede fideicōmiſſum relinquit, ſiue alius quiſpiam qualiſcunque is ſit ſi hæres animi perfidia, id quod fidei ſuæ creditū commiſſumque eſt, recuſat adimplere negando, ac dicendo nullā rem ita eſſe ſubſequutam: fideicommiſſario contra hæc renitente, liceat fideicommiſſario (quùm prius ipſe de calumnia iurarit, ideſt, ſe non animo calumniandi iuſiurandū deferre) cogere hæredem, ut iuret nullum relictum eſſe fideicōmiſſum. Et ſi iuſiurandum hæres recuſauerit, cogatur ad fideicommiſſi vel vniuerſalis vel ſpecialis ſolutionē: ne vltima teſtatoris depereat voluntas, qui rem totam fidei hæredis concredidit. Sed & ſi à legatario fideicōmiſſariove hunc in modū fideicommiſſum relictum fuerit, eadem obtinento. Et legatarius negans quicquam relictum eſſe: nihil relictū eſſe, iurato: aut recuſans, fideicōmiſſum ſoluito. Quod ſi is, qui fideicommiſſo oneratus eſt, confiteatur quidem fideicommiſſum à ſe relictum eſſe; ſed ad iuris obſeruationem confugiat dicendo, quinque teſtes in relinquendo fideicommiſſo non interueniſſe: frigida

friuolaq́; erit cauſificatio hæc, & ipſe dubio procul fideicommiſſum ſoluere cogetur.

De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Res non ſolum per vniuerſitatem in fideicommiſſum deduci, ſed & ſpeciatim, nec ab hærede tantum, verum ab legatario quoque relinqui poſſunt.

Non ſolum per vniuerſitatem, vt iam dictum eſt fideicommiſſa relinqui poſſunt, ſed etiam ſpecialia, & ſingulæ res veluti fundus, ſerui veſtis, argentum numi. Poteſt etiam ipſe hæres rogari, vt id alicui reſtituat, aut etiam legatarius, quamuis à legatario legatum relinqui non poſsit.

ARGVM.

Teſtatoris, hæredis, legatarij, ac denique fideicommiſſarij res, per fideicommiſſum relinqui poſſunt: nemini tamen oneris plus, quam honoris adyciatur. Quod ſi res aliena in fideicommiſſum deducta ſit, aut eadem, aut ipſius æſtimatio præſtabitur.

Relinquimus autem per fideicommiſſum non ſolum res noſtras, ſed etiam hæredis, & legatarii & fideicommiſſarii. Porro non ſolum rogari quis poteſt, vt eam rem: quæ ipſi relicta eſt, alteri reſtituat, ſed etiam aliam ſiue ipſius eſt, ſiue aliena. Si §. poteſt.

enim fundum tibi relinquam, rogare te poſſum, vt hunc ipſum fundum, aut domum pro fundo alteri reſtituas: nec intereſt, tua ſit domus illa, an aliena, dũ tamen hoc ſcilicet; obſeruetur, ne quiſquam plus alteri præſtare rogetur, quã ipſe percipit. Quod enim plus in fideicommiſſo eſt, inutile eſt; veluti, Centum ſolidos tibi reliqui, & fideicommiſſo centum decem ſolidorum oneraui te; in eo, quod amplius eſt, non conſiſtit fideicommiſſum. Porro quum res aliena per fideicommiſſum, relinquitur, neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, & hanc reſtituere, Aut enim redemptã dat fideicommiſſario, aut ſi non poteſt redimere, æſtimationem eius præſtat.

ARGVM

Libertas per fideicommiſſum alieno, nedum proprio ſeruo relinqui poteſt.

6. Libertas Enimuero nõ pecuniaria tantum fidecõmiſſa relinquere poſſumus, ſed etiã libertatem per fidecomiſſum dare permiſſum eſt. Poſſum, n. hæredem meum rogare, vt ſeruum illum meum manumittat: aut etiam legatarium vel fideicommiſſarium. Nec intereſt, de meo ſeruo eos rogem, an de ſeruo hæredis, legatariiue, an cuiuſlibet alterius. Dicere, n. poſſum: Rogo te hæres aut legatarie, vt hominem illum tuũ aut Meuii ſeruum manumittas. Cogetur enim hunc redimere, & libertate donare. Quod ſi dominus eũ nolit vendere (quoniam nec cogitur) ne quis extin-

qui dixerit fideicõmiſſariam libertatem, ſed interim in pendenti eſt, & differtur. Et ſi quando fieri poterit, dabitur libertas. Nam ſi is, qui rogatus eſt, quouis modo dominus eiuſcemodi ſerui factus fuerit, manumittere eum cogitur. Et hæ quidem tunc procedunt, quum ſerui dominus, nihil ex teſtatoris iudicio habet. Nam ſi quid ex defuncti voluntate percepit, omnino ſeruum vendere cogitur.

ARGVM.

Libertas, cui per fideicommiſſum relicta eſt, is manumiſsione ſecuta, manumittentis libertus efficitur: quod ſi directo relicta ſit, teſtantis ſit, Orcinusque dicitur. libertas autem directa ex teſtamento ſeruo competere, non hæredis beneficio cenſetur.

Si ſeruo meo fideicommiſſariam libertatem relinquam: manumiſſus libertus meus non fit, ſed eius qui manumiſerit, hoc eſt, eius qui factum manumiſſionis addiderit. Quòd ſi directam libertatem ſeruo meo reliqui, veluti ſi dixi: Stichum liberum eſſe iubeo, aut Stichus liber eſto: libertus meus erit Stichus. Vocatur autem is apud Iuriſconſultos Orcinus libertus Illi autem tantum ſeruo meo directam libertatem relinquere poſſum, qui vtroq; tempore meus fuerit, & quum teſtamentum facerem, & quum diem obirem. Tunc autem directo relinqui videtur libertas, quum neminem alium rogat teſtator libertatem præſtare, ſed ipſe velut ex teſtamento ſuo libertatem ei vult deferri. §.Qui autẽ.

ARGVM.

Quibus verbis fideicommiſſa vſus concipi voluerit.

§.Verba. *Sunt autem & verba quædam in vſum fideicōmiſſorum inuenta. Ac multa quidem, ſed hæc maxime in communi vſu hominum verſantur: peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo. Quæ & ſingula per ſeſe dicta, & omnia ſimul in vnum congeſta, parem vim obtinent.*

De codicillis.

TIT. XXV.

ARGVM.

Codicillorum inuentio ac neceſsitas.

Dicamus nunc de codicillis. Sunt autē codicilli, eorum, qui in teſtamento teſtatoris voluntati deſunt, ſupplementum. Videtur autem non ab re futurum, ſi de antiquitate & origine codicillorum nonnihil diſſeramus. Ante Auguſti tempora, codicillorum confectio in vſu non erat. Primus eos L. Lentu*lus inuenit, & in cōmunem vitā induxit.* Hic *enim* Lentulus *Romæ teſtamento facto, hæredes filiam ſuam &* Auguſtum Cæſarē, *& alios quoſdam inſtituerat, ac ſcripſerat in eo teſtamento ita: Si quos poſthac codicillos fecero, firmi & vtiles ſunto; hoc eſt, futuros codicillos confirmauit.* Deinde *in* Africā *profectus, quum dies extremus inſtaret, codicillos ſcripſit, in quibus rogabat* Auguſtum, *quem ſibi ex*

parte hæredẽ ſcripſerat, vt faceret aliquid. Velut, ut alicui domum ædificaret, aut ſimile quippiam. Reliquit autem & fideicommiſſa ac legata quibuſdã nominatim à filia ſua. Lecto poſt mortẽ Lentuli teſtamẽto, et allatis codicillis, Auguſtus Cæſar ex perſona ſua, ea quæ Lentulo placuerant impleuit, ſed et cæteri deinceps, cohæredes, Auguſtus ſequuti fideicommiſſa præſtiterunt. Filia quoq; Lentuli ea, quæ nominatim ab ipſa relicta erant legata, iis, qui capere nõ poterant, exoluit. His ita conſequutis, fama eſt D. Auguſtum conuocaſſe ſapientiſſimos quoſque eius tẽporis viros, inter quos & Trebatium, cuius tunc in legali diſciplina maxima erat authoritas, ac quæſiuiſſe præſentibus iis, an vſus codicillorum recipi poſſet, et an à iuris ratione non abſonans eſſet. Hæc quum Auguſtus quæſiſſet, perhibent Trebatium Auguſto dixiſſe, vtiliſſimum et neceſſariũ eſſe Romanis codicillorũ vſum, propter magnas et longinquas peregrinationes, quæ apud veteres ob exorientia vndique bella frequentes erant. Vt ſi quis teſtamentũ facere non poſſet, iis deſtitutus, quæ ad eam rem requiruntur, codicillos facere poſſet. Poſt illa igitur tempora; quum & Labeo Iuriſconſultus moriens codicillos feciſſet, iam nemini dubium erat quin codicilli iure optimo admitterentur.

ARGVM.

Codicillos ab inteſtato, nedum in teſtamento

conſici poſſe, quos tum demum olim vtiles eſſe conſtabat, facto, teſtatore ſuperſtite, teſtamento, ſi in eo ſpeciatim confirmationem accepiſſent: hodie verò etiam nulla de eo expreſsione facta confirmati videntur, niſi teſtator contra ſenſiſſe oſtendatur.

§. Nó tãtũ. *Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos ſcribere, ſed etiam inteſtatus quis decedens fideicommiſſa in codicillis relinquere poteſt. Quòd ſi quis quum a codicillis ſcriptis ſuperuixiſſet teſtamentum poſtea fecerit, codicillos antea ſcriptos negat* Papinianus *valere, niſi ſpecialiter in teſtamẽto eos confirmarit, dicendo:* Codicillos ante *teſtamentum meum factos, valere volo. Et hæc quidem* Papinianus. *Sed* D. *Seuerus et Antoninus reſcripſerunt, fideicommiſſa in codicillis ante teſtamentum ſcriptis relicta, nihil obſtare quo minus peti poſsint; quamuis non ſequuta confirmatione, niſi oſtendatur teſtator ab iis, quæ in codicillis ſcripſerat, receſsiſſe.*

ARGVM

Codicillis vt non datur, ita nec directo adimitur hæreditas: ſed nec pure inſtituto, conditiō adiici, aut ſubſtitutio fieri poteſt, fideicommitti certe poteſt. Præterea, vt quiſque volet, plures aut pauciores codicillos facere poteſt, quibus teſtium quinque ſat erit fides

§. Codicillis. *Eſt autem generalis regula quæ dicit:* Non poſ*ſum codicillos faciens dicere,* Ille *mihi ſit hæres: aut ſcribere,* Filius *meus exhæres eſto, ne qua confuſio*

inter teſtamentum & codicillos fiat, & iura eorum diſcerni nequeant, Hæc enim in teſtamentis fiunt. Sic igitur, vt dictum eſt, neq; exhæredare, neq; hæredem inſtituere in codicillis poſſumus. Fideicommiſſ*ariam vero hæreditatem relinquere poſſumus.* Porro *in tantum obtinet dicta regula, vt ſi primum pure hæredem inſtituero, non poſſim in codicillis conditionem ei iniicere, & dicere:* Hæres mihi eſto, *ſi nauis ex Aſia venerit.* Nam *ſi conditionem recipimus, eueniet, vt conditione non exiſtente, teſtator videatur, per adiectionem conditionis,* Primo *hæreditatem adimere.* Præterea *nec hæredi directo in teſtamento inſtituto, ſubſtituere in codicillis poſſumus, & dicere: Si* Primus, *quem mihi hæredem in teſtamento inſtitui, hæres mihi non erit,* Secundus *mihi hæres eſto.* Et *vnos autem & plures licet codicillos facere.* Sed *& in ſcribendis codicillis, nullam in ſcriptura eorum ordinationis ſolennitatem deſideramus, ſicut in teſtamento dicimus, inſtitutionē præcedere ſolere.* Ad *hæc & illud ſciendum eſt, quinq; tantum teſtes hic ſufficere.*

confici poſſe, quos tum demum olim vtiles eſſe conſtabat, facto, teſtatore ſuperſtite, teſtamento, ſi in eo ſpeciatim confirmationem accepiſſent: hodie verò etiam nulla de eo expreſſione facta confirmati videntur, niſi teſtator contra ſenſiſſe oſtendatur.

§. Nõ tãtũ. *Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos ſcribere, ſed etiam inteſtatus quis decedens fideicommiſſa in codicillis relinquere poteſt. Quòd ſi quis quum a codicillis ſcriptis ſuperuixiſſet teſtamentum poſtea fecerit, codicillos antea ſcriptos negat* Papinianus *valere, niſi ſpecialiter in teſtamẽto eos confirmarit, dicendo:* Codicillos ante *teſtamentum meum factos, valere volo.* Et *hæc quidem* Papinianus. Sed D. *Seuerus* et *Antoninus reſcripſerunt, fideicommiſſa in codicillis ante teſtamentum ſcriptis relicta, nihil obſtare quo minus peti poſſint; quamuis non ſequuta confirmatione, niſi oſtendatur teſtator ab iis, quæ in codicillis ſcripſerat, receſſiſſe.*

ARGVM.

Codicillis vt non datur, ita nec directo adimitur hæreditas: ſed nec pure inſtituto, conditio adiici, aut ſubſtitutio fieri poteſt, fideicommitti certe poteſt. Præterea, vt quiſque volet, plures aut pauciores codicillos facere poteſt, quibus teſtium quinque ſat erit fides

§. Codicil- lis. *Eſt autem generalis regula quæ dicit:* Non *poſſum codicillos faciens dicere, Ille mihi ſit hæres: aut ſcribere, Filius meus exhæres eſto, ne qua confuſio*

inter teſtamentum & codicillos fiat, & iura eorum diſcerni nequeant, Hæc enim in teſtamentis fiunt. Sic igitur, vt dictum eſt, neq; exhæredare, neq; hæredem inſtituere in codicillis poſſumus. Fideicommiſ*ſariam vero hæreditatem relinquere poſſumus.*Por*ro in tantum obtinet dicta regula, vt ſi primum pure hæredem inſtituero, non poſſim in codicillis conditionem ei iniicere; & dicere:* Hæres mihi eſto, *ſi nauis ex Aſia venerit.* Nam *ſi conditionem recipimus, eueniet, vt conditione non exiſtente, teſtator videatur, per adiectionem conditionis,* Primo *hæreditatem adimere.* Præterea *nec hæredi directo in teſtamento inſtituto, ſubſtituere in codicillis poſſumus, & dicere:* Si Primus, *quem mihi hæredem in teſtamento inſtitui, hæres mihi non erit,* Secundus *mihi hæres eſto.* Et *vnos autem & plures licet codicillos facere.Sed & in ſcribendis codicillis, nullam in ſcriptura eorum ordinationis ſolennitatem deſideramus, ſicut in teſtamento dicimus, inſtitutionẽ præcedere ſolere.* Ad *hæc & illud ſciendum eſt, quinq; tantum teſtes hic ſufficere.*

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS A THEOPHILO ANTECESSORE IN GRECAM LINGVAM TRANSLATATVM.

LIB. III.

Iac. CVRTIO *Iuriſconſulto Interprete.*

De hæreditatibus quæ ab inteſtato deferuntur.

TIT. I.

ARGVM.

Hæreditates, vt ab inteſtato deferantur, multa incidere poſſunt. Porro quis, quotve modis inteſtatus decedere dicatur, hic plane oſtenditur.

EXPOSITIS *modis, per quos ſingulæ res acquiruntur, factoq; deinde initio, vt de iis, quæ per vniuerſitatem acquiruntur, diſſereremus, ab hæreditate cœpimus: dicentes eam nobis aut ex teſtamento, aut ab inteſtato deferri. Quum igitur de ea, quæ ex teſtamento defertur, quàm fieri poteſt in*

Iſagoge ſiue Inſtitutiōe accurratiſsime pleniſsimeq; dixerimus: dictumq; ēt ſit ob rerū continentiā conſequentiamq; delegatis ac fideicōmiſsis, dicamus nūc de hæreditatibus quæ ob īteſtato deferūtur. His aūt tunc locus eſt, quando quis, ſine teſtamento deceſsit. Porro vt quis inteſtatus decedat, aut facto fit, aut iure. Facto quidē, quando quis omnino nullū teſtamentum fecerit. Iure vero, quando quis teſtamentum fecerit, quod ius non admittat. Aut .n. non Iure Ciuili factum eſt, omiſsis iis, quæ ad ſolennē teſtamenti ordinationem ſpectāt aut quū recte ordinatū eſſet, ruptū eſt. Nouiſti autē quibus modis contingat, vt rumpatur, veluti poſthumi (id eſt, filii, qui poſt teſtamentū factū natus eſt) præteriti natiuitate, & nouo ſuo hærede in locum prioris ſuccedēte, et nouo ſuo hærede poſt adſcito. Aut irritū factū eſt, quia forte teſtator capitis diminutionē paſſus fuerit, in qua & mortuus ſit. At quū nihil horū ſequutum eſſet, hæres inſtitutus hæreditatem non adiit.

ARGVM.

Eorum, qui ab inteſtato decedunt, ad hæredes ſuos primum hæreditates deferuntur: in quorum numero eſſe liberi naturales dicuntur, qui legitimi ex legum præceptis effecti ſunt. Nec refert naturaleſne ſint, an adoptiui liberi.

Quum igitur inteſtatus aliquis ſecundum modos iam dictos deceſsit, hæreditas primum ex lege duodecim Tabul. ad ſuos hæredes pertinet: Sui §. Inteſtatorum.

autem hæredes exiſtimentur (vt primo libro dictũ eſt) qui in poteſtate morientis fuerint, veluti filius filia, nepos neptiſve ex filio iam defuncto, pronepos proneptiſve ex nepote (qui ex filio meo natus erat) ante mortẽ meã nati. Neq; vero inter eſt vtrũ natu rales ſint liberi, an adoptiui. His autẽ Suis cõnume rari & eos oportet, qui ex legitimis quidẽ matrimo nis nati non ſunt, ſed curiis tamẽ ciuitatũ ſecundũ ea quæ Principũ coſtitutionibus cauẽtur, dati ſunt. Curiales.n.ſiue Decuriones facti ſuorũ hæredũ iura habebunt. His adde et eos, quos ſanctiſsimi noſtri Imperatoris amplexa eſt conſtitutio, per quã iuſsit, vt ſi quis mulierem in contubernio ſuo habuerit nõ ab initio aĩo maritali, eam tamen quã iure habere vxorẽ nõ prohibebatur, et ex ea liberi nati ſint, atq; hinc affectione creſcẽte, dotalia cũ ea inſtrumenta fecerit: filii filiæve nõ tantũ qui poſt dotalis inſtru menti conſcriptionẽ nati natæve fuerint, iuſti liberi ſi[n]t, & in poteſtate patris ſint: ſed etiam qui ante, quum hi et iis qui poſtea nati natæq; ſunt occaſionẽ preticiſsimum liberorum nomen acquirendi præſti terint. Quod tamen etiam obtinere voluit ſanctiſ. Princeps, in iis qui ante dotalia inſtrumenta nati ſunt, quamuis nulli poſt dotalia inſtrumenta nati fuerint, vel etiam ob hac luce fuerint ſubtracti.

§ Qui bus.

ARGVM:

Nepotes, & qui his vlteriores, tum demum

ſuorum numero habendi ſunt, cum eos, quo ad parentis poteſtatem, nemo in gradu, præcedit. Quod quibus modis contingat, hic clare docetur.

Nepos autem neptiſque, item pronepos & pronęptis, tunc demum ſuorum hæredum numero habentur, quum præcedens perſona in poteſtate parentis ſui eſſe deſiit: morte fortaſsis, aut alio modo, veluti emancipatione. Nam ſi per id tempus quo quis moritur, filium in poteſtate habeat, non eſt pmiſſum vt nepos ex eo, ſuus ei hæres ſit. Idemque eſt, & in cæteris liberis. Nam ſi filium in poteſtate habeam, aut hoc mortuo nepotem ex eo natum: pronepos ſuus mihi eſſe hæres non poteſt. In poſthumis quoque ius ſuorum hæredum eſt, ſed in iis demũ qui ſi viuo parente nati fuiſſent, in poteſtate eius erant futuri. §. Ita demũ.

ARGVM.

Sui hæredis exiſtentia ſcientiã non requirit, cũ vel ignorãtes, et qui his ſimiles ſunt, ſui efficiãtur quibus pupillis aut furioſis exiſtentibus, citra tutoris authoritatem, aut curatoris aſſenſum hæreditas quæritur.

Porro ſui hæredes, & ignorantes fiunt ſiue exiſtunt hæredes. Itaque & furioſi nihilominus hæredes ſunt: Id enim ſciendum eſt pro vniuerſali regula: Ex quibus cauſis ignorantibus nobis aliquid acquiritur, ex iis cauſis et furioſos acquirere, quoniam hi ignorantibus ſimiles ſunt. Et ſtatim à morte parentis quaſi continuatur dominium, hoc eſt, non dicimus, quod patre mortuo, patrimo- §. Sui autē.

autem hæredes exiſtimentur (vt primo libro dictũ eſt) qui in poteſtate morientis fuerint, veluti filius filia, nepos neptiſve ex filio iam defuncto, pronepos proneptiſve ex nepote (qui ex filio meo natus erat) ante mortẽ meã nati. Neq; *vero inter eſt vtrũ natu*-

§ Quibus.

rales ſint liberi, an adoptiui. His *autẽ* Suis *cõnumerari & eos oportet, qui ex legitimis quidẽ matrimonis nati non ſunt, ſed curiis tamẽ ciuitatũ ſecundũ ea quæ* Principũ *coſtitutionibus cauẽtur, dati ſunt.* Curiales.*n.ſiue* Decuriones *facti ſuorũ hæredũ iura habebunt.* His *adde et eos, quos ſanctiſsimi noſtri* Imperatoris *amplexa eſt conſtitutio, per quã iuſſit, vt ſi quis mulierem in contubernio ſuo habuerit nõ ab initio aĩo maritali, eam tamen quã iure habere vxorẽ nõ prohibebatur, et ex ea liberi nati ſint, atq; hinc affectione creſcẽte, dotalia cũ ea inſtrumenta fecerit: filii filiæve nõ tantũ qui poſt dotalis inſtrumenti conſcriptionẽ nati natæve fuerint, iuſti liberi ſint, & in poteſtate patris ſint: ſed etiam qui antè, quum hi et iis qui poſtea nati nataq; ſunt occaſionẽ preticſiſsimum liberorum nomen acquirendi præſtiterint.* Quod *tamen etiam obtinere voluit ſanctiſs.* Princeps, *in iis qui ante dotalia inſtrumenta nati ſunt, quamuis nulli poſt dotalia inſtrumenta nati fuerint, vel etiam ob hac luce fuerint ſubtracti.*

ARGVM:

Nepotes, & qui his vlteriores, tum demum

ſuorum numero habendi ſunt, cum eos, quo ad parentis poteſtatem, nemo in gradu, præcedit. Quod quibus modis contingat, hic clare docetur.

Nepos autem neptiſque, item pronepos & proneptis, tunc demum ſuorum hæredum numero habentur, quum præcedens perſona in poteſtate parentis ſui eſſe deſiit: morte fortaſſis, aut alio modo, veluti emancipatione. Nam *ſi per id tempus quo quis moritur, filium in poteſtate habeat, non eſt pmiſſum vt nepos ex eo, ſuus ei hæres ſit.* Idemque *eſt, & in cæteris liberis.* Nam *ſi filium in poteſtate habeam, aut hoc mortuo nepotem ex eo natum: pronepos ſuus mihi eſſe hæres non poteſt.* In *poſthumis quoque ius ſuorum hæredum eſt, ſed in iis demũ qui ſi viuo parente nati fuiſſent, in poteſtate eius erant futuri.* §. Ita demũ.

ARGVM.

Sui hæredis exiſtentia ſcientiã non requirit, cũ vel ignorãtes, et qui his ſimiles ſunt, ſui efficiãtur quibus pupillis aut furioſis exiſtentibus, citra tutoris authoritatem, aut curatoris aſſenſum hæreditas quæritur.

Porro *ſui hæredes, & ignorantes fiunt ſiue exiſtunt hæredes.* Itaque *& furioſi nihilominus hæredes fiunt:* Id *enim ſciendum eſt pro vniuerſali regula: Ex quibus cauſis ignorantibus nobis aliquid acquiritur, ex iis cauſis et furioſos acquirere, quoniam hi ignorantibus ſimiles ſunt.* Et *ſtatim à morte parentis quaſi continuatur dominium, hoc eſt, non dicimus, quod patre mortuo, patrimo-* §. Sui autẽ.

niũ eius in dominio defuncti eſſe deſiit, & nunc interiecto tempore, in bonis liberorum eſſe incipit: ſed ſine intermiſſione, nullaq; re in medio ſequuta, dominia rerum coniunctim ſine temporis interuallo in bonis liberorum eſſe comprehenduntur. Vnde neque patre defuncto, ſi quis liberorum impubes eſt, authoritate tutoris opus eſt ad acquiſitionem paternæ hæreditatis: propterea quod iis ignorantibus, vt ſuis hæredibus hæreditas acquiratur. Sed neq; pubes, qui aut minor annis eſt, aut furioſus, hac in re curatoris authoritate indiget. Quamuis in extranea adeunda hæreditate, neq; ille ſine tutoris authoritate neque hi ſine curatoris conſenſu quicquã facere poſſint.

ARGVM.

Non qui ſemel hæredis ſui nomen obtinuit, perpetuo retinet: nec qui in poteſtate intermorientis, eſt continuo ſuus hæres efficitur: veluti quoque contra contingit, vt qui in parentis poteſtate non ſit, ſuus ipſi tamen hæres fiat.

§. Interdũ autẽ. *Caſus interdum inuenias, vbi quis mortis tẽpore in poteſtate parentis non ſit, ſuus ei tamẽ hæres fiat, veluti: Filius meus ab hoſtibus captus eſt, poſt mortis meæ tempus rediit. Ius poſtliminii ſuum eum hæredem efficit, quamuis quum morerer ego, in poteſtate eum non habuerim. Et iterum per contrarium: Contingit, vt aliquis mortis meæ tempore in familia mea ſit, & tamen ſuus hæres non*

ſiat: veluti, Mortuus eſt Primus *in poteſtate habens filium: poſt mortẽ vero mota eſt aduerſus defunctũ accuſatio perduellionis: (nam quanuis cætera crimina morte reorum extinguantur, hoc tamen etiã aduerſus mortuos exercetur) Condemnatus eſt Primus perduellionis, & ſententia de ea re lata eſt: Fiſcus bona huius occupat: et cõtingit vt qui in poteſtate eius fuit, hæres non fiat. Veruntamẽ ſi quis rẽ exacte perpendat, poſſet dicere: ipſo quidẽ iure hæredem eum fieri, ſed condemnata patris memoria hæredem eũ eſſe deſinere. En tibi igitur caſum, vbi hæredis nomen ſemel alicui partum, ab eo recedat.*

ARGVM.

Nepotes ex filio demortuo patris locum ſubeuntes, vna cum patruo aut amita, ad aui ſucceſsionem in ſtirpes, non capita, vocantur: ſi vero ex fratribus præmortuis nepotes tantum ſuperſint: in eam ſolum partem quæque proles admittitur, ad quam pater ipſe, ſi ſuperſtes foret.

Titius habens filium in poteſtate aut filiam, & ex filio ante defuncto nepotem aut neptem, inteſtato mortuus eſt: ad hæreditatem eius venient ſimul, & filius filiave, & ex filio iam ante mortuo nepos neptiſve. Neque is, qui gradu proximior eſt (filius ſcilicet) vlteriorem (id eſt, nepotem) excludit. Iuſtum enim eſſe viſum eſt, vt nepotes & neptes in locum patris ſui ſuccedant. Eadem ratione, & ſi quis moriens ex Primo filio §. Cũ filius,

iam ante mortuo nepotē aut neptem relinquat, & pronepotem vel proneptęm ex nepote iam quoq; ante mortuo: nepos, qui ex Primo natus eſt, & pronepos, qui ex nepote, pariter hæredes fiunt. Quemadmodum.n.nepotes in locum filiorum, ſic & pronepotes in locum maiorum ſuorum ſuccedunt. Quibus rebus conſequens eſt dicere, non in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem diuidi. Sic igitur filius dimidiā hæreditatis habebit, et nepotes, qui ex filio ante mortuo nati ſunt, ſiue duo ſint, ſiue plures, alteram dimidiā accipient. Quando.n.pater horum, ſi viueret, dimidiam tantū haberet, atque hi locum eius ſuccedunt, non immerito vt ſemis dandus fuiſſet patri viuēti, ita & ipſis dabitur. Sed et ſi quis defunctus fuerit, nullo quidem filio relicto, ſed qui ex duobus filiis iam antea extinctis nepotes habeat: ex vno, vnum aut duos: ex altero, tres aut quatuor: vnus ille aut duo illi, dimidiam partem: tres vero hi ſiue quatuor, alteram dimidiam accipiunt.

ARGVM.

Suus vt quis dici poſſit, destituti quoque teſtamenti tempus ſpectandum eſſe. ac proinde, qui nepos mortis aui tempore ſuus minime erat, ſi certe destituto teſtamento locum teneat priorem, ſui hæredis iura nanciſcetur, dummodo auo conceptus fuerit viuo: alioqui nequaquam admittetur.

§. Cū autem quæritur.

Quum autem quærimus, an quis ſuus hæres poſſit exiſtere defuncto. tunc exigimus Ius ſui hæredis

redis apud eum eſſe, quum apparet defunctum eſſe inteſtatum. Id vero non ſolum contingit, quũ nullũ omnino factum eſt teſtamentum: ſed etiam quum factũ quidem eſt, ſed nemo ex eo hæres extitit. Quapropter, ſi quis quũ filium in poteſtate haberet, & ex eo nepotem: exhæredato filio, hæredem extraneũ inſtituit poſt mortem deinde teſtatoris intra delibe rationem extranei, filius mortuus eſt: ac poſtea extraneus vel hæreditatem repudiauit, vel hæres eſſe non potuit, fortaſsis enim ſubconditione hære inſtitu tus eſt, et conditio inſtitutionis defecit nepos hic ſuus ſit hæres auo. Nam quo tempore apertum certumq; factum eſt, teſtatorẽ inteſtato deceſsiſſe, ſolus nepos in familia eius ĩuenitur, propterea quod medio tẽpore filius mortuus ſit. Eadem locum habent, ſi viuo auo coceptus nepos, & poſt mortem eius natus ſolus in familia defuncti inuẽtus fuerit, quũ nemo eũ eo tẽpore præcederet, quo extraneus aut ſponte aut for tuito, hæres factus nõ eſt. Quod ſi poſt aui mortẽ nepos ex filio conceptus & natus eſt, & deinde eo, qui in medio erat, mortuo, extraneus, hæres non eſt factus, ſuus hæres auo nepos non exiſtet quoniã nullã ſpecie cognationis hic erga teſtatorẽ habebit. Quẽadmodum nec ille inter liberos numerabitur, quem filius meus, quum emancipatus eſſet, in adoptionẽ accepit. Nã ſi contingat, vt ego filio meo iam ante mortuo inteſtatus decedã: is, quẽ filius meus quum

viueret, et emãcipatus eſſet, adoptauit, in iura mea non ſuccedit: quippe qui nullo cognationis genere tangere me poſſit. Porro autem non ſolum hi iam dicti iure ciuili hæredes eſſe non poſſunt, ſed neque bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi cognati. Et hæc quidem de ſuis hæredibus.

ARGVM.

Emancipatis Ciuili Iure parentum ſucceſsio non defertur: Prætoris autem beneficio per bonorum poſſeſsionem, vnde liberi, perinde ad eam, ac ſi in parentum poteſtate perſtitiſſent, conuocantur.

§. Emãcipati. *Emancipati vero liberi, ſicut & ſecundo libro diximus, quantum ad ius Ciuile pertinet, in hæreditate parentũ ſuorũ nihil iuris habebunt. Nã neq; ſui hæredes fieri poſſunt, quia in poteſtate parentis eſſe deſierunt, neq; vt cognati a lege XII. Tabul. vocabuntur, propter capitis diminutionẽ, quã ſubierunt. Sed Prætor naturalem æquitatem ante oculos habens, bonorum poſſeſſionem Vnde liberi dat illis: perinde eos ad ſucceſſionem defuncti vocans, quaſi quis eos eo tempore, quo moriebatur, in poteſtate habuiſſet: ſiue ſoli ſint, ſiue quos alios in poteſtate filios habuerit defunctus. Vni enim cũ eis hæredes erunt. Itaque ſi quis inteſtatus decedat, duobus relictis filiis, emancipato vno, et eo, qui in poteſtate fuerit: is quidem qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili hæres erit, quum apud ſe ius ſui hæredis habeat. Sed quum beneficio Prætoris adiungitur emancipatus & in di*

mídiam partem vocetur, eueniet hoc modo vt ſuus hæres in effectu non in ſolidũ, ſed ex parte hæres ſit.

ARGVM.

Emancipati filii ſe extraneis in arrogationem dantes, tum demum ad naturalis patris ſucceſsionem olim vocabantur, ſi viuo eo arrogatio diſſoluta foret, quòd ſi mortuo eo ſoluta fuerit, nec ad ipſius, nec ad optiui patris ſucceſsionẽ vllo iure admitti poterant.

§. At ii qui emãcipati.

Duos habebam filios in poteſtate. Primum & Secundum. Emancipaui Primum retento in poteſtate Secundo. Primus quam emancipatus eſſet Titio ſe in adoptionem dedit. Si contingat me inteſtatum decedere, ſolus mihi Secundus ſuccedet, non etiam Primus, quum in adoptiua adhuc ſit familia. Filius enim hic ad bona mea non admittitur. Hæc autem dico, ſi modo quum morere, in adoptiua adhuc fuerit familia. Nam ſi me viuo Titius eum emancipauerit: non diſsimiliter ad bona mea, qui natura ſum pater eius, veniet atque ſi egomet ipſe eum emancipaſſem, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſet. Conſequens eſt igitur dicere: quantum ad adoptiuum patrem pertinet, extraneum eũ eſſe. Quòd ſi poſt mortem meam Titius eum emancipauerit, etiã quantũ ad eum pertinet, extranei loco exiſtet. Hoc aũt ideo ſic placuit, quia iniquũ eſſe viſũ eſt, in patris adoptiui ptãte eſſe, ad quos bona patris naturalis ptinerent, ad filioſue an ad agna-

viueret, et emãcipatus eſſet, adoptauit, in iura mea non ſuccedit: quippe qui nullo cognationis genere tangere me poßit. Porro autem non ſolum hi iam dicti iure ciuili hæredes eſſe non poſſunt, ſed neque bonorum poſſeßionem petere poſſunt quaſi cognati. Et hæc quidem de ſuis hæredibus.

ARGVM.

Emancipatis Ciuili Iure parentum ſucceſsio non defertur: Prætoris autem beneficio per bonorum poſſeſsionem, Vnde liberi, perinde ad eam, ac ſi in parentum poteſtate perſtitiſſent, conuocantur.

§. *Emãcipati.* *Emancipati vero liberi, ſicut & ſecundo libro diximus, quantum ad ius Ciuile pertinet, in hæreditate parentũ ſuorũ nihil iuris habebunt. Nã neq; ſui hæredes fieri poſſunt, quia in poteſtate parentis eſſe deſierunt, neq; vt cognati a lege XII. Tabul. vocabuntur, propter capitis diminutionẽ, quã ſubierunt. Sed Prætor naturalem æquitatem ante oculos habens, bonorum poſſeßionem Vnde liberi dat illis: perinde eos ad ſucceſsionem defuncti vocans, quaſi quis eos eo tempore, quo moriebatur, in poteſtate habuiſſet: ſiue ſoli ſint, ſiue quos alios in poteſtate filios habuerit defunctus. Vni enim cũ eis hæredes erunt. Itaque ſi quis inteſtatus decedat, duobus relictis filiis, emancipato vno, et eo, qui in poteſtate fuerit: is quidem qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili hæres erit, quum apud ſe ius ſuĩ hæredis habeat. Sed quum beneficio Prætoris adiungetur emancipatus & in di*

midiam partem vocetur, eueniet hoc modo vt ſuus hæres in effectu non in ſolidū, ſed ex parte hæres ſit.

ARGVM.

Emancipati filii ſe extraneis in arrogationem dantes, tum demum ad naturalis patris ſucceſsionem olim vocabantur, ſi viuo eo arrogatio diſſoluta foret, quòd ſi mortuo eo ſoluta fuerit, nec ad ipſius, nec ad optiui patris ſucceſsionē vllo iure admitti poterant.

§. At ii qui emācipati.

Duos habebam filios in poteſtate. Primum & Secundum. Emancipaui Primum retento in poteſtate Secundo. Primus quum emancipatus eſſet Titio ſe in adoptionem dedit. Si contingat me inteſtatum decedere, ſolus mihi Secundus ſuccedet, non etiam Primus, quum in adoptiua adhuc ſit familia. Filius enim hic ad bona mea non admittitur. Hæc autem dico, ſi modo quum morere, in adoptiua adhuc fuerit familia. Nam ſi me viuo Titius eum emancipauerit: non diſsimiliter ad bona mea, qui natura ſum pater eius, veniet atque ſi egomet ipſe eum emancipaſſem, nec vnquam in adoptiua familia fuiſſet. Conſequens eſt igitur dicere: quantum ad adoptiuum patrem pertinet, extraneum eū eſſe. Quòd ſi poſt mortem meam Titius eum emancipauerit, etiā quantū ad eum pertinet, extranei loco exiſtet. Hoc aūt ideo ſic placuit, quia iniquū eſſe viſū eſt, in patris adoptiui ptāte eſſe, ad quos bona patris naturalis ptinerent, ad filioſne an ad agna-

tos. Si enim quum filium haberem, eum emancipauero, & is ſeſe Titio dederit in arrogationem, deinde moriar agnatos habens, licet, Titio vt filio meo in adoptione retento, aditum præſtet agnatis ad hæreditatem meam: aut ſi velit eum poſt mortẽ meam emancipare, vt & agnati repellantur, & ipſe ad ſucceßionem vocetur, nihil obſtabit quo minus id faciat. Sed iam diximus abſurdißimum eſſe, vt id in arbitrio adoptiui patris ſitum ſit, quos hæredes habeam, filium meum, an agnatos.

ARGVM.

Adoptiui quam naturales filij Iuris minus habent. Et quod ius ciuile induxit, non quod naturale, tollere Ius ipſum ciuile poteſt: vnde fit, vt legitimus & naturalis filius emancipatus ad patris naturalis bona, Prætoris beneficio vocetur ſed adoptiuus emancipatus ad adoptantis bona nequaquam.

§. Minus ergo. *Sic ergo (nam ad illud recurrendum eſt, quod paulo ante diximus, vbi dictum eſt eum qui adoptiuo patre emancipatus eſt, extraneum ei exiſtimari) minus iuris adoptiui filij habent, quam naturales. Nam filius meus naturalis emancipatus à patre adoptiuo, quantum ad ipſum, extranei loco eſt: quantum vero ad me, etiam ſi ius ſucceßionis de iure ciuili amiſerit, attamen per Prætorem in numero liberorum habetur. Filij vero adoptiui ſi emancipati fuerint et Iure Ciuili à gradu liberorum excidunt, & à Prætore non adiuuãtur. Ac me-*

rito quidem. Quoniam naturalia Iura, lex Ciuilis perimere non poteſt: nec quia deſinunt ſui hæredes eſſe, deſinunt & natura eſſe filii filiæve, aut nepotes nepteſve. Adoptiui vero liberi, vbi emancipati fuerint, extraneorum loco incipiunt eſſe: nomẽ enim filii filiæve quod per adoptionem habebant, alia ciuili ratione, id eſt, emancipatione amittunt.

ARGVM.

Ad inteſtati ſucceßionem qui aſpirare nequit, eidem bonorum poſſeßio minime concedetur.

Atque hæc non ſolum in hæreditate ab inteſtato deferenda dicere poſſumus, ſed etiam in bonorum poſſeßione Cõtra tabulas patenda: quam Prætor aduerſus paternum teſtamentũ liberis neque hæredibus inſtitutis, neque vt oportet (id eſt, nominatim) exhæredatis pollicetur. Quos.n.in poteſtate defuncti inuenerit, & qui emancipati fuerint naturales, eos ipſe ſi præteriti ſint, bonorũ poſſeßione: Contra tabulas armat atque inſtruit. Eis vero, qui quum pater ipſorũ naturalis moreretur, in adoptiua fuerint familia, bonorũ poſſeßionẽ, Contra tabulas non largitur. Si filium meũ adoptiuum emancipauerim: non modo mihi inteſtato non ſuccedit, ſed neque in teſtamento meo præteritus ad bona mea per bonorũ poſſeßionem contra tabulas admittitur: quoniam in numero liberorum meorum eſſe deſit. §. Eadẽ hæc

ARGVM.

Emancipatus filius ab extraneo adoptatus, licet ad

patris naturalis bona puenire per vnde liberi, vel vnde agnati haud queat: per vnde cognati tamen venire nil impedit.

§. Ad mouẽdi. *Illius tamẽ meminiſſe nos oportet, quòd naturalis meus filius, qui ſe in adoptionem dedit, & in adoptiua familia mãſit, vel ab adoptiuo patre poſt mortem meam emancipatus eſt, etiam ſi maxime ad ſucceſsionem meam, qui pater eius naturalis ſum, non poſsit admitti ex ea parte edicti, vnde liberi ad bonorum poſſeſsionem vocantur: ex alia tamen parte vocabitur, ex ea videlicet, vnde cognati defuncti vocantur.* Et *tunc quidem ita hæc res ſe habebat, quum neque ſuos hæredes liberos, neque emancipatos reliqueram: ac ne vllus quidem interueniebat agnatus.* Horum *enim cauſa potior: quoniam ante* Prætor *liberos vocat, tum ſuos, tum emancipatos, ac iis non extantibus agnatos: qui ſi nulli ſint, cognati vocantur, inter quos primas obtinent filii mei, qui in adoptiua familia ſunt.*

ARGVM.

Adoptatus ab extraneo in ipſius pt̃atẽm adoptantis non tranſit: quo fit, vt nec querelã, nec cõtra tabulas hodie habeat, etſi ab inteſtato ſuccedat: quo ad vero naturalẽ patrẽ, veteris Iuris ſancita plene cuſtodiuntur: modo ab aſcendente naturali adoptatus non fuerit.

§. Sed ea omnia. *Hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis: ſi quum tres filios mares haberem, vnum ex iis in adoptionem dederim; vocatur hæc adoptio*

ptio ex tribus maribus. Et extat S.C. *Salinianum, quo dicitur, neceſſe tibi eſſe, filio huic ex tribus maribus adoptato quartam bonorũ tuorũ relinquere.* Et *ſi nõ relinquas, ipſum* S.C. *ei dat actionẽ aduerſus hæredes tuos ad petendã quartam.* His *præcognitis, videto nunc deinceps cætera. Quæcunq; iam ſupradicta ſunt, olim obtinebant.* At Imperator *noſter aliquam iis emendationẽ attulit per conſtitutionem ſuam, in qua de filiis qui à patre naturali in adoptionem dantur, diſſeruit.* Quum *enim caſus nõnullos inueniret, (qui & a nobis ſupra relati ſunt) in quibus filii & naturalis patris hæreditatẽ amitterẽt pꝑterea quòd in adoptiua familia eſſent, & adoptione facile per emãcipationẽ ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocarentur: hoc ipſe ſolito more in melius cõuertens, cõſtitutionẽ, vt dictũ eſt, fecit: per quã ſtatuit, vt ſi pater naturalis filiũ ſuũ alteri in adoptionẽ dederit, omnia perinde iura ei erga patrẽ naturalem ſeruentur, nec aliter ex familia eius exeat, atq; ſi nunquã omnino adoptatus a quoquã fuiſſet.* Neq; *igitur adoptio quicquã habebit, niſi in eo tantũ caſu, vt filius adoptiuus ad patris adoptiui ſucceſſionem ab inteſtato venire poſſit. Quoniam teſtamẽto ab eo facto, neq;* Iure *Ciuili neq;* Prætorio *ex hæreditate eius aliquid pſequi poteſt, neq;* Cõtra *tabulas bonorũ poſſeſſio petita, neq; querela inofficioſi inſtituta: quũ nec neceſſitas patri adoptiuo im*

ponatur, vel hæredem eum inſtituere, vel exhæredatum facere: vtpote nullo vinculo naturæ ſibi cōiunctum. Plus dico, ne ſis ex S.C. quidem Sabiniano ex tribus maribus in adoptionem datus fuerit; quoniam & in huiuſcemodi adoptione, neque quartam ex S.C. ſeruabitur: neq; actio aliqua ad quartæ perſecutionem ei cōpetet. Exceptus eſt aūt à dicta Imperatoris noſtri ſanctiſsimi cōſtitutione is, quem pater naturalis, aut filii in adoptionē dederit. Quū enim hic vtrunque Ius concurrat, hinc naturale propter cognationem, inde ciuile propter adoptionem, vetera Iura huic adoptioni ſeruamus, perinde atque ſi paterfamilias aliquis in arrogationem ſeſe dediſſet. Et hæc ſpecialiter & ſingulatim ex prædictæ conſtitutionis teno:e colligi poſſunt.

ARGVM.

Nepos ex filia, aut ex nepote pronepos, veteris Iuris iniquitate reiecta, cum reliquis filiis et ex eis deſcendentibus ad aui materni ſucceſsionem ſummæ Iuris æquitate vocantur, cum tertiæ tamen partis diminutione, quæ vel locum quoque obtinent cum nepotes ſimul cum filiis, aut ſuperſtitibus filiabus, ad auiæ ſucceſsionem admittuntur.

§. Itē vetuſtas. *Similiter & illud debita cura correctum eſt. Quum enim vetuſtas ex maribus nato plus diligens, ſolis nepotibus neptibuſque, qui per virilem ſexum deſcendunt, iura ſuorum hæredum daret, & agnatorum quoque iura eos anteponeret; ne-*

potes autem ex filia, aut pronepotes ex nepte natos, in cognatorum numero haberet, & ſecundos ab agnatis poneret; quoniã tunc demum ad ſucceßionem tam aui materni, quã auiæ vel proauiæ ſiue paternæ ſiue maternæ vocabãtur, quum nulli extarent agnati: Diui principes, *qui ante annos aliquot regnarunt, tantã abſurditatem ſine correctione nõ reliquerunt.* Quum.n.*nepotis & pronepotis nomen cõmune eſſet, tum iis qui per virilem ſexum, tũ iis, qui ex fœminis deſcendunt: ideo communẽ eis ordinẽ & eundem ſucceßionis gradum donarunt.* Sic *tamen vt nonnihil plus haberent, qui per virilẽ ſexũ deſcendunt, vt pote quos & natura agnoſcat, et vetera iura tantũ honorarint: ita vt iam tertia parte plus habeant.* Nã *ſi quis decedat relicto filio, & ex filia nepote nepteve, vel ꝑnepote pronepteve, filius quidẽ octo vncias habebit, nepos vero neptiſve, aut pronepos proneptiſve ex filia iam ante mortua, quatuor, hoc eſt, tertia parte minus quã mater eorũ vel auia, ſi ſupereſſet, haberet.* Erat.n.*mater eorum ſiue auia ſex vncias habitura, ſi vixiſſet: nunc vero illa defuncta, nepos aut pronepos ex ea deſcendẽs, minus tertia parte, hoc eſt, ſextãte ſiue duabus vnciis (nã ſex vnciarũ ſextãs tertia pars eſt) accepturus eſt ex aui vel proaui hæreditate. Quòd ſi mortua ſit fœmina relicto filio filiave, relicto itẽ nepote aut ꝑnepote ex filio filiave, iã ante defunctis filius ille*

aut filia octo vncias habebit, nepos vero aut pronepos ſiue ex filio ſint, ſiue ex filia iã ante defunctis, quatuor: hoc eſt, et ipſi tertia parte minus, quàm pater eorũ aut mater, vel auus auiáve ſiue paterni, ſiue materni haberent. Quoniam quũ perſona quæ defuncta eſt, ſit fœmina, de cuius hæreditate quæſtio eſt, nulla eſt differentia, vtrum quis per virilem ſexum, an ex fœminis deſcendat. Sin autẽ maſculus deceſſerit, relictis ex filia iam ante mortua nepotibus: vel fœmina, quæ ex filio filiave iam ante mortuis, nepotes habeat, ſuperſint aũt & defuncti agnati: olim quidẽ (vt dictum eſt) ex lege XII. *Tabul. agnati hiſce nepotibus pferebãtur.* Hodie *vero, etiã ſi ſoli ſuperſint nepotes, nullus agnatis aditus ex lege* XII. *Tabul. ad ſucceßionem defuncti defunctæve dabitur: propterea quòd nepotes & pronepotes in locum eorum, ex quibus nati ſunt, ſuccedãt. Sed enim quum, vt dictũ eſt, defuncto vel defunctæ filius aut filia ſuperſtes fuerit, in maſculi ſucceßione, nepotes ex filia nati: in fœminæ ſucceßione, nepotes omnes ſiue ex filio ſint, ſiue ex filia, tertia parte minus accipiunt, quã parẽtes iſporum. Quum vero certamẽ illis omne & ſolum cum agnatis eſt, tunc totã parentum hæreditatẽ accipiũt.* Nã *fuit olim & conſtitutio quædã, quæ huiuſcemodi nepotibus dodrãtem, ſiue nouẽ vncias daret, agnatis autem quadrantem ſiue tres vncias.* Emiſſa *erat & alia poſterior conſti-*

tutio, quæ leuiter tantum & obſcure contrariũ volebat. Sed Imperator noſter, vt dubitationẽ hanc ex rei obſcuritate coortã tolleret, prædictam ſecundam conſtitutionem Codici ſuo inſeri noluit, neq; ex Theodoſiano Codice transferri conceßit. Verum generalem & clarißimam edidit conſtitutionem, qua totam dodrantis & quadrantis diuiſionem ſuſtulit, & in ſolidum prædictos nepotes agnatis antepoſuit. Abſurdum n. erat eos, qui ex tranſuerſa linea veniunt, potiores eſſe illis, qui in ordine liberorũ ſunt. Et ne multa, eandem conſtitutionem, ſecundũ illa quæ in ea cauentur, ac ſecundũ tempora quæ in ea deſignantur, & nunc obtinere voluit. Quemadmodũ autem ſupra diximus, quũ quis relicto filio decedit, & nepotes neptes ve habet ex filio iã ante mortuo: eos, qui ex filio iam, anteà mortuo deſcendunt, in ſtirpẽ, & non in capita vocari. Sic etiam ſi maſculus aliquis decedat relicto filio, & nepotibus ex filia iã ante mortua natis, omnes nepotes in ſtirpem vocãtur, tertia parte minus accipientes. Sin aũt fœmina decedat, relicto filio, & nepotibus ex filio aut filia iã ante defunctis, rurſũ nepotes quotcũq; ſint, trientẽ accipiẽt: et quemadmodũ ſi maſculus decedat, nullũ relinquens filiã: ſed ex filiis iã ante mortuis nepotes diuerſo numero, ex vno vnũ, aut duos, ex altero tres aut quatuor, nõ in capita, ſed ĩ ſtirpes diuiſio fit, & vnus ille aut duo ſemißẽ accipiũt, tres

vero,hi aut quatuor alterum ſemiſſem:ſic etiam ſi maſculus decedat nepotes ex filiabus iam ante mortuis relinquens:aut etiam fœmina decedat nepotes ex filiis aut filiabus iam ante mortuis relinquens diuerſo numero:veluti ex vna parte vnũ vel duos, ex altera,tres aut quatuor,in ſtirpem diuidetur hæreditas:& vnus ille aut duo ſemiſſem accipiẽt: tres vero hi vel quatuor,alterum ſemiſſem.

⁂ *Item quum fœmina fuerit quæ deceſſit ſi certandum habent nepotes, vel pronepotes,cum auunculis ſcilicet aut materteris, tunc partem eius,qui ante obiit,in ſolidum conſequentur,idq; ſine vlla tertiæ partis diminutione.*

⁂ Itẽ quum fœmina. } Hic locus oĩno corruptus eſt meo iudicio. Nã que & prima facie iis, quæ ſupra dicta ſunt repugnat,& dictio Græca δὲ , quã ego itẽ tranſtuli, non habet quo ſe referat. Cum tñ aduerſatiua ſit,vt vulgo loq̃mur,Itaque aut ſuperuacanea ſunt oĩa , quæ ſequuntur,aut multa alia deſunt. Quid tñ ſi ſpeciem illã hic dicas repeti, qñ nepotes in auiæ hæreditate,cũ iis,qui agnationis iure præferri volunt,certamẽ omne & ſolũ ſuſtinent?eſt quidẽ id magnũ loquacitatis vitium,verũ quid agas in rebus tam pple-

xis: & hoc ſi probamus, τῶν θείων ſignificatione, quæ in Græco eſt, de magnis maioribuſq; patruis, vel auunculis, & amitis, uel materteris, intelligere debemus Curtius.

De legitima agnatorum ſucceſsione.

TIT. II.

ARGVM.

Cognatio nomen generis eſt, in aſcendentes, deſcendentes, & in eos, qui ex tranſuerſo ſunt: diſſectum. Et qui ex tranſuerſo ſunt: aut agnatorum aut cognatoru nomē habent. At cognationis ordines ſinguli gradibus variis diſtinguūtur: in qbus īter aſcēdētes, et qui ab eis deſcendūt, hoc iure cauetur legitimo, vt ſuis deficiētibus, ad agnatos deferatur hæreditas.

Habeto hæc veluti in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. Cognatio nomē generale eſt, ſed in tria diuiſum: in aſcendentes, in deſcendentes, & in eos, qui ex tranſuerſo veniunt. Et *aſcendentes quidem ſunt, qui nos genuerūt: veluti, Pater, mater, Auus, auia, Proauus, proauia. & qui ſupra hos ſunt.* De*ſcendentes vero, qui ex nobis geniti ſunt: veluti, Filius filia, Nepos, neptis,* Pronepos, *proneptis: & qui infra hos ſunt.* Ex *tranſuerſo autem cognati, qui neque nos genuerunt, neque ex nobis geniti ſunt: ſed ſtirpem & radicē nobiſcum communem habēt: veluti, Frater, ſoror, patruus vel auunculus, amita vel matertera, patruelis, vel conſobrinus, itemque*

tui. Rurſus cognatio, quæ ex tranſuerſo eſt, in duo diuiditur, nẽpe in agnatos & cognatos. Et *agnati quidem ſunt, qui per virilẽ lineã nobis ſunt coniun cti. Cognati vero, qui per fœmineã.* Habent *aũt ſin guli cognationis ordines, varios et diuerſos gradus et inter aſcendentes et deſcendẽtes, ſiue inter parẽtes et liberos, ſimplex et facilis, eſt graduum cognitio, quoniã ſingulæ perſonæ gradum abſoluunt, et (vt rẽ vno verbo explicẽ) quot generationes, tot inuenies et gradus. In iis autẽ qui ex tranſuerſo veniunt, ma ioris negotii res eſt, et non tã faciles inuẽtu ſunt gra dus. Neq; n. ſtatim ad perſonam, quæ nobis ex tranſ uerſo coniuncta eſt, recurri debet: ſed prius ſurſum verſus aſcẽdi oportet, donec peruenerimus ad eum, qui cognationis huius tranſuerſæ cauſa et origo eſt. Quo inuẽto, deſcendendũ eſt ad perſonã, de qua ex tranſuerſo quæritur.* Et *ita omnes (quas collegeris) generationes numerãdæ ſunt, tũ in aſcenſu, tũ in de ſcenſu. Nã ita numerum inire debes, vt ſingulis ge nerationibus ſuũ gradũ aſſignes.* Et *in liberis quidẽ facile, ideſt, verbi gratia: Filius meus quoto mihi gradu eſt?* Ego *eũ genui. Ecce vna generatio vnum gradũ confecit. Primo igitur gradu mihi filius me us eſt.* Nepos *autem quoto?* Ego *genui filiũ, filius ne potem.* Ecce *duæ generationes duos gradus confece runt. Secundo igitur gradu nepos eſt. Idem tanta et deinceps in pronepote, & abnepote. Similiter videa*

mus & in parentibus. Pater quoto mihi gradu eſt? Me pater genuit: ecce vna generatio vnũ gradum confecit. Primo igitur mihi eſt gradu. Auus quoto? Me pater genuit, patrẽ auus: ecce due generationes, duos gradus confecerũt. Auus igitur ſecundo gradu eſt. Idẽ et in matre ac auia eſt, cæteriſque aſcendẽti bus tũ maſculis tũ fœminis. In iis vero, qui nos ex tranſuerſo cõtingunt, ad eũ (vt dictũ eſt) aſcẽdi oport tet, qui cognationis cauſa eſt, generationibus ſemper cõputandis, et rurſus diſcendi generationes exacte conſtituendo, donec ad eã perſonã peruentũ ſit, de qua quærimus. Nã ſi quis te conſulat, quoto gradu ſit tibi frater? Dic, ſecundo. Quã ob rẽ? Aſcende ad patrẽ. ecce vna generatio à patre in te, vnũ gradũ confecit. Deinde inuento eo, qui generationis cauſa eſt, deſcende ad fratrẽ, hic rurſus alterã addens generationẽ: ecce duæ generationes duos gradus confecerunt. Recte igitur dictũ eſt, fratrem ſecundo eſſe gradu. Rurſus ſi quis te conſulat, Patruus quoto tibi gradu eſt? Dic, tertio. Neceſſe.n. tibi eſt, vt ad patrẽ aſcendas, & dicas. Pater me genuit, patrẽ auus: ecce duæ generationes: idem ille auus, patruũ meũ: ecce tres generationes, tres gradus confecerunt. Sic igitur tertio mihi gradu eſt patruus. Atque ita, & in cæteris, qui deinde ſequuntur, eidem regulæ adhærendo gradus cuiuſque inuenire poteris. His ita præfationis modo inſpectis, video nunc rem, de qua

agnatus. Si quis decedat neminem ſuum heredem relinquens, vel alium, qui inter ſuos aut à Prætore, vt eſt emancipatus, aut, à conſtitutionibus, vt iam dicti nepotes, ad hæreditates vocantur: aut quum perſonæ huiuſcemodi extarent, hæreditatē tamē defuncti, amplexæ non ſunt, tunc lex XII. Tab. ſecundo loco proximum agnatum ad hæreditatē vocat.

ARGVM.

§. Sũt. aũt. *Qui per virilis ſexus pſonas nobis coniuncti ſunt, ii agnati dicuntur: neque ii demum, qui per generationem, ſed per ciuilem quoque natiuitatem, idéſt, adoptionē agnaſcuntur. At non quotquot agnati ſunt, ad hæreditatem ſimul lex XII. Tabul. vocat, ſed quos proximum gradum obtinere conſtiterit.*

Sunt autem agnati, (vt primo quoque libro diximus) cognati per virilis ſexus perſonas nobis cõiuncti, quaſi à patre cognati. Sic igitur fratres eodē patre nati, agnati inter ſe ſunt, & Latine dicuntur conſanguinei, Græce ὁμαιμοι. Nec intereſt, ex eadē matre. an ex diuerſis matribus nati ſint. Sed & patruus meus agnatus mihi eſt, et ego illi. Sic et qui ex duobus fratribus nati ſunt, agnatorũ iura inter ſe habent, qui dicũtur fratres patrueles: & p abuſionē etiã cõſobrini quũ conſobrini proprie ſint, qui ex duabus ſororibus nati ſunt, quaſi cõſororini: quã regulã ſi quis ſequatur, et ad plures gradus poſſit peruenire, & dicere: Patrui mei filius & ex filio

nepos

nepos, agnati ſunt. Et(*vt vno verbo rem concludam*) *quandiu per fœminæ perſonam, cognationem nō ſcindi videbis: agnatos eſſe, qui naſcuntur, pronūtiato.* Porro *nō ii tantum, qui viuo pater nati ſunt, ſed etiā ii, qui poſt mortē eius iura conſanguinitatis erga me habent.* Non *tamen omnes ſimul agnati ad defuncti hæreditatem vocantur á lege duodecim* Tabularum, *ſed ii tantum, qui tunc proximum gradum obtinebant, quum certum eſſe cœpit, inteſtatum aliquem deceſſiſſe.* Quod *quemadmodum intelligi debeat, infra latius docebimur. Sic igitur, ſi & frater et patruus extant: quoniam frater ſecundo gradu eſt, patruus autē tertio: frater præfertur.* Enimuero *non per generationem tantum, ſed etiam per adoptionem, ius agnationis conſiſtit, veluti:* Habeo *naturalem filium, accepi & adoptiuū: hi ſeſe mutuo non agnatos tantum, ſed etiam conſanguineos vocabunt. Sed & ſi ex cæteris agnatis quiſpiam: veluti frater meus, aut patruus, patrui ve filius, vel ex filio nepos, in adoptionem aliquem acceperit: agnatio inter nos conſtituitur.*

ARGVM.

Iuris veteris in ſuccedendi ratione inter virilis ac fœminei ſexus agnatas perſonas, inæquabilitate reiecta, hodie ſiue maſculi, ſiue fœmellæ ab inteſtato ſucceſsionis ius ex æquo, gradus prærogatiua ſeruata, habent agnati omnes.

§.cæte rum. *Hæreditas inter maſculos iure agnationis defertur, etiã ſi longißimo inter ſe gradu ſint defunctus & ſucceſſor eius. Quoniã fieri poteſt, vt extet patrui abnepos: p omnes, virilis ſexus perſonas deſcẽdens, qui ſeptimo gradu eſt. Nã patruus tertio gradu eſt: Filius quarto: Nepos, quinto: Pronepos, ſexto: vnde ſequitur, vt abnepos ſit ſeptimo. Et hæc quidem inter maſculos. Quòd vero ad fœminas attinet: ſi fœmina erat, quæ ad hæreditatẽ aſpirabat, tunc demũ iure agnationis ad bona defuncti admittebatur, quum ſoror eſſet cõſanguinea: Quòd ſi aut amita erat, aut fratris filia: vt agnata hæres eſſe nõ poterat. Nã id in vniuerſum ſciendũ eſt, perſonã fœmineã, quæ gradũ cõſanguinitatis exceßit, iure agnationis ad hæreditates nõ admitti. Sin vero fœmina erat, quæ deceſſerat, maſculus autem ad hæreditatẽ eius vocabatur: ſiue tertio, ſiue quarto gradu fuiſ-*

* *ſet, hæres fiebat. Qua de cauſa, ſi fratris mei vel patrui filiæ, aut amita mea deceſſerit, ego ad hæreditatẽ eius vt agnatæ admittebar: ſin autẽ ego deceſſerã, ipſæ iure agnationis ad hæreditatẽ meã nõ veniebant. Hæc ideo ſic erant conſtituta, quia cõmodius videbatur eſſe & vtilius, frequẽtiores ad maſculos quàm ad fœminas hæreditates cõſtruere: propterea quod vtiliores ſe maſculi præſtent Reipublicæ, dũ aut bella gerunt, aut ſacra faciunt, aut muneribus publicis funguntur. Verũ quoniã ſane iniquũ erat,*

in vniuerſum eas repelli a defunctorũ ſuceeſsione, quaſi extraneis ſimiles : Prætor id quod natura æquũ eſt præ oculis habens, bonorũ poſſeſsionẽ, Vnde cognati eis pollicitus eſt : ex ea parte edicti vocans eas, qua cognatis aditũ ad bona inteſtatorũ dedit, hoc eſt, quũ neq; agnatus vllus, neq; proximior cognatus inuenitur. Quòd autẽ dictũ eſt, fœminas iure agnationis hæredes habere, ſed hæredes non eſſe, vbi gradũ cõſanguinitatis excedũt: nõ inuentũ legis XII. Tab. eſt: Nam lex XII. Tab. familiarẽ legibus ſimplicitatem amplexa, ſimili modo omnes tũ agnatos tũ agnatas cuiuſcũq; gradus eſſent, ad ſimilitudinem ſuorũ, ad ſucceſsiones defunctorum vocabat. Verum Iuriſconſulti, qui poſt legem XII. Tabularum venerũt, ea quidem poſteriores, ſed Principũ cõſtitutionibus priores, ſubtilitate quadam adducti, prædictam differentiam commenti ſunt, vt eas penitus ab agnatorum ſucceſsione repellerẽt: donec (vt dictum eſt) Prætores aſperitatem Iuri Ciuili a prudentibus immiſtam, humaniores conſilio corrigẽtes, vt cognatas eas ad ſucceſsionem admiſerunt, aut potius quod deerat implentes, (nam id eis familiare eſt) tertio ordine cognatorum inuento, vt cognatas eas vocarunt, bonorũ poſſeſsionẽ, quæ, Vnde cognati dicitur, illis pollicẽdo. At vero Imperator noſter ſanctiſsimus, æqualitatẽ inter maſculos & fœminas a lege XII. Tab. inuentam conſeruans: laudat quidẽ

Prætores humanitatis ſuæ, quòd non omnino fœminas a ſucceßionibus paßi ſint excludi, ſed negat perfectè ab eis remediũ aduerſus fœminarum iniuriã inuentũ eſſe. Abſurdißimũ enim eſſe, fœminas quæ ex vno eodemque gradu cum maribus cõcurrant, neq; ſolum naturalẽ cognationem habeãt, ſed etiam agnatarũ nomen conſeruẽt, nõ eodem modo, quo mares ſuccedunt, ad ſucceßiones admitti, verum ſolas ſorores iure agnationis ad defuncti hæreditatẽ venire. Atq; *his igitur ratiõibus motus* Imperator *noſter ſanctißimus, vetera iura, ex lege (inquam)* X I I. Tab. *reuocauit, et cõſtitutione ſua ſanxit, vt perſonæ omnes, quæ per virilem ſexum, defunctũ cõtingunt, ſiue mares ſint ſiue fœminæ, ſimili modo ad legitimæ ſucceßionis iura vocẽtur: quod tamen ſeruata vbiq; gradus prærogatiua fiat.* Nã *proximũ quenq; aut proximã iis, qui remotiore gradu ſunt, præferri vult.* Neve *ideo minus iuris habeãt, quòd gradum cõſanguinitatis egreſſæ ſint: verũ vt ſi quis decedat, duos relinquens agnatos, eiuſdem gradus: quorum alter maſculus, & altera ſit fœmina, ſimul veniant: veluti, verbi gratia, eſt filius patrui iam antea defuncti, & filia patrui: quamuis ea & quarto in gradu ſit, & conſanguinitatem exceſſerit, nihilominus vna cum fratre ſuo, ſuccedet defuncto.*

A R G. *V.* M.

Vterinæ vel conſanguineæ ſororis filii filiæve qui

ſunt, hi & ad auunculi ſucceſsionem, filiorum intermortuorum filiis, non in ſtirpes, ſed capita, hoc iure vocantur.

§.Hortiam.

His ita in dicta conſtitutione cautis, & illud inſuper adiecit Imperator noſter ſanctiſsimus. Nam gradum vnũ ſiue perſonam vnã, a Iure cognationis in ordinem agnatorũ tranſtulit, iubens ac ſanciens nõ filiũ tantum aut filiã fratris mei, ad hæreditatẽ meam vt agnatos (ſicut iam dictũ eſt) venire: verum etiam et ſororis filios, ſiue eiuſdem patris ſimus, ſiue eiuſdem matris. Si quis igitur decedat, relinquẽs fratris iam ante mortui filiũ aut filiam, & ſororis quoque iam ante mortuæ (ſiue cõſanguinea ſit, ſiue vterina) filiũ aut filiam: ex æquo venient omnes, & ex æquo ſuccedent: illi, vt patruo: hi, vt auũculo: perinde atq; ſi per virilis ſexus perſonas omnes cognati eſſent. Hæc autẽ ita, vt ſpecies ficta eſt, intelligere oportet: ſcilicet quũ fratres aut ſorores, ex quibus ii deſcendent, in viuis nõ ſunt. Nã ſi illi ſuperſint, & defuncti hæreditatẽ amplectantur, ii, qui ſequẽtes gradus obtinẽt, quieſcẽt. Porro inter dictas pſonas, quas dicta cõſtitutio inuenit, hæreditas defuncti nõ in ſtirpes, ſed in capita diuidetur. Quæ tamẽ exẽplo aliquo explicãda ſunt. Quidã exceſsit e viuis, relicta ſorore vterina, id eſt, eadẽ matre nata, relicto et filio fratris iam tũ mortui. Olim quidem filius fratris ante mortui, hæres fiebat, vt agnatus: et quãuis

gradu vinceretur (nam ipſe tertio erat gradu, ſoror ſecundo) tamẽ ordine (quũ patioris eſſet) vincebat. Verũ hodie ex iis, quæ à Principe *noſtro inuẽta ſunt, ipſa filio fratris p̃feretur, ius agnatæ habẽs ex cõſtitutione. Quod ãt dicitur* IN CAPITA, *ſic intelligendũ eſt: veluti, Euenit vt inteſtatus morerer relictis fratris & ſororis iam tunc mortuorũ filiis: ſed fratris quidem erant tres aut quatuor, ſororis autẽ vnus aut duo. Nõ eſt dicẽdũ filios ſororis dimidiã partẽ, & filios fratris alterã dimidiã accepturos: * verũ in * capita fiet diuiſio. Et fratris filii quũ quatuor ſint, quatuor partes habebũt ſororis aũt, duas. Inteſtatus aliquis deceſſit, qui multos habebat agnatos, diuerſis tamen gradibus: lex duodecim Tab. proximum vocat. Itaq; ſi, verbigratia, & frater defuncti ſupereſt, & defuncti fratris filius, aut etiã patru-*

Verum in capita } Signa hæc pro opinione Azonis de fratrum libe ris, quã præter paucos, in quibus & Zaſium, cæteri oẽs vno ore improbant, ſed fallũtur vt vel hinc liquere poteſt. Nec iuuantur noua Cæſaris Conſtitutione, q̃m ea iis ſuccurrit, qui iure veteri erãt excluſi. Atqui hac in ſpe (vt vides) fratrũ filiis, nihil de iure veteri obſtabat. Si q̃ris alia, adi Zaſiũ, in lib. Singul. In-

us:fratris cauſa po- tell. & in li. Feud. Curti*us ſ-*
tior eſt;hic.n.in ſecundo,cæteri in tertio ſunt gradu.

ARGVM.

Agnati defuncto, etſi plures ſunt,non eos tamē lex ad inter mortui ſucceſſionem euocat : ſed vt quiſque illi proximus eſt,ſucceſſionem arripit. Quod ſi æquo ſint gradu,pariter hæreditatem conſequuntur. Is aūt proximior cenſetur,qui deſtituti teſtam. aut mortis teſtantis tempore locum proximum obtinet.

§. Si plures

Non ſolum autem,quum vnus proximus eſt, ad hæreditatem defuncti vocatur, ſed etiam ſi plures ſint in proximo gradu,omnes ſimul venient, quāuis ſingulari numero lex XII. *Tabularum vſa ſit, dicendo proximum præferri : neque dixerit proximos. Si defunctus igitur tres habeat fratres, & fratris iam ante mortui filium : tres illi fratres, hæredes erunt victo fratris ante defuncti filio.* Et *rurſus, quòd lex* XII. *Tabul.dicit Proximi,id proprie plurium graduum comparationem ſignificat. Atqui quamuis id verbi ſignificatio oſtendat, attamen licet vnus tantum extet gradus,locus eſt legi* XII. *Tabul. proximū gradū vocanti:veluti.* De*ceſſit aliquis relicto patruo,nec vllos habēs alios agnatos:patruus vt ꝓximus ſuccedit,etiā ſi non ſit alius gradus,cuius cōparatione is proximus ſit.*Ve*rū enimuero,ſiquis nullo facto teſtamēto deceſſerit, ille vt proximus admittitur,qui eo tp̄e,quo is mortuus eſt,de cuius hæreditate agitur,ꝓximus ei erat.*

§. Proximus

Quòd ſi quis teſtatus deceſſerit, tũc quis proximus fuerit eo tempore quo certum factum eſt, neminem defuncto hæredem ex teſtamento extaturum, quærimus. Nam tunc proprie dicitur quiſque inteſtatus deceßiſſe. Id autem longo poſt tempore aliquando certum fit. In quo temporis interuallo nonnũquam accidet, vt qui mortis tempore remotiore erat gradu, iam proximum gradum obtinens, ad hæreditatem vocetur; veluti, Deceßit aliquis extraneo hærede inſtituto, extante fratre, extante & patruo. Hæres ſcriptus deliberabat nũ adeũda ſibi eſſet hæreditas: & medio tempore frater defuncti diem obiit. Extraneus deinde hæreditatẽ repudiauit: patruus, vt proximus vocatur. Quoniã demũ certum factũ eſt, defunctum inteſtatũ eſſe. Qũ enim nemo ex teſtamento ad hæreditatẽ venerit, proximus inuẽtus eſt patruus, quãuis alius mortis tempore eũ præcederet: propterea, quod tunc frater defuncti extabat.

ARGVM.

Succeſſorio edicto inter agnatos olim de perſona in perſonam non erat locus, præterquam in tutelæ onere ſubeundo: quod vt parum legitimum, hodie hac conſtitutione Imperator emendans, de perſona in perſonam ſucceſſorium edictum inducit. Cæterum, quoniam tum demum olim pater legitimam filii emancipati conſequi potis erat, ſi contracta fiducia iure patrio filium liberaſſet: hoc tandem iure, emancipatio ſine contracta (quam idem ius præſumit) fiducia minime intelligitur.

In hoc autẽ genere percipiẽdarũ iure agnationis hæreditatum, lex duodecim Tabularũ *ſucceßionem nõ nouit; id eſt, negamus, eo qui proximus eſt, vel hæreditatem repudiante, vel ante quàm adiret mor tuo: eum qui ſequẽti gradu eſt, legitimo iure admitti ad hæreditatẽ: veluti,* Deceſſit *aliquis inteſtatus, ex tante fratre, extante & patruo.* Frater *vocabatur, nimirũ vt proximus: ſi modo contingat vt frater, aut antequàm adeat, decedat, aut hæreditatẽ repudiet, patruus aut agnatus venire non poterit: propterea quòd lex duodecim* Tabularũ *ſucceßionẽ neſciat.* At Prætor *erratum legis duodecim* Tabularum *corrigens, non perfectum quidem ille, auxiliũ tamẽ aliquod tulit, quoniã patruũ ex cognatorum ordine vocauit; vtpote agnationis iure nihil hic valente, quũ ſucceßio locum nõ habeat.* Imperator *vero noſter ſanctißimus, in omnibus perfecta eſſe iura cupiẽs, conſtitutionẽ emiſit, in qua de iure patronatus diſſeruit: & humanitate ſuggerente ſanciuit, vt & in agnatorũ hæreditatibus eſſet ſucceßio.* Abſurdũ *enim putauit eſſe, quod cognatis a* Prætore *cõceſſum eſſet (eſt enim inter eos ſucceßio) id agnatis nõ adeſſe: quũ præſertim onus tutelæ ſucceßionẽ habeat.* Nã *ſi quis impubes ſit, & duo ſuperſint agnati frater et patruus: frater vt pximus ad tutelã vocabitur.* Sin *vero et is decedat, quoniã hoc modo ſecũdus gradus deficit, locus fiet ſucceßioni, & patruus legitimus*

§. Placeat.

erit tutor. Quod igitur in onere tutelæ obtinebat, ab

§. Ad legitimam. ſurdum erat in lucro hæreditatis non obtinere. Ex ordine legitimorum, ad filii hæreditatem, & defuncti pater vocatur, qui ſpecialiter cõtracta fiducia, filium filiamve, nepotem neptemve, ac deinceps emãcipauit, Hodie vero ex conſtitutione Imperatoris noſtri, ſuperuacuum eſt ſpecialiter contracta fiducia emancipare: quoniam id præſumptum vult eſſe dicta conſtitutio, & tacite ſequi, vt in emancipando contracta eſſe fiducia intelligatur.

De ſenatuſconſulto Tertulliano.

TIT. III.

ARGVM.

Filio olim leg. xii. Tab. ab inteſtato mater, nec contra matri filius ſuccedebat: ex ſuperuenientis autem Senatuſconſul. Tertul beneficio ingenua quæ tres, aut libertina, quæ quatuor liberos mater ſuſceperat, ab inteſtato filii ſuccedere cœpit. Et quid in ſucceſſione patris, vbi mater una cum liberis aut maſculis, aut ſexus vtriuſque ſuperſit.

Ex iis, quæ ſupra dicta ſunt, ſatis cognoſci poſſunt legis duodecim Tab. ſolennitates, & anguſtiæ circa hæreditates. Nam & emancipatos a parentum ſuorum ſucceſſione reiecit, veluti quæ eos non agnoſceret, obſequutam capitis diminutionem: & eos qui per virilis ſexus perſonas coniunguntur, iis, qui ex fœminis deſcendunt prætulit, qua-

ſi ignotis, adeo vt nec mater filio filiæve inteſtati mortuis ſuccederet, nec eius rurſus hæreditas, ad ipſos deuolueretur. Prætor autem vbique fouens naturam, ex cognatorum proximitate, vltro citroque bonorum poſſeſſionis petendæ, per caput, Vnde cognati *ius ipſis dabat.* Sed *hæ iuris anguſtiæ poſtea emendationem conſequutæ ſunt.* Et *primo quidem.* D. Claudius *matri in ſolatium amiſſorum liberorum, legitimã eorum dedit hæreditatem.* Poſt *tempus aliquod factum eſt.* S.C. Tertullianum, *regnãte* Hadriano, *quo perfectius huic rei proſpectũ eſt, & matri amiſſos liberos lugenti, legitima eorum hæreditas data eſt: quod tamen auiæ cõceſſum nõ eſt.* Dixit.n. Si *filius decedat relicta matre, eã, ſi ingenua ſit, & ius trium liberorum habeat, aut libertina, & quatuor liberorum ius habeat, vt agnatã ad bona liberorũ (ſiue maſculi ſint, ſiue fœminæ) inteſtato mortuorũ admitti, nõ ſolum quum ſui iuris eſt mater, ſed etiã quum in parentis ſui poteſtate eſt, ſic tamẽ vt iuſſu eius adeant, cuius iuri ſubiectæ ſunt.* Præ*feruntur autẽ matri, liberi eius qui defunctus eſt.* Nã *ſi quis decedat: & matrẽ relinquens et liberos: liberi vocãtur, ſiue ſui ſint, ſiue loco ſuorum quod genus ſunt emãcipati: ſiue primi gradus ſint, ſiue ſecundi, ſiue infra ſecundum.* Sed *& fœmina defuncta, liberi defuncta auiam ſuam ab hæreditate excludunt.* Ma*ſculus aliquis aut etiam fœmina deceßit: extabat* § .Præferuntur.

aũt pater,in cuius poteſtate non erant, extabat & mater: pater præfertur. Sin aũt auus vel proauus extabat,cuius iuri non erant ſubiecti, tunc mater præfertur, ſcilicet quũ inter eos ſolos de hæreditate agitur. Frater *quoq; cõſanguineus defuncti fratris, aut defunctæ ſororis,matrẽ eorũ excludit.Soror vero conſanguinea pariter cũ matre admittitur:ideſt, ex æquis partibus hæredes fiunt.* Quod *ſi & frater & ſoror & mater extabat, frater matri quamuis ius liberorũ habenti,præferebatur.* Et *cõmunis erat hæreditas ex æquis partibus inter fratres & ſorores.Sic igitur ſi aut ſolus frater defuncto extabat, ſiue & frater & ſoror & mater,excludebatur mater.Sin ãt frater nõ extabat,ſed ſola ſoror et mater, tunc & mater ſemiſſem et ſemiſſem ſoror habebat.*

ARGVM.

Veteris iuris acerbitate ſublata, matres quamlibet non ter enixæ ſi ingenuæ, aut quater, ſi libertinæ fuerint, inteſtatorum filiorum hæreditatem agnatis excluſis habent, defuncti filii fratribus, demptis, vtroque vel altero parente progenitis qui pariter cum matribus forma hoc iure tradita, ad ſucceßionem vocantur.

§. Sed nos. *Sed hæc quidem olim.* Verum *edita eſt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, quæ &* Codici *eius inſerta eſt, quæ conſtituit, tum ad naturam ipſam, tum ad puerperiorum diſcrimen, quod interdum & mortem adducit, reſpiciens, vt matri auxilium præſta-*

retur, Impiū.n.eſſe duxit, ea quæ forte fortuna, nec ex voluntate matris accidunt, in detrimentum eius conuerti. Etenim ſi non cōtigiſſet, ut in genua mater tres liberos, aut libertina quatuor pareret, nullo ſuo merito a ſucceſsione defuncti repellebatur. Quod enim peccatum eis imputabatur, quòd non tres aut quatuor peperiſſent, per quos legitimo iure ad hære ditates admitti poterant, ſed eum tantum aut eam, qui quæve nunc fato functus functave eſt? Sed & quum Principum quorundam, qui paucis ab hinc annis regnarunt, conſtitutiones de legitima ſucceſſione tractantes, aliꝰ matrē iuuarent, aliꝰ preme rent, non in ſolidū eā ad hæreditatē liberū vocantes ſed quibuſdā in caſibus, (veluti quū ius liberorū ha bebat) tertiā partē ei ablatam certis perſonis darēt. Porro in aliis, quū legitimo iure non poterāt admit ti, certa portione cōſolarētur. Quod, vt melius apertiuſq; intelligatur, exēplo ſiue ſpecie ad rē cōfictam, oſtendendū eſt: Si cōtigiſſet, vt quis decederet relinquens matrē iure liberorum cohoneſtatā, ſupereſſet autē et patruus, qui eſt legitimus, aut patrui filius: mater octo capiebat vncias ſiue beſſem hæreditatis, patruus autē aut eius filius trientē, hoc eſt, quatuor vncias. Quod ſi ex cōtrario ius liberorū mater non habuiſſet, tunc patruus aut filius eius beſſem hæreditatis capiebat, at mater triētem ſolū Ideo Impera tor noſter ſanctiſsimus recta ſimpliciq; via, matrē

§. Sed cū antea.

omnibus perſonis legitimis antepoſuit, & ſine diſtinctione vlla, liberorũ ſuorum eis ſucceſſionẽ præbuit excepta fratris, et ſororis perſona, ſiue conſanguinei ſint deſunctis, ſiue ſola cognationis iura cum eis habeant. Nam queadmodum eã toti alii ordini legitimorum Imperator antepoſui: ita quemuis fratrem, & quamuis ſororem, etiã ſi legitimi nõ ſint, ad hæreditates vna cum ipſa vocauit. Sic tamen vt ſi ſolæ ſorores (ſiue agnationis ſiue cognationis iura habeãt) & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint, dimidiã quidẽ mater defuncti vel defunctæ, alterã vero dimidiã omnes ſorores habeãt. veluti, Deceſſit aliquis relinquẽs matrẽ, relinquẽs & duas aut tres ſorores: ſemiſſem quidẽ mater, ſemiſſem vero omnes ſorores habebunt, Quòd ſi defunctæ perſonæ frater ſupereſt, aut fratres, vel vna & fratres & ſorores: quãuis tantum cognationis iura habentes, in capita diſtribuenda eſt hæreditas. Sic igitur fratre nõ extãte, mater dimidiã prorſus partem accipit, & ſorores quotcũq; ſint, pro vna tãtum habetur: fratre vero ſuperſtite, nõ item ſorores locũ vnius obtinent.

A R G V M.

Tutorem, quæ intra tempus lege definitum, filiis non petterit, aut dari non curarit mater, ab illorum ſucceſsione, velut parum pia ſi impuberes deceſſerint, iure repellitur. Hoc tamen præcipuum habent matres, vt vel meretricio concubitu, ac vulgo quæſitis filiis defunctis, Tertull. beneficio ſuccedant.

Porro autem quemadmodum & matri conſultum proſpectumque eſt per Imperatorem *noſtrum ſanctiſsimum: ſic & eam curã liberorum ſuorum gerere iubet.* Hortatur *enim eas, ſi impuberes habent liberos, qui rectore egeãt, quum neq; initio vllus tutor datus eſt, aut qui decretus eſt, vel excuſatione eſt vſus, vel vt ſuſpectus remotus: vt tutorem petãt, neq; eos peſſum ire ſine rectore permittãt.* Datum *eſt autem iis tempus, intra quod liberis tutorem petere poſsint. nempe vnius anni. Quòd ſi matres liberis ſuis pupillis tutores intra annum petere neglexerint, & hi impuberes deceſſerint: hæreditates eorũ matres non capient.* Abſurdum *enim eſt, eam quæ liberos ſuos auxilio deſtitutos non adiuuit, eorũ ſucceſsione frui.* Vocatur *autẽ mater ad bona filii ex* S.C. Tertulliano, *etiã ſi ex meretricio cõcubitu defunctum filium conceperit.* §. Sed quẽad modu. §. Licet.

De ſenatuſconſulto Orficiano.

TIT. IIII.

ARGVM.

Filius ac nepos Orficiani Senatuſcon. beneficio matri & auiæ ab inteſtato decedentibus ſuccedunt: neque is ſolum, qui ex legitimis ſunt, ſed & vulgo quoque quæſiti agnatis aliis excluſis omnibus. Nec huic ſuccedendi iuri minima capitis minutio oberit

DIXIMVS *ſupra, neque matrem ad bona liberorum, neque liberos ad bona matris, ex*

lege duodecim Tabularũ vocari ſolitos. Sed a Pretore eis vltro citroq; ex proximitate cognatorũ ius petendæ bonorũ poſſeſsionis datũ fuiſſe. Diximus item ſucceſſu tẽporis factũ eſſe S C. Tertullianum, quod matri in liberorum hæreditatibus legitimæ ſucceſsionis iura præberet. Quæ res tandẽ perfectã ex conſtitutione Imperatoris noſtri emẽdationẽ accepit, ſicut præcedẽs titulus docuit. Porro ad ſimilitudinẽ S.C. Tertulliani, factũ eſt et S.C. quod Orficianũ vocatur, imperãte D. Marco, Orficio et Rufo COSS. Quorum filiõ tũ filiæ in materna ſucceſsione datũ eſt ius legitimæ hæreditatis, etiã ſi alieno iuri ſubiecti ſint. Præferuntur autẽ & conſanguineis fratribus, et cæteris agnatis defunctæ matris. Verũ S.C. hoc nepotibus opem non fert. Quẽadmodum.n. auia ex Tertulliano nõ vocatur, ita nec nepos ex Orficiano. Sed tamen ex Principum cõſtitutionibus emẽdationem S.C. Orficianum accepit. His.n. cautum eſt, vt ad ſimilitudinẽ filii filiæq;, & neptos neptiſq; vocetur.

§. Sciẽdum. *Illud autem ſignandum eſt, capitis diminutione, iura hæc legitimæ ſucceſsionis, quæ ex S. C. Orficiano aut Tertulliano data ſunt, non tolli: idque propter illam regulam, qua dicimus legitimas hæreditates ex nouo iure inuentas capitis diminutione non perire, ſed eas tantum, quarum inuentum ad legem duodecim Tabularum refertur.*

§. Nouiſsime. *Ex S.C. quoque Orficiano admitti debẽt et liberi uulgo*

quæſi

quæſiti,ſiuæ ex meretricio concubitu nati.

ARGVM.

Ius accreſcendi in ſucceſsione ex ſenatuſco. Orfic. beneficio inducta, adeo locum habet: vt adeuntium portioni, non adeuntium, aut alioqui partem non capientium portio accreſcat. quod etiam ius ad hæredes eodem iure tranſmittitur.

Si quis decedat, multis relictis legitimis perſonis eiuſdem gradus: & alii hæreditatem adeant, vnus autem aliquis aut repudiet, aut hæres eſſe prohibeatur vel morte, vel alia quauis cauſa (nã multi per conſtitutiones Principũ ab hæreditatibus arcentur) tunc pars eius, reliquis qui adierint, accreſcit. Velu ti quum quatuor eſſent, tres adierunt, vnus adire non potuit, vel quòd repudiaſſet, vel quòd mortuus eſſet, vel quòd lege prohiberetur: pars huius reliquis tribus pro æquis partibus accreſcit, ſiue ii qui adierunt, ſuperſint: ſiue euenit vt morerentur. §. Si ex pluribus.

De ſucceſsione cognatorum.

TIT. V.

ARGVM.

Suis hæredibus non ſuperſtitibus, neque agnatis, qui proximiores e cognati ſunt, etiam emancipati agnati Prætoris beneficio ad defuncti ſucceſsionem vocantur ſi tamen defuncti frater ac ſoror non ſint, qui cum agnatis & ſi non eorum liberi admittuntur.

Ad hæreditatem eius, qui inteſtato mortuus eſt, diximus vocari ſuos: & quos eorum numero Præ-

tor habet, vt emancipatos: & quos deinde conſtitutiones iis adiunxerunt, vt eos qui curiis oblati ſunt, aut qui ex ea muliere nati ſunt, qui cum maritalis affectio non erat, & deinde confectis dotalibus inſtrumentis ius ſuorum adepti ſunt. Poſt *hos vocantur ab inteſtato agnati, & quibus ius agnatorum tribuit aut* S.C.Tertulianum *vel* Orficianũ *nempe matres, & liberi earũ: aut conſtitutio* Impe*ratoris noſtri ſanctiſſimi, nẽpe ii qui ex ſorore naſcuntur.* Poſt *oẽs igitur iam dictos, & tertiũ ordinẽ inuenit* Prætor, *quo cognatos vocauit. Quos natura quidẽ nouit ſed anguſtiæ* Iuris, *quod ex lege duodecim* Tabularũ *deſcẽdit, neſciuerunt.* Hi *autem ſunt qui capitis diminutionem paſſi ſunt, aut ex iis nati. Quos quũ odio lex duodecim* Tabularũ *proſequeretur,* Prætor *eos ex tertio ordine vocauit.* Hæc *aũt dico, ſolis exceptis fratribus & ſororibus emancipatis: non tamen liberis eorũ.* Extat.*n.* conſtitutio D.Anaſtaſii, *qua cautũ eſt, vt ſi quis decedat relicto fratre integri iuris, hoc eſt, qui nondũ capitis diminutionẽ ſubiit, relicto & fratre capite diminuto: vterq; quidẽ ad fratris defuncti hæreditatem vocetur, non tamẽ ex æquis partibus: ſed vt plus habeat legitimus, hoc eſt, vt capite diminutus habeat quatuor vncias: & frater integri iuris duplũ.i.octo vncias.* Sed *totã eiuſce* Iuris *ſeriem clarius cognoſcet, qui dictã conſtitutionẽ legerit.* Frater *igitur capite*

diminutus vocatur quidē vna cū fratre integrum ius legitimi habeute, minorē tamen portionem accipit, vt dictum eſt. Aliis vero agnatis, etiā ſi capitis diminutionem paſſus ſit, anteponitur in ſolidum, ac multo etiā magis cognatis. Nam ſi ego decedam relicto fratre capite minuto, relicto etiam patruo, frater præferetur. Nemo igitur capite minutus ex ordine agnatorum vocatur præter fratrem & ſororem tantum, non etiam liberos fratris. Hi enim capite minuti, in cognatorum ordinem incidunt.

Eos quoq; qui per fœminini ſexus perſonas deſcēdūt, ſicut et capite minutos, legi xii. Tabularū ignotos, Prætor ex tertio ordine vocauit Habebit autem & tertius ordo filium in adoptionem datum, quum ad naturalis patris hæreditatē admitti poſtulabit. §. Eos etiā.

ARGVM.

Qui ex meretricio concubitu nati ſunt, agnationis iura inter ſe non habent: vt qui patrem non cognoſcunt, patri agnaſci non videantur, cognationis tamē Iure non priuantur. Quo fit vt matribus, & qui ex huiuſmodi lineæ deſcendunt, iuris huius beneficio ad bonorum poſſeßionem, vnde cognati, non ex æquo quidem ac ſimul omnes, ſed iuxta proximitatis prærogatiuam, vocentur.

Mulier ex meretriciis concubitibus liberos habuit, nullos hi agnatos habebunt. A[illegible]io enim per patrem cognoſcitur, hi vero patrem non habere intelliguntur. Sic igitur, neque inter ſe erunt §. Vulgo.

Prætores humanitatis ſuæ, quòd non omnino fœminas a ſucceſſionibus paſſi ſint excludi, ſed negat perfecte ab eis remediũ aduerſus fœminarum iniuriã inuentũ eſſe. Abſurdiſſimũ enim eſſe, fœminas quæ ex vno eodemque gradu cum maribus cõcurrant, neq; ſolum naturalẽ cognationem habeãt, ſed etiam agnatarũ nomen conſeruẽt, nõ eodem modo, quo mares ſuccedunt, ad ſucceſſiones admitti, verum ſolas ſorores iure agnationis ad defuncti hæreditatẽ venire. Atq; his igitur rationibus motus Imperator noſter ſanctiſſimus, vetera iura, ex lege (inquam) XII. Tab. *reuocauit, et cõſtitutione ſua ſanxit, vt perſonæ omnes, quæ per virilem ſexum, defunctũ cõtingunt, ſiue mares ſint ſiue fœminæ, ſimili modo ad legitimæ ſucceſſionis iura vocẽtur: quod tamen ſeruata vbiq; gradus prærogatiua fiat. Nã proximũ quenq; aut proximã iis, qui remotiore gradu ſunt, præferri vult.* Neve *ideo minus iuris habeãt, quòd gradum cõſanguinitatis egreſſæ ſint: verũ vt ſi quis decedat, duos relinquens agnatos, eiuſdem gradus: quorum alter maſculus, & altera ſit fœmina, ſimul veniant: veluti, verbi gratia, eſt filius patrui iam antea defuncti, & filia patrui: quamuis ea & quarto in gradu ſit, & conſanguinitatem exceſſerit, nihilominus vna cum fratre ſuo, ſuccedet defuncto.*

A R G. *V.* M.

Vterinæ vel conſanguineæ ſororis filii filiæve qui

ſunt, hi & ad auunculi ſucceſsionem, filiorum intermortuorum filiis, non in ſtirpes, ſed capita, hoc iure vocantur.

His ita in dicta conſtitutione cautis, & illud inſuper adiecit Imperator noſter ſanctiſſimus. Nam gradum vnũ ſiue perſonam vnã, a Iure cognationis in ordinem agnatorũ tranſtulit, iubens ac ſanciens nõ filiũ tantum aut filiã fratris mei, ad hæreditatẽ meam vt agnatos (ſicut iam dictũ eſt) venire: verum etiam et ſororis filios, ſiue eiuſdem patris ſimus, ſiue eiuſdem matris. Si quis igitur decedat, relinquẽs fratris iam ante mortui filiũ aut filiam, & ſororis quoque iam ante mortuæ (ſiue cõſanguinea ſit, ſiue vterina) filiũ aut filiam: ex æquo venient omnes, & ex æquo ſuccedent: illi, vt patruo: hi, vt auũculo: perinde atq; ſi per virilis ſexus perſonas omnes cognati eſſent. Hæc autẽ ita, vt ſpecies ficta eſt, intelligere oportet: ſcilicet quũ fratres aut ſorores, ex quibus ii deſcendent, in viuis nõ ſunt. Nã ſi illi ſuperſint, & defuncti hæreditatẽ amplectantur, ii, qui ſequẽtes gradus obtinẽt, quieſcẽt. Porro inter dictas pſonas, quas dicta cõſtitutio inuenit, hæreditas defuncti nõ in ſtirpes, ſed in capita diuidetur. Quæ tamẽ exẽplo aliquo explicãda ſunt. Quidã exceſſit e viuis, relicta ſorore vterina, id eſt, eadẽ matre nata, relicto et filio fratris iam tũ mortui. Olim quidem filius fratris ante mortui, hæres fiebat, vt agnatus: et quãuis §. Hoc etiam.

gradu vinceretur (nam ipſe tertio erat gradu, ſoror ſecundo) tamẽ ordine (quũ patioris eſſet) vincebat. Verũ hodie ex iis, quæ à Principe *noſtro inuẽta ſunt, ipſa filio fratris pferetur, ius agnatæ habẽs ex cõſtitutione. Quod ãt dicitur* IN CAPITA, *ſic intelligendũ eſt: veluti, Euenit vt inteſtatus morerer relictis fratris & ſororis iam tunc mortuorũ filiis: ſed fratris quidem erant tres aut quatuor, ſororis autẽ vnus aut duo. Nõ eſt dicẽdũ filios ſororis dimidiã partẽ, & filios fratris alterã dimidiã accepturos: * verũ in * capita fiet diuiſio. Et fratris filii quũ quatuor ſint, quatuor partes habebũt ſororis aũt, duas. Inteſtatus aliquis deceßit, qui multos habebat agnatos, diuerſis tamen gradibus: lex duodecim Tab. proximum vocat. Itaq; ſi, verbigratia, & frater defuncti ſupereſt, & defuncti fratris filius, aut etiã patru-*

Verum in capita } Signa hæc pro opinione Azonis de fratrum libe ris, quã præter paucos, in quibus & Zaſium, cæteri oẽs vno ore improbant, ſed fallũtur vt vel hinc liquere poteſt. Nec iuuantur noua Cæſaris Conſtitutione, qm̃ ea iis ſuccurrit, qui iure veteri erãt excluſi. Atqui hac in ſpe (vt vides) fratrũ filiis, nihil de iure veteri obſtabat. Si q̃ris alia, adi Zaſiũ, in lib. Singul. In-

us:fratris cauſa po- tell. & in li. Feud. Ci rti° *tior eſt;hic.n.in ſecundo,cæteri in tertio ſunt gradu.*

ARGVM.

Agnati defuncto, etſi plures ſunt,non eos tamẽ lex ad inter mortui ſucceßionem euocat : ſed vt quiſque illi proximus eſt,ſucceßionem arripit. Quod ſi æquo ſint gradu,pariter hæreditatem conſequuntur. Is aũt proximior cenſetur,qui deſtituti teſtam. aut mortis teſtantis tempore locum proximum obtinet.

Non ſolum autem,quum vnus proximus eſt, ad hæreditatem defuncti vocatur, ſed etiam ſi plures ſint in proximo gradu,omnes ſimul venient, quãuis ſingulari numero lex XII. *Tabularum vſa ſit, dicendo proximum præferri : neque dixerit proximos. Si defunctus igitur tres habeat fratres, & fratris iam ante mortui filium : tres illi fratres, hæredes erunt victo fratris ante defuncti filio. Et rurſus, quòd lex* XII. *Tabul.dicit Proximi,id proprie plurium graduum comparationem ſignificat. Atqui quamuis id verbi ſignificatio oſtendat, attamen licet vnus tantum extet gradus,locus eſt legi* XII.*Tabul. proximũ gradũ vocanti:veluti. Deceßit aliquis relicto patruo,nec vllos habẽs alios agnatos:patruus vt ꝓximus ſuccedit,etiã ſi non ſit alius gradus,cuius cõparatione is proximus ſit.Verũ enimuero,ſiquis nullo facto teſtamẽto deceſſerit, ille vt proximus admittitur,qui eo tpe,quo is mortuus eſt,de cuius hæreditate agitur,ꝓximus ei erat.*

§. Si plures

§. Proximus

Quòd ſi quis teſtatus deceſſerit, tūc quis proximus fuerit eo tempore quo certum factum eſt, neminem defuncto hæredem ex teſtamento extaturum, quærimus. Nam tunc proprie dicitur quiſque inteſtatus deceſſiſſe. Id autem longo poſt tempore aliquando certum fit. In quo temporis interuallo nonnūquam accidet, vt qui mortis tempore remotiore erat gradu, iam proximum gradum obtinens, ad hæreditatem vocetur: veluti, Deceſſit aliquis extraneo hærede inſtituto, extante fratre, extante & patruo. Hæres ſcriptus deliberabat nū adeūda ſibi eſſet hæreditas: & medio tempore frater defuncti diem obiit. Extraneus deinde hæreditatē repudiauit: patruus, vt proximus vocatur. Quoniā demū certum factū eſt, defunctum inteſtatū eſſe. Quū enim nemo ex teſtamento ad hæreditatē venerit, proximus inuētus eſt patruus, quāuis alius mortis tempore eū præcederet: propterea, quod tunc frater defuncti extabat.

ARGVM.

Succeſſorio edicto inter agnatos olim de perſona in perſonam non erat locus, præterquam in tutelæ onere ſubeundo: quod vt parum legitimum, hodie hac conſtitutione Imperator emendans, de perſona in perſonam ſucceſſorium edictum inducit. Cæterum, quoniam tum demum olim pater legitimam filii emancipati conſequi potis erat, ſi contracta fiducia iure patrio filium liberaſſet: hoc tandem iure, emancipatio ſine contracta (quam idem ius præſumit) fiducia minime intelligitur.

In hoc autẽ genere percipiẽdarũ iure agnationis hæreditatum, lex duodecim Tabularũ ſucceſsionem nõ nouit: id eſt, negamus, eo qui proximus eſt, vel hæreditatem repudiante, vel ante quàm adiret mortuo: eum qui ſequẽti gradu eſt, legitimo iure admitti ad hæreditatẽ: veluti, Deceſsit aliquis inteſtatus, extante fratre, extante & patruo. Frater vocabatur, nimirũ vt proximus; ſi modo contingat vt frater, aut antequàm adeat, decedat, aut hæreditatẽ repudiet, patruus aut agnatus venire non poterit: propterea quòd lex duodecim Tabularũ ſucceſsionẽ neſciat. At Prætor erratum legis duodecim Tabularum corrigens, non perfectum quidem ille, auxiliũ tamẽ aliquod tulit, quoniã patruũ ex cognatorum ordine vocauit; vtpote agnationis iure nihil hic valente, quũ ſucceſsio locum nõ habeat. Imperator vero noſter ſanctiſsimus, in omnibus perfecta eſſe iura cupiẽs, conſtitutionẽ emiſit, in qua de iure patronatus diſſeruit: & humanitate ſuggerente ſanciuit, vt & in agnatorũ hæreditatibus eſſet ſucceſsio. Abſurdũ enim putauit eſſe, quod cognatis a Prætore cõceſſum eſſet (eſt enim inter eos ſucceſsio) id agnatis nõ adeſſe: quũ præſertim onus tutelæ ſucceſsionẽ habeat. Nã ſi quis impubes ſit, & duo ſuperſint agnati frater et patruus: frater vt pximus ad tutelã vocabitur. Sin vero et is decedat, quoniã hoc modo ſecũdus gradus deficit, locus fiet ſucceſsioni, & patruus legitimus §. Placeat.

erit tutor. Quod igitur in onere tutelæ obtinebat, abſurdum erat in lucro hæreditatis non obtinere. Ex ordine legitimorum, ad filii hæreditatem, & defuncti pater vocatur, qui ſpecialiter cōtracta fiducia, filium filiamve, nepotem neptemve, ac deinceps emācipauit, Hodie vero ex conſtitutione Imperatoris noſtri, ſuperuacuum eſt ſpecialiter contracta fiducia emancipare: quoniam id præſumptum vult eſſe dicta conſtitutio, & tacite ſequi, vt in emancipando contracta eſſe fiducia intelligatur.

§. Ad legitimam.

De ſenatuſconſulto Tertulliano.

TIT. III.

ARGVM.

Filio olim leg. xii. Tab. ab inteſtato mater, nec contra matri filius ſuccedebat: ex ſuperuenientis autem Senatuſconſul. Tertul. beneficio ingenua quæ tres, aut libertina, quæ quatuor liberos mater ſuſceperat, ab inteſtato filii ſuccedere cœpit. Et quid in ſucceſſione patris, vbi mater una cum liberis aut maſculis, aut ſexus vtriuſque ſuperſit.

Ex iis, quæ ſupra dicta ſunt, ſatis cognoſci poſſunt legis duodecim Tab. *ſolennitates, & anguſtiæ circa hæreditates.* Nam *& emancipatos a parentum ſuorum ſucceſſione reiecit, veluti quæ eos non agnoſceret, obſequutam capitis diminutionem: & eos qui per virilis ſexus perſonas coniunguntur, iis, qui ex fœminis deſcendunt prætulit, qua-*

ſi ignotis, adeo vt nec mater filio filiæve inteſtat mortuis ſuccederet, nec eius rurſus hæreditas, ad ipſos deuolueretur. Prætor *autem vbique fouens naturam, ex cognatorum proximitate, vltro citroque honorum poſſeßionis petendæ, per caput, Vnde cognati ius ipſis dabat. Sed hæ iuris anguſtiæ poſtea emendationem conſequutæ ſunt. Et primo quidem.* D. Claudius *matri in ſolatium amiſſorum liberorum, legitimā eorum dedit hæreditatem. Poſt tempus aliquod factum eſt.* S.C. Tertullianum, *regnāte* Hadriano, *quo perfectius huic rei proſpectū eſt, & matri amiſſos liberos lugenti, legitima eorum hæreditas data eſt: quod tamen auiæ cōceſſum nō eſt.* Dixit. n. Si *filius decedat relicta matre, eā, ſi ingenua ſit, & ius trium liberorum habeat, aut libertina, & quatuor liberorum ius habeat, vt agnatā ad bona liberorū (ſiue maſculi ſint, ſiue fœminæ) inteſtato mortuorū admitti, nō ſolum quum ſui iuris eſt mater, ſed etiā quum in parentis ſui poteſtate eſt, ſic tamē vt iuſſu eius adeant, cuius iuri ſubiectæ ſunt.* Præferuntur *autē matri, liberi eius qui defunctus eſt. Nā ſi quis decedat: & matrē relinquens et liberos: liberi vocātur, ſiue ſui ſint, ſiue loco ſuorum quod genus ſunt emācipati: ſiue primi gradus ſint, ſiue ſecundi, ſiue infra ſecundum. Sed & fœmina defuncta, liberi defunctæ auiam ſuam ab hæreditate excludunt.* Maſculus *aliquis aut etiam fœmina deceßit: extabat*

§. Præferuntur.

aũt pater, in cuius poteſtate non erant, extabat & mater: pater præfertur. Sin aũt auus vel proauus extabat, cuius iuri non erant ſubiecti, tunc mater præfertur, ſcilicet quũ inter eos ſolos de hæreditate agitur. Frater *quoq; cõſanguineus defuncti fratris, aut defunctæ ſororis, matrẽ eorũ excludit.* Soror *vero conſanguinea pariter cũ matre admittitur: ideſt, ex æquis partibus hæredes fiunt.* Quod *ſi & frater & ſoror & mater extabat, frater matri quamuis ius liberorũ habenti, præferebatur.* Et *cõmunis erat hæreditas ex æquis partibus inter fratres & ſorores. Sic igitur ſi aut ſolus frater defuncto extabat, ſiue & frater & ſoror & mater, excludebatur mater. Sin ãt frater nõ extabat, ſed ſola ſoror et mater, tunc & mater ſemiſſem et ſemiſſem ſoror habebat.*

ARGVM.

Veteris iuris acerbitate ſublata, matres quamlibet non ter enixæ ſi ingenuæ, aut quater, ſi libertinæ fuerint, inteſtatorum filiorum hæreditatem agnatis excluſis habent, defuncti filii fratribus, demptis, vtroque vel altero parente progenitis qui pariter cum matribus forma hoc iure tradita, ad ſucceßionem vocantur.

§. Sed nos. Sed *hæc quidem olim.* Verum *edita eſt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, quæ &* Codici *eius inſerta eſt, quæ conſtituit, tum ad naturam ipſam, tum ad puerperiorum diſcrimen, quod interdum & mortem adducit, reſpiciens, vt matri auxilium præſta-*

retur, Impiũ.n.eſſe duxit, ea quæ forte fortuna, nec ex voluntate matris accidunt, in detrimentum eius conuerti. Etenim ſi non cõtigiſſet, ut in genua mater tres liberos, aut libertina quatuor pareret, nullo ſuo merito a ſucceſsione defuncti repellebatur. Quod enim peccatum eis imputabatur, quòd non tres aut quatuor peperiſſent, per quos legitimo iure ad hæreditates admitti poterant, ſed eum tantum aut eam, qui quæve nunc fato functus functave eſt? Sed & quum Principum quorundam, qui paucis ab hinc annis regnarunt, conſtitutiones de legitima ſucceſſione tractantes, alias matrẽ iuuarent, alias premerent, non in ſolidũ eã ad hæreditatẽ liberũ vocantes ſed quibuſdã in caſibus, (veluti quũ ius liberorũ haberet) tertiã partẽ ei ablatam certis perſonis darẽt. Porro in aliis, quũ legitimo iure non poterãt admitti, certa portione cõſolarẽtur. Quod, vt melius apertiuſq; intelligatur, excẽplo ſiue ſpecie ad rẽ cõfictam, oſtendendũ eſt: Si cõtigiſſet, vt quis decederet relinquens matrẽ iure liberorum cohoneſtatã, ſupereſſet autẽ et patruus, qui eſt legitimus, aut patrui filius: mater octo capiebat vncias ſiue beſſem hæreditatis, patruus autẽ aut eius filius trientẽ, hoc eſt, quatuor vncias. Quod ſi ex cõtrario ius liberorũ mater non habuiſſet, tunc patruus aut filius eius beſſem hæreditatis capiebat, at mater triẽtem ſolũ Ideo Imperator noſter ſanctiſsimus recta ſimpliciq; via, matrẽ

§. Sed cũ antea.

omnibus perſonis legitimis antepoſuit, & ſine diminutione vlla, liberorũ ſuorum eis ſucceſsionẽ pręſtitit excepta fratris, et ſororis perſona, ſiue conſanguinei ſint defunctis, ſiue ſola cognationis iura cum eis habeant. Nam quẽadmodum eã toti alii ordini legitimorum Imperator antepoſui: ita quemuis fratrem, & quamuis ſororem, etiã ſi legitimi nõ ſint, ad hæreditates vna cum ipſa vocauit. Sic tamen vt ſi ſolæ ſorores (ſiue agnationis ſiue cognationis iura habeãt) & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint, dimidiã quidẽ mater defuncti vel defunctæ, alterã vero dimidiã omnes ſorores habeãt. veluti, Deceſsit aliquis relinquẽs matrẽ, relinquẽs & duas aut tres ſorores: ſemiſſem quidẽ mater, ſemiſſem vero omnes ſorores habebunt, Quòd ſi defunctæ perſonæ frater ſupereſt, aut fratres, vel vna & fratres & ſorores: quãuis tantum cognationis iura habentes, in capita diſtribuenda eſt hæreditas. Sic igitur fratre nõ extãte, mater dimidiã prorſus partem accipit, & ſorores quotcũq; ſint, pro vna tãtum habetur: fratre vero ſuperſtite, nõ item ſorores locũ vnius obtinent.

ARGVM.

Tutorem, quæ intra tempus lege definitum, filiis non petierit, aut dari non curarit mater, ab illorum ſucceſsione, velut parum pia ſi impuberes deceſſerint, iure repellitur. Hoc tamen præcipuum habent matres, vt vel meretricio concubitu, ac vulgo quæſitis filiis defunctis, Tertull. beneficio ſuccedant.

Porro autem quemadmodum & matri conſultum proſpectumque eſt per Imperatorem noſtrum ſanctiſſimum: ſic & eam curã liberorum ſuorum gerere iubet. Hortatur enim eas, ſi impuberes habent liberos, qui rectore egeãt, quum neq; initio vllus tutor datus eſt, aut qui decretus eſt, vel excuſatione eſt vſus, vel vt ſuſpectus remotus: vt tutorem petãt, neq; eos peſſum ire ſine rectore permittãt. Datum eſt autem iis tempus, intra quod liberis tutorem petere poſſint, nempe vnius anni. Quòd ſi matres liberis ſuis pupillis tutores intra annum petere neglexerint, & hi impuberes deceſſerint: hæreditates eorũ matres non capient. Abſurdum enim eſt, eam quæ liberos ſuos auxilio deſtitutos non adiuuit, eorũ ſucceſſione frui. Vocatur autẽ mater ad bona filii ex S.C. Tertulliano, etiã ſi ex meretricio cõcubitu defunctum filium conceperit. §. Sed quẽad modu. §. Licet.

De ſenatuſconſulto Orficiano.

TIT. IIII.

ARGVM.

Filius ac nepos Orficiani Senatuſcon. beneficio matri & auiæ ab inteſtato decedentibus ſuccedunt: neque ii ſolum, qui ex legitimis ſunt, ſed & vulgo quoque quæſiti agnatis aliis excluſis omnibus. Nec huic ſuccedendi iuri minima capitis minutio oberit

DIXIMVS *ſupra, neque matrem ad bona liberorum, neque liberos ad bona matris, ex*

lege duodecim Tabularũ vocari ſolitos. Sed a Prætóre eis vltro citroq; ex proximitate cognatorũ ius pétendæ bonorũ poſſeſsionis datũ fuiſſe. Diximus item *ſucceſſu tẽporis factũ eſſe S C.Tertullianum, quod matri in liberorum hæreditatibus legitimæ ſucceſsiõnis iura præberet. Quæ res tandẽ perfectã ex conſtitutione Imperatoris noſtri emẽdationẽ accepit, ſicut præcedẽs titulus docuit.* Porro *ad ſimilitudinẽ S.C. Tertulliani, factũ eſt et S.C. quod Orficianũ vocatur, imperãte D.Marco, Orficio et Rufo COSS. Quorũm filiõ tũ filiæ in materna ſucceſsione datũ eſt ius legitimæ hæreditatis, etiã ſi alieno iuri ſubiecti ſint. Præferuntur autẽ & conſanguineis fratribus, et cæteris agnatis defunctæ matris. Verũ S.C. hoc nepotibus opem non fert. Quẽadmodum.n. auia ex Tertulliano nõ vocatur, ita nec nepos ex Orficiano. Sed tamen ex Principum cõſtitutionibus emẽdationem S.C. Orficianum accepit. His.n. cautum eſt, vt ad ſimilitudinẽ filii filiæq; & neptos neptiſq; vocetur.*

§. *Sciẽdum.* *Illud autem ſignandum eſt, capitis diminutione, iura hæc legitimæ ſucceſsionis, quæ ex S.C. Orficiano aut Tertulliano data ſunt, non tolli: idque propter illam regulam, qua dicimus legitimas hæreditates ex nouo iure inuentas capitis diminutione non perire, ſed eas tantum, quarum intentum ad legem duodecim Tabularum refertur.*

§. *Nouiſsime.* *Ex S.C. quoque Orficiano admitti debẽt et liberi uulgo*

quaſi

quæſiti, ſiue ex meretricio concubitu nati.

ARGVM.

Ius accreſcendi in ſucceſsione ex ſenatuſco. Orfic. beneficio inducta, adeo locum habet: vt adeuntium portioni, non adeuntium, aut alioqui partem non capientium portio accreſcat, quod etiam ius ad hæredes eodem iure tranſmittitur.

Si quis decedat, multis relictis legitimis perſonis eiuſdem gradus: & alii hæreditatem adeant, vnus autem aliquis aut repudiet, aut hæres eſſe prohibeatur vel morte, vel alia quauis cauſa (nã multi per conſtitutiones Principũ ab hæreditatibus arcentur) tunc pars eius, reliquis qui adierint, accreſcit. Veluti quum quatuor eſſent, tres adierunt, vnus adire non potuit, vel quòd repudiaſſet, vel quòd mortuus eſſet, vel quòd lege prohiberetur: pars huius reliquis tribus pro æquis partibus accreſcit, ſiue ii qui adierunt, ſuperſint: ſiue euenit vt morerentur. §. Si ex pluribus.

De ſucceſsione cognatorum.

TIT. V.

ARGVM.

Suis hæredibus non ſuperſtitibus; neque agnatis, qui proximiores e cognati ſunt, etiam emancipati agnati Prætoris beneficio ad defuncti ſucceſsionem vocantur ſi tamen defuncti frater ac ſoror non ſint, qui cum agnatis & ſi non eorum liberi admittuntur.

Ad hæreditatem eius, qui inteſtato mortuus eſt, diximus vocari ſuos: & quos eorum numero Præ-

diminutus vocatur quidẽ vna cũ fratre integrum ius legitimi habente, minorẽ tamen portionem accipit, vt dictum eſt. Aliis vero agnatis, etiã ſi capitis diminutionem paſſus ſit, anteponitur in ſolidum; ac multo etiã magis cognatis. Nam *ſi ego decedam relicto fratre capite minuto, relicto etiam patruo, frater præferetur.* Nemo *igitur capite minutus ex ordine agnatorum vocatur præter fratrem & ſororem tantum, non etiam liberos fratris.* Hi *enim capite minuti, in cognatorum ordinem incidunt.*

Eos quoq; qui per fœminini ſexus perſonas deſcẽdũt, ſicut et capite minutos, legi xii. Tabularũ *ignotos,* Prætor *ex tertio ordine vocauit* Habebit *autem & tertius ordo filium in adoptionem datum, quum ad naturalis patris hæreditatẽ admitti poſtulabit.* §. Eos etiã.

A R G V M.

Qui ex meretricio concubitu nati ſunt, agnationis iura inter ſe non habent: vt qui patrem non cognoſcunt, patri agnaſci non videantur, cognationis tamẽ Iure non priuantur. Quo fit vt matribus, & qui ex huiuſmodi lineæ deſcendunt, iuris huius beneficio ad bonorum poſſeßionem, vnde cognati, non ex æquo quidem ac ſimul omnes, ſed iuxta proximitatis prærogatiuam, vocentur. §. Vulgo.

Mulier ex meretriciis concubitibus liberos habuit, nullos hi agnatos habebunt. Agnatio *enim per patrem cognoſcitur, hi vero patrem non habere intelliguntur. Sic igitur, neque inter ſe erunt*

conſanguinei. Quoniã cõſanguinitas ſpecies eſt agnationis. Cognationis vero iura inter ſe habent filii ex meretrice matre nati: ſicut & erga quemuis, qui per matrem eis coniunctus eſt, cognatum. Igitur & hi ex tertio ordine ſuccedent. Itaque tertius hic a Prætore inuentus ordo, habet agnatos capite minutos, (exceptis fratribus) & eos deinde qui ex illis naſcuntur. Adhæc & illos, qui per fœminas nos contingunt. Et filium, qui quũ in adoptiua familia ſit, patri tamen naturali hæres eſſe poſtulat. Et liberos poſtremo, vulgo quæſitos. Quibus omnibus, proximitatis nomine, bonorum poſſeſſionem, Vnde cognati pollicetur: hoc eſt, non omnes ſimul vocans, ſed vt quiſque gradu proximus eſt.

ARGVM.

Ad hæreditates inteſtatorũ agnati ad decimũ vſque gradũ, cognati vero ad ſextum vſque gradũ duntaxat. Quibus e ſeptimo gradu filium ac filiam, conſobrinum atque conſobrinam tantũ adiici hoc iure receptũ eſt.

§. Hoc loco. PORRO quum multæ ſint inter agnatos, & cognatos differentiæ, tum & illa præter cæteras vna eſt. Nam ſi quis inteſtato decedat, agnatus eius ad hæreditatem ipſius vocabitur, etiam ſi decimo ſit gradu, & vt ex lege XII. Tabul. adire poterit, aut ex edicto Prætoris, bonorum poſſeſſionem, Vnde legitimi petere. Quod ſi agnatus nullus ſuperſit, ſed cognatos habeat defunctus: dabitur, iis bonorum poſſeſſio, Vnde cognati

quandiu inter ſextum gradum ſunt. Nam e ſeptimo gradu ſolæ vocantur hæ perſonæ: Filius filiave, conſobrini conſobrinæve. Qui autem hi ſint, ex ſequenti titulo diſcemus.

De gradibus cognationum.

TIT. VI.

ARGVM.

Totus in eo eſt Titulus hic, vt quoto quæque perſonæ hic connumeratæ gradu inter ſe, aut cõiungantur, aut diſtent, doceat: quod promptius titulum ipſum diligenter expendendo, atque compendiariam epitomen diutius relegendo, quiuis aſſequi poteſt. Iuuabitur autem adoleſcentis plurimum labor, ſi ſubiectæ in hoc arbuſculæ circulos, aut cellulas penitius expendat, graduſque ſolerter dinumeratos excutiat.

Quod nuper in præuia quidã inſpectione de gradibus diximus, id nunc nobis per ipſam ordinaiionẽ rerum exhibendum eſt, quo res maiorem fidem habeat. Sic igitur gradus cognationis numerabuntur. Interim tamen in primis ſciendũ eſt: cognationem, aut aſcendentium & deſcendentium eſſe, aut eorũ, qui ex latere veniunt, qui dicuntur ex tranſuerſo, fratrum, ſororum, & qui ex iis naſcuntur: & conſequenter, patrui & auunculi, amitæq; & materteræ. Et aſcendentiũ quidẽ & deſcendentium cognatio, a primo gradu incipit: eorum vero qui ex trãſuerſo veniunt, a ſecundo. Nam primus gradus nul-

§. Primo. *lus eſt ex tranſuerſo. Primus gradus, ſupra habet
patrem & matrem: Infra vero filium & filiam.*

§. Secūdo. *Secundus ſupra habet, auū et auiā: Infra nepotē
& neptē.* Ex *trāſuerſo, fratrē & ſororē.* Tertius *gra*
§. Tertio. *dus ſupra habet proauū, proauiā:* Infra, *pronepotē,
proneptē.* Ex *tranſuerſo, fratris et ſororis filiū filiā.
Et cōſequēter, patruū, auunculū, amitā, materterā.*

Quartus, ſupra cōtinet, abauum: abauiā: infra
§. Quarto. *abnepotem, abneptē.* Ex *trāſuerſo, fratris & ſororis
nepotē, neptem: patruū magnum, amitā magnā. Si
militer et auunculū magnum, materteram magnā
ideſt, aui et auiæ meæ fratrē et ſororem* Eſt *et cōſobri
nus & cōſobrina, ideſt, quiquæve ex duobus fratri
bus aut ſororibus procreātur. Quidā tamen veterū
recte dixerunt, cōſobrinos eos proprie vocari, qui ex
duabus ſororibus geniti ſunt, quaſi cōſororinos.* Eos
*vero, qui ex duobus fratribus procedunt, proprie di
ci fratres patrueles. Si autem ex duobus fratribus fi
liæ naſcātur, inter ſe ſorores patrueles dicūtur. At ii
qui ex fratre & ſorore generantur, amitini propriè
dicuntur. Amitæ meæ filii cōſobrinum me vocant,
& ego illos amitinos. Itaq; (vt rem in pauca cōtra-
hā) per abuſionem ii, qui ex duobus fratribus aut ſo
roribus nati ſint, cōſobrini appellantur. Sed proprie
mares ex duobus fratribus, fratres patrueles fœmi
næ, ſorores patrueles. Et ex duabus ſororibus mares
aut fœminæ, conſobrini et conſobrinæ. Et qui ex fra*

tre & ſorore nati ſunt, amitini. Sed ſororis quidem filius: fratris filium vocabit conſobrinum: fratris autem filius, ſororis filium, amitinum.

Quintus gradus habet, ſupra adauũ, adauiã: infra, adnepotem adneptẽ. Ex *trãſuerſo,* Fratris *& ſororis pronepotẽ, proneptem.* Et *conſequenter, maiorẽ patruũ, maiorem amitã, id eſt, proaui fratrem & ſororem, Auunculũ maiorem, materterã maiorẽ, id eſt, proauiæ fratrẽ & ſororem. Similiter eorum, qui ex fratribus vel ſororibus naſcuntur, et (vt dictum eſt) modo fratres patrueles, alias ſorores patrueles: modo cõſobrini et cõſubrinæ, nõnunquã amitini & amitinæ vocãtur, filium & filiã.* Deinde *et propriũ cõſobrinum, propriamque conſobrinam, ſicut vocantur, hoc eſt, patrui magni & amitæ magnæ, auunculi magni & materteræ magnæ, filium, filiam.* §. quĩto.

Sexto gradu ſunt ſupra, tritauus, tritauia, infra, trinepos, trineptis. Ex *tranſuerſo, fratris & ſororis abnepos, abneptis.* Et *conuenienter, patruus maximus, amita maxima, hoc eſt, abaui frater & ſoror.* Auunculus *maximus, matertera maxima ideſt, abauiæ frater et ſoror. Similiter & maior conſobrinus & maior conſobrina, id eſt, qui quæve ex filiis filiabuſq; fratruum ad ſororum patrueliũ, cõſobrinorum cõſobrinarumue, amitinorũ amitinarumve naſcuntur.* Hactenus *monſtraſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur:* §. Sexto. §. Hactenus

quoniam ſciendum eſt, ſemper generata perſona gradum vnum adiici. Eſt autem longe facilius dicere quoto gradu quiſque ſit, quam propria cognationis nomina exprimere. Eodem *quoque modo & agnationis gradus numerantur, & cognationis. Verum quum veritas per oculos quam per aures maiorem fidem habeat, ideo neceſſarium viſum eſt, poſt narrationem graduum etiam præſenti libro eos inſcribi, vt iuuenes & auribus & oculis hæc accipientes, perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſcantur.*

Not. *hic in* Inſti- *tutio- nibus.* Lati- *nis eẽ titulũ de ſer uili co gnatio ne qui tamen in Græ co theo philo non no tatur.*

* *

ARGVM.

Cognationem ſeruilem vetera nequaquam olim iura, ſed ne Prætor quidem in conſideratione habuit: hodie vero minime Imperator eam contempſit, quinimo pie ſic ipſi conſultum voluit, vt inter patrem ac filios: fratres atque ſorores ſecuta manumiſſione, patronatus iure ſopito, ſuccedendi ius locum habeat. Et id quã late, ac qua ratione procedat, facile hic traditur.

Illud autem ante omnia noſſe oportet, Prætorem, *quum cognatorum ordinem excogitaſſet, ſeruilem cognationem in eo numero non habuiſſe. Nam neque veteres leges, vt eſt lex* XII. T*abula. aut alia quædam quæ de cognatis loquuntur, eã nouerunt.* Verum *Imperator noſter in conſtitutione quadam, quam de iure patronatus ſcripſit, ſublata rerum obſcuritate & iuris confuſione, humanitate ſugge-*

rente & hoc conſtituit, vt ſi quis in ſeruitute liberum vel liberos habuerit, ſiue ex libera, ſiue ex ſerua: aut contra, ſi qua mulier ex libero vel ſeruo liberos pepererit, cuiuſcunque ſexus ſint: & contigerit, vt pater ſeruus aut mater ſerua manumittatur, & ii qui ex ſeruili ventre nati ſunt, ad libertatem quoque venerint: hi omnes libere ad ſucceſsionem patris & matris veniant, iure patronatus in hac parte ſopito. Neque vero qui ſic nati ſunt, ſolum ad parentum ſucceſsionem venient ſed etiam alter ad alterius mutuam ſucceſsionem vocatur quemadmodū ſpeciali ter vult dicta conſtitutio. Siue ii ſoli ſuperſint qui in ſeruitute nati, & deinde manumiſsi ſunt, ſiue euenerit, vt poſt manumiſsionem parentum alii quoque naſcerentur: quoniam vna cum eis ad paternam vel maternam hæreditatem admittentur: ſiue ex eadem matre, aut ex eodem patre in lucem prodierint ii, qui poſt parentum manumiſsionem nati ſunt, ſiue ex diuerſis. Et (vt vno verbo rem totam abſoluam) omnia in eis obtinere debent, ad ſimilitudinem eorum, qui ex iuſtis nuptiis nati ſunt.

ARGVM.

Cognationis ordines tres ſunt, ſuorum nempe ac legitimorum, & eorum, qui generali nomine cognati dicuntur. At cum de ſucceſsione agitur, liberorū priorē ac potiorem cauſam eſſe, qui quālibet diſtent aſcendentibus quibuſcunque, ac etiam agnatis præferūtur.

§. Re-|ſtitis Ex iis quæ dicta ſunt (vt rem veluti per capita colligendo in compendium contraham) tres ſunt ordines cognationis: Suorum, Legitimorũ, & Cognatorum. Quapropter dicendum nõ eſt eum, qui proximus gradu ſit, ſtatim etiã in hæreditate percipiẽda præferri, quoniam ordo ordini præfertur. Et qui in proximiore ordine eſt, quãuis eum alius gradu præcedat, dũ ipſe ordine potior ſit, et in hæreditate percipienda potior eſt. Tunc autem gradus fit cõparatio, quum plures perſonæ ex eodem ordine veniunt, Neque igitur, qui parem gradum cognationis obtinent ſemper pariter vocantur: neque eius, qui proximior eſt causa ſemper potior eſt. Primus.n.ordo, primaq; cauſa Suorum eſt, & eorũ, qui Suorum numero habentur: vt emãcipatorũ, & qui per fœminã deſcendunt, nepotũ, atque aliorũ, quos ſupra particulatim enumerauimus. Finge ergo defuncto eſſe pronepotẽ vel abnepotẽ eſſe & fratrem, patremve aut matrẽ. Pronepos iſte, abnepos præferetur, vt pote, qui ex potiore ordine veniat, quãuis gradu ſuperetur. Nã pater aut mater, primo gradu ſunt, ſicut latius dictũ eſt: frater, ſecũdo. At pronepos, tertio, abnepos quarto. Et tamen hic, quum ex quarto gradu veniat, præfertur iis, qui ex primo aut ſecundo gradu ſunt: propterea, quod ordine potior ſit. Nec intereſt, Pronepos iſte vel abnepos in poteſtate morientis fuerit, an non fuerit, quod vel emancipatas eſſet, vel ex

emãcipato, aut per fœmininum ſexum prop agatus.

ARGVM.

Suis, aut qui eorum loco habentur, non ſuperſtitibus ad ſucceßionem vocantur agnati, poſt quos & cognati proximi, fratribus ac ſororibus emancipatis demptis, qui licet cognati ſint, vlterioris tamen gradus agnatis in ſuccedẽdo ꝑponũtur, eoſque excludunt.

Quando autem Sui non ſuperſunt, aut qui loco Suorum habentur, ſed agnatus ſupereſt hoc eſt, qui integrũ ius habeat legitimi, etiam ſi remotiore gradu ſit, plerunque tamen proximiore cognato, potior habetur. Nam patrui nepos, qui quinto gradu eſt: aut pronepos, qui ſexto, auunculo & matertera præferuntur, quamuis tertium gradum obtineãt. Toties igitur proximum cognatum aut potiorem eſſe dicimus, aut vna cum iis, qui eodem gradu ſunt, vocari, quoties neque Suus aliquis, aut qui Sui vicem obtinet, extat: neque etiam agnatus vllus ſupereſt. Nam hi in hæreditatibus præferuntur. Hæc dicimus exceptis fratre & ſorore emancipatis. Hæ enim perſonæ circa ius agnationis per capitis diminutionem non læduntur: Sed agnatis omnibus, qui tertio aut remotiore gradu ſunt, præferuntur: ſecundum Anaſtaſii conſtitutionem. Quod igitur ante diximus, plerunque, propter fratres emancipatos dictum eſt. Nam quamuis hi ſecundum veteres ius tantum cognationis habeant, tamen ex dicta conſtitutione prælati ſunt. § amotis.

De ſucceſsione libertorum.
TIT. VII.

ARGVM.

Patronum olim vetera tum demum Iura ad liberti hæreditatem vocabant, cum Suorum hæredum nullus ſupereſſet. At iure deinceps Prætorio in liberi bonis dimidia, non modo inſtituto, verum etiã ab inteſtato filio adoptiuo hærede relicto, patrono concedebatur. Eum tamen in poteſtate liberi, aut etiam emancipati, vel in adoptionem dati, ſi modo inſtituti, aut præteriti bonorum poſtulaſſet poſſeßionem, excludebant.

Hec habeto veluti pro quadam præuia inſpectione. Cognatio nomen generale eſt. Diuiditur autẽ in *aſcendentes, deſcendentes, & eos qui ex tranſuerſo veniunt. Verum hæ tres cognationum ſpecies, in cognatis ingenuis ſpectantur. Nam in libertinis, aſcẽdentes non norunt veteres. Nam quõ, quum in ſeruitute nati ſint? ac ne eos quidem, qui ex tranſuerſo coniunguntur. Qui.n.aſcendentes nõ habet, neq; ex tranſuerſo cognatos habere poteſt, quum hi ex illis intelligantur. Solam igitur habent deſcendentiũ cognationẽ, hoc eſt, eorum quos poſt libertatem conceperint, & pepererint.* His ita præcognitis, *videto nunc cætera. Quum diſputatum ſit, de ſucceßione ingenuorum, conſequens eſt dicere & de ſucceßione libertorũ: ſi libertus inteſtatus decedat, quis ad hæreditatẽ eius vocetur, Et ſi quidẽ liberos habet poſt*

libertatem conceptos, ex ordine Suorũ hæredum hi vocabũtur. Quod ſi liberi nulli extẽt, videamus quis ſi vocandus. Et agnatũ quidẽ dicere non poſſumus: quoniam parentes libertus non habet, vt in ſeruitute natus. Atque ideo non ſine ratione, & cognatis ex tranſuerſo caret. Nam hi ab illis procedũt. Quando igitur nullus ei agnatus eſt, lex in agnati locũ, patronum ſubiecit. Quæcunque igitur agnatum a ſucceſsione defuncti ſubmouẽt, ea & patronũ a ſucceſsione liberti reiiciunt. Liberti igitur liberis extantibus, patrono locus non eſt. Quoniam autẽ & facto teſtamento agnatus hæreditatem non percipit, ita ſimiliter nec patronus. Olim igitur quantum ad legem XII. Tab. pertinet liberto patronum præterire licebat. Nã ita demum lex XII. Tab. ad hæreditatem liberti aditum dabat patrono, quum nullus ſuus extabat, nullumq; factum erat teſtamentũ. Et quidem quum aliquis liberorũ ſuperſtes patronum excluderet, poterat: neq; n. indignum erat, patronum naturæ cedere. Verum quum adoptiuus filius, vt iura ſui hæredis habens, patrono præferretur, id aperte abſurdum & iniquum erat, patronũ ab adoptiuo filio ſuperatũ, liberti ſucceſsione priuari. Quade cauſa Prætor poſtea edicto ſuo, huic Iuris iniquitati ſuccurrit: iubens liberum, qui teſtamentum faceret, dimidiam bonorum ſuorum partem omnino patrono relinquere. Quod ſi minus dimi-

§ *Quade cauſa.*

dia reliquiſſet, dabat patrono bonorũ poſſeßionem Contra tabulas teſtamenti liberti, per quam ſemiſſem penitus conſequebatur. Si vero inteſtatus libertus decederet, adoptiuum filium relinquens, Prætor dabat patrono poſſeßionem Contra tabulas per quam ſemiſſem accipiebat. Porro naturales liberi patronum excludebant, tum qui in poteſtate erant, tum emancipati. Quinimo & filii in adoptionem dati, ſi modo ex aliqua parte minima hæredes ſcripti erant. veluti, Quum ego libertus eſſem, habebam patronum, habebam & filium naturalem hunc in adoptionem dedi. Si igitur teſtamento condito, ego eum ex parte hæredem ſcripſero: aditus patrono præcluſus eſt ad hæreditatem meam. Sin vero præteriero, nihil obſtabit quominus contra tabulas teſtamenti mei bonorum poſſeßionem petere poßit. Liberi igitur mei, ſiue in mea poteſtate ſint, ſiue emancipati, quũ aut voluntate mea, aut Iure hæredes mihi ſunt patronum ſuperant. Voluntate mea, quum hæredes eos ſcripſero: Iure, quũ aut inteſtatus decedo, aut teſtamento condito eos prætereo. Nam is, qui in poteſtate eſt, ipſo iure ſubuertens teſtamentum: emancipatus vero bonorum poſſeßionem Contra tabulas petens, locum in hæreditate mea patrono non relinquunt. Quoniam bonorum poſſeßionem Contra tabulas nunquam dat Prætor aduerſus liberos naturales. Ve-

rumenimuero & poſt hoc Ius Prætorium, quo patrono proſpectum videbatur, adhuc ſuberat ratio, qua libertus nihil relinqueret patrono. Nam ſi libertus filium naturalem habebat, neque lex Duodecim Tabularum opem patrono ferebat, neque itẽ Prætor naturam reuerens.

ARGVM.

LEGE Papia, quæ olim patronorum præcipuam curam habere contendit, deinde ab Imperatore temperata, ac certis finibus limitata, hodie eorundem in libertorum ſucceßione hæc ratio habetur: vt libertis, quorum facultates aureos ſolidos centum minime pertingunt, libere de his teſtari vel patrono præterito liceat, qui tamen liberis libertorum ſuperſtitibus nullis, ipſis patronatus Iure ex lege XII. Tabul. inſolidum hæres futurus eſt. At ſi ſuperiores centenario fuerint libertorum facultates, iiſdem defunctis ac teſtamento condito, patrono præterito, ſi liberi non ſint, aut qui exhæredes facti ſint, quadrans hæreditatis ab omni onere immunis bonorum poſſeſſione contratabulas petita, principali conſtitutione tribuitur.

Sed poſtea lex Papia iura patronorum adauxit, cautum eſt enim, vt ex bonis locupletioris liberti (eum vero locupletem definiit qui centũ millia ſeſtertium poßideret) cui pauciores quam tres §. Poſtea.

eſſent liberi, ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus fuiſſet, virilis pars patrono conſeruaretur. Itaq; ſi cōtigiſſet, vt libertus locupletior cōdito teſtamēto moreretur, vnū relinquens filiū aut vnā filiā, lex Papia vna cū filio aut filia patronū admittebat data ei dimidia parte bonorū defuncti, perinde atq; ſi nullus filius, nullave filia extitiſſet. Sin autē duos filios duasve filias hæredes ſcripſiſſet, in tertiā partem admittebatur. Quū autē tres extabant, expellebatur patronus, propter multitudinem liberorum.

§. Sed noſtra

Et hæc quidem olim. Edita eſt autē Imperatoris noſtri cōſtitutio, quā, vt omnibus innoteſceret compendioſo tractatu habito, Græca lingua euulgauit. Per quam definiit, vt ſi libertus libertave minores ſint centenariis, id eſt, patrimoniū habeāt minus cētum ſolidis, (ſic.n.a lege Papinia taxatā centū millium ſeſtertium ſummā interpretatus eſt, vt mille ſeſtertii ſolidū vnum faciant) nullum locum habeat patronus, quū teſtamentum factum eſt, ad hæreditatē eius. Nam ſi inteſtatus decedat, nullos, relinquens liberos, tunc patronus ex lege XII. Tabul. hæreditatem eius in ſolidum habebit. Sin autem maior fuerit centenario, et liberos relinquat, qui ad hæreditatem eius vocētur, vel Iure ciuili, vel honorario (quia ſint emancipati) ſiue vnus ſit ſiue plures, cuiuſcūque ſexus, aut gradus: ibi in ſolidū vocabūtur, patrono et filiis patroni ab eiuſcemodi hæreditate

repel-

repellendis. Quod ſi libertus, quum maior eſſet centenario, nullos moriens reliquerit liberos: tunc ſi inteſtato deceſſerit, patronus aut patrona in ſolidum hæredes erunt. Sin autem condito teſtamento patronum aut patronã præterierit, quum liberos nõ haberet: aut quos habebat exhæredaſſet, aut quum liberta eſſet defuncta, quæ filium præterierit, aut libertus defunctus, qui nepotẽ ex filia iã ante mortua, quoniã (vt ſcis, & ſecundo libro a nobis dictum eſt) in his præteritio loco exhæredationis accipitur: nec poßint ii liberi mota inofficioſi quarela teſtamentum ſubuertere: tunc ex conſtitutione Imperatoris *noſtri ſanctißimi patrono patronæque data contra tabulas bonorum poſſeßione, non dimidiam partem vt olim, ſed tertiam tantum auferent, aut, quod tertiæ parti deeſt, ſupplebitur, Quoniam forte libertus eos ex vncia, aut ſextante vel quadrante hæredes ſcripſerat.* Sic *autem per bonorum poſſeßionem Cõtra tabulas tertiam partem capient, vt tamen legata aut fideicommiſſa ideo præſtare non cogantur: nõ ſolum extraneis perſonis, ſed ne liberis quidem liberti libertæve, (verum quod ab ipſis relictum fuerit, id cohæres agnoſcet,) exhæredatis forſitan, aut præteritis, quando præteritio vim exhæredationis habet: qui ſi hæredes ſcripti fuerint, nihil debetur patrono.* Et *ſi contingat eum hæredem ſcribi, legata liberis debentur.*

ARGVM.

In libertorum ſucceßione coniunctorum quoque patroni ratio, nedum patronorum ipſorum habetur: vt hi vel ad gradum vſque quintum ad libertorum ſuccesſionem vocentur, ſeruata tamen inter ipſos, ſi non æqualis ſit, coniunctionis prærogatiua, ceſſante hodie omni inter libertos differentia ciuis nomen ex principalis beneficentia adepti ſint.

§ Multis. *Multos autem & alios caſus, ad huius iuris diſpoſitionem neceſſarios collegi dictæ conſtitutio. Et enim ſanxit, vt tam patroni patronæq;, quam liberi eorum, necnon, qui ex tranſuerſo veniunt ad quintum vſq; gradũ, ad libertorum libertarumve ſucceßionem vocentur. Si igitur eiuſdem patroni patronæve, aut duorum patronorum duarumve patronarum, aut etiã pluriũ extent liberi, is qui gradu proximior eſt, ad liberti libertæve ſucceßionem vocabitur. Veluti, deceßit libertus aut liberta nullos habens liberos, nec vllo condito teſtamento, quũ neq; patronus aut patrona ſupereſſet: verum extabant liberi nepos forte & pronepos: nepos vocabitur. Et in capita hæreditas, non autẽ in ſtirpes diuidetur. Veluti, vnius patroni duo erant liberi, alterius tres: in quinque partes ſcindetur ſucceßio, Idẽ & iis, qui ex tranſuerſo patronũ patronãve contingunt, obtinebit, vt & proximior potior ſit, & in capita hæreditas diuidatur. Quoniã pene conſonantia eſſe ingenuitatis et libertinitatis iura in ſucceßioni*

bus dicta conſtitutio voluit. Pene dixi, ideo: quod inter ingenuos et vltra quintũ gradũ deferantur hæreditates: Libertinorũ vero ſucceſsiones intra quintũ gradum cognatorum patroni & patronæ conſiſtant. Et hæc quidẽ de iis Libertini hodie tractamus, qui ciues Romani ſunt, quũ nec ſint alii liberti. Didiciſſe.n. te opinor ex primo libro, deditiiorũ & Latinorũ iura ſublata eſſe. Porro, quum Latinorum vſus adhuc receptus eſſet, de nulla ipſorum ſucceſsione agitabatur. Quanuis.n. maxime vt liberi viuerent, tamen vt ſerui moriebantur, veluti vna cũ ſpiritu libertatem exuentes. Et quaſi ſeruorum bona eorum a manumiſſoribus poſsidebantur, non iure hæreditatis: quoniam ſeruorum nullas dicere poſſumus hæreditates: ſed iure peculii, idq; ex lege Iunia. Poſtea factum eſt S. C. Largianum, quo cautũ fuerat, vt liberi manumiſſoris no nominatim exhæredati, extraneis hæredibus eius in ſucceſsione Latini præponerẽtur. Veluti, manumiſi ſeruũ meũ, & Latinũ feci: mortuus ſum inſtitutis hæredibus liberis meis. & quibuſdam extraneis. Et lege quidẽ Iunia ſi contingat Latinorũ mori, liberi mei vna cũ extrtneis hæredibus ad bona Latini veniſſent. Ex S.C. autem Largiano, ſoli liberti mei Latini ſuccedẽt, quoniã nominatim exhæredati non ſunt. Poſt S.C. Largianum venit Traiani Imperatoris edictũ quo cauebatur, vt ſi quis Latinus, inuito aut in-

ſcio patrono, Ciuitatē ſibi Romanam petiiſſet et obtinuiſſet, viueret quidem vt ciuis Romanus, et omnia ageret quæ ciuium Romanorum ſunt, verum vt Latinus moreretur. Sed Imperatoris noſtri conſtitutio, has conditionum mutationes peroſa, quum vt ciuis Romanus viueret, ac vt Latinus, moreretur, & alias quoque difficultates hinc naſcentes ſuſtulit, expoſitis non Latinis tantum & lege Iunia, & S.C Largiano, ſed etiam edicto Traiani: vt iā omnes liberti ciues Romani ſint. Et ita veluti quadā adiectione ſiue inuētione, quibus modi Latini olim fiebant, qui manumittebantur, iiſdem et ciuitatem Romanam ſerui adipiſcuntur.

De aſsignatione libertorum.

TIT. VIII.

ARGVM.

Aſsignatio libertorum patronis conceſſa, non ex teſtamento ſolum, ab inteſtato quoque fieri poteſt. Ea autem facta id liberis, quibus facta eſt, preſtat, vt ſolus liberto is ſuccedat: cui ille a patrono, aſsignatus eſt. Quod ſi is nullis liberis, cui facta eſt aſsignatio, decedat, ad ſuperſtites liberos.

Quum dictum ſit de libertis, dicamus vt in ſumma de aſsignatione ipſorum. Scis enim liberos patroni quum parem gradum obtinent, ſimul pariterq; & ex æquis partibus ad ſucceſsionem liberti paterni venire. Factum tamen eſt poſtea S. C. quo pla-

cuit,patrono plures habenti liberos, licere vt vni eo rum libertum aſſignet.Et deinde mortuo liberto, is ſolus patroni iura habebit, cui ille aſſignatus fuerit,& cæteri liberi patroni, qui pariter ad eadem bona venturi erant nulla aſſignatione interueniente,iam nullum aditum ad hæreditatem liberti habebunt.Quod ſi is,cui libertus aſſignatus fuerit,decedat nullis relictis liberis: tunc cæteri patroni liberi priſtinum ius recipiunt,& liberto poſſunt ſuccedere. Nec tantum libertum,ſed etiam libertam.Et non tantum filio nepotive, ſed etiam filiæ neptive aſſignare permittitur.Porro hæc aſſignandi facultas ei competit,qui duos aut plures liberos in poteſtate habet. Quoniam emãcipato libertus aſſignari non poteſt. Quid ergo,ſi quis libertum ſuum filio in poteſtate aſſignauerit, & deinde quum ſuperuixiſſet,filium emancipauerit?Quærimus an euaneſcat aſſignatio?Et Iuliano ac pleriſque Iuriſconſultis placuit eam euaneſcere.Poſſumus autẽ aſſignare,non tantum in teſtamento,verum etiam ab inteſtato. Neque etiam hac in re inuenta ſunt ſolẽnia quædam,& formalia verba. Porro S. C. quod de agnatione libertorum loquitur, imperante Claudio factum eſt Suillio Rufo, & Hoſtorio Scapula Coſſ.

* §. Datur.

De bonorum poſſeſſionibus.

TIT. IX.

ARGVM.

Prætori Iuris Ciuilis emendandi, impugnandi, aut quod eidem deeſt, ſupplendi atque coadiuuandi comprobandique, olim ſumma cura fuit; ac proinde in hac potiſsimum parte, quæ de ſucceſsionibus eſt, ſucceſſoris anxie prouidere curauit. Nam bonorum poſſeſsionem tam ex teſtamento quam ab inteſtato adinuenit, quæ decem numero olim fuerunt, ex teſtamento ſcilicet, contra & ſecundum tabulas, reliquæ vero ab inteſtato tributæ. Eas autem Imperator preſsiore numero coërcuit, & quod pium viſum eſt, principali conſtitutione ſanciuit.

Quemadmodum legis XII. *Tabullarum inuentum eſt, vt ex teſtamento vel ab inteſtato vocaremur: & qui vocantur, alias efficit, vt exiſtant tamen, quod genus ſunt neceſſarii: alias requirit vt adeant, cuiuſmodi ſunt cæteri præter hos: ſic &* Prætor *bonorum poſſeſſiones inuenit, per quas interdum* Ius Ciuile *emendat.* Neque *id ſolum in inteſtatorum hæreditatibus, vt dictum eſt.* (Nam *quum* Ius Ciuile *capite minutos, & eorum liberos, necnon & eos, qui ex fœminis naſcuntur, ignoraret: ipſe tertio quodam ordine inuento bonorum poſſeſsionem,* Vnde cognati, *eis dedit) verum etiam in eorum, qui teſtamento facto decedunt, erratum legis* XII. Tabular. *correctum eſt.*

Nam ſi quis moriens alienum poſthumum hæredem ſcribat (ſcire te opinor quis ſit alienus poſthumus, nempe is qui ſi naſcatur, ſuus mihi futurus nō eſt) is ſi natus fuerit, quod ad ius Ciuile, adire non poſſet: reiecit.n.talem inſtitutionem Ius Ciuile: uerum Prætor ei bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas largitur, & bonorum poſſeſſorem eum facit. Sed et Imperatoris.noſtri conſtitutio, recte hunc hæredem vult inſtitui, quaſi nec Iure Ciuili incognitum. Aliquando Prætor non emendat, ſed impugnat Ius Ciuile. Veluti (ſicut diximus) quū libertus patronum præterit: Lex XII. Tab. nullum dabat patrono, qua ſi teſtamento facto ſuperaretur, aditum ad bona liberti. At contra Prætor bonorum poſſeſſionē Cōtra tabulas cōmētus eſt. Hic igitur ex aduerſo pugnat. Porro nō eſt Prætor acerbus aut cōtentioſus: quoniam vbi Ius Ciuile probari in vulgus putauit, nō emendādi, neque impugnandi, ſed cōfirmandi eius gratia, ſuam iuriſdictionem interpoſuit. Nā ſi quis recte atque ordine facto teſtamento, hæres inſtitutus ſit, non ſolum Iure Ciuili adire poterit, ſed etiam Prætor ei dat bonorum poſſeſſionē ſecundū tabulas. Et Ius quidem Ciuile ex lege hæredem facit. Prætor vero & ab inteſtato bonorum poſſeſſorē approbat. Nā ſuos quidē hæredes et agnatos vocat Ius Ciuile: atque vt illi exiſtant, & hi adeant efficit. At vero Prætor cū Iure Ciuili cōcurrēs, illis dat bonorū poſ-

ſeßionem Vnde liberi, his bonorum poſſeßionem Vnde legitimi. Atque *etiã ſi maxime bonorum poſſeßionem nõ petierint, nihilominus hæredes fiunt* iure Ciuili. Sic *igitur* Prætor *aut emẽdat, aut impugnat, aut comprobat*. Emendat: *vt in extraneo poſthumo*. *Impugnat, vt in patrono præterito*. Et *comprobat, ut in hæredibus ſcriptis*. Et *in iis, qui ab inteſtato vocantur, ex primo aut ſecundo ordine*.

§. Quos autem. *Quos autem ſolus* Prætor, *non etiam* Ius Ciuile *ad ſucceßionẽ voc..t: hæredes quidem ipſo* Iure *non facit*. *Nã hæredis nomen nemini* Prætor *tribuit: ſed aut lex, aut quod legis vicẽ habeat*. *Veluti* S.C. *aut conſtitutio* Principis. S.C. *vt* Tertullianum *&* Orficiannm: *conſtitutio* Principis, *vt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, quæ ſororis filium in numerum legitimorum retulit*. Prætor *igitur hæredem non facit, ſed data bonorum poſſeßione, loco hæredis eum conſtituit: & bonorum poſſeſſorem efficit, ſic vt vtiliter*

§. Ad huc. *& experiri poßit & conueniri*. Neque *vero iam dictus bonorum poſſeßiones tantum* Vnde *liberi*, Vnde *legitimi*, *&* Vnde *cognati inuenit* Prætor: *ſed etiã alias plurimas, quum vnus eius ſic ſcopus: ne quis ſine ſucceſſore moriatur*. Nam *Anguſtißimis finibus concluſum a lege duodecim* Tabularum *ius percipiendarum hæreditatum*, Prætor *ex bono & æquo dilatauit*.

Porro *bonorum poſſeßiones aliæ ex teſtamento*

ſunt, aliæ ab inteſtato. Et ex teſtamento quidem ſunt hæ duæ. Prima, quæ Contra tabulas dicitur: quam Prætor liberis præteritis pollicetur. Secunda, quæ Secundum tabulas vocatur: quam omnibus Iure ſcriptis hæredibus largitur. Et quum eas primas feciſſet, quæ ex teſtamento dantur, ad eas tranſiit, quæ ab inteſtato locum haberent. Ac primo loco ſuis hæredibus, & iis qui inter ſuos hæredes connumerantur (dico autem emancipatos) bonorum poſſeſſionem dedit, quæ vocatur, Vnde liberi. Secundo loco ab inteſtato iis dedit bonorum poſſeſſionem Vnde legitimi, qui Iure Ciuili ad hæreditatem defuncti uocantur: vt agnatis, & patrono liberiſque eius in bonis liberti libertæve. Et iis qui ex S.C. Tertulliano, vel Orficiano, aut Principum conſtitutionibus ius ab inteſtato percipiendarum hæreditatum habent. Tertio loco propoſuit bonorum poſſeſſionem Vnde decem perſonæ: per quã extraneo manumiſſori liberi capitis, decem perſonas cognatorum prætulit, parentum, liberorum, & eorum qui ex tranſuerſo veniũt vſque ad ſecundum gradum. Quid autem id ſit, dicere neceſſe eſt, quamuis in vſu communi non verſetur. Si tibi ego filium meum quem emancipaſſem, in primum & ſecundum & tertium mancipium dediſſem: tuque eum manumiſſes, & ſui iuris feciſſes: propter libertatis dationem iura legitimæ ſucceſſionis in eo habebas ad ſimilitudinem patroni. Et ſi-

§. Sũt autem

contigiſſet vt hic manumiſſus, inteſtatus decederet, tu omnibus cognatis præferebaris: quippe qui, vt di ctum eſt, iura legitimi haberes propter libertatem: & cæteri omnes cognati eſſent propter capitis dimi nutionem. Verum *quia iniquum erat ob ſolam, & nudam libertatem omnibus cognatis te præferri: ideo* Prætor *decem perſonas vocauit, quæ in ſucceſſione ab inteſtato præferri tibi debeant.* Filium, *filiam, nepotem, neptem, ſiue ex filio ſint, ſiue ex filia patrem, matrem, auum, auiam, ſiue paterni ſint, ſiue materni: fratrem & ſororem.* Hoc *igitur extra neo manumiſſori prætulit, dans, ei bonorũ poſſeſſionem,* Vnde *decem perſone.* Ex *numero.n.eorum qui petere poſſent, nomẽ bonorum poſſeſsio hæc accepit.* Quarto *loco, bonorum poſſeſsionem,* Vnde *cognati.* Quinto *loco, pollicitus eſt bonorum poſſeſsionẽ, quã,* Tanquam *ex familia vocant.* Eſt *autem huic locus, in caſu huiuſcemodi:* Libertus *ſine liberis ſineq; teſtamento deceſsit, quum neque patronus ſuperſtes eſſet.* Agnati *patroni ad bona liberti veniunt per bo norum poſſeſsionem,* Tanquam *ex familia.* Sexto *loco inuenit eam, quam patrono patronæque dedit parentibuſquæ eorum, & liberis: & vocauit,* Vnde *liberi patroni, & patronæ, et parentes eorum.* Nam *ſi libertus deceſſerit: & patronus vel patrona liberi ve eorum per bonorum poſſeſsionem,* Vnde *legitimi venire voluerint, & tempora petendi præterie-*

rint,(nam vnaquæque bonorum poſſeßio certo tempore circumſcripta eſt, vt infra latius docebimus) neque rurſum eam petierint, quæ, Tanquam ex fa*milia vocatur: per hanc bonorum poſſeßionem venire poſſunt, aut patroni ipſi, aut liberi eorum, ſi ipſi non ſuperſit: aut parentes patronorum patronarum ve. Septimo loco inuenit eam, quæ,* Vnde vir & *vxor dicitur.* Nam *ſi aut vir aliquis aut mulier aliqua ſine teſtamento decedat, neminem relinquens qui ex aliqua dictarum bonorum poſſeßionum, ad ſucceßionem eius vocetur: tunc locus fit huic bonorum poſſeßioni.* Et *vir vxori, vxorque viro ſuccedit.Octauum locum obtinet inter bonorum poſſeßiones, quæ ab inteſtato dantur, ea quæ,* Vnde cognati *manumiſſoris dicitur.* Nam *ſi libertus inteſtatus decedat, nec patronum habens, neque patroni liberos, neque etiam agnatos, cognati patroni ex hac parte bonorum poſſeßionem petunt.* Et *has quidem bonorum poſſeßiones* Prætor *inuenit, duas ex teſtamento, & octo ab inteſtato,* Verum Imperator *noſter ſanctißimus, nihil intactum inexcuſſumque relinquens: ea, quæ emendatione indigere videbantur, in melius tranſtulit, atque eã quidem, quæ* Contra *tabulas dicitur, eamq; item quæ* Secũdum *tabulas, vt neceſſarias, in ſuo habitu reliquit.* Nec *nõ & ex iis quæ ab inteſtato dantur, eam quæ,* Vnde *liberi, eamq; quæ,* Vnde *legitimi.* Quæ *autẽ tertio loco* §. Sed eas.

poſita eſt inter eas quæ ab inteſtato dantur; et quin to quantum & ad eas quæ ex teſtamento, ac vocatur ; Vnde *decẽ perſonæ: eam ex numero bonorum poſſeſſionũ ſuſtulit, breui ratione ſuperuacaneam eſſe oſtendens. Quum enim præfata bonorum poſſeſſio decem perſonas cognatorum (ſicut dictum eſt) extraneo manumiſſori preferret, conſtitutio autem præfati* Imperatoris, *quam de emancipationibus conſcripſit, omnibus patronis, & manumiſſoribus præſumptionem contractæ fiduciæ in manumiſſionibus dederit: ſic vt ipſa emancipatio tacite id in ſeſe habeat: meritò & præfata bonorum poſſeſſio pro ſuperuacua habẽda eſt: quũ extraneus poſthac manumiſſor nullus intelligatur.* Sublata igitur *bonorum poſſeſſione* Vnde *decem perſonæ, quæ quinta erat numero, bonorum poſſeſſionem,* Vnde *cognati, quæ prius ſexta erat in ordine, quintam fecit.*

§. Cũ q; ante. *Porro eã bonorum poſſeſſionem quæ ſeptimo loco erat, tanquã ex familia, eamq; quæ octauo,* Vnde *liberi, patroni patroneq;, & parentes eorũ: vtranq; inutilem fecit, in ſacra ſua cõſtitutione, quã de* Iu*re patronatus compoſuit. Quũ.n. ad ſimilitudinem ſucceſſionis* Ingenuorũ *et* Libertinorũ *ſucceſſiones redegiſſet: eas vſq; ad quintũ gradũ coarctãdo vt aliquid eſſet ĩter* Ingenuos *et* Libertinos *differẽtiæ: cõtentos eſſe eos voluit bonorũ poſſeſſionibus,* Cõtra *tabulas: et* Vnde *legitimi, et* Vnde *cognati.* Ex qui

bus hæreditatē liberi ab īteſtato cognati patroni ſibi vindicare poſsūt;omni ſcrupuloſitate, et īextricabili errore iſtarū duarū bonorū poſſeſsionū ſublata.

Noua aūt bonorum poſſeſsione,quæ Vnde vir & vxor dicitur,ſexto loco poſita, decimā bonorū poſſeſsionē,qua erat,Vnde cognati manumiſsoris, pro ſuperuacua haberi voluit,propter rationes in dicta conſtitutione de Iure patronatus enumeratas, Ita vt iā ſex tantū ſint ordinariæ bonorū poſſeſsiones: duæ ex teſtamento, Contra tabulas, & Secundum tabulas.et quatuor ab inteſtato,Vnde liberi,Vnde legitimi,Vnde cognati,& Vnde vir & vxor. Sequatur tamen eas, & ſeptima bonorum poſſeſsio, quam optima ratione Prætoris introduxerunt ex vltima edicti ſui parte iis eam pollicentes, quibus eam dari aut lex aut S. C. aut conſtitutio Principis iuſſerit.Hanc autem neq; iis,quæ ex teſtamento dantur,neq; iis quæ ab inteſtato,perpetuo poſſes annumerare,Sed vt extremum auxiliū & prætor ordinem inuentū,eam Prætores dare, quū neceſſe fuerit,ſolent,alias ex teſto,alias ab inteſtato. Porro nomē ei tāle eſt,Quibus vt detur, vel lege, vel S. C. vel Principis cōſtitutiōe cōprehenſum eſt. Potes & aliud ei nomē dare,ac vocare, Quibus ex legibus.

§. Aliam.

§. Septima.

ARGVM.

Quas bonorum poſſeſsiones Prætor introduxit, eiſdem certo definitoque tempore concluſit: nedum in

capeſſenda hæreditate inter perſonas diſparis gradus mora ſit, ſuis actionibus experiundi creditoribus occaſio præcidatur, ac proinde his per moras fraudentur. Sicque parentibus ac liberis tum naturalibus, tū adoptiuis anni ſpatium ad bonorum poſſeßionem ex teſtamento, vel ab inteſto prout competit, petendam, indulſit: agnatis vero ac cognatis, & deinceps extraneis centum dierum moras conceßit. Eius autem qui intra hæc tempora non petierit, portio his, qui eiuſdem gradus fuerint, accreſcit: quibus deficientibus reliqui ſecundum gradus prærogatiuam vocantur.

§. Cū igitur *Quum igitur multas bonorum poſſeßionum ſpecies Prætor introduxerit, eaſq; per ordinem diſpoſuerit, & in vnaquaque bonorum poſſeßione, nonnunquam multæ ſuperſint perſonæ diſpari gradu: ne actiones creditorum longius differantur, ſed vt habeant, quos conuenire poßint: vt ne facile in poſſeßionem bonorum defuncti mittantur, & ita indemnitati ſuæ conſulant; huiuſce rei gratia, Prætor vnamquanque bonorum poſſeßionem certo tempore concluſit: quo elapſo iis, qui ſequuntur, locus fit. Parentibus igitur liberiſque tum naturalibus tum adoptiuis, anni ſpatium dedit Prætor ad petendam bonorum poſſeßionem ex teſtamento vel ab inteſtato ſibi competentem: hoc autem tempore præterito bonorum poſſeßionem ſibi competentem amittūt. Cæteris vero agnatis vel cognatis aut extraneis ſpatium centum dierum dedit. Et ſi intra hos centum dies bonorum poſſeßionem ſibi competentem*

agnoſcere neglexerint, tunc ſiquidem ſunt alii eodem gradu, pars non petentis illis accreſcit: ſin autem nullus ex eodem gradu precedit, qui ſequenti gradu ſunt, veniunt veluti per ſucceſsionem: perinde atque ſi is, qui præceſsit, nec petiit ex eo numero non fuiſſet.

Quum delata mihi eſſet bonorum poſſeſsio, & ego eam intra annum petere deberem, quia ex parentibus eram aut ex liberis: vel intra cētum dies, quia alius quiſpiam eram: repudiaui eam. Non *dicimus expectandum eſſe, quoad tempus quod vel anno deerat vel centum diebus prætereat, vt ſequēti locus tunc demum fiat: verum ſtatim cæteri, qui ſequenti gradu, aut ordine ſunt, ad bonorum poſſeſſionem vocabuntur.* §. Si quis itaq;

A RG*·V* M.

Ad petendum bonorum poſſeſsionem tempora vtiliter connumerantur, non autem continenter ſupputantur, præſertim ei, qui eam ſibi competere ſciuit. Cæterum ei, qui ignorauit, aut cum ſciret, maiori negotiorum neceſsitate diſtrictus petere non potuit, huiuſmodi tempora non current. Et qui bonorum poſſeſsionem petere aut agnoſcere voluerit, libere, vt volet, citra iuris ſolennitatem, id efficere poteſt.

Tempus *bonorum poſſeſsionis petendæ, vtile eſt, non continuum, hoc eſt illi currūt dies bonorum poſſeſsionis, qui eam ſibi ſcit competere, & eam petere poteſt. Si enim aut neſciuit ad bonorum poſ-* §. In petenda.

ſeſsionem defuncti ſe vocari, aut ignorauit aliquem cognatorum defunctum eſſe: aut quum hæc ſciret, petere tamen non potuit, quod maiori neceſsitate diſtineretur tẽpora ei bonorum poſſeſsionis non currẽt. Et olim *quidẽ petendæ erant, & in petẽdo conſiſtebãt bonorum poſſeſsiones: ac neceſſe erat* Prætorem *adire, & ſpecialiter dicere:* Da *mihi hanc bonorum poſſeſsionem:* Sed *hodie conſtitutionibus principum effectum eſt, vt quocunque modo is, cui bonorum poſſeſsio competit, intra ſtatutum tempus oſtenderit ſe d ctam bonorum poſſeſsionem admittere, pleniſsimum habeat eius beneficium.*

De acquiſitione per arrogationem. TIT. X.

ARGVM.

Arrogati bona, quanquam olim arrogatori omnia acquirerentur, his ſolum quæ capitis minutione peremnt exceptis: bodie tamen principali conſtitutione ſolus ipſi bonorum adſcititiorum arrogati vſuſfructus acquiratur: vt conditionis melioris non ſit is, quem ius Ciuile patrem, quam quem natura fecit.

Dictum *eſt de duobus per vniuerſitatem acquirendi modis: de hæreditate, quæ vel ex teſtamento vel ab inteſtato ad nos pertinet.* Deinde *& de bonorum poſſeſsione, quæ & ipſa ſimiliter vel ex teſtamento, vel ab inteſtato nobis defertur.* Dica-

mus,

mus, & de tertia per vniuerſitatem acquiſitione. Hæc autem neque lege duodecim Tabularum, neque edicto Prætoris inuenta: ſed eo iure, quod ſine ſcripto et ex approbatione prudentum receptum eſt, introducta eſt in communem ciuitatis vſum. Nam longe aliud eſt lex, & aliud ciuilis vſus. Quoniam lex eſt, quæ propriam habet appellationem, vt lex duodecim Tabularum, lex Alia Sentia, lex Furia Caninia, lex Falcidia. Vſus vero ciuilis eſt approbatio prudentium nulla ſcriptura conſtans, quum quid primum ſine ſcripto indictum eſt, deinde per vſum longius productum: & ad extremum, quum prudentes id vtile eſſe iudicaſſent, approbatione ſua confirmarunt: veluti, Ecce ſi paterfamilias in arrogationem ſe dederit, omnes illius res corporales & incorporales, & quæ ei debentur, arrogatori antea quidem acquirebat, dominum eum rerum ſuarum faciens: iis exceptis, & quæ per capitis diminutionem pereunt, cuiuſmodi eſt operarum obligatio, (quid autem id ſit, infra dicemus) & ius agnationis, (nā iure agnationis propter capitis diminutionem ad ſuperiorum agnatorum hæreditatem non vocabatur. Vſus enim et vſusfructus, quamuis olim hoc quoque modo extinguerentur Imperatoris tamē noſtri conſtitutione prohibitum eſt, ne minima capitis diminutione perirent. Sed idem ille ſanctiſſimus noſter Imperator, acquiſitionem hanc, quæ per arro

E

gationem fiebat, in anguſtum contraxit, ſimilem eam faciens acquiſitioni naturalium parentum. Quoniam neque naturali, neque adoptiuo patri quicquã vltra vſumfructũ in iis rebus acquiritur, quas liberi extrinſecus, et nõ ex re patris acquirũt.

ARGVM.

Arrogati hæreditas ad arrogatorem, niſi hi, qui ipſi de Iure præferuntur, ſuperſint, defertur, nec pro nominibus ante arrogationem contractis proprio nomine recte conuenitur, filii autem nomine vtiliter impeditur.

§. mortuo. Si contingat, vt is, qui in arrogationem acceptus eſt, apud arrogatorem, inque adoptiua familia decedat: & rerum dominium in arrogatorem tranſit, niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex conſtitutione Imperatoris noſtri, patri in ſucceßione earum rerum, quæ acquiri non poſſunt, præferantur. Sin

§. Sed ex diuerſo. autem is, qui ſe in arrogationem dedit, debeat aliquibus, ipſo quidem Iure, & ſtricta ratione, arrogator pro eo nõ tenetur. Quomodo enim ex eo quod alius cõtraxit, cum alio agetur? Sed nomine filii agetur cùm eo: et ſi nolit eum defendere, facultas datur creditoribus: vt authoritate competentium magiſtratuum, bona, quæ filii adoptiui cum vſufructu futura erant, ſi ſeſe in arrogationem non dediſſet, in poſſeßionem ſuam redigant, & legitimo modo ea diſponant.

De eo cui libertatis cauſa bona addicuntur.

TIT. XI.

ARGVM.

Teſtatoris in teſtamento libertates relinquentis, ſi hæreditas ab hærede ſcripto non adeatur, ac proinde ruituræ ſint libertates ipſæ: poteſt idem, cui & libertas relicta eſt: aut alius quiſpiam colore conſeruandarum libertatum quæſito, defuncti bona ſibi addici petere: & ſatiſdato creditoribus de ſuo recipiendo, hæreditatem apprehendere, eiuſdemque creditoribus quatenus defuncti facultates ferent ſatiſfacere. Et quibus libertas directo aut per fideicommiſſum relicta fuerit, hi liberi mox fient, quamlibet à fiſco bona intercepta fuerint. Quo fit vt eodem vno remedio ſimul & defunctorum voluntati & libertati, & ſimul creditoribus conſulatur.

EST & *quarta ſpecies acquiſitionis per vniuerſitatem, noua admodum, & veteribus ignota, ex conſtitutione* D. *Marci inuenta. Nam ſi hi, qui libertatem acceperunt in teſtamento, ex quo nemo hæreditatem adit, libertatum conſeruandarum cauſa bona ſibi additi petant, id aſſequentur, quemadmodum dicta Marci voluit conſtitutio, quam ad Popilium Rufum ſcripſit in hac ſpecie: Verginius quidem Valens teſtamento condito, & Titio hærede inſtituto, ſeruis ſuis liber-*

tatem reliquit, quum & creditores haberet. Is qui hæres ſcriptus erat, hæreditatẽ adire noluit. Futurũ erat, vt creditores in bona mitterẽtur, & ea ſicuti vellent diſponerẽt: vnus aliquis eorum, qui libertatem in eo teſtamẽto acceperat, nomine Popilius Ru*fus, bona ſibi volebat addici: vt & libertates cõſeruarentur, & creditores damno nõ afficerentur.* Adi*tus igitur* Marcus Imperator, *in hunc modũ reſcripſit:* Si Verginii Valentis, *qui quibuſdam teſtamẽto ſuo libertatem adſcripſit, hæreditate is, quem hæredem ſcripſerat, nõ vult adire, et ex hoc periculũ eſt, ne bona a creditoribus diſtrahantur: aditus competens iudex, ab eo, qui libertatem in eo teſtamẽto accepit, & ſibi bona conſeruandarũ libertatũ gratia cupit addici, rationem deſiderii eius habebit, & bona ei addicet.* Sic *tamen vt & directæ libertates, & eæ, quæ per ſpeciem fideicõmiſſi relictæ ſunt, præſentur.* Dum*modo ante omnia datis fideiuſſoribus, aut aliter idonee, ſecuros faciat creditores, de ſolido, quod cuique debetur, ſoluendo.* Et *hi quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde ſunt liberi, ac ſi hæreditas ab hærede ſcripto adita fuiſſet, hoc eſt,* Orcini *fiunt liberti.* In *iis autem quibus fideicõmiſſaria libertas relicta eſt, is, cui bona addicta ſunt, factum manumittentis ſupplebit, & ipſius ſcilicet fient liberti.* Poteſt *autem is, cui bona addicuntur, dicere:* Non *aliter mihi vo-*

lo bona addici, niſi hac conditione, vt & ii, qui directas libertates habent, mei liberti fiant Hoc enim *proponens audietur, & poſtulationem eius confirmat* Imperator*: duntaxat, ſi ii, quibus directa libertas debetur, conſentiunt. Sed & illud eadem conſtitutio ad confirmationem ſuæ humanitatis adiicit. Ait enim, Si nullo adeunte, fiſcus vt vacantia, bona defuncti occupare voluerit, non aliter ea capiet, quàm ſi libertatem iis, qui teſtamento manumiſſi ſunt, præſtet: & defuncti ſeruetur voluntas iis, qui, ſi hæreditas adita fuiſſet, eam cõſecuti fuiſſent.*

Præſens reſcriptũ non libertatibus tantum ſubuenit, verum etiam defunctis: ne bona eorum a creditoribus poſſideantur, & veneant. Bonis enim vni *eorum, qui libertatem acceperunt, per occaſionem conſeruandarum libertatum addictis, ceſſat bonorum venditio: quoniam idoneus defuncto defenſor inuentus eſt, qui ſecuros, de ſolido quod debetur ſoluendo, creditores faciat.* *§. hoc reſcripti.*

ARGVM.

Bonorum libertatum conſeruandarum cauſa addictio, tum demum locum habet, cum aut ex teſtamento, aut abinteſtato, libertates relictæ fuerint. Et licet qui ſemel hæreditatem repudiarit, reſtitutione petita, eam rurſus adire queat, bonorum tamen ſemel addictio facta, libertateſque datæ minime reuocabuntur. Et quæ inter viuos libertates datæ fuerint, bonorum addictionem fieri non impedient: quanquam de his contendi poſſit, num in fraudem datæ

ſint creditorum.

§. In primis *In primis hoc ſciendum eſt, tunc locum eſſe huic reſcripto, quũ libertates teſtamento datæ ſunt. Quod ergo ſi quis inteſtato decedens codicillis libertates dederit, neque ab inteſtato quiſquã hæreditatẽ adierit? Et huc quoque ſententia conſtitutionis trahenda eſt. Sin autem quis teſtamẽto facto decedat, nec teſtamento libertates, ſed codicillis relinquat: dubium non eſt: quin & hic conſtitutio locum habeat.* Tunc *autem conſtitutionis verba locum ei oſtendunt eſſe, quum nemo ab inteſtato ſucceſſor exiſtit: ergo quãdiu incertum eſt an exiſtat quis, an non exiſtat ceſſat conſtitutio: quum vero certum fuerit, neminem aditurum, tunc cõſtitutio vires ſuas explicat.*

§. Si is qui. *Deceſſit aliquis, libertatibus in teſtamento relictis, minor quiſpiam vigintiquinque annis ad hæreditatẽ huius vocabatur: abſtinuit ab hæreditate. Locũſne eſt conſtitutioni? an vero quoniam per in integrum reſtitutionẽ ad hæreditatem redire poteſt, ceſſat conſtitutio?* Et *dicimus recte ex conſtitutione petenti bonorum addictionem fieri: quamuis is, qui ab hæreditate abſtinuit, poſſit deinde pœnitentia acta per in integrum reſtitutionem adeam redire. Quid ergo ſi poſt addictionem bonorum & præſtitas iã libertates, adoleſcens in integrum reſtitutus hæreditatem recuperauit? an libertates, quæ ſemel competierunt, reuocabuntur?* Nequaquam.

Hæc præſens coſtitutio conſeruandis libertatibus introducta eſt. Si nulla igitur libertas relicta eſt, tractatus eius non procedit. Titius, quum creditores aliquot haberet, ſeruos ſuos inter viuos manumiſerat, aliis mortis cauſa libertates dedit: dicedo inter manumittendum: Liberos vos eſſe volo niſi ab hoc morbo liberatus fuero Mortuus eſt Titius. Creditores volebant reuocari libertates, dicentes in fraudẽ ſui eas datas fuiſſe. Hi, qui manumiſſi erãt, bona ſibi petebant addici creditoribus de indemnitate promittentes. Audient hæc dicentes: quamuis verba cõſtitutionis ad hunc caſum non pateant. §. hæc conſtitutio.

Sed quum multas diuiſiones huic iuri Imperator noſter ſanctiſſimus videret deeſſe conſtitutionem edidit per quam perfectiſſimum eſt Ius huius ſucceſſionis effectum. Porro diuiſiones eiuſcemodi, ipſa conſtitutionis illius verba docebunt. §. Sed cũmultas.

De ſucceſſionibus ſublatis, quę fiebãt per bonorum venditiones & ex Senatuſconſulto Claudiano.

TIT. XII.

ARGVM.

SVBLATIS, quæ olim per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano fiebant, ſucc

ceßionibus, hodie per vniuerſitatem acquirendi modos ſanctißimus Imperator quatuor reliquit: nimirũ hæreditas bonorum poſſeßio per arrogationem, & bonorum libertatem conſeruandarum cauſa addictionẽ. Formula autem, qua in iure olim bonorum venditiones fierent, hic egregie ſimul & docte traditur.

ANTE *eam per vniuerſitatem acquiſitionẽ, quam proximo titulo explicauimus, erãt & aliæ p̃ vniuerſitatem acquiſitiones.* Quod *genus fuerit,* Bo*norum emptio: quæ de bonis debitoris vendẽdis per multas ambages multosq́; circuitus fiebat.* Et *tunc locum habebat, quãdo iudicia ordinaria in vſu eſſent: hoc eſt, cum vno tantum tempore conuentus haberentur.* Porro *de conuentu, libro primo abunde dictum eſt.* Hodie *vero quum iudicia ſint extraordinaria, & quouis tempore exerceantur: non iniuria et bonorum venditiones in deſuetudinem abierunt.* Et *cum pluribus debere quem compertum eſt, officio iudicis continetur, vt creditoribus bona communis debitoris poßidere permittat, & ea diſponere prout ſibi conducere putabunt. Sed hæc ex latiore.* Di*geſtorum traditione perfectius cognoſci poterũt.* Et *hunc quidem in modum olim hæc fiebant: Si contigerat, vt quiſquam grande æs alienum cõtraxiſſet, ac multa nomina confeciſſet: & poſtea latitaſſet, nec defenſorem habuiſſet: creditores in vnum congregati,* Pr*atorem adibant, querelam ei ſuam*

exponentes:permittebatq; illis Prætor, vt bona debitoris poßiderent : & poßidebant ea in certum dierum ſpatium. Quibus elapſis rurſus adibant Prætorem, petentes vt ſibi liceret vnum ex numero ſuo conſtituere, qui debitoris patrimoniū diuēdere deberet. Nā quū moleſtū eſſet quotidie omnes in vnum coire, vnum ex numero ſuo creabant, qui dicebatur ✲*Magiſter. Et de cætero ille cum iis qui emere vellent, contrahebat. Fiebatq; in celeberrimis quibuſque totius vrbis locis proſcriptio, hac ſignificans: Ille debitor noſter, in ea cauſa eſt, vt bona eius diuendi debeāt. Nos creditores patrimonium eius diſtrahimus, Quicunque emere volet, adeſto. Ac deinde paucis diebus elapſis, iam tertium adibant Prætorem, quã ex re conſequebātur, vt ſibi liceret legem bonorum venditorem facere. Atque ex eo tēpore, præfatæ proſcriptioni talia quædā addebant. Verbi gratia, Ea quicunque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipſis debētur, reſpōdere debet: ſic, vt cui centū aurei debē*

✲Magiſter. } Hinc locꝰ Ciceronis in quandam, quā dū viueret ludū habuiſſe dicebat, & mortuam magiſtros habere cœpiſſe. Hinc & ad Fabium Gallum, de Cæſare, Sed heus tu (inquit) Manum de tabula, Magiſter adeſt. Curtius.

tur, accipiat quinquaginta: & cui ducẽti, accipiat centũ. Atq; quũ poſt hæc, ſtatutũ tempus præteriſſet, tunc emptori patrimonium debitoris addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat, bonorum emptor. Actioneſque omnes, quæcunque ei vel contra eum, qui paſſus erat bonorum venditionem, competebãt. hæ in bonorum emptorem transferebantur, & vtiliter vel experiebatur, vel conueniebatur: ſicut & bonorum poſſeſſor. Vterque enim ſucceſſor Prætorius eſt. Sed quemadmodum iam ante dictũ eſt, omnes illæ ambages otioſæ ſunt atque inutiles, quoniam iudicia ſunt extraordinaria.

§ *erat* Erat & alia per vniuerſitatem acquiſitio, quæ inuenta fuit ex Senatuſconſulto Claudiano. Nam ſi libera mulier ſerui mei amore accenſa, impedimento fuiſſet, quo minus frequenti deligentiq; eius opera miniſterioq; vterer: licebat mihi denuntiationem corã ſeptem teſtibus ad eam mittere, monendo ac iubendo, vt a ſeruo meo abſtinerit. Si non parebat denuntiationi primæ, nec abſtinebat: licebat & ſecunda denuntiatione vti. Et quum illa nihil de conſuetudine ſua mutaret, denuntiabam ei & tertium. Si neque tunc a ſeruo meo ſe continebat: profitebar, ac proferebam denũtiationes meas apud Prætorem aut Præſidem, qui interloqutione ſua, eã mihi in ſeruitutem dabat: et dominus efficiebar, nõ mulieris tantum, ſed etiã omnium bonorum eius. Id

quum Imperator noſter religioſiſſimus temporibus ſuis indignum iudicaſſet, ſuſtulit, & e ciuitate ſua eiecit, neque Digeſtis ſuis paſſus eſt inſeri. Sic igitur quatuor ſunt per vniuerſitatem acquiſitiones, hæreditas, bonorum poſſeßio, per arrogationem, & bonorum addictio libertatum conſeruandarum cauſa. Et hæ adhuc in communi vſu verſantur. Sublatæ autem duæ ſunt, & ex Senatuſconſulto Claudiano in ſeruitutem redactio.

De obligationibus.

TIT. XIII.

ARGVM.

Abſolutis, ac perfecte Iuris ciuilis partibus prioribus duabus, de perſonis nempe atque rebus, traditis, nunc ad tertiam partem tranſiturus, quaſi viam præmuniturus, prius de obligationum vi atque natura tractat, vt inde velut fonte & actionum primaria materia ad ipſas actiones, ſit huius ſtudii candidatus non modo paratior, ſed inſtructior quoque. Et quoniam hic titulus, aut finiendo, aut diuidendo procedit, argumento ſummario non eget.

Quum de rebus dictũ ſit, tranſeamus nũc ad obligationes. Atqui, poßit aliquis ordinẽ hũc reprehendere, et dicere, nos præter quàm promiſſum eſt, de obligationibus diſputationẽ inſtituere. Nam quum libro

primo diſſereremus, circa quot Ius Ciuile Romano*rum verſaretur, diximus id omne eſſe in his, in perſonis, in rebus, et in actionibus. Quũ igitur tractauerimus de perſonis, diſſeruerimus itẽ de rebus, cõſequẽs erat de actionibus dicere. Quo modo igitur relictis actionibus, ad obligationes deflexim⁹?* Verum *defenſione hic ordo nõ caret. Nã, qui de obligationibus tractat, paulatim taciteq; & de actionibus tractat: Quoniã actionũ matres ſunt obligationes. Defenſa ordinis noſtri ratione, dicamus quid ſit obligatio.* Obligatio *eſt* Iuris *vinculũ, quo quiſq; ſoluere, quod debet, cogitur, ſecundũ ciuitatis noſtræ iura.* Nouiſſe *enim te opinor, nõ omnẽ debiti ſolutionem validam & vtilem eſſe per ſeſe, niſi ſecundum iura fiat.* Id *autẽ dixi veluti per obſcurũ ſignificans, ea quæ vel pupillo ſoluuntur, vel pupillus ipſe ſoluit.*

§. Om*nium.* Nã *& tutoriis authoritatẽ interuenire oportet, aliquãdo etiã alia obſeruari debet. Omniũ autẽ obligationũ ſumma diuiſio ĩ his eſt: Nãq; aut Ciuiles ſunt, aut* Prætoriæ. *Ciuiles quidẽ, quæ aut legibus inuentæ, aut* Iure *ciuili cõprobatæ ſunt.* Prætoriæ *vero, quas* Prætor *ex ſua* Iuriſdictione *cõſtituit: quæ &* Honorariæ *vocãtur. Et hæc quidẽ prima diuiſio eſt.*

§. Se*quẽs.* Sequens *diuiſio hæc eſt, quæ in quatuor ſpecies ſcinditur. Aut enim ex contractu ſunt, aut ex quaſi contractu, aut ex delicto, aut ex quaſi delicto.*

§. Pri*us.* Por*ro prius eſt, vt de iis diſſeramus, quæ ex contractu*

ſint. Contractus autem eſt, duorum plurium vt in idem conuentio & conſenſus ad conſtituendam obligationem, & vt alter alteri fiat obnoxius. Quatuor autem ex contractibus ſpecies obligationum naſcuntur, quoniam aut re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu. De quibus ſingulis dicendũ eſt.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Obligatio, quæ ex mutuo procedit, re contrahi dicitur, ex facto ſcilicet, ſiue ex numeratione. Quid autem mutuum ſit, aut quibus in rebus conſiſtat, hic tam aperte docetur: vt ſummariam epitomen non ferat. Actio autem quæ pro mutuo competit, ex eoque naſcitur, condictio dicitur.

RE *contrahitur obligatio ex facto, ſiue ex numeratione, & a manu in manum tranſlatione, & inter eas eſt* Mutui *datio.* Eſt *autem* Mutuum, *quum dominus is fit, qui accepit, & nobis obligatur, non ad eadem illa, ſed ad alia eiuſdem ſubſtantiæ & quantitatis.* Dixi *dominum eum fieri qui accepit, vt commodatum & depoſitum vitarem.* In *iis enim is, qui acceperit, dominus non fit.* Dixi *nobis obligari, vt donationem vitarem.* Nam *dominus is, qui acceperit, fit: ſed non obligatur.* Dixi

non ad eadem illa, ſed ad alia eiuſdem ſubſtantiæ & quantitatis, ne vſum mutuo datarum rerum tollerem. Mutuo enim vnuſquiſque accipit, vt id in vſus ſuos impendat: & pro eo aliud reddat. Nam ſi eadem reſtituere cogatur, ſuperuacaneum eſt mutuari. Mutuo autem dantur, non quæuis res: ſed eæ tantum, quæ pōdere, numero, menſurave conſtant. Pondere, veluti aurum argentum, plumbū, ferrum, cera, pix, ſtannum. Menſura, veluti oleum, vinum, frumentum. Numero, vt minuti numi. Et (vt vno verbo rem totam concludam) quaſcunque res aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, vt accipientis fiant: non vt eædem nobis reddantur, ſed aliæ eiuſdem naturæ & qualitatis. Vnde & mutuum appellatum eſt, quia ita à me tibi datur, vt de meo tuum fiat. Ex hoc autem contractu naſcitur actio, quæ dicitur Condictio.

ARGVM.

Indebitum quoque errore ſolutum, accipientem re etiam obligat, quem errore deinceps comperto, ad ſolu ti indebite reſtitutionem indebiti condictione conueni re licet. Ad mutui vero repetitionem, mutui condictio competit. Pupillus tamen tutoris authoritate non interueniente, non magis ex indebite ſoluto re obligatur, atque ex mutuo, quod cum pupillo ſubſiſtere nequit.

§. Is quoq; *Inter obligationes, quæ re contrahuntur, eſt & Indebitum. Nam ſi quum ego me tibi debere putarem centum ſolidos: eos tibi per errorem ſoluero,*

dominum te facio. Sed poſtea cognita veritate poſſum eos recipere, per actionẽ condictitiã. Nã agens dicam, Si apparet hunc dare oportere. Sed et mutuũ repetens agam actione condictitia, (vt dictum eſt) iiſdem vtens verbis. Sed altera dicitur condictio mutui, & altera condictio indebiti. Quoniam in vtroque factum numerationis procedit. Neque hæc ſola eſt communio condictionis mutui & indebiti, verum etiam illa: Pupillus (vt dictũ eſt libro ſecundo) ſine tutoris authoritate mutuo accepto, non obligatur: neque etiam ſi indebitum ei ſoluero tutore non præſente, condictione indebiti mihi tenetur. Et in his quidem communio eſt: in illo autem differentia, quòd condictio mutui ex contractu conſtituatur. Nam mutuum do, vt tu mihi obligeris. Condictio vero indebiti, nullum in ſeſe contractum habeat. Quis enim contractum vocet, quum animo debitum agnoſcentis & obligationem diſſoluere volentis, erroneam ſolutionem facio, non vt obligationem conſtituam?

ARGVM.

Commodato acceptum re obligationem parit, ſicuti & mutuo captũ. At inter hæc differentia eſt, quòd in illo dominiũ non transferatur, in hoc ſic. Ad hæc qui mutuũ accepit, quocunque caſu res interuerſa fuerit, aut perierit, obligatus permanet: in commodato non æque, licet in re cuſtodienda exactiſſimam diligentiã,

præſtare debeat. At de fortuitis, ſi non culpa præceſſerit, minime tenetur. Hoc præterea in ſe commodatum habet, vt gratuitum ſit, mercede autem conſtituta commodati nomen amplius non retinebit.

§. Itē is cui. Inter obligationes quæ re cōtrahuntur, refertur & commodatum. Nam ſi quis me rogarit, vt librū meum ſibi commodē, & ego commouerim: ecce factum ſubſequutum eſt, & obligationē, quæ re contrahitur, peperit, & commodati actio naſcitur. Sed longe diſtat commodatum a mutuo. Nam in mutuo dominium transfertur, in commodato non transfertur: & ob id, de ea re ipſa reſtituenda tenetur is, qui vtendum accepit. Eſt & alia differentia: Nam is, qui mutuum accepit, quocunque caſu fortuito amiſerit ea, quæ mutuo accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hoſtiumve incurſu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtēdum accepit ſane quidem exactam diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare iubetur, nec ſufficit ei, tantam diligentiam rei commodatæ adhibuiſſe, quantam ſuis rebus adhibet: ſed quantā alius quiſpiā diligentior adhibere poſſet. Si tamē maiore vi, hoc eſt, fortuito caſu rem comodatam contingat perire, non tenebitur: ſi modo non ipſius culpa is caſus interuenerit. Vnde ſi cōmodauerim tibi librū, tuq; peregre profectus eū tecū tuleris, & hoſtiū pdonūve incurſu amiſeris: nō dubiū eſt, quin ad eius reſtitutionē tenearis.

Nec

Nec enim decebat eum, præter meum conſenſum tecum peregre ferre. Commodatū gratuitum eſſe oportet, hoc eſt, gratis commodanda eſt quæq; res, nulla data mercede ac ne conſtituta quidē. Mercede enim conſtituta aut data, locatus tibi eſſe libri vſus videtur: nec amplius id commodatum vocabitur. Commodatū enim (vt dictum eſt) gratuitū eſſe oportet.

ARGVM.

Obligatio re quoque ex depoſito & pignore contrahitur: at depoſitarius de dolo, creditor vero ob pignus acceptum de leui culpa tenetur. Et electi in depoſito negligentia, eligenti imputanda eſt.

Inter obligationes, quæ re contrahuntur, eſt & depoſitum. Nam ſi ego rem meam apud te deponam, re mihi obligaris, & teneris actione depoſiti: quam aduerſus te habebo, ipſum depoſitum repetens. Id autem ſolum cauendum eſt, nequid dolo in re depoſita committas: ſin vero deſidia tua aut negligentia deterior facta fuerit, non teneberis eo nomine: quemadmodum neque ſi per negligentiam tuam furto ſublata fuerit. Quia qui negligenti amico rē ſuam cuſtodiendam tradidit, ſuam ſtultitiam accuſare debet. Quum centum ego ſolidos a te mutuo accepiſſem, ſeruum tibi meum in cauſam pignoris tradidi. Re mihi obligaris, & teneris actione pignoratitia, per quam poſt debiti ſolutionem, tu mihi rem ipſam reſtituere cogeris. Porro in

§. Præterea.

§. Creditor.

vtriuſque commodum & vtriuſque gratia pignus inuentum eſt, tum mea qui mutuor: tum tua, qui mutuas. Et *mea quidem, quia tu accepto pignore libentius mihi credis centum illos ſolidos.* Tua *autem, quia per retentionem pignoris cauſa crediti tui in tuto eſt.* Itaque *ob eam rem, quia ſcilicet id lucrari videaris, quod de indemnitate conſultum tibi ſit, exactam diligentiam cuſtodiendo pignori adhibere debes. Quòd ſi quó fortuito caſu pignus perierit, non tenebitur creditor, ſed ádhuc creditum ſine impedimento repetet.*

De verborum obligationibus.

TIT. XV.

A R G *V* M.

Verbis obligatio tum contrahi dicitur, cum nobis fieri darive ſtipulamur, interrogatione ac reſponſione apte commodeque intercedentibus. Ex ea autem actiones duæ proficiſcuntur, certi ſcilicet condictio, &, ſi quid incertum in ſtipulationem deductum ſit, ex ſtipulatu actio. Quibus autem verbis ſtipulatio hodie fiat, nihil omnino refert, ſi modo contrahentes ſe mutuo intelligant, & eorum conſenſus intercedat.

QVVM *dictum ſit de obligatione quæ re contrahitur, dicamus & de ea, quæ verbis. Verbis autem contrahitur obligatio, ex interrogatione & commoda reſponſione: quum quid fieri, aut*

dari ſtipulamur. Dari: *vt Promittis mihi dare centũ aureos?* Fieri: *vt, Promittis mihi ædificare domũ? Porro ex verborũ obligatione duæ actiones proficiſcuntur, Condictio & Ex ſtipulatu.* Et *ſi quidem certum eſt, & apertum, ſtabileq;, & ſtatutum, quod in ſtipulationẽ deductum eſt, competit certi condictio. Dixi enim, Promittis mihi dare hunc fundum aut hunc librum? Quòd ſi incertum ſit, vt ſi dixerim, Promittis mihi dare, quæ in arcula illa ſunt, aut quæ in horreo illo habes? tunc naſcitur actio ex ſtipulatu. Stipulatio autem inde appellata eſt, quòd apud veteres ſtipulũ firmũ diceretur: forte a ſtipite. In obligatione verborum talia olim verba fuerunt tradita, per quæ ſtipulationes fiebãt: Spõdes? ſpõdeo. Promittis? promitto. Fide promittis? fide promitto. Fideiubes? fideiubeo* Dabis? *dabo.* Facies? *faciã.* Nec *intererat, Latine, an Græce, an quauis alia lingua, veluti Syrorũ aut Aegyptiorum ſtipulatio conciperetur: dũtaxat, quũ vterq; contrahentiũ eius linguæ intellectũ habebat.* Nec *vero neceſſe erat vtrũq; eadẽ lingua vti, verũ ſufficit cõuenieter ad interrogationẽ dari reſponſum.* Veluti, *ſi me Latine interrogaris,* Promittis? *poſſum Græce dicere* ομολογω. *Aut contra, ſi mihi Græce dixeris,* ομολογεις? *poſſũ Latine reſpondere,* Promitto. *Poſſũt ẽt duo Græci Latine obligationẽ verbis cõtrahere, quod genus eſt illud, Promittis? Promitto.* Sed *hæc quidem ſolennia ver*

§. In hac re

ba olim in vſu fuerunt. Poſtea *autem edita eſt* Leo*nis conſtitutio, quæ ſtipulationum ſolennibus verbis ſublatis, conſenſum ab vtraque parte & conſonantem intellectu intercedere requirit, nulla deſiderata verborum obſeruatione.*

ARGVM.

Stipulatio omnis aut pure, aut in diem, aut ſub conditione concipitur: quæ pure concepta eſt, petitionem ſtatim parit. At in ea quæ in diem collata, & ſi res in ſtipulationem deducta, mox cum promiſſa eſt debeatur, ante diem tamẽ collapſum peti nequit. Cæterum ſi ad vitæ tempus ſtipulatio concepta ſit, mortis tempore minime perimitur: vt quæ pura ac perpetua ſit, verum exceptionis beneficio ſubuertitur.

§. Omnis. *Stipulationes vero, aut pure, aut in diẽ, aut ſub conditione conſtituuntur.* Pure: *vt,* Promittis *mihi dare ducentos aureos? Quæ ſtipulatio ſtatim parit petitionem. In diem, quũ tempus ſtipulationi adiicitur, quo pecunia ſoluatur.* Veluti, Promittis *mihi dare decem aureos proximis* Calendis Martii? *Id autem, quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur: ſed peti priuſquam dies venerit, non poteſt, quinimo ne ipſis quidem* Calendis, *quia totus is dies in arbitrio promiſſoris eſt, an ſcilicet ſoluere velit. Quamuis enim ſeptem aut octo horæ illius diei præterierint, eo non ſoluente: nondum tamen ceſſare videtur: quoniam fieri poteſt, vt & decima horâ ſoluat.* Tunc *autem ceſſator*

eſſe videtur, quum totus dies Calendarum Martii præterierit, illo nihil præſtante. Stipulatus ſum ab aliquo in hunc modum: Decem mihi aureos annuos quoad viuam dare promittis? Talis ſtipulatio pura eſt: quoniam ex ea primo anno peti poteſt. Eſt autem ea & perpetua, nec tempore vllo perimitur. Nam ſtipulatio ad tempus conſtitui non poteſt. Veluti ſi dicam: Decem mihi aureos dare promittis vſque ad decem annos? hoc eſt, vt ſi intra decem annos eos a te petam, eos habeam: ſin prætereat decennium nec petũ, vt perimatur actio. Sic igitur perpetua eſt actio ex ſtipulatione, & ita concepta: Decem aureos annuos quoad viuam dabis? Sed mortuo ſtipulatore, ſi hæres eius ex ſtipulatu velit agere, petens ſummas annorum, qui a morte ſtipulatoris elapſi ſunt, exceptione pacti ſubmouebitur: quaſi ſtipulatio ſub hac conditione, Quoad viuam, concepta fuiſſet. Hoc enim locum præbuit exceptioni pacti. §. At ſi ita.

ARGVM.

Conditionalis ſtipulatio ea eſſe dicitur, quæ in aliquem caſum dilata committi habet, ſi quid factum fuerit, vel id minime. Quæ ſi negatiue concepta, cum ſtipulatore viuo impleri nequeat, eius morte effectum conſequitur. At hoc habet conditionalis ſtipulatio, vt ipſius ſpes ad ſtipulantis hæredes permeet

Sub conditione autem ſtipulatio conſtituitur, quum in aliquẽ caſum differtur obligatio, vt ſi ali §. Sub cõditione.

quid factum fuerit vel non fuerit conmittatur ſti-
pulatio. Veluti, Quinq; mihi aureos dare promittis
ſi Titius conſul factus fuerit? aut ſi non fuerit?

§. Si quis ita. Si quis ita ſtipuletur, Si in Capitoliũ non aſcẽde
ro, quinque mihi aureos dabis? perinde eſt hæc ſti-
pulatio, atque ſi ſtipulatus eſſem, Quinque aureos
mihi quum moriar, dare promittis? Tunc enim
quum moriar, certum planumq; fiet, me in Capito-
lium non aſcendiſſe. Quoniam quantuncunque tem
poris me viuo prætereat, & ſi in Capitolium non
aſcendam, tamen ad faciendam eius rei fidem non
ſufficit, quòd amplius in Capitolium non aſcendã.
Fieri enim poteſt, vt qui ꝑ ſexaginta aut ſeptuagin-
ta annos in Capitolium non aſcenderit, poſtea ta-
men aſcendat. At qui iam in vltimo vitæ ſpiritu
eſt, is aſcendere non poteſt.

§. Ex conditionali. Qui ſub conditione ſtipulatus eſt, ſpẽ habet, fo-
re, vt ſibi debeatur: vnde ſi decedat, hanc ſpem ad
hæredes ſuos tranſmittit. Nã conditionales ſtipulatio
nes, & mortuis pendente conditione ſtipulatoribus
ad hæredes tranſibũt. Quanuis diximus libro II.
legatum cõditionale legatario ante euentum cõditio
nis mortuo, ad hæredes ipſius non tranſmitti.

ARGVM.

*Locus ſtipulationi inſertus tacitum in ſe continet
diem, quo illuc perueniri poſsit, vbi quod promiſſum
eſt, præſtari queat, vnde fit vt impoſsibilitas ob tempo
ris concepti anguſtias ſtipulationem reddat inutilem.*

Solemus et loca ſtipulationibus inſerere: Veluti, Decem aureos Carthagine dabis? aut in illo loco? Hæc autem ſtipulatio, quamuis pura eſſe prima facie videatur, tacitum tamen in ſe tempus habet, & dilationem: quantum habere neceſſe eſt, vt promiſſor Carthaginem ad ſoluendum venire poſſit. Vnde, ſi quis quum Romæ ſit, ita a me ſtipuletur: Carthagine dare mihi hodie promittis? inutilis eſt ſtipulatio, vt quæ rem impoſſibilem contineat. Nã id fieri non poteſt, vt quis vno die Roma Carthaginem veniat. Porro ſtipulationes, quæ ſub impoſſibili conditione fiunt, nullius ſunt momenti. §. Loca.

ARGVM.

Cõditio præteritum aut præſens tempus reſpiciens, nullo modo obligationem in ſuſpenſo conſtituit: quinimo aut commodum debetur, quod promiſſum eſt: aut omnino inutile reddit. §. cõditiones.

Cõditio, quæ ad præteritũ vel ad præſens tempus refertur, aut ſtatim infirmat obligationẽ, aut omnino non defert: ſed confeſtim petitur. Veluti ad præteritũ: Si Titius cõſul fuit, decẽ mihi aureos dabis? Ad præſens: Si Manius viuit, decẽ mihi aureos dabis? Nã ſi ea ita nõ ſunt, quia nec Titius Cõſul fuerit, nec Manius viuat, nihil valet ſtipulatio. Sin autem ita ſe habent, ſtatim valet ſtipulatio, & competit ius petẽdi. Neq; enim quia contingit nos neſcire, an hæc ita ſe habeãt, etiam mora dilatioq; petitioni

quo minus naſcatur, inijcitur: quoniam quæ per rerum naturam certa ſunt, non morantur obligationem, quamuis apud contrahentes incerta ſint.

A R G V M.

Facta in ſtipulatione deduci poſſunt, in quibus operæ pretium fuerit pœnas quoque adijci: ne ſtipulator eius, quod ſua interſit factum quid eſſe probandi onere grauetur. Cum eius, quod intereſt, præſtatione promiſſor liberetur.

§. Nō ſolum. Porro, nō ſolum res ſtipulationē deduci poſſunt, *vt fundus, ſeruus, liber: verum etiā facta: veluti ſi ſtipuler, vt mihi domum ædifices: aut vt illi non ædifices. In huiuſmodi autem ſtipulationibus, in quibus factū verſatur, ſiue id in faciendo cōſiſtat, ſiue in nō faciendo: optimū eſt pœnam ſubijcere.* Veluti, *Si feceris aut nō feceris, decē mihi aureos dabis? Nā pœna nō ſubiecta, incertū eſt quid debeat is, qui contra quā promiſit, fecerit. Quoniā.n. futurum eſt, vt in id quod intereſt, cōdemnetur, et hoc quoque incertū eſt: neceſſe erit actori planū facere, quanti ſua interſit. Ad vitandas igitur has & tales difficultates, ſubijcienda pœna eſt.* Et *ſi quidem à te ſtipuler, quod illud facies: ita et pœnā à te ſtipulari debeo.* Si *id factū nō erit, pœnæ nomine decem mihi aureos dabis? Sin autem in ſtipulationē plura facta deduxerim, quorū alia in faciendo, quædā in nō faciēdo cōſiſtāt: ſic pœnæ clauſula ſubijcienda eſt,* Si *quid aduerſus hac factum erit: aut ita,* Si *quid eorum factum non*

erit, decē mihi aureos pœnæ nomine dabis? Et ſi contingat, vt contra quā cautum eſt facias, ſiue in faciendo, ſiue in nō faciendo, hæc & talis pœna clauſula, ad multarū pœnarū exolutionē obligauit te.

De duobus rei ſtipulandi & promittendi.
TIT. XVI.

ARGVM.

Rei ſtipulandi: item & promittendi, qui ſint, hic exemplis facillime traditur: quare epitome opus non eſt. hoc tamen rei promittendi eſt conceſſum, vt quamlibet inſolidum quilibet obligatus ſit, ſolutione vnius alter liberetur: ſicuti contra fit, vt vnius receptione eius, quod debetur, alteri ſtipulatione correo petendi facultas præcidatur.

Eum, qui de ſtipulationibus diſſerit, et de reis ſtipulandi promittendiq; docere neceſſariū eſt, qui aut duo aut plures fieri poſſunt. Et rei quidē ſtipulandi fiunt in hunc modum: Si primus et Secundus alicui mutuauerint centum aureos & vterq; eorum ſibi illum inſolidum voluerit obligatum habere, ſeparatim vterque eorum ſtipulatur, poſt omnium autem ſtipulationem, promiſſor dicet, Spondeo: veluti, Primus ſtipulatus eſt a me: Centum mihi aureos dare ſpondes? Similiter et Secundus Deinde ad vtrunque reſpondi: dicens: Vtrique veſtrū dare ſpondeo. Nam

ſi Primo prius reſpondeã: dicens, Dare ſpondeo: poſtea & tantundẽ Secundo reſpondeã, alia et alia obligatio cõſtituitur, nec duo rei ſtipulãdi fieri dicũtur.

§. duo Duo autẽ pluresve rei promittendi, conſtituuntur in hũc modũ: veluti, ſi a Mæuio & Seio, quibus quinque aureos mutuo dederim, ita ſtipuler: Mæui, quinque aureos dare mihi ſpõdes? Sei, eoſdẽ quinq; aureos dare mihi ſpondes? Et vterq; ſeparatim reſpondeat: Spondeo.

§. Ex huiuſmodi. Ex huiuſmodi enim obligationibus, & ſingulis ſtipulantium ſolidum debetur, & ſinguli promittentiũ inſolidũ obligãtur. In vtraque enim obligatione, vna res vertitur. Nam & vnus reorũ ſtipulandi debitum accipiendo, aufert & conſtipulatori petendi facultatem: & vnus reorum promittendi, debitum ſoluendo, etiam compromiſſorẽ liberat.

§. Ex duobus. Ex duobus autem reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: hoc eſt, nihil impedit, quo minus is, qui pure promiſit, vel ſtatim conueniri poſſit, quamuis alter in diem vel ſub conditione ſpoponderit.

De ſtipulatione ſeruorum.

TIT. XVII.

ARGVM.

SERVVS hæreditarius, quod ex ſua ſtipulatione hæreditate iacente acquirit, hæredi futuro acquirit. Nec refert quomodo ſtipuletur ſeruus

cum domino ex ipſius ſtipulatione quæratur: ſicuti patri ex filii ſtipulatione, quibus ex cauſis acquiri poteſt, quæritur.

SERVI *quum perſonam non habeant, ex perſona dominorum ſuorum æſtimantur & ex illa intelligendum eſt, ſtipularine poßint, aut non poßint.* Sed *id quidem quum ſtipulatoris ſerui dominus in viuis eſt: quòd ſi mortuus eſt, neque dum quiſquam hæreditatem adiit, id ipſa hæreditas ſerui domina eſt.* Nam *& pleriſq; in rebus hæreditas vicem perſonæ defuncti ſuſtinet: ideoq; ſeruus hæreditarius, quòd ante aditam hæreditatem ſtipulatur, id incorporali illi (ſiue nomen vocas, ſiue ius) hæreditatis acquirit: & hæres poſtea adiens, vna cum cæteris rebus actionibuſque hanc in hæreditate ſtipulationem inuenturus eſt.* Nec *vero intereſt quomodo ſtipuletur ſeruus: ſiue enim dixerit,* Mihi *aut domino dare ſpondes? ſiue,* Mihi *aut conſeruo meo dare ſpõdes? ſiue imperſonaliter ſtipulatus ſit, dicendo:* Da*re ſpondes domino? ex omnibus huiuſcemodi ſtipulationibus acquirit.* Idem *dicimus & de liberis, qui in poteſtate parentum ſunt: ex quibus ſcilicet cauſis nobis poſſunt acquirere, hoc eſt, ex re noſtra.* §. Siue aũt

ARGVM.

Seruus ſi quid, quod ipſius perſonam reſpiciat, ſtipuletur, ex huiuſmodi ſtipulatione ſibi, non domino actionem quærit.

§. Sed quū factum. Sed quum factum in ſtipulatione, quam ſeruus noſter facit, continetur, perſona ipſius non autem domini ſpectanda eſt: veluti, ſi ab aliquo ſtipuletur, Iter mihi (ideſt, ſoli tranſire) aut actū (ideſt cum iumento ire) per fundum tuum præbere ſpondes? Tunc enim ſiquidem dominus per fundum ire prohibeatur, nulla datur ei ex huiuſmodi ſtipulatione, actio. Seruo autem prohibito, committitur ſtipulatio, propterea quòd factum in ſtipulationem deductum, ad perſonam ſerui referatur.

ARGVM.

Serui multorū dominorū communes, ipſis dominis pro virili ex ſua ſtipulatione quærūt, niſi vnius aut iuſſu, aut nomine ſint ſtipulati. Quòd ſi īdefinite cōcepta ſit ſtipulatio, quod vni dominorum quæri non poteſt, alteri inſolidū, qui acquiſitionis capax eſt, acquiritur.

§. Seruus cōmunis. Serui autem communes ſtipulando vnicuique dominorū ꝓ parte dominii ex ſtipulatione obligationē acquirunt, ſiue æquales partes, ſiue inæquales domini in ſeruo habeant. Inæquales partes habent, vt in hac ſpecie, quum quis moriens Primum & Secundum hæredes inſtituit, alterum ex beſſe, id eſt ex vnciis octo, & alterum ex triente, id eſt, ex quatuor vnciis. Nam eaſdem partes habebunt in ſeruis in hæreditate repertis, nempe aliter duas partes e tribus, & alter tertiā. Quòd ſi cōmunis ſeruus vnius ex dominis in ſtipulando mentionē fecerit, dicendo: Domino meo Primo dare ſpondes

illi ſoli acquirit. Idemq; eſt, & ſi non ſpecialiter Pri*mi mentionem habuerit in ſtipulando: ſed quum iuſſu* Primi *ſtipularetur, imperſonaliter ſtipulatus fuerit. Nam et hic ſoli* Primo *acquirit. Propterea quod nominis habita mentio, & præcedens domini iuſſus tantundem præſtent.* *

Quòd ſi indefinite ſtipulatus fuerit ſeruus, & res, quæ in ſtipulationẽ deducta eſt, alteri ex dominis acquiri non poßit: finge.n mihi, et Primo *cõmunem eſſe ſeruum, eumq; ita a* Titio *ſtipulatum eſſe, Fundũ hunc* Titi *dare ſponde? ſi meus hic fundus fuerit, quãtũ ad me attinet ſtipulatio nõ valet. Quoniã neq; per meipſum recte ſtipulo rẽ, cuius ſum dominus.* D*are.n.eſt dominũ facere. At eius qđ meum eſt, amplius dominus fieri nõ poſſum. Si igitur ex pſona mea, infirma eſt ſtipulatio: quæritur, an quantũ ad id pertinet, qđ mihi debebat, acquiri, inutilis ſit ſtipulatio, et ſine effectu: an vero potius mihi quidẽ nihil acquiratur, ſed ſocio detur ſolidũ? Quod & placuit, propter regulã, qua dicimus: Quod vni ex dominis acquiri non põt, id alteri, qui acquiſitionis capax eſt, & ad obligationẽ admittitur, acquiri.* §. Qđ ſeruus

De diuiſione ſtipulationum.

TIT. XVIII.

ARGVM.

Stipulationum ſpecies multiplices ſunt. Aut cuius Iudiciales ſunt, aut Prætoriæ: Conuentionales, aut

Communes Et quid vnaquæque ſit, & deſcriptionibus, et ſimul exẽplis ſane quã hic facillime explicatur.

Nec vero abſurdum fuerit, & ſtipulationum diuiſionem nouiſſe. Stipulationum enim aliæ ſunt Iudiciales*, aliæ* Prætoriæ*, aliæ* Conuentionales*, & aliæ* Communes*: hoc eſt,* Prætoriæ *ſimul &* Iudiciales*.* Et Iudiciales *quidem ſunt vnius generis, quæcunq; a mero* Iudicis *officio proficiſcuntur. Qualis eſt de dolo ſtipulatio. Eſt autem ei locus, quando cũ eo, quæ mihi ex ſtipulatione ſeruum debet, ago actione ex ſtipulatu. At reus pro certo habens fore, vt condemnetur, venenum ei dat, quod paulo, poſtquam ſeruum mihi dederit, enecare eum, & interimere poſſit. Officium* Iudicis *eſt ob huiuſmodi ſuſpicione, cogere reum vt in dando ſeruo, ſtipulanti promittat: nihil ſe dolo malo feciſſe, quo ſeruus læderetur.* Iudicialis *eſt ſtipulatio, & de perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt. Nam ſi quis ſeruum meum ab aliquo bona fide emerit, quũ neq; vitium ſubeſſet, nihil impedit, quo minus currat vſucapio. Quod ſi nunc ego ante finem tẽporis, quod vſucapionem perfici, forte ante duos aut etiam tres menſes, cũ poſſeſſore actione in rem agam: & quũ longior mora* Iudicis *fieret, impleta ſit vſucapio, ac deinde ſeruus ſine dolo eius, qui cum agitur, fugiat: poſteaq; ego petitor dominũ me eius eſſe oſtendam: quoniã & illud iniquũ, vt reus condẽnetur, qui nihil fraudis in ſu-*

ga ſerũi admiſit, & illud abſurdũ vt abſoluatur, ne iudiciũ illud omne eluſoriũ ſit: officium Iudicis *eſt, vt reum cautionem præſtare cogat: ſe, quum ſeruũ inuenerit, eũ a poſſeſſore vindicaturum, veluti, qui per præfatã vſucapionẽ factus ſit dominus: eumq; mihi aut æſtimationem eius reſtituturum.* Nam *ſi vſucaptus non ſit ſeruus, cautione hac nihil indigeo,* D*abitur.n. actori aduerſus quemuis poßidentẽ poteſtas rei vendicationem intentandi.* Prætoriæ *autem ſtipulationes ſunt, quæcunque a mera* Prætoris *iuriſdictione proficiſcuntur, qualis eſt damni infecti.* Eſt *autem ei locus, quũ vicini ædes tam vitioſæ putredeq; & iam carie ſunt conſumptæ, vt ruinam minentur.* Etenim *ſi nolit vicinus refectionẽ earum ad curam ſuã vocare, neq; ſpondeat ſe damnũ, quod mihi ex ruina earũ, ſi collapſæ dãno me affecerint, illatum fuerit, reſarturũ: in poſſeßionẽ aditum vitioſarũ mittor.* Vicinus *igitur, qui me nolet in poſſeßionem ædium ſuarum mitti, repromittere mihi cogitur hanc damni infecti ſtipulationem: hoc eſt, de damno, quod nondũ contigit.* Nam *inde eã appellationem habet, quòd nondum ex ruina ædiũ damnum vllum factum ſit* Huiuſcemodi *ſtipulatio eſt, & ea quæ* Legatorum *dicitur.* Nã *ſi quis moriens hæredem te inſtituerit, & legatum mihi a te ſub cõditione reliquerit: veluti,* Si *nauis ex* Aſia *venerit; quoniã pendẽte cõditione, nullã aduerſus te hæredẽ*

actionē mouere poſſum: & non mediocris ſubeſt formido, ne tu medio tēpore, conſumptis ac cōfectis fortunis omnibus, ad inopiam redactus, inane mihi beneficiū teſtatoris facias: iubet te hæredem Prætor repromittere, & ante conditionis euentum: etiam datis fideiuſſoribus: legatum a te, vbi conditio extiterit, præſtitum Iri. Id *ſi hæres facere nolit, ego in poſſeſſionem rei legatæ: aut etiā totius hæreditatis mittar.* In *numero autem* Prætoriarum *ſtipulationum habentur, &* Aedilitiæ *ſtipulationes.* Nam *& hæ a iuriſdictione* Prætoris *veniunt. Eſt autem iis locus in interrogationibus, quæ de vitiis morbiſq; in vendendis ſeruis fieri ſolent.* Venditorem .n. *emptori repromittere oportet: ſe, ſi quid occulti vitii morbiue in ſeruo vendito inuentū fuerit, duplum (verbi gratia) præſtaturū.* Conuentionales *vero ſunt, quæcunq; ex cōmuni cōuētione vtriuſq; partis cōcipiūtur, hoc eſt, neque iuſſu* Iudicis, *neq; iuſſu* Prætoris, *ſed ex volūtate contrahentiū.* Tot .n. *ſunt genera couentionalium ſtipulationū, quot pene &* Contractus. *Communes autē ſtipulationes ſunt, veluti* Rē *pupilli ſaluam fore.* Nam Prætor, *vt dictū eſt libro primo, eū, qui tutor conſtituitur, datis fideiuſſoribus cauere iubet, rē pupilli ſaluam, & incolumen fore.* Quod *ſi contingat, vt ante ſatiſdationē tutor debitorem pupilli conueniat, atq; is neq; reſpōdere velit, neque iudicium ſuſcipere, quòd nondum tutorem dicat ſatiſde*

tiſdediſſe: quoniam aliter Iudicium procedere non poteſt, iubet tutori Iudex, ad quem in Ius additum eſt, vt debitori pupilli ſatiſdet rem pupilli ſaluam fore. Et ita inuenietur hæc ſtipulatio communis Iuriſdictioni Prætoris & officio Iudicis. Idem eſt, & in ſtipulatione, ratam rem dominum habiturum. Quoniam & Prætor eum qui alieno nomine agit, quum dubium eſt, an ex domini voluntate intēdat, ſatiſdationem præſtare iubet. Et ſi contingat, vt aliquis tanquam mandatum habens, mecum agat: quoniam me dubitationem de mandato interiiciēte, iudicium procedere non poteſt. Iudex actorem iubet repromittere, ratam rem dominum habiturum. Et hoc modo, in conſtitutione præſentis ſtipulationis communicabunt, tum Prætor ex cuius Iuriſdictione ea res in vniuerſum deſcendit: tum Iudex, qui, vt Iudicium procedat, fieri hæc procurat.

De inutilibus ſtipulationibus.
TIT. XIX.

ARGVM.

Stipulationem inutiliter concipi varie contingit: vt ſi quis rē, quæ nec eſt, nec natura eſſe poßit, aut quæ in dominio, vel cōmercio noſtro non ſit: ſtipuletur. Quo fit, vt rei ſacræ, aut eius quæ publica eſt, ſtipulatio conſiſtere nequeat. Nec proinde rei euentus, ad quem res non tēndit, & ſi ad illum peruenire poßit, ſpectandus:

quandoquidem & quod ab initio valuit, ex caſu inutile reddi poſſit.

Stipulationum, aliæ vtiles ſunt aliæ inutiles. Et *vtiles quidem multæ, inutiles vero pauca.* Neceſſe *eſt igitur de paucis dicere: etenim per eas & multitudinem vtilium cognoſcemus.* In *primis ſciendũ eſt, rem quanque, quæ dominio noſtro ſubiici poteſt, vtiliter in ſtipulationem deduci, ſiue mobilis ſit, ſiue immobilis.* At *ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſibi ſtipulatus, fuerit inutilis eſt ſtipulatio.* Et *quod rerum natura non eſt, tale fuerit: veluti,* Stichum *ſeruum mihi dare ſpondes? quum is mortuus ſit, & ego eum viuere putarim: quod eſſe non poteſt: veluti,* Hippocentaurũ *mihi dare ſpondes? qui eſſe non poteſt.* In *his itaque inutilis eſt ſtipulatio, vt dictum eſt.*

§. Idẽ iuris. Idem *eſt etiam, ſi quis rem ſacram aut religioſam ſtipulatus fuerit, quam humani iuris eſſe credebat, aut publicam rem, quæ vſibus populi perpetuo deſtinata, & expoſita eſt: veluti forum, theatrum, arenam, & ſi qua talia: aut liberum hominem, quem putabat ſeruum eſſe: aut rem, cuius commercium non habebat (id eſt, quam emere non poterat: quoniam* Commercium*, eſt facultas, vt vendere aut emere liceat.) Sunt enim res quædam, quarum non quiuis iuſtum habeat commercium, veluti* Prædium*, quod orthodoxa*

Eccleſia habet, hæreticus comparare nõ poteſt. Aut ſi rem meam a te ſtipulatus fuero dicens : Rem illã dare mihi ſpondes? quoniam Dare, eſt dominũ facere. At eius, quod meũ eſt amplius nõ poſſum dominus fieri. Nec vero dicimus interim in pendenti eſſe ſtipulationis poteſtatẽ, & conſtitutionem: ob id quod medio tẽpore res illa publica in priuati hoĩs dominium recidere poſsit, ſi forte Imperator eam illi donarit. Et qui nunc liber eſt, ſeruus fieri poſsit: forte .n. libertinus eſt, qui, vt ingratus, a patrono redigi põt in ſeruitutẽ. Et ſæpe commerciũ aliquis impetret a Principe eius rei, ad cuius comparationẽ accedere prohibebatur. Ac fieri poſsit, vt res mea deſinat mea eſſe. Sic vt deinde res in eũ caſum veniat, quo ſine impedimẽto dicere poſsimus, vtilem eſſe ſtipulationem. Sed nos eam dicimus ſtatim ab initio inutilem eſſe. Similiter ex cõtrario licet ab initio vtilis ſtipulatio fuerit, ſi poſtea res in aliquã eorũ, de quibus iã dictũ eſt, caſum ſine facto, & non ſtudio promiſſoris, deuenerit, extinguitur ſtipulatio: veluti, ſtipulatus, ita ſum a te: Stichũ ſeruũ dare mihi ſpondes? At ille Primo ſeruiebat, & dubio pcul valebat ſtipulatio. Sed contigit, vt is ſine cõſenſu tuo a domino manumitteretur. Aut ita ſum ſtipulatus a te, Locũ hũc (qui tũ priuati Iuris erat) dare mihi ſpõdes? deinde is antequã peterẽ, ſacer aut religioſus factus eſt, inutilis erit ſtipulatio, vt dictũ eſt. Quum.n. res

in eum caſum deuenit, vnde incipere non poterat, extinguitur. At ab initio ſtipulari, non poteram liberam perſonā, aut rem ſacrā religioſamve. Quid ergo, ſi quis liberam perſonam ita ſtipulatus ſit, Titium, quum ſeruus fuerit, dare mihi ſpondes? Aut publicam rem ita, Locum hunc, in quo theatrū eſt vel arena, quum priuati iuris fuerit, dare mihi ſpōdes? inutilis eſt ab initio ſtipulatio. Quæ autem ab initio non conſiſtunt, ex poſtfacto non confirmātur. Quoniam quæ natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, vtiliter in ſtipulationem non deducuntur,

ARGVM.

Qui alienum factum promittit, inefficaciter promittit: veluti & qui alii, cuius poteſtati obnoxius non ſit, ſtipulatur, inutiliter ſtipulatur.

§. Si quis alium

Si quis alium daturum quid facturumve promiſerit, non obligabitur: veluti ſi dicam, Titium tibi decem aureos daturum, aut domum tibi ædificaturum ſpondeo. Quod ſi me affecturum procuraturumq; dixerim, vt Titius tibi decem aureos daret: valet ſtipulatio, quoniam factum meum promiſi.

§. Si quis alii.

Si quis alii, cuius iuri ſubiectus non ſit, ſtipuletur: inutiliter ſtipulatur.

ARGVM.

Ex ſolutione facta ſtipulationi adiecto, ſoluenti liberatio iure contingit: quamlibet ſtipulanti ſoli obligatio quæſita ſit, cui ad ſoluti repetitionem mandati actio ſupereſt.

Solutio tamen in extraneam perſonam conferri poteſt. Veluti ſi ita ego ſtipuler, Mihi aut Seio decem aureos dabis? Nam obligatio mihi ſoli, qui ſtipulor, acquiritur. Soluere autem Seio recte vel me inuito poteris, vt tu ipſo iure ſoluẽdo libereris. Sed ego dein de mandati actionem aduerſus Seium habebo, ad aureorum ei datorum repetitionem. §. Plenem.

ARGVM.

Qui ſibi & alii, non ſuo iuri obnoxio ſtipulatur, partem rei in ſtipulationem deducta tantum ex ſtipulatione ſibi quærit. Et quod filio pater ſtipulatur, ſibi acquirit Et patris vox in quærendo viciſsim, filii vox eſt, & contra.

Si ita ſtipuler, mihi & Titio (qui in poteſtate mea non ſit) decem aureos dabis? valet quidem ſti pulatio. Sed vtrum, totum id, quod in ſtipulationem deductum eſt, debeatur, quaſi Titius in ſtipulatione poſitus eſſe non intelligatur, propterea quod acquiſitionis non ſit capax: an vero dimidia tantum pars, propter coniunctionem, & quæ coniungẽdi vim habet, dubitatur. Sed placuit, non plus dimidia parte mihi ſtipulatori acquiri, propterea quod inutiliter Titii mẽtio ſtipulationi iniecta ſit. Si ſtipulatus ſim, Titio dabis? quum Titius in poteſtate mea eſſet, mihi acquiro. Vox enim mea, vox eius, qui in poteſtate mea eſt, videtur eſſe. Quemadmodum & filii mei vox, mea intelligitur, in iis duntaxat rebus, quæ nobis acquiri poſ- §. Qđ ſi qs. §. Et vero.

ſunt.Id quod hodie intelligendum eſt,quæ ex re patris comparantur.

ARGVM.

Stipulationi non congruenter facta reſponſio,ſtipulationem ipſam inutilem reddit. ad ſimplex reſponſio iuxta præcedentis interrogationis naturam & qualitatem, eſſe facta, & ad ea,quæ in interrogatione contenta ſunt,referri intelligitur.

§.Præterea. *Præter iam dictas ſtipulationes inutilis eſt et illa,ſi quis ad interrogationẽ cõgruẽter nõ reſpõdeat veluti,*Decẽ *aureos dare mihi ſpondes?ſi tu dixeris,* Quinque *aureos dabo.* Aut *ſi ego quinque ſtipulatus ſim,& ita decẽ promittas,* Aut *ſi ego pure ſtipulatus ſim,& tu ſub conditione promittas.* Aut *cõtra ſi me ſub cõditione ſtipulato,tu pure reſpõdeas.* Hæc *autẽ ita dico,ſi aperte id exprimas,quod iis,quæ in ſtipulatione cõtinentur,cõtrariũ ſit:hoc eſt ſi me ſub cõditione vel in diem ſtipulato, tu te eueſtigio iam daturum reſpondeas.*Sin *autem id ſolum reſpõdeas,* Promitto:*compendio ſermonis in eandem diem,aut ſub eadem conditione,videris reſpondiſſe.* Nec.*n.neceſſe eſt,in reſpondendo ad interrogationem eadem omnia repetere, quæ is qui ſtipulabatur, expreßit quoniam verbum hoc,* Promitto,*ad omnia, quæ in interrogatione continentur,refertur.*

ARGVM.

INTER patrem ac filium, ſeruum & dominum ſtipulatio iure non ſubſiſtit. Sed nec mutus, ve-

luti nec ſurdus vere, vtiliter ſtipulatur, aut promittit neque qui furioſus eſt, quicquam contrahere poteſt.

Similiter inutilis eſt ſtipulatio, ſi ego ab iis, qui in poteſtate mea ſunt, ſtipuler, vel illi a me ſtipulentur: quoniam inter nos iudiciũ cõſtitui nõ poteſt. Sed ſeruus quidẽ non ſolũ domino ſtipulãte, non obligabitur, ſed neq; alio quouis: filiusfamilias vero aliis ſtipulãtibus obligatur. Nã in contractibus, filiusfamil. patrifamilias ſimilis habetur. Mutum neque ſtipulari poſſe neque promittere, in confeſſo eſt: quod & in ſurdore ceptũ eſt: quoniã & is, qui ſtipulatur, verba promittentis: & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet. De illo autem ſurdo loquimur, non qui tardius audit, ſed qui penitus non audit. §. Itẽ inutilis. §. Mutum.

Furioſus nullum negotiũ contrahære poteſt, quoniam nullum eorum, quæ geruntur, intellectum habet: animi enim affectione caret. Porro mater contractuum eſt ipſa animi affectio. §. Furioſus

ARGVM.

Pupillus non infans, ſed qui iudicium animi habeat alium ſtipulando, etiam citra tutoris authoritatem, ſibi obligat, alii autem obligari nequit. Atqui filiusfamilias eſt & impubes, alii vel patris conſenſu interueniente, obligari non poteſt,

Pupillus quoduis negotium recte contrahit: ſic tamen, vt vbi opus eſt tutoris authoritate, tutor adhibeatur: veluti quum ipſe obligatur. Nam aliũ §. Pupillus

ſibi obligare pupillus & ſine tutore poteſt. Sed quod de pupillis diximus: in iis ſcilicet verũ eſt, qui iam aliquem eorũ, quæ geruntur, intellectum habẽt. Nã infans, & qui proximus infantiæ eſt, non multũ à furioſo differunt. Qui.n. ea ætate ſunt, nullum intellectũ habere creduntur. Quoniam autem de pupillo ſermo incidit: ſciendum eſt generaliter ætatem pupilli, in tria diuidi. Pupillorum.n. alii ſunt infantes, ueluti qui adhuc lactãt, aut iis, paulo maiores: alii dicũtur proximi infãtiæ, vt qui recte loqui incipiũt alii ſunt proximi pubertati. Et infans quidem ſtipulari nõ poteſt, propterea quòd ne loqui quidẽ poßit. Neque is etiã qui proximus infantiæ eſt: qualis fuerit, qui ſeptimũ aut octauũ annũ agit. Hic.n. quãuis verba proferre poßit, id tamen diiudicare nõ poteſt, quid ſibi velint ea quæ dicũtur. Proximus autẽ pubertati, qualis eſt qui ad pubertatẽ accedit, vtiliter ſtipulatur: quoniã et verba pronũtiare poteſt, et intelligere ea quæ dicũtur. Placuit tamen nõ ſtricta ratione, ſed benigniore interpretatione: vt & proximus infanti recte ſtipularetur, quẽadmodũ is, qui ad pubertatem accedit. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne authore quidem patre obligatur.

ARGVM.

Conditio impoßibilis ſtipulationẽ inefficacẽ reddit, ad neceſſaria negatiue concepta, nec vitiat, nec ſuſpendit; quinimo puram ac efficacem conſtituit.

Impoſſibilis, quoque conditio ſtipulationi adie-ſta, eam vitiat. Impoſſibilis autem conditio eſt, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti, ſi quis ita dixerit: Si digito meo cælum attigero, aut ſi mare ebibero, decem mihi aureos dabis? At ſi quis ita dixerit, Dabis ſi digito cælum non attigero, pure facta obligatio intelligitur: atque ideo ſtatim poteſt petere. §. Si impoſſibilis

A R G V M.

Verborum obligatio inter abſentes viribus caret: ſi tamen de præſentia ſcriptura appareat, tandiu huic inhærendum, quoad legitime de abſentia doceatur.

Similiter verborum obligatio inter abſentes concepta nullius momenti eſt. Sed quum hoc materiam litium cõtentioſis hominibus præberet, poſt multum forte temporis tales allegationes opponentibus, neq; ſe in ea vrbe aut ſtipulatores fuiſſe contendentibus: ideo facta eſt Imperatoris noſtri conſtitutio, celerem his & talibus litibus diremptionem afferens, quum ad Cæſarienſes aduocatos reſcripſit, per quã diſpoſuit: tali ſcripturæ, quæ vtranque partem præſentem eſſe indicat, omnimodo fidem eſſe adhibendam: niſi is, qui tam improbis allegationibus vtitur, manifeſtiſſima probatione per ſcripturas vel teſtes idoneos, toto eo die, quo inſtrumentum conficiebatur, oſtendat ſeſe aut aduerſarium ſuum in aliis locis verſatum eſſe. §. Itẽ verborum.

ARGVM.

Stipulatio poſt mortem ſtipulantis, aut promittentis vel pridie quam contrahentium alter moriatur, ex uerborum forma collata, olim inefficax, hodie ab Iuſtiniano utilis approbata eſt. Quo fit, ut ab hærede et contra hæredes actio initium utiliter ſumat.

§. Poſt mortē. *Poſt mortem ſuam dari nemo ſibi vtiliter ſtipulatur, quemadmodū neq; poſt mortē eius à quo ſtipulatur. Sed neq; is, qui in aliena poteſtate eſt, vt ſeruus aut filius, poſt mortem patris ſui aut domini vtiliter ſtipulatur. Quin etiā ſi quis ita ſtipulatus fuiſſet, Pridie quā moriar, aut Pridie quā tu morieris dare ſpōdes? inutilis erat ſtipulatio, propterea quòd ſignificatio illius (Pridie) reducatur ad poteſtatem huius (Poſt mortē.) Nam ex ipſa morte demū cognoſcimus, quis dies fuerit, pridie. Verum quoniam, ſicut iā ſæpe dictū eſt, ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valent, Imperatori noſtro viſum eſt, & hunc iuris articulū emendare: vt ſiue poſt, mortem ſiue pridie quàm moriatur ſeu ſtipulator ſeu promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſine duobio valeat.*

ARGVM.

Stipulationis conceptio præpoſtera, quod actum eſt minime inutile reddit, quinimo, quæ ita fiet ſtipulatio Cum morieris, uel, Cum moriar, uel etiam poſt alterius mortem collata, olim & hodie utilis eſt.

§. Itē ſi quis. *Inutilis eſt & præpoſtera ſtipulatio, veluti ſi quis ſtipulетur, Si nauis cras ex Aſia venerit, ho-*

die mihi dare ſpōdes? Inutilis eſt autē ſtipulatio, propterea quod datio euētu cōditionis prior eſſe nō debeat, ſed poſterior. Sed quū extet Leonis *cōſtitutio, qua præpoſterā ſtipulationē in dote recipiat: iuſtum putauit eſſe* Imperator *noſter, ne qua in ſtipulatione verba pꝑoſtere cōcepta obligationē tollerent.* Præpoſtera *ſtipulatio et ī hūc modū fit, ſi dixero:* Decē aureos *tibi hodie dare ſpōdeo, ſi* Titius *cras* Cōſul *factus fuerit. aut in dote, ſi vir vxori dicat:* Ego *tibi dotē quū morieris reddere ſpondeo, ſi ſine liberis deceſſeris.* Quoniam *redditio in tempus vitæ confertur:* Euentus *autem conditionis, ideſt, orbitatis. Dixerat.n. Si ſine liberis deceſſeris: ad tēpus, quod poſt mortē futurū eſt, refertur.* Placuit *igitur non in dote ſolum, ſed etiā in quauis alia ſtipulatione, præpoſtera verborū conceptione, ſtipulationem inutilem non fieri.*

Stipulatio ſic concepta, Quū morieris, vel Quum moriar, valet. Concipitur autem in hunc modum: veluti, ſi Titius *interrogatus ſtipulanti dicat: Dabo tibi quum moriar.* Hæc *enim ſtipulatio & apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Sed et ſtipulatio poſt mortem alterius concepta valebat apud veteres, veluti ſi quis dixerit.* Decem *aureos poſt mortem* Titii *dare ſpondeo.* Quoniam *eueniebat, vt & viuis contrahentibus moreretur* Titius. § . Ita autem

A R G V M.

V E R B V M promittendi, in inſtrumento reper-

tum, facit vt interrogationem præceſſiſſe intelligamus, præſumique acta ſolenniter in eo omnia.

§. *Si ſcriptum.* * Si inſtrumẽto } Hic in Græcis additũ erat χωρὶς τοῦ ἢ διαζευτικοῦ. q nihil ad præſentẽ literã facit. Quapropter ego id ĩ ſequentẽ tranſtuli: qm̃ ibi nonnihil de coniunctionibus agitur. Nannius quidã legere fert χωρὶς τοῦ ἢ διαζητικοῦ. quod non ĩtelligo, niſi dicere voluit διαζητητικοῦ. Qm̃ apud Græcos ἢ modo diſiungit, modo interrogat. Sed mea adhuc mihi cõiectura veriſimilior uidetur. Nõ tñ eſt aĩus cum quoquam ea de re cõtẽdere. Certe ex aliis locis cõſtare põt multa in Cræcis perperã eſſe poſita. Curtius.

** Si in inſtrumento ſtipulationis ſcriptum fuerit, Titium ſpopondiſſe: perinde habetur atque ſi præcedente interrogatione reſpondiſſet: quoniam præſumptũ eſt ex reſponſione, quæ in inſtrumento conſcripta eſt, & interrogationem in re agenda præceſſiſſe.*

A R G V M.

§ *Quoties.* *Pluribus in ſtipulationem deductis rebus, factaque ſimpliciter reſponſione, ad omnes reſpondiſſe, ac proinde teneri promiſſor videtur, alioqui quatenus reſponſum eſt, eatenus, non amplius, obligari promittentem iuris eſt.*

Quoties multæ res vna ſtipulatione cõprehendũtur ſine articulo illo, Vel, qđ diſiungẽdi vim habet: veluti, Seruũ illum & fundũ illum & librum illũ & veſtem illã dare mihi ſpondes? ſi promiſſor ſimpliciter reſpondeat: Dare ſpõdeo: ad oẽs tenetur. Sin vero ad vnũ forte tantũ, aut alterum eorũ, quæ ſtipulatione comprehenduntur, reſpondeat: in iis tantũ contrahitur obligatio, ad quæ reſpondit. Quum igitur multæ ſiunt ſtipulationes (qu.niã quot ſtipulatione res comprahenduntur, totidem ſunt & ſtipulationes) vna ex iis aut altera, ad quam.ſ.reſponſum eſt, perfecta videtur eſſe. Quoniã ad ſingulas res, quæ ſtipulatione comprehenduntur, & reſpõdendũ eſt. Sic.n.in omnibus perfecta erit ſtipulatio.

ARGVM.

Stipulatio, qua quid alii dari fierive, cum noſtra nihil interſit, ſtipulamur, inutiliter concipitur: huic tamen pœnam vtiliter adiicimus: vt tandem aut quod promiſſum eſt, præſtetur: aut quam ſtipulati ſumus pœnam, ad extremum conſequamur.

Alteri (vt dictũ eſt) ſtipulari, nemo vtiliter poteſt. Ad hoc enim hæ ſtipulationes inuentæ ſunt, vt vnuſquiſq; ſibi quod ſua intereſt, acquirat. Cæterum quum quis alteri ſtipulatur, quoniam id nihil ſtipulatoris intereſt, infirmum eſt quod agitur. Si quis ergo id velit vtile reddere pœnam ſtipulari debet, vt ſi id factum non fuerit. pœnæ ſtipulatio committatur: veluti, Titio decem aureos dare ſpon- §. Alteri.

d ?Et ſi non dederis, pœnæ nomine, quinq; aut etiã plures forte aureos mihi dabis: competet.n.mihi pœna petitio quamuis oſtendere non poſsim an mea interſit. Nam quum quis pœnam ſtipulatur, nõ illud ſpectamus, an interſit ſtipulatoris: ſed qualis ſit pœnæ quantitas, quæ in conditione ſtipulationis poſita eſt. Et quæ eſt ſtipulationis conditio.i.in ea tale aliquid poni: Si non feceris, dabis mihi pœnæ nomine decem aureos? Itaque ſi quis ſtipuletur Titio dari nihil eſt quod agit: ſed ſi pœnam ſtipulationi iniiciat, fortem decem aureos: conſequatur quid cupiit.

ARGVM.

Quod alteri dari noſtra intereſt, vtiliter ſtipulamur, at facti alieni, citra pœnã inutilis eſt ſtipulatio.

§. Sed & ſi quis. Sed ſi quis pœnam in ſtipulatione non adiiciat, interſit tamen ipſius: placuit valere ſtipulationẽ. Nam ſi quum Primus, & Secundus tutores eſſent, Primus omnem adminiſtrationem Secundo contutori ſuo ceſſerit, & ab eo ſtipulatus fuerit rem pupilli ſaluam & incolumen fore: quoniam intereſt ſtipulatoris id ita fieri, quũ teneri poſsit actione tutelæ Secundo res male gerente, tenet ſtipulatio: ita vt & Primo aduerſus Secundum efficacẽ actionem pariat. Similiter ſi a me ſtipulatus fueris procuratori tuo dari, valet ſtipulatio. Forte enim quũ Procurator tuus alio loco rem gereret, opus habebat pecunia, ſiue vt in publicum ſolueret, ſiue vt

*ædificia repararet,ſiue vt fundos excultiores redde ret.*Et *tu quum me ſcires in loca illa profecturum, in hunc modũ a me ſtipulatus es:* Procuratori *meo centum aureos dare ſpondes?* Ecce.*n.& hic mea in tereſt, ne ſi pecuniam procuratori meo non dederis ego damnũ patiar.*Itẽ *ſi quum creditorem haberes, cui res tuas in cauſam pignoris dediſti, hoc permiſſo,vt eas pecunia non ſoluta venderet,aut etiã pœnam promiſiſti:ſi ſecũdum legem in credendo dictã non ſoluiſſet,ſtipulatus ſis a me in hunc modũ:* Cre*ditori meo tot aureos dare ſpondes?* Ni*ſi id impleã, ego tibi obligabor, in quantum tua inter eſt: quod damnum paſſus ſis,aut diſtractis pignoribus, aut exacta pœna.*Et *hæc quidẽ de ſtipulationibus, quæ in dando conſiſtunt.*

*Quod ſi quis aliũ quid facturũ promiſerit, velu ti quod ille tibi domum ædificabit, oĩno nõ tenetur, niſi pena ſtipulationi adiecta fuerit.*Eſt *ergo hæc in ter ſtipulationes,quæ in dãdo verſantur,et eas,quæ in faciẽdo,differẽtia: qđ in dationibus valeat ſtipu latio,ẽt pœna non adiecta,dũ tamen ſtipulatoris in terſit:in iis vero q̃ in faciẽdo cõſiſtũt,quũ ea in aliũ ſine pœna conferuntur, vires ſtipulatio nõ habeat.* §.Ver ſa vice

ARGVM.

Stipulatio eius rei, quæ noſtra futura eſt, in euen tum quo noſtra ſit,prorſus inutilis eſt.

Diximus *ſupra,neminem recte rem ſuam ſti pulari poſſe,propterea quod amplius cuiquam rei* §. Itẽ

quandoquidem & quod ab initio valuit, ex caſu inutile reddi poßit.

Stipulationum, aliæ vtiles ſunt aliæ inutiles. Et *vtiles quidem multæ, inutiles vero pauca.* Neceſſe *eſt igitur de paucis dicere: etenim per eas & multitudinem vtilium cognoſcemus.* In *primis ſciendũ eſt, rem quanque, quæ dominio noſtro ſubiici poteſt, vtiliter in ſtipulationem deduci, ſiue mobilis ſit, ſiue immobilis.* At *ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſibi ſtipulatus, fuerit inutilis eſt ſtipulatio.* Et *quod rerum natura non eſt, tale fuerit: veluti,* Stichum *ſeruum mihi dare ſpondes? quum is mortuus ſit, & ego eum viuere putarim: quod eſſe non poteſt: veluti,* Hippocentaurũ *mihi dare ſpondes? qui eſſe non poteſt.* In *his itaque inutilis eſt ſtipulatio, vt dictum eſt.*

§. Idẽ iuris. Idem *eſt etiam, ſi quis rem ſacram aut religioſam ſtipulatus fuerit, quam humani iuris eſſe credebat, aut publicam rem, quæ vſibus populi perpetuo deſtinata, & expoſita eſt: veluti forum, theatrum, arenam, & ſi qua talia: aut liberum hominem, quem putabat ſeruum eſſe: aut rem, cuius commercium non habebat (ideſt, quam emere non poterat: quoniam* Commercium, *eſt facultas, vt vendere aut emere liceat.) Sunt enim res quædam, quarum non quiuis iuſtum habeat commercium, veluti* Prædium, *quod orthodoxa*

Eccleſia habet, hæreticus comparare nõ poteſt. Aut ſi rem meam a te ſtipulatus fuero dicens : Rem illã dare mihi ſpondes? quoniam Dare, eſt dominũ facere. At eius, quod meũ eſt amplius nõ poſſum dominus fieri. Nec vero dicimus interim in pendenti eſſe ſtipulationis poteſtatẽ, & conſtitutionem: ob id quod medio tẽpore res illa publica in priuati hoĩs dominium recidere poßit, ſi forte Imperator eam illi donarit. Et qui nunc liber eſt, ſeruus fieri poßit: forte .n. libertinus eſt, qui, vt ingratus, a patrono redigi põt in ſeruitutẽ. Et ſæpe commerciũ aliquis impetret a Principe eius rei, ad cuius comparationẽ accedere prohibebatur. Ac fieri poßit, vt res mea deſinat mea eſſe. Sic vt deinde res in eũ caſum veniat, quo ſine impedimẽto dicere poßimus, vtilem eſſe ſtipula ticnem. Sed nos eam dicimus ſtatim ab initio inutilem eſſe. Similiter ex cõtrario licet ab initio vtilis ſtipulatio fuerit, ſi poſtea res in aliquã eorũ, de quibus iã dictũ eſt, caſum ſine facto, & non ſtudio promiſſoris, deuenerit, extinguitur ſtipulatio: veluti, ſtipulatus, ita ſum a te: Stichũ ſeruũ dare mihi ſpondes? At ille Primo ſeruiebat, & dubio pcul valebat ſtipulatio. Sed contigit, vt is ſine cõſenſu tuo a domino manumitteretur. Aut ita ſum ſtipulatus a te, Locũ hũc (qui tũ priuati Iuris erat) dare mihi ſpõdes? deinde is antequã peterẽ, ſacer aut religioſus factus eſt, inutilis erit ſtipulatio, vt dictũ eſt. Quum.n. res

in eum caſum deuenit, vnde incipere non poterat, extinguitur. At ab initio ſtipulari, non poteram liberam perſonã, aut rem ſacrã religioſamve. Quid ergo, ſi quis liberam perſonam ita ſtipulatus ſit, Titium, quum ſeruus fuerit, dare mihi ſpondes? Aut publicam rem ita, Locum hunc, in quo theatrũ eſt vel arena, quum priuati iuris fuerit, dare mihi ſpõdes? inutilis eſt ab initio ſtipulatio. Quæ autem ab initio non conſiſtunt, ex poſtfacto non confirmãtur. Quoniam quæ natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, vtiliter in ſtipulationem non deducuntur,

ARGVM.

Qui alienum factum promittit, inefficaciter promittit: veluti & qui alii, cuius poteſtati obnoxius non ſit, ſtipulatur, inutiliter ſtipulatur.

§. Si quis alium

Si quis alium daturum quid facturumve promiſerit, non obligabitur: veluti ſi dicam, Titium tibi decem aureos daturum, aut domum tibi ædificaturum ſpondeo. Quod ſi me affecturum procuraturumq; dixerim, vt Titius tibi decem aureos daret: valet ſtipulatio, quoniam factum meum promiſi.

§. Si quis alii.

Si quis alii, cuius iuri ſubiectus non ſit, ſtipuletur: inutiliter ſtipulatur.

ARGVM.

Ex ſolutione facta ſtipulationi adiecto, ſoluenti liberatio iure contingit: quamlibet ſtipulanti ſoli obligatio quaſita ſit, cui ad ſoluti repetitionem mandati actio ſupereſt.

Solutio tamen in extraneam perſonam conferri poteſt. Veluti ſi ita ego ſtipuler, Mihi aut Seio decem aureos dabis? Nam obligatio mihi ſoli, qui ſtipulor, acquiritur. Soluere autem Seio recte vel me inuito poteris, vt tu ipſo iure ſoluēdo libereris. Sed ego dein de mandati actionem aduerſus Seium habebo, ad aureorum ei datorum repetitionem. §. Planem.

ARGVM.

Qui ſibi & alii, non ſuo iuri obnoxio ſtipulatur, partem rei in ſtipulationem deducta tantum ex ſtipulatione ſibi quærit. Et quod filio pater ſtipulatur, ſibi acquirit Et patris vox in quærendo viciſſim, filii vox eſt, & contra.

Si ita ſtipuler, mihi & Titio (qui in poteſtate mea non ſit) decem aureos dabis? valet quidem ſtipulatio. Sed vtrum, totum id, quod in ſtipulationem deductum eſt, debeatur, quaſi Titius in ſtipulatione poſitus eſſe non intelligatur, propterea quod acquiſitionis non ſit capax: an vero dimidia tantum pars, propter coniunctionem, & quæ coniungēdi vim habet, dubitatur. Sed placuit, non plus dimidia parte mihi ſtipulatori acquiri, propterea quod inutiliter Titii mētio ſtipulationi iniecta ſit. §. Qđ ſi qs. *Si ſtipulatus ſim, Titio dabis? quum Titius in poteſtate mea eſſet, mihi acquiro. Vox enim mea, vox eius, qui in poteſtate mea eſt, videtur eſſe. Quemadmodum & filii mei vox, mea intelligitur, in iis duntaxat rebus, quæ nobis acquiri poſ-* §. Et vero.

ſunt. Id *quod hodie intelligendum eſt, quæ ex re patris comparantur.*

ARGVM.

Stipulationi non congruenter facta reſponſio, ſtipulationem ipſam inutilem reddit. ad ſimplex reſponſio iuxta præcedentis interrogationis naturam & qualitatem, eſſe facta, & ad ea, quæ in interrogatione contenta ſunt, referri intelligitur.

§. Præterea. *Præter iam dictas ſtipulationes inutilis eſt et illa, ſi quis ad interrogationẽ cõgruẽter nõ reſpõdeat veluti*, Decẽ *aureos dare mihi ſpondes? ſi tu dixeris*, Quinque *aureos dabo*. Aut *ſi ego quinque ſtipulatus ſim, & ita decẽ promittas*, Aut *ſi ego pure ſtipulatus ſim, & tu ſub conditione promittas*. Aut *cõtra ſi me ſub cõditione ſtipulato, tu pure reſpõdeas*. Hæc *autẽ ita dico, ſi aperte id exprimas, quod iis, quæ in ſtipulatione cõtinentur, cõtrariũ ſit: hoc eſt ſi me ſub cõditione vel in diem ſtipulato, tu te eueſtigio iam daturum reſpondeas*. Sin *autem id ſolum reſpõdeas*, Promitto: *compendio ſermonis in eandem diem, aut ſub eadem conditione, videris reſpondiſſe*. Nec. n. *neceſſe eſt, in reſpondendo ad interrogationem eadem omnia repetere, quæ is qui ſtipulabatur, expreſſit quoniam verbum hoc*, Promitto, *ad omnia, quæ in interrogatione continentur, refertur.*

ARGVM.

INTER patrem ac filium, ſeruum & domi num ſtipulatio iure non ſubſiſtit. Sed nec mutus, ve-

luti nec ſurdus vere,vtiliter ſtipulatur, aut promittit neque qui furioſus eſt,quicquam contrahere poteſt.

Similiter inutilis eſt ſtipulatio,ſi ego ab iis, qui in poteſtate mea ſunt,ſtipuler,vel illi a me ſtipulentur:quoniam inter nos iudiciũ cõſtitui nõ poteſt. Sed *ſeruus quidẽ non ſolũ domino ſtipulãte,non obligabitur,ſed neq; alio quouis:filiusfamilias vero aliis ſtipulãtibus obligatur.* Nã *in contractibus,filiusfamil.patrifamilias ſimilis habetur.* Mutum *neque ſtipulari poſſe neque promittere, in confeſſo eſt : quod & in ſurdore ceptũ eſt:quoniã & is,qui ſtipulatur, verba promittentis:& is,qui promittit,verba ſtipulantis audire debet.* De *illo autem ſurdo loquimur, non qui tardius audit,ſed qui penitus non audit.* §. Itẽ inutilis. §. Mutum.

Furioſus nullum negotiũ contrahære poteſt, quoniam nullum eorum,quæ geruntur, intellectum habet:animi enim affectione caret. Porro *mater contractuum eſt ipſa animi affectio.* §. Furioſus

ARGVM.

Pupillus non infans,ſed qui iudicium animi habeat alium ſtipulando,etiam citra tutoris authoritatem,ſibi obligat,alii autem obligari nequit. Atqui filiusfamilias eſt & impubes, alii vel patris conſenſu interueniente,obligari non poteſt,

Pupillus quoduis negotium recte contrahit ; ſic tamen , vt vbi opus eſt tutoris authoritate , tutor adhibeatur : veluti quum ipſe obligatur. Nam *aliũ* §. Pupillus

ſibi obligare pupillus & ſine tutore poteſt. Sed quod de pupillis diximus: in iis ſcilicet verũ eſt, qui iam aliquem eorũ, quæ geruntur, intellectum habẽt. Nã infans, & qui proximus infantiæ eſt, non multũ à furioſo differunt. Qui. n. ea ætate ſunt, nullum intellectũ habere creduntur. Quoniam autem de pupillo ſermo incidit: ſciendum eſt generaliter ætatem pupilli, in tria diuidi. Pupillorum. n. alii ſunt infantes, ueluti qui adhuc lactãt, aut iis, paulo maiores: alii dicũtur proximi infãtiæ, vt qui recte loqui incipiũt alii ſunt proximi pubertati. Et infans quidem ſtipulari nõ poteſt, propterea quòd ne loqui quidẽ poſſit. Neque is etiã qui proximus infantiæ eſt: qualis fuerit, qui ſeptimũ aut octauũ annũ agit. Hic. n. quãuis verba proferre poſſit, id tamen diiudicare nõ poteſt, quid ſibi velint ea quæ dicũtur. Proximus autẽ pubertati, qualis eſt qui ad pubertatẽ accedit, vtiliter ſtipulatur: quoniã et verba pronũtiare poteſt, et intelligere ea quæ dicũtur. Placuit tamen nõ ſtricta ratione, ſed benigniore interpretatione: vt & proximus infanti recte ſtipularetur, quẽadmodũ is, qui ad pubertatem accedit. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne authore quidem patre obligatur.

A R G V M.

Conditio impoßibilis ſtipulationẽ inefficacẽ reddit, ad neceſſaria negatiue concepta, nec vitiat, nec ſuſpendit; quinimo puram ac efficacem conſtituit.

Impoſsibilis, quoque conditio ſtipulationi adie- §. Si impoſſibilis
cta, eam vitiat. Impoſsibilis autem conditio eſt, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat: veluti, ſi quis ita dixerit: Si digito meo cœlum attigero, aut ſi mare ebibero, decem mihi aureos dabis? At ſi quis ita dixerit, Dabis ſi digito cœlum non attigero, pure facta obligatio intelligitur: atque ideo ſtatim poteſt petere.

ARGVM.

Verborum obligatio inter abſentes viribus caret: ſi tamen de præſentia ſcriptura appareat, tandiu huic inhærendum, quoad legitime de abſentia doceatur.

Similiter verborum obligatio inter abſentes con- §. Itẽ verborum.
cepta nullius momenti eſt. Sed quum hoc materiam litium cõtentioſis hominibus præberet, poſt multum forte temporis tales allegationes opponentibus, neq; ſe in ea vrbe aut ſtipulatores fuiſſe contendentibus: ideo facta eſt Imperatoris noſtri conſtitutio, celerem his & talibus litibus diremptionem afferens, quum ad Cæſarienſes aduocatos reſcripſit, per quã diſpoſuit: tali ſcripturæ, quæ vtranque partem præſentem eſſe indicat, omnimodo fidem eſſe adhibendam: niſi is, qui tam improbis allegationibus vtitur, manifeſtiſſima probatione per ſcripturas vel teſtes idoneos, toto eo die, quo inſtrumentum conficiebatur, oſtendat ſeſe aut aduerſarium ſuum in aliis locis verſatum eſſe.

ARGVM.

Stipulatio poſt mortem ſtipulantis, aut promittentis vel pridie quam contrahentium alter moriatur, ex uerborum forma collata, olim inefficax, hodie ab Iuſtiniano utilis approbata eſt. Quo fit, ut ab hærede et contra hæredes actio initium utiliter ſumat.

§. Poſt mortẽ. *Poſt mortem ſuam dari nemo ſibi vtiliter ſtipulatur, quemadmodũ neq; poſt mortẽ eius à quo ſtipulatur. Sed neq; is, qui in aliena poteſtate eſt, vt ſeruus aut filius, poſt mortem patris ſui aut domini vtiliter ſtipulatur. Quin etiã ſi quis ita ſtipulatus fuiſſet, Pridie quã moriar, aut Pridie quã tu morieris dare ſpõdes? inutilis erat ſtipulatio, propterea quòd ſignificatio illius (Pridie) reducatur ad poteſtatem huius (Poſt mortẽ.) Nam ex ipſa morte demũ cognoſcimus, quis dies fuerit, pridie. Verum quoniam, ſicut iã ſæpe dictũ eſt, ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valent, Imperatori noſtro viſum eſt, & hunc iuris articulũ emendare: vt ſiue poſt, mortem ſiue pridie quàm moriatur ſeu ſtipulator ſeu promiſſor, ſtipulatio concepta ſit, ſine duobio valeat.*

ARGVM.

Stipulationis conceptio præpoſtera, quod actum eſt minime inutile reddit, quinimo, quæ ita fiet ſtipulatio Cum morieris, uel, Cum moriar, uel etiam poſt alterius mortem collata, olim & hodie utilis eſt.

§. Itẽ ſi quis. *Inutilis eſt & præpoſtera ſtipulatio, veluti ſi quis ſtipuletur, Si nauis cras ex Aſia venerit, ho-*

die mihi dare ſpōdes? Inutilis eſt autē ſtipulatio, propterea quod datio euētu cōditionis prior eſſe nō debeat, ſed poſterior. Sed quū extet Leonis cōſtitutio, quæ præpoſterā ſtipulationē in dote recipiat: iuſtum putauit eſſe Imperator noſter, ne qua in ſtipulatione verba ꝑpoſtere cōcepta obligationē tollerent. Præpoſtera ſtipulatio et ī hūc modū fit, ſi dixero: Decē aureos tibi hodie dare ſpōdeo, ſi Titius cras Cōſul factus fuerit. aut in dote, ſi vir vxori dicat: Ego tibi dotē quū morieris reddere ſpondeo, ſi ſine liberis deceſſeris. Quoniam redditio in tempus vitæ confertur: Euentus autem conditionis, ideſt, orbitatis. Dixerat. n. Si ſine liberis deceſſeris: ad tēpus, quod poſt mortē futurū eſt, refertur. Placuit igitur non in dote ſolum, ſed etiā in quauis alia ſtipulatione, præpoſtera verborū conceptione, ſtipulationem inutilem non fieri.

Stipulatio ſic concepta, Quū morieris, vel Quum moriar, valet. Concipitur autem in hunc modum: veluti, ſi Titius interrogatus ſtipulanti dicat: Dabo tibi quum moriar. Hæc enim ſtipulatio & apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Sed et ſtipulatio poſt mortem alterius concepta valebat apud veteres, veluti ſi quis dixerit: Decem aureos poſt mortem Titii dare ſpondeo. Quoniam eueniebat, vt & viuis contrahentibus moreretur Titius. § . Ita autem

ARGVM.

VERBVM promittendi, in inſtrumento reper-

tum, facit vt interrogationem præceſſiſſe intelligamus, præſumique acta ſolenniter in eo omnia.

§. *Si ſcriptum.* * Si inſtrumẽto } Hic in Græcis additũ erat χωρὶς τοῦ ἢ διαζευτικοῦ. q nihil ad præſentẽ literã facit. Quapropter ego id ĩ ſequentẽ tranſtuli: qm̃ ibi nonnihil de coniunctionibus agitur. Nannius quidã legere fert χωρὶς τοῦ ἢ διαζητικοῦ. quod non ĩtelligo, niſi dicere voluit διαζητητικοῦ. Qm̃ apud Græcos ἢ modo diſiungit, modo interrogat. Sed mea adhuc mihi cõiectura veriſimilior uidetur. Nõ tñ eſt aius cum quoquam ea de re cõtẽdere. Certe ex aliis locis cõſtare põt multa in Græcis perperã eſſe poſita. Curtius.

* *Si in inſtrumento ſtipulationis ſcriptum fuerit, Titium ſpopondiſſe: perinde habetur atque ſi præcedente interrogatione reſpondiſſet: quoniam præſumptũ eſt ex reſponſione, quæ in inſtrumento conſcripta eſt, & interrogationem in re agenda præceſſiſſe.*

ARGVM.

§ *Quoties.* *Pluribus in ſtipulationem deductis rebus, factaque ſimpliciter reſponſione, ad omnes reſpondiſſe, ac proinde teneri promiſſor videtur, alioqui quatenus reſponſum eſt, eatenus, non amplius, obligari promittentem iuris eſt.*

Quoties multæ res vna ſtipulatione cõprehendũtur ſine articulo illo, Vel, q́d diſiungẽdi vim habet: veluti, Seruũ illum & fundũ illum & librum illũ & veſtem illã dare mihi ſpondes? ſi promiſſor ſimpliciter reſpondeat: Dare ſpõdeo: ad oẽs tenetur. Sin vero ad vnũ forte tantũ, aut alterum eorũ, quæ ſtipulatione comprehenduntur, reſpondeat: in iis tantũ contrahitur obligatio, ad quæ reſpondit. Quum igitur multæ fiunt ſtipulationes (quoniã quot ſtipulatione res comprahenduntur, totidem ſunt & ſtipulationes) vna ex iis aut altera, ad quam.ſ. reſponſum eſt, perfecta videtur eſſe. Quoniã ad ſingulas res, quæ ſtipulatione comprehenduntur, & reſpõdendũ eſt. Sic.n. in omnibus perfecta erit ſtipulatio.

ARGVM.

Stipulatio, qua quid alii dari fierive, cum noſtra nihil interſit, ſtipulamur, inutiliter concipitur: huic tamen pœnam vtiliter adiicimus: vt tandem aut quod promiſſum eſt, præſtetur: aut quam ſtipulati ſumus pœnam, ad extremum conſequamur.

Alteri (vt dictũ eſt) ſtipulari, nemo vtiliter poteſt. Ad hoc enim hæ ſtipulationes inuentæ ſunt, vt vnuſquiſq; ſibi quod ſua intereſt, acquirat. Cæterum quum quis alteri ſtipulatur, quoniam id nihil ſtipulatoris intereſt, infirmum eſt quod agitur. Si quis ergo id velit vtile reddere pœnam ſtipulari debet, vt ſi id factum non fuerit. pœnæ ſtipulatio committatur: veluti, Titio decem aureos dare ſpon- §. Alteri.

ædificia repararet, ſiue vt fundos excultiores redderet. Et tu quum me ſcires in loca illa profecturum, in hunc modũ a me ſtipulatus es: Procuratori meo centum aureos dare ſpondes? Ecce.n.& hic mea intereſt, ne ſi pecuniam procuratori meo non dederis ego damnũ patiar. Itẽ ſi quum creditorem haberes, cui res tuas in cauſam pignoris dediſti, hoc permiſſo, vt eas pecunia non ſoluta venderet, aut etiã pœnam promiſiſti: ſi ſecũdum legem in credendo dictã non ſoluiſſet, ſtipulatus ſis a me in hunc modũ: Creditori meo tot aureos dare ſpondes? Niſi id impleã, ego tibi obligabor, in quantum tua inter eſt: quod damnum paſſus ſis, aut diſtractis pignoribus, aut exacta pœna. Et hæc quidẽ de ſtipulationibus, quæ in dando conſiſtunt.

Quod ſi quis aliũ quid facturũ promiſerit, veluti quod ille tibi domum ædificabit, oĩno nõ tenetur, niſi pena ſtipulationi adiecta fuerit. Eſt ergo hæc inter ſtipulationes, quæ in dãdo verſantur, et eas, quæ in faciẽdo, differẽtia: qđ in dationibus valeat ſtipulatio, ẽt pœna non adiecta, dũ tamen ſtipulatoris interſit: in iis vero q̃ in faciẽdo cõſiſtũt, quũ ea in aliũ ſine pœna conferuntur, vires ſtipulatio nõ habeat. §. Verſa vice

ARGVM.

Stipulatio eius rei, quæ noſtra futura eſt, in euentum quo noſtra ſit, prorſus inutilis eſt.

Diximus ſupra, neminem recte rem ſuam ſtipulari poſſe, propterea quod amplius cuiquam rei §. Itẽ

ſuæ dominium acquiri non poſſit. Vnde illud quæſitum eſt: Quidam moriens Primum hæredem inſtituit Stichumque ſeruum mihi ſub conditione legauit, ſi nauis ex Aſia venerit. Titius quiſpiam qui m decem aureos mihi deberet, pro decem illis aureis ſtipulanti mihi eundem Stichum ſeruum ſub eadem conditione promiſit. Mortuo teſtatore & adita hæreditate, paulo poſt legati conditio extitit, quæ & ipſa in ſtipulatione erat. Et certum eſt, me ex teſtamento Stichi dominum fieri. Agere cum Titio ex ſtipulatione non poſſum ad Stichum, qui iam ex teſtamento domini mei factus ſit. Quemadmodum enim neque ſi ab initio meus fuiſſet: vtiliter eum potuiſſem in ſtipulationem deducere, ita nec caſum illum, quo meus futurus eſſet, in ſtipulationem conferre potui: quod in præſenti ſpecie contingit.

ARGVM.

Stipulationem in re diſſenſus ineſſicacem reddit.

§. Si de alia. *Quoniam item dictum eſt, cum interrogatione debere reſponſionem conuenire, quæſitum eſt & illud, ſi de alia reſentiat ſtipulator, & de alia promiſſor. Et nulla itidem contrahitur obligatio, perinde atque ſi ad interrogatum promiſſor non reſpondiſſet: veluti, ſi quum ita a te ſtipularer, Stichum mihi dabis? tu me dicere credas de Pamphilo, quem Stichum putabas vocari.*

AR-

ARGVM.

Stipulatio rei turpis, aut cuius cauſa turpis ſit, iure improbatur: ac merito inutilis eſt.

Quæ turpi ex cauſa fit ſtipulatio, inutilis eſt: veluti ſi quis homicidium, adulterium, aut ſacrilegiũ, ſe admiſſurum promittat. §. Q℘ turpi.

ARGVM.

Stipulatio conditionalis ad contrahentium hæredes tranſmittitur. Et qui certo tempore dare promiſit, ante id collapſum tẽpus, non vtiliter conuenitur: quinimo et ſimpliciter promittenti, id tẽpus ad præſtandũ conceſſũ intelligitur, quo res tradi præſtarive commode poſſit.

Quum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit, & ante euentum eius ſtipulator deceſſerit: exiſtente poſtea conditione hæres ſtipulatoris ex ſtipulatione actionem habebit. Idem eſt, ſi mortuus ſit promiſſor, & deinde exiſtat conditio: nihilo enim minus ab hærede eius peti poterit. Qui hoc anno vel hoc menſe dare promiſit, niſi omnibus anni vel menſis diebus elapſis, non recte ab eo petetur. Si fundum dare aut ſeruum promiſeris, non ſtatim tecum agetur: niſi tantum temporis ſpatium præterierit quo traditio fieri poterat. §. Cũ qs ſub aliqua §. Qui hoc anno.

*

De fideiuſſoribus

TIT. XX.

ARGVM.

Fideiuſſores alienæ obligationi, quo res magis in tuto ſit, accedunt: nec id in vnum obligationis genus tantum, verum qualiſqualis ſit obligatio ſiue Ciuilis, ſiue Naturalis, ſiue miſtæ naturæ ſit: ſiue pro libero, ſiue pro ſeruo, recte fideiuſſor his adhibetur. Quid autem Naturalis, quidve Ciuilis ſit, in quove differant hic perbelle traditur.

PRO *eo, qui promittit, ſolent & alii obligari, qui Fideiuſſores appellantur, quos homines accipere conſueuerunt, dum curant, vt diligentius de re,*
§. In omnibus. *quam geſſerunt, ſibi proſpectum ſit. In omnibus autem obligationibus accipi ſolent fideiuſſores: hoc eſt, ſiue re, ſiue verbis, ſiue literis, ſiue conſenſu contractæ ſint. Ac ne illud quidem intereſſe putamus: vtrum ciuilis ſit, an naturalis obligatio, cui fideiuſſor accedit. Quid autem id ſit, neceſſe eſt dicere. Hæc habe in modum cuiuſdam præuiæ inſpectionis. Stipulationum, aliæ ſunt Ciuiles, & aliæ Naturales. Ciuiles ſunt ex quibus actiones naſcuntur, quæ aduerſus eum, qui nobis obligatus eſt, intentantur ac efficiunt, vt is condemnetur & ſolutio ex eis ſequuta, repetitionem non admittit. Nam ſi & ab inuito eo, quem nobis obligauimus, exigi poteſt: eius, quod ſoluerit, repetitionem habere*

*nō poterit.Naturales autē ſunt,quæ neq; actionē pariūt neq; ad condēnationē proficiunt. Duo tamē in eis inuenias ſigna notabilia: prius, quod ex ſolutione repetitionem non præſtant: alterū quod fideiuſſores ex tali cauſa dati,naturaliter & ciuiliter teneantur.Eſt.n.regula,qua dicimus,Quū principales naturaliter tantum tenentur,eorū fideiuſſores naturaliter & ciuiliter obligari.Huiuſmodi eſt pupillus, qui ſine tutoris authoritate mutuum accepit, Ipſe.n.naturaliter tenetur, ſed qui fidē ſuā pro eo interpoſuit,naturaliter et ciuiliter obligatur. His ita īſpectis: vide deinceps rē de qua agimus.Diximus nō ſolū in Ciuilibus obligatioibus, ſed ēt ī Naturalibus fideiuſſorē recte accipi Naturales aūt dico obligationes: voluti ſi ſeruus alii quā domino obligatus, aut ēt ipſi domino(naturaliter videlicet:quoniā ciuiliter non pōt)fideiuſſorē dederit extraneo vel domino ſuo pro rebus,quas illi debebat.Tenetur igitur fideiuſſor et naturaliter,et ciuiliter,ꝑpterea q̄, prīcipalis pſona

* Nō poterit } Hunc locum aliqui inuertunt,eo (,vt videtur) offenſi, quod dicat Theophilus ex ſolutione eius, quod iure Ciuili quis debet:repetitionem non Præſtari. Quo quid verius dici potuit: quanuis id Ciuilis obligatio cū naturali obligatio cōmune hēat.

id eſt, ſeruus, naturaliter obligetur.

ARGVM.

Fideiuſſoris obligatio ad hæredem permeat. Nec obligationi præſenti tantum adhiberi, ſed & pro futura fideiuſſor ſuam obſtringere fidem poteſt.

§. fideiuſſoribus. Porro non ſolum fideiuſſor ipſe obligatur, ſed etiam defunctus hæredem ſuum relinquit obligatum. Poteſt autem fideiuſſor & obligationẽ eius, pro quo fidem ſuam interponit, antecapere, ſiue præcedere: veluti quum mutuum ab aliquo eſſes accepturus, antequam contractus conſtitueretur, fideiuſſorem dediſti. Sed & fieri poteſt, vt poſtquam contractus celebratus fuerit, fidem tuam pro me interponas.

§. Fideiuſſori.

ARGVM.

Fideiuſſorum pluralitas debitum in viriles non partitur. quinimo ſinguli ad ſolidum tenentur, quibus tamen Hadrianus ita proſpectum voluit, vt ipſius opposito aduerſus creditores litis conteſt. tempore beneficio, viriles petere pro rata, ſi modo qui fideiuſſerũt, ſoluendo ſint, cogantur. quod ſi quis opponere neglexerit, ſoluens in totũ, fruſtra a cõfideiuſſoribus repetit, aduerſus debitorem principalem remedium duntaxat habens.

§. Si plures. *Si plures fuerint dati fideiuſſores, quotcunq; ſint numero, non pro partibus, ſed ſinguli eorum inſolidum tenentur, vt liberum ſit creditori, qui cum velit inſolidum agere. Sed ex epiſtola* Hadriani *Cæſaris, compellitur creditur a ſingulis, qui modo ſoluẽ*

do ſint litis conteſtatæ tempore, partes viriles pro rata petere. Vnde ſi quis fideiuſſorum eo tempore, ſoluẽdo eſſe non inueniatur, eius inopia confideiuſſores onerat. Veluti, quinq; erant fideiuſſores in debitum centũ aureorum. Quũ omnes eſſent ſoluendo, ſinguli in vicenos conueniebantur. Sed quum vnus eorum non ſoluendo factus eſſet, eius inopia cæteris damno eſt. Non.n.a quatuor, viceni, ſed viceni quini petitur. Sin igitur vnum ex iis poſt litis conteſtationem non ſoluendo fieri contingat: huius inopia, creditori tantũ, non ẽt fideiuſſoribus fraudi erit. Sed ſi cũ vno confideiuſſorũ creditor egerit, & ſolidum ab eo cõſequutus ſit: id eius ſolius, a quo petitũ fuerit, detrimentũ eſt. Quoniã neq; aduerſus confideiuſſores aliquã actionẽ habere conceſſum eſt: neq; vtiliter aget cũ principali qui ſoluẽdo non eſt. Supereſt vt de ſeipſo q̃ratur, et ſibi imputet, quũ conuẽtus ex epiſtola Hadriani iuuari potuerit, ac deſiderare, vt ex equis partibus in confideiuſſores daretur actio.

A R G V M.

Fideiuſſor in amplius, atque principalis, cui adiungitur, obligari non poteſt: in minus poteſt. Quibus autem modis quis in amplius obligari dicatur, hic facile traditur.

Fideiuſſores ita obligari non poſſunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam fideiuſſorum obligatio, acceſſio eſſe dicitur, & ſe- §. Fideiuſſores.

quela principalis obligationis. At plus in acceſſione eſſe non poteſt, quam eſt in principali re. Verum ex diuerſo, vt minus debeãt, obligari poſſunt. Et ideo ſi principalis, ideſt, debitor, decem aureos dare ſpopondit, quinque ab ipſis recte ſtipulaberis: ſed quum principalis quinque promiſit, non recte in decem fideiuſſor accipitur. Eadem ratione, ſi principalis pure promiſit, fideiuſſor ſub conditione expromittere poteſt. Ex diuerſo, quum principalis ſub conditione promiſit, fideiuſſor ſub conditione quidem recte: pure vero, non apte expromittit. Quoniam non ſolum in quantitate, ſed etiam in tempore, plus aut minus intelligendum eſt. Plus enim eſt, ſtatim aliquid dare: minus vero, poſt tempus dare.

ARGVM.

Fideiuſſor quod pro debitore diſſoluit, mandati actione ab eodem repetit. Cæterum in ſtipulationibus fideiuſſorum, eatenus ſolennitates intrinſecus deſyderatas interueniſſe præſuminus, quatenus uerba ferunt.

Fideiuſſor autem, eius quod pro principali, ſol-
§. Si quid autẽ. uerit, recuperandi cauſa, habet contra eum mãdati actionem. Græce fideiuſſor ita plerunque ſpondet, Τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω θέλω aut βούλομαι. Sed & ſi dixerit φημὶ, perinde eſt, atque ſi dixiſ-
§. in ſtipulationibus. ſet λέγω. In ſtipulationibus fideiuſſorum ſciendum eſt, quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum, per præſumptionem actum videri. Et ideo in confeſſum venit, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſſiſſe, omnia

quæ conſueuerunt, acta videri: videlicet eum vt fideiuſſorem interrogatum eſſe, & ipſum conuenienter ſpopondiſſe.

De literarum obligationibus
TIT. XXI.
ARGVM.

Obligationis literarum (quæ eſt nominis, veteris in nouum creditum per verba ſolennia ac ſolennes literas trāſformatio) formula. Huic autem obligationum generi non numeratæ pecuniæ exceptio utiliter intra biennium hodie, poſtea inutiliter obiicitur.

Poſt obligationem, quæ re, item quæ verbis contrahitur, dicemus & de obligatione literarum. Ha*bebat autem apud veteres literarum obligatio talē quandam definitionem :* Literarum *obligatio eſt veteris nominis in nouū creditum per ſolennia verba, et ſolennes literas transformatio.* Nam, *ſi quum quis mihi centum aureos deberet ex emptione, aut locatione, aut mutuo, aut ſtipulatione (multis enim modis aliquid nobis deberi poteſt) voluiſſem hunc mihi obligatum eſſe literarum obligatione : neceſſe erat verba hæc dicere & ſcribere ad eum: quem literarum obligatione obligatum habere volebam. Sunt autē hæc verba, quæ dicebantur & ſcribebantur: Centū illos aureos, quos mihi ex cauſa locationis debes, tu mihi ex cōuētione et promiſſione literarū tuarū dabis.* Deinde *adſcribebantur vt ab eo qui*

iam ex locatione obligatus eſſet,hæc verba: Ex con*uentione debeo literarum mearum.*Et *prior obligatio extinguebatur : nouaque literarum naſcebatur. Quæ ex eo nomen habet,quod in literis cõſiſtat.*Sed *hodie hæc in vſu non ſunt.*Inuenias *tamen & hodie ſi diligentius inſpicias,in communi vſu uerſari quãdam literarum obligationem,ſed quæ aliam formã aliamq; figuram habeat .* Nam *ſi quis quum a me mutari vellet,ea de re mihi loquutus ſit , & ego ei iuſſerim vt ſchedulam mihi conſcribat,atque is illam ſolus me non præſente conſcripſerit,in qua talia quædã dixit,*Hodie *ego ab illo mutuo accepi,& hæc debeo. nec vlla ſtipulatio adſcripta ſit , aut quæ adſcripta eſt,inutilis ſit,propterea quod in re gerendã creditor præſens non fuerit:quæritur an multo tẽpore poſt illa elapſo, agi cũ eo poſſit,qui dictã ſchedulam emiſit.*Et *dicimus,perſonam hanc ex obligatione,quæ re contrahitur,côueniri nõ poſſe:quia nulla numeratio interuenerit.* Neq; *rurſus ex verborũ obligatione, quia ſtipulatio nulla interceſſerit : aut quæ interceſſiſſe dicitur,non præſente vtraque parte interceſſerit.*Reliquum *eſt ergo, vt ex ſolis literis obligata ſit.*Ecce *igitur,quo modo & hodie quis ex literis obligetur,*Et *olim quidem id,quod dicitur de multo tempore, vſque ad quinquenniũ procedebat.* Poſt *hoc.n. tempus exceptionẽ non numeratæ pecuniæ opponere nõ licebat,& dicere creditori.*Tu *te nu*

meraſſe oſtende. Nam id multis Imperatorum conſtitutionibus cautum eſt. Sed quoniam id creditoribus moleſtum erat, Imperator noſter, ne multo tẽpore elapſo, hoc eſt, triennio aut quadriennio, creditores quum poſt tantũ temporis iuberẽtur probare vera omnia eſſe, in difficultates moleſtiasq; probationum, propter longitudinem elapſi temporis inciderent: & ita ex illa re, pecuniis forſitan ſuis defraudarentur: conſtitutionem edidit, qua quinquennii ſpatium intra biennii metas concluſit. Sic igitur intra tempus hoc recte talis exceptio opponi poterit, poſt biennium omnino non poterit.

De obligationibus ex conſenſu.

TIT. XXII.

ARGVM.

Obligatio ſolo conſenſu contracta in quatuor contractibus hic expreſſis, qui et inter abſentes, et per epiſtolã ac etiã nuntium contrahuntur, cõcipitur. Et obligatio, quæ conſenſu cõtrahitur, ab aliis quid differat.

Quum dictũ ſit de obligationibus, quæ re, verbis aut literis contrahuntur: dicamus nũc de ea, quæ ex cõſenſu eſt. Conſenſu autem conſtituitur obligatio in huiuſcemodi contractibus: in emptione et venditione, locatione, ſocietate, et mandato. Ideo autem iſtis modis dicitur obligatio conſenſu conſtitui: quoniam neque ſcriptura, vt in literarum obligatione: neque

præſentia, vt in verborum obligatione omni modo neceſſaria eſt. At neque dari quicquam neceſſe eſt, ſicut in obligatione quæ re contrahitur, vt obligatio quæ conſenſu fit, ſubſtantiam capiat. Sed ſatis eſt eos inter quos negotium geritur, conſentire. Huiuſcemo*di igitur contractus et inter abſentes recte contrahuntur, veluti per epiſtolam vel per nuntium. Neq; vero in his tantũ obligatio, quæ conſenſu fit ab aliis obligationibus diſtat, verum etiam in illo. Nam in cæteris quidem obligationibus, vnus dũtaxat obligatur, & vnus alterũ ſibi obligat, veluti in obligatione quæ re contrahitur, is qui dedit obligat: is qui accepit, obligatur. In ea quæ verbis conſtituitur, ſtipulator obligat, obligatur promiſſor. In ea quæ literis fit, obligatur qui ſcripſit: obligat is, in quem ſcriptura dirigitur, At vero in hac obligatione, quæ conſenſu contrahitur, vterque vtrique obligatur in id, quod alterũ alteri ex bono et æquo præſtare oportet: quum in verborum obligationibus alter ſtipuletur & obliget: alter promittat & obligetur.*

De emptione & venditione.

TIT. XXIII.

ARGVM.

Emptio & uenditio aut cum ſcriptura, aut ſine ea contrahi poteſt. At quæ ſine ſcriptura fiunt, tum contrahi dicuntur, cum vtraque pars de pretio conſentit,

quamlibet pretium nullum nilque eius nomine datum ſit. Quod ſi ſcriptura interuenire debeat, tum perfe-cta dicuntur, cum in publicam formam redacta, aut a partibus approbata fuerit.

Atque inprimis de emptione & venditione di-camus. Emptio & *venditio contrahitur, ſimul at-que de prætio vtraque pars conſenſit.* Nam *ſi ego dixerim, me tibi hanc rem centum auris vendere, & tu contentus fueris hoc pretio ſtatim contracta eſt venditio: quamuis nondum pretium numera-tum ſit, ac ne arra quidem data aliqua.* Et *na-ſcitur venditori quidem actio,* Ex *vendito: em-ptori vero,* Ex *empto. Quod autem arræ nomi-ne datur, argumentum eſt, & probatio emptionis & venditionis contractæ, non ipſe contractus.*Hæc *de emptione & uenditione intelligimus, quæ ſine ſcriptura cōſiſtit.* Nihil.*n.in ea* Imperator *noſter in nouauit.*In *ea uero, quæ ſcriptura conficitur, nō ali-ter perfectā eſſe venditionem et emptionē dicimus: niſi & inſtrumenta venditionis fuerint conſcripta, vel manu propria vendentis: vel ab alio quidem ſcripta, a vendente autem ſubſcripta: ſin autem per tabellionem ſcribantur, niſi et præcedentem ſubſcri-ptionem completiones ſequnte & i inſtrumenta par-tibus abſoluta fuerint.* Nam *quandiu aliquid ho-rum deeſt, & pœnitentiæ locus eſt, & emptor aut venditor impune recedere a contractu poteſt.Sic ta-*

*men,niſi iam arrarum nomine aliquid fuerit datum.*Hoc *enim ſequuto,ſiue in ſcriptis, ſiue ſine ſcriptis venditio facta ſit,is qui recedit a contractu,ſiquidem emptor ſit,amittit arras:ſin autem venditor, duplũ cogitur præſtare, hoc eſt, & ipſum quod datum fuerit,& alterum tantum,quamuis tale nihil in dandis artis conuenerit.*

ARGVM.

Emptio ſine certo pretio viribus non ſubſiſtit. Quod ſi in tertii arbitrium pretium definiendum collatũ ſit, in ſuſpenſo erit venditio, donec tertius definierit: quo non definiẽte,quod id nolit,aut nõ poſſit,res ad nihilũ redit. Quod & in locatione quoque locum obtinet.

§.Pretium. *Pretium autem omnino in venditione conſtituendum eſt. In vniuerſum enim nulla eſt ſine pretio venditio. Sed pretium certum eſſe debet. Itaque ſi inter aliquos ita conuenerit: vt quanti* Titius *fundum illum æſtimauerit, tanti ſit emptus: magna erat inter veteres controuerſia, conſiſterẽtne talis venditio, an non conſiſteret. Sed edita eſt* Imperatoris *noſtri deciſio,quæ hoc ita conſtituit,vt quoties ſic conuenit:* Emptus *hic tibi fundus eſto, quanti eum* Titius *æſtimauerit, in his finibus ſtaret contractus.* Vt, *ſi quidem is qui nominatus eſt, veluti* Titius, *pretium definierit, omnino ſecundum illius æſtimationem, & pretium ſoluatur, & res tradatur:quo tandem venditio ad finẽ perducatur, emptore quidem* Ex *empto,venditore autẽ* Ex *ven-*

dito agente. Sin vero Titius, qui nominatus eſt, pretium definire vel noluerit, vel nequiuerit (forte quòd cognitio de quantitate pretii excedat captũ eius) pro nihilo ſit placitum venditionis: Et perinde ſint ipſi, atque ſi nihil de vendendo inter eos cõueniſſet: propterea quòd nullum ſit pretium ſtatutum. Atque hoc quidem Imperator noſter in venditione conſtituit. Non abſurdum tamen eſt idem ad locationem & conductionem trahere.

ARGVM.

Pretium in venditionibus in pecunia numerata conſiſtere debet: alioqui non tam venditio, quàm permutatio inter ſe rerum eſt, quod conuentionis genus Proculi ſententia a venditione ſeiunctum eſt

Nec vero ſolum ſtatutum & certum eſſe debet pretium, vt dictum eſt: ſed neceſſe eſt etiam, vt in pecunia numerata conſiſtat. Nam in cæteris rebus præter pecuniam, an eſſe pretium poßit, quæritur. Veluti an ſeruus, aut fundus, aut veſtis alterius rei pretium eſſe poßit, valde quæſitum eſt. Ac Sabinus quidem & Caßius etiam alia in re pretium conſiſtere poſſe exiſtimabant. Et illud ſcilicet eſt idipſum quod vulgo iactatur: permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque ſpeciem venditionis antiquißimam eſſe. Teſteque vtebantur Homero poeta: qui in parte quadam ſua poeſis, quum exercitum Græcorum vinum ſibi emiſſe fingeret, permutatione quarũdã rerum,

§. Itẽ ptiũ.

Iliad. .n.

emptionem ait fieri, idq; his verſibus:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δ' ἂν ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

Id eſt (*vt paulo fucatius tranſferam*)
Tunc *ſibi criniti coemunt hinc vina* Pelaſgi:
Aes alii ſulgens, nitidum pars altera ferrum,
Aut coſtis direpta boum dam tergora, totos
Conſtituunt *alii tauros, plerique ſuorum*
Corpora *ſeruorum.*

Quod enim ait οἰνίζοντο, *id ſignificat, vinum emebant.* Et *quum fingeret eos vinum ementes, dixit loco pretii ab iis datum fuiſſe æs, aut ferrũ aut coriũ, aut boues, aut mancipia.* Sed Proculiani *contradicebant: & aliud eſſe exiſtimabant rerũ permutationem, aliud emptionem & venditionẽ.* Nec *poſſe aiebant commodo diiudicari permutatis rebus, quæ res videatur veniſſe, & quæ loco pretii data eſſe.* V*tranq;.n.& veniſſe videri, & loco pretii datam eſſe, ratio ſani hominis non admitti.* Sed Proculi *ſententia dicentis permutationem propriã eſſe ſpeciem contractus, ſeparatam a venditione, merito obtinuit: quum & ipſe* Proculus *alios quoſdã verſus* Homeri *p ſe faciẽtes habeat, et validio-*
Ilia. ζ *ribus inſuper rationibus vtatur. Sũt aũt verſus hi:*

Ενθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεὺς
Ος πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν,
Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Ideſt,(vt qualitercunque res intelligatur)
Iuppiter hic Glauco mẽtem abſtulit, aurea ut amẽs,
Arma, boum centum, mutaret cum Diomede
Aerea tunc reddente nouemque valentia bubus.

Ecce enim, quemadmodum hoc loco, rem geſtam ἄμειψιν *hoc eſt, commutationem vocauit, non venditionem.* Hoc autem *& priores* Principes *admiſerunt, & latius in* Digeſtis *traditur.*

ARGVM.

Rei uenditæ perfecta uẽditione, periculũ ad emptorẽ prorſus, quãlibet necdũ res tradita ſit, ſi modo venditoris culpa aut dolus coargui nõ poſſet, pertinet: niſi tamen cuſtodiæ curam in ſe vẽditor ſuſceperit. Et qui ideo tenetur, quod actionẽ habeat, cedens eã liberatur.

Diximus ſupra, vẽditionẽ, quæ ſine ſcriptura fiat, ex cõſtitutione et quãtitate pretii, in quod vtraq; pars conſenſit, cõtrahi. Cõtracta igitur venditione ſtatim periculũ rei venditæ ad emptorẽ pertinet: tametſi adhuc ea res ipſi tradita nõ ſit. Itaq; ſi ſeruus uẽditus eſt, et is piit, vel aliqua parte corporis læſus eſt, pede, manu vel oculo: aut ſi vẽditæ ſunt ædes, eæq; aut totæ aut aliqua ẽ parte incẽdio cõſũptæ: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte inundatione aquarũ piit: aut ſi arboribus turbine et impetu uẽ

torum deiectis, longe minor deteriorque factus eſt fundus, damnum in his omnibus emptorem reſpicit Itaque quamuis poſſeſſionẽ rei nactus non ſit, prætiũ tamen ſoluere cogitur. Id.n.in vniuerſum ſciendum eſt quicquid ſine dolo, & culpa venditoris, rei venditæ acciderit, in eo venditorem ſecurum fore. Et quemadmodũ damna, quæ rem venditã aut conſumunt aut minuunt, quum caſu accidũt, ad emptorẽ pertinent, ita & ſi quid lucri emolumentiq; rei venditæ acceſſerit, id emp ori proderit. Vnde ſi per alluuionẽ fundo aliquid accreuit, forte.n. cẽtũ erat iugerũ, deinde poſt cõtractã uẽditionẽ, per alluuionẽ adiecta ſunt decẽ iugera, emptor eo lucro fruetur: quoniã eũ lucra habere oportet, qui periculum damnorũ ſuſtinet. Quod ſi ante traditionẽ fugerit ſeruus qui veniit, aut ſubreptus ab aliquo fuerit, ita vt neque dolus, neq; culpa vẽditoris ea in re argui poſſit: videndũ eſt, an vẽditor ex hoc damnũ pati debeat. Et ita diſtingui debet: ſi quidẽ cuſtodiã ſerui qui veniit, vẽditor in ſe ſuſcepit vſq; ad traditionem cuſtodiã debet. Eſt autẽ cuſtodia, diligentiſſima & pene modũ excedẽs cõſeruatio. Et damnũ quod inde procedit, agnoſcet. Idẽ & in cæteris animalibus: veluti in equo, aſino, camelo, et quæcũq; talia ſunt, in aliiſque rebus omnibus intelligimus. Sin autẽ cuſtodiã nõ ſuſcepit, nõ obligatur: ſed hoc ſolum debet venditor, vt actionẽ in rẽ, ad vendicandam rem, quæ veniit,

nit, & conditionem exhibeat cedatque emptori: propterea quòd ipſe venditor adhuc ſit dominus, quippe re nondum tradita. Cedet etiam actionem furti aduerſus eos, qui furto ſubripuerint rem venditam, & ex lege Aquilia, *aduerſus eos qui damnum iniuriam in re vendita dederint.*

ARGVM.

Venditio ſub conditione etiam, nedum pure cõtrahi poteſt. Si quis autem rem, quæ in commertio noſtro non ſit, ſciens emerit, nullam ex hac conuentione actionem habebit. Ignorans autem aduerſus venditorem, quatenus ſua interſit, ex empto actione experitur.

Venditio & pure, & ſub conditione contrahi poteſt. Sub conditione, veluti: Stichus ſeruus ſi intra menſem tibi non diſplicuerit, emptus tibi eſto decem aureis. Sacra, religioſa, aut publica, veluti forum vel baſilicam, fruſtra quis ſciens emit, hoc eſt, nullã occaſione contractus habebit actionem. Quòd ſi ea tãquàm priuati iuris emerit a venditore deceptus: tunc in id, quod ſua inter eſt, actionem habet Ex *empto: quoniam rem venditam ei habere nõ licet. Idem eſto, ſi quis hominem liberũ pro ſeruo emerit.* §. Emptio. §. Loca.

De locatione, & conductione.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Locatio ſicuti venditio, conſenſu contrahitur:

atque inſtar venditionis, tum demum perfecta eſſe intelligitur, cum de mercede plene conſtiterit. Poteſt autem & mercedis definitio in tertij arbitrium cõferri: & quibus viis id in venditione procedat, iiſdem et hic procedere intelligatur. Quòd ſi merces indefinita conſtituta ſit, non locatio, ſed contractus innominatus interceſsiſſe præſumitur, ex quo præſcriptis verbis actio naſcetur.

Locatio & conductio proxima eſt venditioni & emptioni, & iiſdem Iuris regulis conſiſtit. Nam quemadmodũ vẽditio tunc cõtrahitur, quando vtrique parti pretiũ placet: ita et locatio contrahi intelligitur, ſi merces vtriq; parti placuerit. Et quẽadmodum illic diximus, certum & in pecunia numerata pretiũ eſſe debere, ſic & mercedẽ certam, & in pecunia numerata eſſe oportet. Et competit locatori quidem actio locati: conductori autem, conducti. Illi, vt mercedem exigat: huic, vt rem ſibi locatã habeat. Sed et illud quod nobis in venditione dictũ eſt, cum alieno arbitrio quãtitas pretii permittitur, vt Venditũ tibi id eſto, quanti Titius definierit, vbi & Imperatoris ſanctiſsimi conſtitutionẽ adduximus, quæ huius cõtractus conſtitutionẽ diſtinctioni ſubiicit. Idem & in locatione ac cõductione dicetur, quũ in alterius arbitriũ mercedis quantitas confertur: quod et ſupra docuimus. Quòd ſi quis fulloni poliendam, aut ſartori ſarciendam veſtem dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, promittens daturum ſe

quantum inter ambas partes poſtea conuenerit: non eſt id locatio, ſed alius quiſpiam contractus a locatione, ex quo & præſcriptis verbis actio datur. At *ne putes, hæc* Imperatoris *conſtitutione deciſa eſſe: quoniam diuerſa in illa caſus ſpecies eſt.* Illic *enim ſic habetur: venditum tibi id eſto, quanti* Titius *definierit.* Hic *vero ſic:* Locatum *tibi id eſto, quanti vtrique parti viſum erit.*

A R G *V* M.

In pecunia numerata in locatione, ut in uenditione pretium, merces conſiſtere debet: quæ ſi in ſpecie, aut alio, quod eius uicem obtineat, conſtituta ſit, conuentionis nomen demutat, ac proinde qui alioqui nominatus foret, innominatus contractus efficitur, ex quo præſcriptis uerbis actio prodibit.

Porro *adeo omnia eadem & in vēditione & in locatione quæruntur, vtquemadmodum dubitaur, an permutatio rerū venditio ſit, ita & in locatione quæratur.* Si *quum rē aliquā tibi vtendam aut etiā fruendam dediſſem, tu mihi inuicem rem aliam vtendam aut etiam fruendam dederis: in dubium enim vocatur, an ſit locatio.* Et *placuit locationem non eſſe, ſed proprium quoddam genus contractus.* Vt *in hac ſpecie:* Duo *quidā erāt viciniri ruſtice, quorū vterq; vnū nec amplius boue habebat.* Neuter *igitur fundū ſuū arare poterat, quia tātum vnū bouē haberet.* Si *conuenerit inter eos, vt per denos dies alter alteri bouē ſuum cōmodaret, quo opus apud acci* §. præterea.

pientem facerent, & apud eum bos perierit: neque locatio id eſt, propterea quòd certa merces in pecunia numerata conſtituta non ſit: neque rurſus commodatum: quoniam commodatum gratuitum eſſe debet: at hic, is qui commodauerat, aut habebat, aut ſperabat emolumentum ex compenſatione. Sed aduerſus eum, cuius culpa bos periit, actionem præſcriptis verbis decernimus.

ARGVM.

Cõtrectus emphyteuſeos nominatus ac per ſe cõtractus dicitur, cuius ea ẽ natura, ut piculũ rei emphyteuticæ vniuerſale ad dominũ, particulare vero, niſi aliud inter partes actum ſit, ad emphyteutam pertineat:

§. Adeo. *Adeo autem familiaritatem inter ſe aliquam habent venditio & locatio: vt in quibuſdam caſibus dubium eſſe contingat, venditio ſit id quod agitur, an potius locatio. id autem maxime contingit in iis caſibus, qui illis admodum ſimiles ſunt: veluti, quum de prædiis tractamus, quæ quibuſdam perpetuo fruenda traduntur: vt quandiu merces ſiue penſio, vel reditus ſiue vectigal domino pro iis præſtatur, nemo conductori ea auferre poſſit, aut hæredi eius cuive aut cõductor aut heres eius id prædium vendiderit vel donauerit, in dotemve dederit, vel alio quocũque modo alienauerit. Quoniã ergo inter veteres dubitabatur, quiſnã cõtractus hic eſſet, et a quibuſdã locatio, ab aliis vẽditio exiſtimabatur: vẽ*

ditio quidẽ, quòd & ad hæredes tranſiret, & variis modis alienaretur : locatio vero, quòd per ſingulos annos aliquid domino daretur, edita eſt D. *Zenonis conſtitutio, quæ contractũ hunc* Emphyteuſin *vocauit, propriam ei naturam aſsignans, quæ neque ad locationẽ in vniuerſum, neq; item ad venditionem ſpectaret, ſed quæ ſuis finibus conſiſteret.* Et *ſi quidem aliquid pactum fuerit inter contrahentes, id ita inſtum firmumque eſſe debet, quaſi ea certa natura contractus eſſet. Quoniam pacta contractibus naturam dant.* Sin *vero nihil pactum fuerit de periculo rerũ in cauſam emphyteuſeos datarum tunc ſi tota res pereat, ad dominum videlicet, hoc eſt, ad eum, qui in cauſam emphyteuſeos dederat, damnũ hoc ſpectat: ſin autem ex parte, tunc is, qui in cauſam emphyteuſeos accepit detrimentũ hoc agnoſcet. Quod & hodie in vſu eſt, eoque iure vtimur.*

ARGVM.

Qui cum artifice ita conuenit, vt ex propria materia opus efficiat, locationem non venditionem inire intelligitur, ſi vero ex ipſius artificis materia, tum venditio contrahi dicitur. Cæterum conductor in ea eſt cauſa, vt quæ conuentione comprehenſa ſunt præſtet, neque ea ſolum, ſed quæ ex natura quoque contractus, ex bono & æquo præſtanda ſunt.

Similiter & illud ſæpe in controuerſia videmus eſſe : Aurifici cuipiam dedi, verbi gratia, decem aureos : conuenitque vt is ex auri ſui materia, certi §. *Itẽ quæritur.*

ponderis certæq; formæ annulos mihi faceret: quæritur venditione id ſit, an locatio. Et Caſſius quidem ſimul, & locationẽ & venditionè id eſſe dicit: vt ſi materiam auri nõ ſatis probã eſſe cauſer, Ex empto poſſim agere: ſin de opere ipſo vt non recte facto conquerar, Locati actionem habeam. Sed magis viſum eſt, tantũ emptionem & venditionẽ contrahi: quoniã opera velut acceſſorii vice fungitur. Quòd ſi aurum ego meũ dederim aurifici, mercede pro opera conſtituta: dubium nõ eſt, quin ea res locatio, & cõductio ſit. Conductor omnia ſecundũ legẽ, & fines conductionis facere debet, hoc eſt ſecundũ ea, quæ in re gerenda cauta ſunt. Et ſi quid in lege & pactis omiſſum fuerit, id ex quo, & bono diſponi debet.

§. Cõductor.

A R G V M.

Conductor de leui culpa tenetur: ad cuius hæredes, locationis & conductionis contractus pertranſit.

§. qui p vſu. §. mortuo.

Si cui veſtem, aut argentum, aut animal commodauerim: & pro vſu eius certa pecunia mihi mercedis nomine data ſit, aut dare promiſſa: is, qui accepit, tantam in iis cuſtodiendis diligentiam debet, quantam diligentiſſimus paterfamilias rebus ſuis adhibet. Eam enim ſi adhibuerit, & caſu aliquo fortuito res, quas vtendas accepit, perierint: ad reſtitutionem earum, aut propter reſtitutionem non tenetur. Si cui ad quinquennium fundum meum locauero, & conductor ſecundo forte aut

tertio anno deceſſerit, hære eius in conductionem vſque ad finem quinquennii ſuccedit.

De ſocietate.

TIT. XXV.

ARGVM.

Societas totius patrimonii, ac uniuerſorum bonorum, nedum ad certum negotiationis genus contrahi poteſt. In qua ſi de lucrorum ac damnorũ communicatione conuentum ſit, conuentis ſtandum eſt, alioqui ex æquo damna ac lucra communicanda ſunt.

POST *venditionem & locationem, neceſſe eſt & de ſocietate dicere. Contrahitur autem hæc inter aliquos, aut totorum bonorum, hoc eſt, de vniuerſo patrimonio, quam Græci proprio nomine* κοινοπραξίαν *appellãt: aut vnius alicuius negotiationis, veluti emendorũ vendendorumque mancipiorum, aut olei, aut vini, vel frumenti emendi vendẽdique.* Et *ſi nihil conuenerit, quotam quiſque in lucro & damno partem habere debeat: ex æquo lucra & damno agnoſcent ſocii. Sin expreſſæ fuerint partes, ſtandum eſt conuentis.* Neque enim du*bium eſt, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint: vt alter duas lucri damnique partes habeat, alter tantum tertiam.*

ARGVM.

SOCIETAS adeo libere contrahitur, vt damni alius plus, alius minus, atque adeo nihil ſentiat: commodi autem ac lucri partem maio-

rem reportes. Lucrum autem id in iure dicitur, quod deducto damno ſupereſt, in quo quæ pars expreſsim adiecta fuerit, eadem in dãno adiecta eſſe intelligatur

§. De *illa.* *Sane de illa conuentione quæritur: ſi Titius & Seius inter ſe pacti ſint, vt Seius duas in lucro partes habeat, & tantum tertiam in damno, contra Titius duas in damno partes habeat, & tantum tertiam in lucro, an ratum ſit id pactum?* Et Q. *Mutius conuentionem hanc contra naturam ſocietatis eſſe ait, & ob id ratam non habẽdam. Seruius autẽ Sulpitius (cuius opinio obtinuit) contra ſentit: quia ſæpe quorundam ſociorum ita excellens eſt diligẽtia & opera in ſocietate, vt iuſtum ſit plus eos lucri habere, & maioris lucri conditione in ſocietatem recipi.* Nam *& ita coiri ſocietatem poſſe nemo dubitat, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrũ inter eos commune ſit.* Nam *ſæpe vnius ex ſociis diligentia tantum præſtat, quantũ pecunia ab aliis collata.* Et *adeo hæc Seruii ſententia contra Q. Mutium obtinuit, vt illud quoq; extra controuerſiam ſit: conuenire poſſe inter ſocios, vt vnus aliquis eorum, lucri partẽ habeat, de damno non teneatur. Quod tamen ita intelligendum eſt, vt ſi aliqua in parte lucrum, in aliqua damnum allatum ſit: compẽſatione facta id ſolũ quod ſupereſt. lucrũ eſſe intelligatur, Veluti, Quidã mancipiorũ & veſtimẽtorum negotiationem inierant.* In *negotiatione ve-*

ſtimentorum damnum centum aureorum acceptum eſt. In negotiatione ſeruorũ, lucrũ trecentorũ aureorum acceßit. Primo eximuntur centum aurei qui in damno ſunt, ſcilicet vt lucrũ trecentorũ aureum huic damno medeatur. Et ducenti aurei qui ſuperſunt, inter ſocios ſecundũ legem initio dictam diuiduntur. Ex hoc igitur planum fit, quum ſimul & lucrum & damnum ſocietas accepit, aut lucrum duntaxat, ſocium ex pacto non iuuari, quo cõuenit, vt partem in lucro haberet, & damnũ nõ ſentiret. Quum vero ſolum damna accepta ſunt, tunc quid proſit ea conuentio oſtenditur. Nã ecce, ſi quũ mille nos ſinguli aureos in ſocietatẽ attuliſſent, ſubſecuta prædicta cõuentione, ducentorũ aureum damnũ in negotiatione acceptum ſit, & lucri nihil factũ: deinde ſocietatem contingat diſſolui alter mille aureos, quos intulit, accepturus eſt, alter tantũ octingentos.

Illud in confeſſo expeditoque eſt: ſi in vno tantum eorum quæ accidunt, pars expreſſa ſit, & in altero pars expreſſa non ſit: id, quod expreſſum eſt, regulam eius eſſe, quòd omiſſum eſt: veluti, conuenit, vt quum lucrum continget, alter beſſem habeat, alter tertiam partem, nec de damno quicquã dictum eſt, aut contra. Id, de quo dictum nihil eſt, æquale fiet ei, quod expreſſum eſt.

§. Illud. ※ Regu li eius eſſe } Græce eſt κανὼν. quod non video, q̄ mentẽ habeant q in κοινὸμ mutãt Curtius.

ARGVM.

Societas, quæ lex partium conſenſu & conuentio-

ne libere initio contrahitur, eadem contraria volunta te ac renuntiatione inter partes facta diſſoluitur: eaque diſſoluta, quod quæritur, ſoli quærenti cedit, niſi callide ac dolo renuntiatio procurata atque expetita fuerit.

§. Manet. *Societas autẽ eo vſq; manet, donec in eodẽ cõſenſu partes perſeuerant. At quum quis renuntiauerit ſocietati, ſoluitur ſocietas, quantum ad ea pertinet, quæ ex illo tempore contingunt. Sed ſi quis verſuta callidaq; mente in hoc ſocietati renuntiauerit, vt obueniẽs aliquod lucrũ ſolus habeat, lucrũ hoc communicabitur. Sin autẽ quũ nullũ lucrũ expectaret, renũtiauerit: id ipſe quod nõ præuidit, habebit ſolus: veluti,* Primus *&* Secundus *totorum bonorũ erant ſocii: contigit vt* Titius *hæredem* Primũ *relinquens moreretur, ſed &* Seii *hæreditas eodem tempore* Primo *delata eſt. Quidam ad* Primum *venit, ac nuntiauit illi de* Titii *hæreditate. Sed* Seii *hæreditatem nondum ſibi delatam eſſe ſciebat* Primus. *Quũ vellet igitur* Primus *ſolus hæreditatem* Titii *habere, ſciens ſoluta ſocietate ſuam ſolius futuram, ex induſtria renuntiauit ſocietati, vt ſolus hæreditatem lucrifaceret.* Hæc *eius tam peruerſa mens punitur lege, & lucrum, quod ex hæreditate* Titii *obuenit, communicare cogitur. At* Seii *hæreditatem, ſi poſtea quum delatam ſibi eſſe faceret, agnoſcat: ſolus eam habebit.* Neque *enim ſpe eius lucrifaciendæ ſocietatem diſſoluit.* Nam *quomodo?*

quum & ſibi eam delatam eſſe neſciret. Secundus tamen ſi quid poſt renuntiationem ſocietatis ei factam, acquiſiuerit, etiam ſi forte cauſa acquiſitionis, quæ nunc obtigit, antiquior ſit renuntiatione, ſibi ſoli id habebit, propterea quòd nullus in eo dolus argui poßit.

ARGVM.

Societatem præter renuntiationem modis quatuor reſolui, iuris eſt recepti unius ſcilicet ſocii morte, rei in ſocietatem deductæ interitu, negotioque finito, ac bonorum publicatione, & eorundem ab uno ſociorum, aut pluribus facta ceßione.

Soluitur ad hæc ſocietas & ſocii morte, quia qui ſocietatem contrahit, certam & cognitam perſonã ſibi eligit. Nec.n.omnino ſocii mei hæres ad ſocietatem mihi erit commodus. Sed & ſi inter plures cõtracta ſit ſocietas, vnius morte inter omnes ſoluitur: quamuis plures ſuperſint, quàm mortui ſunt: Quid enim ſi quũ quinque aut ſex ſocietatem iniſſent, duo ſimul naufragio perierint? Interdũ enim propter eos, qui mortui ſunt, iis, qui ſuperſunt, vtilis, et optãda erat ſocietas: vtiq; niſi in coeunda ſacietate aliud conuenerit, vt vno mortuo inter cæteros moneret ſocietas. Soluitur & ſocietas eo negotio ad finẽ perducto, cuius gratia cõtracta fuit. Nã ſi ad negotiationẽ mancipiorũ forte inita ſit ſocietas, & cõtigerit, vt hæc negotiatio finẽ acciperet finitur & ſocietas. Publicatio quoq; vnius ex ſociis, ſocietatem §. Soluitur.

diſſoluit. Sed tũc quũ vniuerſum ſocii patrimonium publicatum fuerit. Nam quũ in bona ſocii publicati alter ſuccedat (nempe Fiſcus) & ſimilitudo quædã mortis inducitur. Si enim pars tãtum bonorũ publicata ſit, manet ſocietas. Si ſocius ære alieno oppreſſus (ſiue id publicũ ſit, ſiue priuatum) bonis ſuis ceſſerit, & patrimonium eius venierit, ſoluitur ſocietas. Si tamen poſt ceßionem adhuc cõſentiant in ſocietatem: noua nunc incipere videtur ſocietas.

ARGVM.

Quantam priuatis ſocius diligentiam adhibet rebus, tantum communibus ſocietatis iure impartiri tenetur: quam ſi non adhibuerit, dolo tamen careat, leuis nomine culpæ obſtringitur.

§. Socius. *Socius ſocio vtrum eo nomine tantum teneatur actione* Pro *ſocio (ea eſt autem actio quam mutuo inter ſe habent ſocii) ſi qua in re dolo ſocietatem læſerit, quemadmodum actione depoſiti dicimus eum de dolo teneri, qui rem alienam apud ſe deponi paſſus eſt: an vero etiam culpæ nomine, id eſt, deſidiæ & negligentiæ, quæſitum eſt. Sed tamen præualuit, etiam culpæ nomine eum teneri. Culpa autem non ad exactißimam diligentiã refertur. Sufficit enim talẽ diligentiam cõmunibus rebus adhibere ſociũ, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui minus diligentem ſociũ ſibi aſſumpſit, ſuam ipſe imprudentiam incuſet, quũ et ipſe eius mali ſibi cauſa fuerit.*

De mandato.

TIT. XXVI.

ARGVM

Mandatum modis quinque contrahitur, idque aut mãdantis, aut mãdatarii alterius ut cauſa, aut miſtim fit Cuius autem cauſa fiat, tum apparebit, cum cuius utilitatis cauſa interuenerit, cognouerimus.

Reliquum nobis eſt, ex obligationibus quæ con ſenſu contrahuntur, Mandatum. Quinque autem id modis conſtituitur. Aut enim mea ſolius gratia tibi mando, aut mea & tua, aut aliena tantum, aut mea & aliena, aut tua & aliena. Nam ſi tua tantum gratia mandatum fiat, ſuperuacuum eſt quod agitur, ac neque ex conſenſu conſtituitur obligatio, neque Mandati naſcitur actio.

Et mea tantum mandantis gratia interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandarim, vt negotia mea gereres, vel vt fundum illum mihi emeres, vel vt pro me ſponderes. Mea et tua gratia mandatum fit, quum tibi mando, vt pecuniam Titio ſub vſuris credas, qui eam in rem meam verſurus eſt. Nam & tibi prodeſt id quod agitur, propter vſurarum præſtationem & mihi, in cuius rem pecunia vertenda eſt. Aut ſi quum pro Primo, qui mutuum a te accepit, ego fidem meam interpoſuiſſem: & tu mecum ex cauſa fideiuſſoria velles agere: mandarim tibi, vt meo periculo cum Primo principali agas. Ecce enim, & ego hic iuuor, præſentem euitans §. Mãdantis

actione: & tu, qui poſt acceptum cum principali iudicium: niſi is tibi ſatisfecerit, contra me reuerti potes. Nam *finge ſine pignore fideiuſſionẽ factã fuiſſe, & mandatum cum pignore interuenire, vt aliquid emolumenti ſit in mandato: aut ſi quum cẽtum tibi aureos deberem, & tu me in ius vocare velles: debitorem meum tibi delegauerim: deinde mandauerim tibi ego, vt meo periculo ab eo ſtipulareris. Quoniam timebas forte, ne ſi ſtipulando a debitore bonum nomen eius feciſſes, debito omni excideres. Quum neque ab eo quicquam propter inopiam ipſius poſſes conſequi: neque contra me redire poſſes propter liberationem, quæ mihi ex nouatione contingeret.* Ecce.*n.quemadmodum & hic vtriq; ꝓſit mandatũ: mihi, quia in pſens moleſtia liberabor: tibi, quia & debitorem meũ ex ſtipulatione tibi obligatum habebis, & mecum ex mandato agere poteris.* Atque *etiam, qui vnum antea tibi obligatum habebas, nunc duo habebis: illum, ex ſtipulatione: me, ex mandato.* Aliena *tantũ gratia fit mandatum, quum tibi mando, vt* Titii *negotia geras: aut vt* Titio *fundum emas, aut vt pro* Titio *ſpondeas.* Mea *gratia & aliena fit mandatum: ſi mandauerim tibi, vt mea &* Titii *communia negotia gereres: aut vt mihi &* Titio *fundum emeres: aut vt pro me &* Titio *ſponderes.* Tua *& aliena gratia mando, ſi quum* Titius *pecunia egeret,*

mandem tibi, vt ei ſub uſuris credas. Hic.n.& tibi res proderit, propter vſuras: & illi, cuius neceſſitati ſuccurſum erit. Quoniã ſi, vt ſine vſuris crederes, mandarim tibi aliena tantum, non etiam tua qui nihil iuueris, gratia intercedit mandatum.

ARGVM.

Mandatarii cauſa quod tantũ mãdatur, nõ mãdati vim, ſed conſilii naturã obtinet: ac proinde mãdantem velut conſilium præbentem, minime teneri: quandoquidem ex cõſilio quãlibet non expediat, obligatur nemo.

§. Tua tãtum gratia

Tua tantum gratia interuenit mandatum, quũ mãdo tibi, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam vt fœneres: aut contra, vt potius fœneres quã prædia emas. Huiuſcemodi autem mandatũ, conſiliũ potius eſt quam mãdatum, & id nullã parit obligationẽ; quia nemo ex conſilio mandati obligatur, etiamſi nõ expediat ei cui mandabatur. quum liberum cuique ſit apud ſe explorare, an quod pro conſilio ab aliquo accepit ſibi conducat. Quapropter ſi quum vacuã & otioſam apud te pecuniam haberes, hortatus fuero, vt rem emeres aliquam, vel vt eam fœnori dares, quãuis id quod egeris, tibi nõ profuerit: veluti quum ſeruos emiſſes, ſi ii mortui ſint aut fugerint: aut quum fœnori dediſſes: ſi non ſit ſoluendo, cui reddidiſti: mandati ego tibi non teneor. Et hæc adeo vera ſunt, vt apud veteres dubitatum ſit, an mandati tenear, ſi mandarim

tibi, vt Titio ſub vſuris pecuniam crederes: quibuſdam dicentibus id conſilium eſſe, & ſecundum ea, quæ dicta ſunt, obligationem non parere. Sed obtinuit Sabini ſententia, dicẽtis, mandati me obligari. Nam quoniam certam perſonam Titii, mandato appoſui: ideo tibi obligor, veluti ad quandam ſimilitudinem fideiuſſoris. Si enim indefinite dixerim, Crede pecuniam tuam: mandatum hoc (vt dictum eſt) non eſt obligatorium. Quòd ſi certam perſonam iniecerim, ſecundum morem qui nunc obtinet, mandati obligabor.

ARGVM.

Rei turpis mandatum obligationem non parit, ſicut nec illud, quod conſilii naturam habet. Quo fit, ut qui huiuſmodi mandato paruerit, ſi quid hoc nomine præſtiterit, aduerſus mandantem ad ipſius repetitionem actionem non habeat. Hoc tamẽ in mandato ſumme obſeruandum, ut mãdati definitam metã nõ excurramus: alioqui quatẽus exceſſum eſt, actio nõ cõcedetur.

§. Illud quoq;. Quemadmodum mandatum, quod pro conſilio datum eſt, obligationem mandati non producit: ita nec mandatum, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi mandarim tibi, vt res Titii furto tolleres, aut damnum ei dares, aut contumelia eum afficeres. Nam quamuis mandato meo parueris, & pœnam facti iſtius nomine præſtiteris: non tamen vllam aduerſus me habebis mandati actionem.

§. Is q exequitur. Is, qui mandatum ſuſcepit, fines mandati excedere

dere nõ debet. Veluti, mãdaui tibi, vt vſq; ad centũ aureos fundum illum mihi emeres: aut vt uſque ad cẽtum aureos pro Titio ſponderes. Neque pluris emere fundum illum debes, neq; in maiorem ſummam pro Titio ſpondere. Nam ſi ſtatutum inter nos modũ excedas, mandati actionem mecum non habebis. Adeo, vt Sabinus & Caſſius exiſtiment, etiam ſi vſque ad centum aureos mecum velis ex mandato agere (hoc eſt, vſque ad ſummam, quam tibi mandauit) eo quod amplius eſt omiſſo, inutilem fore litis exitum. Proculiani vero recte vſque ad cẽtũ aureos agere te dicunt: quæ ſententia ſane benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, veluti octoginta aureis, habebis.ſ. mecum mandati actionem. Qui.n. mandat, vt ſibi centum aureis fundus ematur, vtique id mandare videtur, vt etiam minoris (ſi fieri poſſit) ematur, quoniã maior ſumma, minorẽ in ſe cõtinet.

ARGVM.

Mandatum quamlibet recte contractum, re integra, reuocatum euaneſcit: ignoranti tamen mandatario, ſi quid reuocatione facta egerit, ex naturali æquitate, mandati actio conceditur.

Soluitur mandatum quamuis recte contractum ſi re integra ideſt, manentibus rebus, reuocatum fuerit: veluti, mandaui tibi, vt ſeruum mihi emeres. Antequam emere inciperes, reuocaui mandatum: ideſt, re integra. Similiter & re integra per mortem eius, qui mandauit, aut eius, cui mandatũ §. Recte quoque.

eſt, ſoluitur mandatũ. propter naturalẽ tamẽ æquitatẽ, placuit interdũ actionem mãdati dari. Quid .n. ſi quum in regionem illã proficiſci parares, ego tibi mandaui, vt mihi equos emeres: tu ſuſcepto mãdato profectus es. Antequam ad emptionem accederes, contigit vt ego morerer. Tu quum me adhuc viuere putares, & mandato pareres, emiſti equos. Reuerſus, comperis me defunctũ eſſe. Mandati agere cũ hæredibus meis non potes. Quoniam re integra euenit, vt ego mãdator tuus obirem. Sed quoniã iniquũ eſt, te, quum mortem meam ignoraueris, dãno affici: viſum eſt benignius eſſe, vt mandati actionẽ aduerſus hæredes meos haberes: ne iuſta probabiliſq; ignorantia damnũ tibi afferret. Id autem hic contingit exẽplo eius, quod in illa ſpecie traditũ eſt:

* Diſpẽſator } Martialis: Diſpẽſatorem fallax ſpoliabit amica. Hic & apud Tranquillũ in vita Veſpaſiani Cæſaris, Diſpenſationẽ ĩpetrare q̃dã dicitur fratri ſuo voluiſſe. Nec .n. de ea loquitur, quã vulgo nũc diſpenſationem vocãt: nã Veteres in legibus ſolui dicebant. Curtius.

* *Diſpenſator eſt ſeruus, qui fœnori dare conſueuit pecuniã domini. Et hic quidem fœnori dãdo, neminẽ ſibi obligat. Nã quõ, quum ſeruus ſit: ſed domino ſuo actionem ex mutui datione acquirit. Ac qui mutuũ accepit, ſiue domino ſoluat, a debito libe-*

ratur: quoniam ei ſoluit, qui actionem cum eo habebat. Siue ſeruo: & hunc quoq; modũ debere deſinit. Voluntate .n. domini dedit. Nam *qui ſeruo permiſit, vt pecuniam ſuam crederet: idem & debitoribus facultatem dediſſe videtur, vt diſpẽſatori ſoluerent.* Et *hæc quidem quandiu eodem erga ſeruum dominus animo eſt. Si .n. ſententiam mutarit, haud recte debitores ei ſoluunt. Quid ergo ſi dominus diſpenſatorem manumiſerit, & deinde ei debitor pecuniam ſoluerit: an liberatur debito?* Et *quidem ſecundum ſtrictam* Iuris *rationem liberari non debet: quoniam alii ſoluit, quã cui dominus pecuniarum volebat. Quum enim eum manumiſerit, dubium non eſt, quin & animum ſuum erga ipſum mutarit. Sed quoniam iniquum eſt, vt probabilis iuſtaque ignorantia ſoluenti damnum afferat, placuit eum propter naturalem æquitatem obligatione illa liberari. Quemadmodum igitur in diſpenſatore probabili ignorantiæ ſuccurſum eſt: ita & mandato, re integra per mandantis mortem ſoluto, mandati actio locum habebit: propter eandem rationem, id eſt, propter probabilem ignorantiam.*

ARGVM.

Mandatũ & ſi initio voluntatis eſt, vt nemo inuitus ſuſcipere cogatur, ſuſceptũ tñ eius neceſſitas efficitur, vt executionem deſyderet (niſi tempeſtiue ei renuntiatũ ſit) alioqui aduerſus ſuſcipientẽ, ſi non eũ iuſta tueatur excuſationis cauſa, mãdati actio cõpetit.

§. Mădatū. Mandatum, quod mihi aliquis facit, liberū eſt non ſuſcipere: ſuſceptum vero aut implere debeo, aut quam primum renuntiare, vt is, qui mihi mădauit, aut per ſe, aut per alium eam rem exequatur. Nam niſi ita renuntiauero, vt omnia quæ rem contingunt mandanti ſint in integro: & eam commode adhuc exequi poſſit, mandati tenebor. Verbi gratia, Profectionem parabam in regionem aliquam, volebat autem & Titius, qui & ipſe tibi amicus erat, eodem proficiſci. Tu mihi mandaſti, vt mancipia aliudve quid tibi emerem. Si mandatum ſuſcepi, eouſq; impune renuntio donec nondum Titius profectus eſt, & ei de eadem emptione mandare potes. Quod ſi illo iam profecto renuntiauero, mandati tenebor. Quoniam Titio iam profecto per alium mandator implere mandatum non poteſt. Si tamen iuſta aliqua cauſa interceſſerit, quæ ne renuntiarem impedimento fuerit: aut vt tardius renuntiarem fecerit, ignoſcendum mihi eſt. Quid.n. ſi publicæ neceſſitates, aut aliæ quæuis neceſſariæ cauſæ mandatum implere mihi non permiſerint?

ARGVM.

Mandatum non modo pure, ſed & in diem, & ſub conditione fieri poteſt. At mandatum omne id præcipuum habet, ut gratuitum ſit: alioqui mandati nomen non meretur, ſed alterius contractus vim, ac appellationem conſequitur.

§. Mădatū. Mandatum & in diem differri poteſt: veluti,

Mando tibi, vt poſt biennium hoc agas. Et ſub conditione fieri: veluti, Mando tibi vſi nauis ex Aſia venerit, hoc facias. Illud autem vt in ſumma ſciendum eſt mãdatum gratuitum eſſe debere. Niſi.n. tale ſit, in aliam ſpeciem contractus cadit. Quoniã: mercede conſtituta, locatio & conductio eſſe incipit. Nam id te generaliter ſcire oportet, quibus caſibus ſine mercede ſuſcepto abs te aliquid faciendi officio, mãdati aut depoſiti naſcitur actio, in iis caſibus mercede interueniente locationem & conductionem contrahi. Quapropter ſi fulloni poliẽda, aut cãdefactori cãdefaciẽda, aut ſartori ſarciẽda veſtimẽta dederis, nulla cõſtituta aut pmiſſa mercede, gratis fullone aut ſartore id ſe facturũ pollicente, ad ea recipiẽda mandati competet actio. §. In ſũma.

De obligationibus, quæ ex quaſi contractu naſcuntur.

TIT. XXVII.

ARGVM.

Obligationes non perpetuo ex contractu naſci, ſed quandoque cum ex maleficio non prodeant, ex quaſi contractu oboriri: vnde fit, vt ſi quis abſentis negotia gerat, nullo intercedente mandato, ex huiuſmodi geſtione actiones duæ ſubnaſcantur directa ſcilicet rerum geſtarũ domino, contraria vero geſtori: vt quod impenderit geſtor, a domino repetat, & quod ipſe imprudentius geſſerit, eius rationem domino reddere teneatur: in quo vel leuiſſima culpa conſyderatur.

Quum ſi igitur dictum de obligationibus quæ ortũ habent ex contractu, dicamus deinceps de obligationibus, quæ quidem non proprie ex contractu deſcendunt, ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtã tiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

§. Igitur. *Si quis ergo me abſente negotia mea geſſerit, vltro citroq; inter nos naſcuntur actiones: & mihi quidẽ domino rerum datur directa actio negotiorum geſtorum: negotiorum vero geſtori, contraria.* Has au*tem ex nullo proprie contractu naſci apertum eſt.* Tunc enim naſcuntur, *quum quis ſine mandato ad res alienas gerendas acceſſit, qui ex cauſa, domini rerũ geſtarum, etiã ignorantes: obligantur. Atqui*

✠ *ex contractu nemo ignorans obligatur. Idq; vtilitatis cauſa receptũ eſt, ne negotia eorum deſerer tur, qui ſubita & neceſſaria profectione diſtenti, nemini rerum ſuarum adminiſtratione demãdata, peregre profecti ſunt.* Porro vtilitas in his eſt, *nimirum in actionibus, directa. ſ. & contraria: ne res deſertæ & ſine adminiſtratore relinquerentur.* Neque. *n. aliter quiſquã eas curaret, niſi de eo aliquam haberet actionem, quod in adminiſtratione alienarũ rerum impendiſſet.* Porro *quemadmodum is qui vtiliter aliena negotia geſſit, obligatum habet dominum eorũ in id qđ impendit: ita et ex cõtrario, ipſe negotiorum geſtor tenetur, vt adminiſtrationis ſuæ reddat rationem quũ ab eo exigatur, vt exactiſſi-*

mam & pene modũ excedentem diligentiã rebus gerendis adhibeat. Neque.n. ad hoc vt actione negotiorum geſtorum non teneatur, ſufficit talem diligentiam in alienorum negotiorum adminiſtratione adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modo alius diligentior eo commodius adminiſtraturus negotia fuiſſet. Tunc.n. non ex negotiorũ geſtoris, ſed illius alterius diligentia, res diiudicanda eſt.

ARGVM.

Tutorem ac pupillum ex ipſius tutoris geſtione inter ſe ex quaſi contractu mutuo obligari: ac proinde obligationes duas directam. ſ pupillo, contrariam vero tutori, oboriri: vt priore ad reddendam rationem tutelæ tutorem pupillus cogat, poſteriore vero ſi quid pupilli nomine impenderit tutor, aut alioqui ſe, aut rem ſuam obligauerit, reputat, & rei ſuæ liberationem ac indemnitatem conſequatur.

Sed & tutores, qui tutelæ iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligari intelliguntur. Quis enim contractus inter tutorem & pupillum contrahitur? maxime quum infans pupillus eſt. Sed quoniam tutores hic non ex maleficio tenentur: quod enim maleficium tutela eſt, quæ ad pupillorum curam eſt inuenta, quaſi ex contractu teneri videntur. Et hic ergo mutuæ naſcuntur actiones: quoniam non ſolum pupillus cũ tutore tutelæ actionem habet, ſed etiam ipſe tutori contraria tutelæ actione obligatus eſt: ſiue quid tutor impendit in §. Tutores.

rem pupilli, ſiue pro eo ſeſe obligauit, ſiue rem ſuam creditori pupillari in cauſam pignoris dedit.

ARGVM.

Ex cōmunione rerum duarum nulla intercedente ſocietate, obligationem quaſi contrahi, ex qua aut communi diuidundo aut familiæ erciſcundæ actionem naſci, certi iuris eſt. Et qui hæreditatem adit, ex quaſi contractu legatariis obligari haud dubie dicitur.

§. Itẽ ſi iter. Inter obligationes: quæ ex quaſi contractu ſunt, eſt & illa: Si inter aliquos res communis ſit ſine ſocietate. veluti, quod pariter duobus quibuſdam eadẽ res legata aut donata eſſet. Et hinc alter alteri cō muni diuidũdo iudicio tenetur, aut quod vnus eorũ ſolus fructus ex ea re percepit, aut quod alius ſolus neceſſarias impenſas in rẽ cōmunẽ fecerit. Nã neq; hæc actio proprie ex contractu deſcendere videtur. Quẽ.n.cōtractũ inter ſe inierunt? ſed quoniã ex maleficio alter alteri nō tenetur, quaſi cōtractus ea res videtur eſſe. Idẽq; eſt, ſi aliqui ſint cohæredes: et deinde alter cum altero familiæ erciſcũdæ iudicio egerit ex iis cauſis, quæ in iudicio Cōmuni diuidũdo dictæ ſunt. §. Hæres. Ad hæc, ſi quis moriẽs hæredẽ me inſtituerit, et rẽ alienã a me legauerit: ego rei nomine que teſtamento relicta eſt, legatario tener actione ex teſtamẽto. Porro actio hæc ex teſtamẽto, ex cōtractu nō oritur. Nã cũ quo contractũ iniſſe videtur legatarius? nō cũ defuncto, quoniã ignorante legatario, eã rem

teſtator relinquit. Non cum hærede, quoniam & eo inuito relinquitur legatum. Sed quoniam in hac re maleficium non vertitur, ex quaſi contractu hæres obligari videtur.

ARGV M.

Indebitum per errorem ſolutum accipiens ex quaſi contractu obligatus, ad reſtitutionem indebiti condictione compellitur. At non quoduis indebitum ſolutum repeti poteſt, vt quod ex cauſa, quæ ex inficiatione ſuccreſcit, aut quod uenerabilibus ac piis locis relictum ſit, ſolutum fuerit.

Itē ſi quis mihi per errorē id ſoluerit quod mihi nō debebat, quaſi ex cōtractu obligari videor. Adeo .n. ex cōtractu proprie nō obligor, vt ſi quis certiorē rationē ſequatur, magis (quod et ſupra diximus) ex diſſolutione eius quod ſe quis putabat debere, quā ex conſtitūtione alicuius cotractus obligari videar hoc eſt, ex diſtractu potius quā ex cōtractu. Nā qui animo ſoluēdi dat id quod debere ſe putat: in hoc dat vt obligationē, quā ſub eſſe exiſtimat, diſſoluat potius et diſtrahat, quā vt nouā obligationem aliquam cōſtituat ac cōtrahat. Sed tamen is, qui accepit, obligatur: ſicut is cui mutuū datur, et codictione indebiti tenetur. Nō quauis tamē ex cauſa ei, qui per errorē ſoluit, repetendi facultas datur. Quoniā id pro regula tradunt veteres: Quibus ex cauſis id quod vere debetur per inficiationem duplatur, ex iiſdē cauſis et quod nō dubitum ſolutum eſt, repeti non poſſe: §. Itē alicui. §. Ex quibuſdam.

veluti ex lege Aquilia. Nam ſi quis damnum mihi dederit, habeo aduerſus eum actionẽ ex lege Aquilia. Sin vero quum poſcerem vt damnum mihi reſarciret, inficiatus fuerit ſe quicquam debere, deinde fuerit conuictus, duplum ſoluere cogetur. Si quis ergo quũ damnum mihi non dediſſet, ſed dediſſe ſe putaret, id quod non debebat mihi ſoluerit, non repetet quod dederit. Idem dicebant veteres & in iis legatis locum habere, quæ certa cõſtitutione cuicunq; perſonæ per damnationem relinquebantur. Certũ legatum eſt, ſi dixero: Damno te hæres, illi dare centum aureos. *Nam ſi dixero,* Damno te dare ea quæ in arca ſunt, *quoniã quantitas eorum non apparet, incertũ legatum eſt. In certis igitur legatis, quæ per damnationem relicta erant, hæres, qui debitũ inficiabatur, conuictus, duplum ſoluebat. Quod ſi quũ non debere tibi, per errorẽ tamen quaſi deberet, ſoluiſſet: repetitionẽ eius nõ habebat. Sed Imperatoris noſtri conſtitutio, quum vnam omnibus legatis & fideicõmiſſis naturam conſtituerit duplationẽ hanc quæ ex inficiatione deſcendit, non ſolũ ad legata oĩa verum etiã ad fideicõmiſſa extendi voluit. Nõ tamen cũctis legatis id indulſit, ſed iis ſolũ legatis ac fideicõmiſſis, q̃ ſacroſanctis eccleſiis & cæteris venerabilibus locis reliquuntur, quæ aut religionis aut pietatis reſpectu honoramus. Si ergo quum nullum legatũ fideiue commiſſum venerabili alicui loco re*

lictum eſſet, ego tamen quia relictum eſſe putabã, ſoluerim: ceſſat repetitio, propterea quod hæres qui ea vere deberet, per inficiationem ad duplum ſoluendum cogendus eſſet.

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.

TIT. XXVIII.

ARGVM.

Obligationem nobis liberi & ſerui noſtri quærunt: filii quo ad vſusfructus emolumentum: ſerui vero in totum. Alieni autem tum ſerui tum liberi a nobis bona fide poſſeßi, & ii quoque quorum vſusfructus noſter eſt, ex re noſtra ſuiſque operis nobis acquirunt. In quibus vero tantum vſum habemus, ii ex ſe duntaxat noſtra, non etiam ex operis ſuis nobis quærunt.

Diximus de obligationibus, quæ vel ex contractu, vel ex quaſi contractu naſcuntur. Nunc dicẽdum nobis eſt, quod hæ obligationes, non ſolum per noſipſos nobis acquiruntur, ſed etiam per eas perſonas, quæ in poteſtate noſtra ſunt: veluti per ſeruos noſtros, aut ſuos, aut liberos quos in poteſtate habemus. Sed ea quidem quæ per ſeruos noſtros nobis acquiruntur, tota noſtra fiunt. Quæ vero per liberos noſtros, quos in poteſtate habemus, ex obligatione acquiruntur, ea diuiduntur ad extmplum ſimilitudinemque dominii rerum &, vſusfructus: quam Imperatoris noſtri conſtitutio decre-

tui: vt quod ex actione lucri commodiq; prouenerit eius vſumfructū quidē habeat pater, proprietas autem filio ſeruetur: patre. ſ actionē mouēte, ſecundū recentioris eius & ſacræ conſtitutionis diuiſionem.

Sed & liberæ perſonæ et alieni ſerui, quos bona fide poſsidemus, obligationes nobis acquirunt, ſed duabus tantum ex cauſis: id eſt, ſi quid habeant ex operis ſuis, aut ex re noſtra. Per eum quoque ſeruum, in quo vſumfructum vel vſum habemus, ſimiliter ex duabus iiſdem cauſis nobis acquiritur. Hoc tamē velut extrinſecus ſciendū eſt, quod ea quæ ex operis ſerui, in quo vſum habemus procedunt: mihi nō acquirūtur, niſi ipſe ſe ſeruus forſitā locauerit.

§. Itē per libros.

Seruus cōmunis pro dominica parte. i. pro qua parte vnuſquiſq; dominorū dominus eius eſt, dominis acquirit. Hoc tamen pro certo excepto, quod ſi vni ſoli dominorum nominatim ſtipulatus ſit: veluti, Titio domino meo dabis? illi ſoli acquirat. Quē admodum etiam ſi nomine Titii ſolus aliquid per traditionē acceperit. Sed & ſicum iuſſu vnius ex dominis ſeruus ſtipularetur, nomen eius in ſtipulando omiſerit: magna quidē de ea re erat inter veteres dubitatio. Sed tamen edita eſt Imperatoris noſtri ſanctiſsimi deciſio, qua cautum eſt, ut illi tantū acquirat, qui hoc ei facere iuſsit, quod & ſupra relatum eſt, propterea quod iuſſus tantundem præſtet, quantum domini mentio.

§. Cōmunē.

Quibus modis obligatio tollitur.

TIT. XXIX.

ARGVM.

Solutione eius, quod debetur, aut alterius rei, creditoris voluntate accedente a debitore aliove eius nomine facta, non modo debitori, ſed et his quoque, qui pro eo interuenerunt, contingit liberatio.

Poſtquam dictum eſt, quomodo obligationes contrahantur: dicamus etiam quo ſoluantur. Quod enim aliquo modo contractum eſt, hoc & aliquo modo ſoluitur. Omnis igitur in primis obligatio tollitur ſolutione: quum ſcilicet id ipſum quod debetur, exoluitur. Veluti, ſi quum aurei deberentur, aureos quis ſoluerit. Quod ſi pro aureis frumentũ aliudve quid, aut etiam contra, ſolutum fuerit, & id factũ ſit conſentiente creditore, etiam hunc in modum a debito liberatur debitor. Nec referre putamus, vtrum is ipſe, qui debet, ſoluerit, an alius quiſpiam pro eo. Nã & alio ſoluente liberatur debitor: ſiue ſciente, ſiue ignorante, ſiue etiam inuito eo fiat ſolutio. Quum aũt reus ſoluerit, etiam ii qui pro eo interuenerunt, liberantur, hoc eſt, fideiuſſores & mãdatores. Sed & fideiuſſor ſoluendo, vna & principalem liberat, & ſe exoluit obligatione.

ARGVM.

Acceptilatioone non omnis tollitur obligatio ſed ea

demũ, quæ verbis conſtat: reliquæ vero ſiue re, ſiue literis, aut conſenſu contractæ ſint, non antea acceptilatione tolluntur, quam in Aquilianam ſtipulationem deductæ, aut in partem, aut in totum acceptum ferendo remittantur.

§. Itẽ per acceptilationem.

Præterea & acceptilatio tollit obligationem. Eſt autem Acceptilatio *(vt eam definiamus) imaginaria ſolutio ſolennibus quibuſdam verbis conſtans. Quod .n. ex verborum obligatione mihi debetur, id ſi velim tibi remittere, ſic remitti poteſt, vt ego te debitorem patiar hæc verba dicere: Quod ego promiſi tibi, habesne acceptum?* Et *ego reſpondeam,* Habeo. Sed *&* Græce *acceptilatio fieri pôt, dũ ita fiat, vt* Latino *fieri conſueuit:* ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα, ἔχω λαβών. *Verum acceptilatio, vt dictũ eſt, ſolã verborum obligationẽ diſſoluit: non etiam cæteras, quæ re videlicet, aut literis, vel conſenſu contrahuntur.* Nam *id conſequens eſſe viſum eſt, vt obligatio, quæ verbis contracta eſſet, aliis quoque verbis diſſolui poſſet. Quod ſi quis alia ex cauſa obligatus ſit: veluti re, literis, conſenſu, aut negotiorũ geſtorum, vel ex teſtamento: atque id debitum remittere tibi velim, in hunc modum a te ſtipulari poſſum: Quod ex illa actione mihi debes, id dare mihi ſpondes?* Et *te dicente,* Spondeo *tollitur prior actio, & naſcitur verborum obligatio. Conſtitutaq; deinde verborum obligatione, conuenienter & acceptilatio accedit.* Et *in illo quidem eſt inter ſolu-*

tionem & acceptilationem differentia, quod ſolutio omnem obligationem diſſoluat: acceptilatio vero, ſolam verborũ. Sed in hoc conueniunt, quod quemadmodum pars eius quod debetur ſoluta, & ex parte actionem diſſoluit: ita & in partem debiti, acceptilatio fieri poßit. Quoniam aũt diximus eũ, qui ex alia cauſa deberet, ſtipulatione interueniente, debito in verborum obligationem conuerſo, per acceptilationem liberari poſſe: neceſſe eſt de acceptilatione & Aquiliana ſtipulatione dicere. Quæ ſtipulatio omnẽ amplißime obligationem in ſeſe transferre, et per acceptilationẽ tollere poteſt. Stipulatio.n. Aquiliana oẽs obligationes nouat, & ita a Gallo Aquilio Iuriſconſulto cõpoſita eſt. Quicquid te mihi ex quacunq; cauſa dare, facere oportet, oportebat pure vel in diẽ: quarumq; rerũ nomine, mihi tecũ actio vel in rẽ vel in perſonam eſt, erit: & quicquid tu meũ habes, tenes, aut poßides, (eſt autem differentia inter tenere & poßidere, eaq; talis, Tenere.n.eſt, naturaliter detinere, Poßidere vero, eſt animo domini detinere) aut poſſediſti, aut dolo feciſti ne poßideas (nam forte quũ hæreditatem mihi delatam inuaſiſſes, aliquas tantũ res poſſediſti: quoniam & de iis tenebris quas dolo non poſſederis). Quanticunque earũ rerum quæq; res eſt; tantam pecuniã dari ſtipulatus eſt Aul. Augerius ſpopondit Nũ. Nigidius: Et poſteaquam ſtipulatio talis intercesſiſſet, &

omnia in verborum obligationem collata eſſent: tũc e diuerſo per acceptilationem Num. Nigidius Aul. Augerium interrogabat, Quicquid ego tibi Num. Nigidius per Aquilianam ſtipulationẽ hodierno die ſpopõdi, idne omne habes acceptũ? Reſpõdit Aul. Augerius, Habeo acceptum, acceptũq; tuli. Et ecce per priora uerba contracta eſt uerborum obligatio, quæ per Aquilianam ſtipulationem, omnes priores cauſas nouauit. Et per ſecunda verba nata eſt acceptilatio, quæ Aquilianã ſtipulationẽ diſſoluit. Hæc igitur eſt ea, quæ vulgo Aquiliania ſtipulatio vocatur.

A R G V M.

Nouãtione, quæ olim nouæ interuentu perſonæ, quopiã etiã adiecto, quod priori non inſuerat obligationi, fieri ſolebat, obligationẽ tolli, ac nouã obligationẽ conſtitui, recepti inter veteres iuris fuit: hodie uero non ſecus nouationẽ ſic ei intelligitur, atque ſi idipſum inter partes agatur, alioqui quæ ſubſecuta ẽ, priore efficaci pmanente, velut acceſſoria promittentẽ obligatũ tenet.

§. Præterea. *Ad hæc & nõuatio actiones tollere conſueuit: nam ſi id quod tu mihi debes, ego a Titio ſtipuler; interuentu nouæ perſonæ noua naſcitur obligatio, & prior in poſteriorem tranſlata tollitur. Et adeo hæc vera ſunt, vt quamuis contingat ſtipulationem inutilem eſſe, tollatur tamen prior obligatio, & ſecunda promiſſorem iure non obliget. Veluti, Debebat mihi Titius, id ego a pupillo ſine tutoris au-*

*authoritate ſtipulatus ſum.*Perit *mihi in hac caſus ſpecie debitum.*Nam *& Titius per nouationem liberatur, & pupillus cũ tutore authore non promittat, non obligatur.*Non *idem iuris eſt, ſi quis id quod alter debet, a ſeruo fuerit ſtipulatus.*Tunc.n.prior *obligatio in ſuo habitu manet inconcuſſa, perinde atque ſi nulla ſtipulatio poſtea interueniſſet. Neque dixerit quiſquam, ſeruum promittendo naturaliter obligari itaque & fideiuſſores ab eo datos naturaliter et ciuiliter teneri, porro naturalem obligationẽ vim & ius nouandi habere.*N.ã *ad ea dicendum eſt, non id nouationi ſufficere, quod uel naturalis obligatio naſcatur, ſed etiam perſona vt aliqua ſit, requiri.* At *ſeruus in iure ciuili perſonam non habet.*Et *hæc quidem quum in alterã perſonam facimus nouationem, hoc eſt, cum* Primo *ante mihi debente, uenit* Secundus *qui pro eo promittat. Quum vero ab eo qui mihi debet ſtipulor, quæritur an nouatio contingat: et (vt ego tibi rẽ omnem foris quibuſdam aſſumptis perfecte tradã) ſi quidẽ ex obligatione, quæ re contrahitur, aut literis, aut conſenſu mihi debebas, aut aliqua actione quæ ex quaſi contractu deſcendit, tenebaris, dubiũ non eſt, quin nouatio contingat.*Sin *autem & antea verbis obligatus eras, & nunc idẽ a te ſtipulor: tunc demum fit nouatio, quũ noui aliquid in poſteriore ſtipulatione adiicitur, quod in priore non erat: quoniam forte aut cõdito, aut dies,*

L

*aut fideiuſſor adiicitur vel detrahitur, aut quantitas adiicitur.*Nam *ſi detrahatur, vt ſi quum prior ſtipulatio eſſet decem aureorum, in ſecũda quinque ſint, nulla contingit: nouatio: quoniam in decem aureis, & quinque ſunt: nec quicquã noui ſecunda habet ſtipulatio. Quod autem dictum eſt. adiecta cõditione nouationem fieri, id ita intelligendũ eſt vt tũc fieri dicamus nouationẽ: ſi conditio extiterit ſi.n. defecerit, manet prior obligatio, quoniam abſurdum eſt dicere, validiorem obligationem (eam ſcilicet dico quæ pura eſt) à debitore tolli.* Debilem *autem vocamus eam, quæ conditionalis eſt, quãdiu ea pendet quæ in conditione ſunt.* Sed *quum hoc quidem inter veteres conſtaret tunc fieri nouationem, cum nouandi animo ad ſecundam ſtipulationem aliqui veniſſent.* Illud *autem in cõtrouerſia eſſet, quando nouãdi animo ad eã venirent contrahentes, et quaſdam de hoc præſumptiones, alii aliis in caſibus introducerẽt* Ideo *edita eſt* Imperatoris *noſtri cõſtitutio, quæ aperte definit, tunc demũ nouationẽ fieri, quũ id ipſum inter cõtrahentes expreſſũ fuerit: quod propter prioris obligationis nouationẽ, ad hanc uenerunt ſtipulationẽ.* Hoc *autem nõ facto, & priſtina obligatio in habitu manet, et ſecunda ei accedit.* Ac *deinceps reus ex vtraque cauſa mihi obligatur, ſecundum illius ſacræ cõſtitutionis definitionem, quam ex ipſius lectione apertius perfectiuſque licet cognoſcere.*

A R G V M.

Quæ conſenſu contrahi dicuntur, eadem contraria uoluntate: mutuoque inter partes conſenſu, re integra, diſſoluuntur obligationes.

Præter hæc, quæ dicta ſunt, & obligationes quæ ex conſenſu naſcuntur, contraria voluntate diſſoluuntur. Nam ſi ego cum Titio egerim de re aliqua vendenda, ita vt ille de me fundum illum centum aureis emeret: ac deinde re nondum ſecuta, ideſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter ambas partes, vt ab emptione & venditione diſcederetur, inuicem liberamur: ita vt neque venditor ex vendito cum emptore, neque emptor ex empto cum venditore agere poſſit. Et hoc ſcilicet eſt illud quod dicitur, Re nondum ſecuta, ideſt, re nondum impleta recedere. Eadem dicimus & in locatione, omnibuſque contractibus, qui ad obligationem, quæ conſenſu contrahitur, referuntur. §. hoc amplius.

*

delicto naſcuntur, dicamus. Et enim quum ſermonem de obligationibus inſtitueremus, diximus eas aut ex cõtractibus, aut ex delictis naſci. Sed eæ quidẽ quæ ex contractu naſcuntur, in quatuor genera diuiſæ ſunt: quoniam aut re, aut verbis, aut literis, aut conſenſu contrahuntur. Hæc vero ad vnum genus rediguntur. Queadmodum.n. illic contractus principatum obtinet, & quatuor obligationes parit: ita & hic delictũ principatũ obtinet, et vna ex eo obligatio, tãquã ex renaſcitur. Sed inde quatuor deducuntur maleficia: vt furtum, rapina damnũ, iniuria. Eſt autẽ furtum, cõtrectatio rei alienæ fraudulenta, lædens eũ, cui furtum factum eſt, aut in re ipſa, aut in vſu eius, aut in poſſeßione. In re ipſa, vt ſi ſeruum tuum ſubtraxerim. In vſu eius, veluti ſi id quod mihi vtẽdum datum, eſt in vnum diem, diutius teneã. In poſſeßi one, vt ſi id quod mihi in cauſam pignoris aut ex cauſa depoſiti poßidẽdũ datũ eſt, tãquã dominus poßideã. Porro delictũ hoc furti non ſolũ ciuilis, ſed ẽt naturalis ratio auerſatur. Dictũ eſt aũt furtũ, a furno.i.a nigro, quod clã & obſcure, ac plerunq; noctu fiat. Vel a fraude: nã fur oĩs, & fraudator eſt. Vel a ferendo.i.ab auferẽdo, q, interuertere & priuare ſignificat. Vel a Græca voce ἀπὸ τοῦ φωρ *Nã Græci* φῶρας *appellant fures* ἀπό τοῦ φερειμ *.i.a ferẽdo. Quoniã et Græce dicimus* φερειμ*, res alienas auferre.*

§. Furtum.

L iii

ARGVM.

Furtum omne, aut manifeſtum, aut nec manifeſtum eſt. Quæ autem concepti et oblati appellationem habent, actionum verius formæ, quæ ex ipſo nempe furto naſcuntur, ſiue furto ipſi cohærent, quam furtorũ genera cenſeri debẽt. Quis autẽ fur manifeſtus dicatur, propria accomodataque defini ione explicatur.

§. Furtorũ. *Furtorum autẽ duo eſſe genera apertum eſt: quoniam furtum aut manifeſtum eſt, aut non manifeſtum.* Conceptum *enim &* oblatum *ſpecies potius ſunt actionum, quæ ex furto naſcuntur, ſiue quæ furto cohærent, quam genera furtorum, ſicut infra docebimur.* Manifeſtus *fur eſt: quem Græci* ἐπ' αὐτοφώρῳ *deprehendi dicunt: nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtum ſit veluti quidam in domo furtum fecerat, & nondum ianuam egreſſus deprehenſus eſt.* Quod *ſi quis in olineto oliuarum, aut in vineo vuarum furtum fecerit, quandiu in olineto aut vineto deprehenſus fuerit, manifeſtus fur eſt.* Aliqui *& vlterius manifeſtum furtum extendunt, dicentes manifeſtum furem exiſtimari quandiu rem, quam furatus eſt fur tenens, vel viſus vel deprehenſus fuerit: ſiue in publico, ſiue in priuato loco ſiue à domino, ſiue ab alio quouis, antequam eo peruenerit, quo perferre rem & vbi deponere conſtituerat.* Finge.n. *(vt rẽ clarius apertiuſque intelligas) aliquem antequam furaretur,*

amicis ſuis ſecreto dixiſſe, ſe rem illam quē furto au ferre in animo habebat, velle in ædibus Primi (ver bi gratia) deponere. Si poſt cōmiſſum furtum eā rē habere viſus fuerit aut deprehenſus, quocunque in loco id fiat, antequā in ædes Primi perferat, ibiq́; deponat, manifeſtus fur eſt. Quod ſi poſtquam in ædes Primi eā pertuliſſe, ibiq́; depoſuiſſet, deprehēſus fue rit eā non habens: manifeſtus fur non iudicaretur. Ex his, quæ nunc dicta ſunt, facile colligas, quis nec manifeſtus fur ſit. Quod.n. manifeſtum furtum non eſt id ſine dubio intelligere potes, nec manifeſtū eſſe.

ARGVM.

Furti concepti, oblati, prohibiti, ac non exhibiti actionibus a communi vſu exploſis, qui ſciens ac prudens rem furto abreptam ſuſcipit & celat, hic furti nec manifeſti ſe alligat, cuius pœna in duplum excreſcit, manifeſti autem in quadruplum, nec ſpectatur ſeruuſne ſit, an liber, qui furtum commiſerit

Conceptum furtum eſt, quum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiua res quæſita & inuenta eſt. Nam aduerſus eum, apud quem inuenta fuerit, propria actio conſtituta eſt, quæ Concepti dicitur. Neque referre putamus, fur ſit is, apud quem inuenta eſt, an fur non ſit, ſed a me acceperit. Oblatum furtū uocatur, quum res furtiua ab aliquo ad me allata, aut mihi data: & deinde apud me præſentibus teſtibus quæſita & inuenta eſt. Sed tunc §. Cōceptū.

demũ, quũ eo animo mihi rem furtiuam aliquis dederit, vt potius apud me, quã apud ipſum dantem inueniretur, & vt condennationis turpitudo penes me potius eſſet, quã penes ipſum. Hic.n. & ego actione Concepti teneor, & aduerſus eum qui dederit, actionem habeo oblati: etiã ſi maxime, is qui id fecerit, fur non ſit. Quapropter ſi ea mente mihi rem furtiuã non dederit, tenebor quidẽ actioni Concepti ſed aduerſus eũ actionem oblati non habebo. Est et Prohibiti furti actio, aduerſus eũ cõſtituta qui rem furtiuam præſentibus teſtibus quærere volentẽ prohibet. Præter has inuenit Prætor et actionẽ furti Nõ exhibiti, qui furtiuam rem apud ſe quæſitam & inuentam paſſus non eſt ab eo, qui illã inueniſſet, auferri. Has igitur actiones Concepti, Oblati, Prohibiti, & Nõ exhibiti, genera furtorum eſſe dicere non poſſumus: ſed ſpecies, quæ furto iam commiſſo accidunt. Itaque & aduerſus eum, qui furtum non admiſit, hæ actiones cõpetunt. Vnde nec illud fieri poteſt, vt ea principalia furta eſſe definiãtur. Sed has actiones, quas incertis furtorum formis competere diximus, hodie in vſu ciuili & agẽdis rebus non ſane videas. Quum.n. requiſitio rei furtiuæ hodie ſecũdum veterẽ obſeruationẽ non fiat, hoc eſt, præſentibus teſtibus, merito per conſequentiam & prædictæ actiones ex communi vſu receſſerunt. Quoniã illud in confeſſum uenit, quicunque ſciens rem furtiuam

ſuſcepit & celauit, hunc furti nec manifeſti tene-ri. Pœna autem furti manifeſti, in quadruplum ex creſcit: nec manifeſti, in duplum: ſiue liber ſit, ſiue ſeruus qui furtum admiſit.

A R G V M.

Aliena rei quauis contra domini uoluntatem contrectatio, contrectantem obſtringit, & furti actionem parit. Et qui aliter re, quam ad uſum deſtinatum utitur, furti alligatur, ſi idem animo non bono efficiat.

Furtiuũ autẽ eſt, nõ ſolũ quod noctu aut interdiu clã aufertur, ſed quicquid alienũ mobile malo animo inuito domino cõtrectatur. Quapropter ſiue creditor pignore, ſiue is, apud quẽ res depoſita eſt, ea re vtatur, ſiue is, qui rẽ vtẽdam accepit, ad aliũ vſum eam transferat quã ad quẽ accepit, furtũ in iis committit. Veluti ſi quis argentũ vtẽdũ a me acceperit quaſi amicos cõuiuio excepturus, et id peregre ſecũ tulerit: quãuis ſpoliare me eo non voluerit, tamẽ furti tenetur: quoniã vltra quã accepit, vſus eſt. Sed et ſi quis equũ ſibi vtẽdũ datũ geſtandi cauſa ob auræ tẽporisq; gratiã ad certũ ſpatiũ, longius aliquo duxerit, furtum cõmittit: quod veteres in eo ſcripſerũt qui equũ ſibi vtẽdum datum in aciẽ abduxerat. Illud tamẽ in vniuerſum placet; omnes eos, qui rebus ſibi commodatis aliter quam vtendas acceperunt, vtuntur, furtum committere, & furti teneri. ſi ſe intelligant id inuito domino facere, eumque ſi reciſcat nõ permiſſurũ. Quod ſi contentũ eſſe dominum §. Furti autem ſit §. Placuit.

furti actionẽ compet,re dicebant. Sed quoniã multa ea de re inter veteres erãt altercationes: quũ alii actionẽ omnẽ negarent, alii ſolum actionem furti darent, relata res eſt ad principẽ noſtrum & edita ab eo eſt conſtitutio: quæ huiuſmodi calliditatibus obuians, ita vlciſcitur Titium, *vt non ſolum actione furti, ſed etiam ſerui corrupti eum teneri iuſſerit. Nam quanuis mores eius ſerui in deterius mutati non ſint, & ideo ceſſent regulæ, quæ de actione Serui corrupti traduntur: tamen quum malum conſilium ad perniciem probitatis ſerui tendat, conſtituit in pœnam* Titii, *vt actio Serui corrupti daretur, perinde atq; ſi re ipſa ſeruus corruptus fuiſſet, ne ex huiuſmodi impunitate* Titius *& alium quempiam aggrediatur, quem facile ſit a bona fruge ad malos mores impellere.*

ARGVM.

Furtum non in rebus modo, ſed liberis quoque noſtris & poteſtati ſubditis fieri poteſt: in quo, id quod noſtra intereſſe poteſt, conſideratur. Item & in re propria nonnunquam quis admittit.

§. Interdũ etiam — *Interdũ et in liberis perſonis furtum cõmittitur: veluti ſi quis liberos, quos in poteſtate habemus, clã ſurripiat, filium filiamve, aut nepotẽ vel neptẽ.* Fur*ti aũt agitur in id, quod intereſt: & quid hic interſit noſtra, dicendũ eſt.* Finge *filium meum ab aliquo ſub hac conditioni hæredem ſcriptum eſſe,* Si in hac *ciuitate viueret inuentus fuerit.* Tu *eum furto ſurri*

puiſti,& in aliam adduxiſti ciuitatem. Quum teſtator moreretur,euenit,vt in ciuitate filius non inueniretur. Deficit conditio, & filius hæreditatem amiſit.Ego furti tecum agam: & in quantum rationes meæ læſæ ſunt,conſequar.Porro in vſufructu, qui mihi erat acquirendus,ratio mea læſa eſt: huius æſtimationem petam.

Sæpe & in re ſua quis furtum committit veluti, §. Ali*
ſi debitor rem,quam creditori pignoris cauſa dede quādo
rat,clanculū ſubtraxerit.Quoniā in eo creditorē lædit,quia cōmodo eū ſpoliet q̄d in cauſa pignoris eſt.

ARGVM

Furti,qui opem atque conſilium furto faciendo præſtat,non modo qui furatur: alligatur: quanquam qui per laſciuiam id ſuaſerit a furti actione liber ſit, actione tamen in factum conueniendus. Quod ſi conſilium ad furtum faciendum tantum datum ſit, nemo obligatur. §. In-

Interdum quoque & is furti tenetur, qui fur- terdū
tum non fecerit.Id autem in eo contingit, cuius ope quoq;.
& conſilio furtum factum eſt:quo in numero eſt is, qui quum numos aliquis in manu ſua haberet, eos ipſe excuſſit,vt alius raperet:vel obtentu togæ corporisve obiectu aſpectui tuto obſtitit, vt alius rem tuam ſurriperet: vel oues tuus aut boues in fugam auertit, vt alius eos caperet. Ecce res tuas hic non attigit,& tamen furti tenetur:dūtaxat (vt id obiter,& ἔξωθεν ac velut foris aſſumptum ſciamus)

ſi quis alius res tuas amiſſas contrectauerit. Quoniam ſine contrectatione furtum nunquam intelligitur committi. Et hoc veteres in eo ſcripſere, qui rubro panno turbatum armentũ fugauerat. Quod ſi quid eorum per laſciuiã et non data opera, vt furtum admitteretur, factum fuerit: in factũ dabitur actio aduerſus eum, qui eorũ quid fecerit: & furti, aduerſus eũ, qui abduxerit aut ſurripuerit. At vbi ope Meuii Titius furtum fecit, vterque tenetur. Et illius quoque ope & conſilio furtum videtur admitti qui aut ſcalas feneſtris admouit, aut feneſtras ipſas vel oſtiũ effregit, ut alius furtũ faceret: aut, qui ferramenta ad ſeram vel feneſtras effringẽdas, vel ſcalas, vt feneſtris admouerentur, commodauit: non ignarus in quem vſum eas commodaret. Sin autem quis nullam ad faciendum furtum opẽ adhibuit, ſed tantum conſilio inſtruxit, & volentem furtum facere cohortatus eſt, furti non tenetur.

ARGVM.

Furtum in re noſtra ſi ſeruus, aut quem in poteſtate habemus, filius fecerit, nulla inde nobis proponitur actio, aduerſus eum autẽ, qui aut ope, aut cõſilio ad id faciendũ eos iuuerit, furti actio indubie propoſita eſt.

§. *Hi qui in parentum.* *Si autem ſeruus meus, aut filius, quem in poteſtate habeo, rerum mearum aliquam furetur, furtus quidem admittitur, & res furtiua fit, neque ab vllo vſucapi poteſt, donec in poteſtatem domini reuertatur. Furti tamen aduerſus eos, qui furtum fece*

re actio non naſcitur, quoniã neque alia vlla actio ex contractu vel ex delicto inter hos conſiſtere poteſt. Quod ſi ope & conſilio alterius furtum ab iis, qui iuri noſtro ſubiecti ſunt, factum fuerit: quoniã furtum vtique committitur, conſequens eſt, vt ille furti teneatur, cuius ope id factum eſt: quamuis cum eo, qui rem ſubtraxit, propter poteſtatem quam in eo habemus, nulla furti ſit actio.

A R G V M.

Actio furti tum demum competit, cum eius cui cõpetitura eſt, interſit, neque in eo dominium tantum ſpectatur, verum & id quod intereſſe poteſt, etiam ſi is dominus non ſit, cuius intereſt. Quamobrem ſartor & fullo, qui veſtem polliendam, aut alias concinnandam ſuſceperunt, veſte furto ſubtracta furti agere licet non domini (quoniam eorum intereſt furtum factum non eſſe) poßunt:

Hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. Qui nobis ex aliquo contractu obligati ſunt, præſtare debent in rebus ad quas tenentur, alias ſolum dolum, alias etiam diligentiam. Quoniam aut nullum in iis, dolum committere debent, aut negligentes eſſe in cuſtodiendis non oportet. Sed ſi quidem nihil inde ab ipſos commodi redit, de ſolo dolo tenentur. ſin autem commodi aliquid habent, & ex negligentia obligantur. Porro commodum dico, non ſolum quod in pecuniaria præſtatione conſiſtit, ſed etiã quod in explenda cuiuſque intentione. §. Furti autem.

ari, His ita in modum præuiæ inſpectionis cognitis, videto nunc rẽ de qua agimus. Vetus eſt quæſtio cui furto cõmiſſo, actio detur? Et facile quiſpiã forte dixerit, domino dari. Sed verum id nõ eſt: quãdo iã diximus, ipſum quoque dominum furti teneri, qui pignus a creditore ſuo ſubtraxit. Verum ei datur, cuius intereſt. Eius autem intereſt, qui furto admiſſo læditur. Is vero læditur, qui re ſalua, commodũ eius habet, quãuis dominus nõ ſit. Itaque nec domino competit, niſi eius quid intereſt ratio ſubſit. Quid autẽ id, ſit paulo apertius dicere neceſſe eſt. Mutuũ ego a Titio accepi, et rẽ meã ei in cauſã pignoris dedi: eam aliquis Titio ſubtraxit. Vtri dabitur furti actio? Et dicimus, creditori. Quã ob rem. Quoniam eius intereſt: ipſe.n. admiſſo furto læditur. Nam et re ſalua commodum ex ea habebat, vt pote cui per eã de debito conſultu eſſet: Itaque & dolum & diligentiã debet: veluti id pro fructu conſequens, quod incumbẽdo pignori, debiti ſui cauſam (vt dictum eſt) indemnem ſeruat. Merito igitur ipſi dabitur furti actio, & non mihi domino. Nam ego pignoratitia cum eo agam, vt negligenter in re cuſtodienda verſato. Habebit autem creditor actionem furti, etiam ſi maxime idoneus, et ſoluẽdo ego debitor ſim. Quia expedit ei, vt pignori potius incumbat, & inde rem ſuam indemnem ſeruet: quam vt actione in perſonam mecum agat. Porro adeo verum eſt, creditorem

torem furti actione agere, vt etiam ſi ego debitor pignus ſubtraxerim, nihilominus (vt ſæpius iam dictum eſt) creditori furti actio competat.

Dedi fulloni poliendam, aut lotori lauandã, vel ſartori ſarciendam veſtem, certa mercede conſtituta: furto admiſſo ea periit. Magis eſt, *vt fullo aut ſartor actionem furti habeat, quam dominus, quia dominĩ non intereſt eam rẽ perire.* Nam de *indemnitate veſtis illi proſpectum eſt, quum locati agere poſſit cũ fullone aut ſartore, & ita rem ſuam perſequi.* Ideo autẽ *ſartor & fullo actionem furti habet, quoniam ipſorum intereſt furtũ factũ non eſſe.* Lu*crantur.n.re ſalua mercedem conſtitutam.* Sed & *is, qui rem alienam bona fide emit, & eam furto amiſit, omnino furti actionẽ habet, idq́; quum tamen dominus non ſit, quẽadmodum et creditor.* Ful*loni aũt & ſartori non aliter datur furti actio, quã ſi ſoluendo ſint: hoc eſt, niſi domino rei, ſolu re æſtimationem poſſint.* Nã *ſi æſtimationẽ rei furto amiſſæ ſoluere non poſſint, tũc domino furti datur actio: quum ab eis æſtimationem rei amiſſæ non poſſit cõſequi.* Hic.n. *ipſius intereſt, rem ſoluam eſſe: quippe, qui æſtimationẽ eius ex bonis fullonis aut ſartoris, ſeruare, ſibi non poſſit.* Et *hæc* dicimus, *ſiue ex parte, ſiue inſolidũ ſoluẽdo non ſit fullo aut ſartor.* § . Itẽ ſi fullo

ARGVM.

Re *commodata, eadem quæ deinde furto ſubre-*

pta, dominus agere uelit furti aduerſus furem, aut commodati aduerſus commodatarium electionem habet. Quarum alteram actionum, ſi ſemel dominus prudens ſcienſque elegerit, reliquarum remedio non iuuabitur: quibus inſcius uti non prohibetur.

§ Quæ de fullone

Quæ autem in fullone aut ſartore dicta ſunt omnia, eadem veteres & ad eum cui res commodata eſt, transferebant. Nam ſi cui librum meum cōmodaſſem, & is furto amiſſus fuiſſet: quoniã actionem commodati aduerſus eum, cui commodaſſem, habebam, per quam mihi pretium rei commodatæ conſeruabatur: non mihi domino, ſed commodatario dabatur furti actio. Is. n. lædebatur furto admiſſo: quoniam re ſalua commodum ea habebat. Commodum autem hoc, non in eo erat, quod pecuniarũ aliquid caperet, ſed in eo, quod intentionem ſuam expleret. Intentionem vero ſuam explebat, quod vſu eius frueretur. Atque ideo & diligentiam rei debebat, quemadmodum, & fullo, qui mercedem accipiebat. Quod ſi ſoluendo non erat commodatarius, inſolidum vel ex parte ad me furti actio iure trãſferebatur. Et hæc quidẽ apud veteres ita ad exemplum fullonis & ſartoris, in eo quoque qui vtendũ accepiſſet, tractabantur. Sed quum quæſtio hæc ad Imperatorem noſtrum relata eſſet, conſtitutio eſt ab eo edita, qua cautum eſt, vt comodatario furtum paſſo, in poteſtate domini rei furto ablatæ ſit, cõmodati actionẽ aduerſus eum, qui rẽ commodato acce-

pit, mouere aut furti cum eo agere, qui rẽ ſurripuit: vt tamẽ altera electa ad alteram actionẽ dominus ex pœnitentia venire non poſsit: ſed ſi furem eligat, is qui rem vtendã accepit, liberetur. Quod ſi commodator aduerſus eum, qui rem vtendam accepit, venerit: ipſi quidem commodatori nullo modo aduerſus furem furti actio dabitur, ſed eam illi dat conſtitutio, qui rem vtendã accepit. Tunc autẽ rei dominus per actionem cõmodati agendo, amittit actionem furti: quãdo dominus ſciens rẽ eſſe ſurreptã, actionem cõmodati elegit. Sin aũt neſcius aut dubitans rẽ ſurreptam eſſe commodati actionẽ inſtituerit, & re deinde coperta poſt litem cũ cõmodatario conteſtatã, relinquere velit actionẽ cõmodati, et furti malit agere: eadẽ conſtiutione id ei facere permiſſum eſt, & aduerſus furem venire, ſublata omni oppoſitione: quoniã rerũ oĩum ignarus, iudiciũ cum cõmodatario accepit. Niſi forte cõmodatarius domino rei, antequã eã dominus ſciuiſſet furto ablatã eſſe, de re furto ablata ſatisfecerit. Tunc. n. fur domino furti nõ tenebitur, ſed a cõmodatario cõuenietur, qui ſua pecunia domino rei damnũ reſarſit. Quoniã & illud in confeſſo eſt, ſi dominus quum neſciret rem ſurreptam eſſe, cõmodati actionẽ inſtituerit: & poſtea hoc cognito, ad actionẽ furti trãſierit, regreſſum ei amplius ad actionem cõmodati nõ eſſe: Nam ab ea liberatus eſt cõmodatarius, etiã ſi

non omnino optimũ furti actio exitum habuerit: propterea quod ſæpe fures non eſſe ſoluendo deprehẽ dantur. Ac obtinent hæc ſiue in partem ſiue in ſolidum par fuerit ſoluendo pretio rei commodatæ.

ARGVM.

Depoſitarius et ſi de dolo ob rem depoſitam teneatur, furti tñ aduerſus furẽ actionẽ non habet, ſed dñs.

§. Sed is apd̃ quem. Rem meã apud Titium depoſui. Is in re depoſita diligentiam non debet, quoniã nullum habet ex ea commodum, quinimo proprius eſt, vt ipſe domino ſit cauſa cõmodi, vtpote cuius res in tutiore loco col locata ſit. Sed tantum in eo depoſiti obnoxius eſt, ſi quid damni dolo ipſius in re acceptum ſit. Quam ob cauſam ſi res ei ſurrepta fuerit, quum ad reſtitu tionem rei cũ eo non agatur, furti agere cũ eo, qui il lam ſurripuerit, nõ poteſt, propterea quod eius non interſit rem ſaluã eſſe: ſed ea actio domino cõpetet.

ARGVM.

Impubes doli minime capax, furti actione teneri nõ poteſt.

§. In ſũma. Denique non abſurdum fuerit & illud ſcire, quæſtionis fuiſſe, an impubes rem alienam amouendo furti teneatur? quoniam ætas hæc mala mente & furandi affectu caret, & magis per laſciuiam luſumq; quam dolorem videtur auferre. Sed placuit ita demum furti eum obligari, ſi proximus pubertati ſit, & ob intelligat ſe furto commiſſo delinquere.

ARGVM.

Furti actio pœnalis eſt, ſiue ad duplum, ſiue ad quadruplum agatur, condictio vero furtiua & rei vindicatio occaſione rei dantur: illa aduerſus furẽ eiuſq; hæredes, hæc aduerſus poſſeſſorem competit.

Furti actio ſiue ex ea duplum ſiue ad quadruplũ agatur, pœnæ tantum perſecutionem, non etiam rei continet. Nam rem ipſam extrinſecus perſequetur dominus, aut per rei vendicationem, aut per condictionem. Sed rei vindicatio aduerſus quemuis poſſeſſorem dabitur: ſiue fur ipſe poſſidet, ſiue alius quiſpiam. Condictio vero furtiua ſolum aduerſus furem hæredemve eius dabitur, etiam ſi rem ſurreptam non poſſideant. *§ Furti actio.*

De vi bonorum raptorum.

TIT. II.

ARGVM.

Raptor omnis i bonorum raptorum actione intra annũ ad quadruplum teneter, vt in triplo pœna, in reſiduo rei perſecutio ſit: poſt annum vero in ſimplum duntaxat conueniri poteſt Hoc tamen præcipuum habet actio hæc, ut pro re etiã minima utiliter cõpetat.

Eos, qui res alienus rapiunt, iura impunitos eſſe non ſinunt. Tenentur enim furti, quoniam nemo magis rem alienam inuito domino contrectat: quã

qui eam vi rapuit. Vnde rectiſsime dictũ eſt, rapto rem furem eſſe improbiſsimum. Sed tamen propriã actionem eius delicti nomine, Prætor *introduxit: quæ* Vi *bonorum raptorum dicitur.* Et *hæc intra annum ex quo rapina facta eſt ad quadruplum: poſt annum ad ſimplum dabitur.* Atque *eſt ea et illi vtilis, qui vel vnam rem tantum rapina amiſit.* Nec *.n. quod actionis nomen plurali numero elatũ eſt, in rapina vnius rei non competit: quoniam nihilominus datur.* Nec *putamus referre, magni an minimi pretii ſit ea quæq; res quæ rapta eſt.* Porro *quadruplũ in actione vi bonorum raptorũ, non totum in pœna eſt, &.ſ. extra pœnam eſt rei perſequutio.* Itaque *conſequẽs eſt ex hac ratione, vt pœna in triplo ſit.* Hæc *aũt dicimus, ſiue raptor in ipſo delicto cõprehenſus ſit, ſiue non ſit.* Ridiculum *.n. foret leuioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quã is eſt, qui clã amouet.* Quæ *tamen ratio falſa eſſet, ſi exemplo furti nec manifeſti res hæc exigeretur.* Sed *ad hoc dictum eſt in tractatu furti, quũ fur viſus aut deprehenſus eſſet, eſſe actionẽ furti manifeſti, quæ pœnã quadrupli continet: quum non viſus eſſet aut comprehenſus, tunc ad duplũ dari actionem furti nec manifeſti.* At *qui rapinam admiſit, ſemper ad quadruplũ tenetur, ſiue in ipſo delicto deprehenſus fuerit, ſiue ẽt latuerit.* In *vniuerſum igitur, in furto alias duplum, alias quadruplũ: in rapina vero in-*

diſtincte triplum, in pœna eſt, ſiue cōprehenſus ſit, ſiue non is, qui rapinā commiſit. Atq; eā ob rē, aut plus aliquid, aut certe nō minus videtur habere.

ARGVM.

Rem ſuam, aut talem creditam, apud alium conſtitutam ſi quis temere ac violenter rapuerit, præter quā quod furti actione tenetur, ſi dominus non eſt, ui quoque bonorum raptorum actione tenebitur: & ſi dominus ſit, dominio rei ipſius cadit, & æſtimationem eiuſdem, ſiue mobilis ſit, ſiue minime, præſtare ei, qui vim paſſus eſt, compelletur

Vi bonorum raptorum agitur, quum dolo malo quis rapuit. Vnde conſtat: ſi quis aut errore ductus aut iuris imprudens rem ſuam rapuit, quum putaret domino licere, rem ſuam vel vi a poſſeſſoribus, auferre, iudicio Vi bonorum raptorum cum condemnandum non eſſe. Atq; iis, quæ dicta ſunt, & illud conſequens eſt, vt neq; furti obligari intelligatur, qui errans ac ſimplici animo, non per dolum rapuit. Ne tamen ii, quibus rapere omnia & trahere in animo eſt, viam ſibi apertam putarent, qua impune improbitatem ſuam exercere, ac auaritiæ ſuæ morem gerere poſſent: optime per conſtitutiones Imperatorum & hic in parte proſpectū eſt, et cōſultū: ne cui liceret rē aliquā mobilē aut īmobilē quāuis eā ſuā putaret eſſe, rapere & vi auferre. Nāq; iis cōſtitutionibus cauetur vt qui tale quid deſignauerit, raptor, ſi rē ſuā ſe putabat rapere, idq; nō falſo § . Ita tamē.

rei ſuæ dominio excidat: ſin rem quæ erat aliena, ſuam credebat eſſe, in primis rem ipſam reſtituat, ac deinde etiam æſtimationem eius præſtet. Quod non ſolum in mobilibus rebus, in quibus rapina cõmitti poteſt, conſtitutiones definierunt: ſed etiam in inuaſionibus quæ in res immobiles fierent: veluti in domos, aut fundos. Ideo autem hæc conſtituta ſunt, vt ab omni rapina & inuaſione mortales his modis prudentiores facti abſtinerent.

ARGVM.

Actionem vi bonorum raptorum non tantum mouere poteſt, qui vi abreptarum rerum dominus eſt, ſed is quoque, qui in rebus abreptis ius qualequale habuit & cuius rapinam factam non fuiſſe intereſt. Ac præterea ex quibus cauſis furti nec manifeſti, re clã ſubtracta, actio competit, ex eiſdem quoque cauſis vi bonorum raptorum actio cõpetet.

§Sane In actione Vi bonorũ raptorum non oĩno exigimus, vt rerũ raptorum dominus ſit is, qui rapinam paſſus eſt. Nam ſiue in bonis eius ſit. i. in dominio eius, ſiue non quidẽ in dominio, ſed tamen ſolum ex bonis eius ſit: locum habebit actio vi bonorum raptorum. Et huiuſcemodi quidem ſunt, quorum ipſi domini nõ ſumus, ſed quæ in facultatibus noſtris ſunt veluti, Vtendum ab aliquo accepi, aut conduxi ſeruum, aut quũ mutuum dediſſem accepi pignus, aut apud me res depoſita eſt: ſic vt mea interſit eam rẽ mihi non auferri. Ita autem contingit, ſi quum depoſitum acciperem pactum fecerim, vt & ex negli

gentia teneret. Quoniã pacta, quæ inter contrahentes fiũt, naturas contractuũ mutare ſolent. Ecce.n. *ex eo quod inter nos conuenit, depoſiti mecũ agetur, non ſolũ doli nomine, ſed ẽt diligentiæ. Sed & ſi bona fide quid poſſideã, aut vſumfructũ habeã in re aliena, aut ius aliquod aliud, veluti vſum, vt mea interſit, rẽ raptã non eſſe: recte dicimus in iis oĩbus ei qui rapinam paſſus eſt, actionem* Vi *bonorum raptorũ cõpetere.* Et *hæc quæ dicta ſunt procedunt, ẽt ſi in dominio eius nõ ſint, ſed tantũ in facultatibus.* Agendo aũt *vi bonorum raptorũ, non dominiũ rerũ raptarũ cõſequetur: qũo.n. quod non habebat? ſed id tantũ, quod ex bonis eius ablatum eſt, hoc eſt, ius quod in re habeat, veluti vſumfructum, vel vſum, in eo quod raptũ eſt, habebat: quoniã eo per rapinã ſpoliatus eſt, is illi & reſtituitur.* Et *generaliter dicendum eſt: quibus ex cauſis furti nec manifeſti actio datur re clam amota, ex iiſdẽ cauſis omnes habere actionem vi bonorum raptorum.*

De lege Aquilia.

TIT. III.

ARGVM.

Legis aquiliæ capite primo is tenetur, qui ſeruum alienum, aut quadrupedem, quæ ex eorum eſt numero quæ gregatim depaſcuntur, nullo iure occidit, ad id, quanti eo anno, quo quid eorum occiſum eſt, plurimi fuerit, condemnandus.

De damno alteri dato ſtatuit lex Aquilia eũ qui damnũ dedit, puniens. Sed conſtitutio eius omnis in tria capita diuiditur, Et primo quidẽ capite de pecude diſſerit: Sic.n.ait: Si quis alienum ſeruum alienamve quadrupedẽ, quæ pecudũ numero ſit, iniuria occiderit: quanti id quod occiſum eſt, eo anno, quo occiſum eſt, plurimi fuerit, tantũ is, qui damnũ dederit domino, dare condemnabitur. Interpretemur verba legis, quæ nõnihil obſcura videntur eſſe. Et quidẽ qđ ait. Si quis alienum ſeruũ iniuria occiderit, in expedito eſt. Qđ vero dixit, Alienamve quadrupedẽ: nec eo contenta fuit, ac neq; indiſtincte loquuta eſt aut abrupte, ſed addidit, q̃ pecudum numero ſit, id illo ſpectat. Nã ſi indefinite de quadrupedibus dixiſſet, non adiuncto, Vt pecudũ numero eſſent, futurũ erat, vt primũ hoc caput & ad feras beſtias ad me pertinentes, & ad canes trahere tus, ſi quis ea occidiſſet. Sed de his loqui lex noluit. De iis.n. ſolis cauetur, q̃ pprie et gregatim paſci ſolẽt. Qđ genus ſunt equi, muli, boues, oues, capræ. De ſuibus quoq; idẽ placuit, quoniã & ſues pecudũ appellatione continẽtur. Et eos.n. gregatim paſci, in confeſſum venit, quum id &, Poeta Homerus in Odyſſea doceat, ſicut Aelius Martianus in ſuis Inſtitutionibus refert, hos ex illo verſus adducens:

Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ γὰρ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ. i.

 541

Aſſidet is ſuibus, quorũ grex magnus in agris Paſcitur, ad Coracos petrã, fontemq́; Arethuſam. Q. ſ.n. ait ν. μοι ται, id gregatim paſci ſignificat.

ARGVM.

Iniuria is occidiſſe, quo ad legem Aquiliam dicitur, qui dolo aut culpa occidit, non etiam qui caſu, cuius beneficio excuſatur occidens.

§ Iniuria.

Porro quod in lege dicitur, Iniuria occiderit: *ſic id intelligemus,* παρανομως.*i. ſine iure. Itaque niſi quũ nullo iure cædes facta eſt, is. qui occidit, extra periculum eſt, nec erit huic legi locus.* Veluti, *Si ſeruum tuum latronem occidam, lege* Aquilia *non teneor.* Sed *tunc demũ, quum illatum mihi ab eo periculũ aliter euitare non potui, quam vulnere illi a me illato.* Nam *ſi quũ effugere poſſem, eum occidi: lege* Aquilia *teneor.* At *ne is quidem lege* Aquilia *tenetur, qui fortuito & caſu occidit: dum nulla interuenerit culpa aut negligentia.* Quoniã *non minus eum lex vlciſcitur, qui per culpam occidit, quã qui per dolum.* Quapropter, *ſi quis dum iaculis ludit vel exercitatur, ſeruũ tuum tranſeuntẽ traiecit, ſi quidem is, qui hoc fecit miles eſt, & in campo id fecit, aliove quo loco, vbi ſe militer exercitare ſolẽt occiſor non tenetur.* Sin *autem paganus eſt, quãuis in eodem loco occiderit, quoniam tantum paganos in armis exercitari receptum non eſt, lege* Aquilia *tenetur is, qui ſeruum traiecit.* Idem *& in milite*

cuiſſet, curationẽ eius deſeruit, mortus eſt ſeruus. Lex Aquilia aduerſus medicum competit. Quoniã autem diximus, eum, qui culpa occidit, lege Aquilia teneri, ſciendũ eſt & imperitiã ad culpã referri. Veluti, quũ ſe medicũ quiſpiã profiteretur, per imperitiã ſeruũ tuũ occidit, quia aut medicamentũ, quũ nihil opus eſſet ei dederit, aut nõ ſuo tẽpore dederit.

Sed & mulio, ſi quum in vehiculo eſſet, ex imperitia mularum impetum cohibere non potuit, et alienum ſeruum occidit, vt ex culpa tenetur lege Aquilia. Quin etiam ſi per debilitatem mulas retinere non potuit, quas tamen alius firmior cohibere poterat: tota res culpæ mulionis adſcribetur, & locus erit legi Aquiliæ. Quæ de mulione dicta ſunt, & ad eum, qui equo vehitur, trahere poſſumus: ſi quũ impetum equi per debilitatem aut imperitiam cohibere non poſſet, alienum ſeruum occidit. §. Impetu.

ARGVM.

Actio legis Aquiliæ quoniam ea pœnalis, eſt ad hæredes minime tranſit: in ea tamen, quanti plurimi res eo anno fuerit, æſtimatio ſit neque quanti ea res fuerit tantum, ſed & quod extrinſecus interesse poſſit, quandoque ſpectatur.

Interpretati ſumus prima legis verba, dicamus & de cæteris. Ait lex: Quanti id in eo anno plurimi fuerit, quid ſibi volunt hæc verba? Et dicimus iis verbis hanc ſententiam exprimi: vt ſi quis alienum ſeruum, quum is claudus eſſet aut luſcus, aut §. Hic autẽ.

mancus occiderit, & is in eo anno, quo vulnus accepit, integer ac ideo maioris pretii fuerit: Iudex rẽ retro legendo æſtimationem eius ineat. Et ſi forte ſeruus, qui occiſus eſt, integer & ſanus ante nouem decem aut vndecim menſes fuerit, & ideo maioris pretii: æſtimatione ad illud tempus relata reũ condẽnet. Ex hoc aũt efficitur, *pœnalẽ eſſe legis* Aqui*liæ actionem: quia non tanti quiſq; condemnatur, quantũ damni dederit: ſed etiã aliquando pluris. Vnde in confeſſum venit aduerſus hæredes actionẽ hanc tanquam pœnalem non tranſmitti.* Nam *ſi tãti quiſq; quãtum damni dediſſet, obligaretur haud dubie & hæres eius eadem actione teneretur.*

§Illud Et *hæc quidem ex verbis ipſis deſcendunt.* Illud *aũt ex interpretatione quã legis ſentẽtia exprimit, placet: non ſolum perempti ſerui æſtimationem ſecũdum ea quæ dicta ſunt, habendã eſſe: hoc eſt, retro ſe referente* Iudice: *ſed etiam ſi quid aliud ob peremptũ corpus damni nobis illatũ fuerit, & hoc æſtimãdum eſt.* Veluti, Seruum *meum aliquis moriẽs hæredem ſcripſit: poterã huic iubere, vt hæreditatem adiret, eamq; mihi acquireret.* Antequã *id a me fieret, ſeruum hunc meũ aliquis occidit.* Quoniã *accidit vt ego et hæreditatem amittam, non ſolum condẽnabitur is, qui illum occidit, ad corporis æſtimationẽ, vt prædictũ eſt, ſed etiam ad hæreditatis, quã amiſit.* Simile *quiddã & ex hac ſpecie euenit.* Itẽ

aliquis habebat mularũ,q̃ ſibi inuicẽ ſimiles erãt, & ideo maioris quoq; pretii: ac ſi quis ambas æſtimaſſet, pretiũ earum ducentos aureos colligebat: ſin ſingulas, quinquaginta aureis vnaquæq; ipſarum æſtimabitur. Si quis ergo vnam earũ occiderit, non eius tantum, q̃ perempta eſt æſtimationem præſtabit, ſed etiã quanti pretium eius quæ ſupereſt, minutum eſt, nempe centum aureos. Idẽq; eſt, ſi quis quadrigam equorum habeat, & alius eum, qui ex iis optime ſe habe, & toti quadrigæ pretium conciliat occidat: aut ſi quis comœdum & huius hiſtrionem habeat, & quum hiſtrio hic comœdum inſtitueret adiuuaretq;, & ſemper ei in ludis adhærens oĩbus illum admirandũ redderet: aliquis hunc hiſtrionẽ perimat: in vtraq; hac ſpecie, occiſor non eius tantũ æſtimationem, qui occiſus eſt, ſed etiam quanti pretium eius qui ſupereſt, minutum eſt, præſtabit.

ARGVM.

Legis Aquiliæ actio & ciuiliter & criminaliter intentari poteſt: nec mota ciuili, publica extinguetur. Cæterum quantum ad ſecundum caput pertinet, in præſentia nullo modo in conſideratione eſt.

Liberum eſt autem domino occiſi ſerui, & priuato iudicio agere ex lege (inquam) Aquilia, & ita damnum ſibi illatum perſequi. Faciet etiam adhæc: & publici criminis reum ex lege Cornelia de ſicariis. Neq; enim priuata actione mota, publica accuſatio extinguitur. Hucuſque igitur primum §. Liberũ.

caput obtinet.Porro ſecundum in vſu non eſt.

ARGV M.

Ex legis Aquiliæ capite tertio,cōpetit actio pro omnibus alijs dānis, q̄ extra mortis illationē data ſunt:in q̄ rei æſtimatio a 30 ꝓxime diebus collapſis q̄ti pluri mi res fuerit,fieri hēt In quo aūt primū caput cū hoc cōueniat:aut cōtra,in quo differat,hic facile docetur.

§. Capite. *Tertio capite,de cæteris quæſtionibus pertractat lex.Itaque ſi quis ſeruum meum,vel eā quadrupedem, quæ pecudum numero eſt; vulnerauerit : aut eam quadrupedem, quæ pecudum numero non eſt, vt canem feramve beſtiam, vrſos aut leones aut lupos occiderit vel vulnerauerit, in tertium hoc legis caput incidit. Sed & in cæteris omnibus animalibus,item in rebus,quæ animam non habent,damnum domino illatum,ex hoc capite reſarcitur . Ait enim lex:quicquid .n.vſtum, aut ruptum,aut fractum fuerit,actio ex hoc capite cōſtituitur. Ex abūdantia autem videtur lex duabus illis dictionibus Vſtum & Fractum vſa eſſe.Nam ſola Rupti appellatio,omnibus his cauſis ſignificandis ſatis erat ac commoda. Ruptum n.intelligitur quod quocunque modo corruptum eſt . Vnde non ſolū quæ vſta ſunt aut fracta, ſed ēt ſciſſa veſtis, aut colliſa vaſa , ſiue,vt aliqui dicūt,διπλωθέντα id eſt, duplicata, (quid.n.ſi argētea erāt ?) aut ēt effuſum vinū vel oleū,uel ſi qua talia,et q̄cūq; aliquo modo corrupta perempta,aut deteriora facta ſunt , ſub rupti ſignificatio*

ficatione continentur. Quapropter ſi quis in vinum meum quum id optimum eſſet, aut in oleũ quod excelletiſſimum erat, tale aliquid miſcuerit inieceritque, quo ea ſpurcarentur & corrũperentur: ex hoc tertio capite ob eas res tenebitur. Illud autem in confeſſo eſt quemadmodum ex primo capite ita demum quis lege Aquilia tenetur, quum dolo aut culpa alienum ſeruum aut pecudem occcidit: ita & ex hoc capite, ob dolum aut culpam quem de damno teneri. In hoc igitur vtraque capita conueniunt. In illo plane diſſerunt, quod primo capite de ſerua aut pecudibus occiſis agatur: hoc vero caput quod olim tertiũ erat, & nunc ſecundum eſt, de cæteris omnibus damnis tractet. Neque rurſus in hoc tantum differunt verum et in illo: quod ex primo capite Iudex ad annum retro ſe referat, in iis vero quæ ex tertio capite procedunt, ad triginta dies. Sed & illic adiecta eſt dictio, Plurimi, hic autem omiſſa eſt. vt liberũ ſit Iudici ad eũ diẽ ex triginta diebus æſtimationẽ referre, quo res minimi prætii fuerit: et ita hãc reo gratiã facere: aut ad eũ diẽ quo plurimi fuerit, et actori fauere Sed recte, ait Sabinus, perinde habendã eſſe æſtimationẽ, atq; ſi et hic dictio Plurimi, fuiſſet, adiecta. Nã Plebs Romana, eo tempore quo inter Plebẽ & Patres erat diſſentio, Aquilio (is tunc Tribunus Plebis erat) hanc legem rogãte, contenta fuit, quod in primo capite dictione, Plurimi fuiſſet vſu.

ARGVM.

Legis Aquiliæ actio directa, tum demum competit, cùm a corpore damnum corpori illatum eſt, ſi vero a non corpore copori, utilis non directa dabitur. Quod ſi ex non corpore in non corpus damnum datum ſit, locum ſibi in factum actio vindicabit

§. Cæterum *Cæterum generali aliqua regula concludendum eſt, quando directa actio in lege* Aquilia, *& quando vtilis competat. Atque illud in primis ſciendum eſt, tunc legem ſeſe dare, eique tunc locum eſſe, quum corpus læſum fuerit. Sed ſi corpore datum eſt damnum, veluti nudis forte manibus meis aut ligno, lapide vel alio quouis inſtrumento percuſſum occidi aut vulneraui directa competet actio ex lege* Aquilia. *Sin autem læſum quidem corpus eſt, non tamen corpore datum eſt damnum, tunc vtilis datur actio: veluti, Seruum aliquis meum aut pecus tandiu incluſit, vt fame perirent: aut iumentum meum ita egit, vt tantum iter non ferret, ſed rumperetur: aut ouem meam vel bouem ita turbauit, vt in præcipitia fugeret, & ibi periret, vel in aliquo læderetur: aut ſeruo aliquis alieno perſuaſit, vt in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, non ignorans difficilem & periculoſum aſcenſum vel deſcenſum eſſe, & deinde ſeruus aſcendens vel deſcēdēs quũ pes eũ falleret, aut extinctus eſt, aut aliqua parte corporis læſus. Quid ergo, ſi quis alienum ſeruũ de ponte, vel de ripa in flumen deiecerit et is*

in aquas collapſus, ſuffocatus fuerit? Ei *directā hic ex lege Aquilia actionē dari oportet. Qui.n. ſeruū impulit, is corpore ſuo occidit. Quod ſi neq; corpore ſuo quis dānū dederit, neq; corpus ſit q. leſum eſt, et damnū tamen datū ſit. Quū et directa actio ceſſet, quia corpore non ſit dannū datū, neque locum habe at vtilis, quia corpus læſum non ſit: placuit eum qui dannū dederit, actione in factū teneri. Veluti, Seruū meum ob delictū in vincula coniecerā: hunc ali quis humanitate ductus et miſericordia motus quū futurum ſciret vt fugeret ſolutis vinculis dimiſit.*

De iniuriis.

TIT. IIII.

ARGVM.

Iniuria in iure multis modis aſſumitur, nempe ut id donec quod non iure ſit, comprehendat, aut ſpecialiter, quod in aliquem dictum factumue contumelioſe fuerit: ad hæc & culpam continet.

Non cōmittunt iura, vt impune ferant, qui alteri iniuriā fecerint. *Generaliter autē dicitur iniuria omne, quod non iure fit. Specialiter vero, cōtumelia dicitur, a cōtemnendo, quā Græci* ὕβριν *appellāt.* Di*citur autem & culpa, quod Græci* ἀδίκημα *vocant ſicut in lege Aquilia accipitur.* Di*cimus enim damnum iniuria datum. Aliquando vero dicitur iniquitas & iniuſtitia, quam Græci* ἀδικίαν *vocant quū enim Prætor aut Iudex non iure contra quam pronuntiat: dicimus eum iniuriam accepiſſe,*

ARGVM.

Iniuria, vt in appellatione multiplex eſt, ita uarie quoque, committitur, nempe facto, uerbo ac ſcriptura aliis que modis, de quibus hic.

§. Iniuria. *Porro iniuria committitur, non facto tantũ, ſed etiã verbo.* Et *facto quidem quum quis aut pugnis pulſatus, aut fuſtibus vel loris caſus fuerit, aut ſi cui factum fuerit cõuicium.* Conuiciũ autẽ eſt, quũ quis in celebri aliquo vrbis loco, contumelia tali me afficit, vt eã ob cauſam magna hominum turba cõcurrat. Facto etiam iniuria fit, quũ quis prudens ac ſciens ſibi me nihil debere, tanquã creditor in poſſeſſione bonorũ meorũ eſt. Verbo autem fit iniuria. quum quis in infamiã meã vel proſam orationem vel carmẽ conſcripſit, uel cõpoſuit in me, aut edidit: aut eorũ quidẽ nihil fecit, ſed dolo ipſius factũ eſt, vt quid eorum fieret. Horum enim ſinguli actione iniuriarum tenẽtur. Velut Primus famoſum in me carmen ſcripſit, Secundus compoſuit, Tertius id dedit, Quartus vero, nihil eorum quidem commiſit, ſed dolo fecit, vt aut ſcriberetur, aut componeretur, aut ederetur hæc iniuria in me emiſſa. Sed et ſi quis matremfamilias in publico eundem, aut prætextatum prætextatamve in publico euntes, hoc eſt, puerũ vel puellam: (nã qui minori ætate erant, prætexta vtebantur, geſtamẽ id erat Romanorum). Si quis ergo aliquem horum in publico euntem aſſectetur, ni-

hil omnino proloquens, aut forte etiam dicens aliquid, quo probi eorum mores corrumpãtur, actione iniuriarum tenetur. Sed & aliis quam plurimis modis iniuriam admitti, in confeſſo eſt.

ARGVM.

Liberis, vxori, ac nurui, quæ iniuria infertur eadem parenti, marito, aut ſocero inferri videtur, vnde, ob eãdem iniuriam nonnunquam iniuriarum actio pluribus competere poteſt, ſi qua tamen viro iniuria irrogata ſit, vxor eam minime uindicat, cum a viro vxor, nõ vir ab vxore defendi debeat.

Patitur autẽ *quis iniuriam, non ſolum per ſemetipſum, ſed etiam per liberos ſuos, quos in poteſtate habet.* Item *per vxorem.* Ex *contrario autẽ, ſi maritus iniuria ſit affectus, vxor iniuriarum agere non poteſt.* Id.*n.magis placuit, quãuis aliqui contra ſenſerint. Sic igitur, quũ aut liberorum aliquis quẽ in poteſtate habeo, aut vxor mea iniuriã accepit, ego iniuriarum agere poſſum* Itaque *ſi filiam in poteſtate habeam, quæ nupta ſit* Titio, Tuq; *iniuria ei feceris: & ipſa, quæ iniuriam accepit, &* Titius *maritus eius, & ego pater ipſius, tecum actionem iniuriarũ habemus.* E *diuerſo, ſi maritus iniuria ſit affectus, vxor iniuriarum agere non poteſt: quoniam a maritis vxores, non ab vxoribus maritos defendi æquum eſt. Sed & ſocer, nurus nomine, quæ filio ipſius, quem poteſtate, habet, denupſit, nihil prohibet quo minus iniuriarum agat. Si ſeruus meus iniuria* §. Patitur. §. Seruis.

affectus fuerit, nulla ei actio competit, ſed iniuriam quæ illi facta eſt, ego dominus paſſus eſſe videor. Verũ nõ quibus modis per liberos, vel vxorem iniuria affectos, iniuriarũ mihi datur actio: iiſdem in ſeruo danda eſt. Tunc. n. demum per ſeruum iniuriã pati videor, quum atrocius in eum quid commiſſum eſt, & quod aperte ad domini contumeliã ſpectet, Veluti, ſi quis ſeruũ meum flagellis ceciderit. Nã in hoc caſu iniuriarũ actio mihi cõpetit. Sin autem vel pugno eũ percuſſerit, vel conuiciũ ei fecerit, nulla mihi datur actio.

§. Si cum. *Cõmunem cum Titio Seruum habebã. Eũ tu verberaſti. et mihi & Titio iniuriarum actio cõpetit. Neque vero pro ea parte, qua dominus ſum ſerui, ſit iniuriæ æſtimatio. ſed ex qualitate & perſona dominorum iniuria eſtimatur. Quid. n. ſi alter e dominis Senator ſit, et alter priuatus. Quod ſi eiuſdem ſerui Titius vſumfructum & Mæuius proprietatem habeat, & tu eum iniuria afficias, iniuriarũ ſoli Mæuio teneberis.*

§. Sed ſi libero. *Liber aliquis bona fide ſeruiebat, hunc ego iniuria affeci, non tibi competet iniuriarum actio: ſed ipſi qui bona fide ſeruit, dabitur, vt is ſuo nomine agere poſſit. Id autem dico, niſi ſi fortaſſe, in tuam contumeliam ei iniuriam fecerim. Tunc enim et tibi dabitur actio iniuriarum. Idemq; dicimus, ſi ſeruus alienus bona fide tibi ſeruiat. Hoc enim iniuriam paſſo, tum demum tibi dabitur actio iniuriarum, quum docere poteris id in tuam contu-*

meliam factum eſſe.

ARGVM.

Pœna ex lege xij. Tabularum ad iniuriarum coer•ctionem inducta, ad talionem iniurantem uocante ex•ploſa, hodie ob iniuriam illatam mulcta imponitur pecuniaria, iuxta iniuriam paßi æſtimationem, aut iudicantis religionem taxanda, qui pro iniuriam paßi meritis ac dignitate, rem ex arbitrio temperabit.

Pœna autẽ iniuriarum ex lege duodecim Tabu*larum, ſi cuius membrum ruptum fuerat, erat talio* §. *Pœna.* Idem *enim patiebatur, qui mẽbrum cuiuſpiam rupiſſet: ſin vero os fregeras, in pecuniam fiebant condemnationes.*Quod *& ipſum veteribus graue erat ob magnam ipſorum paupertatem.*Poſtea *autẽ* Pr*ætores, ſublatis pœnis, quæ a lege duodecim* Tabula*rũ inuentæ fuerant, permittebant iis, qui paßi erãt iniuriam vt iniuriam, quam paßi fuerant, quanticunque vellent: æſtimarent.* Et *forte dicebat is qui affectus erat iniuria:* Iniuriam *quæ mihi illata eſt, centum aureis æſtimo.* Atque *is, ad quem ea de re in ius ibatur, modo tanei condemnabat, id eſt, in centum aureos alias in minorem ſummam condemnationem moderabatur, prout ei iuſtum viſum fuerat.* Sed *pœna quidem quæ a lege duodecim* Tabula. *introducta eſt, in deſuetudinem abiit: quæ vero a* Pr*ætoribus inuenta eſt, frequens eſt in* Iudiciis. Nam *ſecundum gradum dignitatis vitæque honeſtatem eius, qui iuiuriam accepit*

alias creſcit, alias minuitur iniuriæ æſtimatio. Finge.n.ab eodē homine eandem iniuriam afferri viro alicui Senatorio, & Plebeio cupiā honeſte viuenti, & itē alicui infimæ ſortis homini Nempe.ſ.ſenatoris iniuria (verbi gratia) C L. aureis æſtimabitur: plebeii vero honeſtioris C humilioris autem L. Atq; hi æſtimationum gradus ſeruantur & in ſeruis iniuria affectis. Aliter.n.iniuria æſtimabitur in ſeruo cui omnium mearum rerum procurationē credidi, et aliter in ſeruo, cui vnius tantum actus adminiſtrationē commiſi: Tradita forte cura poſſeſſionum mearum, quæ hoc aut illo in loco ſitæ ſunt: & aliter in viliſsimo ac mediaſtino & compedito ſeruulo.

ARGVM.

Lex Cornelia in iniuriis quoque locum habet, utpote cum quis liber homo aut ſe pulſatum, aut uerberatum, ait, aut domum ſuam ui introitā conqueritur. Domus autem ſua cuiuſque dicitur, quam conductitiam habet, aut gratis, aut hoſpitii iure inhabitat.

§.Sed et lex. *Atqui neque lex Cornelia commiſit, vt iniuriā præteriret. Nam & ea actionem iniuriarum introduxit, quæ competit, ſi liber homo pulſatum ſe aut verberatum quæratur, aut aliquem ui in domum ſuam veniſſe dicat. Domum autem cuiuſque intelligimus ſiue in propriis ædibus habitet, ſiue in conductis, ſiue gratis, ſiue oſpitio exceptus ſit.*

ARGVM.

Atrocem iniuriam ex circunſtantibus, nempe

facti qualitate, loci, ac perſonarum dignitate ius metitur: unde fit, ut modo grauius, modo leuius ob iniuriam quis puniatur.

Atrox iniuria iudicatur vel ex facto, vel ex loco, vel ex perſona. Ex facto, veluti ſi quis a quopiam vulnera acceperit, aut fuſtibus cæſus ſit. Ex loco, veluti ſi cui in theatro, aut in foro, vel in cõſpectu Prætoris, *ideſt, magiſtratus iniuria facta ſit.* Ex *perſona, veluti ſi magiſtratus iniuriã paſſus fuerit, aut ſi* Senatori *ab humili perſona iniuria illata ſit, aut ſi parentes iniuria affecerint liberi, vel patronos liberti.* Aliter *.n. ſenatoris, & parẽtis patroniq́;, & aliter extranei, vel humilis perſonæ æſtimatur iniuria,* Nonnunquam *& vulneris locus atrocem facit iniuriã, veluti ſi quis in oculo percuſſus fuerit.* Nec *intereſſe putamus patrifamilias an filiofamilias hæc iniuria afferatur.* Nam *in omnibus atrox hæc iniuria putanda eſt.* §. Atrox.

A R G V M.

Iniuriarum actio, aut ciuiliter, aut criminaliter intentari poteſt, at cum criminaliter intenditur, procurator non admittitur. niſi is, cuius occaſione intenditur, aut illuſtris, aut ſupra eã dignitatẽ ſit. Et qui alij iniuriã irrogari curauit, is iniuriarũ actione tenetur.

Illud autem velut in ſumma ſciendum eſt, de omni iniuria eum, qui paſſus eſt, poſſe vel criminaliter iniuriarum agere, vel pecuniariter ſiue ciuiliter. Et ſi quidem ciuiliter agitur, æſtima- §. In ſũma.

tio ſecundum ea quæ diximus fiet & in tantum condemnabitur reus. Sin *autem criminaliter, officio* Iu*dicis continetur, vt extraordinario, quam velit, reo pœnã imponat: aut relegationẽ forte, aut partis bonorum publicationem.* Hoc *tamen ſeruandum vbique eſt, quod* D. *Zenonis conſtitutione eſt introductũ vt viris illuſtribus & qui maiore dignitate præditi ſunt, vel per procuratorem actionem iniuriarum exercere liceat: quamuis nemo per procuratorẽ, reũ criminis facere poſſit.* Per *procuratorem quoque iis, quos iam diximus, actionem iniuriarum excipere licet: ſicut eadem conſtitutione cautum eſt.* Sed *hæc omnia clarius apertiusq; cognoſcet, qui dictam conſtitutionem legerit.* Non *ſolum autem is, iniuriarum tenetur, qui me percuſſit, verum etiam is, cuius dolo id factum eſt, aut qui procurauit ut ego percuterer.*

ARGVM.

Actionem iniuriarum diſsimulatione tolli, iure receptum eſt.

§. *hæc actio.* Iniuriarum *actio diſsimulatione tollitur.* Itaque *ſi quis iniuria affectus id contempſit, hoc eſt, non indignatus eſt, neque vt rem indignam iniquo animo & grauiter tulit, tunc ex pœnitentia remiſſam iniuriam recolere non poteſt.*

De obligationibus, quæ ex quaſi delicto naſcuntur.

TIT. V.

A R G V M.

Iudex, qui ob imperitiam male iudicat, ob idque litem ſuam faciens, ex quaſi maleficio tenetur: ac proinde quatenus iudicanti videbitur, damnum paſſo condemnabitur.

QVum dictum ſit de actionibus quæ ex delicto naſcuntur, dicamus & de iis, quæ ex quaſi delicto ſunt. Quũ inter me & Titiũ lis eſſet, Mæuius ius de ea re dicebat. Et *mihi iniuriam fecit.* Nã *forte quũ nihil deberem, condennauit me: &, quod a* Iurecon*ſultis dicitur, litem ſuã fecit.* V*ideamus cõtractus id ſit, an quaſi contractus, an vero delictum.* Et *quid? contractus non eſt.* Nã *contractus vtriuſque conſenſum requirit.* Porro *nõ de cõſenſu meo* Iu*dex mihi iniuriã fecit.* Ne*q; rurſus ex quaſi cõtractus.* Nã *quaſi cõtractus quanuis vtriuſq; conſenſum non requirat: attamen, vt iure ciuili licitus ſit ac permiſſus, oportet: quemadmodũ videmus in obligatione negotiorũ geſtorũ: quæ ratio hic ceſſat.* Ne*q;.n. permiſſũ eſt iudici, vt quem velit litigantiũ iniuria afficiat.* At*que nec delictũ eſt, quoniã interdum fieri poteſt, vt non malo animo, ſed iuris dicendi imperitia & per imprudentiam tale quid cõmittat.* V*nde quoniã aliquid deliquit, quaſi ex delicto tenetur: & tanti condemnatur, quantum iudici, qui inter eum, & illum, cui iniuria facta eſt, ius dicit, æquum videtur, eum alteri pœnæ nomine dare oportere.* Nam *ei*

qui læſus eſt, actio in factum competit.

ARGVM.

Ex quaſi delicto & is quoque tenetur, ex cuius domo ſiue propria, ſiue conductitia, aut etiam gratis habitata, quippiam deiectum effuſumue fuerit, quod inde tranſeunti damnum attulerit: aut ſi quid in eadem appenſum ſit, quod iter facienti, qua uulgo iri ſolet, noxium ſit, ob idque pœnis, de quibus hic ſubiicitur.

§. Itē is ex cuius. *Ad quaſi delictum & illa ſpecies pertinet:* Habi*tabam in domo quapiam, cuius forte dominus erā, aut mercede eam habebam, vel gratis.* Ex ea te*gulam aliquis deiecit, aut lapidem, vel aquam effudit, ita vt alicui eorum, qui tranſibant, noceret:* In *factum mecum agetur.* Ideo *autem hoc non proprie delictum eſſe intelligitur, quia plerunque ob alterius culpam ſerui forſitan, aut etiam liberæ perſonæ, qua mecum habitat, a quibus id factum ſit, ego teneor.* Huic *& illa ſpecies ſimilis eſt:* Habita*bam ego in his ædibus, porro feneſtræ earum in locum publicum ſpectabant, qua cuique liberum erat iter facere.* Porro *in mea feneſtra poſitum erat aliquid aut ſuſpenſum, quod ſi caderet, nocere alicui poterat,* Quo *caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt.* In *priore vero ſpecie, quum quid aut deiectum eſt, aut effuſum, dupli, quantum damni datum fuerit, actio eſt.* Quod *ſi liber homo illac præteriens occiſus fuerit, in quinquaginta aureos ſit condennatio.* Sin *vero viuat, nocitumq; ei eſſe di*

catur, in tantũ condennabitur domus illius, ex qua id factum fuerit habitator, in quantum ob eã rem eum condemnari Iudici æquum videbitur oportere. Computare enim debet Iudex & mercedes, quæ a medicis præſtantur: & cæteros ſumptus, qui in curationem facti ſunt. Ad hæc & operas, quibus caruit is, qui inter tranſeundum læſus eſt. Quoniam forte faber erat & quum manui eius nocitum eſſet, opus interim facere non potuit. Spectamus enim, quantũ iis diebus, per quos ob afflictam manum ab opere ceſſauit, lucrifacturus ex labore ſuo fuerit. Sed & ſi inutilis factus eſt, non ſolum præteriti temporis, ſed etiam futuri operas æſtimamus.

Filius meus quem in poteſtate habebam ſeorſum a me patre ſuo in ædibus quibuſdam habitabat. Ex cœnaculo eius deiectum quid eſt vel effuſum, aut in feneſtra eius poſitum quid eſt, aut ſuſpenſum, cuius caſus prætereuntibus nocere poſſit: placuit Iuliano nullam eſſe aduerſus patrem actionem, ſed aduerſus ipſum filium. Idemque dicimus, quum tibi is quem in poteſtate mea habeo iniuriam Iudex fecerit. Quoniam cum ipſo in factum agere poteris, non mecum, quamuis pater eius ſim. *§. Si filiusfamilias*

A R G V M.

Qui naui, cauponæ aut ſtabulo præficitur, ſi quid eorum dolo, quorũ opera vtitur, admiſſum fuerit, ex quaſi delicto obligatus, quod ipſi egerint male, ad eius emẽdationẽ in factum actione tenetur. Ea autem in factũ

actio, & ſi adiniuriam paßi hæredes tranſeat, non tamen exercitoris afficiet hæredes.

§. Itẽ exercitor. *Aliquis exercitor nauis erat, aut cauponæ, aut ſtabuli. Si in caupona, aut naui, vel ſtabulo dolo aut furto cuiuſdam damnum mihi datum fuerit: ipſe actione in factũ mihi tenebitur, velut ex quaſi delicto. Duntaxat, ſi nihil ab eo fraudis admiſſum ſit, ſed ab aliquo ex miniſtris aut famulis, quorum opera nauim, cauponam, aut ſtabulum exercet. Nam ex contractu dominum nauis, cauponæ aut ſtabuli obligatum eſſe, non poßis dicere. Neque n. quicquã cum eo contractum eſt. Quoniam tamen nonnihil id culpæ eius adſcribi poteſt, quod opera malorum hominum vtatur; ideo quaſi ex delicto tenetur. Hæc autem in factum actio, hæredibus quidem eius, qui iniuriam accepit, dabitur: ſed aduerſus exercitoris hæredes non competet.*

De actionibus.

TIT. VI.

ARGVM.

Abſoluto obligationum, quæ actionum uelut matres ſunt, tractatu actiones tertiam iuris ciuilis partem præcipuam plene traditurus, quæ ſuperioribus libris fuſißime explicuit, paucis perſtringit Imperator & repetita Iuris diuiſione, quæ docenda deinceps ſuperſunt prælibat et ſerio aggreditur, inde ſumẽs initiũ vt vnde actiones ſint hanc appellationem conſequutæ, et quid itidẽ ſint: finitionem luculentißima demõſtret.

Atque hactenus quidem ſedulo de obligationibus diſputatum eſt: nunc ergo ad actiones transſeamus, Id enim ex iis, quæ iam diu promiſſa ſunt ſupereſt: quoniam Lib. 1. duximus Ius omne ciuile Romanorum circa perſonas verſari, circa res, et circa actiones. Quum igitur de perſonarum differentiis libro primo diſſeruerimus et docuerimus de rebus Lib. ii. quæ & in magnam partem. Lib. iii. excurrunt: meminerimusque & obligationum: dicamus nunc & de actionibus. Sciendum eſt autem, quas Athenienſes δίκας vocabãt, eas a Romanis actiones dici. Porro dicuntur Actiones ab eo, quod improbos & perfidos ad iudicia agamus. Verum conſtituamus quid ſit actio. Actio eſt ius petendi in iudicio, quod ſibi debetur.

ARGVM.

Actiones primaria ſectione, in rem ac in perſonam diſtribuit Imperator: ut illæ reales, hæ perſonales dicantur. Perſonalibus autem cum eo experimur, qui nobis uno ex quatuor obligationum generibus deuinctus atque obligatus eſt. Realibus autem et ſi obligationem non ſupponant præexiſtentem, velut materiam, cum eo confligimus in iudicio, qui rei noſtræ poſſeſſor eſt

Actionum autem, quas aduerſus aliquem apud Iudices, vel apud arbitros de quacunque re moueremus, ſumma diuiſio in hæc duo genera deducitur: quoniam actionum aliæ ſunt in rem, et aliæ in perſonam. Agit enim quiſque cum eo quem obli- §. Omnium.

gatũm habet, vel ex contractu, vel ex delicto. Et di- ✣ *cuntur in perſonã, quoniam aduerſus perſonã, quæ cõtraxit vel deliquit, mouẽtur.* Atq; *is, qui agit, hæc verba dicit :* Si *apparet aduerſarium dare , facere oportere, cõdemna eum* Iudex. *Sed & alijs quibuſdã modis talis actio intẽtari poteſt.* Interdum *etiã cum eo agimus, qui nobis obligatus nõ eſt: verum aliqua de re corporali, quæ penes eum eſt, controuerſiam ei mouemus. Qua in ſpecie prodita eſt in rẽ actio.* Nã *ſi fundum aut domum poſsides, quorum ego me dominũ eſſe cõtendã, tuq; eadẽ dicis, teipſum dominũ eſſe affirmans, actione in rẽ tecũ agã dicens:* Si *dominũ me eius rei eſſe apparet, aduerſariũ* Iudex *condẽna.*

A R G V M.

Cæterum reales quoque actiones non ſolum pro rebus corporeis, verum etiam ad iura quandoque incorporalia, ideſt, ſeruitutes conſtituendas aut moliendas cõpetẽtes, nobis iure ꝑditæ ſunt: quę in iudiciũ aut confeſſorie aut negatorie ꝑponũtur. In ꝗbus et is agere põt qui poſſeſsionẽ rei hẽt: ꝑ corporeis autẽ rebus nõ æque.

§. Ac que ſi agat. *Porro in rem agimus , tum de rebus corporalibus , tum de incorporalibus: & aut confeſſorie aut negatorie,* Ac *res quidem corporales ſunt , fundus, domus .* Incorporales *vero , vt vſusfructus , ſeruitus .* Verum *incorporalibus, tantum confeſſorie agimus : in corporalibus autem & confeſſorie & negatorie .* Et *confeſſorie quidem ago in corporalibus , quum dico :* Si *huius fundi dominum me eſſe*

appar-

apparet. Confeſſorie vero incorporalibus, veluti in vſufructu fundi aut ædiũ, ſi dicã: Si apparet vſumfructum fundi, ædiumve meum eſſe. Vel in ſeruitute fundi, ſi dicam: Si apparet licere mihi ire per fundum vicini, aut illinc aquã ducere. Vel etiam in ſeruitute ædium: ſi agã, ius mihi eſſe altius ædes meas tollendi, aut ius mihi eſſe in tuo proſpiciendi, aut ſtillicidium in aream tuam, vel in ædes tuas proiiciendi, aut trabium mearum onera in parietẽ tuum, qui vicinus es, immittendi. Negatorie vero in rebus incorporalibus in rem agimus, veluti quum dico: Si apparet hunc ius vtendi, fruendi ædibus meis aut fundo meo non habere: aut iumenta per fundum meum agendi, aut aquam illinc ducẽdi, aut ædificiũ ſuũ altius tollẽdi, aut in meo proſpiciendi, aut ſtillicidiũ in ædes meas vel aream meam proiiciendi, aut onera in parietes meos immittendi. Oẽs hæ actiones in rẽ ſunt negatorie conceptæ, q̃ in rebus corporalibus locũ non habent. Quoniã in corporalibus, is ſolus in rem agere poteſt, qui nõ poſſidet. Nam ei, qui poſſidet, nulla in rem prodita eſt, actio, neque poſſum dicere, Si apparet fundum huius nõ eſſe. In vno tamẽ caſu is, qui poſſidet, in rem agere poteſt, qui ſimul & poſſideat, & vices actoris ſuſtineat: ſicut in latioribus, Digeſtorũ libris opportunius apparebit. Itaque (vt rem totam in pauca cõtraham) in rẽ agimus in rebus corporalibus, & in rebus incor-

poralibus. Et incorporalibus quidem tantũ confeſ ſorie. Eſt autẽ Confeſſoria actio, quum quis ius, quod ſibi adeſt, confitetur, dicens: Si apparet me dominum eſſe fundi. In incorporalibus vero & confeſſorie et negatorie. Confeſſorie quidẽ, quũm dico: Si apparet vſumfructum meum eſſe. Negatorie vero, quũ id ius nego aduerſario adeſſe, dicens: Si apparet aduerſarium ius vtendi, fruendi fundo meo non habere. Sic igitur in incorporalibus non idem & cõfeſſorie agit & negatorie: ſed confeſſorie quidem is, qui ſe ius illud, de quo quæritur, habere dicit, velut vſumfructũ aut ſeruitutem, in alterius proprietate. Negatorie vero agit ipſe dominus fundi aut ædiũ, affirmans aduerſariũ vſumfructũ aut ſeruitutẽ in fundo ſuo aut ædibus nõ habere. Et quã ob rem tandem in rebus corporalibus confeſſorie poſſumus agere, negatorie vero non poſſumus? Et eius rei hæc ratio eſt. Quicunque cũ aliquo agit, ex eo iure, qđ ipſe habet, cauſam ſuã iudici probare debet. Veluti, Si hunc fundũ meũ eſſe apparet. Nec debet dicere, Si fundũ hunc aduerſarii nõ eſſe apparet. Nã ſi ita velit agere, dicet ei aduerſarius primũ, Fundus hic meus eſt. Deinde, ſi meus non eſt, vt tu ais, nõ tamẽ ideo tuus, verũ alterius eſt. Neq; .n. qđ meum non eſt. id protinus tuum eſt. Quod ſi neq; meus eſt neque tuus fundus, vincere tamen te debeo in hoc Iudicio, per regulam, qua dicere ſole-

mus, In pari cauſa meliorem eſſe conditionē poſsidentis. Et hæc quidem in rebus corporalibus. In incorporalibus vero, recte & confeſſoria in rē actione, & negatoria agimus. Et quare non & hic eū, qui negatorie in rem agit, male agere dicimus, Quum non ex eo iure, quod ipſe habet, ſed ex vitio iuris, quod aduerſarius prætendit, cauſam ſuam probare nitatur. Ait.n. Si apparet hunc ius vtendi fruendi non habere. Sed parata eſt reſponſio. Nam quū negatorie pro rebus incorporalibus agimus, quamuis ipſa verba actionis in rē negatoriæ in negationem ſonēt, tamen effectus ipſe actionis cōfeſſoriæ eſt. Quū.n. id in cōceſſum veniat, dominū fundi aut ædium eſſe me, vel ex eo qđ aduerſarius vſum fructum eorum, aut ſeruitutem in iis ſibi deberi dicat: ego quū dico, Si apparet hunc vſumfructū aut ſeruitutem fundo meo habere, τῇ δυνάμει, eſt, vi & actionis poteſtate ſiue in effectu hoc dicere videor, Si apparet fundum meum ab vſufructu aut ſeruitute liberum eſſe. Et ita tacite confeſſoria in rem agitur, etiam ſi negatorie concepta ſit.

ARGVM.

Prima actionū ciuilium ſectione demonſtrata, ad ſecundā, quæ ex Prætoriis Iuriſdictione deſumpta eſt tranſitū facit. Sunt aūt ciuiliū inſtar, aut in rē aut in perſonam: quibus nomina aut ab authoribus, aut ab actibus, qui geruntur indita ſunt. In rem autem actiones, hac de cauſa ſunt, Iure Ciuili prodita.

Vt quiſque per eas dominium ſuum vindicet. At quoniam Prætori id quandoqu durum viſum, ex æquitatis ſuæ ſcrinio actiones produxit: qualis eſt & Publiciana, quæ illi competere dicitur: qui rem a non domino, iuſto tamen aliquo titulo & ad dominii translationem idoneo nactus ab ipſius poſſeßione, vſucapione nondum completa, cecideeit, & eam velut vſucaptam Publicianæ remedio repetit.

§. Sed iſtæ. *Sed hæ quidem in rem actiones, quarum iam meminimus, & ſi quæ ſunt in ſimilis, ex legitimis ac ciuilibus cauſis originem ſuam ducunt. Sunt autem & aliæ tam in rem quam in perſonam quas ex ſua iuriſdictione* Prætor *comparatus habet,* Ac *neceſſe eſt & eas exemplis oſtendere: veluti,* Permiſſum *nobis interdum eſt in rem agere cum vſu non ceperimus, & dicere:* Si *apparet hanc rem meam eſſe, quaſi a me vſucaptam.* Vel *e diuerſo cum aliquo,*

§. Nã que ſi cui. *qui rem meam vſucepit ac poßidet, agere poſſum ac dicere:* Si *apparet hanc rem meam eſſe, quaſi aduerſarius eam vſu non cepiſſet.* Atque *in primis dicamus vbi is, qui rem vſu non cepit, vſucepiſſe ſe fingat.* Veluti, *ex iuſta cauſa rem alienam mihi bona fide accipienti tradidiſti, forſan ex cauſa venditionis, aut donationis, aut dotis, aut legati:* Et *ad eam vſucapiendam, opus erat mihi triennio.* Poſſedi *eam forte duobus annis, deinde caſu aliquo poſſeſſionem eius amiſi.* D*irecta in rem actione agere non poſſum cum poſſeſſore.* Nam *quomodo, qui nondum eam vſuceperim?* Quippe *ita prodita ſunt in*

rem actiones, vt dominium quiſq; ſuum per eas vindicaret. Quoniam tamen durius erat, hac in ſpecie nullam actionem dari ei, qui rem bona fide poſſedit & caſu aliquo poſſeſſionem amiſit: inuẽta eſt a Pratore in rem actio, qua agendo, (quoniam eam rem ego bona fide poſſi, debam, idque ex iuſta cauſa, velut ex venditione, vel donatione, vel dote, & mihi currebat vſucapiio, ac medio tempore ante finẽ vſucapionis poſſeſſonem eius amiſi) perinde quaſi vſu cepiſſem: dicoSi a pparet hanc rem meam eſſe. Hæc autem in rem actio Publiciana dicitur: quoniã primus eam Publicius Prætor in edicto ſuo propoſuit.

A R G V M.

Cuius res dum præſens eſſet, ab abſente Reipublicæ cauſa, vel ab hoſtibus capto, vſucapta eſt, vſucapientibus deinde reuerſis, eiintra annum reſciſſoriæ actionis beneficio, vſucapione reſciſſa ſuccurritur.

Eſt & in rem actio, quæ ex contrario latere intentatur. Nam ſi quis rem meam bona fide poſſideat, ac medio tempore Reip. cauſa abeſſe cœperit: veluti in legationem miſſus, aut in hoſtium poteſtate fuerit. Atque interim dum aut ille peregre, aut hic apud hoſtes eſt, tempus vſucapionis impletum fuerit, ac deinde ii redierint, alter ex profectione, alter ab hoſtibus licet mihi domino intra annũ poſt quam reuerſi fuerint, reſciſſa vſucapione, in rem agere. Etenim quaſi aduerſarius rem meam vſu nõ cepiſſet: dico, Si apparet huius rei me dominum § Rurſus.

eſſe. Atque hoc genus actionis in rem & aliis quibuſdam ſimili æquitate motus Prætor *permiſit: ſicut ex latiore* Digeſtorum *ſeu* Pandectarum *volumine licet colligere.*

A R G V M.

Pauliana creditoribus, quorum fraudem debitor bona alienauerit, ſuccurritur: vt quaſi non alienata per eam an his, qui ea poſſident, miſsione in debitoris bona facta, reuocentur.

§. Itē ſi quis

Porro eſt & *alienain rem actio a* Prætore *inuenta, velut in hac ſpecie:* Multis *aliquis debens, alienauit, aliquam rerum ſuarum, & vt dominus ſcilicet per traditionem dominum tranſtulit in accipientem.* Creditoribus, *qui in bona debitoris ex ſentētia* Præſidis *miſsi ſunt, quum alienatio hæc in fraudem ipſorum facta ſit, permiſſum eſt in rem agere cum eo, qui eam rem poſſidet.* Quæ *actio vocatur* Pauliana, *in eaq; perinde ac ſi tradita res a debitore non fuiſſet, dicunt: Si apparet eam rem in bonis debitoris manſiſſe.*

A R G V M.

Seruiana, et quæ hypothecaria dicitur, quaſi Seruiana prætoriæ quoque ſunt, at prior in res coloni mercede non ſoluentis domino competit, poſterior vero ad perſequenda pignora eorumque hypothecas creditoribus conceditur. Nec refert quo ad actionem hanc pignus ſit an hypotheca, quanquam interim in his nonnihil differentiæ deprehendatur.

§. Itē Seruiana.

Eſt & *ſeruiana in rem actio, ac quaſi* Seruia

na, quæ etiã hypothecaria vocatur. Atq; hæ & ipſæ ex iuriſdictione Prætoris ſubſtantiã capiũt. Et Seruiana quidem actione tali in ſpecie vtimur. Fundũ a me conduxiſti, & colonus mihi factus es, ad præſtandos mihi quotannis mercedis nomine centũ aureos. Induxiſti in eum fundum res complures: veluti equos, boues, ſeruos, veſtem, argentum, cum pacto vt eæ mihi mercedis nomine obligarentur. Si cõtingat, vt tu in præſtanda mercede ceſſes: poſſum cum quouis poſſeſſore de iis rebus, quæ in fundum meum inductæ aut illatæ ſunt, experiri, donec mercedẽ recepero. Quaſi aũt Seruianæ actioni, tali fere in ſpecie locus eſt: Mutuatus es a me decem aureos, & res mihi aliquas in pignoris cauſam dediſti, aut etiã quaſdã hypothecæ iure obligaſti, dicẽdo: Huius debiti nomine, hanc & illã tibi rẽ in cauſam hypothecæ obligo. Si in ſoluendo eo quod debes, ceſſaris: cũ quouis poſſeſſore, penes quẽ ſint ea, q̃ in cauſam pignoris dediſti, aut hypothecæ obligaſti, vtiliter actione quaſi Seruiana experior: ablaturus niſi id qđ mihi debetur, ſolutũ fuerit. Inter pignus autẽ & hypothecam, quãtum ad actionẽ quaſi Seruianam attinet, nihil eſt differentiæ. Siue.n. tu debitor, eorũ nomine quæ mutuo a me ſumpſiſti pignori mihi res tuas dederis, ſiue hypothecæ obligaueris, vtiliter experiar actione quaſi Seruiana. Sed in aliis eſt differentia. Pignus.n. proprie vocatur, qđ credi

tori tradiiur, maxime ſi res mobilis ſit. Quod vero ſine traditione nuda conuentione tenetur, id proprie hypotheca appellatur.

ARGV M.

Realibus, Prætoriis idonee traditis perſonalium tractatum, ingreditur: & primum quidem de actione conſtitutæ pecuniæ receptitia, ac denique de peculio. Et quanquam olim plures Prætor adinuenerit, de his tamen tribus meminit Imperator: nec tamen in totum recipit eas: quinimo exploſa receptitia, omnem ipſius vim inde conſtituta pecunia actionem transfudit Ea autem aduerſus eum competit, qui ſe ſiue pro ſeipſo, ſiue pro alio ſoluturum, nulla ſtipulatione intercedente conſtituit Et ſic collige, vbi remedium ordinarium ſupereſt, non eſſe extraordinario locum.

8. In perſonam — Enimuero non actiones tantum in rem, verum etiam in perſonam quaſdam Prætor introduxit: velut actionem pecuniæ conſtitutæ. Hæc enim Ciuilis non eſt. Locum autem ea habet tali in ſpecie: Centũ aureos mihi debebas. Conuenit te, eos repetens. Tu, vt præſentem exactionem effugeres, ita me tunc dimiſiſti, quod te decimodie menſis ſoluturum conſtitueres. Quum elapſum iam eſſet tempus a me tibi indultum, rurſus tibi moleſtus eſſe cœpi. Tu omnes actionum fines callide & aſtute captans, negabas vlla te actione mihi teneri. Quoniam neq; ſtipulatio interuenerat, vt poſſem ex ſtipulatu agere: neq; ſecutum erat mandatum, vt mandati actio competeret. Tuam igitur iſtam improbitatem quum vide

vet Prætor, vt quæ etiam promiſſis tuis contraria ſit: actionẽ de pecunia conſtituta propoſuit. Atque *actioni de pecunia conſtituta ſimilis erat olim & actio* Receptitia: *quæ tum competit, quum argentarius conſtituit.* Et *id quidem inter actionem de pecunia conſtituta & actionem receptitiam commune eſt, quod vtraque ex conſtituto naſcatur.* Verum *in illo differunt, quod actio de pecunia coſtituta locum habeat, quicunq; is ſit, qui conſtituerit: receptitia vero, tunc demum procedat, quum argentarius conſtituit* Differunt *item & in hoc, quod actioni de conſtituta pecunia locus ſit, quum ea, quæ numero, pondere, aut menſura conſtant, conſtituta fuerint: receptitia vero agere poſſimus, quicquid ſit id quod debetur, mobile an immobile, dum argentarius conſtituerit.* Sic *ergo actio de conſtituta pecunia, latius patet, quod ad perſonas attinet: nam quilibet conſtituit, ſed in anguſtius contracta eſt, quod ad res pertinet.* Nam *ea conſtituuntur ſola, quæ numero, pondere, vel menſura conſtant.* Ex *diuerſo actio receptitia, in anguſtius contracta eſt, ſi perſonas ſpectes, quoniam ſolus argentarius ea tenetur.* Et *latius patet, ſi res inſpicias: nam omnia quæ cuiquam debentur, recipit.* Atque *hæc quidem olim ita in vſu erãt.* Verum *hodie edita eſt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, qua cauetur: vt ſublata actione receptitia, ex ſola actione de conſtituta pecunia, tam cum argen-*

tori traditur, maxime ſi res mobilis ſit. Quod vero ſine traditione nuda conuentione tenetur, id propriè hypotheca appellatur.

ARGVM.

Realibus, Prætoriis idonee traditis perſonalium tractatum, ingreditur: & primum quidem de actione cõſtitutæ pecuniæ receptitia, ac denique de peculio. Et quanquam olim plures Prætor adinuenerit, de his tamen tribus meminit Imperator: nec tamen in totum recipit eas: quinimo exploſa receptitia, omnem ipſius vim inde conſtitutæ pecuniæ actionem transfudit. Ea autem aduerſus eum competit, qui ſe ſiue pro ſeipſo, ſiue pro alio ſoluturum, nulla ſtipulatione interceden te conſtituit. Et ſic collige, vbi remedium ordinarium ſupereſt, non eſſe extraordinario locum.

§. In perſonam *Enimuero non actiones tantum in rem, verum etiam in perſonam quaſdam* Prætor *introduxit: velut actionem pecuniæ conſtitutæ.* Hæc *enim Ciuilis non eſt. Locum autem ea habet tali in ſpecie:* Centũ *aureos mihi debebas. Conuenit te, eos repetens.* Tu, *vt præſentem exactionem effugeres, ita me tunc dimiſiſti, quod te decimo die menſis ſoluturum conſtitueres. Quum elapſum iam eſſet tempus a me tibi indultum, rurſus tibi moleſtus eſſe cœpi.* Tu *omnes actionum fines callide & aſtute captans, negabas vlla te actione mihi teneri. Quoniam neq; ſtipulatio interuenerat, vt poſſem ex ſtipulatu agere: neq; ſecutum erat mandatum, vt mandati actio competeret.* Tuam *igitur iſtam improbitatem quum vide*

vet Prætor, vt quæ etiam promiſsis tuis contraria ſit: actionẽ de pecunia conſtituta propoſuit. Atque actioni de pecunia conſtituta ſimilis erat olim & actio Receptitia: quæ tum competit, quum argentarius conſtituit. Et id quidem inter actionem de pecunia conſtituta & actionem receptitiam commune eſt, quod vtraque ex conſtituto naſcatur. Verum in illo differunt, quod actio de pecunia cõſtituta locum habeat, quicunq; is ſit, qui conſtituerit: receptitia vero, tunc demum procedat, quum argentarius conſtituit. Differunt item & in hoc, quod actioni de conſtituta pecunia locus ſit, quum ea, quæ numero, pondere, aut menſura conſtant, conſtituta fuerint: receptitia vero agere poſsimus, quicquid ſit id quod debetur, mobile an immobile, dum argentarius conſtituerit. Sic ergo actio de conſtituta pecunia, latius patet, quod ad perſonas attinet: nam quilibet conſtituit, ſed in anguſtius contracta eſt, quod ad res pertinet. Nam ea conſtituuntur ſola, quæ numero, pondere, vel menſura conſtant. Ex diuerſo actio receptitia, in anguſtius contracta eſt, ſi perſonas ſpectes, quoniam ſolus argentarius ea tenetur. Et latius patet, ſi res inſpicias: nam omnia quæ cuiquam debentur, recipit. Atque hæc quidem olim ita in vſu erãt. Verum hodie edita eſt Imperatoris noſtri conſtitutio, qua cauetur: vt ſublata actione receptitia, ex ſola actione de conſtituta pecunia, tam cum argen-

tario, quā cum quouis alio cōſtituēte agatur. Quin & illud etiam in actionem, de conſtituta pecunia translatū eſt, quod tam late ad res quaſuis actio receptitia patebat: ita vt hodie actio de conſtituta pecunia aduerſus quemuis conſtituentē, & quauis in re debita locum habeat. Inuenit & Prætor actionem de peculio, contra patrem vel dominū, hiſce de rebus, quæ cum filiisfamilias aut ſeruis contractæ fuerint. Propoſuit & actionem in factū, cui tali in ſpecie locus eſt: Si qd' mihi debes a te petam, & tu debere te neges: ac deinde iuſiurādum mihi deferas egoq; te debere iurem: dabitur mihi ex hoc iureiurando actio in factum. Sed & alias cōplures actiones Prætor inuenit. Actio autem de conſtituta pecunia (nam ad eam redeundum eſt) aduerſus quemlibet conſtituētem locum habet: ſiue pro ſeipſo, ſiue pro alio ſoluturum ſe conſtituerit: ſtipulatione ſcilicet nulla interpoſita. Quoniam ſequuta ſtipulatione iure Ciuili actio ex ſtipulatu datur.

§. De conſtituta.

ARGVM.

Pater ac dominus pro filii ac ſerui contractu, Prætoris prouiſione eatenus tenentur, quatenus peculij vires ſinunt.

§. Actiões autem

Actionē vero de peculio, ideo aduerſus patrē dominumve Prætor cōparauit: quia licet ex contractu eorum, qui aliena in poteſtate ſunt ipſo iure patres aut domini non teneātur, (id.n.ius Ciuile igno

rat) tamen hoc natura æquum eſt, vt vſq; ad peculii quantitatem fiat condemnatio, (quod peculium veluti patrimonium eſt filiorum filiarumq; qui in poteſtate ſunt, item & ſeruorum) ita vt vſq; ad peculii quantitatem domini patresve condemnẽtur.

ARGVM.

Aduerſario iuramentum deferente, ſi quis in Iudicio iurauerit, omiſſa principali debiti quæſtione iuranti ex ſacramento actio datur.

Sed & actio, quæ ex iureiurando in factum datur, (nam & de ea latius diſſerendũ eſt) locũ habet, vt dictũ eſt, quũ me id quod mihi debetur petẽte, ac iureiurando mihi delato, tantã ſummã quantam & peto, debere te mihi iuraui. Si.n. eam non ſolueris, datur mihi in factũ actio: Quam intẽtans planum facere cogor, debeatur ne mihi aliquid an non debeatur. Verum quum id ſolum planum fecero, me iuraſſe, neceſſe erit, vt condemneris. §. Itẽ ſi quis

ARGVM.

Præter duo ſuperiora actionum genera, tertium hic actionum prætoriarum genus ſubdit Imperator, quas pœnales ideo vocitat, quod ad pœnam, non rei perſecutionem competant: quales ſunt, quæ ob albũ Prætoris corruptum, & patronum ſine venia in ius vocatum & huius generis aliæ ex prætoris iuriſdictione introductæ ſunt.

Pœnales quoq; actiones introduxit Prætor, Veluti edictum Prætor propoſuit. Id aliquis accedens conſcidit aut abſtulit. Actio aduerſus eum in §. Pœnales.

factum datur Albi corrupti. Album.n. dicitur edictum, quod albis literis conſcriptum ſit. Ad hæc multum patronis ac parentibus, a liberis ac libertis reuerentiæ debetur. Eſt autem & ea reuerentiæ pars, quod ab iis in ius vocari non poſſint, ſine permiſſu ac venia. Finge tamen liberos emancipatos eſſe, nã aliter non conſiſtit iudicium. Si igitur aut filius patrem, aut libertus patronum, ſine venia in ius vocauerit, actione in factum tenetur, atque in certã pecuniæ ſummam condemnatur. Item eum, qui mihi obligatus erat, in ius vocatum aliquis exemit, aut dolo fecit, ne ad iudicem veniret. Hic mihi actione in factum agenti, in tantum condẽnandus eſt, quãtum ab eo, qui in Ius vocatus erat, petebam. Sũt ad hæc & aliæ innumeræ in factum actiones pœnales.

ARGVM.

Sunt & præiudiciales quoque in rem actiones partim prætoriæ, partim ciuiles, de quibus hic abũde. Præiudicium autem eſt ex ſola intẽtione formula conſtãs.

§. Præiudiciales. Sunt etiam quædam præiudiciales actiones, quæ diuerſis in caſibus procedunt. Præiudicium vero eſt formula ex ſola intentione conſtans. Neq;.n. condẽnationem in ſe habet. In rem autem eſt hoc iudicium, veluti in hac ſpecie. Aliquis domino controuerſiam ſui faciebat, dicens ſe ſeruum illius non eſſe. Aut forte libertus meus proclamabat ad ingenuitatem. Vtraque hac in ſpecie præiudicialis in rẽ actio moueri poteſt. Dicere enim poteſt is, qui ad

ad libertatem proclamat: Si apparet me liberum eſſe, nec neceſſe eſt ſubinferre, Condemna Iudex. Præiudicialis quoque in rẽ eſt actio de partu agnoſcendo, Veluti, vxorem habebam, quæ grauida ex me facta eſt. Solutum eſt diuortio matrimonium. Natuſque eſt infans, hunc ego alere nolebã. Poteſt mulier mecum agere, vt me cogat ad aleudum puerum. Et coget, ſi planum fecerit, ſe grauidam ex me factam eſſe. Tres igitur diximus præiudiciales actiones, quarum duas Prætor inuenit: & vna ex iure Ciuili deſcendit, qua dicimus, Si apparet me liberum eſſe.

ARGVM

Actione perſonali rem ſuam nemo dñs proſequitur: niſi ſi quis forte a fure, ipſius odio, rem ſuam condicat. Condicere autem iuxta vetuſtam ſignificationem denuntiare eſt: hodie vero cõdictio perſonalis eſt actio, qua quis dum cum aduerſario experitur, dicit: Si apparet hunc dare oportere. Vnde fit, vt reales omnes, vindicationes generali appellatione dicantur: perſonales uero condictionum nomen ſibi per abuſionem ſumant.

Dictum eſt, actionum alias eſſe in rem, & alias in perſonam. His igitur ſic diſcretis, ac multum inter ſe differentibus, illud apereum eſt: non poſſe actorem, eam rem cuius dominus ſit actione in perſonam petere, & dicere: Si apparet aduerſarium hanc rem mihi dare oportere. Nam cuius quis dominus eſt, id ei dari non poteſt: quoniam dare, eſt. § . Si itaq;.

dominũ facere. At actor rei ſuæ amplius dominus fieri non pôt. Hinc *tamen mihi excipe condictionẽ furtiuam, quã de rebus furto ſublatis, aduerſus furem mouere poſſumus.* Odio.*n.furum, quo pluribus actionibus teneãtur, regulas* Iuris *non perinde hic obſeruamus.* Nam *per actionẽ furti, duplum quidẽ aut quadruplũ conſequimur. Rẽ vero ipſam, q̃ ablata eſt, petimus, aut ſecundũ regulã iuris p actionem in rẽ, aut contra regulam per condictionẽ furtiuam dicentes: Si apparet hunc dare oportere.* Por*ro oẽs in rem actiones, generali verbo dicũtur,* Vir*dicationes: quemadmodum et omnes in perſonã, appellãtur,* Condi*ctiones.* Ac *vnde dicta ſit* Cõdi*ctio, operæpretium eſt dicere. Cõdicere priſca et antiqua lingua ſignificat denũtiare. Nã qui olim cũ aliquo litẽ habebat, denũtiabat ei, vt hoc aut illo die ad iudiciũ accipiendũ aut litẽ pſequendã adeſſet.* Hodie *vero* καταχρηστικῶς.*i.p abuſionẽ,* Codi*ctio dicitur actio, quã actor intentans dicit: Si apparet hũc dare oportere.* Nulla.*n.hoc tempore aduerſario fit denuntiatio quoniã non denũtiat ei petitor, vt hoc aut illo die ad iudiciũ vel ad litigandũ veniat.*

A R G V M:

Secundam ciuilium nunc actionum ſectionem Imperator ingreſſurus actiones in rei perſecutorias, pœnales: & mistam naturam habentes diſſecat. Quæ autem ſit vnaquæque, ex tractatus progreſſione facile perdiſcetur.

Secunda actionum diuiſio eſt hæc: quod quibuſdam actionibus agamus ad rei perſequutionẽ, hoc eſt, nudam rem petentes: quibuſdam ad pœnæ perſequutionem: & quædam miſtæ ſint, quæ ſimul & rei perſecutionem habent, & etiam pœnales ſunt. §. Sequens

Et ad rei quidẽ perſecutionẽ comparatæ ſunt oẽs in rem actiones. Earũ quoq; quæ in perſonam ſunt eæ, quæ ex contractu naſcũtur, fere oẽs ad ſolam rei perſecutionẽ, condemnationẽ habent. Veluti condictio mutui, ex ſtipulatu, cõmodati, depoſiti, pro ſocio, ex empto, ex vendito, locati, cõducti. Quoniam vero dixi in depoſito ſolam rei perſequutionem verſari, ſciendũ eſt, quod ſi in publico tumultu incendiove, aut cũ ruina vel naufragium timeretur rem aliquã apud Titiũ depoſuerim: atq; is, quũ res illa ab eo repeteretur, morã in reddẽdo fecerit: actione depoſiti aduerſus Titiũ vel hæredes eius mota, dum cũ hærede de dolo ipſius hæredis agatur; nõ ſolũ ad rẽ ipſam, verũ ẽt ad alterum tantum reddendum condemnabitur. Atq; hoc caſu actio depoſiti, quamuis ex cõtractu naſcatur, ad duplũ cõpetet, & miſtis actionibus q & rei & pœnæ perſequutionem cõtinent, adnumerabitur. §. Rei perſequendæ.

Quæ aũt ex maleficio actiones naſcũtur, alias in ſola pœnæ perſequutione verſantur, alias nam pœnæ quam rei perſequutionem continent, vt ideo miſtæ dicantur. Pœnam tantum perſequimur actione furti: ſiue manifeſti agatur §. Ex maleficiis.

ad quadruplum, ſiue nec manifeſti ad duplum. Nã ipſam rem, quæ furto ablata eſt, ꝓpria actione perſequimur, aut in rem. ſ. ſiue fur ipſe eam poßideat, ſiue alius quilibet: aut condictione furtiua, quæ aduerſus ipſum furem competit. Actio autem vi bonorum raptorum miſta eſt, quoniã in quadruplo, et rei perſequutio continetur. Itaque quadruplum in ſola pœna non eſt. Sed & actio legis Aquiliæ miſta eſt, non ſolum quum aduerſus inficiantem in duplum agitur, verũ etiam interdum quum in ſimplũ actio proponitur. Nã ſi quis hominẽ meum, quũ claudus aut luſcus eſſet, occiderit, atq; is eo anno integer fuerit, ante ſeptem aut octo vel decem forte menſes quã occideretur, didiciſti Iudicem retro ſe ad totum annũ referre, quũ primum caput legis Aquiliæ exercetur, & quocunq; tempore eum, qui occiſus eſt, pluri mi fuiſſe compererit, ad eius diei æſtimationem, condemnationẽ facere, ſecundũ iam traditã diuiſionẽ. Ecce & hic, quãuis in ſimplum agatur, habet tamẽ res pœnæ perſequutionem. Nam interdum ſerui eius nomine, qui quũ occideretur, decem aureorum fuerit, condemnatio in centum aureos: propterea quod tanti fuerit eo tempore, quo ſanus erat & integer. Miſta etiam eſt actio illa in ſpecie Decedens aliquis legatum aut fideicommiſſum eccleſiæ, vel monaſterio, vel ſacello, vel alii venerabili loco reliquit deinde is, qui legatũ aut fideicomiſſum debebat, tandiu

ſoluti

ſolutionem diſtulit, donec in ius vocaretur. Tunc enim et rem ipſam aut ſummam, quæ legata eſt dare cogitur, & alterum tantũ pœnæ nomine vt hinc appareat, in duplum condemnationem eius eſſe.

ARGVM.

Actiones naturam miſtam hæ habere dicuntur, quæ tam in rem, quam in perſonam actionis vim atque naturam habet: quales ſunt, quæ in iudicis diuiſoriis verſantur, vt pote familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, & finium regundorum actiones. In quibus eæ ſunt Iudicis partes, vt ſi qua in controuerſiam res incidat, quæ commodam diuiſionem non recipiat, alteri litigatorum rẽ adiudicet, alteri eius æſtimationem decernat

Sunt quædam actiones, quæ & actionis in rem et actionis in perſonam naturam in ſe habeant. Ta*lis eſt familiæ erciſcundæ actio, quæ cohæredibus cõpetit de diuidenda hæreditate.* Nam *& actionis in rem proprietatem habet, quod ea de rebus agatur.* Ex *parte enim ſinguli cohæredum domini ſunt habet & actionis in perſonam effectum.* Nam *capita quædam in ea & excutiuntur, & in condemnationem deducuntur, quæ actionis in perſonam, & non actionis in rem propria ſunt. Sicut infra fauente* Deo *in titulo de officio* Iudicis *diſcemus.* Idem *dicere poſſumus & in actione* Communi *diuidundo, quæ inter eos redditur, qui quauis ex cauſa res inter ſe communes habent, vt æ diuidantur.* Prædictis *actionibus adnumeratur & actio* Finium *regundorum*

qua inter eos agitur, qui cõfines agros habẽt, & de finibus inter ſe contendunt. In his autẽ tribus iudiciis permiſſum eſt iudici rem cõmunem alicui ex litigatoribus ex bono et æquo addicere, et alteri aliud quid adiudicare: veluti huic rem, quæ centũ aureis valeat, et alteri rem, quæ etiã cẽtum aureis valeat. Nam ideo hæc iudicia conſtituuntur, vt communio, quæ contentiones & diſcordias gignere ſolet, tollatur. Quod ſi vni addictus fuerit fundus mille aureũ & alteri ædes octingentorum aureum is, qui fundũ mille aureum accepit, quoniam pars eius maior eſt condemnandus eſt alteri, qui ædes octingentorum aureum accepit, dare centum aureos: vt ita uterque ipſorum nongentenos aureos habeat.

ARGVM.

Tertia actionum diuiſio præcipua eſt, vt omnis actio aut in ſimplum, aut in duplum, aut in triplum, vel in ſummum quadruplum, non vlterius competit. exemplis autem hic poſitis vnaquæque cuique innoteſcere poteſt.

§. Omnes autem. *Tertia diuiſio actionum eſt hæc: quod omnis actio aut in ſimplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum condennationem habeat, vltra quadruplum nullam extendi compertum eſt. Et in ſimplum quidem condennationem habent, velut ex ſtipulatu, ex mutuo, ex empto, ex vendito, locati, conducti, mandati, & aliæ denique compluribus ex cauſis manentes. In duplum vero, vt furti nec*

§. In duplũ

*manifeſti, legis Aquiliæ ex inficiatione, & interdũ depoſiti: veluti quum id quod tumultus, aut incẽdii cauſa depoſitũ eſt, non redditur. Ad hæc & ſerui cor rupti, quæ cõpetit aduerſus eum, cuius ortatu vel cõ ſilio ſeruus meus fugit, aut contumax in me factus eſt, aut prodige viuit, aut (vt rẽ verbo abſoluã) mores ſuos quocunq; modo in peius mutauit. Quum au tem ſerui corrupti agetur, & earũ rerũ, quæ ab illo ablatæ fuerint, æſtimatio habenda eſt. In duplũ quo que condemnationẽ habet (vt dictũ eſt) legatũ aut fideicõmiſſum, quod venerabilibus locis relictũ, nec antequã in ius iretur, ſolutũ eſt. In triplũ fit condemnatio, illa in ſpecie: Conſtitutio eſt Imperatoris no ſtri, quæ litiũ executoribus certum quid ſportularũ nomine iubet dari ſecundum quantitatem in libello conuentionis inſertam: veluti (verbi gratia) vſque ad centũ aureos conſtituit, vt dimidium aurei daretur. Quod ſi maior fuerit quãtitas, maiores eſſe voluit & ſportulas. Quum igitur ego aduerſario meo nocere vellẽ, & curare vt maiores daret ſportulas: tale quid cõmentus ſum. Etenim quum centum mihi aureos nec amplius deberet, libellum ei * mille aureorum miſi: quo facto neceſſe fuit ei ob maiorẽ ſummam in libello inſertã, et maiores dare ſpor-* §. Tripli.

*Mille aureorum. } Sunt qui hanc literã mutent: et quidẽ cor ruptus ĩ numeris locus videtur, ſed recte

ne an falſo item quo modo corrigẽdus ſit non poſſum condicere quoniam conſtitutio Cæſaris, qua modum ſportulis fecit, maiorum incuria in Codice non extat. Curtius.

tulas. Excuſſa igitur petitione, compertum eſt cẽtum tantum aureos mihi deberi. Et quoniam (exẽpli gratia) ſex aureos plus dedit, quam ex uero dare debebat, naſcetur adverſus me actorem ex dicta conſtitutione, Condictio ex lege. qua in octodecim aureos conueniat: nẽpe ſex illos, qui ſupra, verum edant dati, & alios duodecim Porro *dubium non eſt, quin ex conſtitutionibus & condictio ex lege naſcatur*. In *quadruplũ habent condemnationem actio furti manifeſti, & actio, Quod metus cauſa.* Nã *ſi cui metũ incuſſi, ac curã vt rẽ ſuã is mihi traderet, habebit aduerſum me actionem, Quod metus cauſa, & in quadruplũ ei condennabor. Sunt & duæ in factũ actiones, quæ condennationẽ in quadruplũ habeant.* Velut *in hac ſpecie: Centum tibi aureos dedi, vt* Titio *controuerſiam faceres, nec ſine moleſtiis eũ viuere ſineres.* Po*teſt* Titius *tecũ in factũ agere, & quadringẽtos aureos a te petere.* Aut *etiã quidam quum nullam me cũ haberet actionem, calumniæ cauſa ad iudicium me volebat trahere.* Ego *id metuens homo ab omnibus litibus ab horrẽs & negotiorũ huiuſcemodi imperitus, centũ ei dedi aureos, ut iudicium quod mihi*

§. quadruplum.

minitabatur, effugerẽ. Poſſum ad eum regredi, et in factũ cũ eo agere, ac quadruplũ aureorũ, quos ei dederã, perſequi. Eſt et ex cõſtitutione Imperatoris noſtri prodita cõdictio ex lege, quæ & ipſa cõdennatione habet in quadruplũ. Velut in tali ſpecie. Lite habebã cũ aduerſario meo. Libellũ ei miſerã ſummæ, quã mihi ex vero debebat. Executor quum ſportularũ nomine, duos tãtũ aureos accipere deberet, accepit octo. Condictione ex lege, ad quadruplũ octo aureorũ cũ eo agetur. Diximus iã dupli cõdemnationẽ verſari in actione furti nec manifeſti, & ſerui corrupti, & ex lege Aquilia, et depoſiti, interdũ etiam in legati, fideicõmiſſive, quod venerabilibus locis relictũ eſt petitione. Sed inter eas actiones hæc eſt differentia, quod furti nec manifeſti actio, et ſerui corrupti, omnimodo habeãt dupli cõdemnationem, ſiue quis negauerit, ſiue cõfeſſus fuerit: actio vero legis Aquiliæ, & in iis caſibus, qui relati ſunt, depoſiti, aduerſus inficiantes duplicentur, in confitentes vero ſimpli condemnationem inducant. In legato autem, quod eccleſiis aut aliis venerabilibus locis relictum eſt, non ſolum quũ quis inficiatur in duplum creſcat condemnatio, verum etiam quum relicti ſolutionem tandiu differt, donec iuſſu competentium magiſtratuum, conueniri cœpit. in confitentem vero, & antequam iuſſu magiſtratuum conuentus fuerit ſoluentem, ſimpli ſit.

§. Sed furti quidẽ.

ARGVM.

Quāq; inter actiones ſuperius tractatas, quæ ob ali quā cauſam, in condemnatione augeri multiplicari ſolēt, plurimū referre dicatur, ea tamen in actione, quod metus cauſa, ab aliis differentia eſt, vt ſi quis ab alio quicquā extorſerit, illud ex iudicis pcepto metū paſſo reſtituat, quadrupli euitet pœnā, quā ſi nō iudicis mādato paruiſſet, indubie incurriſſet, quod in aliis nō itē.

§. Itē actio. Porro inter actiones, quæ quadrupli condennationem habent, ea eſt, differentia. Nā actio, Quod metus cauſa, eo differt a cæteris, quod eius natura tacite continetur: vt qui ea conuentus eſt, ſi iuſſu iudicis, rem vi ablatam actori reſtituerit, abſoluatur. Quod in cæteris actionibus haud ita eſt, quoniā in iis omni modo quiſque in quadruplū condemnatur. Veluti in duabus illis, quæ in factum dātur. Item in condictione ex lege, quæ aduerſus executorē copetit, qui maiores ſportulas quā legibus cautum eſt, accepit, quemadmodum & in actione furti manifeſti.

ARGVM.

Quarta deinceps actionum diuiſio eſt, ut aliæ bonæ fidei, aliæ ſtricti iuris ſint, quæ vero extra hic numeratas cōperiuntur, ſtricti iuris actionibus adſcribuntur.

§. Actionum. Actionum quædam ſunt bonæ fidei, aliæ ſtricti Iuris. Bonæ fidei ſunt hæ ex empto, ex vendito, locati, conducti, negotiorum geſtorum, mandati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pignoratitiæ, familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, præſcriptis verbis, quæ dicitur æſtimatoria, (hic autem

tunc locus eſt, quũ rem aliquã æſtimatã tibi trado, vt vendas: dicendo, Aut centum mihi aureos aut rẽ ipſam referto) & alia præſcriptis verbis quæ ex permutatione competit, item hæreditatis petitio. Nam quanuis ad hunc vſque diẽ certatũ de ea: & dubiũ fuerit, in numerone bonæ fidei iudiciorum habenda, an non habenda eſſet, Imperatoris tamen noſtri conſtitutio aperte eam bonæ fidei eſſe voluit.

ARGVM.

Actione rei vxoriæ olim ad dotem competente ſublata, hodie ex ſtipulatu actione ad dotis repetitionem ſummo fauore agitur, vt in ea quibuſuis creditoribus pari hypotheca ſubnixis, quamlibet tempore prioribus mulier præferatur, quo fit vt non ſtricti iuris nomen, ſed bonæ fidei mereatur.

Erat olim & actio rei vxoriæ. Hæc autem ſoluto matrimonio, vxori aduerſus maritum dabatur ad repetendas res dotales, & inter actiones bonæ fidei erat. Sed Imperatoris noſtri conſtitutio, hac ſublata, actionem ex ſtipulatu, vt quæ plenior ſit & latius ſe porrigat, ad dotis repetitionem conceſſit: & omne ius, quod actio rei vxoriæ habebat, in hanc tranſtulit: ac ea in ſpecie actionem ex ſtipulatu bonæ fidei effecit, multiſque aliis diuiſionibus actioni ex ſtipulatu, quæ ad dotem repetendam competit, inuentis, & tacitam hypothecam actioni ex ſtipulatu ad dotis exactionem dedit, & quibuſuis creditoribus, quãuis priores ſint tẽpore, præferri §. Fuerat.

tum ad ſtrictã Iuris rationem attinet. Sed em: ſum eſt Marci Cæſaris reſcriptũ, quo cauetur: vt quum ſtricti Iuris actione decem aurei a me petuntur, & quinque inuicem mihi debentur, liceat mihi doli exceptionem agenti opponere. Qua exceptione oppoſita, poteſtas datur Iudici, vt compenſationem admittat, & me in quinque tantum aureos cõdemnet. Et *hæc quidem ex veteribus conſtitutionibus.* Sed Im*peratoris noſtri conſtitutione cautum eſt, vt liquidæ, apertæq; & certæ cõpenſationes ipſo* Iure *actionẽ minuant, ſiue in rem agatur, ſiue in perſonam, veluti, mecũ aliquis actionem habet decẽ aureorũ, bonæ fidei, aut ſtricti* Iuris, *is mihi inuicẽ debet aureos tres ipſo iure actio, quã mecum is habet, ſimul atque mihi inuicem debere cœpit, tribus aureis minuta eſt: ſic vt ego non decem iam aureos, ſed ſeptem tãtũ debere intelligar. Locum hæc habere, dixi in quauis actione, tum in rẽ, tũ in perſonã, ſola depoſiti actione excepta. Nã ſi quis decẽ aureos apud me depoſuerit, & is mihi inuicẽ tres debeat, depoſiti mecũ agẽdo, decem aureos perſequi poteſt, Satis.n.impium eſſe putauit* Imperator *noſter ſanctiſſimus hac in ſpecie compenſationis nomine aliquid opponi: & eius prætextu res depoſitas inſolidum non exigi.*

ARGVM.

Sunt et præter ſupiriores, arbitrariæ quædam actiones, tum reales tum perſonales, quæ ob id it adictæ ſunt

quod mero iudicis arbitrio dependeant, vt quatenus ipſi videatur, ſententiam ſiue pro actore, ſiue pro reo ferat, modo id curet, ne ſententiam quocunque agatur iudicio, incertam dictet, quamlibet incerta ſit agentis intentio.

§. Præterea. *Præterea ſunt quædam actiones quas ideo Arbitrarias dicimus, quod ex arbitrio Iudicis pẽdeãt. In quibus niſi interceſſione, arbitrio & iuſſu Iudicis, reus rem vel ſeruum, actori, reſtituat, vel exhibeat, vel ſoluat, vel noxæ dedat, omnino cõdemnari debet quod ſi id egerit. & reſtituerit, aut eorum quæ dicta ſunt, quid fecerit, condemnationẽ effugit, propterea quod ſpecialiter ea iis actionibus in eſſe credantur. Porro harum, aliæ in rem ſunt, aliæ in perſonã. In rẽ veluti Publiciana. Hac autẽ agimus, quũ id, quod bona fide poßidebamus & vſucapiebamus, medio tempore amiſſum eſt. Item & Seruiana talis eſt de rebus coloni, qui ob mercedem agri, quem a me conduxit, res mihi ſuas, quas in eum inferret, in hypothecæ cauſam obligauit. Eſt & quaſi Seruiana, quæ & hypothecaria appellatur, & cuius creditori datur ad perſequutionem rerũ pigneri obligatarũ. Et enim ſi qua harum actionum actum fuerit, et reus præcepto iudicis obſequutus, rem ante condemnationem reſtituerit, abſolutionẽ conſequetur. Arbitraria autem in perſonã ſunt, actio, Quod metus cauſa & de dolo. Actio autem, Quod metus cauſa eſt, qua tecum ago ad rem, quæ mihi per vim ablata eſt. Nam*

ſi tu iudice authore rē illā mihi reſtitueris, quadrupli oondenationem euitas. Talis eſt *& actio de dolo veluti: illectum tu me, vino forſitā obrutum, vel aliter deceptū, eo perduxiſti vt rem tibi meā traderem. Tandem ego ad me reuerſus et mihi redditus, de dolo tecū agere cœpi. Si ante condemnationē rem illā mihi reſtitueris, ſimul & cōdemnationem effugis et infamiā, quæ inde conſequitur.* At *exhibendū quoq; actio arbritraria eſt. Si. n. rem, quā apud te occultas, exhibueris, condemnandus non es.* In *omnibus igitur his actionibus, & ſi quæ ſimiles ſunt, permiſſum eſt* Iudici *ex bono & æquo, ſecundum rei cuiusque de qua actum eſt, naturam æſtimare ac ſtatuere, quemadmodum ſatis actori fieri debeat.*

Monemus *autem* Iudicem, *vt quatenus id ab eo fieri poteſt, certæ quantitatis, aut certæ rei condennationem faciat, etiam ſi de incerta re aut quantitate apud eū actum fuerit: ac dicat,* Condemno *hūc in centum aureos, aut Cōdemno hunc in eam rem: nec ita ferat ſententiam,* Quantum *compertum fuerit eum debere: quoniam talis condemnatio non finem controuerſiæ imponit, ſed alteri controuerſiæ litique cauſam dat.* §. Curare.

ARGVM.

Iuris olim is rigor fuit, vt quicunque intentione ſua amplius, quam ſibi deberetur, ſiue re, ſiue loco, tempore, aut cauſa petiiſſet, cauſa omnino caderet; at cum id Iuſtiniano iniquum valde

viſũ fuiſſet, cauit, vt, qui re loco, aut cauſa plus petierit, ob idque aduerſario damnũ aliquod illatum fuerit, id damnum triplo compenſetur, ſi vero ſolutionis tempus duntaxat præuentum ſit, induciæ debitori ad duplũ porrigantur. Qua aũt rationem quatuor his modis amplius petere quis poßit, ſequẽtia facillime docebunt.

§. Si quis agens

Admonendus eſt & actor, vt intentionem ſuam & actionem ita conſtituat, vt non amplius quã ſibi vere debetur, petat. Nam ſi maiorem ſummam quàm debetur ea complexus fuerit, veluti ſi quũ decem aurei deberentur, ad quindecim egerit: non ſolũ eos, quos præter verum petiit, ideſt, quinq; illos non habebit, ſed etiã decem illos, qui vere debẽtur, amittet. Eſt autem hic finis plus petitionis, falſa veris miſcere. Ac neq; auxilio vllo iuuatur, neq; facile in integrum reſtituitur, niſi forte minor ſit vigintiquinque annis. Nã adulto ſicut pleriſque aliis ex cauſis, Prætor cauſa cognita, cõpertum habens eũ per imbecillitatẽ ætatis circũſcriptum eſſe, ſuccurrit: ita & hic ſimile auxilium pro more ſuo fert. Quinetiã interdum & maioribus in integrum datur reſtitutio, quum ſcilicet tam magna & iuſta cauſa occaſionẽ errori dedit, vt & vir aliquis admodum prudens decipi potuerit. Veluti in hac ſpecie: Quidam decedens & relinquẽs quadringentos aureos in bonis, hæredem me inſtituit: legauit autem Primo centum aureos, & Secundo item centum, Quum vero a teſtamento ſuperuixiſſet, ſcripſit & codicillos, quibus

Tertio & Quarto ſingulis centenos aureos reliquit. Sciendum eſt autẽ, legata, quæ ſupra dodrantẽ relicta ſunt, ipſo iure per legẽ Falcidiã minui, & in eã cauſam cadere, quaſi nec relictũ fuiſſet, quod plus iuſto relictum eſt, Si igitur poſt teſtatoris obitum, apertũ ſi teſtamẽtum, & in obſcuro fuerint codicilli nec quiſquã legatariorũ codicillos eſſe factos ſciuerit: ac deĩde hæreditate a me adita venerit Primus, non ignarus quadringẽtos aureos eſſe in hæreditate et ſolum ducẽtos eſſe in legata exhauſtos exiſtimãs atq; ita ratus me nõ ſolum quadrantẽ habere, verũ etiã vltra quadrãtem, mecum ad cẽtum aureos egerit hoc eſt, totũ legatum petẽs: ac medio tẽpore prolati fuerint codicilli, quibus Tertio & Quarto legati, erant ducẽti aurei, aut etiã pars eorum, qui Primo legati fuerãt, adempta: & ita planum fuerit factũ Primum ad maiorẽ ſummam, quã re vera debebã, mecum egiſſe: propter iuſtiſſimã erroris cauſam, venia ei dabitur: & ſeptuaginta quinque aureos conſequetur, nec nocebit, quod cum ſeptuagintaquinq; petere deberet, cẽtum petiit, Plus petitio autẽ quatuor modis committitur: Re, Tẽpore, Loco, Cauſa. Re, veluti ſi quis pro decẽ aureis qui ipſi debentur, viginti petat. Aut ſi fundum, quẽ tu detines, cuiusq; ex parte dimidia dominus ſum, per actionẽ in rem ita petam, quod dicam eum totã meum eſſe, aut certe dominum me eius eſſe in duas partes e tribus. Tẽpore

6. *plus autem*

plus peto, veluti ſi quod in diem aut ſub conditione mihi debetur, antequã dies venerit, aut conditio exiſtat petã. Quemadmodũ.n.is qui tardius, ideſt, poſt tempus ſoluit, minus ſoluere videtur: ita & is, qui ante tempus petit, plus petere videtur. Loco *plus petitur, veluti, ſi id quod certo mihi loco ſoluendum eſt, alio loco petam ſine commemoratione illius loci in quo id ſoluendum erat: Vt in hac ſpecie:* Ita *ſum a te ſtipulatus,* Epheſi *mihi dare centum aureos ſpõdes. quantum ad ius ciuile pertinet, alio loco id a te petere non poſſum, quam* Epheſi. *Nã ſi extra* Epheſum *petam, loco videor plus petere. Si enim* Romæ *te inuenero, pureque tecum egero, ideſt, nulla facta* Epheſi *mentione introducitur plus petitio.* Verum *quoniam eueniebat, vt nunquam a te petere liceret, quod ita promiſſum eſſet: propterea quod tu nunquam* Epheſum *venires, neque ego tecum agere poſſem, primo non* Epheſi, *quoniam nunquã illhic inuenireris, deinde nec extra* Epheſum *propter plus petitionem: eiuſce rei gratia hanc agendi rationem* Prætor *excogitauit. Liberum enim mihi fecit, vt & extra* Epheſum *tecum agerem, dummodo* Epheſi *mentionem facerem, & ita captiunculas plus petitionis effugerem. Nam ſi ita tecum* Romæ *egero: ſi apparet aduerſarium centum mihi aureos* Epheſi *dare oportere, plus petere non videbor, Sin vero pure egero, ideſt, nulla* Epheſi *mẽtione*

facta, haud dubie incurret ratio plus petitionis; quoniam id quod rei intereſt, & emolumentum quod haberet promiſſor ſi Epheſi ſolueret, auferre ei ac tollere videor. Interdũ.n. euenit, ut Epheſi ſit ei facile pecuniã ſoluere, & extra Epheſum difficilimũ. Neque vero in centũ aureos, quos promiſit, condennari eũ extra Epheſum oportet: nam de centum illis aureis deduci debet omne id, ĩ quo læditur extra Epheſum ſoluendo. Forte enim Romæ coactus debitum ſoluere, viginti aureos impendit contrahendis numis quos mihi dari oportet, atque ideo nõ in cẽtũ aureos cõdennatur, ſed in octoginta. Quũ aũt nullã Epheſi in intentione mentionẽ faciens, extra Epheſũ litem moueo: quoniã tunc omnino id ago ac ſtudeo, vt in centũ aureos ſequatur condennatio, (nã pura intentio eius quod intereſt, tractatũ deductionẽq; tollit) ob eã rem, plus petere videor. Id aũt quod eius intereſt, atque vtilitas hæc maximã plerunq; in mercibus vendendis differentiã recipit. vt in vino, frumẽto, oleo, quæ per ſingulas regiones diuerſa habent prætia. Nã ſi Romæ quis centum aureos a me petat & ita merces quas habeo cogar diuendere, interdũ centũ ſolũ aureos conſequar: quas ſi Epheſi venderẽ centum viginti aureos poſsim conſequi. At neque hiſce tãtũ in rebus, verũ in ipſis quoque pecuniis eius, quod intereſt, ratio ex varietate regionum habẽda eſt. Quoniã nõ omnibus in regionibus eadẽ eſt ratio

*credi di ſub vſuris. Nã Romæ quũ multi ſint ibi, qui fœnus exercent, interdum is, qui ſub uſuris mihi credidit, quartã centeſimæ partẽ, ſiue, quadrantes vſuras poſceret, quæ res annue colligit ternos aureos in cẽtenos. In prouincia vero, vbi no magnus eſt eorũ numerus, qui, ſub vſuris credunt, vſurarum nomine fortaſſe ei, a quo mutuum ſumpſi, quod tibi ſoluerã dimidiũ centeſimæ præſtabo, hoc eſt, * ſenos aureos quotannis in centenos. Itaque & ex ratione vſurarũ adfert diuerſitas regionis, quod cuiuſque interſit. Quapropter, quũ extra Epheſum agere volam, neceſſe erit, vt & Epheſi mentionem faciã, quo ratio eius, quod intereſt, haberi poſſit. Quod ſi cotingat, vt tu promiſſor Epheſi deprehendaris, pura intentione tecũ agendum eſt: Nã qui Epheſi agit, loci mentionẽ habere nõ cogitur. Quoniã tantundẽ præſtat litẽ in loco mouere, quantũ nominatim loci mentionẽ facere. Nec dubium eſt, quin iudicio Epheſi conſtituto, et eius, quod intereſt ratio lex leo ducenda ſit.*

Ei, qui plus loco petit, afinis & ſimilis eſt is, qui cauſa plus petit. Et quomodo fiet, vt quis cauſa plus petat? Et maxime id contingit in alternatione. alternatio autem eſt ὁ ἐπαμφοτερισμος, ut Græci dicunt, ideſt, quæ ex diſiunctione dubiam habet præſtationem & ancipitem exationem: veluti, Stipulatus ſum a te Hominem Stichum, aut decem aureos dare mihi ſpondes? Et deinde ſublata

** Senos aureos)*

Nota de vſuris cõtrauulgarem Accurſii, & doctorũ noſtrorũ opinionem.. Curtius.

§. huic autem qui loco.

alternatione, decẽ aureos petii: cauſa plus peto, quoniam electionem, quã tibi natura ſtipulationis præbet, tibi adimo. Is.n.a, quo ita quis ſtipulatus eſt, Decem aureos aut hominem Stichum dare mihi ſpõdes: poteſtatem habet, vtrum velit ſoluendi. Qui igitur vel decem aureos tantum, vel ſolum hominẽ petit, electionem ſoluendi aufert, eoq; modo, ſuam quidem conditionem meliorem: eius vero, a quo petit, deteriorem facit. Quoniam interdum minus expedita eſt decem aureorum ſolutio, quam hominis. In hoc igitur læditur, quod electionem non habeat. Quapropter id agendum eſt, vt petitio ſimilis ſit ſtipulationi, & eodem modo petatur, quo promiſſum eſt: atq; ideo ſic dicendum eſt: Si apparet aduerſarium, Stichum hominẽ aut decem aureos dare oportere. Sed & ſi quis generaliter hominẽ, ſiue ſeruum ſtipulatus ſit, & deinde Stichum ſpecialiter petat: aut generaliter vinũ ſtipulatus ſit, & poſtea ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quoniã electionẽ aduerſarii, quã natura ſtipulationis ei dederat, tollit. Et.n. qui generaliter hominem, vinũ, vel purpuram promiſit, liberum eſt, quocunq; id ex loco acceptum, ſoluere. Plus dico, licet quod alter petit, viliſſimum ſit, nihilominus & ita plus actor petit. Nam id interdã accidit, vt eius qđ vile habetur, difficilior ſit ei a quo peti-

tur ſolutio: velut, exempli gratia, vinum Campanum, omnium * peſſimum eſt. Si vinum generaliter ſtipulatus, Campanum petam: ideo plus petere videor, quod illi a quo petitur, facilius ſit melius aliquod vinum ſoluere, quam Campanum: propterea quod vinum Campanum non habeat. Sed hoc quidem ius plus petitionum olim in vſu fuerat. Nā poſtea & lex diui Zenonis, & Imperatoris noſtri conſtitutio rem totam in anguſtum contraxit. Et ſi quidem tempore plus fuerit petitum, ſecundum ea, quæ diui Zenonis lege tradita ſunt, Iudex rem ad exitum perducet. Quod ſi in quantitate, vel alio quomodo plus petitionem fieri contingat, & damnū aliquod ex ea re fecerit is a quo petitur, veluti ſi maiores data ſint ſportulæ (vt prædictū a nobis eſt) in triplum eius, in quo ſupra verū iuſtumque læſus fuerit reus, actor condemnandus eſt.

*Peſſimū) Vlpianus eius exēplū pro eo qđ eſt optimum adducit L. ſtipulationū, & Le. ſe. de verbo ob.

ARGVM.

§. Et hæc quidē antea

Qui minus in iudicio, quam ſibi debeatur, petierit, non prohibetur, vel coram eodem iudice quod ſupereſt in petitione, ex Zenonis cautione petere. Quod ſi quis erranter aliud pro alio in iure petierit, petitionis libellum etiam in eodem iudicio, ex huius iuris benignitate & corrigere & mutare poterit. Quibus autē modis quis aliud pro alio petat, hic exemplo palā fit.

§. Si minus

Aliquis quum mecum iudicio conſiſteret, minus petiit. Nam quum decem deberem, quinque dari intendit. Aut quum fundi, quem ego tenebam, in ſoli

dum dominus eſſet, ad dimidiam eius partem egit. Nihil ex ea re periculi timendum eſt. Quoniam nihilominus in reliquam quantitatem Iudex me in eodem iudicio ei condemnat: quemadmodum iam relata Zenonis conſtitutione cautum eſt.

Si quis aliud pro alio errans petiit errorem hunc ei fraudi eſſe non placet. Nã eodem in iudicio, cogni ta veritate errorẽ ſuũ corrigere poteſt. Duobus autem fit modis, vt quis aliud pro alio petat. Aut re ſci licet, aut cauſa. Re, veluti cui Stichus homo debe batur, Erotem petiit. Cauſa, vt quum aliã pro alia actionem quis mouit. Quum eum ex teſtamẽto agere deberet, ex ſtipulatu egit: aut etiã ex contrario. §. Si quis aliud.

ARGVM.

Actionum autem hac nouiſſima, & ex præcipuis omnium vltima eſt diuiſio, nempe vt quædã ſint quibus ſolidum & omnino quippiam conſequimur: quædam quibus non omnino ſolidum, quin etiam quandoque minus conſequimur: præſertim cum eius ſint naturæ, vt qui nobis deuinctus eſt, non in amplius condemnetur, atque facere poßit. Quando autem id contingat, exemplis planum fit.

Eſt & alia actionum diuiſio. Quædã enim ſunt actiones, quibus non ſolidum quod nobis debetur, ſemper conſequimur, ſed alias ſolidum, alias minus. Veluti, ſi tecum agam de peculio, ob filium ſeruumve tuum, in decem aureos. Nam ſi locuples eſt peculium, decem aureos conſequar. Sin autem ea, quæ in peculio ſunt, quinque tantum aureis va- §. Sũt præterea.

lent, in ſolos quinq; pater dominisve condemnatur. Quemadmodum autem peculium intelligendum ſit infra latius diſcemus.

§. Itē ſi de dote.

Prætor actionē de peculio eſt, & alia actio, quæ non ſemper in ſolidū condemnationem habeat. Nam ſi dotem ab vxore mea accepero, & matrimonium ſemel conſtitutū, deinde ſolutum fuerit, illa mecum ad repetitionem dotis ex ſtipulatu agens non ſolidū omnino conſequutura eſt, ſed quatenus facultates meæ patiuntur. Et ſi quidem concurrat quantitas bonorū meorum cum quantitate dotis, ſolidum conſequutura eſt mulier. Sin vero quum dos cētum aureorum eſſet, facultates meæ tantum quinquaginta colligant, in quinquaginta condemnandus ſum. Eatenus.n. facere poſſum. Interdum quoq; & ſi maxime poſsim facere, non ſolidā tamen dotem conſequutura eſt mulier, idq; obiecta retentione, q̄ dotis quantitatem minuit. Nā ſi mihi bona aliqua in dotē data ſint, quæ mille aureis valeant: & centum aureos in illa impendero, ac deinde ſoluto matrimonio ſumma mille aureorū a me petatur: obiicere poſſum & dicere, ſumptū centum aureorū me feciſſe in ædes aut fundos mihi in dotem datos. Et quoniam huiuſmodi impēſæ ipſo iure dotem minuūt, non in mille aureos condēnabor, ſed tantū in nongentos: dū neceſſariæ fuerit impēſæ. i. quas facere neceſſe fuerit, quoniā forte futurū fuerit, ut ædes collaberentur, niſi in

refectionem earũ ſumptus centũ aureorum factus fuiſſet. Et *ideo hac retentione vtar, quæ dicitur,* Ob *neceſſarias impẽſas.* Verũ *hæc oĩa perfectius ex libris* Digeſtorũ *accipi poterunt. Si quis quũ emancipatus eſſet. ſ. aut libertus, cum patre patronove ſuo quacunq; actione egerit, aut ſi ſocius cũ ſocio, actione pro ſocio, non in amplius is, a quo petitur, aduerſario ſuo condẽnabitur, quã in quantum facultates eius facere poſſint.* Idẽ *eſt, ſi cui donandi aĩo centum aureos dare promiſerim.* Neque. *n. in amplius ei condemnabor, quam in quantum facere poſſim.* §. Sed & ſi quis.

ARGVM.

Petitioni obiecta compenſatio, efficit vt compenſate debito minuatur condemnatio bonorum ceſſio, ſolidi condemnationem non admittit, quãquam candidior debitori fortuna ſubriſerit.

§. Cõpenſationes

Compenſationes quoque oppoſitæ plerunque efficiunt, vt non totum actor conſequatur, quod petere tentat. Nam *ſi mecum agat ad decem aureos, quũ mihi inuicem tres aureos debeat, in ſeptem condemnabor, quemadmodum & iam ante dictũ eſt.* Ideo *autem dixi* Plerunque, *quia ſi certum ac liquidum non ſit, quod compenſationis gratia obiicitur, nihilo minus actor totum, quod ſibi debetur, repetet.*

§. Cũ eo quoque.

Titius graui ære alieno conflato, multis multa debebat. Quum creditores moleſti et infeſti incumberent, & quod ſibi debebatur peterent: bonis ſuis

ceſſit: quia ſoluendo omnibus non eſſet. Si cõtingat poſt, Titium aliqua bona acquirere, quæ dignum emolumentum habeant: poterunt creditores, vt quibus ad plenum ſatisfactum non fuerit, ex integro reliquas ſummas petere. Et condemnabitur eis, verum non inſolidum, ſed quantum facere poteſt. Nã id inhumanum viſum eſt, eũ, qui fortunis omnibus a ſeipſo exutus ſit, in ſolidum condemnari.

Quod cum eo qui aliena in poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.

TIT. VII.

ARGVM.

Serui ac filiifamilias contractus, quo ad obligationis vinculũ reſpectu dñi ac patris iure pari procedũt.

Mentionem *ſupra habuimus actionis de peculio, qua in peculium ſerui aut filiifamilias aduerſus patrem aut dominum agitur.* Neceſſe *eſt igitur & de ea dicere: nam in hoc tempus tractatum eius reiecimus ac diſtulimus.* Sed.n *& de aliis actionibus, quibus ſeruorum filiorumve familias gratia, cum patribus ac dominis agitur, diligẽtius diſſerere oportet.* Ac *quoniã ſiue cũ filiofamilias, ſiue cũ ſeruo negotiũ geſtũ fuerit, eadem pene iura ſeruãtur, ne cui loquax aut verboſas videar ĩfinitis diſputatiõibus vtẽdo: verba tantũ facturus ſum de iis, quæ cũ ſer-*

uis geruntur, & de actionibus quibus cum domino agitur. Eadem enim & in filio dici intelligemus, & in patre, qui illũ in poteſtate habet. Quod ſi quid in iis proprie obſeruetur, id ſeparatim oſtendemus.

ARGVM.

Actione, Quod iuſſu, cum domino in ſolidum experimur, quod æque in exercitoria, ac inſtitoria obſeruatur. Ea autem competunt, cũ dominus contrahi cũ ſeruo mandauerit: aut eundem, vel liberum hominem naui, aliive negotiationi præpoſuerit.

Eſt igitur cum domino actio, Quod iuſſu, qua de negotiis cum ſeruo geſtis agitur. Nam ſi iuſſu domini ſeruus mecum contraxerit, & mihi obligatus fuerit, habebo cum ipſo domino actionem, Quod iuſſu. Nam quodam modo cum eo contrahere, & fidem eius ſequi videor, ob iuſſum, quem ſeruo fecerit. Hæc autem actio, Quod iuſſu, inſolidum habet condemnationem. Ad exemplum actionis, Quod iuſſu, & alias duas actiones, quæ & ipſæ condemnationem habeant in ſolidum, pollicitus eſt Prætor: quarum vna Exercitoria, et altera Inſtitoria vocatur. Et exercitoria quidem tũc locum habet, quum quis ſeruum ſuum magiſtrum naui præpoſuit, & aliquid cum eo eius rei gratia, cui præpoſitus eſt, contractum eſt Nanque in hac ſpecie inſolidum cum domino habebo actionem exercitoriam. Ideo autem dicta eſt exercitoria: quia Exercitor is vocatur, ad quem quotidianus nauis quæ- *§. Si igitur iuſſu.*

ſtus pertinet. Inſtitoria vero tunc locũ habet, quum quis taberna forſitan aut cuilibet negotiationi ſeruum ſuum præpoſuit. Nam *ſi quid cum eo eius rei gratia, cui præpoſitus eſt, contractũ fuerit: inſolidũ dominus actione inſtitoria tenebitur*. Ideo *autẽ appellata eſt inſtitoria: quia qui negotiationibus præponuntur, Inſtitores vocantur. Eſt autem his actionibus inſtitoriæ & exercitoriæ tunc locus, quũ quis liberam perſonã aut alienum hominem naui, tabernæ, aut cuicunq; negotiationi præpoſuit*. Nam *et hic ratio æquitatis aduerſus eum, qui præpoſuit, exercitoriã aut inſtitoriam actionem dat. Qui.n. aliquem præponit, id clara & aperta voce dicere videtur*. Hunc *ego præpoſui: qui volet, cum eo contrahat.*

A R G V M.

Tributoria actio tum competere dicitur, cum ſeruus domino ſciente, licet non mandante, nec præponente, in merce peculiari negotiatus, debitor tum domini, tum aliorum quoque effectus eſt nam tunc & dominus & creditores pro virili, ac debiti rata portione ad merces peculiares vocantur, quod ſi quid creditorum alicui de ſuo abſit, aduerſus eũdem dominũ hac actione experiri licet, vt ſi quid mercium penes ſe habeat dominus in medium afferre cogatur.

§. *Introduxit.* *Inuenit & aliam actionem* Prætor, *quæ* Tributoria *vocatur*. Nam *ſi ſeruus meus in mercibus peculiaribus negotietur, neq; iubente me, neque præponente, ſed tamen ſciente, & non vetante: & quid cum eo contractũ fuerit:* Prætor *ad hunc modum iis*

de rebus ius reddit. Nā ſi contigerit, vt is multis perſonis deberet, deberet item et mihi domino (quod dixi Debere, *non ciuiliter, ſed naturaliter intelligendum eſt) ac ſeruus cum mercibus ſuis adſuerit.* Creditores Prætorem *adibunt, qui dominū cogat merces in medium proferre: & ſi quid ex mercibus vēditum fuerit, pecuniā inde redactam, pro rata inter ſe & creditores cæteros diſtribuere.* Et *ſi dominus, cui* Prætor *merciū diſtributionē permittit, aliquas ex iis interuerterit, nec omnes in medium attulerit, & aliquis crditorum id moleſte ferens dixerit, minus mercium, quam ſeruus in negotiatione ſua habebat, in medium collatū eſſe: dabitur ei aduerſus dominum actio* Tributoria: *per quam cogetur, quicquid mercium occultauerat, in medium afferre.* Di*citur autem* Tributoria *actio, quaſi* Græce *dicas* διαιρετική, *ab eo quod eſt diſtribuere.*

ARGVM.

Si quis cum ſeruo domino inſcio contraxerit eatenus dominum obligatū habet: quatenus in domini rem verſum eſt, aut in peculio habetur. Et actio de peculio quanquam vna ſit, duas tamen in ſe habet condemnationes At in hac actione id prius iudex expendere debet, nū in rē verſum ſit, q̄ de peculio ſententiam ferat.

§ Præterea.

Super actiones iā relatas inuenit et Prætor *actionem de peculio, & de in rem verſo. Vt quāuis ſine voluntate domini negotium cum ſeruo geſtum fuerit, tamen ſiue quid in rem domini impēſum aut*

verſum ſit, id totum dominus ſoluere cogatur: ſiue quid in rem domini verſum impenſumq; non ſit, id eatenus præſtet, quatenus peculii quãtitas patitur. Porro in rẽ domini verſum videtur, ſi quid neceſſario in res eius impenſum fuerit. Veluti, mutuo accepto ſeruus meus creditores meos dimiſit, aut ædes ruinã mihi minantes fulſit, aut familiæ meæ frumẽtum mercatus eſt, aut fundũ mihi aliamve quam rem neceſſariam emit. Si decem igitur aureos a te mutuo ſumpſit, & quinque creditori meo perſoluit, & alios quinq; quomodolibet cõſumpſit: pro quinq;, qui in rem meã verſi ſunt, in ſolidũ condemnor: pro reliquis qui in me impẽſi nõ ſunt, quatenus peculii quãtitas patet, teneor. Vnde apparet, quod ſi oẽs decem aureos in rem meã impendit, non quinq; tantũ aureos, ſed oẽs decem creditor a me repetet. Hæc.n. actio de peculio, vna quidem eſt actio, ſed duas habet cõdemnationes. Quoniam aut de peculio, aut de in rem verſo, & actio intentatur, & condemnatio ſequitur. Iudex igitur, apud quem de peculio agitur ante ſolet diſpicere, an quid in rẽ domini verſum ſit: & ſi quid verſum fuerit, in eã oĩno ſummam dominum condemnat. Alioqui.n. ad æſtimationẽ peculii tranſibit, ſi nihil eorũ aut non omnia, quæ ſeruus mutuo ſumpſit, in rẽ domini verſa impenſaq; ſint.

ARGVM.

Peculium quid ſit, hic finitione luculentiſſima ex-

plicatur. Cæterum in peculio id eſſe dicitur, quod deducto eo, quod domino, eiuſque poteſtati ſubditis debetur, ſupereſt: modo ſerui vicario non debeatur.

Quũ dictum ſit de actione de peculio: dicamus quid ſit peculiũ. Et definitio peculii talis eſt. Eſt naturale patrimonium ei, qui aliena in poteſtate eſt, cõceſſum ac permiſſum, de voluntate patris aut domini, deductis naturalibus debitis, q̃ aut patri debẽtur aut domino; & iis, qui ĩ eiuſdẽ poteſtate ſunt. Dixi naturale patrimonium: quoniam per ius ciuile is, qui aliena in poteſtate eſt, patrimoniũ habere non poteſt. Dixi, Ei qui aliena in poteſtate eſt de volũtate patris aut domini pmiſſum ac cõceſſum: quia id demũ peculiũ eſt, qđ pater dominusve non ignorat. Nam ſi quid ſine voluntate ipſorũ ſerui aut filii habuerint, id peculio annumerandũ non eſt. Adieci, deductis naturalibus debitis, quoniã id proprie peculiũ eſt, qđ iis deductis, q̃ naturaliter ab eo debentur, ſupereſt: veluti, Centũ mihi aureos debet is, qui ĩ ptãte tua eſt: habetq; peculiũ, qđ prima facie trecẽtorum aureum putatur eſſe. Sed quoniã is patri aut domino centũ aureos debet, debetq; itidem ei, qui in eiuſdẽ poteſtate eſt, aut fratri ſuo: aut filius tuus debet ſeruo tuo, aut ſeruus tuus debet filio tuo, quẽ in poteſtate habes, centum quinquaginta aureos: pure videtur eſſe in peculio quinquaginta aurei. Inuenias tamẽ, quãdo nec id, qđ ei debetur, qui in eiuſdẽ

§ Cũ autẽ quæ-ri tur.

poteſtate eſt,deduci debeat in actione de peculio: veluti in hac ſpecie:Seruus tuus in peculio ſeruum habebat.Iuris prudentes aũt primum illum ſeruũ Ordinarium vocant;& ſeruũ ⁜ Vicariũ. Porro quemadmodum ordinarius,ſeruus eſt,ita & vicarius.In eiuſdẽ itaq; poteſtate ſunt. Seruus igitur tuus centũ aureos mihi debebat.Habebat autẽ peculium centũ quinquaginta aureorum:tãti.n. res peculiares æſtimabantur:atque in hac æſtimatione erat & vicarius, ſed & huic vicario centum aureos debebat ordinarius.Si tecũ igitur agam de peculio, non potes dicere,quinquaginta tantũ aureos in peculio ſerui tui eſſe,& ideo in quinquaginta ſolum cõdemnari te debere:quia ordinarius,cuius gratia tecũ de peculio agitur,vicario ſuo centũ aureos debeat.Quoniã debitũ hoc deduci nõ oportet:& quæ nã huiuſce rei ratio ſit,dicẽdum eſt.Ac ratio eſt hæc. Quũ peculiũ ordinarii ſerui ſcire ac cognoſcere volumus,cæterarum quidẽ rerum æſtimationem ineuntes, addere ſolemus & æſtimationẽ vicarii.Et ita pronuntiamus,tantum aut tantũ eſſe in peculio. Id quũ ita ſe habet,non poteſt vicarius,cuius æſtimatione peculium augetur,et ipſe illud minuere,eo nomine,quod ſibi aliquid debeatur.Ne eadẽ pſona duas cõtrarias habere functiones videatur,vt in eadẽ facti ſpecie, & eadẽ cauſa ſimul & augeat et minuat peculiũ. Ideq; eſt,ſi filius tuus,quẽ in poteſtate habes,homi-

⁜. Vicariũ Martialis: Eſſe ſat eſt ſeruũ, iã nolo vicarius eſſe.

nem in peculio ſuo habeat, qui dicitur ſeruus peculiaris. Ac mihi centum aureos debeat, debeat item & ſeruo peculiari centũ aureos. Nã & hic dicimus debitũ hoc deduci non debere, ne ſeruus peculiaris, ſimul & æſtimationẽ ſui peculiũ filii tui augeat, & eorum nomine q̃ ſibi naturaliter debentur, minuat et eadẽ pſona ĩ eadẽ cauſa duas cõtrarias functiões obire ĩtelligatur, vt et augeat et minuat peculium.

ARGVM.

Ob ea, de quibus nobiſcum contraxit ſeruus, cum domino multis licet actionibus experiri: nempe aut Quod iuſſu actione, aut inſtitoria, aut exercitoria: aut denique de peculio. At ea, quæ de peculio eſt, quandoque vt genus, quandoque vt ſpecies proponitur: priores autem vt ſpecies intendũtur. Hoc tamen in his potiſsimum obſeruandum eſt, vt diligenter expendamus quantum vti velimus. Nam quandoque vna, quã alia experiri magis conducit.

Ex iis q̃ dicta ſunt, cõſtat multas eſſe actiones, quibus cũ domino de iis, quæ ſeruus debet, agere poſsimus, Eſt. n. actio, Quod iuſſu, eſt inſtitoria, eſt exercitoria, eſt tributoria, eſt & de peculio. Porro dubiũ non eſt, quin omiſſa actione, Quod iuſſu, vel exercitoria, aut inſtitoria: de peculio agere liceat. Nã quũ actio de peculio generalis ſit, cuiuſcunq; in locũ moueri poteſt: quoniam cæteræ ſpeciales ſunt, hæc autẽ generalis eſt. Cæterum ſtultus admodũ ſit oportet, qui omiſsis illis, quæ & facilẽ habent probationẽ, §. Cæterũ.

& actori in ſolidũ pariũt condemnationẽ, ad actio-nem de peculio decurrit. Nã & illud in primis diffi-cile eſt planum facere, quantum in peculio ſit: res .n. peculiares, non omnibus extraneis nótæ ſunt: & deinde vbi magno labore planum fecerit, quantum in peculio ſit, tunc & quæſtio de naturalibus debitis quæ peculiũ minuunt, referri poteſt. Porro difficile eſt & illud probare, quid quantumq; ex iis q̃ mu-tuo ſeruus ſumpſerit in rem domini verſum impen-ſumq; ſit. Enimuero hæc actio de peculio interdũ & vt genus, & vt ſpecies mouetur. Et quãdo id contin git, veluti, contraxi cum ſeruo tuo, neque iubẽte te, neque quum præpoſitus eſſet alicui negotiationi ma-ritimæ vel terreſtri. Hic actio de peculio & vt ge-nus & vt ſpecie eſt. Sed & ſi tibi actio tributoria cõpetit, potes hac omiſſa æque de peculio ſiue de in rem verſo agere. Porro non omnino hic damnandus eſt, qui omiſſa tributoria, ad actionem de peculio de-currit: quoniã actio de peculio, aliàs lõge pſtat actio-ni tributoriæ: aliàs minus emolumenti habet quam tributoria: & tũc expedit tributoria agere: veluti, quũ multa ſunt debita naturalia. Nã quũ tributo-ria agitur, nullam naturale debitũ deducendũ eſt. In pari .n. cauſa ſunt, & q̃ domino debentur, & q̃ creditoribus. Nec domini cõditio ĩ ea pcipua eſt, nec qđ ei debetur, deduci põt. Quũ vero de peculio agi-tur, potior eſt domini conditio. Quoniã naturale de-

bitum.i.quod domino debetur, deducendum eſt: & ita in id qđ ſupereſt, ſerui dominus creditori condẽnatur. Actio Porro *de peculio plus adfert emolumẽti, hac in re. Nã quum de peculio agitur, totius peculii ratio habetur. At quũ tributoria agitur, id tantũ in iudicio ſpectatur, in quota parte peculii ſeruus negotietur, forte in tertia, aut quarta, aut etiã ſexta. Atqui ne ſic quidem tributoria agendo ſextã inſolidum partem peculii conſequitur, in quã ſeruus negotiatur: ſed id tantum quod a domino in diſtributione merciũ interuerſum ac celatũ fuerit.* Partis *igitur partem fert. Eã vero peculii pars quæ vel in prædiis conſiſtit, uel in mancipiis, vel in nominibus: quoniam forte ſeruus aliis quibuſdam mutuum dedit, ad rationem non vocatur.* Neceſſe *eſt ergo, diligenter ſecum vnuſquiſque æſtimet, tributoriane ſibi conducat agere, an malit actionem de peculio eligere. Quòd ſi probare poßit, eã, quæ ipſe ſeruo credidit, in rem domini verſa eſſe, melius eſt vt actionem de peculio eligat: quò ex capite de in rem verſo in ſolidum condemnatio ſequatur.*

ARGVM.

[1] *QVAE de dominis ac ſeruis quantum ad actiones pertinet, dicta ſunt, eadem & de parentibus ac liberis intelligenda ſunt. At ex mutui contractu nec filius, nec pater obſtante Macedoniano Senatusconſulto conueniri de peculio poſſunt. De eo autem, quod iuſſu, vel in rem verſo, aut inſtitoria,*

vel exercitoria aduerſus patrem, vel dominum ex filij aut ſerui contractu directo experiri licet.

§ *Quæ diximus.*

Quæ a nobis iam de ſeruo ac domino dicta ſunt, eadem de filio filiaq; & nepote nepteque, ac patre auove, quorum in poteſtate ſunt, intelligimus.

§ *Illud pprie.*

Illud autem proprie in liberis perſonis, quas in poteſtate habemus, ſeruatur: quod aduerſus eos, qui cunque iis, qui in parentis poteſtate ſunt, mutuũ dederint, velut in modum exceptionis obiici ſoleat S.C.Macedonianum. Id *autem quid ſit latius dicendum eſt.* Fuit *quidam* Macedo Romæ (*id.n.nomen erat homini id.n.nomen erat homini*) *qui quum* ✻ *in poteſtate patris eſſet, grande æs alienum conflauit, ſperans futurũ, vt mortuo patre ſuo, facile id diſſolueret. Quum multum iã temporis tranſiſſet grauis ei & moleſtus cœperat eſſe creditor debitũ repetens.* Macedo, *quũ non haberet vnde redderet (nam quõ, qui in poteſtate eſſet?) patrem ſuũ occidit.*Relata *res eſt ad* Senatum. Et *ille quidẽ pœnas dedit parricidii.*Verũ S.C.*factũ eſt, qđ* Macedonianum *vocatur, quo cauetur, ne qui liberæ perſonæ alieno iuri ſubiectæ mutuũ dediſſet, actionem eo nomine haberet.* Vt *hoc modo, quum ſe repetitionem quiſque eius, quod crediδiſſet, nullã habiturum cognoſceret, caueret ſibi a mutuũ dando.*Non *ſolũ aũt a filio filia, nepote aut nepte, nõ recte petetur, quum adhuc in parentis ſui poteſtate ſunt: ſed neq;, quum ſui*

✻. *In poteſtate)* Vlpianus *in* L.i.*eius ti. fœneratorẽ in s.c.* Macedonẽ *appellari ſcribit.*

ſui iuris facti fuerint, vel morte parentis forſan, vel emancipatione. Quinimo nec aduerſus patrem auũ ve de peculio datur actio, ſiue liberos, adhuc in poteſtate habeant, ſiue eos emancipauerint. Hæc autem *ideo cõſtituta ſunt a Senatu, quoniam ſæpe compertũ eſt, iuuenes magna æris alieni mole obrutos, quod per luxum libidinemq́; prodegerant, uitæ parentum ſuorum inſidias moliri. Illud autem velut in ſumma debemus ſcire, ſi domino aut patre iubente, cum eo, qui in poteſtate illorum eſt, contractum fuerit, aut quid in rei pſorũ verſum ſit, licere vt omiſſa actione de peculio aut de in rem verſo, directo aduerſus patrem aut dominum condictione agamus, tanquã ſi principaliter cum ipſo domino vel patre, negotiũ geſtum fuiſſet. Sed & is, qui inſtitoriam habet vel exercitoriã, condictione aduerſus patrem vel domi num agere poteſt.* Nam *& iuſſu illius cum eo, quem in poteſtate habet, cõtractum intelligitur.* Diximus *enim ſupra, eum, qui negotiationi maritimæ vel terreſtri aliquẽ præponit, hoc velut omnibus dicere videri, vt ſecure cum eo, quem præponit, contrahant.* *§. Illud in sũma.*

De noxalibus actionibus.

TIT. VIII.

ARGVM.

Ob delictum a ſeruo, domino ignorante, aut id prohibere nequeunte commiſſum, noxali actione dominus tenetur, qua condennato liberum eſt, aut damnum re-

R

ſarcire, aut noxæ deditione damni præſtationem eſfugere. Quodſi ſeruus pro noxa datus, tandem aliquãdo damnum emendare velit inuito eo, qui pro noxa eũ accedit, manumittetur, nec in domini prioris poteſtatẽ redibit. Cæterum noxales actiones aut legibus, aut prætoris edicto conſtitutæ ſunt.

Quemadmodum ex contractu ſeruorum, cum dominus agitur: & ita ex delicto ſeruorum, domini tenentur. Nam ſi rerum mearum aliquam ſeruus tuus furto abſtulit, aut ui rapuit, vel ſi damnum mihi intulit, aut iniuria me affecit: noxalis mihi datur tecum actio. Liberum autem tibi eſt noxali actione condemnato, vel quod mea intereſt præſtare, vel ſeruum noxæ dedere. Noxa dictur corpus ipſum quod nocuit, quoniam ſeruus nocuit. Noxia vero ipſum maleficium vocatur: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Eſt autem id ſumma ratione introductum, vt dominus noxali actione condemnatus, ſeruum illi, in quem deliquit, poſſit dedere: quoniam iniquum erat, nequitiam ſeruorum vltra corpora ipſorum dominis damnoſam eſſe. Noxali igitur actione ſerui mei nomine condemnatus, in nullo alio inuitus lædor, quam vt eum noxæ dedam. Nam delicti æſtimationem inuitus non cogor ſoluere. Porro quum ſemel actori ſeruum qui deliquerat, noxæ dedidi, a noxali iudicio liberor, in perpetuum dominio eius in accipientẽ tranſlato. Neque enim dicimus, ſi ſeruus vel operis ſuis

§. Dominus noxali

atque miniſterio, delicti æſtimationem ei, in quem deliquit, præſtiterit, vel numos alicunde comparatos illi dederit, ad veterem dominum eum redire. Verum Prætorem *adire debet, & ei rem omnem exponere, atque ita vel inuito eo, qui noxæ ipſum accepit; a* Prætore *manumittitur.* Conſtitutæ *ſunt autem noxales actiones aut legibus aut edicto* Prætoris. *Legibus, vt furti.* Hanc *enim lex* XII. *Tabul. inuenit: item & damni iniuria, hanc enim introduxit lex.* Aquilia. Edicto Prætoris, *vt noxalis iniuriarum, et noxalis* Vi *bonorum raptorum.* §. *Sūt autem*

ARGVM.

Actio noxalis, ſerui dominum ad quencunque perueniat, perpetuo proſequitur, Quod ſi libertatem ſit conſecutus ſeruus, noxalis extinguitur, & directa actione delicto competente conuenitur. Et contra, ſi liber deliquit, eo ſeruo facto, quæ directa fuit, noxalis efficitur.

Regula *eſt nobis a veteribus per manus tradita, qua ſit dicimus:* Noxa *caput ſequitur.* Ea *maxime ſpectatur his in caſibus. Seruus tuus res quaſdam mihi furto ſubtraxit. Quandiu in tua poteſtate eſt, habeo tecum noxalem furti actionem. Quod ſi ad alium traſlatus ſit, cum eo noxali agetur. Sin uero manumiſſus fuerit, directam habeo cum ipſo furti actionem, & noxalis perimitur. Sed & per contrarium, actio, quæ prius directa, erat, noxalis fieri poteſt: velut, aliquis quum liber* §. *Omnis autem.*

eſſet,furtum mihi fecit. Is poſtea ſeruus factus quoniam eſt forte (vt ſupra libro primo diximus) ad præcium participandum venundari ſe permiſit, & ſeruus tuus factus eſt, actio furti tecum noxalis eſſe incipit, quæ prius directa fuerat.

ARGVM.

Ex ſerui proprii delicto domino nulla prodita eſt actio, quanquam alienatione, aut manumiſſione ſeruus condictionem mutet. Quod locum, quoque habet in alieno ſeruo, qui damnũ paſſi proprius effectus eſt. Nec contra a ſeruo ex domini delicto, licet libero affecto, vlla datur actio.

§. Si ſeruus *Seruus meus mihi furtum fecit: nulla naſcitur actio: nam inter dominũ & eum, qui in poteſtate eius eſt, nulla eſſe poteſt obligatio. Quod ſi aut in poteſtaté alterius ſeruus peruenerit, aut manumiſſus fuerit: neque cum ipſo iam manumiſſo, neque cum eo, in cuius poteſtate eſt, agere poſſũ. Quoniã actio, quæ ex delicto ipſo naſcitur, non nata, quia ſeruus qui furtum commiſit, in ea poteſtate eſſet, ex eo nũc naſci non poteſt, quod is qui furtum commiſit, de poteſtate mea exierit. Adeo autem id verum eſt, nullam inter ſeruum & dominum obligationem poſſe conſiſtere, vt ſi alienus ſeruus furtum tibi fecerit, & ea ex re furti actio tibi nata ſit, ac deinde is, in tuam poteſtatem venerit, actio furti iam nata extinguatur, idque per regulam qua dicimus, Rẽ quanque, quum in eum caſum venerit, a quo ini-*

tium capere non poterat, extingui. Por ro quoniam nulla naſcebatur tibi actio, quũ is eo tẽpore furtum feciſſet, quo in tua poteſtate erat, ideo & quum in tua poteſtate eſſe cœperit, actio iam nata perimitur. Adeo autem *extinguitur actio hæc quum poſtea tu ſerui dominus factus fueris, vt neque ſi de poteſtate tua exierit, agere iam eo nomine poßis. Quomodo.n. quum extincta ſit actio. Iam ſæpe.n. a nobis dictũ eſt: dominum cum ſeruo nullã actionẽ habere poſſe. Quemadmodum nec dominus ſi quid in ſeruum admiſerit, veluti quod iniuria aut uerberibus eũ affecerit, vlla ei teneri poteſt actione, neque ſi ſeruus, in quem id commiſſum eſt, vel manumiſſus fuerit, vel in alterius poteſtatem venerit.*

ARGVM.

Noxales actiones in filiis familias hodie locum habere deſierunt, ac pro ſuo quiſque delicto conueniri, et in pecunia puniri poteſt.

§. Sed veteres q̃dem.

HAS, *autem noxales actiones veteres & in filiis filiabusque familias admittebant.* Verum *poſterior hominum conuerſatio & viuendi inter ſeſe ratio, merito ac recte huiuſcemodi aſperitatem eiecit & contempſit, ac penitus a communi vſu exploſit. Quis.n. ſanæ mentis ſuſtineat filium ſuum, et magis filiam noxæ dedere, vt pene in corpus ſuum pater qui hæc patitur, magis quam filius, periclitetur.* In *filiabus vero & pudicitiæ fauor curaque recte ideſt communi vita excluſit.* Et *ideo placuit, vt*

tantum in ſeruos, noxales actiones proponerentur: quum & veteres Iuris ciuilis interpretes, ſæpius id dixerint: liberas perſonas, quæ alieno iuri ſubiectæ ſint, ex ſuis delictis conueniri, et pecuniariter puniri poſſe: nec ſecundum vetera Iura, noxæ dedēdas eſſe.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

TIT. IX.

ARGVM.

Ex lege xii: Tabul. aduerſus eum, cuius animal præter ſui generis naturam, feruore, laſciuia, aut feritate damnum dedit, noxalis prodita eſt actio, qua condemnato liberum eſt, ad ſui liberationem, aut animal pro noxa dedere, aut damni æſtimationem præſtare. Cæterum ſi animal natura ferum ſit actio ex lege xii. Tabul. noxalis locum habere nequit.

Animalium quoque rationis expertium nomine quæ damnum dederint, prodita ſunt noxales actiones. Verum furti quidem noxalem actionem, aut vi bonorum raptorum, vel iniuriarum dicere non poßis locum eorum nomine habere. An ergo noxalis actio ex lege Aquilia locum habebit. Et dicimus nequaquam. Quoniam in ea, damni iniuria dati quæſtio verſatur. Iure autem & iniuria quid facere, ab animo, qui iudicium habeat, proficiſcitur. At animalia rationis expertia, & bruta, iudicio omni carent. Quid ergo eſt. Et ex lege XII. Tabul.

in iis prodita eſt noxalis actio.Contra dominum igitur noxali actione ex lege XII. *Tabul. agetur. Si brutum ergo animal tum aut per laſciuiã, aut per feruorem,aut per feritatẽ,pauperiem fecerit, ideſt, damnum mihi dederit:noxali actione tecum agam ex lege* XII. *Tabul.Quod ſi quis conuentus animal pro noxa dederit: proficiet ei ad liberationem. Sic enim eadem lege* XII. *Tabul.* Cautum *eſt. Veluti, quum equus calcitroſus eſſet calce in aliquẽ reiecto nocuit ei. Eſt autẽ huic noxali actioni ex lege* XII. *Tabul.locus in iis animalibus, quæ contra naturã ſuam ferocientia,aliquem læſerunt.* Nam *ſi natiua & a natura inſita ſit feritas,ceſſat actio legis* XII. *Tabul.* Itaque *ſi vrſus fugerit, & aliquem læſerit, noxali actione is,qui dominus eius erat, non tenetur.*Ideo *autem dixi,qui dominus erat quoniam vrſus,quum fugerit,naturalem libertatem recipit,& in bonis cuiuſquam eſſe deſinit.*Porro *pauperies,dicitur damnum,ſine iniuria datum:quod vel maxime in brutis animalibus contingit.*Neque *enim poteſt animal brutum quod ſenſu careat, malum aduerſus quenquam conſilium inire.* Et *hæc quidem, quantum ad noxalem actionem pertinet.*

ARGVM.

Si cuius quadrupes natura ferociẽs,damnũ corpori dederit libero citra mortis illationem,is ex adilitio edicto quantum ius dicenti videbitur, tanti condemnandus eſt,ſi vero rebus damnum datum ſit in duplum cõ

tutorum vero conſtituendorum ratione remittit. Quæ forma autem iudicium ſuſcipere, aut idipſum intendere debeat, hic traditur.

Quum dictum ſit de actionibus, quibus nobiſcū ex contractu aut delicto eorum, qui noſtri iuris ſunt agere quis poteſt, tranſeamus nunc ad aliam inſpectionem. Et ſciendum eſt, agere nos in iudicio ſolere aut pro nobis ipſis, quod vocatur ſuo nomine agere: aut pro aliis, quod vocatur alieno nomine. Et alieno quidem nomine agimus, veluti, vt procuratores, tutores, aut curatores. Atque *hæc & hodie obtinēt.* Nam *olim id nō erat in vſu vt quis alieno nomine ageret, niſi certis quibuſdam ex cauſis.* V*eluti pro populo quis iudicium ſuſcipere poterat, aut pro libertate: quoniam quum is, qui in poſſeßione ſeruitutis erat, & ad libertatem proclamabat, per ſeipſum iudiciū ſuſcipere non poterat, ne ſi probatum fuiſſet ſeruum tuū eſſe, is; videretur eſſe iudicii exitus, vt ſeruus aduerſus dominum cōſiſteret: ideo alius quiſpiam pro eo agebat, qui & Aſſertor dicebatur. Ad hæc & pro tutela: nam ſæpe tutore opus habebat pupillus. Et duo aliqui inter ſe contendebāt, vter ipſorum tutor eſſe deberet.* Nec *erat dubiū quin alter ſuperior fuerit futurus.* Is *ergo, qui ſuccūbit, futurū eſt vt alieno nomine egerit, hoc eſt, de tutela, quæ nihil ad ipſum pertinet, ſicut euentus litis docuit.* P*ermiſſū quoq; eſt lege* Hoſtilia, *vt ſi cuius*

res qui apud hoſtes eſſet, aut Reipublicæ cauſa abeſſet, furto ablatæ ſint, quilibet eo nomine furti agere poßit. Sed et ſi tutor pupilli ego fuiſſem, atque eo tẽpore, quo apud hoſtes eram, vel Reip. cauſa aberam furtum aliquis ei feciſſet, æque quilibet furti agebat. Verum, quoniã id non minimã incommoditatẽ habebat, quod nemo alieno nomine agere aut excipere actionem poſſet: cõmenti ſunt hoc homines, vt per procuratores litigarent. Nã interdum aut morbus, aut ſenectus, aut neceſſaria peregrinatio, itẽq; aliæ multæ cauſæ, impedimento ſunt, ne principalis rem ſuam exequi poßit. Procurator ſic conſtituitur, ſi cui mandem, vt pro me litiget, quemadmodum & in mandato diximus: nec vlla certorum verborum præſcripta forma opus eſt. Quibuſcunque enim verbis procuratorem conſtituere poſſum. Neque etiam refert abſit aduerſarius meus, an præſens ſit: plerunque.n & ignorante eo procurator conſtituitur. Denique (vt rem omnem vno verbo concludam) cuicunque cauſam tuam agere aut defendere permiſeris, is procurator tuus intelligitur.

§. pcurator.

§. Tutores.

Tutores autem et curatores, quemadmodum conſtituantur, libro primo expoſuimus. Porro (ut aliquid obiter foris aſſumam) ſciendum eſt procuratorem, ſi actor eſt, ita agere debere. Si apparet aduerſarium, Titio, cuius procurator ſum, dare oportere, condemna eum iudex. Et intentionem quidem, ſiue

initium actionis ex perſona domini ſumere, condemnationem vero in ſeſe vertere. Quod ſi quis, vt procurator conuenitur ſic eum, qui agit, dicere debere: Si apparet ſeium decem aureos dare oportere, condemna Primum procuratorem eius in decē aureos.

De ſatiſdationibus.

TIT. XI.

ARGVM.

Satiſdationem olim de more in iudiciis ſeruatarum ſiue quis iudicium moueret, aut idipſum ſuo alienove nomine ſuſciperet, obſeruatione ab vſu reiecta communi, hodie reus quauis actione ſuo nomine cōuentus pro litis æſtimatione nullam ſatiſdationem interponit de iudicio vero ſiſti, ac proſequendo, quandoque idonee, quandoque iuramento præſtito duntaxat vel etiā nuda repromißione cauet Quæ omnia iuxta conuenti aut qui eius partes ſuſtinet, qualitatē expetenda ſunt.

Nunc de ſatiſdationibus dicere neceſſe eſt quæ cauſæ eius, quæ in iudicio vertitur, nomine, aut ab actore aut a reo præſtant. Atque illud cum primis inter ipſa proœmia ſciendum eſt, alienum apud veteres fuiſſe ſatiſdationum modum, et alium nunc in vſu verſari. Quoniam is, quicum in rem agebatur, cogebatur ſatiſdationem præſtare: qua promittebat, ſi victus rem, de qua quæſitum erat, non reſtitueret, neque litis æſtimationem ſolueret; libe-

rum actori fore, vt cum ipſo aut cum fideiuſſoribus eius ex ſtipulatu ageret. Appellabatur *autem ſatiſdatio hæc,* Iudicatũ *ſolui. Porro unde id nominis ſit ſortita, facile eſt intelligere. Quoniã ſic ſtipulabatur actor.* Promittis *mihi ſoluere, quod* Iudicatũ *fuerit. idq; quũ quis ſuo nomine in rem conueniebatur. Ac multo etiã magis, ſi quis alieno nomine actionem in rẽ excepiſſet.* Nã *hunc ſatiſdare* Iudicatum *ſolui ne ceſſe erat: propter regulã* Iuris, *qua dicimus. Neminem ſine ſatiſdatione alienæ rei idoneum defenſorẽ intelligi.* Et *hæc quidem in reo.* Porro *is, qui in rem agebat, ſi ſuo nomine agebat, nullam ſatiſdationem præſtabat. Quomodo.n.ab eo, qui ipſe dominus erat poſtulari potuiſſet, vt ſatiſdaret, ratã rẽ dominũ habiturũ?* Sin *uero alieno nomine agebat: præſtare debebat ſatiſdationẽ, quæ dicitur,* Ratã *rẽ dominũ habiturũ, qua dicebat fore, vt dominus litis ea, quæ ipſe egiſſet, rata et firma haberet.* Periculũ.*n.erat, ne quando dominus adeſſet, & diceret non ex volũtate ſua procuratorem egiſſe, atque ab initio iiſdem de rebus experiretur, ac idẽ eadem de cauſa ſecundo impeteretur.* Tutor *quoque et curator æq; ſatiſdationis onere grauantur, vt edicti verba oſtendũt.* Interdũ *tamen agentibus iis ſatiſdatio remittitur.* Quod *ita intelligendũ eſt, ſi hoc conſtat an cõſtituti ac creati ſint, hoc eſt, an hic tutor, & ille curator ſit.* Et *hæc quidẽ de iis, qui in rẽ agebãt.* Quũ *vero in perſonã*

aliquis agebat: ex parte actoris, eadem obtinebat, quæ diximus in actione. qua in rem agitur hoc eſt, dominus nullã præſtabat ſatiſdationem, procurator vero cauebat dominũ ratã rẽ habiturũ, ſimiliter et tutor aut curator, ſi hoc erat dubiũ, an tutor aut curator eſſet. Ex latere vero eius, qui conueniebatur, ſi quis alieno nomine actionẽ in perſonam excepiſſet, omnino cogebatur ad ſatiſdationẽ, propter prædictã Iuris regulã, quia dicere ſolemus: Neminẽ in aliena re ſine ſatiſdatione idoneũ defenſorẽ credi. Sin autẽ quis ſuo nomine actione in perſonam cõuentus eſſet, Iudicatum ſolui ſatiſdare non erat neceſſe.

Et hæc quidẽ ſic apud Veteres in vſu erant. Hodie vero alius ordo hiſce in rebus obtinet quoniam ſiue in rẽ, ſiue in perſonã cũ aliquo ſuo nomine agatur: nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dat. Sed pro ſua perſona fideiuſſorem præbet, qui promittat, in iudicio reũ vſque ad terminum litis permanſurum Interdum vero ne fideiuſſorem quidem dat, ſed ſuæ promiſſioni committitur, iurando, in iudicio ſe permanſurum nec inde deſceſſurũ, quæ & Romano more, Iuratoria cautio vocatur. Interdum etiam & ſine Iureiurando nudam repromiſſionem emittit. Et hæc omnia ſecundum qualitatẽ perſonæ, quæ, rei ſuſtinet partes, procedere conſueuerunt. §. Sed hodie.

ARGVM.

Qui domini aut actoris vel quaſi procurator eſt, tũ

demum cauere de rato cogitur cum de mandato non conſtat. Conuenti autem procurator. quemlibet de mãdato conſiſtet, nihilo ſecius de iudicando ſoluendo idonee, ac rite cauere compellitur, pro quo vel reus ipſe fideiuſſor interuenire poteſt. In quo cautionis genere, bonorum fideiubentis hypotheca contracta intelligitur. Quod ſi reus ipſe litem fuerit conteſtatus cauebit procurator reum ſententiæ tempore iudicio affuturum et ſententiam excepturum, alioqui ſe iudicatum facturũ niſi appellatione interpoſita, quod iudicatum fuerit, irritum factum ſit.

§. Sin autem Sic itaque is, qui cũ ſuo nomine agitur, modo ſatiſdationem, modo iuratoriam cautionẽ, modo nudã repromiſſionem emittit. Quod ſi aut is qui agit, aut is, qui cũ agitur, procurator eſt: tunc ex latere actoris præſtanda eſt ſatiſdatio Ratã rem dominum habiturum, niſi aut mandatum ſibi a domino factum cum profeſſione apud acta oſtendat eſſe: aut præſens litis dominus, in iudicio procuratoris perſonam confirmet, dicendo: Hunc ego pro me conſtituo. Eadem forma obſeruanda, ſi aut tutor aut curator per aliũ agat, veluti per eum, qui actor vocatur: aut aliæ perſonæ iis ſimiles, quæ alienarum rerũ adminiſtrationem receperũt. Multæ. n. ſunt ſpecies procuratorũ vt et noſti et adhuc diſces: Et hæc quidem in actore. Sin autem cum aliquo agitur: tunc ſi præſens procuratorem conſtituere paratus eſt, poteſt id facere ſcilicet, aut ipſe in iudicium venire, & perſonam procuratoris ſui approbare, ſolitis interpoſitis ſtipulatio

nibus de ſatiſdatione Iudicatũ ſolui, quæ ab iis, qui illam præſtant, conſueuerunt exigi. Ad hæc & illud domino permiſſum eſt, vt extra Iudiciũ fideiuſſoriã repromiſsionem exponat, per quam ſui procuratoris fideiuſſor fiat. omnes clauſulas ſtipulationis iudicatũ ſolui promittens: hoc eſt, procuratorem in iudicio permanſurum, & vſque ad finem litigaturum, ac quod indicatũ erit, ſoluturum. Simul et bona ſua per hãc repromiſsionẽ, hypothecæ obligans, ſiue in iudicio, ſiue extra iudiciũ hæc cauerit: ita vt & ipſe & hæredes eius, hoc nomine teneantur. Alia inſuper ſatiſdatione vel repromiſsione præſtanda a procuratore pro perſona eius, qui cum agitur (nam vt ex iis, quæ paulo ante dicta ſunt, patet, pro ſeipſo aut ſatiſdationem præſtat, aut repromiſsionem emittit) quæ ita cauebit actori, vt eum hoc nomine ſecurum reddat, illum eo tempore, quo ferenda erit ſententia, in iudicium venturum: aut ſi non aderit, omnia vel a ſeipſo vel a fideiuſſore ſuo præſtitum, iri, quæ in condemnatione continebuntur, niſi forſitan ea per appellationem fuerit facta irrita.

ARGVM.

Litis alienæ ſiue mandato inſtructus, ſiue minime, nulla inter actiones in rem ſint, an in perſonam facta differentia, legitimus defenſor aut idoneus intelligitur nemo. Cæterum quæ hic ſancita ſunt, vbique cuſtodiri iubet Imperator.

Quod ſi contingat, vt principalis reus ob quam- §. Si vero reus.

libet cauſam præſto non ſit, ſed alius quiſpiam volens abſentis defenſione ſubeat, (nulla differētia inter actiones in rem vel in perſonā introducenda) citra impedimentū velut defenſor admittēdus eſt. Sic tamen vt ſatiſdet Iudicatū ſolui, & caueat actori, á ſe quod iudicatū erit, ſolutum iri. Idq́; propter veterē & ſæpe iā a nobis adductā Iuris regulam, qua dicimus, neminē ſine ſatiſdatione, alienæ rei idoneū defenſorē intelligi. Verum omnia hæc multo clarius perfectiusq́; ex Iudiciorū quæ multa quotidie inter homines exiſtūt, vſu, et ex rebus ipſis pcipi poſſūt.

§ *quā formā* Porro hanc *ſatiſdationum, & repromiſſionum formam non in hac tantum regia vrbe, ſed in omnibus ſuis prouinciis. Imperator noſter ſanctiſſimus obtinere voluit, etiam ſi forte aliqui per imperitiam aliter vtantur. Quoniam illud neceſſe eſt, vt omnes prouinciales, caput ciuitatum omnium, hoc eſt, regiam hanc vrbem ſequentur.*

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes tranſeunt.

TIT. XII.

ARGVM.

QVAE a Iure ciuili, aut eius partibus actiones prodita fuerant, olim, ex perpetuæ habebantur, ſiue in rem, ſiue in perſonam forent, hodie vero ſua

cuique

cuique tempora definita ſunt. Prætoriæ autem, quæ pœnam conſectantur, annum non excedunt: modo perpetuis furti manifeſti actionem adiicias: cuius naturæ ſunt, quas Prætor ad rei proſecutionem induxit.

Actionum aliæ ex Iure Ciuili *deſcendunt, aliæ a* Prætore *inuentæ ſunt. Quum autem dico, Ex* Iure Ciuili, *id intellige, ſiue ex lege aliqua, ſiue ex* S.C. *ſiue ex conſtitutione* Principis *proditæ ſint. Et hæ quidem perpetuo ſolebant competere. Ita enim id vetuſtiſſimo iure comparatum erat. Sed conſtitutiones* Principum, *quæ poſt editæ ſunt, tam in rem quam in perſonam actionibus certa tempora dederunt. Quæ vero a* Prætore *inuentæ ſunt, plerunque ſunt annales, quoniam & Prætoris edictum olim tantũ vſque ad annum valebat. Sũt tamen quædam Prætoriæ actiones, quæ perpetuo competant, id eſt, vſque ad tempora principum conſtitutionibus ſtatuta. Hæ autem ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori pollicitus eſt & aliis, qui hæredis vicem obtinent. Satis enim nouiſſe te arbitror bonorum poſſeſſorem, ſucceſſorem prætorium eſſe, quem* Ius Ciuile *neſciat: quiq; vt libro tertio diximus, oblique & experiatur & conueniatur. Quoniam igitur actiones, quæ ciuilibus ſucceſſoribus dantur, hoc eſt, hæredibus, perpetuæ ſunt* (Porro *& bonorum poſſeſſor, & quiuis alius, qui hæredis inſtar obtinet, quod genus eſt is, cui ex* S.C. Trebelliano *hæreditas reſtituta eſt, per fictionem ſibi hæredis nomẽ vindicant) ideo, vt*

per omnia fictio hæc vera ſit, neceſſariũ eſſe viſum eſt, vt quemadmodum actiones, quæ hæredibus competunt, ita & eæ quæ bonorum poſſeſſoribus dãtur, perpetuæ eſſent. Sed & furti manifeſti actio, quãuis Prætoria *ſit perpetua tamen eſt, quoniam abſurdiſſimum id erat & iniquiſſimum, vt anno circunſcriberetur. Sed dixerit hic aliquis mihi : Atqui & lex duodecim* Tabularum *furti actionem nouit: quomodo tu igitur eam* Prætoriam *vocas? Verum hæc eſt reſponſio.* Lex duodecim Tabularum, *quum furti actionem daret, capitalem in furem pœnam conſtituit,* Prætor *vero pecuniariam. Quoniam erga* Ius, *quod ex lege duodecim* Tabularum *venit, propter aſperitatem exploſum eſt, & magis* Iure Prætorio *vtimur (iuſtum enim erat, vt qui in pecunia læſiſſet, & in pecunia plecteretur) ideo* Pratoriam *furti actionem vocamus.* Hanc *quoq; ob cauſam perpetuam eſſe placuit. Quoniam iniquum putauit* Prætor, *vt in vtroque furibus auxilium ferret, ſimul et pœnam, quæ capitalis erat, in pecuniariam vertẽs: & actionem, quæ perpetua fuiſſet, annalem faciẽs. Quod igitur ad actionis perpetuitatem attinebat, id in ſuo habitu ſtatuq; reliquit.*

ARGVM.

Quæ ex maleficiis dantur actiones pœnales tum. Ciuiles, tum Prætoriæ aduerſus delinquentis hæredes minime competunt : hæredibus autem offenſi, præter vnam iniuriarum actionem, aduerſus delinquentẽ cõ

ceduntur. Quæ autem ex contractu deſcẽdunt, aduerſus hæredes indubie competunt, præter eam, quæ de dolo eſt, ſi nihil ad hæredes ipſos peruenerit, alioqui quatenus peruenerit dabitur. Hoc tamen pro regula obſeruandum eſt, vt quæ tranſitoriæ actiones aduerſus hæredes non ſunt, ſi tamen lis a principalibus perſonis conteſtata fuit, tranſitoriæ efficientur.

Porro non omnis actio, quæ aut nobis competit, aut contra nos datur, ſiue Iure Ciuili, ſiue a Prætore: etiam hæredibus aut contra hæredes datur. Et (vt rem quam ſimpliciſſime exponam) actionum aliæ ex delicto naſcuntur, aliæ ex contractu. Quæ ex delicto dantur, contra hæredes non tranſeunt. Eſt.n.certiſſima Iuris regula, qua dicimus: Actiones pœnales ex delictis in hæredes non dari: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, & legis Aquiliæ. Sed hæredibus hæ competũt, excepta actione iniuriarum, & ſi qua eſt alia huic ſimilis, veluti actio in factum, quæ tunc competit, quum ſine venia patronus in ius vocatus eſt. Et ratio quidem in promptu eſt. Nam quoties delictũ, fortunas eius, qui moriturus erat, minuit: tunc & hæres vt qui læſus & ipſe ſit, agere ex delicto poterit. Quod accidit in actione furti, vi bonorum raptorum legiſque Aquiliæ. Actionem enim iniuriarum quum iniuria, quæ mihi illata eſt, nullum fortunis meis damnum attulerit, merito hæres, vt qui læſus & ipſe non ſit, non habebit. Idem eſt, & in illa in factum actio- §. Nõ autẽ. ✱

ne. Actiones vero quæ ex contractu naſcuntur citra impedimentum & hæredibus & in hæredes dabuntur. Videas tamen interdum, vbi nec actio ex contractu in hæredes detur. Nam ſi rem aliquã apud te depoſuerim, ac deinde dolo tuo vel omnino interuerſa fuerit, vel deterior facta, nec inde emolumenti aliquid ad hæredem tuum peruenerit, actione depoſiti non tenebitur. Et tamen depoſitum cõtractus eſt. Pœnales autem actiones (quas ſupra diximus in hæredes non tranſmittit) ſi viuis principalibus conteſtatæ fuerint, citra impedimentum et inter hæredes exercebuntur.

ARGVM.

Qui pendente iudicio bonam fidem agnouerit, & actori ſatisfecerit, ab iudicii obſeruatione abſolui debet. Hinc et vulgo iactatũ: iudicia abſolutoria eſſe oĩa.

§. Supereſt *Iis, quæ de iudiciis dicta ſunt, & illud neceſſe eſt addere: ſi is, qui cum agitur, bonam fidem agnoſcẽs actori ſatisfecerit. i. aut id quod debet, aut rem, quæ ab eo petitur, reddiderit: nihil opus eſt eum propterea condemnari, quod lis cum eo conteſtata ſit. Sed pudori eius ignoſcimus, & abſolutione eum dignamur: quamuis accipiendi iudicii litisq; conteſtandæ tempore in ea cauſa fuerit, vt damnari deberet. Et hoc illud ſcilicet eſt quod vulgo iactatur, omnia iudicia eſſe abſolutoria. Hoc eſt, permiſſum eſt Iudici ante condemnationem reum, qui bonam fidẽ agnoſcat, ab actione liberatum dimittere.*

De exceptionibus.

TIT. XIII.

A. R G V M.

Abſoluto actionum tractatu, quæ velut arma ſunt actorum exceptionum quæ in reo clypei loco habentur vim atque naturam traditurus rem finitione atque exemplis palam Imperator facit.

Quũ dictum ſit de actionibus: conſequens eſt vt & de exceptionibus dicamus, quæ defendendorum eorum gratia, quibuſcum agitur, comparatæ ſunt. Et quid eſt exceptio? Eſt Iudicialis quædam allegatio reo competens, aduerſus actionẽ, quæ Iure quidẽ Ciuili efficax ſit, ſed natura iniquas vires habeat: veluti (vt rem exemplo oſtendam) metu tibi inie-cto, curaui, vt promitteres mihi te daturum centum aureos. Aut dolo aggreſſus, eo te illectum perduxi, vt promitteres aliquid. Aut etiam per errorẽ quum debere te putares, promiſiſti ea mihi ſtipulanti, quæ mihi credebas deberi. Quamuis ſtipulatio vim ſuã explicuerit, obligationemq́; verborum pepererit, & actionẽ, quæ ex ea naſcitur: vt ego iam efficacem te cum habeã ex ſtipulatu actionem, aut etiam condictionem: tamẽ quia iniquum eſt, vt quod nõ debeas id propter regulas Iuris ſoluere cogaris, ideo mihi ex ſtipulatione agenti, exceptione oppones: Si non per metum promiſi: aut, Si non per errorem dare tibi ſpopondi. Ecce actio iure Ciuili valebat, ſed

quoniam natura iniquum erat vt valeret, data eſt tibi exceptio, qua teipſum iuuare poſsis. Hæc *autem exceptio erroris, in factum dicitur: quia* διηγηματικῶς, *id eſt, narratiue opponitur.*

ARGVM.

Exceptione non numeratæ & non receptæ pecuniæ, ei ſubueniri ſolet, qui ſpe numerationis futuræ, ſcripto ſtipulatione etiam interpoſita, mutuum accepiſſe confeſſus ſemel eſt: ſi modo, intra ſua tempora opportune vſus fuerit.

§. Idē Iuris. *Opponi ſolet exceptio & illa in ſpecie:* Centum *a me aureos mutuo rogabas,* Promiſi *id facere.* Tu *igitur priuſquam pecuniam exhiberem, literas ſtipulationis mihi dediſti. Quibus accepta, recepi me facturum, vt poſtridie tibi pecunia numeraretur:* Nec *feci tamen.* Poſt *hæc, temporis aliquantum prateriit.* Ego *quum ſcirem efficacem eſſe ſtipulationem, condictione tecum agere cœpi, velut ex ſtipulatione propter exactā ſtrictamq; iuris rationem.* Verum *quoniam iniquum eſt condemnari te, vt pote non ſequuta numeratione: exceptio tibi dabitur, quam* Iuriſ*conſulti vocant,* Pecuniæ *nō numeratæ.* Et *olim quidem exceptio hæc vſq; ad quinquēnium opponi poterat, ſed hodie (vt ſupra libro tertio diximus* Titu.*xxi. quū de literarum obligatione ageremus) cōſtitutio* Imp*eratoris noſtri ad biennium eā coāguſtauit.* Atq; *ita ſi intra biennium agā, exceptio mihi obſtabit: eo vero elapſo, exceptio reo non dabitur.*

ARGVM.

Pacti de non petendo exceptio, etſi obligationem nõ perimit, effectum tamen eius collidit.

Huic & illa ſpecies ſimilis eſt: Centum tibi aureos mutuo dedi. Poſt tempus aliquod conueni, ne quod mihi deberes, peterẽ. Pactum hoc ipſo iure con dictionem non perimit, quoniam ſtricti iuris eſt actio. Sed adhuc Iure Ciuili obligatus manes. Quoniam ergo & efficax mihi eſt condictio, recteq; intendo, ſi apparet te dare oportere: & tamen iura naturæ lędo, pactiõibus meis aduerſans, ac modo remittẽs, nũc iterũ petẽs: pacti exceptio mihi obſtabit. §. Praeterea

ARGVM.

Iuſiurandi quoque exceptione obligationem ipſo Iure non tollit, nec liberationem iuranti affert: ſed ea oppoſita tutus, qui iurauerit, et indemnis ſeruabitur. Ea autem non in actionibus in perſonam modo, verum etiam in realibus quoque locum habet. §. Aeque ſi debitor.

Centum mihi aliquis aureos debebat. Petere ab eo cœpi quod mihi debebat. Negauit ille ſe quicquã debere. Iuſiurandum ei detuli. Iurauit ſe nihil debere, Nihilominus ſalua & efficax mihi eſt condictio Quemadmodum enim pactum, ita & Iuſiurandum, actionem ipſo iure non extinguit. Verum, quoniam abſurdum eſt, vt ego cum, eo agendo, de periurio ipſius quæram, iuſiurandi exceptio mihi obſtabit. Quoniam dicet iis, qui cum agetur: Si non iuraui, nihil me tibi debere. Non ſolum au-

tem in actionibus in perſonam, ſed & in actionibus in rem exceptiones opponi poſſunt: veluti, tenebas rem, quæ ad me pertinet: perſequi eam abs te volui. Tu vero tuam eſſe aſſeuerabas, Iuſiurandum tibi detuli. Iuraſti te eſſe dominum. Si deinde ego tecum in rem agere cœpero (nam adhuc actio mihi competit, quoniam iuſiurandum dominium meum non extinxit) ex æquitate naturali, exceptio Iuſiurandi mihi obſtabit.

ARGVM.

Sententia abſolutionem rei continens, ſiue in reali, ſiue perſonali tota ſit, obligationem iure ipſo non perimit, exceptionem tamen rei iudicatæ abſoluto, ſi deinceps conueniatur, parit.

§. Itē ſi ĩ iudicio. *Actio mihi aliqua tecum erat in rem aut in perſonam. Agere hac inſtitui. Et victus ſum, ſiue quod iudici obreptum fuerit, aut ego me nimia celeritate præcipitauerim, ſiue quod Iudex male pronuntiauerit. Non eſt dubiũ, quin actiones mihi efficaces, maneant. Si tamen iterum petere cœpero, exceptione rei iudicatæ ſubmouebor.*

ARGVM.

Exceptiones aut Iure Ciuili, eiuſque partibus, aut Prætorio introductæ ſunt: vnde ſit, vt Ciuiles aliæ, aliæ Prætoriæ dicantur. Earum autem omnium aut perpetuæ ſunt, ſiue peremptoriæ: aut temporales, ſiue dilatoriæ. Quid autem vnaquæque ſit, & finitionibus & aptiſſimis exemplis hic facile commonſtratur.

§Hæc exēpli *Atq; hactenus quidem, ſpecies quaſdam & exē*

pla enumeraſſe ſufficiat, ex quibus exceptiones naſcantur. Porro *ſunt & aliæ multæ ac variæ cauſæ, quæ exceptiones admittant.* Sed *eas plenius perfectiuſq; ex* Digeſtis *ſeu* Pandectis *diſcemus.* Enimuero *illud ſciendũ eſt, exceptionum alias eſſe ex legibus, alias ex iis, quæ legis vim obtinẽt, introductas eſſe, vt* S.C. *aut* Principum *conſtitutionibus, alias itẽ* Prætorem *inueniſſe.* Omnium *autem exceptionũ quædam perpetuæ ſunt; quæ & peremptoriæ dicuntur: aliæ temporales, ſiue dilatoriæ.* Et *peremptoriæ ſunt, quæ in perpetuũ obſtãt actori, et ſemper actionem perimunt: quia .ſ. vires actionis reſoluant.* Talis *eſt doli exceptio, & quod metus cauſa, & pacti conuenti, quum ita conuenit ne vnquam a debitore quod mihi deberet peterem.* Temporales *autem ſunt quæ ad certum tempus obſtant: qualis eſt temporarii pacti exceptio, quum .ſ. conuenit, ne vſq; ad quinque annos debitum peterem: quoniã intra tempus hoc obſtat mihi exceptio, ſed eo elapſo, extinguitur.* Itaq; *ſi intra annum (vt dictum eſt) agere velim, obſtabit mihi prædicti pacti exceptio, aut alia quæuis ſimilis.* Atq; *ideo actionem in quinquenniũ differre debeo, & poſt tempus agere.* Nam *inde dilatoriæ dicuntur, quod rem differant.* Quod *ſi intra tẽpora quinq; annorum agere pergã, ita mecũ in aĩo rationem ſubducẽs, ſi illũ præcipitẽ dare ante diẽ et iudici obrepere potero: iam inde confeſtim, id quod*

§ Appellatur.

mihi debetur, conſequar: ſin vero temporarii illius pacti exceptio mihi obſtabit, neceſſe erit omnino, vt poſt quinquennium cōſequi liceat. Qui apud ſeſe huiuſcemodi cogitationem inſtituet, nō recte ſibi videtur conſultum ire. Nam intra tempora ſubmouebitur per exceptionem pacti, & poſt tempora, ſi pergat agere, habebit aduerſum ſe exceptionem rei Iudicatæ: quoniam hæc peremptoria eſt. Nam illud in vniuerſum ſciendum eſt, per exceptionem dilatoriã quæ ſemel oppoſita efficax fuerit, hoc eſt actorem a iudicio repellere potuerit, peremptoriam exceptionẽ acquiri. Hunc igitur in modum totam litem actor amittit. Sed olim hæc in vſu fuerunt. Hodie vero Imperator noſter Sanctiſſimus tam iniquæ huic ſubtilitati locum eſſe noluit. Sed conſtituit, vt qui aut ita ſtipulatus eſt, Poſt quinquennium mihi dare ſpondes: aut qui mutuũ dedit, & pactum deinde cũ debitore fecit, ne intra quinq; annos id ab eo peteret: ſi ante quinquenniũ vel ſtipulationi inſertum, vel in pactũ deductũ agat: locũ in eo haberet Zenonis cõſtitutio, quam de iis edidit, qui tẽpore plus peterent. Hac autẽ ita cauetur, vt qui tale aliquid deliquit, & ante triennium forte, quã quinquennium exiret quod vel in ſtipulationem deductũ vel pacto indultum fuerit, agit: nihil inde conſequatur emolumẽti, ſed aduerſus eum præſcripta tempora duplicentur, & ipſe ſexenniũ expectare cogatur. Sed &, vt quũ

§. Hodie autem.

agere peracto ſexennio, volet, ita ſuum actor recipiat, ſi impenſas ac ſumptus, quos is, qui ante tēpus conuentus erat, fecerit, ei reſtituerit. Hoc.n.modo *prudentiores facti creditores, tempora ac inducias, quas ipſi dederint, non tam facile contemnent.*

ARGVM.

Tertiam hic exceptionum diuiſionem tradit quæ eſt, quod dilatoriarum exceptionum aliæ ex re, aliæ ex litigantis perſona naſcantur.

Dilatoriarum *autem exceptionum, aliæ ex re, aliæ ex perſona naſcuntur,* Et *ex re quidem, vt temporarii pacti exceptio.* Ex *perſona vero, vt procuratoriæ,* Veluti *ſi quis per militem aut fœminam agere velit: exceptione enim ſubmouebitur.* Nam *miles quum totum ſe debeat armorum ſtudio & exercitio dare, ne pro patre quidem aut matre, imo neque pro vxore, quamuis ſeruum haberet reſcriptum, procuratorio nomine agere poteſt.* Pro *ſe vero agere non prohibetur.* Nam *id legibus, quæ de re militari latæ ſunt, non repugnat.* §.Præterea etiã.

ARGVM.

Infamia multis modis incurritur, ob quam olim variæ pœnæ inductæ fuerant, atque inter cæteras hæc frequētiſſima fuit, vt qui ſemel infamis eſſet, ad actus legitimos aut honores non admitteretur. Ac *proinde infamia procuratorem a iudicio repellebat olim, hodie vero infamiæ exceptio in procuratore, velut ab vſu reiecta, non attenditur.* §.Eas vero.

SVNT *& aliæ dilatoriæ exceptiones, quæ ex*

perſonis naſcantur: eaq; procuratoribus ex cauſa infamiæ opponi ſolent. Porro *quid id ſit, dicere operæpretium eſt.* Tu *vero hæc habe in modum cuiuſdam præuiæ inſpectionis. Si quis aut depoſiti aut iniuriarum condemnatus fuerit, infamis fit.* Is *autem cui infamiæ nota iniuſta eſt, multis afficitur pœnis.* Nã *neq; in Senatum allegi, neq;* Decurio *creari, neq; militiæ nomen dare, neque aduocationes ſubire, neque procurator cuiuſquam eſſe, neque ſi agat, procuratorem conſtituere poteſt ſuam tamen litem per ſe non prohibetur perſequi.* His *ita inſpectis, vide nunc deinceps rem quam agimus.* Volebam *tecũ agere.* In*fame aliquem procuratorẽ conſtitui, aut quũ is integræ famæ eſſet, ego infamis eram.* Infamiæ *exceptio obſtabit.* Dicet.*n.is, cũ quo agetur: Si tu procurator non infamis es, aut certe non ab infami datus es.* Et *eſt hæc exceptio dilatoria ex perſona naſcens.* Facile *eſt autem dilatorias has exceptiones effugere.* Nam *ſi dixerit reus infamẽ eſſe procuratorem: poſſum eo ſubmoto aliquẽ integræ famæ conſtituere, aut per meipſum litigare.* Sin *autem dixerit, infamẽ eſſe qui procuratorem dederit id vitabo, ſi procuratorẽ miſſum faciam, & ipſe in cauſam deſcendam.* Nam *qui infamia laborat, quamuis procuratorem non conſtituat, tamen per ſeſe agere poteſt.* Quod *ſi actor hac exceptione contempta, ita cũ animo ſuo cogitet: Siue fefellero ac cauſam vicero, ſiue*

oppoſita exceptione illa, per meipſum egero, omnino conſequar id, quod mihi debetur: ſeipſum plane decipit. Nam ſi deinde agere cœperit, peremptoria rei iudicatæ exceptione ſubmouebitur. Idque propter regulam iam tibi traditam, qua dicimus: per exceptionem dilatoriam, quæ ſemel oppoſita efficax fuerit, peremptoriam, exceptionẽ acquiri. Verum hæc quæ de infamia dicta ſunt, olim procedebant. Sed hodie, quum hæc frequenter in Iudiciis non verſentur: ne fieri quidem videtur poſſe, vt aliquid de infamia, quæ procuratoribus obiici poſſet, propter deſuetudinem eius tractemus aut quæramus. Nam & illud abſurdum eſſe viſum eſt, dum de perſonarum conditione altercamur, ipſius negotii diſceptationẽ longius differre.

De replicationes.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Qua æquitate aduerſus agentis in petitiones ſummo iure nitentes, introductæ ſunt his, qui ad iudicium pertrahuntur, exceptiones, eadẽ quoque inuentæ ſunt aduerſus exceptiones obiectas replicationes, & contra aduerſus replicationes, dictæ ſunt duplicationes, et deinceps. Qua autem ratione id fiat, exemplis ad hoc propoſitis hic planum ſit.

Quemadmodum actionibus, quæ Iure quidem ciuili efficaces ſunt, ſed ex æquitate naturali inique nocet, exceptiones opponi ſolent: ita & exceptioni-

bus, quæ re vera quidē validæ ſunt, ſed ex æquitate iniquæ putantur: allegatio quædam ab agentibus opponitur, quæ replicatio vocata eſt. Ac inde nomē habet, quod per eā replicatur ac reſoluitur vis exceptionis nempe a replicando. Prædicta autem tractari poſſint tali in ſpecie: Pactū cum debitore meo feci, ne qđ mihi deberet, peterē. Poſt tēpus aliqđ quū debitor factus eſſet ditior, aut quū ego id exprobraſſem vel alius quiſpiā, pactū mecum iniit, quo mihi pmiſit priſtinum debitum petere. Si nūc ego poſt ſecundum hoc pactū condictione aduerſus illū ad ea, ꝙ mihi debētur, experiar, atq; ille pœnitētia ductus pacti exceptionem mihi opponat, ſic dicendo: Si pactum amplius nō petendi no feciſti: prima facie, pactū hoc multū videtur petitionem meā lædere. Nā re vera ita cōuenit, & nihilominus verum manet, ✱Nā per ſecundū pactū prius ipſo iure ✱ ſublatū non eſt. Sed quoniam iniquum eſt: creditorem excludi: ex ſecundo pacto datur ei replicatio, in qua ſic dicet:

✱Sublatum non eſt) Græce eſt ἐγεγόνεν, quod nihili verbum eſt. Alii ergo legunt γέγονεν ego vero οὐ γέγονεν. Sic enī ſcribit Iulianus Paulus in.l.ſi vnus. de Pactis. Pactus ne peteret, poſtea cōuenit vt peteret. prius pactum per poſterius elidetur, non quidem ipſo iure, &c. Quare videāt

quid agant qui tam temere eius ſtudii libris manum admouent: in quo non ſatis verſati ſunt. Curtius.

Si poſterius inter nos pactum factum nõ eſt, quo mihi petẽdi facultas data ſit. Porro quemadmodũ exceptioni opponitur replicatio, ita & replicationi, q̃ prima facie iuſta eſt, ſed ex æquitate naturali ini que nocet, alia quædã allegatio reo opponitur, quæ duplicatio vocatur. Veluti pactum amplius non pe tendi tecum feci. Deinde poſteriore pacto conuenit vt petere poſſem. Tertiũ pactum ſequutum eſt, quo debitum tibi iterũ remiſi. Quod ſi & duplicatio ali quam ob cauſam inique noceat, alia rurſus allegatione opus eſt actori, vt ea adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Harum autẽ exceptionũ vſum & vlterius interdum quam diximus, varietas negotiorũ producit. Nam & triplicationi, quadruplicatio opponi poteſt. Sed omnia hæc & alia facilius ex latio ribus. Digeſtorum voluminibus cognoſci poterunt.

ARGVM.

Exceptio principali competens, ſi in rem ſit, fideiuſſore oppoſita, ei quoque proderit: quæ vero in perſonã eſt (qualis eſt bonorum ceßio, huiuſque generis aliæ) non eundem effectum habet.

Exceptiones autem, quibus principalis debitor vti poteſt, plerunq; & fideiuſſor opponit, Merito, quoniam quod a fideiuſſore petitur, id ab ipſo debitore peti videtur. Nam fideiuſſor quum ſoluerit, §. Exceptiones.

mandati actionem aduerſus eum habebit. Qua ratione, ſi cum debitore pactum fecerim ne ab eo peterem: exceptio pacti conuenti & iis dabitur, qui pro ipſo obligati ſunt, perinde atq; ſi expreſſe dixiſſem, Ne *a vobis quidem petam, quod mihi debetur. Sunt tamen exceptiones quædam, quæ non æque fideiuſſori ac debitori competant: veluti,* Mutuum *dedi* Primo, & Secundum *fideiuſſorem accepi.* Primus *quũ nihil haberet, vnde ego meum conſequi poſſem, bonis ſuis ceßit. Si cum eo velim agere, habet is exceptionẽ quam mihi opponat, ſic dicendo: Si bonis nõ ceßi & ita me iudicio poteſt excludere.* Verum *exceptio hæc, fideiuſſores ipſius non iuuabit: hac maxime de cauſa, quoniam qui fideiuſſorem a debitore ſuo accipit, eam ob rem præcipue accipit, vt ſibi rebuſq; ſuis conſulat, nempe vt ſi contingat debitorem ſoluendo non eſſe, regreſſum habeat ad eos, qui pro illo fidem ſuam obligarunt. Quod ſi & fideiuſſori dederimus exceptionem ceßionis, futurum eſt, vt non admodum bene rem meam geßiſſe videar accipiendo fideiuſſores.*

De interdictis.

TIT. XV.

ARGVM.

Quoniam de interdictis tractatum facturus eſt Imperator, & cum in contentionibus maxime, quæ de poſſeßione ſunt, verſentur: ideo de poſſeßionis

multis

multiplici acceptione quadam præfatur, inquiens rei corporeæ poſſeſſionem proprie dici: rei autem incorporalis, ſiue iuris, quaſi poſſeſſionem. Interdictum autem quid ſit luculenta ſane finitione explicat.

Qui de actionibus, exceptionibusq́; & replicationibus diſſeruit, conſequens eſt vt & de interdictis diſſerat, ſiue de actionibus, quæ vice interdictorum exercentur. Sed & is, qui de interdictis diſputat, ſcire debet, quando de poſſeſſione loquatur, & quando de quaſi poſſeſſione Et poſſeſſio quidem eſt corporalis rei detentio. Quaſi uero poſſeſſio eſt, incorporalis rei vſus. Et corporalis quidem res eſt, veluti fundus ædes, & quæcunque iis ſimilia ſunt. Incorporalis vero, vt vſusfructus, ſeruitus, & ſi qua talia. Quum igitur inter duos aliquos de poſſeſſione aut quaſi poſſeſſione controuerſia eſt, Prætorem adeunt, ac totam rem ei exponunt: quoniam in huiuſmodi controuerſiis ſæpe contingit & cædes fieri, & vulnera infligi, & ad manus veniri. Rem itaque omnem Prætori ordine exponunt. At is quædam verba inter eos pronuntiat, non litem dirimens, ſed ad pedaneum Iudicem remittens, qui de controuerſia ipſorum cognoſcat. Dicendum eſt, igitur omnibus in vnum collectis, quid ſit interdictum. Interdictum ergo eſt, enuntiatum Prætoris inter duos aliquos, qui de poſſeſſione vel quaſi poſſeſſione contendunt, emiſſum, facti quidē ſpeciem cauſamq́; non incidēs,

ſed quomodo de ea iudicandum ſit, iudicē informās. Hæc autem verba dicit Prætor, aut vt prohibens, aut vt iubens quid fieri. Porro interdictis vel maxime locus eſt in poſſeſsione. Ideo autem dixi Maxime quoniam interdum et de poſſeſsione quæſtio non mouetur, & interdictum tamen competit.

ARGVM.

Interdictorum ſumma ac præcipua diuiſio ea eſt, vt quædam prohibitoria, quædam exhibitoria, et quædam ſint reſtitutoria, quæ hic aptiſsimis exemplis ac deſcriptionibus facile patent.

§. Summa. *Summa interdictorum diuiſio eſt hæc, quod interdictorum alia ſint prohibitoria, alia exhibitoria & alia reſtitutoria. Et prohibitoria quidem ſunt, quibus aliquid fieri Prætor prohibet: veluti, minas aliquis iactabat aduerſum me, quaſi ingreſſurus & poſſeſsionem, quam habebam, turbaturus. Ego Prætorem adii, et minas aduerſarii expoſui, ac ſine vitio me poſsidere dixi. Prætor itaque ſic prounntiauit: Sine vitio poſsidenti vim fieri veto. Sed & interdum aliquis mortuū, cuius ad ipſum cura ſpectet, in locū aliquem, quo ius ei erat inferendi, inferre vult: huic ergo interdictum prohibitorum dabitur, aduerſus eum qui prohibere id voluerit. Aut etiā in ſacro loco, vel publico flumine ripaue eius aliquis opus aliquod mollitur, quo per flumen peior fiat nauigatio: nā & hic prohibitorium interdictum dabitur. Reſtitutoria autem ſunt, quibus reſtitui aliquid*

iubet: veluti bonorũ poſſeſſori, ut reddatur poſſeßio earum rerum, quas alius quis pro hærede vel pro poſſeſſore poßidet. Quid vero ſit Pro hærede aut pro poſſeſſore poßidere, infra diſcemus. Aut quũ poſſeſſionem fundi mihi reſtitui iubet, de qua vi deiectus ſum: Exhibitoria autem ſunt, per quæ quid iubet in medium proferri: veluti, fratrem meum apud te occultas, quod dicas eum ſeruum tuum eſſe, quum ego de libertate eius agere velim. Aut libertum meum apud te occultas, cui operas ego velim indicere. Aut filium meum (quod ſæpe contingit) vel nepotẽ meũ, qui in poteſtate mea ſint, apud te occultas, quos ego in medium adduci uelim. Sunt tamen qui dicant ea proprie interdicta vocari, quibus quid fieri prohibet. Ab interdicendo ſcilicet, quod denuntiare & prohibere ſignificat. Reſtitutoria vero & exhibitoria, decreta dici: nempe ab eo quod eſt decernere. Id enim ſtatuere & cenſere eſt. Sed tamen obtinuit, vt omnia interdicta appellentur, propterea quod inter duos dicantur.

ARGVM.

Secunda interdictorum diuiſio hæc eſt, vt alia ſint adipiſcendæ poſſeßionis, qualia ſunt interdictum, Quorum bonorum & Saluianum, alia retinendæ, & alia poſſeßionis recuperandæ. Quæ qualia ſunt, & quibus item, & quarum rerum occaſione competant, ex progreſſu liquebit.

Altera interdictorum diuiſio eſt hæc, quod in

terdictorum alia habeant uim adipiſcendæ poſſeßio nis: quoniam ea petimus quum adipiſci poſſeßionem volumus: alia retinendæ, alia recuperandæ. Ei adipiſcendæ quidem vim habet interdictum. Quorum bonorũ, quod bonorum poſſeſſori accõmodatur. Veluti in ac ſpecie: Mortuus eſt cognatus meus. In bonis huius petii bonorum poſſeßionem Vnde cognati. Aliqua ex iis bonis quidam tenebant. In eorum ego poſſeßionem per interdictum Quorum bonorũ, uenire poſſum. Sed non omnino aduerſus quẽuis poſſeſſore interdictum hoc mihi dabitur, verum aduer ſus duos duntaxat, nempe aduerſus eum, qui pro hærede poßidet, & aduerſus eum, qui pro poſſeſſore. Et quis pro hærede poßidet. Is, qui ſe hæredẽ putat. Cur autem ſic vocetur, paulo latius dicendum eſt. Multa ſunt acquiſitionum rationes: & quot ſunt acquiſitionum rationes, totidem ſunt & tituli. Titulus vero eſt poſſeßionis cauſa. Veluti rogo te, vnde hanc rem poßides. Et dicis, Quoniam mihi donata eſt, & titulus eſt, pro donato: aut quoniã emi et titulus eſt, pro empto: aut in dotem mihi data eſt, & titulus eſt, pro dote: aut legata mihi eſt, & titulus eſt, pro legato. Et hic ergo, ſi quis rogetur, dicet: Quoniã hæredẽ eſſe me puto: & dicitur pro hærede. Quis autẽ pro poſſeſſore poßidet. Pro poſſeſſore poßidet, & dicitur, qui vi rapuit aut abſtulit, nec vllã poſſeßionis iuſtã habet cauſam, quiq; ſi rogetur vnde poßideat

dicturus ſit, quãpiam poſsideo, & interrogationẽ in reſpõſionẽ verſurus. Hic *igitur pro poſſeſſore poſside re dicitur: nec refert, totã hæreditatẽ an rem aliquã poſsideat.* Ideo *autẽ in interdicto, Quorũ bonorũ adi piſcendæ poſſeſsionis poteſtas verſatur, qui a ei tantũ vtile eſt, qui nunc primũ adipiſci vult poſſeſsionem.* Huiuſcemodi *eſt & interdictum Saluianum, quod fundi domino datur aduerſus colonũ, qui ea quæ in fundum illata et inuecta eſſent, pignori futura mer cedis nomine pepigit.* Nã *ſi is ceſſerit in ſoluendo, ad uerſus quemuis res coloni poſsidentẽ interdicto Saluiano dominus experiri poterit. Si quis ergo nunc primũ adipiſci poſſeſsionẽ velit, neceſſaria ſunt ei in terdicta adipiſcendæ poſſeſsionis. Sin vero ſemel ade ptus eam amiſerit ad ea interdicta tranſeundum ei eſt, in quibus poteſtas recuperandæ verſatur.*

A R G V M.

Retinendæ poſſeſsionis interdicta ſunt, vti poſsidentis. & vtrubi, quæ in hoc inter ſe diſtant, quod illud in immobilibus, hoc vero rebus mobilibus verſetur.

Quum dictum ſit de interdictis adipiſcendæ poſſeſsionis, dicamus & de interdictis retinendæ poſſeſsionis. Huiuſmodi *autem eſt interdictum,* Vti *poſsidetis, & interdictum* Vtrubi. *Quæ tali fere in ſpecie locum habent:* Euenit, *vt ego ſeruum aliquem nanciſcerer: idque præſente te. Quum ego meum eſſe illum dicerem, tu contra, te eius eſſe do-* §. Reti endæ

minum affirmabas, Atque ita vterque noſtrum ad ſe trahebat dominium ſerui. Ad extremum, ego ſic locutus ſum: Si tu te dominum eſſe putat, an ego ſeruum poßideo, in rem mecum agito: & ſi probaris, habebis eum. Eadem & tu dicebas: Imo vero ego eum poßideo: & tu potius mecum in rem agito. Initio igitur controuerſiæ courto de ſerui proprietate, eo veniēdū eſt, vt de poſſeßione quæramus. Illud.n.in primis diſcerni ac cognoſci oportet, vter reus ſit vter actor. Quoniā neq; Ius ciuile id recipit, neq; naturalis ratio admittit, vt iudicium procedat: niſi nouerimus, quis petitor ſit, & a quo petatur. Potior eſt autem in iudiciis rei cauſa, quam actoris. Atque ideo plerunque ingentes exiſtunt contentiones de ipſa poſſeßione, vtrius.ſ.ea ſit. Poſſeßionis autem commodū in hoc eſt quod quanuis res, de qua agitur, poſsidentis non ſit, interdū tamen cauſam obtineat, quum videlicet actor probare non poteſt proprietatem ad ſe pertinere. Quapropter quum incertum eſt, actor an reus dominus ſit, pro reo fertur ſententia. Semper.n. quum actor in probatione deficit (nanque is onus probandi ſuſtinet) victoria reo paratur. Hæc igitur duo interdicta, retinendæ poſſeßionis ſunt. Eſt tamen nonnihil inter ea differentiæ: nam interdictum, Vti poßidetis, in rebus immobilibus, veluti in fundo aut ædibus locum habet: interdictum autem, Vtrubi in rebus mobilibus.

§. Sed obtinet.

ARGVM.

Interdictum, Vti poßidetis & Vtrubi quanquam inter ſe olim plurimum differrent, tamen hodie eorum iam exæquatis uiribus, is in vtroque vincit, qui litis conteſtatæ tempore ab aduerſario poſſeßionem non vi, non clam non precario habet, nulla differentia facta, ſit ne res ſoli, an mobilis. Poßidere autem ipſi non ſolũ per nos, ſed etiam ſi alius nomine noſtro poßideat, dicimur. Et quamuis poſſeßio ſolo animo retineatur, non tamen ſolo animo quæritur.

Is porro interdicto, Vti *poßidetis vincit, qui eo tempore, quo* Prætor *interdicit, ſine vitio fundũ poſſidet, hoc eſt, neque vi inuaſum, neque clã arreptũ, neque precario conceſſum. Sed quamuis alteri vim fecerim vt poßiderem, aut ab altero clam arripuerim, aut ab altero precario rogauerim poſſeßionem dum nihil aduerſus te huiuſcemodi cõmiſerim, vincere te debeo in hoc interdicto.* In *interdicto autem,* Vtrubi, *is vincit, qui maiore parte eius anni (qui retro legendus eſt) poſſedit.* Veluti, *ſeptem ego menſes poſſedi, tu quinque poſtremos: ego te vincam: deinceps ergo tu poſſeßione mihi reſtituta, actor factus, onere probandi grauaberis.* Et *ita quidem olim hæc in vſu erant. Sed hodie aliter ea obſeruantur: nulla facta differentia inter utrunque interdictum, quantum attinet ad quæſtionem poſſeßionis.* Is *enim vincit ſiue res ſoli ſit, ſiue mobilis, qui litis conteſtatæ tempore ſine vitio poßidet.* Non *amplius igitur quærimus vter interdicti reddendi tempore poßideat,*

§. quorum.

§.Poſſidere. *neque uter maiore parte anni poſſederit. Poſsidemus autem non ſolum per noſmetipſos, aut eos, quos in poteſtate habemus, verum etiam per alios qui in poteſtate noſtra non ſunt. Quod genus eſt, qui fundum a nobis conduxit: ac inquilinus, & is apud quem depoſui, vel cui cõmodaui rem meã.* Nam *illis naturaliter poßidentibus, ego ciuiliter poßideo,* Et *hoc ſcilicet illud eſt quod vulgo dicitur,* Poſſeßionem retinere *me poſſe per alium, qui nomine meo in poſſeßione ſit:* Enimuero *poteſt quis animo poſſeßionẽ, retinere, quãuis neque ipſe, neque alius quiſquã nomine eius in poſſeßione rerũ ſit: nẽpe ſi nõ ea mente rẽ reliquit quod eã aſpernaretur, ſed quũ ſperaret fore, vt poſt ea ad eã rediret.* Nã *& ita poſſeßionem videtur retinere.* Id *autẽ maxime contingit in agris et prædiis ſuburbanis: ab his.n. ſub hyemis tempus diſcedimus propter incommodam habitationem, ſperantes fore ut quum tempus inuitauerit, eodẽ reuertamur.* Iam *primum vero poſſeßionem adipiſci ſolo animo non poſſumus: veluti,* Prædia *quædã: quæ in illa prouincia ſita ſunt, mihi vendidiſti.* Volebas *ea mihi tradere.* Ego *nec accipere ea ex diſtante terrarum ſpatio poſſum: nec aliquẽ illuc mittere in animum induco, qui accipiat.* Dicere *ego tibi non potero,* Diſcede *a prædiis illis, quoniã ego ea animo poßideo.* Nam *id fieri non poteſt, vt ſolo animo iam primum poſſeßionem nanciſcar.* Sed *poſſeßionem ſemel mihi corpo-*

raliter traditam, ſolo animo retinere poſſum. Qui autem ſint, per quos acquiri poſſeßio queat plane ſupra libro ſecundo expoſuimus.

ARGVM.

Recuperandæ poſſeßionis interdictum, Vnde vi dicitur, quod occaſione poſſeßionis ſpoliato, competit, quanquam eam a ſpoliante vi, clam, vel precario, ex interualo tamen haberet. Si quis tamen hodie alium per uim ſpoliet, & dominus ſit ipſe ſpoliator, rei domi nio cadit, ſi non dominus, & rem & eius æſtimationem reddit, ac præterea lege. Iulia de ui publica aut priuata, iuxta negotij & vis illatæ qualitatem, reus factus, criminaliter punitur. Cæterum qui armorum, appellatione: quantum ad præſens negotium pertinet veniat, hic ex contextu planum eſt.

Recuperandæ poſſeſsionis eſt interdictum, Vnde vi. Nā ſi quis vi de funde aut ædibus meis me deiecerit, opus mihi erit prædicto: iterdicto quo poſſeßionē mihi is reſtituere cōpelletur. quāuis ego iā ante ui eū expulerim, aut clam in poſſeßionem venerim, vel eam precario ab eo rogauerim. Et hæc quidem ita *tradebant veteres: ſed hodie (vt diximus)* Principū *conſtitutionibus cauetur, vt ſi quis rem ſuam per vim occupauerit, dominio eius priuetur. Sin vero alienam, ſimul & eam reſtituat, & eſtimationem eius dependat ei, cui vim fecerit.* Porro *qui aliquem de poſſeßione, in qua erat, deiecerit, non ſolum dicto interdicto tenetur, ſed etiam in crimen legis* Iulie *de vi priuata aut de vi publica incidit.* Tunc *autem*

§. Recuperandæ

§. Sed ex conſtitutionibus.

locum habet lex de vi priuata, quum ſine armis uis facta eſt. Si enim cum armis vi de poſſeſſione deiecit, lege Iulia de vi publica tenetur. Armorum autē appellatione non ſolum ſcuta & gladii & galeæ intelliguntur, ſed etiam fuſtes & lapides, & omne inſtrumentum, quod nocere poſſit.

ARGVM.

Repetitis ſuperioribus duabus interdictorum diuiſionibus, nunc tertiam ac vltimam eleganter tradit. Imperator, inquiens, Interdictorum quædam ſimplicia, in quibus quis actor ſit, & contra quis reus faciele apparet. Quædā voro duplicia ſunt in quibus haud facile dignoſcitur, vter actor ſit an reus. Inter quæ ſunt & prohibitoria quædam, veluti Vti poßidetis, & Vtrubi. Cæterum hodie reiecta vteri interdictorū proponendorum formula ac ſolennitate, in eorum locum ſurrogata in factum proponitur actio.

§. Tertia. *Diximus interdictorum alia eſſe prohibitoria, alia reſtitutoria, & alia exhibitoria: Deinde fecimus & alteram diuiſionem, quum dictum eſt, alia eſſe adipiſcendæ poſſeſſionis, alia retinendæ, & alia recuperandæ. Dicatur nunc & tertia diuiſio interdictorum, quoniam alia ſimplicia ſunt, & alia duplicia: Et ſimplicia quidem ſunt, in quibus actor a reo diſcretus eſt: qualia ſunt omnia reſtitutoria & exhibitoria. Quoniam actoris eſt, qui aut reſtitui ſibi vult poſſeſſionem, aut perſonam, quæ cælatur, in medium adduci. Reus vero eſt is, qui aut reſtituere poſſeſſionem aut perſonam*

in medium adducere cogitur. Prohibitoriorum autẽ interdictorum alia ſimplicia ſunt, & alia duplicia. Et ſimplicia quidem ſunt: veluti quum Prætor prohibet in loco ſacro, aut flumine publico, ripave eius aliquid fieri. Is enim, qui prohibet, actor eſt, qui vero prohibetur, reus. Duplicia autem ſunt: veluti: Vti poßidetis, & Vtrubi. Porro ideo dicuntur duplicia, quia par vtriuſque litigantium in his conditio eſt: neque quiſquã eorum præcipue vel actor vel reus videtur: ſed vterque eorũ et actoris & rei partes ſuſtinet. Itaque et Prætor in interdicẽdo media quadã enũciatione vſus, eſt, neque hunc neq; illũ ex verbis ſuis actorẽ faciens. Nã in interdicto, Vti poßidetis, in hæc verba loquitur: Vti poßidetis, quo minus poſſideatis, vim fieri veto. Nec dixit, Vti poſsides: ne ad vnũ, ſermonẽ ſuũ dirigere videretur. In interdicto quoque Vtrubi his verbis vſus eſt: Vtrubi veſtrum ſeruus ille, de quo agitur, maiore parte huius anni fuerit, quo minus is eũ ducat, vĩ fieri veto. Vide quo modo et hic dixerit, Vtrubi, ideſt, apud verũ neq; dixerit, apud te. Enimuero de ordine & exitu interdictorũ ſuperuacaneũ eſt hodie dicere Nã quoties extra ordinẽ Ius dicitur, qualia ſunt oĩa hodie iudicia nõ eſt neceſſe interdictum reddi. Sed ſine iis iudicia exercẽtur vtili actione loco interdictorum reddita. Sic igitur quiſque intendere conſueuit Cõſtituo aduerſus te vtilem actionem velut ex interdicto Sal-

§. De ordine

uiano, aut ex interdicto Vnde vi, aut alio quouis.

De pœna temere litigantium.

TIT. XVI.

ARGVM

Qui timere litigat triplici Pœnæ ob noxius redditur nimirum periurii, pecuniariæ, & infamiæ.

Qui nobis olim iura conſtituerunt, & ordinem Iudiciorum inuenerunt: libidinem eorum qui facile ac temere ad litigandũ procederẽt, reprimere voluerunt: id quod & Imperator noſter ſibi ſtudio eſſe dicit. Sæpe.n. fieri poſſet, vt qui nullam aduerſus me actionem haberet, iudiciũ tamen mihi dictaret hæc ſecum in animo ſuo reputans. Si contingit vt iudici imponã, nempe aduerſarius mihi condennabitur: ſin autem ſuccumbo, nihil eſt in quo læſus uidear. Et item alius quiſpiã quum deberet, ad negandum tamen linguam ſuã verteret, ita apud ſe cogitans: Si impono iudici, abſolutionem conſequar: ſin id non poſſum, lædi non videbor, quum id ſoluam quod debeo. Veteres igitur has & alias actorum calumniationes & reorum fraudationes quum excidere cuperent: varias pœnas conſtituerunt, alias pecuniariam condemnationem, alias Iuriſiurandi religionẽ alias infamiæ metum iniicientes, inferenteſq́;.

ARGVM.

Litigatores eorumque aduocati, de calumnia iuramentum præſtare debent: alioqui ſequetur, inefficax

eſt futurum. Et qui in iudicio mentitur, quandoque dupli quandoque tripli pœna plectitur.

In primis enim omnibus quibuſcum agitur iuſiurandum ex conſtitutione Imperatoris noſtri defertur. Nam non aliter ſuis allegationibus reus vtitur, niſi priús iurarit, quod ſe putans bona conſcientia actori contradicere, ad iudicium venerit. Eſt igitur hæc maxima pœna, quod ſimul & in periurium cadat, & debitum tamen conuictus exoluat. §. Ecce. n.

Præterea ſunt quædã actiones quæ in duplũ aut in quadruplum condemnationẽ habeãt. In duplum, veluti ſi damni ex lege Aquilia, aut legatorũ nomine, quæ piis locis relicta ſunt, agatur: Admonentur enim, qui vna harum actione tenentur, vt confiteri velint: quoniam negantes duplum exoluent: alterũ ſimplũ præter id, quod debetur, pœnæ nomine præſtantes. Sunt etiã quædam actiones, quæ maiorẽ ſimplo condemnationem habeant, quamuis cum confeſſo agatur. In duplum quidẽ, vt actio furti nec manifeſti: in quadruplum vero furti manifeſti. Et hæ quidem ſunt pœnæ, aduerſus reos inuentæ. Sunt & pœnæ quibus actorum calumniæ coerceantur. Nam et actor ex conſtitutione Imperatoris noſtri initio litis iurare cogitur, ſe recta cõſcientia, eã litem inferre. §. At aduerſus. §. Itẽ actoris.

Eſt autem & alia eiuſdem Imperatoris conſtitutio, quæ vtriuſque partis aduocatos Iuſiurandum ſubire cogit. §. vtriuſque.

ARGVM.

Mulcta partis decimæ, quæ olim improbis litigatoribus infligi ſolebat, hodie ab vſu reiecta, qui improbe ac temere litigat in periurium incidit, ac præterea damnum, impenſaſque omnes ac de cauſa factas victori dependere compellitur.

§. hæc autem omnia Hoc autem iuſiurandum Imperator noſter, in locum & pro veteris calumniæ actione introduxit, quæ iam per deſuetudinē ſublata eſt. Nā ſi cum aliquo quauis actione egiſſem, ac ſuccubuiſſem, & inuentum fuiſſet, calumniam reo a me paratam fuiſſe: habebat is regreſſum ad me & de calumnia mecum agere poterat. Quæ actio condemnationem in decimam eorum partem habebat, quæ ego in priorem litem deduxerā: veluti, condictione (verbi gratia) ad centum aureos egi, & ſuccumbui. Agi mecum poterat de calumnia in decem aureos. Quoniā igitur hæc actio de calumnia in communi vſu non erat, in locum eius introducta eſt dicti Iuſiurandi præſtatio: & vt improbus litigator impenſas & damna litis aduerſario ſoluere cogatur, in quæ temere litigando illum coniecit.

ARGVM.

Iudicia, de quibus hic, condemnato ignominiam inurunt Item actiones directæ, licet non contrariæ Et qui in illis depectus fuerit, ignominioſus atque infamis efficitur

§. Ex quibuſdam. Præter iam relatas a nobis reorum pœnas, ſunt & aliæ pœnæ: Sunt enim Iudicia quædam, quibus

damnati ignominioſi fiant. Ex delictis quidem, fur ti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, et de dolo: ex contractibus vel quaſi contractibus, tutelæ, mãdati, depoſiti, quum ſcilicet directis actionibus agitur non itẽ cum contrariis. Nã contrariæ actiones ignominiã non pariunt: veluti, cõtraria tutelæ actio eſt, quã tutor aduerſus pupillũ habet, pro ſumptibus & impenſis, quæ in eũ remve eius fecerit. Cõtraria mãdati eſt, veluti quũ mihi mandatũ eſt, vt pro te litigẽ, & impenſas litis a te repeto. Contraria depoſiti eſt, veluti ſeruum tuum apud me depoſuiſti. Is in aduerſam valetudinem incidit, ſumptus aliquos in valetudinẽ eius feci. hos ego contraria depoſiti actione a te repeto. Actio quoque pro ſcio, famoſa eſt. Sed nihil eſt, cur hic contrariã actione dicamus quoniã ex vtroque latere directa eſt. Et quilibet ex ſociis eo iudicio dannatus, infamia notatur. Eſt autẽ hæc inter delicta, & contractus differentia, quod ex furto et quæ talia ſunt, non ſolũ damnatus ignominia notetur, ſed etiã extra iudiciũ pactus. Nã veluti conſtituendã in ſeſe pœnã redimere pecunia videtur: & de paciſcẽdo, delictum ſuum fatetur. Ex contractibus vero, is tantum notetur, qui & damnatus eſt. Nã qui decidit, miſericordia dignus iudicandus eſt.

A R G V M

Iudicia a citatione initium ſumunt omnia. Et qui non impetrata venia, eum, quem alias citra veniam

vocare non potuerit, Ius vocauerit, vocato in factum actione tenetur, & quinquaginta aureorum pœna punitur.

§.Omnium. *Omnium autem actionum inſtituendarum principium ab eo Prætoris titulo proficiſcitur, quo de in ius vocando edicit. Qui.n.cum aliquo litigare vult iudicem in primis adire debet, & ita eum in ius vocare. Quod ſi aut aliquis, qui e numero parentum ſit, in ius vocatur: aut Patronus a liberto vel parentes eius aut liberi, venia a Prætore petenda eſt. Si enim ſine venia ac permiſſu eius vocati fuerint: in factum aduerſus vocantem datur actio, & quinquaginta aureorum ſequitur condemnatio.*

De officio iudicis.
TIT. XVII.

ARGVM.

Ius dicentis officium eſt, vt iuxta iuris præcepta, ſiue ſcriptum ius ſit, ſiue minime, iudicet, & ſententiam ſecundum actionis propoſitæ naturam ferat.

RELIQVVM *eſt, vt de officio Iudicis diſputemus. Atque illud quidem in primis obſeruare debet Iudex, ne in iure dicendo aliter iudicet, quam conſtitutionibus, aut legibus ſcriptis, aut eo iure, quod a ſapientibus receptum eſt, cauetur. Quapropter ſi noxali actione tecum egero, & quod aduerſus me commiſſum eſſe dico, probauero: ita*

pron-

pronuntiare debebit iudex. P. *Meuium l.* Titio *acto-ri condemno, decem aureos ſoluere aut ſeruum noxæ dedere.*

ARGVM.

Iudex reum, ſiue ſingulari in rem, ſiue vniuerſali actione in ius pertractum, ad rei & fructuũ reſtitutionem condemnare, ſi eum condemnandum perſpexerit debet. Quem ſi, malæ fidei poſſeſſorem fuiſſe apparuerit, non ſolum quos percepit fructus, verum & quos percipere potuit, præſtare compellet. Si vero bonæ fidei fuerit, ante litis conteſtationem conſumptorum, et eorum, quos culpa non percepit. occaſione minime tenebitur. At poſt litis conteſtationem idẽ de eo, atque de malæ fidei poſſeſſore iudicandum. Nam tum iam ab inde omnium fructuum ratio habenda eſt.

Sin autem quis in rem egerit, iudex ſi contra actorem iudicat, reũ debet abſoluere. Sin minus habere iuris reum perſpicit, rem vna cum fructibus reſtitui iubebit. Quod ſi reus ſe neget in præſens rem poſſe reſtituere, neq; id ab eo fruſtrationis cauſa dicatur: conueniens eſt, vt iudex ei inducias alicuius tẽporis concedat, intra quod rẽ actori reſtituat: ut tamen de litis æſtimatione caueat cum fideiuſſoribus nempe, vt ſi intra tempus a iudice ſtatutum rem nõ reſtituerit, conſtitutam litis æſtimationem preſtet. §. Et ſi in rẽ.

Quod ſi hæreditatis petitione agatur: eadem circa fructus ſtatuat iudex, quæ quum in rem agitur, dicta ſunt. Illorum autem fructuũ nomine quos §. Et ſi hæreditas.

culpa ſua ex rebus hæreditariis poſſeſſor non percepit, condemnandus eſt, ſi mala fide hæreditatem poſſidet. Quæ pene eadem obtinent, & circa ſpecialem ſiue ſingularem in rem actionem. Nam & in ea, qui mala fide poſſeſſionem rei nactus fuerit, eorum quoque fructuum rationem reddet, quos culpa ſua non percepit. Cur autem dixerim. Pene, *tunc quum de iudiciis agemus, latius diſcemus.* Sin autem *bonæ fidei poſſeſſor is fuerit, qui cũ agitur, nomine fructuum eorum, quorum cauſa litis conteſtationem præcedit, neque ii fructus ab eo petentur, quos conſumpſit, neque ii, quos non percepit.* Poſt *litis autem conteſtationem, tam ad fructus perceptos, quam cõſumptos iudex eum condemnat.* Et *hæc in actione in rem, qua res ſingulares petuntur, dicta ſunt, eadem autem & in hæreditatis petitione dicta credantur.*

ARGVM.

Qui ad exhibendum actione conuenitur, non ob id condemnationem euitat, quod rem in medium proferat, niſi eam cum omni cauſa ſua exhibeat, ideſt, eo ſtatu quo iudicii ſuſcepti tempore fuit, vnde fit, vt qui vſucaptam pẽdente iudicio exhibet, liberationem minime conſequatur. Quam ob rem fructus medio tempore perceptos, præſtare compellitur: At ſi rei exhibendæ promptam non habeat facultatem, tempus ad exhibendum concedetur. præſtita tamen prius cautione. Qui ſi a iudice iuſſus, intra tempus conceſſum non exhibeat, neque ſe poſtea reſtituturum caueat, in id quanti actoris tempore litis conteſtatæ reſtitutam rem non eſſe interierit, condemnandus eſt.

Quum vero ad exhibendum agitur, non ſatis eſt reo, ad euitandam condemnationem, ſi rem in medium adducat aut proferat: ſed & cauſam rei præſtare debet, ideſt, ea omnia reſtituere actori, que habiturus eſſet, ſi initio conſtituendæ actionis, res ei fuiſſet exhibita. Atque ideo, ſi inter moras & dilationes iudicii ad exhibendum, rem reus vſucaperet nihilominus condemnandus eſt, nõ dicere poterit dominum ſe factum eſſe per vſucapionem, & ita condemnari ſe non poſſe, aut ad reddẽdum quod ipſius factum ſit, cogi non debere. Quoniam eo tempore, quo lis ad exibendum conteſtata, & iudicium acceptũ eſt, nõdũ completa erat vſucapio, quamuis inter moras ac dilationes iudicii, tempus eius præterierit. Verum quoniam ad litis cõteſtationem recurri ſolet quo tempore nõdum vſucapta erat res: nõ immerito perinde reſtituenda eſt, atq; ſi rei facta nõ videretur eſſe per vſucaptionẽ. Propterea quod (*vt dictũ eſt*) *cõdemnationẽ retro trahamus ad hoc, vt ſimilẽ ſibi ac æqualẽ faciat litis cõteſtationẽ. Sed et fructus medii tẽporis, id eſt eius quod inter litis cõteſtationem & condemnationem eſt, reddendi ſunt a reo. Quod ſi neget reus, idq; ſine fruſtratione, rẽ a ſe reſtitui in præſens poſſe. forte quod alio in loco ſit, tp̃s ei ad reſtituendum dabitur. Sic tamen vt eo noĩe ſecurum faciat actorem, quod rem reſtiturus ſit. Sin vero neque confeſtim iuſſu iudicis rem exhibet, neque ſe*

§. *Si ad exhibendum.*

poſtea reſtituturũ cauet in id condemnabitur, quod actoris intererat, rem ſibi litis conteſtatæ tempore reſtitui.

ARGVM.

In iudiciis communibus & diuiſoriis, eæ ſunt iudiciis partes. vt res ſingulas ſingulis adiudicet: & cuius res adiudicata prævaluerit, eundem quatenus res pluris eſt, alteri in pecunia eatenus condemnet, quemadmodum & qui ex re hæreditaria fructus percepe rit, aut in ea verſatus male fuerit, quatenus cohæredibus ob id adfuerit, eatenus condemnandus eſt: Quod ſi in communi diuidundo iudicio res inciderit, quæ commodam ſectionem non recipiat, eam vni prorſus adiudicet, quem alteri pro parte rei in pecunia, æquabili ſententia condemnabit.

§. Si familia. Porro quum agitur familiæ erciſcundæ: officiũ Iudicis eſt, vt ſingulas res integras ſingulis hæredibus adiudicet: & ſi contingat, vt id, quod vni adiudicatum eſt, pluris valeat, quam quod alteri, inuicẽ hunc debet cohæredi certa pecunia (ſicut iam dictũ eſt) condemnare, nimirum, vt æquam vterque partem habeat: veluti, primo adiudicauit res aliquas, quæ mille aureis valeant: Secundo alias, quæ octingentis, primam Secundo in centum aureos condemnabit, vt ita vterque nongentenos habeat. Quod ſi euenit: vt vnus aliquis hæredum ſolus ex rebus communibus fructus colligeret, aut vt rem hæreditariam vel corrumperet, vel conſumeret (quid enim ſi vinum fuerit, & id aliquis ebiberit?) &

earum rerũ gratia cohæredi condemnãdus eſt. Neq; vero hæc tantum, quum duo hæredes ſunt, ſed etiam quum plures locum habere debent. Eadem dicemus & in cõmuni diuidũdo iudicio: quũ de multis rebus inter aliquos cõmunibus diuidẽdis agetur. Nã quũ de vna re, veluti fundo, agitur: tunc ſi quidem commode, & vt id, de quo agitur, non lædatur, regionibus diuidi fundus poſſit, quoniam forte & vineam habet & oliuetum, poterit Iudex vni vineam adiudicare, & alteri oliuetum ſic tamen, vt is qui potiorem partẽ accepit, alteri dare pecuniam condemnetur. Sin autem res diuiſionem commode non admittat: aut etiã ſeruus ſit, de quo agitur, aut mulus, qui in iudiciũ deducitur, vni tota res adiudicanda eſt: ſic tamen vt is alteri certa pecunia condemnetur. §. Eadem.

ARGVM.

In finium regundorum iudicio, in hoc iudicis eſt officium ut diſpiciat, num iuſtis modis agrorum fines diſtincti ſint, cui tum a prioribus ab ire agrorum finibus licet, cum modis euidentioribus, quam hucuſque extitiſſent, in præſentia diſtingui non poſſint, quo eueniente, partem agri huius, alterius agro adiiciet, quem in pecunia ad iuſtam partis eiuſdem æſtimationem alteri condemnabit In quo etiam iudicio id quoque ſpectatur, vt ſi quid circa agri fines maligne geſtum ab vno ſit, vel alias agros dimetiri paſſus non ſit, is puniatur: Cæterum quod vni adiudicatum in tribus his diuiſoriis iudiciis, nimirũ familiæ erciſcundæ cõmuni diuidũdo et finiũ regũdorũ fuerit, ſtatĩ eius ſit, cui ad

iudicatum eſt. Qui modus eſt rerum ſingularium ac•quirendarum, ſcilicet per adiudicationem ciuilis.

§. Si finiũ. *Quum autem finium regundorum inter aliquos agitur: ſecum æſtimare debebit* Iudex *an in præſenti ſpecie opus ſit adiudicatione: que ſane vno caſu neceſſaria erit.* Si *enim euidentioribus finibus agros diſtingui melius ſit, quam antea fuerint diſtincti: officium* Iudicis *eſt, vt ex vnius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicet, & ita certos in ea parte fines conſtituat. Quo caſu conſequens eſt, vt cum alteri certa pecunia condemnes. Quod ſi quis vicinorum aliquid malitioſe circa fines commiſerit, quoniam forte (verbi gratia) lapides, qui fines oſtendunt furatus eſt, aut arbores, quæ fines dirimunt, excidit: & eius damni nomine aduerſario condemnandus eſt. Interdum etiam is, qui contumaciter aut inobedienter iuſsis iudicis non paret, pœnas dat, & eius rei nomine hoc iudicio condemnatur: veluti, Quum de finibus eſſet inter aliquos quæſtio, iuſsit iudex vtrunque agrum metiri, id alter litigantium non eſt paſſus fieri is vt in iudicem contumax, ſicut iam dictum eſt, condemnabitur.* Porro *quod vno ex his iudiciis, ideſt, familie erciſcundæ, communi diuidundo, aut finium regundorum alicui a iudice adiudicatum fuerit, eius is ſtatim dominus ſit, cui adiudicatum eſt.* Et *hic ergo per adiudicationem acquirendi modus, in numerum eorũ*

actuum per quos ciuiliter res ſingulares acquirere ſolemus, referri debet.

De publicis iudiciis.
TIT. XVIII.

ARGVM.

De *publicis Iudiciis tractaturus imperator, ait primũ ea ab actionibus ciuilibus magnopere differre. Deinde quæ publica, & cur ita dicantur, etymo quodam ac deſcriptione demonſtrat, Poſtremo publica Iudicia diuidit, vt alia capitalia, alia non capitalia ſint*

In magna cura legibus ſunt publica iudicia. Por*ro hæc neque ordinarias actiones exercentur, neq; quicquã ſimile inuenimus in his iudiciis diſcutiendis, atque in aliis cæteris.* Magna *enim inter ea differentia eſt, tum in inſtituendo, tum in exercendo.* Nemo *igitur, qui publico iudicio quem poſtulabit, dicere poterit :* Hac *actione ago, ſed dicere debebit:* Hac *lege poſtulo.* Hic *ergo videas & formenta decerni, ſeu quæſtiones haberi, & alias bona publicari, alias ciuitatem amitti, alias libertatem eripi, alias uitam adimi. Quæ omnia a pecuniariis iudiciis abhorrent.* Publica *autem dicta ſunt, quod cuius ex populo perſecutio eorum plerunque detur.* Di*xi* Plerunque, *quia quædam perſonæ ſunt, quibus publico aliquem iudicio, poſtulare permiſſum non eſt. Quẽadmodum in exactione publicorum iudiciorum doctrina, latius & plenius tradetur.*

Publicorum iudiciorum alia capitalia ſunt, quædam nõ capitalia. Capitalia vocamus, que vltimo ſupplicio reos afficiũt, id eſt, aĩe amiſſione, vel aquæ & ignis interdictione, vel deportatione vel metallo. Cætera vero quæ publica ſunt iudicia, & infamiam cum damno pecuniario irrogãt, hæc publica quidem putantur, non tamen capitalia.

ARGVM.

Quoniam proxime dixit iudicia publica in duas ſcindi partes, ac proinde illa in genere duntaxat attigit: nunc ſpeciatim recte atque ordine proſequitur et excutit. Ac primum de lege Iulia maieſtatis cuius crimen ne morte quidem duobus caſibus extinguitur.

§. Publica autẽ. *Erit autem operæpretium enumerare publica Iudicia. Eſt igitur lex Iulia maieſtatis, que in eos qui contra Imperatorem vel Rẽpub. aliquid moliti ſunt competit. Pœna autem eius animæ amiſſionem ſuſtinet: atque exercetur, (vt ſupra initio libri. 3. diximus) etiam poſt mortem tyranni.*

ARGVM.

Crimen quoque publicum ex lege Iulia de adulteriis eſt, cuius pœna non ex æquo omnibus imponitur, ſed aliter honeſtiores, aliter abiectiores, puniuntur.

§. Itẽ lex Iulia. *Eſt & lex Iulia de adulteriis, quæ non eos tantum punit, & capitali ſupplicio afficit, qui aliena matrimonia violant, ſed etiam eos qui maſculis miſcentur. Eadem lex & ſtirpi flagitium punit, quum quis ſine vi virginem aut viduam honeſte viuentẽ corrumpit: pœnamque in eum qui tale quid admi-*

ſit, conſtituit talem, vt ſi honeſtior ſit, pars dimidia bonorum eius, publicetur: ſin humilior, vt poſt corporis coertionem relegetur.

ARGVM.

Adhæc lex Cornelia de Sicariis, e publicis quoque iudicis eſt, a ſica gladii genere dicta, vnde & Sicarii homicidæ dicuntur, quorum pœna, ac multorum facinorum alienum hic continetur.

Tertio eſt lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas gladio punit, vel etiã eos qui homines occidendi cauſa cum telo ambulant. Porro Caius in iis libris, quibus legem duodecim Tabular. interpretatus eſt ita ſcriptum reliquit, Telum vulgo non ſolũ βελος ſignificare, quod ab arcu mittitur, ſed etiam omne, quod manu cuiuſquam iacitur. Itaque & lapis & lignum & ferrum hoc nomine continetur. Dictum autem ab eo telũ videtur:, quod ex ſpatio, & in longinquum mittatur: a Græca videlicet voce configuratum απο του τηλοῦ telum atque hãc ſignificationem & Græco nomine inuenire poſsimus. Quod enim Latini telũ appellant, id Græci βέλος nominant, απο του βαλλεσται Eiuſce rei vel ampliſsimus teſtis eſt Xenophon hunc in modum ſcribens: και τα βελη ομου εφερετο, λογχαι, τοξευματα, σφενδοναι, πλειστοι δέ και λιθοι. Ideſt, Et tela ſimul afferebantur, lanceæ, ſagittæ, fundæ, adhæc & plurimi lapides. Nam qu um τῶν βελῶν ideſt, telorum nomen præmiſiſſet, & ca-

§. Itẽ lex cornelia.

terra deinde ſubiunxit. Hæc autem lex dicitur, lex Cornelia de ſiccariis. Sicarii vero dicũtur homicidæ a ſica, quo nomine ferreus culter ſignificatur. Eadẽ lex & veneficos capitaliter punit, qui artibus odio dignis, & venenis, ac magicis ſuſurris ſeu carminibus homines occidunt, vel lethalia medicamenta publice vendunt.

ARGVM.

Lex pompeia de parricidiis teterrimum parricidii ſcelus noua pœna perſequitur. Atrociora enim delicta pœnam atrociorem commerentur.

§ alia deide. * Omniũ elementorũ } hæc eadem cicero copioſius in oratiõe p S. Roſcio Amerino.

*Eſt & lex Põpeia de parricidiis, quæ aſperrimũ crimẽ noua perſequitur pœna. Cauetur autẽ ea, vt ſi quis aut parentũ ſuorum aliquem, aut filium, vel aliquem liberorum eiuſdẽ affectionis, et qui nomine parricidii cõprehendatur, ſiue clam ſiue palã occiderit: necnon is, cuius dolo id factũ, aut qui cõſcius criminis fuerit, quamuis extraneus ſit, pœna parricidii puniatur. Neq; tamẽ lex aut gladium minatur, aut ignibus tradit, neq; alia vlla ſolẽni pœna eũ afficit, ſed in ſubulũ culeũ eũ iubet immitti, cũ cane, et gallinaceo et vipera, et ſimia, et ita culeo inſui, ac: anguſte eũ eiuſmodi feris latentẽ, ſecũdũ qualitatẽ regionis in qua punitur, aut in proximũ mare, aut ſi mare longius abeſt in flumẽ proiici. vt * omniũ elemẽtorũ vſu et viuus et mortuus priuetur. Nã et viuus cũ culeo inſutus ſit, ac ĩ aqua iactetur, cæli ſiue aeris*

vſu caret, & mortuus, terræ honorem non conſequitur, quum huc atque illuc fluctus vndæq; culeum ferant. Prædictæ autem beſtiæ ideo vna inſuuntur, quoniam ſimiles ei mores habere videntur. Nã aliæ ex iis parentes occidunt, aliæ non ſe continent, quin & cum illis pugnent. Quod ſi quis alios, qui cognatione ſibi, aut affinitate iungantur, occiderit is legis Corneliæ de ſicariis pœnam ſuſtinebit.

ARGVM.

Lex Cornelia de falſis, quæ & publicorum iudiciorum eſt, aduerſus eos competit, de quibus hic diſſeritur. Eius autem pœna pro delinquentis conditione non ex æquo omnibus imponitur.

§. Itẽ lex Cornelia de falſis.

Eſt item lex Cornelia de falſis, quã et teſtamentariã vocamus. Hac punitur, qui teſtamentum, vel aliud inſtrumentũ falſum ſcripſerit, aut recitauerit aut ſubiecerit: uel qui ſigno adulterio ſignauerit, aut ſignum adulterinũ dolo malo ſculpſerit. Eſt autẽ earum rerum pœna, in ſeruos quidem vltimum ſupplicium, quemadmodum & in lege Cornelia de ſiccariis ac veneficiis: in liberos vero, deportatio.

ARGVM.

Inter publica quoque iudicia ſunt lex iulia de vi publica, & ea, quæ de vi priuata eſt. Item ea quæ peculatus nomen ſortita eſt. Quarum pœnæ quid perſequantur, hic apertiſſime traditur.

§. Itẽ lex Iulia de vi.

Sunt adhæc & duæ leges Iuliæ, vna de vi publica, & altera de vi priuata: aduerſus eos, qui uim

vel armatā uel ſine armis committunt. Sed.n. ſi quidem vis cum armis illata fuerit: deportatio ei, qui illam cõmiſit, incumbit. Sin vero ſine armis: in tertiam partē bonorū publicatio imminet. Quod ſi quis per vim virginē, aut viduā, aut Deo *dedicatā, ideſt aſcetriā aut diaconiſſā rapuerit, vna cū iis qui opē ei dederint, capitalē pœnā ſubibit, quemadmodum* Impera*oris noſtris cōſtitutione cauetur, ex qua oīa*

§. Itē lex Iulia peculatus: *ea apertius cognoſci poterunt. Addatur his & Lex* Iulia *de peculatu, qua eos punit, qui res vel pecunias publicas, aut ſacras aut religioſas furati fuerint.* Sed *ſiquidem* Iudices *aut* Magiſtratus, *eo tēpore quo indices aut Magiſtratus erāt pecunias publicas ſub traxerint: capitaliter in eos animaduertitur, vna cū iis qui miniſterium illis ad hoc adhibuerint. Adhæc eandem pœnam ſubeunt ii, qui res ab his furto ſubtractas ſcientes receperint.* Si *quis alius præter prædictos in hoc crimen inciderit, is deportationi ſubiicitur.*

ARGVM.

In Iudiciorum quoque publicorum ordinem coaptata eſt lex Fabia de Plagiariis: Cuius pœna quandoque capitalis, quandoque leuior eſt. Sunt & alia quoque quæ paucis hic perſtringit Imperator, de quibus fuſius & plenius in Pandectis diſſertatur

§. Eſt & inter. Inter *publica iudicia habetur & lex* Fabia *de plagiariis, quæ interdum ex principum conſtitutionibus capitalem pœnam irrogat.* Interdum etiam

etiam leuiorem, vt ex Codice et conſtitutionibus cognoſci poteſt.

Sunt & alia publica Iudicia: veluti lex Iulia de ambitu, quæ aduerſus eos competit, qui pecuniam aliquibus dederint, vt magiſtratuum aliquem vel honorem conſequerentur, Ex lex iulia repetundarum: quæ vigorem ſuum extendit aduerſus magiſtratus, aut iudices, vel etiam aſſeſſores, qui aliquid ob rẽ iudicãdam acceperint Et lex iulia de annona, quæ punit eos, qui frumentum ſiue annonam, quum ad regiã vrbem comportaretur, in alia loca auerterit. Et lex iulia de reſiduis, quã ĩ cũ animaduertitur qui quũ publicæ pecuniæ adminiſtrationẽ habuerit, reliqua tamẽ non intulit. Atque eæ leges & de aliis quibuſdã capitulis loquũtur, ac animæ quidem nulla earũ amiſſionẽ irrogat, ſed aliis pœnis ſubdũtur, qui præceptis earũ neglectis, aliquid cōtra fecerint. §. Sũt præterea.

Sed de publicis iudiciis hactenus dixiſſe ſufficiat, vt iuuenes ea per compendiariam traditionem accipere, & ſumma digito guſtare poſſint. Exactior enim diligentiorque eorum cognitio, ex elatiore digeſtorũ ſeu pandectarum doctrina, Deo propitio, legentibus contingent. §. Sed de publicis.

LIBRI QVARTI
ET VLTIMI
FINIS.

INDEX RVBRICARVM ac Titulorum Inſtitutionum.

A

Adoptionibus 68
Attiliano tutore, et eo q ex lege Iulia & Titia dabatur. 105
Autheritate tutorum 109
Ademptione legatorum 219
Aßignatione libertorũ 406
Acquiſitione per arrogationem. 415
Actionibus 560

B

Bonorum poſſeßionibus 408

C

Capitis diminutione 98
Curatoribus 115
Codicillis 344

D

Donationibus 194
Duobus reis ſtipulandi & promittendi 443
Diuiſione ſtipulationũ 447

E

Excuſationibus tutorum vel curatorum 222
Exhæredatione liberorũ 237
Eo cui libertatis cauſa bona addicuntur 421
Emptione & uẽditione 476
Exceptionibus 631

F

Fiduciaria tutela 103
Fideicommiſſariis hæreditatibus 327
Fideiuſſoribus 468

G

Gradibus cognationum 391

H

His qui ſunt ſui vel alieni iuris. 48
Hæredibus inſtituendis 246
Hæredum qualitate & differentia 2-9
Hæreditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur 348
His per quos agere poſſumus 618

I

Iuſtitia & iure 6
Iure naturali gẽtiũ et ciuili 8
Iure perſonarum 25
Ingenuis 25
Inofficioſo teſtamento 274
Inutilibus ſtipulationibus 451
Iniuriis 549
Interdictis 642

L

Libertinis 30
Lege Furia Caninia 47

Legitima agnatorũ tutela 95
Legitima patronorum tutela 101
Legitima parẽtum tutela 103
Legatis. 287
Lege Falcidia 321
Legitima agnatorum ſucceſſione 367
Literarũ obligationibus 473
Locatione et conductione 483
Lege Aquilia 539

M

Militari teſtamento 226
Mandato 495

N

Nuptiis 54
Noxalibus actionibus 611

O

Obligationibus 429
Obligationibus ex conſenſu 475
Obligationibus quæ quaſi ex contractu naſcuntur 503
Obligationibus quæ ex delicto naſcuntur 518
Obligationibus quæ quaſi ex delicto naſcuntur 556
Officio iudicis. 658

P

Patria poteſtate 53
Per quas perſonas nobis acquiritur 207
Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur 509
Perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes, tranſeunt 626
Pœna temere litigantiũ 54
Publicis iudiciis 655
Pupillari ſubſtitutione 239

Q

Quibus ex cauſis manumittere non licet 37
Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur 77
Qui teſtamento dari poßint tutores vel non 90
Quibus modis tutela finitur 112
Quibus alienare, licet, vel non 200
Quibus non eſt permißum facere teſtamentum 233
Quibus modis teſtamenta infirmantur 267
Quibus modis re cõtrahitur obligatio 431
Quibus modis tollitur obligatio. 511
Quod cum eo, qui aliena poteſtate eſt, negotium geſtũ eſſe dicitur 600

R

Rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio 137
Rebus, corporalibus, & in

corporalibus 169
Replicationibus 639
S
Satiſdatione tutorum vel curatorum 118
Suſpectis tutoribus uel curatoribus 131
Seruitutibus 172
Singulis rebus per fideicommiſſum relictis 341
S.C. Tertulliano 380
S C. Orficiano 385
Succeſſione cognatorum 387
Succeſſione libertorum 391
Succeſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditionem, & ex S. C. Claudiano 425
Stipulatione ſeruorum 444
Societate 489
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 616
Satiſdationibus 621
T
Tutelis 87
Teſtamentis ordinandis 216
V
Vſufructu 175
Vſu & habitatione 179
Vſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus 182
Vulgari ſubſtitutione 255
Verborum obligationibus 436
Vi bonorum raptorum 535

FINIS INDICIS

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

16 DIC 1973